ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ἐπιμέλεια ἔκδοσης: Γιάννης Κορδάτος

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

πολιτικά I-III

εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια
ΠΑΝΑΓΗΣ ΛΕΚΑΤΣΑΣ

«Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ»

© «ΔΑΙΔΑΛΟΣ» – Ι. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ Α.Ε.
᾿Αρσάκη 6, 105 64, ᾿Αθήνα, Τηλ. 3233271, 3247791

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I

Τεχνικά τινα περὶ τὰ Πολιτικά.

Ὡς γνωστόν, τὰ Πολιτικὰ ὑπῆρξαν μὲν τὸ τυχερώτερον τῶν πολιτικῶν ἔργων (=II,i ἐνταῦθα) τοῦ Ἀριστοτέλους, δὲν διεσώθησαν ὅμως καὶ εἰς ἀρίστην κατάστασιν· ἐκ τῶν 8 βιβλίων τὰ III, V, VI καὶ VIII παρεδόθησαν κολοβὰ (πιθανῶς ἐκ τούτων τὸ VIII νὰ μὴ εἶχε περατωθῇ), χάσματα πολυπληθῆ ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ σημειοῦνται, αὐτὴ δὲ ἡ τάξις τῶν βιβλίων ἀμφισβητεῖται· οὔτε ἡ ὑπὸ τῶν χειρογράφων παραδοθεῖσα φαίνεται ἀκριβής, οὔτε καὶ καμμία ἐξ ὅσων ἐπεχείρησαν οἱ διάφοροι κατὰ καιροὺς ἐκδόται φαίνεται ὁριστική. Τὰ χειρόγραφα ὡσαύτως βάσει τῶν ὁποίων ἐκδίδεται τὸ ἔργον εἶναι σχετικῶς πολὺ μεταγενέστερα, κεφαλαιώδη δὲ ἐξ αὐτῶν χρησιμεύσαντα ὡς πρότυπα μεταφράσεων ἀπωλέσθησαν· λάθη δὲ καὶ μετατοπίσεις λέξεων καὶ χωρίων ἀφθονοῦν εἰς τὰ κείμενα τῶν σωζομένων. Διὰ τὴν ἀποκατάστασιν ὅμως τοῦ πολυτίμου τούτου κειμένου ἠσχολήθησαν ἐπιφανεῖς φιλόλογοι ἐκδόται τῶν Πολιτικῶν, ἐν οἷς κυρίως ὁ Schneider, ὁ Κοραῆς, ὁ Goettling, ὁ Bekker, ὁ Susemihl καὶ ὁ τὴν νεωτάτην ἔκδοσιν τῶν Πολιτικῶν φιλοπονήσας Otto Immisch, ἐπὶ πλέον δὲ σειρὰ ὅλη φιλολόγων, μεταφραστῶν καὶ σχολιαστῶν δι' εἰδικωτέρων ἐργασιῶν, ὧν τὴν λεπτομερῆ ἀναγραφὴν εὑρίσκει τις εἰς τὴν ὡς ἄνω τελευταίαν ἔκδοσιν τοῦ Immisch (praef. p. XXXV), οὕτω δὲ ὡς ἔχει ἤδη τὸ κείμενον δύναται νὰ θεωρῆται ὡς ἐπὶ τῆς ἀκριβεστέρας ἐπιστημονικῆς κριτικῆς δι' ὅλου σταθμισμένον. Βάσει τῆς ἰδίας κριτικῆς γνωρίζομεν ἤδη καὶ τὰς ἐν αὐτῷ πλαστογραφήσεις τῶν μεταγενεστέρων, καθ' ὅσον καὶ ξένη χείρ, ἀποδίδουσα εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ἰδέας συναφεῖς πρὸς νεώτερα δόγματα, πολλαχοῦ ἐπέμεινε.

Εἰς τὸ παρατιθέμενον κείμενον (συνεπῶς δὲ καὶ εἰς τὴν μετάφρασιν) ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῶν βιβλίων ἠκολουθήσαμεν τὴν ὑπὸ τῶν χ'/φων παραδεδομένην τάξιν, ἣν ἐπανέφερον αἱ νεώταται ἐκδόσεις κατόπιν τῆς μεγάλης συγχύσεως τῆς προκληθείσης ἐκ τῆς ἀνακατατάξεως τῶν βιβλίων ὑπὸ τῶν Bekker καὶ Susemihl. Ἡ ὑπὸ τῶν χειρογράφων παραδεδομένη τάξις **I** (Α), **II** (Β), **III** (Γ), **IV** (Δ), **V** (Ε), **VI** (Ζ), **VII** (Η), **VIII** (Θ), διεταράχθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Schneider εἰσαγαγόντος τὸ ἀριθμητικὸν Ϛ' διὰ τὸ **VI** βιβλίον (Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ϛ', Ζ, Η)· ἀπὸ τῆς 2ας ὅμως ἐκδόσεως τοῦ Bekker τίθεται τὸ ζήτημα τῆς πραγματικῆς τῶν βιβλίων ἀνακατατάξεως· οὕτω εἰς τὴν 2αν τοῦ Bekker καὶ τὴν 1ην τοῦ Susemihl εὑρίσκομεν τὴν ἀνακατάταξιν **I** (Α), **II** (Β), **III** (Γ), **IV** (Ζ), **V** (Η), **VI** (Δ), **VII** (Ϛ), **VIII** (Ε), εἰς τὰς ἑπομένας δὲ τοῦ Susemihl (Susem. [2] [3] [4]) τὴν νέαν κατ' ἀναγραφὴν **I** (Α), **II** (Β), **III** (Γ), **IV** (Η), **V** (Θ), **VI** (Δ), **VII** (Ζ), **VIII** (Ε), ἧς ἡ τοῦ Newman παρήλλασσε κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι εἰς τὴν θέσιν τοῦ VII ἔθετε τὸ Ε, εἰς δὲ τὴν τοῦ VIII τὸ Ζ. [1]) Πράγματι δὲ ἡ παραδεδομένη θέσις τῶν βιβλίων Η καὶ Θ εἰς τὴν θέσιν τοῦ VII καὶ VIII δὲν δικαιολογεῖται ἐκ τῆς ὅλης τῶν θεμάτων οἰκονομίας, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ χειρόγραφα [2]) ὑπάρχουν ἴχνη τινὰ πιστοποιοῦντα παλαιοτέραν τινὰ κατάταξιν διαφορετικήν, καθ' ἣν τὸ Η (VII) ἠκολούθει τὸ Γ. Πραγματευόμενα δὲ τὰ βιβλία VII καὶ VIII περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας ἀκολουθοῦν καὶ κατὰ λογικὸν εἱρμὸν τὰ βιβλία I, II, III. Κατὰ τοὺς ὑπεραμυνομένους ὅμως τῆς παραδοθείσης τάξεως φαινομενικῶς μόνον διασπᾶται ὁ εἱρμὸς αὐτῆς, καὶ τοῦτο ὀφείλεται οὐχὶ εἰς ἀλλοίωσιν τῆς ἀρχικῆς τάξεως, ἀλλ'

---

[1]) Σημειωτέον ὅτι καὶ ἄλλη ἀνακατάταξις ἐπεχειρήθη καὶ ὑπὸ τοῦ Barthélemy St. Hilaire, ὅστις δι' ἀνακοινώσεώς του τὸ 1835 εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Παρισίων ἐξέθεσε λόγους πρὸς μετάθεσιν τοῦ VI βιβλίου πρὸ τοῦ V. (Ἀνεδημοσιεύθη ἡ ἀνακοίνωσις αὕτη εἰς τὴν 3ην ἔκδ. τῆς περιφήμου μεταφράσεώς του τῶν Πολιτικῶν p. CLIX squ.).

[2]) Βλ. κυρίως τὴν τελευταίαν τοῦ III βιβλίου φράσιν (1288 b [illegible]) ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ VIII. Πλείονα ζήτει εἰς Immisch, praef. VII squ.

ξις τὴν κολόβωσιν τῶν βιβλίων III, V, VI· ἀπόδειξις δὲ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὴν τάξιν αὐτὴν ἀληθεύονται αἱ τοῦ συγγραφέως εἰς τὰ προηγούμενα παραπομπαί. Δεδομένου λοιπὸν τούτου καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ἀπὸ ἄλλων ἀπόψεων αἱ ἐπιχειρηθεῖσαι ἀποκαταστάσεις δὲν εἶναι ἱκανοποιητικώτεραι τῆς ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ εἱρμοῦ πλημμελοῦς παραδοθείσης, εὐτυχὲς δέον νὰ θεωρῆται τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ νεώτεραι ἐκδόσεις ἀπέχουν τοῦ νὰ ταράσσουν τὸ παραδοθὲν κείμενον ἐπὶ τῇ βάσει εἰκασιῶν μὴ κατηγορηματικῶς ἐπαληθευομένων.

Ἡ παροῦσα βεβαίως τοῦ κειμένου ἔκδοσις εἰς σειρὰν ἑρμηνευτικῶν ἐκδόσεων εἶναι δι' ὅλου δευτερότυπος· λόγῳ ὅμως τῆς μεγίστης σημασίας τοῦ κειμένου τούτου καὶ τῆς ἐν πολλοῖς, ὡς ἐλέχθη, ἀκαταστασίας τούτου, συχνὰ σημειοῦται ἡ ἀξιόλογος διαφορὰ τῆς γραφῆς εἰς ἄλλα δευτερεύοντα χειρόγραφα, ἐπίσης δὲ καὶ αἱ περιληφθεῖσαι ἢ μή, οὐσιώδεις ἢ τὰ μάλιστα πιθανοφανεῖς, διορθώσεις· διὸ καὶ ἀναγκαῖον εἶναι νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν χειρογράφων τῶν Πολιτικῶν. Ὁ Immisch (praef. XXVII) ἀνακεφαλαιῶν τὰς πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ τῶν χειρογράφων συγκριτικὰς μελέτας διακρίνει τὰ ὑπάρχοντα εἰς τρεῖς ὁμογενείας, ἃς χαρακτηρίζει διὰ τῶν σημείων Π[1]. Π[2]. Π[3]. Εἰς τὴν ὁμογένειαν Π[1] ὑπάγονται οἱ κώδικες: **Γ**, ἀπολεσθεὶς κῶδιξ, ἐξ οὗ μετέφρασε τὰ Πολιτικὰ κατὰ τὸν XIII αἰ. ὁ Δομινικανὸς μοναχὸς Guilelmus de Moerbeka, διὸ καὶ ἡ μετάφρασις τούτου ἐπέχει τρόπον τινὰ τὴν θέσιν τοῦ ἀπολεσθέντος κώδικος· **M** (M[s] Immisch) (=cod. Mediolanensis Ambrosianus B **105** τοῦ XV αἰ.)· **P**[1] (=Parisinus **2023** τοῦ XV αἰ., γραφεὶς ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Χαλκοκονδύλη)· καὶ ἄλλα τινὰ χειρόγραφα δευτερευούσης σημασίας. Εἰς τὴν ὁμογένειαν Π[2] ὑπάγονται οἱ κώδικες **P**[2] (=Parisinus Coislinianus **161** τοῦ XIV αἰ.)· **P**[3] (=Parisinus **2026** τοῦ XV αἰ.) καὶ ἕτερόν τι χειρόγραφον δευτερευούσης σημασίας περιέχον τεμάχια τῶν Πολιτικῶν. Εἰς τὴν ὁμογένειαν τέλος Π[3] περιλαμβάνεται πλῆθος δευτερευόντων κωδίκων τῆς ὁμογενείας Π[2]. Ἡμεῖς, μὴ σημειοῦντες εἰ μὴ τὰς οὐσιωδεστάτας παραλλαγάς, ἐκεῖ μὲν ὅπου ἐδέχθημεν οὐσιώδη διόρθωσιν ὑποσημειοῦμεν τὴν γραφὴν τῶν κωδίκων διὰ τῆς περιληπτικῆς συντομογραφίας χ'/φα (=χειρόγραφα), ὅπου δὲ μεταξὺ αὐτῶν τούτων τῶν ἴσης ἀξίας κωδίκων ὑπάρχει δια-

φορὰ γραφῆς, ὑποσημειοῦμεν καὶ τὴν ἑτέραν ἀναφέροντες τοὺς κώδικας τοὺς φέροντας τὴν διάφορον γραφὴν διὰ τοῦ ἰδίου ἑκάστου γράμματος.

Κυρίως ἐβασίσθημεν διὰ τὸ μεταφραζόμενον κείμενον εἰς τὴν τελευταίαν (2αν) ἔκδοσιν τοῦ Otto Immisch (ἀναθεωρήσαντος τὴν τελευταίαν [4ην] τοῦ Susemihl), **Aristotelis Politica** (BT) mcmxxix, εἰς τὴν ὅλην δὲ ἐργασίαν μεγάλως ὠφελήθημεν ἐκ τῶν σχολίων τῆς ἐκδόσεως τοῦ Newman (τόμ. I—IV, 1887—1902) καὶ ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Ross (1921) ἀναθεωρηθείσης παλαιοτέρας ἀγγλικῆς μεταφράσεως τοῦ Jowett, ὡς ἐπίσης καὶ ἐκ τῆς μεταφράσεως, τῆς ὑπὲρ τὸ δέον πάντως εἰς τὸ γράμμα τοῦ κειμένου προσηλωμένης, τοῦ Rackham, ἐμφανισθείσης ὅλως προσφάτως (1931) εἰς τὴν σειρὰν τῆς Collection **Loeb**. Εἰς τὸ κείμενον δὲ ἐπεσημειώσαμεν τοὺς ἀντιστοίχους ἀριθμοὺς τῶν σελίδων τῆς ὑπὸ τοῦ Bekker ἐκδόσεως τῶν Πολιτικῶν εἰς τὴν γενικὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπὸ τῆς Βερολινίου Ἀκαδημίας. ὁ ἀριθμὸς σημαίνει τὴν σελίδα, τὰ στοιχεῖα **a** καὶ **b** τὴν πρώτην καὶ δευτέραν στήλην τῆς σελίδος καὶ ἡ κατὰ πεντάδας παραλλήλως τῶν στίχων τοῦ κειμένου ἀρίθμησις τὴν ἐν ἑκάστῃ στήλῃ ἀρίθμησιν ἀνὰ πέντε τῶν στίχων τοῦ κειμένου. Ἡ τῶν κεφαλαίων καὶ παραγράφων διαίρεσις εἶναι ἡ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Schneider (1909), εἰς πάσας τὰς κατόπιν ἐκδόσεις εἰσαχθεῖσα. Ἑλληνικὴν ἐπὶ τῶν Πολιτικῶν ἐργασίαν οὐδεμίαν ἔχω νὰ ἀναφέρω [3]), πλὴν αὐτῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Κοραῆ ἐκδόσεως μετὰ προλεγομένων καὶ ἐκτενοῦς κριτικοῦ ὑπομνήματος, ἐν Παρισίοις ,ΑΩΚΑ', Ἑλλην. Βιβλ. τ. 13ος. [4])

---

[3]) Ἡ καὶ ὑπὸ τοῦ Immisch ἀναφερομένη κριτικὴ πραγματεία τοῦ Ἰ. Ἀργυριάδη, Διορθώσεις εἰς τὰ Ἀριστοτέλους Πολιτικά, τεῦχ. Α', Ἀθῆναι 1893, εἶναι ὅλως εἰδικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἡ πραγματεία δὲ τοῦ Ἀντ. Κουτσουβέλη, Περὶ γενέσεως καὶ σκοποῦ τῆς Πολιτείας κατὰ Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη, Λειψία 1885, ἂν μή τι ἄλλο, εἶναι ὅλως πεπαλαιωμένη. Περὶ μεταφράσεώς τινος δὲ τῶν Πολιτικῶν ὅλως προσφάτου, ἐκτενῆ λόγον κάμνομεν εἰς τὸ IV τῆς παρούσης κεφάλαιον.

[4]) Πλήρη ἐπὶ τῶν Πολιτικῶν βιβλιογραφίαν εὑρίσκει τις εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἔκδοσιν τοῦ Immisch, praef. XXXV squ.

Ι. Πολιτικὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους· ΙΙ. Πολιτικὴ θεωρία τῶν Ἑλλήνων μέχρι τοῦ Ἀριστοτέλους· ΙΙΙ. Θέσις τῆς Πολιτικῆς εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους· IV. Ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν κατόπιν.

(Ι). Κατὰ τὰς παραδοθείσας πληροφορίας καὶ ὡς συνάγεται καὶ ἐκ τῶν σωζομένων ἀποσπασμάτων, ὁ Ἀριστοτέλης συνέγραψε καὶ ἄλλα πολιτικοῦ περιεχομένου ἔργα, ποικίλα τὸ εἶδος, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ κυριώτερα ἐχρησίμευσαν εἰς αὐτὸν ὡς προκαταρκτικὴ διὰ τὰ Πολιτικά του ἐργασία· ταῦτα πάντα ἀπωλέσθησαν, τὸ ἐκτενέστερον δὲ τούτων ἀπόσπασμα ἀνήκει εἰς τὰς «Πολιτείας» του καὶ ἀποτελεῖ τὸ πολύτιμον περὶ τῆς «Ἀθηναίων Πολιτείας» εὕρημα τῶν νεωτέρων. Μεταξὺ τούτων ἀναφέρεται κατὰ πρῶτον (Διογ. Λαέρτ. V. 1, 22)[1]) διάλογός τις εἰς δύο βιβλία, ἐπιγραφόμενος «*Πολιτικὸς*» κατὰ μίμησιν προφανῶς τοῦ ὁμωνύμου πλατωνικοῦ, ἐξ οὗ πιθανώτατον εἶναι ὅτι καὶ παρεμφερὴς καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον ἦτο. Ὁ ἀνωνύμου ἐπίσης κατάλογος[2]) τῶν ἔργων τοῦ Ἀ. ἀναγράφει ἕτερόν τι παρεμφερὲς ἔργον ἐπιγραφόμενον «*περὶ Ῥήτορος ἢ Πολιτικοῦ*». Εἰς τὸν κατάλογον ἐξ ἄλλου τοῦ Διογένους Λαερτίου ἀναγράφονται οἱ τίτλοι τῶν διαλόγων «*Ἀλέξανδρος ἢ Ὑπὲρ ἀποικιῶν*» («*περὶ ἀποικιῶν*»), ὅστις ἦτο φαίνεται διδασκαλία πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον περὶ τοῦ τρόπου τοῦ ἀποικισμοῦ διὰ τῆς ἱδρύσεως νέων ἑλληνικῶν πόλεων ἐν Ἀσίᾳ καὶ περὶ τῆς ὅλης ρυθμίσεως τοῦ καταπονοῦντος τὴν Ἑλλάδα δημογραφικοῦ προβλήματος, καὶ «*περὶ Βασιλείας*». Ἀραβικόν τι ἔργον ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς ἀπευθυνομένης πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον (βλ. Lippert, De epistula pseudoAristotelica «*περὶ Βασιλείας*». Dissertatio, Halle 1891)[3]) ἠξίωσε

---

[1]) Ἀορίστως ἀναφέρεται εἰς τὸν διάλογον αὐτὸν καὶ ὁ Κικέρων εἰς τὰ χωρία *de Fin.* V. 4, 11 καὶ *ad Quintum fratrem*, III. 5, 1.

[2]) Ἀποδιδόμενος ἤδη εἰς Ἡσύχιον τὸν Μιλήσιον.

[3]) Πραγματείαν «*περὶ Βασιλείας*» εἶναι ἐξ ἄλλου γνωστὸν ὅτι παρέδωκεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ὁ διάδοχος τοῦ Πλάτωνος ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ξενοκράτης (*Διογ. Λαέρτ.* IV, 14).

νὰ θεωρηθῇ μετάφρασις τοῦ ἀνωτέρω· ἀλλὰ τὸ νόθον αὐτοῦ δὲν ἐτέθη ὑπὸ σοβαρὰν ἀμφισβήτησιν. Ἕτερον ἔργον ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἀριστοτέλη καὶ περιεχομένου συναφοῦς πρὸς τὰ τῆς συγχρόνου τοῦ φιλοσόφου ἱστορίας τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων, εἶναι τὸ ἐπιγραφόμενον «*Δικαιώματα Πόλεων*» (Rose, Aristotelis qui ferebantur librorum fragmenta, Lps 1886, frg. 612—614). Ἕτερον εἶναι τὸ ἔργον τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὸν τίτλον «*Νόμιμα*» ἢ «*Νομίμων βαρβαρικῶν συναγωγή*», εὐρεῖα συλλογὴ ἐθίμων καὶ πολιτικῶν συνταγμάτων τῶν μὴ ἑλληνικῶν λαῶν, ἐν οἷς καὶ τῶν Ἐτρούσκων ἰδιαιτέρως ὑπὸ τὸν τίτλον *Νόμιμα Τυρρηνῶν* (Rose, op. c., frg. 604—610). Τὸ κεφαλαιῶδες ὅμως ἐκ τῶν ἀπολεσθέντων ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους, βάσει τῶν ὁποίων συνεγράφησαν τὰ Πολιτικά, εἶναι αἱ «*Πολιτεῖαι*», τεράστιον ἔργον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπὶ ἔτη εἰργάζοντο ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο εἶδος τι corpus περιέχοντος τὰ πλεῖστα τῶν ἑλληνικῶν καί τινα τῶν βαρβαρικῶν πολιτευμάτων, οὗ μέρος πιθανῶς ἀπετέλουν τὰ ἀνωτέρω *Νόμιμα Βαρβαρικά*. Ἡ μεγίστη σπουδαιότης τοῦ ἔργου τούτου τοῦ περιέχοντος ἔκθεσιν καὶ ἀνάλυσιν πολιτευμάτων τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς κυμαίνεται κατὰ τὰς διαφόρους πληροφορίας μεταξὺ τοῦ 158 καὶ τοῦ 255, καταφαίνεται ἐκ τοῦ ἀνευρεθέντος ἐπὶ αἰγυπτιακοῦ παπύρου τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου καὶ ὑπὸ τοῦ Kenyon κατὰ πρῶτον ἐκδοθέντος ἀποσπάσματος τοῦ περιέχοντος σχεδὸν πλῆρες[4]) τὸ τμῆμα τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων· ὁ Ἀριστοτέλης ἀποφεύγει ἐκ συστήματος τὴν ἐντυπωσιακὴν περιγραφικότητα καὶ ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν διάγνωσιν τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς διαμορφώσεως τῶν πολιτευμάτων καὶ εἰς τὴν κριτικὴν τῶν γεγονότων. Ἐνταῦθα τέλος πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὸ εἰς βιβλία I. II. (III εἰς λατινικὴν μετάφρασιν) ἔργον τὸ ἐπιγραφόμενον «*Οἰκονομικὰ*» καὶ εἰς τὸν Ἀριστοτέλην ἀποδιδόμενον ἀνέκαθεν. Παραπομπή τις ὅμως γινομένη εἰς τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ἐπικουρείου Φιλοδήμου, τὸ ἀνευρεθὲν μεταξὺ τῶν ἐν Ἡρακλείῳ ἀνακαλυφθέντων χειρογράφων (Herculanens, τόμ. III p. vii καὶ xxviii) ἀποδίδει τὸ I βιβλίον, τὸ ὁποῖον ἀπορ-

---

[4]) Ἐλλείπουν τεμάχιά τινα ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους.

ρέει ἄλλωστε ἐκ τοῦ «Οἰκονομικοῦ» τοῦ Ξενοφῶντος καὶ ἐκ τοῦ I βιβλίου τῶν Πολιτικῶν, εἰς τὸν Θεόφραστον· ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ Niebuhr ἀπέδειξε διὰ τὸ II βιβλίον ὅτι εἶναι ἀνεξάρτητον ἔργον, γραφὲν πιθανῶς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ μετὰ τὸν ἐν ἔτει 308 θάνατον τοῦ Ὀφέλλα· τοῦ III ἐπίσης βιβλίου, τὸ ὁποῖον σώζεται μόνον εἰς τὴν λατινικὴν μετάφρασιν τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Mende (τῆς Languedoc) Guillaume Durand, ἐπίσης ἀμφίβολος παραμένει ἡ γνησιότης, μολονότι εἰς τὸν κατάλογον τοῦ Ἡσυχίου ἀναφέρεται ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπιγραφόμενον *«νόμοι ἀνδρὸς καὶ γαμετῆς»*, ἡ ἐπιγραφὴ δὲ αὕτη δύναται νὰ τεθῇ ἐπὶ τοῦ βιβλίου τούτου, πραγματευομένου τὸ πλεῖστον περὶ τοῦ συζυγικοῦ βίου.

(ii) § 1 Ἡ πολιτικὴ θεωρία τῶν Ἑλλήνων εἶναι τόσον παλαιά, ὅσον καὶ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις αὐτῶν· ἀναμφιβόλως ὅμως θὰ ἠπατώμεθα, ἐάν, ἀποβλέποντες εἰς τὸ γεγονὸς τῆς ταυτοχρόνου γενέσεως καὶ παραλλήλου ἀναπτύξεως πολιτικῆς θεωρίας καὶ φιλοσοφίας, ἀπεδίδαμεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν δευτέραν τὴν ὤθησιν πρὸς γέννησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς πρώτης· διότι ἀμφοτέρων τὴν γέννησιν καὶ ἀνάπτυξιν προεκάλεσαν καὶ ἐκαλλιέργησαν τὰ ἀθρόως τιθέμενα ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ VII αἰ. κυρίως προβλήματα τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι αὐταπόδεικτον· μέχρι τοῦ τέλους τοῦ VII αἰ., ἐπικρατοῦντος τοῦ «φεουδαρχικοῦ» καθεστῶτος ἐν Ἑλλάδι, ὅπερ εἶχεν ἀντικαταστήσει τὴν παλαιὰν ἡρωικὴν βασιλείαν, πᾶσα ἡ πεῖρα καὶ ἡ γνῶσις τοῦ παρελθόντος περιείχετο εἰς τὴν ὅλην θρησκευτικὴν κοσμοθεωρίαν, ὁ ὑποτυπώδης δὲ κοινωνικὸς βίος ἐντὸς στατικῶν πλαισίων οὔτε ἐξώθει ἀλλ' οὔτε καὶ ἐπέτρεπε νὰ προβῇ ἡ σκέψις πέραν τῶν καθιερωμένων ἀξιῶν· ἀπ' ἐναντίας, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐπέρχεται εἰς τὰ προχωρημένα κέντρα τῆς Ἑλλάδος ἡ διαφοροποίησις τῶν κοινωνικῶν μαζῶν καὶ ὀξύνονται οἱ ἀγῶνες περὶ τῆς μορφῆς τοῦ πολιτεύματος καὶ ἐν πολλοῖς τούτων ἀνατρέπεται ἡ κρατοῦσα ἀριστοκρατία καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἐλευθέρα βιοτεχνία καὶ τὸ ἐμπόριον, ἀπὸ ταύτης καὶ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις χειραφετεῖται ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν κοσμοθεωρίαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ὤθησιν δύο κυριωτάτων παραγόντων· τῆς ἐλευθερίας ἀφ' ἑνὸς ἐντὸς

τῆς νέας κοινωνικῆς ὀργανώσεως ἢ πρὸ τῆς ἀτονίας τῆς παλαιᾶς τῆς ἀριστοκρατίας κυριαρχίας, καὶ τῆς αὐτομάτου ἀφ' ἑτέρου θέσεως ποικιλωτάτων προβλημάτων διὰ τὴν ὅσον ἔνεστι ταχυτέραν τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἀνάπτυξιν, προβλημάτων ἀπαιτούντων τὴν ἄμεσον λύσιν. Τὰ προβλήματα αὐτὰ ἦσαν δύο κυρίως κατηγοριῶν· πρακτικὰ καὶ πολιτικά. Ἡ βιοτεχνία καὶ τὸ διὰ θαλάσσης ἐμπόριον ἀπῄτουν πλέον τὴν ὅσον ἔνεστιν ἀκριβεστέραν γνῶσιν μυρίων πραγμάτων ἐφ' ὧν ἡ πρακτικὴ δρᾶσις ἐκαλεῖτο, ἐξ οὗ καὶ ἡ κατεύθυνσις τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν μελέτην τῆς φύσεως καὶ ὁ ὑλιστικὸς χαρακτὴρ τῆς πρώτης αὐτῆς φιλοσοφίας· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀνάγκη θεωρητικῶν ὅπλων κατὰ τοὺς κοινωνικοπολιτικοὺς ἀγῶνας, ἡ ἀνάγκη προσέτι τῆς ἀναδιοργανώσεως τῶν πολιτικῶν θεσμῶν καὶ τῶν θεσμῶν τοῦ δικαίου ὤθει εἰς τὴν μελέτην τῶν συναφῶν προβλημάτων, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐξ ἀρχῆς κατεύθυνσις τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως εἰς τὴν καθόλου πολιτικὴν θεωρίαν. Περαιτέρω τὰ προβλήματα τοῦ κοινωνικοπολιτικοῦ βίου πολλαπλασιάζονται, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ ἡ πολιτικὴ θεωρία καλλιεργεῖται ἐντατικῶς καὶ ἀναπτύσσεται πρὸς ὅλως ἀντιθέτους κατευθύνσεις, εἰς τὴν ταχεῖαν ἐπισκόπησιν τῶν ὁποίων προβαίνομεν ἀμέσως κατωτέρω. ([**Γενικὴ Βιβλιογραφία**: Τῶν καθόλου πολιτικῶν θεωριῶν τῶν Ἑλλήνων **(1)** γενικὴν ἔκθεσιν εὑρίσκει τις εἰς τὰς μνημειώδεις τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἱστορίας τῶν Zeller καὶ Compertz· **(2)** εἰδικωτέρας ἀναπτύξεις ἐν συναφείᾳ πρὸς τὰ ἱστορικὰ καὶ πολιτειακὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς εἰς τὰ ἔργα τῶν Kaerst, *Geschichte des Hellenismus*, τόμ. 2, I² 1917. II¹ 1909 Lpz· Busolt, *Griechische Staatskunde*, τομ. 3, 1920 München· Pohlenz, *Staatsgedanke und Staatslehre der Griechen*, 1923 Lpz, πλεῖστα δὲ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίφημον πολιτειολογίαν τοῦ Jellinek. *Allgemeine Staatslehre*, 1914 München· **(3)** εἰδικώτερα: Pöhlmann, *Sozialismus und soziale Frage im Altertum*, 1912 München, Stern, *Sozialwissenschaftliche Bewegungen und Theorien in der Antike*, 1921 Halle· **(4)** γενικὸν ἔργον καθαρῶς εἰς τὴν πολιτικὴν θεωρίαν ἀφιερωμένον, τὸ τοῦ Barker. *Greek Politikal Theory*, I: *Plato and his Predecessors*, 1918 London· **(5)** τὰ ἔργα ἐπὶ τῆς γενικῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.])

§ 2. Προσωκρατικὴ φιλοσοφία.

Τὸ ὅτι οἱ πρῶτοι Ἕλληνες φιλόσοφοι ἠσχολήθησαν μὲ τὴν πολιτικὴν θεωρίαν καὶ ἀναγκαῖον ἦτο, ὡς ἀνωτέρω ἀνεπτύξαμεν, καὶ ἀναμφισβήτητον δι' ἡμᾶς εἶναι· λόγῳ ὅμως τοῦ ὅτι μόλις εἶχεν ἀποσπασθῆ ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν κοσμοθεωρίαν ὡς τὸ σύνολον τῶν θετικῶν γνώσεων καὶ ἦτο μακρὰν ἀκόμη ἡ συστηματικὴ διαφοροποίησις τῶν κλάδων τῆς ἐρεύνης, οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι, οἱ ἄλλως, λόγῳ τῆς πρὸς τὴν ἔρευναν τῆς φύσεως κατευθύνσεώς των, φυσικοφιλόσοφοι καλούμενοι, δὲν διέκρινον τὴν πολιτικὴν ἀπὸ τῆς ἄλλης περὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου θεωρίας, ἐπὶ πλέον δὲ δὲν διαθέτομεν εἰμὴ ἐλάχιστα τῶν ἔργων τούτων ἀποσπάσματα ἢ ἀσαφεῖς τῶν μεταγενεστέρων πληροφορίας. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀρκετὰ ἂς θεωροῦνται ταῦτα δι' ἡμᾶς. **(1)** Ὁ Θαλῆς καὶ ὁ Ἀναξίμανδρος ἠσχολήθησαν εἰς τὰ πολιτικά, κατὰ τὴν πληροφορίαν δὲ τοῦ Ἡροδότου (Ι. 170) ὁ Θαλῆς εἶχε συλλάβει τὴν εὐφυᾶ καὶ ὅλως πρωτότυπον ἰδέαν τῆς πολιτικῆς ἑνώσεως ὅλων τῶν Ἰωνικῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οὕτω δέ, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Compertz (I, 19) καὶ ὁ Zeller (I, 183), αὐτὸς πρῶτος συνέλαβε τὴν ἔννοιαν τῆς ὁμοσπονδιακῆς πολιτείας. **(2)** Ὁ Πυθαγόρας, ὅστις ἐθεώρει τὸ «πολιτικὸν» ἀχώριστον τοῦ «ἠθικοῦ», ἵδρυσε τοὺς περιφήμους συλλόγους καὶ δι' αὐτῶν ἐπεχείρησε τὴν πολιτικὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν πόλεων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος. Παρὰ τὰς μυρίας ἀμφισβητήσεις διὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ κοινωνικοπολιτικοῦ συγκροτήματος τὸ ὁποῖον ἐπεχείρει, βέβαιον δέον νὰ θεωρῆται ὅτι οὗτος ἐξεπροσώπει τὴν ἀριστοκρατικὴν ἀντίδρασιν, καθ' ὅσον ὁ περίφημος δεσμὸς τὸν ὁποῖον ἵδρυσεν εἰς Κρότωνα κατελύθη δι' ἐξεγέρσεως τῶν δημοκρατικῶν, ὑπὸ τούτων δὲ καὶ ὁ Πυθαγόρας καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν κυριωτέρων συνεργατῶν του ἐφονεύθησαν. Καταλυθεῖσα διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν λαοκρατικῶν πολιτευμάτων εἰς τὰς πλουσίας ἐμπορικὰς πόλεις τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος ἡ ἀριστοκρατία, προσεπάθησε νὰ ἀνασυσταθῇ ἐντὸς τοῦ ἰσχύοντος νέου πολιτικοῦ βίου διὰ τῆς συστάσεως ἑταιρειῶν μυστικοῦ χαρακτῆρος, δεδομένου δὲ ὅτι τὰ μέλη αὐτῶν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν κοινῶν, νὰ κατορθώσῃ διὰ τῆς πλειοψηφίας νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐξουσίαν· οὕτω, καθὰ παραδίδεται,

εἰς Κρότωνα μεταξὺ τῶν χιλίων μελῶν τῆς βουλῆς (*συνεδρίου*) οἱ τριακόσιοι ἀνῆκον εἰς τὸν Πυθαγόρειον «δεσμόν», εἰς πολλὰς δὲ ἄλλας πόλεις, εἰς τὴν Κατάνην, εἰς τὸ Ρήγιον, εἰς τὴν Σύβαριν, εἰς τὸ Μεταπόντιον, εἰς τὸν Τάραντα, κατώρθωσαν νὰ καταλάβουν οὕτω τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Ὁ μυστικὸς χαρακτὴρ τῶν ἑταιρειῶν τούτων εἶναι συνήθης εἰς ἀνάλογα φαινόμενα, ἡ κοινότης δὲ τῶν περιουσιῶν καὶ ὁ ἀσκητικὸς βίος ὁ ἐπιβαλλόμενος εἰς τὰ μέλη δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, ἐν σχέσει καὶ πρὸς ἄλλα τοιαῦτα ἀναλόγων φαινομένων, ὡς ἀντίδρασις τῶν «ἐκλεκτῶν» πρὸς τὰς ἀκρότητας εἰς ἀτομικισμὸν καὶ ἔκλυσιν τὰς σημειουμένας ἐντὸς τῶν πλουσίων λαοκρατουμένων κοινωνιῶν. Παρ' ὅλον τὸν ἀντιδραστικὸν οὕτως εἰπεῖν χαρακτῆρα τῶν Πυθαγορικῶν «συλλόγων», οὗτοι ἤσκησαν βαθεῖαν ἐπίδρασιν εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ εἰς τὴν καθόλου πολιτικὴν θεωρίαν αὐτῶν. Ὁ Ζάλευκος καὶ ὁ Χαρώνδας, οἱ περίφημοι νομοθέται τῶν Σικελικῶν πόλεων, ὑπῆρξαν Πυθαγόρειοι, ὡς καὶ ὁ εἰς τὰς Θήβας διδάσκαλος τοῦ Ἐπαμεινώνδα Λῦσις. Πυθαγόρειος ἐπίσης ὑπῆρξε καὶ ὁ προσωπικὸς φίλος τοῦ Πλάτωνος, Ἀρχύτας ὁ Ταραντῖνος (βλ. κατ. § 3), συγγραφεὺς ἔργου «*περὶ νόμων καὶ δικαιοσύνης*» καὶ «δημοκρατικὸς» νομοθέτης τοῦ Τάραντος. Αἱ περὶ «ἰσότητος» καὶ «ἁρμονίας» θεωρίαι τῶν Πυθαγορείων ἐπέδρασαν ἐπίσης ἐπὶ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Κλεισθένους. Αὐτὸς ὁ Πλάτων ὑπῆρξε βαθύτατα ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας. Οὕτω, ἀποτυχούσης τῆς πολιτικῆς προσπαθείας τῶν Πυθαγορείων, διεσώθη ἡ θεωρητικὴ καὶ ἠθικὴ των φιλοσοφία, ἧς τὰ βιώσιμα στοιχεῖα πολλαχῶς ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ κατόπιν πολιτικοῦ βίου καὶ τῆς πολιτικῆς θεωρίας. ([**Εἰδικὴ βιβλιογραφία**: Τὸ πρόβλημα τῆς πολιτικοκοινωνικῆς προσπαθείας τῶν Πυθαγορείων ἐπιμόνως ἠρευνήθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων, ἀναφέρονται δὲ σχετικῶς, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω γενικῶν ἔργων, τὰ ἑξῆς εἰδικά: Krische A., *de societatis a Pythagora in urbe Crotoniatarum conditae scopo politico commentatio*, 1830 Göttingen· Rathgeber G., *Grossgriechenland und Pythagoras*, 1866 Gotha· Unger G., *zur Geschichte der Pythagoreier* (Sitzungsber. K. Akad. d. Wissensch. philos.—philol. und hist. Klasse, 1883, p. 140 squ.) München· Bobba M., *Pitagora, i suoi tempi e il suo istituto*, 1887 Torino·

Cognetti de Martiis S., *L'istituto Pitagorico* (Atti della R. Acad. delle Scienze di Torino, xxiv, 1833) Torino· Delatte A., *Essai sur la politique pythagoricienne* (Bibl. de la Fac. de philosophie et de lettres de l'Université de Liège) 1922 Liège]). (3) Διὰ τὸν Ἡράκλειτον τὸν Ἐφέσιον ὑπάρχει ἡ παράδοσις ὅτι τὸ «*περὶ Φύσεως*» ἔργον του ἦτο διῃρημένον εἰς τρία μέρη, εἰς κοσμοθεωρίαν (*λόγον περὶ τοῦ παντός*), εἰς πολιτικὴν θεωρίαν (*πολιτικόν*) καὶ εἰς θεολογικὴν (*καὶ θεολογικόν*, Διογ. Λαέρτ. IX. 5)· ὁ παραδίδων μάλιστα τὴν πληροφορίαν Διογένης Λαέρτιος ἐπιπροσθέτει (αὐτ., 15) ὅτι ὁ ἐκ τῶν σχολιαστῶν τοῦ Ἡρακλείτου γραμματικὸς Διόδοτος ἰσχυρίζετο ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Ἡρακλείτου τοῦτο ἦτο «*περὶ πολιτείας*» καὶ οὐχὶ «περὶ φύσεως», τοῦτο δὲ δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ διὰ τῆς ὑποθέσεως ὅτι τὸ κέντρον τοῦ βάρους τοῦ ἔργου τούτου, ὅπερ κατὰ τὴν γενικὴν συνήθειαν καὶ συμφώνως πρὸς τὸν κοσμοθεωρητικὸν χαρακτῆρα τῆς πρώτης φιλοσοφίας ἀσφαλῶς «*περὶ Φύσεως*» ὠνομάζετο ἔπιπτεν εἰς τὴν περὶ πολιτείας διδασκαλίαν· ὡς εἴπομεν δὲ ἀνωτέρω, οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι, λόγῳ τοῦ κοσμοθεωρητικοῦ χαρακτῆρος τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς συμπαρομαρτούσης εἰς πρωτογόνους ἐποχὰς ἄκρας συνθετότητος τῆς σκέψεως, δὲν διέκρινον τὴν περὶ πολιτείας θεωρίαν ἀπὸ τὴν ὅλην περὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου. Τὰ περὶ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου καὶ τῶν πρὸς ἄλληλα σχέσεων συμπεράσματά των, διάφορα ἀναλόγως τῆς βασικῆς περὶ τῆς φύσεως τοῦ κόσμου ἀρχῆς ἑκάστου, μετέφερον ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, ἐκ τούτου δὲ εἰς τὸ δίκαιον καὶ ἐκ τούτου εἰς τὴν πολιτείαν· ὁ κύριος δὲ συνδετικὸς κρίκος ἦτο ἡ ἀντίληψις περὶ καθολικοῦ τινος δικαίου, ἐκ τῆς φύσεως τοῦ κόσμου ἢ ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ θείου ἀπορρέοντος, ὅπερ ὑπέκειτο ἢ ἔπρεπε νὰ ὑπόκειται ὡς βάσις τοῦ δικαίου τῶν ἀνθρώπων (βλ. περὶ τούτου κατ. § 4). Οὕτω διεσώθη ἀπόσπασμά τι τοῦ Ἡρακλείτου (Diels, *Frg. d. Vorsokr.* I, 114) περὶ τῆς σχέσεως τῶν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων θεσπιζομένων πρὸς τὸν καθολικὸν ἐκ τοῦ θείου νόμον: «*τρέφονται γὰρ πάντες οἱ ἀνθρώπειοι νόμοι ὑπὸ ἑνός, τοῦ θείου· κρατεῖ γὰρ τοσοῦτον ὁκόσον ἐθέλει καὶ ἐξαρκεῖ πᾶσι καὶ περιγίγνεται*». Κατωτέρω θὰ ὁμιλήσωμεν ἐκτενέστερον περὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ καθολικοῦ τούτου δικαίου· προσθέτομεν ὅμως ἐνταῦθα ὅτι καὶ ὁ (4) Ἐμπεδοκλῆς παραλλήλως διενοήθη τὴν ὕπαρξιν

τοῦ δικαίου τούτου· τὴν ἰδέαν δὲ αὐτοῦ διετύπωσεν εἰς ἀρχαιοπρεπῆ ρυθμικὴν μορφὴν εἰς τὸ ἔργον του «*Καθαρμοί*», οὕτω: «*ἀλλὰ τὸ μὲν πάντων νόμιμον διά τ' εὐρυμέδοντος, αἰθέρος ἠνεκέως τέταται διά τ' ἀπλέτου αὐγῆς*» (Diels, ἔ. ἀ. 135). Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐκ τῶν φυσικοφιλοσόφων ἠσχολήθησαν περὶ τὴν πολιτικὴν πρᾶξιν ἢ θεωρίαν· οὕτω (5) ὁ Παρμενίδης «*τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα* (Ἐλέαν) *νόμοις ἀρίστοις διεκόσμησεν*» κατὰ τὸν Πλούταρχον (*πρὸς Κολώτην*, Ηθ. 1126 b). (6) ὁ δὲ Δημόκριτος (αὐτ. 1126a) παρῄνει «*πολιτικὴν τέχνην μεγίστην οὖσαν ἐκδιδάσκεσθαι*»· ὁ αὐτὸς ἀνεδείχθη καὶ ὁ πρῶτος εἰσηγητὴς τῶν κοσμοπολιτικῶν, τῶν περὶ φυσικοῦ δικαίου καὶ τῶν περὶ τῆς ἑνώσεως καὶ εἰρήνης τοῦ κόσμου θεωριῶν (βλ. Diels αὐτ. ἀπτ. 246. 249. 250)[1]). Παρὰ Στοβαίῳ εἰς τὰ «περὶ Πολιτείας» ἐρανίσματά του παρατίθενται ἐν συνεχείᾳ πέντε ἀποσπάσματα τοῦ Δημοκρίτου, ἐξ οὗ καὶ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἔγραψεν εἰδικὸν «περὶ πολιτείας» ἔργον· τὰ ἀποσπάσματα ὅμως αὐτὰ εἶναι καθαρῶς ἠθικοῦ περιεχομένου. Γενικῶς τέλος οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν παλαιῶν τούτων φιλοσόφων χρηματίσαντες πολιτικοί, τύραννοι, νομοθέται, στρατηγοὶ κτλ. πρῶτοι ἐκαλλιέργησαν τὴν πολιτικὴν θεωρίαν, ἄλλοι ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς καθαρᾶς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ἄλλοι ἐν ἀμέσῳ πρὸς τὴν πολιτικὴν πρᾶξιν συναφείᾳ, καὶ συνετέλεσαν οὕτω νὰ διαμορφωθῇ πολιτικὴ παράδοσις ἀσκήσασα βαθυτάτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ἐπὶ τοῦ τύπου τῶν ἑλληνικῶν πολιτευμάτων· ἡ δὲ περὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου ἰδέα τὴν ὁποίαν πρῶτοι αὐτοὶ διετύπωσαν, ἀνεπτύχθη ὡς μία τῶν δυναμικωτέρων συλλήψεων τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. ([Τὰ σωζόμενα ἐκ τῶν ἔργων τῶν προσωκρατικῶν φιλοσόφων ἀποσπάσματα εὑρίσκει τις εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῆς θαυμασίας ἐκδόσεως τοῦ H. Diels, *Fragmente der Vorsokratiker*, τ. I—III (1—2+2[1]) Berlin, ἥτις ἐξ ὁλοκλήρου ἠχρήστευσε τὴν παλαιὰν τοῦ Mullach· β' ἔκδοσις, τὴν ὁποίαν ἡτοίμαζεν ὁ ἐπιφανὴς φιλόλογος, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἴδῃ, ἐγένετος προσφάτως]).

---

[1]) Ἡ περίφημος ὅμως ρῆσις ἡ εἰς τὸν Δημόκριτον ὑπὸ τοῦ Στοβαίου (*Ἐκλ.* III, 40=Diels, ἀπ. 247) ἀποδιδομένη «*Ἀνδρὶ σοφῷ πᾶσα γῆ βατή· ψυχῆς γὰρ ἀγαθῆς πατρὶς ὁ ξύμπας κόσμος*» ἐλέγχεται ὡς μὴ γνησία.

§ 3. Ἀρχύτας ὁ Ταραντῖνος.

Εἰς τὰ «περὶ πολιτείας» ἐρανίσματα ὁ Στοβαῖος συγκαταλέγει (ΙΙ, ΜΓ' ἀπ. 132. 133. 134, ἔκδ. Meineke) καὶ τρία ἐκτενῆ ὁπωσοῦν ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Πυθαγορείου Ἀρχύτα τοῦ Ταραντίνου, περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω § 2[2]) ὡμιλήσαμεν, τοῦ ἐπιγραφομένου *«περὶ νόμων καὶ δικαιοσύνης»*· ὡς δὲ καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς Πυθαγορείους, ἐξαιρέσει τοῦ Ἱπποδάμου, δὲν θὰ ἐκάμνομεν καὶ δι' αὐτὸν ἰδιαίτερον λόγον, ἐὰν εἰς τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀποσπάσματα δὲν ἐσημειοῦτο ἀρκούντως ἐκπληκτικὴ ταυτότης ἀντιλήψεων μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους[1]) συνεπῶς ἡ διδασκαλία του, ὡς καὶ ἡ διδασκαλία κατωτέρω τοῦ Φαλέου καὶ τοῦ Ἱπποδάμου, εὑρίσκεται ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ θέματός μας· διὸ καὶ παραθέτομεν μεταφράζοντες ἐπὶ λέξει τὰ τρία ταῦτα πολύτιμα ἀποσπάσματα :

1. «Ὁ Νόμος ἔχει πρὸς τὴν ψυχὴν καὶ τὸν βίον τοῦ »ἀνθρώπου τὴν αὐτὴν σχέσιν τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ ἁρμονία »πρὸς τὴν ἀκοὴν καὶ τὴν φωνήν· διότι καὶ ὁ νόμος διαπαι»δαγωγεῖ μὲν τὴν ψυχὴν ὀρθοῖ δὲ καὶ συνέχει τὸν βίον, »καὶ ἡ ἁρμονία ἀσκεῖ μὲν διὰ τὴν γνῶσιν αὐτῆς τὴν ἀκοήν, »ὁμόλογον δὲ πρὸς αὐτὴν καθιστᾷ τὴν φωνήν. Ἰσχυρίζο»μαι δὲ ἐγὼ ὅτι πᾶσα κοινωνία ἐξ ἄρχοντος καὶ ἀρχομέ»νου ἔχει συσταθῆ[2]) καὶ τρίτον ἐκ νόμων. Ἐκ τῶν νόμων »δὲ ὁ μὲν ἐν ἰσχύϊ βασιλεὺς εἶναι, ὁ νεκρὸς δὲ γράμμα »μόνον. Πρῶτος λοιπὸν ὁ νόμος· οὕτως ὁμολόγως ἔχων »πρὸς αὐτὸν ὁ μὲν βασιλεὺς εἶναι νόμιμος, ὁ ἄρχων συν»επής, ὁ ἀρχόμενος ἐλεύθερος, ὅλη δὲ ἡ κοινωνία εὐδαί»μων· κατὰ παράβασιν ὅμως τούτου ὁ μὲν βασιλεὺς τύ»ραννος[3]), ὁ ἄρχων ἀνακόλουθος, ὁ ἀρχόμενος δοῦλος, ὅλη

---

[1]) Ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο εἰκοσιτετραετὴς περίπου ὅταν ἀπέθανεν ὁ Ἀρχύτας (360 π.Χ.). Εἰς τὸ «περὶ νόμων καὶ δικαιοσύνης» σύγγραμμά του τοῦτο σαφῶς ἀναφέρεται ὁ Ἀριστοτέλης, Πολιτ. II, iii. 10. Ἐπισημειοῦμεν τὰ ἀντίστοιχα κατωτέρω χωρία τῶν Πολιτικῶν.

[2]) Πρβλ. ΠΟΛΙΤ. I, ii. 8, 1254^a, $_{20}$squ., ἐπὶ ὅλης τῆς ἀποδείξεως τοῦ φύσει ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι.

[3]) Πρβλ. τὰ ἐν ΠΟΛΙΤ. III, v. 4, $1279^b{}_5$ squ. τὰ περὶ *«παρεκ-*

»δὲ ἡ κοινωνία δυστυχής. Καὶ τοῦτο διότι αἱ πράξεις συν»εξαρτῶνται ἐκ τοῦ ἄρχειν καὶ ἐκ τοῦ ἄρχεσθαι καὶ τρί»τον ἐκ τοῦ ἐξουσιάζειν. Τὸ μὲν λοιπὸν ἄρχειν προσιδιά»ζει εἰς τὸ κρεῖττον, τὸ ἄρχεσθαι εἰς τὸ χεῖρον, τὸ »ἐξουσιάζειν δὲ ἀνήκει εἰς ἀμφότερα· οὕτω τὸ μὲν «λό»γον ἔχον» τῆς ψυχῆς [4]), ἄρχει, ἄρχεται δὲ τὸ ἄλογον, »ἀμφότερα δὲ κρατοῦσι τῶν ὀρέξεων· ἐκ τῆς εὐθέτου συν»αρμογῆς ἀμφοτέρων προκύπτει ἡ ἀρετή, αὐτὰ δὲ ἀπὸ »τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν λυπῶν ἀπάγουν τὴν ψυχὴν εἰς τὴν »ἠρεμίαν καὶ τὴν ἀπάθειαν».

2. «Πρέπει δὲ ὁ Νόμος νὰ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν »φύσιν, κατορθωτὸς ἐν τῇ πράξει, συμφέρων δὲ εἰς τὴν »«πολιτικὴν» κοινωνίαν [5])· διότι ἐὰν ἑνὸς τούτων ἢ περισ»σοτέρων ἢ καὶ ὅλων ὑπολείπεται, ἢ νόμος δὲν θὰ εἶναι »ἢ οὐχὶ τέλειος νόμος. Σύμφωνος λοιπὸν πρὸς τὴν φύσιν »θὰ εἶναι μιμούμενος τὸ τῆς φύσεως δίκαιον· τοῦτο δὲ »εἶναι τὸ πρὸς τὴν ἀξίαν ἀνάλογον, τὸ ἀπονέμον τουτέ»στιν ἑκάστῳ τὰ κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ [6]). Κατορθωτὸς δὲ »θὰ εἶναι ἐὰν προσαρμόζηται πρὸς τοὺς ἐφ' ὧν νομοθε»τεῖται· διότι εἶναι μὲν πολλοὶ ἱκανοὶ νὰ ἀποδεχθῶσι τὸ »κατὰ φύσιν καὶ πρῶτον ἀγαθόν [7]), ἀλλὰ καὶ τὸ πρὸς αὐ»τοὺς πολλάκις τυχαῖον· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ νοσοῦντες καὶ »οἱ μοχθοῦντες τυγχάνουσιν ἐπιμελείας. Συμφέρων δὲ εἰς »τὴν «πολιτικὴν» κοινωνίαν θὰ εἶναι, ἐὰν δὲν εἶναι μόνος »αὐτὸς κυρίαρχος καὶ ἐν ταὐτῷ ἰδιωφελής, ἀλλὰ πρὸς τὸ »κοινὸν ἀποβλέπῃ συμφέρον καὶ περὶ πάντων προνοῇ. »Πρέπει δὲ ὁ νόμος καὶ πρὸς τῆς ὅλης χώρας τὸν χαρα-

---

βάσεων» ἤτοι περὶ τῶν παρεκβατικῶν πολιτευμάτων, ἐν ἀρχῇ τῶν ὁποίων ἀναγράφεται ἡ τυραννὶς ὡς «παρέκβασις», παρεκβατικὸν τουτέστιν εἶδος τῆς βασιλείας. Ἡ ἰδέα εἶναι ὅλως ἀνάλογος.

[4]) ΠΟΛΙΤ. VII, xiii, 6, 1333^a, 7 *διήρηται δὲ δύο μέρη τῆς ψυχῆς, ὧν τὸ μὲν ἔχει λόγον καθ' ἑαυτό, τὸ δ' οὐκ ἔχει μὲν καθ' αὑτό, λόγῳ δ' ὑπακούειν δυνάμενον*. Πρβλ. αὐτ. I, ii. 11, 1254$^b{}_8$ *ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ τοῦ σώματος ἄρχει δεσποτικὴν ἀρχήν, ὁ δὲ νοῦς τῆς ὀρέξεως πολιτικὴν καὶ βασιλικὴν κτλ.*

[5]) Πρβλ. ΠΟΛΙΤ. IV, i. 4 squ. (1289$^a{}_2$, 1289$^a{}_{10}$).

[6]) Πρβλ. ΠΟΛΙΤ. I, i 7 squ.

[7]) Πρβλ.. ΠΟΛΙΤ. VII, i. 5.

»κτῆρα καὶ πρὸς τὰ ἰδιάζοντα τοῦ τόπου νὰ ἀποβλέπῃ· »διότι ὅπως ὅλαι αἱ χῶραι δὲν φέρουσι τοὺς αὐτοὺς καρ- »πούς, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ὅλων τῶν ἀνθρώπων δὲν δύναται »τὴν τοῦ αὐτοῦ εἴδους ἀρετὴν νὰ ἀποδεχθῇ ὡς τὴν μόνην »ἀληθῆ. Διὸ τὸ δίκαιον ἄλλοι μὲν «ἀριστοκρατικόν», ἄλ- »λοι «δημοκρατικόν», ἄλλοι δὲ «ὀλιγαρχικόν» καθιστοῦν[8]· »καὶ τὸ μὲν ἀριστοκρατικὸν κατὰ τὴν μεσότητα τὴν «ὑπε- »ναντίαν» ἀπονέμει τὰ δικαιώματα· εἰς τοὺς μείζονας δη- »λαδὴ ἀπονέμει μείζονα, εἰς τοὺς μείονας μείονα ἡ ἀνα- »λογία αὕτη·[9] τὸ δὲ δημοκρατικὸν κατὰ τὴν «γεωμετρι- »κήν»· διότι κατ' αὐτὴν ἡ ἀναλογία εἶναι ἴση καὶ εἰς τὰ »μείζονα καὶ εἰς τὰ μείονα μεγέθη·[10] τὸ δὲ ὀλιγαρχικὸν »καὶ τὸ τυραννικὸν κατὰ τὴν «ἀριθμητικήν», ἥτις εἶναι ἡ »ἀντίθετος πρὸς τὴν «ὑπεναντίαν»· εἰς τοὺς μείονας δη- »λαδὴ μείζονα, εἰς δὲ τοὺς μείζονας μείονα ἀπονέμει.[11] »Καὶ οἱ μὲν τρόποι τῆς διανομῆς τοιοῦτοι· τὰς πραγματι- »κὰς δὲ τούτων εἰκόνας βλέπει τις εἰς τὰ διάφορα πολι- »τεύματα καὶ τοὺς οἴκους· διότι αἱ τιμαὶ καὶ αἱ κυρώ- »σεις καὶ τὰ ἀξιώματα ἢ ἐξ ἴσου εἰς τοὺς μείζονας καὶ »μείονας διανέμονται ἢ ἀνίσως ἀναλόγως πρὸς τὴν κατὰ »τὴν προσωπικὴν ἀξίαν ὑπεροχὴν ἢ τὴν κατὰ πλοῦτον ἢ »τὴν κατὰ τὴν ἰσχύν. Καὶ ἡ μὲν λοιπὸν ἐξ ἴσου ἀπονομὴ »τοῦ δικαίου συνιστᾷ τὸ δημοκρατικόν, ἡ ἐξ ἀνίσου δὲ »τὸ ἀριστοκρατικὸν ἢ τὸ ὀλιγαρχικὸν δίκαιον.

3. »[12]Πρέπει δὲ ὁ ἄριστος θεμελιώδης νόμος καὶ ἡ πό-

---

[8]) Πρβλ. ΠΟΛΙΤ. III, v. 9 *ὥστ' ἐπεὶ τὸ δίκαιον τισίν, καὶ διῄρηται τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπί τε τῶν πραγμάτων καὶ οἷς, καθάπερ εἴρηται πρότερον ἐν τοῖς ἠθικοῖς* (Η. Νικομ. V. iii., 1131a14) *τὴν μὲν τοῦ πράγματος ἰσότητα ὁμολογοῦσι, τὴν δὲ οἷς ἀμφισβητοῦσι, μάλιστα μὲν διὰ τὸ λεχθὲν ἄρτι, διότι κρίνουσι τὰ περὶ αὐτοὺς κακῶς, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τὸ λέγειν μέχρι τινὸς ἑκατέρους δίκαιόν τι νομίζουσι δίκαιον λέγειν ἁπλῶς· οἱ μὲν γὰρ ἂν κατά τι ἄνισοι ὦσιν, οἷον χρήμασι, ὅλως οἴονται ἄνισοι εἶναι, οἱ δ' ἂν κατά τι ἴσοι, οἷον ἐλευθερίᾳ, ὅλως ἴσοι.* Εἰδικῶς δὲ αὐτ. III, vii. 2—13.

[9]) Πρβλ. ΠΟΛΙΤ. IV, vi, 1 squ.

[10]) Πρβλ. ΠΟΛΙΤ. IV, iv. 2 squ.

[11]) Πρβλ. ΠΟΛΙΤ. IV, v, 1 squ., III ix. 1 squ.

[12]) ΠΟΛΙΤ. II, iii. 10 *ἔνιοι μὲν οὖν λέγουσιν ὡς δεῖ τὴν ἀρί-*

»λις αὐτὴ νὰ εἶναι σύγκραμά τι ὅλων τῶν πολιτευμά»των· νὰ μετέχῃ πως δηλαδὴ καὶ τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς »ὀλιγαρχίας καὶ τῆς βασιλείας καὶ τῆς ἀριστοκρατίας, ὡς »ἀκριβῶς συμβαίνει ἐν Λακεδαίμονι. Οἱ μὲν βασιλεῖς δη»λαδὴ εἶναι τῆς μοναρχίας στοιχεῖον, οἱ γέροντες τῆς ἀρι»στοκρατίας, οἱ ἔφοροι τῆς ὀλιγαρχίας, οἱ «ἱππαγρέται» »δὲ καὶ οἱ «κόροι» τῆς δημοκρατίας. Πρέπει λοιπὸν ὁ θε»μελιώδης νόμος ὄχι μόνον φιλάνθρωπος καὶ ἄρτιος νὰ »εἶναι, ἀλλὰ καὶ κατ' ἀντίθεσιν τῶν στοιχείων αὐτοῦ ἰσόρ»ροπος· διότι μόνον οὕτω ἰσχυρὸς καὶ ἀσφαλὴς εἶναι ὁ »νόμος. Λέγω δὲ ἐν τῇ ἀντιθέσει τῶν στοιχείων ἰσορρο»πίαν, τὸ νὰ ἄρχῃ καὶ νὰ ἄρχεται ἡ αὐτὴ ἀρχή, ὡς ἀκρι»βῶς εἰς τὴν εὐνομωτάτην Λακεδαίμονα συμβαίνει. Ἔναντι »δηλαδὴ τῶν βασιλέων εὑρίσκονται οἱ ἔφοροι, ἔναντι τού»των οἱ γέροντες, μεταξὺ δὲ οἱ «κόροι» καὶ οἱ «ἱππαγρέ»ται»· οὕτω εἰς ἣν περίπτωσιν κλίνουν οἱ πλεονεκτοῦντες »τῶν ἀρχόντων πρός τι, οἱ μέσοι ρίπτουν τὸ βάρος των »πρὸς τὸ μέρος τῶν ἄλλων». [Ἀκολουθοῦν ἄλλα τινὰ περὶ ἠθῶν κλπ.].

Τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα προσλαμβάνουν ἐξαιρετικὴν σπουδαιότητα, ὄχι μόνον ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς εἴπομεν, εἶχεν ἀμέσως ὑπ' ὄψιν τὸ σύγγραμμα ἐξ οὗ προέρχονται, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, (ἐν συνεχείᾳ τῶν ὅσων ἀνωτέρω περὶ τῶν Πυθαγορείων ἐξεθέσαμεν) καταφαίνεται δι' αὐτῶν ἡ μία τῶν κατευθύνσεων τὰς ὁποίας ἔλαβε μεταγενεστέρως ἡ πολιτικὴ θεωρία τῶν Πυθαγορείων· ἀπέβλεπον ἐν ὀλίγοις οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς εἰς πολίτευμα συγκεκραμμένον ἐξ ὅλων τῶν «ὀρθῶν» πολιτευμάτων, βασιλείας, δημοκρατίας, ὀλιγαρχίας καὶ ἀριστοκρατίας. Ἡ ἄλλη κατεύθυνσις, ἣν ἐκπροσωπεῖ ὁ Ἱππόδαμος (βλ. κατ. § 7, II) ἀπέβλεπεν εἰς παρεμφερὲς ὁπωσοῦν πολίτευμα, ἀλλὰ μὲ «καστοποίησιν» τῆς κοινωνίας. Τῆς

στην πολιτείαν ἐξ ἁπασῶν εἶναι τῶν πολιτειῶν μεμιγμένην, διὸ καὶ τὴν τῶν Λακεδαιμονίων ἐπαινοῦσιν (εἶναι γὰρ αὐτὴν οἱ μὲν ἐξ ὀλιγαρχίας καὶ μοναρχίας καὶ δημοκρατίας φασίν, λέγοντες τὴν μὲν βασίλειαν μοναρχίαν, τὴν δὲ τῶν γερόντων ἀρχὴν ὀλιγαρχίαν κτλ. [ἀναμιγνύει καὶ τὰς γνώμας ἄλλων]).

Πρβλ. καὶ τὰ κατωτέρω, αὐτ. $1266^a{}_4$ squ.

δευτέρας κατευθύνσεως ἐκπρόσωπος καὶ θεωρητικὸς ἀπολογητὴς ἀπέβη ὁ Πλάτων· τῆς πρώτης δέ, τὴν ὁποίαν ὑπεβοήθει ἡ νέα ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Μακεδόνων κατάστασις, διδάσκαλος ὁ Ἀριστοτέλης.

§ 4. **Περὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου.**

Προτοῦ προβῶμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὑπερόχου θεωρίας τῶν Σοφιστῶν περὶ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ δικαίου τοῦ νόμου πρὸς τὸ δίκαιον τῆς φύσεως, ἀνάγκη νὰ ὁμιλήσωμεν ἐκτενέστερον περὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς ἰδέας τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Γενικῶς δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι κατ' ἀρχὴν αὕτη δὲν ἦτο ἢ ἡ διὰ τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ καθολικῇ τοῦ κόσμου τάξει προβολὴ τῆς ἰδέας τῶν μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν, λόγῳ τῆς συγγενείας καὶ τῶν αὐτῶν περίπου θρησκευτικῶν πεποιθήσεων, ὑπαρχόντων κοινῶν νομίμων. Πράγματι, παρ' ὅλον ὅτι μόνον εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους καὶ λόγῳ τῆς συνειδητοποιήσεως τῆς πρὸς τοὺς βαρβάρους ἀντιθέσεως ἀνεπτύχθη παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐθνικὴ συνείδησις, ὑπῆρχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ VI αἰῶνος ἀσαφής τις καὶ συγκεχυμένη ἀντίληψις περὶ κοινῶν τινων νομίμων ἰσχυόντων μεταξὺ τούτων, νομίμων ἐπιβαλλομένων ὑπὸ τῶν δεσμῶν τῆς συγγενείας, τὴν ὁποίαν καὶ αἱ παραδόσεις των ἐμυθολόγουν καὶ ἡ κοινὴ θρησκεία καὶ ἡ κοινὴ γλῶσσα ἐμαρτύρουν. Τοιαῦτα νόμιμα ἢ ἄλλως «ἔθη», ἄγραφοι τουτέστι διατάξεις ἐπέχουσαι θέσιν καθολικωτέρων νόμων, ἦσαν κυρίως· (α′) τὰ περὶ τὴν λατρείαν τῶν προγόνων νόμιμα· (β′) ἡ πίστις τοῦ ὅρκου· (γ′) ἡ ὑπεράσπισις τῶν συμμάχων· (δ′) ὁ σεβασμὸς τῶν πρεσβευτῶν (κήρυκες, πρέσβεις)· (ε′) τὸ δίκαιον τῆς φιλοξενίας· (στ′) ἡ ἀσυλία τῶν ἱερῶν τόπων· (ζ′) τὸ δίκαιον τῆς ταφῆς. Ταῦτα κατοχυρούμενα ὑπὸ τῶν σχετικῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων διετηροῦντο εἰς τὴν συνείδησιν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπαραβάτως σχεδὸν ἐφηρμόζοντο ἐν τῇ πράξει τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, ἐκαλοῦντο δέ, ὡς ἐν τοῖς ρητορικοῖς λόγοις καὶ ταῖς ἐπιγραφαῖς ἀναγινώσκομεν, *«νόμιμα τῶν Ἑλλήνων», «Ἑλληνικὰ δίκαια», «Ἑλλήνων νόμοι», «κοινὰ τῶν Ἑλλήνων νόμιμα», «κοιναὶ τῆς Ἑλλάδος δίκαι», «ὁ Πανελλήνων νόμος», «τὸ πᾶσιν Ἕλλησι καθεστηκός», «οἱ πάτριοι νόμοι», «τὰ πάτρια», «οἱ κοινοὶ νόμοι», «τὰ πάντων ἀνθρώπων νόμιμα»* κτλ. (Βλ. Σ. Κουγέα, «Ἡ Ἰδέα τῆς

κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν παρὰ τοῖς Ἕλλησι», Ἀθῆναι 1928, σελ. 42). Δεδομένου ἐπὶ πλέον ὅτι εἰς τὰς πρώτας αὐτονόμους Ἑλληνικὰς πόλεις, τὸ γραπτὸν δίκαιον, λόγῳ τῆς μὴ ὑπάρξεως τοιούτου ἐν τῇ προγενεστέρᾳ ἀριστοκρατικῇ πολιτείᾳ, ἦτο ὅλως ἀτελές, ὑποτυπῶδες δύναταί τις νὰ εἴπῃ, τὸ δίκαιον ἀπενέμετο καὶ αἱ πράξεις ἐσταθμίζοντο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὑπὸ τῆς ἠθικῆς ὑπαγορευομένου ὡς ὀρθοῦ καὶ δικαίου· ἀφ' ἑτέρου ἐν τῇ προγενεστέρᾳ ἀριστοκρατικῇ πολιτείᾳ κατὰ κανόνα τὸ δίκαιον ἀπενέμετο, πρὸς ἴδιον μὲν συμφέρον τῶν ἀπονεμόντων, ἀλλὰ πάντως κατὰ τεκμήριον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἄγραφόν τινα νόμον, καθολικὴν καὶ ἀείζωον ἰσχὺν ἔχοντα. Οὕτω ἐν τῇ ἰδέᾳ ὅτι τὸ δίκαιον ταυτίζεται μὲ τὴν ἠθικὴν καὶ διὰ ταύτης μὲ τὴν ὁσιότητα, διεμορφώθη ἡ ἀντίληψις ὅτι τόσον οἱ γραπτοὶ νόμοι, ὅσον καὶ αἱ ἀνωτέρω γενικώτεραι καὶ ἄγραφοι διατάξεις, ἀπέρρεον ἐκ καθολικῆς τινος τάξεως δικαίου, ἥτις ὡρίζετο ὑπὸ ὑπερτάτου ἠθικοῦ νόμου ἐκ τοῦ θείου πηγάζοντος· τὴν ἰδέαν αὐτὴν συναντῶμεν, ὡς εἴπομεν, κατὰ πρῶτον διατυπουμένην ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τοῦ Ἐμπεδοκλέους, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἀπεφήνατο (Diels, αὐτ., ἀπ. 114) *τρέφονται πάντες οἱ ἀνθρώπειοι νόμοι ὑπὸ ἑνός, τοῦ θείου· κρατεῖ γὰρ τοσοῦτον ὁκόσον ἐθέλει καὶ ἐξαρκεῖ πᾶσι καὶ περιγίγνεται*, ὁ δὲ δεύτερος (Diels, αὐτ., ἀπ. 135): *ἀλλὰ τὸ μὲν πάντων νόμιμον διά τ' εὐρυμέδοντος | αἰθέρος ἠνεκέως τέταται διά τ' ἀπλέτου αὐγῆς*. Ἡ ἰδέα αὕτη ἐξόχως ἠγαπήθη ὑπὸ τῶν ποιητῶν, εἰς τὸν Σοφοκλῆ δὲ εὑρίσκομεν τὴν ὑψηλοτέραν αὐτῆς ἔκφρασιν· διὰ τὰ νόμιμα τὰ ἐκ τοῦ θείου τούτου δικαίου ἀπορρέοντα, εἰς τὴν Ἀντιγόνην (στ. 456-7), ἔνθα παρουσιάζει σφοδρὰν τὴν πρὸς αὐτὰ σύγκρουσιν τῶν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων θεσπιζομένων, λέγει: *οὐ γάρ τι νῦν γε κἀχθές, ἀλλ' ἀείποτε | ζῇ ταῦτα, κοὐδεὶς οἶδεν ἐξ ὅτου 'φάνη*—εἰς δὲ τὸν «Οἰδίποδα Τύραννον» (στ. 863—72) ἐξαγγέλλει τοὺς ἑξῆς θεσπεσίους λόγους, διατηροῦντας πάντοτε τὸ λαμπρὸν τῆς συγκινήσεως, ἥτις τοὺς ἐνέπνευσε, βάθος:

Εἴ μοι ξυνείη φέροντι
μοῖρα τὰν εὔσεπτον ἁγνείαν λόγων
ἔργων τε πάντων, ὧν νόμοι πρόκεινται
ὑψίποδες, οὐρανίαν
δι' αἰθέρα τεκνωθέντες, ὧν Ὄλυμπος

πατὴρ μόνος, οὐδέ νιν
θνατὰ φύσις ἀνέρων
ἔτικτεν, οὐδὲ μή ποτε λάθα κατακοιμάσει·
μέγας ἐν τούτοις θεός, οὐδὲ γηράσκει.

Τὸ καθολικὸν τοῦτο δίκαιον, διὰ τῶν θεωριῶν τῶν Σοφιστῶν λαμβάνει συγκεκριμένην μορφήν, περιωρισμένον δὲ καὶ θετικὸν χαρακτῆρα· καθίσταται τέλος τὸ ἐκ τῆς φύσεως ἀπορρέον δίκαιον μετὰ τοῦ ὁποίου συνυφαίνεται ἡ ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ διαβίωσις τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ὑφίστανται τρία ἐπάλληλα δίκαια· α΄) τὸ κατὰ φύσιν δίκαιον, τὸ ἐγγεγραμμένον ἐν τῇ συνειδήσει ἑκάστου καὶ ἀποτελοῦν οὕτως εἰπεῖν τὸν περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου γνώμονα· ΑΡΙΣΤ. ΡΗΤΟΡ. Ι, XIII. 1373 b: *κοινὸν δὲ* («νόμον») *τὸν κατὰ φύσιν· ἔστι γάρ ὃ μαντεύονταί τι πάντες, φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ ἄδικον, κἂν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ᾖ μηδὲ συνθήκη·* β΄) τὸ δίκαιον τῶν ἐθῶν, τῶν ἰσχυόντων τουτέστι ἀγράφων ἐπιτακτικῶν ἢ ἀπαγορευτικῶν διατάξεων τοῦ κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων δικαίου· ΑΡΙΣΤ. ΠΟΛΙΤ. III, XI. 6 1287 b: *ἔτι κυριώτεροι καὶ περὶ κυριωτέρων τῶν κατὰ γράμματα νόμων οἱ κατὰ τὰ ἔθη εἰσίν·* καὶ γ΄) τὸ θετὸν δίκαιον τὸ ἀπορρέον ἐκ τοῦ θεμελιώδους νόμου τοῦ ρυθμίζοντος τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ὑποχρεώσεις τῶν πολιτῶν.

§ 5 Ἡ πρώτη πολιτικὴ φιλολογία.

Τὴν ἀπαρχὴν τῆς Ἀττικῆς πεζογραφίας ἀποτελοῦν τὰ πολιτικοῦ περιεχομένου φυλλάδια, τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς μιᾶς ἢ ἐκ τῆς ἄλλης τῶν ἀντιμαχομένων ἐν Ἀθήναις πολιτικῶν παρατάξεων κατεφέροντο κατὰ τῶν ἀντιπάλων, δι' αὐτῶν δὲ ἤρχισε συστηματικῶς καλλιεργουμένη καὶ ἡ πολιτικὴ θεωρία. Εἰς τὰ ἔργα αὐτὰ ἀνήκουν τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Στησιμβρότου (FHG, II, 52 squ), αἱ «Πολιτεῖαι» τοῦ Κριτίου (Diels, ἔ. ἀ. II 622 squ.) καὶ τὰ περὶ ὧν παράδοσις μόνον ὑπάρχει, «*Βίοι*» τοῦ Κριτίου, «*Ἀπολογία*» τοῦ Ἀντιφῶντος, «*Πολιτεία*» τοῦ Θρασυμάχου (βλ. εἰς τὰ περὶ τῶν Σοφιστῶν § 6) καὶ ἱστορία τις τῶν συμβάντων τοῦ 411, ἥτις ἐχρησίμευσεν εἰς τὸν Ἀριστοτέλη διὰ τὴν σχετικὴν ἀφήγησιν εἰς τὴν «Ἀθηναίων Πολιτείαν»· ἡ ἱστορία αὕτη τοῦ ἀνωνύμου Ἀτθιδογράφου

περιεῖχεν ἐγκώμιον τοῦ Θηραμένους καὶ ὑπεστήριζε τὴν «θέσιν» ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἣν ἐσκόπευεν οὗτος ἦτο προσπάθεια ἀποκαταστάσεως τοῦ γνησίου πολιτεύματος τοῦ Δράκοντος, ἀλλ' ἦτο καταδεδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν, καθ' ὅσον οὗτος δὲν ἔτρεφε τὸ ἀνάλογον κατὰ τοῦ Κριτίου καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν μῖσος. Μεταξὺ ὅμως τῶν ἔργων αὐτῶν ὑπάρχει καὶ ἓν ἐξαιρετικωτάτου ἐνδιαφέροντος περὶ τῆς «πολιτείας τῶν Ἀθηναίων» ἀνωνύμου συγγραφέως, τὸν ὁποῖον οἱ νεώτεροι ὀνομάζουν Ὀλιγαρχικὸν ἢ συνηθέστερον Ψευδο-Ξενοφῶντα· τὸ ἔργον δὲ τοῦτο διεσώθη χάρις εἰς τὴν τυχηρὰν πλάνην τοῦ ἐκδότου, ὅστις ἐνόμιζε τὸ ἔργον τοῦτο ὡς γνήσιον τοῦ Ξενοφῶντος. Εἶναι τὸ ἀρχαιότερον ἐκ τῶν σωζομένων τῆς ἀττικῆς πεζογραφίας, μὲ πολλὴν δὲ τέχνην γραμμένον. Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ ὁ Ὀλιγαρχικὸς συγγραφεὺς ἐπιχειρεῖ κριτικὴν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ μὲ τόσην ψυχρότητα σκέψεως ὥστε παντὸς ἐλαττώματος τοῦ ὁποίου κατηγορεῖ νὰ ἀνευρίσκῃ καὶ τὴν καλὴν πλευράν· τοῦτο ὅμως εἶναι τέχνασμα τοῦ συγγραφέως διὰ νὰ μὴ κινδυνεύσῃ ὡς κυκλοφορήσας ἔργον ἀνατρεπτικόν, ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου τούτου ἔζη καὶ ἐκινεῖτο ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν: οὕτω κατορθώνει νὰ προπαγανδίζῃ τὰς ἀριστοκρατικὰς ἀντιλήψεις ἐπαινῶν τὴν Ἀθηναϊκὴν δημοκρατίαν. Ἐν ὀλίγοις δὲ ἡ διδασκαλία του εἶναι ἡ ἑξῆς: Δὲν ἐπιδοκιμάζει τις τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων, τὴν δημοκρατίαν, διότι ἐν αὐτῇ οἱ χυδαῖοι γίνονται εὐτυχέστεροι τῶν εὐγενῶν ἅπαξ ὅμως ἐπεκράτησε, δέον νὰ ἀντιμετωπίζηται ὡς μία πραγματικότης. Λοιπὸν δικαίως κατ' ἀρχὴν ὁ δῆμος ὑπερτερεῖ τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν πλουσίων, διότι αὐτὸς εἶναι ὁ κύριος παράγων τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς πόλεως· τὰ κύρια ὅμως ἀξιώματα δέον νὰ ἀνατίθενται εἰς τοὺς «πλουσιωτάτους». Τὸ νὰ προτιμῶνται οἱ ἀνάξιοι καὶ οἱ «πτωχοὶ» παντοῦ καὶ οἱ «εὐγενεῖς» νὰ παραγκωνίζωνται, αὐτὸ εἶναι σωστικὸν μέσον τῆς δημοκρατίας, διὸ καὶ «καλῶς» ἐθεσμοθετήθη. Πανταχοῦ δὲ οἱ εὐγενεῖς εἶναι ἐχθροὶ τῆς δημοκρατίας, διότι οὗτοι εἶναι πολὺ ὀλίγον ἀκόλαστοι καὶ ἄδικοι, ἀπεναντίας δὲ αὐστηρότατοι περὶ πᾶσαν χρηστότητα· ἀπεναντίας ὁ δῆμος εἶναι ἀχαλίνωτος καὶ φαῦλος, λόγῳ τῆς ἐκ τῆς πενίας διαφθορᾶς. Ἐπιτρέπεται δὲ νὰ γίνωνται σύμ-

βουλοι τῆς πόλεως οἱ ἀνίκανοι καὶ οἱ φαῦλοι, διὰ νὰ ὑπάρχουν ὠφελήματα διὰ τοὺς ὁμοίους των· ἡ εὐνοϊκὴ πρὸς τὸν λαὸν ἀμάθεια καὶ πονηρία τούτων εἶναι προτιμοτέρα τῆς ἐπικινδύνου ἱκανότητος καὶ σοφίας τῶν εὐγενῶν: οὕτω προτιμᾷ ὁ δῆμος νὰ εἶναι ἀδέσμευτος καὶ ἐλάχιστα τὸν ἐνδιαφέρει ἡ καλὴ ἢ κακὴ διοίκησις· ἐὰν ὅμως ἐπεθύμει καλὴν διοίκησιν, ἔπρεπε νὰ ἀφήσῃ τὴν διαχείρισιν τῶν κοινῶν εἰς τοὺς εὐγενεῖς· ἀλλ' οὕτω θὰ περιέπιπτεν ὁ δῆμος πάλιν εἰς δουλείαν. Κατωτέρω τέλος προβαίνει εἰς τὴν κριτικὴν εἰδικωτέρων θεσμῶν, τῶν δημοσίων λειτουργιῶν καὶ τῆς πρὸς τοὺς συμμάχους πολιτικῆς τῶν Ἀθηναίων. ([Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο ἔργον εἰς ὡραίαν μετὰ σχολίων ἔκδοσιν ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ E. Kalinka, Ps—Xenophon *Ἀθηναίων Πολιτεία* 1913 Lps. Ἡ γνησιότης τοῦ ἔργου ὡς ἔργου τοῦ Ξενοφῶντος εἶχεν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ἤδη ἀμφισβητηθῆ (Διογ. Λαερτ., II, vi. 13)· τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου αὐτοῦ τοῦ Κριτίου. Τελευταῖος ἀπέδωσεν αὐτὴν εἰς τὸν Ξενοφῶντα ὁ Belot, ὡς ἐπιστολὴν δῆθεν τούτου πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Ἀγησίλαον· Belot, *La republique d' Athènes, lettre sur gouvernement des Athéniens, adressée en 378 avant J. C. par Xenophon au roi de Sparte Agésilas*, 1880 Paris]).

§ 6. Οἱ Σοφισταί.

Ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω περὶ τῆς προσφιλοῦς εἰς τοὺς πρώτους φιλοσόφους ἰδέας καθολικοῦ τινος δικαίου ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ θείου ἀπορρέοντος καὶ ἐν τῇ καθολικῇ τοῦ κόσμου τάξει ἐκφραζομένου ὡς καὶ περὶ τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἡ ἰδέα τούτου κατέληξεν εἰς ἔννοιάν τινα δικαίου ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἀπορρέοντος, εὔλογον ἦτο, πᾶσα κριτικὴ τοῦ θετοῦ δικαίου νὰ φέρῃ τοῦτο ἔναντι τοῦ καθολικωτέρου καὶ ἰσχυροτέρου δικαίου τῆς φύσεως· καὶ εἰς τοῦτο προέβησαν οἱ Σοφισταί. Ἤδη ὑπὸ τοῦ Μιλησίου φιλοσόφου Ἀρχελάου, καθὰ παραδίδει ὁ Διογένης Λαέρτιος (II, xvi) ὑπεστηρίχθη ὅτι *καὶ τὸ δίκαιον εἶναι καὶ τὸ αἰσχρὸν οὐ φύσει, ἀλλὰ νόμῳ*. Ἐξ ὅσων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ ἀποσπάσματος τούτου, ὁ Ἀρχέλαος διέγνωσε καὶ ἐτόνισε τὴν συμβατικότητα τοῦ θετοῦ δικαίου· ἀλλ' ἀκριβῶς τὴν ἰδέαν αὐτὴν οἱ Σοφισταὶ ἀνέπτυξαν. Οὗτοι ἐδυσφημήθη-

σαν εἰς ἄκρον ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος· ἀναμφισβητήτως ὅμως ὑπῆρξαν οἱ μεγάλοι διδάσκαλοι τοὺς ὁποίους ἡ συντηρητικὴ ἀντίδρασις διὰ τῆς συστηματικῆς δυσφημήσεως καὶ ὁ χρόνος διὰ τῆς φθορᾶς τῶν ἔργων των μεγάλως ἠδίκησαν· δι' αὐτῶν ἡ φιλοσοφία μεταθέτει τὴν ἔρευναν ἀπὸ τῆς φύσεως εἰς τὸν ἠθικὸν κόσμον, καὶ τίθενται τὰ θεμέλια τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς λογικῆς, δι' αὐτῶν τίθενται εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τὰ κύρια προβλήματα τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου. Ἡ εἰς τὴν πολιτικὴν μάλιστα μόρφωσιν τῶν Ἑλλήνων ἐπίδρασις τῶν Σοφιστῶν ὑπῆρξε μεγάλη· αὐτοὶ δὲ παρεσκεύασαν τοὺς μεγάλους πολιτικοὺς τοῦ V αἰῶνος, καὶ αὐτοὶ πρῶτοι ἤσκησαν κριτικὴν ἐπὶ τῶν ἀδίκων θεσμῶν τοῦ θετοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀντιθέσεως τούτου πρὸς τὸ φυσικὸν δίκαιον, καὶ διετύπωσαν ἀρχὰς ἐφ' ὧν ἐβασίσθησαν κατόπιν τὰ κοσμοπολιτικὰ τῶν Στωϊκῶν καὶ τὰ φιλάλληλα τῶν Χριστιανῶν δόγματα. **1.** Ὁ Πρωταγόρας, τοῦ ὁποίου τὴν πολιτικὴν ἐμπειρίαν πιστοποιεῖ ἡ ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἀποστολή του ὡς νομοθέτου εἰς Θουρίους, εἶχε γράψει μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ἔργον *«περὶ πολιτείας»*, ὅπερ κατὰ τὴν μαρτυρίαν Διογένους τοῦ Λαερτίου (III. xxv) ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν ὁ Πλάτων κατὰ τὴν συγγραφὴν τῆς ἰδικῆς του Πολιτείας. Ἐκ τοῦ ἔργου τούτου, ὅπερ ἀπωλέσθη, φαίνεται ὅτι προέρχεται ὁ ὡραῖος ἐκεῖνος συμβολικὸς μῦθος, τὸν ὁποῖον ἀναπτύσσει ὁ Πρωταγόρας ἐν τῷ ὁμωνύμῳ διαλόγῳ τοῦ Πλάτωνος (xi. 320 b squ.), περὶ τῆς πρωτογόνου κοινωνίας καὶ τῆς ὀργανώσεως τοῦ Κράτους, ὡς καὶ τὰ κατωτέρω περὶ τοῦ διδακτοῦ τῆς δικαιοσύνης καὶ καθόλου τῆς ἀρετῆς. Ἐκ τούτου τοῦ ἀποσπάσματος—καὶ μικρὸν εἶναι βεβαίως καὶ ἐλαχίστης ἐμπιστοσύνης ἄξιον, ἐφ' ὅσον παρέχεται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ εὑρίσκεται ὑπὸ ἀνασκευήν—δὲν φαίνεται οὐδόλως ριζοσπαστικὸς ὁ Πρωταγόρας, ὡς εἰς τὴν περίφημον ἐπὶ τῆς θρησκείας κριτικήν του· ἀπεναντίας φαίνεται ὅτι εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐπεζήτει τὴν διάγνωσιν τῆς ἠθικῆς τάξεως ἣν ἐκφράζει καὶ ἐφ' ἧς βασίζεται ἡ πολιτεία, δι' ὃ καὶ οὐδόλως ἀπίθανον νὰ προέβαινε κατὰ συνέπειαν εἰς τὴν κριτικὴν τῶν μὴ ἀνταποκρινομένων πρὸς τὴν ἠθικὴν αὐτὴν τάξιν καὶ κατὰ παράβασιν ἰσχυόντων θεσμῶν. **2.** Ὁ Ἱππίας ὅμως ἔρχεται νὰ διατυπώσῃ σαφῶς τὴν ἀντίθεσιν τοῦ φυσικοῦ δικαίου πρὸς τὸ δίκαιον

τοῦ νόμου λέγων (ΠΛΑΤ. ΠΡΩΤΑΓ. XXIV. 337 C D) ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι συνδέονται διὰ τῆς φυσικῆς συγγενείας καὶ ὅτι αἱ διακρίσεις εἶναι τοῦ νόμου ἐπιθέματα, ὅστις εἰς πολλὰ παραβιάζει τὴν φύσιν: *ἡγοῦμαι ἐγὼ ὑμᾶς συγγενεῖς τε καὶ οἰκείους καὶ πολίτας ἅπαντας εἶναι φύσει, οὐ νόμῳ· τὸ γὰρ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ φύσει συγγενές ἐστιν, ὁ δὲ νόμος, τύραννος ὢν τῶν ἀνθρώπων, πολλὰ παρὰ τὴν φύσιν βιάζηται.* **3.** Σφοδρότερον διατυποῦται ἡ ἰδέα τῆς ἀντιθέσεως αὐτῆς εἰς τὸν «Γοργίαν» τοῦ Πλάτωνος (XXXVIII. 482 E squ.) ἔνθα ὁ ἐκ τῶν διαλεγομένων Σοφιστὴς Καλλικλῆς ὑποστηρίζει ὅτι *ἐναντία ἀλλήλοις ἐστὶν ἥ τε φύσις καὶ ὁ νόμος·* διατυπώνει δέ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸς Θρασύμαχον, περὶ οὗ κατωτέρω, ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁρμώμενος τὴν θεωρίαν, ὅτι τὸ μὲν «φύσει δίκαιον» εἶναι τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου (XXXIX 483 D) *δίκαιόν ἐστι τὸν ἀμείνω τοῦ χείρονος πλέον ἔχειν καὶ τὸν δυνατώτερον τοῦ ἀδυνατωτέρου· δηλοῖ δὲ ταῦτα πολλαχοῦ ὅτι οὕτως ἔχει καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζώοις καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ὅλαις ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς γένεσιν, ὅτι οὕτω τὸ δίκαιον κέκριται, τὸν κρείττω τοῦ ἥττονος ἄρχειν καὶ πλέον ἔχειν.*), τὸ δὲ δίκαιον τοῦ νόμου ἡ ἐπιβολὴ τῆς θελήσεως τῶν ἀσθενῶν ἐπὶ τῶν ἰσχυροτέρων· οὕτω διὰ τοῦ νόμου τούτου τὸ δίκαιον τῆς φύσεως χαρακτηρίζεται ὡς ἄδικον καὶ κολάζεται, ἐνῷ πράγματι τὸ δίκαιον τοῦ νόμου ὡς ἀνατρέπον τὸ δίκαιον τῆς φύσεως εἶναι τὸ ἄδικον. **4.** Ἕτερος, ὁ Θρασύμαχος ὑπεστήριξεν ἀντιθέτως (ΠΛΑΤ., ΠΟΛΙΤ., XII. 338 C squ.) ὅτι τὸ δίκαιον τοῦ νόμου εἶναι τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, ἐπιφέρων ὡς ἀπόδειξιν τὸ γεγονὸς ὅτι ἐν ἑκάστῃ πολιτείᾳ ἰσχύουν οἱ ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῇ κρατούντων τεθέντες νόμοι, οἷον ἐν τῇ δημοκρατίᾳ οἱ δημοκρατικοί, ἐν τῇ τυραννίδι οἱ τυραννικοὶ κτλ.· οὕτω κατ' αὐτὸν τὸ δίκαιον δὲν εἶναι ἢ ἡ γενικὴ ἔκφρασις τοῦ συμφέροντος τοῦ ἰσχυροτέρου, λαμβάνει δὲ ἐν ἑκάστῳ πολιτεύματι μορφὴν ἀνάλογον πρὸς τὸν ἐν τούτῳ κρατοῦντα ἰσχυρότερον. **5.** Τὴν ἰδέαν τῆς ἀντιθέσεως τῶν δύο δικαίων, φύσεως καὶ νόμου, ὑπεστήριζε καὶ ὁ Ἀντιφῶν, τοῦ ὁποίου ἐκτενὲς ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ *«περὶ ἀληθείας»* ἔργου του προσφάτως ἀνεκαλύφθη μεταξὺ τῶν Ὀξυρυγχιανῶν παπύρων (Oxy. Papp., XI. 1364). Κατ' αὐτόν: *τὰ μὲν γὰρ τῶν νόμων ἐπίθετα· τὰ δὲ τῆς φύσεως ἀναγκαῖα. Καὶ τὰ μὲν τῶν νόμων ὁμολογηθέντα, οὐ φύντ' ἐστίν· τὰ δὲ τῆς φύσεως φύντα, οὐχ ὁμολογηθέντα*—· περαιτέρω δέ: *ἔστι δὲ πάντων ἕνεκα τούτων ἡ σκέψις*

ὅτι τὰ πολλὰ τῶν κατὰ νόμων δικαίων πολεμίως τῇ φύσει διάκειται—· ἔτι περαιτέρω δὲ προβαίνων οὗτος καταργεῖ τὴν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων διάκρισιν, ἀκόμη δὲ καὶ τὴν μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δούλων καὶ γίνεται οὕτω ὁ πρόδρομος τῶν κοσμοπολιτικῶν θεωριῶν τὰς ὁποίας, προπαρασκευάζοντες τὸ ἔδαφος διὰ τὰ δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ, θὰ ἐξαγγείλουν οἱ Στωϊκοί. **6.** Ἐκλεκτὸς τέλος μαθητὴς τοῦ Γοργίου, ὁ Ἀλκιδάμας, ῥήτωρ καὶ σοφιστὴς τοῦ IV αἰῶνος, αὐτός, ὅστις κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη (ΡΗΤΟΡ. III. 1406 b) ἔθεσε *τὴν φιλοσοφίαν ἐπιτείχισμα τῶν νόμων*, ἐξήγγειλεν εἰς τὸν συνταχθέντα ὀλίγον μετὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην λόγον του τὸ περιλάλητον δόγμα (ΑΡΙΣΤΟΤ. ΡΗΤΟΡ., I, xiii. 1373 a): *ἐλευθέρους ἀφῆκε πάντας θεός, οὐδένα δοῦλον ἡ φύσις πεποίηκεν.*

§ 7. Σχέδια ἀναδιοργανώσεως τῆς πολιτικῆς κοινωνίας προδρομικὰ τῆς Πλατωνικῆς Πολιτείας.

I) Φαλέας ὁ Χαλκηδόνιος.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀφιερώνει τὸ τέταρτον κεφάλαιον τοῦ II βιβλίου τῶν Πολιτικῶν εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ πολιτεύματος τοῦ Φαλέου, ὅσα δὲ οὗτος ἀναφέρει ἐνταῦθα εἶναι καὶ τὰ μόνα τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν περὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ οὐτοπιστοῦ τούτου· πάντως τὸ γεγονὸς ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν κριτικὴν τῶν Πλατωνικῶν περὶ πολιτείας θεωριῶν ἀφιερώνει ὁ τόσον συντομολόγος συγγραφεὺς ὁλόκληρον κεφάλαιον εἰς αὐτόν, εἶναι ἱκανὴ μαρτυρία τῆς ἀξίας τοῦ ἄλλως αὐστηρότατα κρινομένου ἔργου του. Ἐκ τοῦ περὶ Ἱπποδάμου κατωτέρω (II, v. 1, 1267^{b}_{29}) χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅτι οὗτος «*πρῶτος τῶν μὴ πολιτευομένων ἐνεχείρησέ τι περὶ πολιτείας εἰπεῖν τῆς ἀρίστης*»— εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ μὲ πολλὴν πιθανότητα ὅτι ὁ προηγουμένως ἀναφερόμενος Φαλέας ἦτο πολιτικός τις ἀνήρ· καὶ τοῦτο μόνον. Περὶ δὲ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένου πολιτεύματος δὲν δύναταί τις νὰ ὁμιλήσῃ εἰμὴ βλέπων αὐτὸ διὰ μέσου τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀναλύσεως. Ἐκ τῶν ὅσων λοιπὸν παρατίθενται ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι ὁ Φαλέας ἐγένετο εἰσηγητὴς θεωρίας ἀποβλεπούσης εἰς τὴν ῥιζικὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς πολιτείας δι' ἀνακατανομῆς τινος τῶν περιουσιῶν ἐν ἴσῳ μέτρῳ μεταξὺ τῶν πολιτῶν· (1266^{a}_{40}) «*φησὶ γὰρ*

δεῖν ἴσας εἶναι τὰς κτήσεις τῶν πολιτῶν». Εἰς τοῦτο ὡρμήθη ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι ἅπαξ καταργηθῇ ἡ ἀνισότης τῶν περιουσιῶν, πάντα τὰ κακὰ αὐτομάτως, οὕτως εἰπεῖν, θὰ ἐξαφανισθοῦν, διότι οἱ ἄνθρωποι δὲν πράττουν πρὸς εὐχαρίστησιν τὸ κακόν, ἀλλὰ *«διὰ τἀναγκαῖα»*· ἀτυχῶς, ματαίως θὰ ἀνεζήτει τις εἰς τὴν σύντομον τοῦ Ἀριστοτέλους ἀνάλυσιν νύξιν τινὰ διὰ τὴν ἰδέαν τοῦ Φαλέου, ἥτις ὑπεμφαίνεται ἐνταῦθα περὶ τῆς φύσει ἀγαθότητος καὶ εὐγενείας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς διαφθορᾶς αὐτοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἡ ἰσότης αὕτη, λέγει ὁ Φαλέας, εὔκολος εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ βίου μιᾶς πόλεως, ἀποβαίνει δυσχερεστάτη διὰ τὰς ἀπὸ πολλοῦ κατῳκημένας· ἀλλὰ προτείνει ἀποτελεσματικόν, ὡς ἰσχυρίζεται, μέσον ἐξισώσεως, τὴν καθιέρωσιν θεσμοῦ, καθ' ὃν οἱ μὲν πλούσιοι θὰ ὑποχρεοῦνται νὰ δίδουν μεγάλας προῖκας εἰς τὰς θυγατέρας των καὶ νὰ μὴ λαμβάνουν οὐδόλως αὐτοί, οἱ δὲ πτωχοὶ νὰ λαμβάνουν μεγάλας προῖκας καὶ νὰ μὴ δίδουν οὐδόλως αὐτοί. Βλέπομεν ὅμως κατωτέρω ὅτι τὴν ἐξίσωσιν αὐτὴν τῶν περιουσιῶν ὁ Φαλέας περιώρισε μόνον εἰς τὴν ἔγγειον ἰδιοκτησίαν· καὶ ἐνταῦθα ὁ Ἀριστοτέλης εὑρίσκει ἀσθενὲς σημεῖον ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀκίνητον μόνον περιουσίαν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ κινητὰ ἀγαθά. Ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐπὶ σημείων ἀποσπασματικῶς εἰλημμένων κριτικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους φέρει καὶ ἡμᾶς πρὸ μιᾶς ἄλλης ἀντιφάσεως βασικῆς: ἐφ' ὅσον ἡ προὶξ διὰ τοὺς Ἕλληνας μόνον ἐπὶ κινητῶν νοεῖται συγκειμένη, πῶς θὰ ἐπέλθῃ διὰ τῶν προικῶν ἡ τῆς τῶν ἀκινήτων ἰδιοκτησίας ἐξίσωσις, εἰς ἣν ὁ μεταρρυθμιστὴς ἀποβλέπει; Δεδομένου ὅτι καὶ τὰ δύο χωρία τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸ περὶ διὰ τῆς προικὸς ἐξισώσεως καὶ τὸ περὶ τῆς ἐξισώσεως τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας, εἶναι σαφέστατα, οὐδὲν ἀπομένει νὰ ὑποθέσωμεν ἢ ὅτι ὁ Φαλέας διενοήθη μίαν βαθμιαίαν ἄνευ κοινωνικῶν ταραχῶν καὶ βιαιοτήτων ἐξίσωσιν, ἥτις θὰ ἐπήρχετο διὰ τοῦ ἁπλοῦ μέσου τῆς διὰ τῶν προικῶν μεταφορᾶς τοῦ κινητοῦ πλούτου ἀπὸ τῶν πλουσίων εἰς τοὺς πτωχούς, οἵτινες πάλιν διὰ τούτου θὰ ἠδύναντο νὰ ἀγοράσωσι μέρος τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας τῶν πλουσίων καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἐπιτευχθῇ οὕτω ἡ ἐπὶ τῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας, τοῦ μόνου ἀληθοῦς καὶ βεβαίου πλούτου, ἰσότης· ἐν ἄλλοις λόγοις διὰ τοῦ ὑποχρεωτικοῦ τῶν προικῶν θεσμοῦ θὰ ἐπετυγχάνετο ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς

νομίμου συναλλαγῆς ἡ ἀναγκαστικὴ τοῦ ἡμίσεος καὶ πλέον τῆς ἐγγείου περιουσίας τῶν πλουσίων ἀπαλλοτρίωσις. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐξισώσεως τῶν περιουσιῶν τοσαῦτα· ἀλλ' ὁ Φαλέας ἀπέβλεψε καὶ εἰς δύο μεταξὺ τῶν ἀγνώστων εἰς ἡμᾶς ἄλλων οὐσιωδέστατα ἀκόμη σημεῖα τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς νέας πολιτείας: εἰς τὴν παιδείαν ἀφ' ἑνὸς καὶ εἰς τὴν ἐργασίαν ἀφ' ἑτέρου, καὶ ὥρισεν, ὅτι ἡ μὲν παιδεία θὰ ἦτο δι' ὅλων τὰ τέκνα ἡ αὐτή, πᾶσα δὲ ἐργασία θὰ ἠσκεῖτο πρὸς ὄφελος τῆς πολιτείας καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν αὐτῆς, πάντων τῶν τεχνιτῶν, γεωργῶν καὶ τῶν τὰς λοιπὰς βαναύσους ἐργασίας ἀσκούντων καθισταμένων δημοσίων ὑπηρετῶν· οὕτω δὲ τὸ κράτος θὰ συνεκέντρωνε τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν ὀργάνωσιν πάσης παραγωγῆς εἰς χεῖρας του, οἱ δὲ ἐργαζόμενοι δὲν θὰ ἐγνώριζον ἄλλον προϊστάμενον εἰμὴ αὐτὸ τὸ κράτος καὶ δὲν θὰ διέθετον οἱανδήποτε αὐτῶν ἱκανότητα εἰμὴ διὰ τὴν ὠφέλειαν τοῦ κράτους. Οὕτω ἡ νέα κοινωνία θὰ ἦτο διῃρημένη εἰς δύο τάξεις, τὴν τῶν ἰδιοκτητῶν τοῦ ἀκινήτου πλούτου καὶ τὴν τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἐργαζομένων· οἱ εἰς τὴν πρώτην ἀνήκοντες θὰ εἶναι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν πολιτείαν πρὸς ὄφελος τῆς ὁποίας—τῶν ὁποίων—θὰ εἰργάζοντο οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν δευτέραν, ἐν τάξει τινὶ δούλου, οὗ ὁ δεσπότης εἶναι νομικὸν οὕτως εἰπεῖν πρόσωπον, καὶ οὐχὶ φυσικόν. Ἡ δουλεία ἦτο πραγματικότης ἀναμφισβήτητος, εὑρίσκετο δὲ ἐκτὸς πάσης ἰδέας, ἐκτὸς παντὸς σχεδίου ἰσότητος. Ἀλλὰ ταῦτα εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ συμπεράνωμεν περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς προτεινομένης πολιτείας καὶ περὶ τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ Φαλέου: Οὗτος ἀπέβλεψε κυρίως εἰς μίαν βαθμιαίαν ἐξουδετέρωσιν τῶν αἰτίων τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ ἀνταγωνισμοῦ διὰ μιᾶς βαθμιαίας ἐξισώσεως τῶν περιουσιῶν καὶ τῆς διαμορφώσεως μιᾶς πολιτείας ἀριστοκρατικοῦ τύπου, ἐντὸς τῆς ὁποίας οἱ ἰδιοκτῆται τοῦ ἐγγείου πλούτου, ἐκτὸς παντὸς μεταξύ των ἀνταγωνισμοῦ, θὰ ἐπέβαλλον ὡς σύνολον τὴν θέλησίν των ἐπὶ τῆς τάξεως τῶν «τεχνιτῶν». Δὲν δυσκολεύεται δέ τις νὰ ἴδῃ ὑπὸ τὸν ἁπλοῦν τοῦτον τύπον ἐξιδανικευμένην πως καὶ ἁπλοποιημένην τὴν σύνθεσιν τῆς Σπαρτιατικῆς πολιτείας, ἀπηλλαγμένην ὅλως τοῦ πολεμικοῦ χαρακτῆρος· διότι, καθὼς παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, οὐδὲν ὁ Φαλέας λέγει, ἄγνω-

στον δὲ διατί, περὶ τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων τῆς πόλεως.

ΙΙ) Ἱππόδαμος ὁ Μιλήσιος *).

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπισύρει εὐθὺς ἀμέσως τὴν προσοχὴν τοῦ προσπαθοῦντος νὰ διίδῃ διὰ μέσου τῆς κριτικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν ἀποσπασμάτων τὰ ὁποῖα παρέχει ὁ Στοβαῖος τὸ σχέδιον τῆς ὑπὸ τοῦ Ἱπποδάμου προτεινομένης ἰδεώδους πόλεως, εἶναι ἡ ὑφισταμένη καταπληκτικὴ ὁμοιότης τούτου μὲ τὸ σχέδιον τῆς Πλατωνικῆς Πολιτείας. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη (ΠΟΛΙΤ. ΙΙ,ν) ἐφαρμόζει ὁ Ἱππόδαμος τὸ πολίτευμά του ἐπὶ φανταστικῆς πόλεως, περιεχούσης πληθυσμὸν 10.000 ἀνδρῶν καὶ διῃρημένης εἰς τρία τμήματα· τὸ πρῶτον ἀποτελοῦν οἱ τεχνῖται, τὸ δεύτερον οἱ γεωργοί, τὸ τρίτον δὲ οἱ πολεμισταί. Ἀντιθέτως εἰς τὰ παρὰ Στοβαίῳ ἀποσπάσματα (ΙΙ, XLIII, 92, 93, 94)¹ ὁ Ἱππόδαμος διακρίνει τρεῖς μὲν ἐπίσης τάξεις, τὴν μίαν ὅμως ἀποτελουμένην ἐκ τῶν κυβερνώντων τὴν πολιτείαν *(πλᾶθος βουλευτικόν)*, τὴν δευτέραν ἐκ τῶν πολεμιστῶν *(πλᾶθος ἐπίκουρον)*, τὴν δὲ τρίτην ἐκ τῶν τεχνιτῶν καὶ γεωργῶν

---

*) Κατήγετο ἐκ Μιλήτου, ἔζησε δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους. Ἦτο φυσικὸς καὶ μετεωρολόγος, ἀλλὰ τὴν μεγάλην δόξαν ἔλαβεν ὡς ἀρχιτέκτων καὶ πολεοδόμος, ἐξ οὗ καὶ ἡ παροιμία «*Ἱπποδάμου νέμησις*» ἤτοι «μέτρησις τοῦ Ἱπποδάμου», λεγομένη ἐπὶ καλῶς ἐκτισμένης πόλεως. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀνακαινίζοντες ἐπὶ Περικλέους τὸν Πειραιᾶ ἀνέθεσαν εἰς τὸν Ἱππόδαμον τὴν ἐκπόνησιν τοῦ σχεδίου, τόση δὲ ἦτο ἡ ἐπιτυχία αὐτοῦ ὥστε πρὸς τιμήν του ὠνόμασαν τὴν ἀγορὰν «Ἱπποδάμειον», ἐθεώρουν δὲ τοὺς «νεωσοίκους» τοὺς ὁποίους κατεσκεύασεν ἰσάξιον τοῦ Παρθενῶνος καλλιτέχνημα. Ὁμοίως εἰς αὐτὸν ἀνέθεσαν οἱ κάτοικοι τῶν τριῶν κυρίων πόλεων τῆς νήσου Ρόδου, Λίνδου, Ἰαλυσοῦ καὶ Καμείρου, τὴν ἐκπόνησιν σχεδίου νέας πόλεως, ὁμωνύμου πρὸς τὴν νῆσον, εἰς ἣν ἐσκόπουν νὰ συνενωθῶσι· πράγματι δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ σχεδίου τοῦ Ἱπποδάμου ἐκτίσθη ἡ Ρόδος, μία τῶν θαυμασιωτέρων πόλεων τῆς ἀρχαιότητος.

¹) Ἐτέθη ζήτημα ἂν τὰ παρὰ Στοβαίῳ ἀποσπάσματα (XLIII, 92—94 Meineke) ἀνήκουν εἰς τὸν Ἱππόδαμον τὸν Μιλήσιον περὶ οὗ ὁ λόγος.

(πλῆθος βάναυσον). Δεδομένου ὅμως ὅτι, κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, (αὐτ. 4) ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀπαρτίζεται καὶ ἀπὸ τὰς τρεῖς τάξεις καὶ ὑπ' αὐτῆς ἐκλέγονται οἱ ἄρχοντες, δὲν ὑπάρχει οὐσιαστικὴ ἀντίφασις· ἡ τάξις τῶν «βουλευτῶν» δὲν ἀποτελεῖται ὡς αἱ ἄλλαι ἐκ προσώπων καταστάσεως μονίμου. Ἀναλόγως διανέμει ὁ Ἱππόδαμος τὴν γῆν εἰς τρία μέρη: εἰς τὴν «ἱεράν», ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς ὁποίας θὰ ἐτελοῦντο αἱ θυσίαι, εἰς τὴν δημοσίαν, ἐξ ἧς οἱ πολεμισταὶ θὰ ἐλάμβανον τὰ πρὸς τὸ ζῆν (συνῳδὰ δὲ πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἴσως καὶ ἡ τάξις τῶν βουλευτῶν), καὶ τὴν τῶν ἀτομικῶν ἰδιοκτησιῶν, ἐφ' ὧν μόνον οἱ γεωργοὶ εἶχον δικαίωμα. Συνεπῶς μόνον ἡ γῆ τῆς τρίτης κατηγορίας ὑπόκειται εἰς δικαίωμα ἰδιοκτησίας, ἐνῶ αἱ γαῖαι τῶν δύο πρώτων κατηγοριῶν ἀνήκουν εἰς τὸ Κράτος. Οἱ «βουλευταὶ» διασκέπτονται περὶ τῶν κοινῶν, οἱ στρατιωτικοὶ ἀσφαλίζουν τὴν πόλιν, οἱ γεωργοὶ εἰς ἀντάλλαγμα τῆς παρεχομένης ἀσφαλείας καλλιεργοῦν τὴν δημοσίαν καὶ τὴν ἱερὰν γῆν καὶ παραλλήλως τὰς ἰδικάς των γαίας ἐξ ὧν τρέφονται· μόνοι οἱ τεχνῖται εἶναι ἀκτήμονες, ἀλλὰ καὶ οὗτοι τρέφονται ὑπὸ τῶν γεωργῶν εἰς ἀντάλλαγμα τῆς τεχνικῆς ἐργασίας των. Ἐπὶ πλέον πρῶτος ὁ Ἱππόδαμος ἐν τῇ Πολιτείᾳ του εἰσάγει τὸ σύστημα τῆς κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ δικαστοῦ ἀναλογίας τῆς ποινῆς πρὸς τὸν βαθμὸν καὶ τὴν φύσιν τοῦ ἐγκλήματος. Ἀλλὰ περὶ δουλείας —οὐδὲ λέξις. Πῶς ἐρρύθμισε τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ζήτημα ὁ Ἱππόδαμος; Καὶ διατὶ οὐδὲν ἐπὶ τούτου ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης; Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐλησμόνησε νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τούτου ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις καθὼς λέγει παρατηρεῖ «τὰ πλεῖστα καὶ πλείονος λόγου ἄξια τοῦ Ἱπποδαμείου πολιτεύματος».Κατὰ πᾶσαν λοιπὸν πιθανότητα οὐδὲν περὶ τούτων εἰς τὸ ἔργον του θὰ ἀνέφερεν ὁ Ἱππόδαμος. Ἀλλὰ διατί; Παρέλειπε νὰ ὁμιλήσῃ διότι τὸ ὡς ἄνω σύστημα ἠχρήστευεν ἐξ ὁλοκλήρου τὴν δουλείαν, ἢ διότι αὕτη ἐξυπακούετο ὡς ἐκτὸς συζητήσεως προϋποτιθεμένη; Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ ζήτημα τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὁ Ἱππόδαμος ἀπέβλεψεν εἰς μίαν «καστοποίησιν» τῆς κοινωνίας, ἐν ᾗ ἀνεγνωρίζετο ποιά τις ἀνωτέρα θέσις εἰς τοὺς γεωργοὺς καὶ ὑπεβιβάζετο εἰς τὴν κατάστασιν τῆς παντελοῦς ἀκτημοσύνης ἡ τάξις τῶν τεχνιτῶν. Καὶ ναὶ μὲν ὑπῆρχεν ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ τὰ

ἀξιώματα ἦσαν αἱρετά, ἀλλ' ἡ τὰ ὅπλα διαθέτουσα τάξις τῶν πολεμιστῶν ταχέως θὰ ἠχρήστευε τοὺς δημοκρατικοὺς τούτους θεσμοὺς καὶ θὰ καθίστα τὰς δύο ἄλλας τάξεις τάξεις δούλων αὐτῆς.

§ 8 Ἀντισθένης.

Ὁ μαθητὴς τῶν Σοφιστῶν καὶ ἀρχηγὸς τῶν Κυνικῶν, ὁ συνήθως ὡς ἀνώμαλον καὶ διεστραμμένον πνεῦμα χαρακτηριζόμενος Ἀντισθένης, ὑπῆρξε μία τῶν λαμπροτέρων φυσιογνωμιῶν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἦλθε δὲ νὰ ἐκτείνῃ τὰ ἐν σπέρματι διατυπωθέντα κοσμοπολιτικὰ δόγματα τῶν Σοφιστῶν καὶ νὰ δικαιώσῃ τὰς περὶ ἀντιθέσεως τοῦ νόμῳ καὶ φύσει δικαίου ἀντιλήψεις αὐτῶν. Ἐλάχιστα ὅμως καὶ τὰ συναφῆ πρὸς τὴν «πολιτικὴν» διδασκαλίαν του μόνον θὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα. Διακηρύττων ὅτι «τὸ μόνον ἀγαθὸν τὸ ὁποῖον ἔχει ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ ἀρετή», καὶ ὅτι «ὁ σοφὸς δὲν πολιτεύεται κατὰ τοὺς νόμους τοῦ θετοῦ δικαίου, ἀλλὰ κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἀρετῆς» (Διογ. Λαερτ. VI,i), φυσικὸν ἦτο νὰ στραφῆ κατὰ τῆς συγχρόνου ὀργανώσεως τοῦ κράτους· οἱ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τεθέντες νόμοι ὤφειλον νὰ ἀντικατασταθοῦν ὑπὸ τῶν νόμων τῆς φύσεως, ἥτις καὶ μόνη ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀληθῆ ἀρετήν. Τὸ ἰδεωδέστερον συνεπῶς κράτος ἦτο τὸ ἀρχέγονον, ὅτε ὁ ἄνθρωπος ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ ταύτισιν πρὸς τὴν φύσιν καὶ διετήρει τὴν χρυσῆν ἐκείνην ἀγνότητα ἣν ἔφθειρε βραδύτερον ἡ πολιτικὴ κοινωνία. Ἡ πολιτικὴ κοινωνία ἐκπροσωπουμένη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τῶν πρώτων πόλεων ἐγκαινιάσθη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀφ' ἧς ἤρξαντο μεταξὺ τούτων αἱ ἀδικίαι καὶ οἱ ἐκβιασμοί· ὅλαι δὲ αἱ καταστροφαί, ὅλαι αἱ συμφοραὶ αἱ πλήττουσαι ἔκτοτε τοὺς ἀνθρώπους, ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἔλαβον ἀρχήν. Συνεπῶς αὐτὴ ἡ καταστροφὴ τῶν πόλεων σημαίνει τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν πρώτην ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν εὐτυχίαν. Ὅλοι μεταξύ των θὰ συμπεριφέρωνται ὡς ἀδελφοί· συνεπῶς πᾶσα διάκρισις τάξεως ἢ ἐθνικότητος θὰ ἐκλείψη, διότι μία κοινωνία ἀδελφῶν θὰ εἶναι ἀσφαλεστέρα πάσης ἄλλης καὶ ἄλλα ὅρια δὲν θὰ ἔχῃ παρὰ αὐτὰ τοῦ κόσμου τὰ ὅρια. Κατὰ τὸν Διογένην Λαέρτιον (VI, 63) ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀντισθένους Διογένης ὁ Σινωπεύς, *«ἐρωτηθεὶς πόθεν εἴη 'κοσμοπολίτης' ἔφη καὶ 'μόνην τε*

ὀρθὴν πολιτείαν εἶναι τὴν ἐν κόσμῳ», ἕτερος δὲ τοῦ αὐτοῦ μαθητὴς ὁ Κράτης, ὅστις συνέθετε καὶ τραγῳδίας, εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν ἔθεσε καὶ τοὺς ἑξῆς στίχους (Διογ. Λαερτ. VI., 98), χαρακτηριστικοὺς τῆς θεωρίας τῶν Κυνικῶν:

Οὐχ ἧς πάτρας μοι πύργος, οὐ μία στέγη
πάσης δὲ χέρσου καὶ πόλισμα καὶ δόμος
ἕτοιμος ἡμῖν ἐνδιαιτᾶσθαι πάρα.

Συνεπῶς καὶ οἱ δεσμοὶ τοῦ αἵματος θὰ ἐκλείψουν καὶ εἷς δίκαιος καὶ ἐνάρετος ἄνθρωπος θὰ ἐνδιαφέρῃ περισσότερον τοῦ πατρός. Ὅλην τὴν θεωρίαν του περὶ τῆς μελλούσης ἰδεώδους ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας ὁ Ἀντισθένης εἶχε διατυπώσει εἰς τὴν *«περὶ πολιτείας»* πραγματείαν του, ἥτις ἀναφέρεται μὲν μεταξὺ τῶν ἔργων του ὑπὸ τοῦ Διογένους τοῦ Λαερτίου, ἀλλ' ἐξ ὁλοκλήρου ἀπωλέσθη, ὅσα δὲ περὶ τῆς θεωρίας του γνωρίζομεν συνάγονται ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Διογένους Λαερτίου παραδιδομένων, ἐκ τῶν περὶ τῆς «πολιτείας» τοῦ μαθητοῦ του Διογένους καὶ ἐξ ἄλλων ἐμμέσων πηγῶν. Ἐν ὀλίγοις οὗτος ἐφαντάσθη τὸν κόσμον ὡς μίαν πολιτείαν καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἡνωμένους εἰς ἕνα κατὰ φύσιν καὶ ἀρετὴν βίον. Ἐδέχετο τὴν ἀπόλυτον ἰσότητα τῶν δύο φύλων, κατήργει ὅμως τὸν γάμον καὶ τὸν ἀντικαθίστα διὰ τοῦ ἐλευθέρου ἔρωτος. Τὰ τέκνα θὰ ἦσαν κοινά, θὰ ἀνετρέφοντο ἀπὸ κοινοῦ καὶ δὲν θὰ ἐγνώριζον τοὺς γονεῖς των. Ἓν χωρίον τοῦ Ἀθηναίου (IV. 159) καθ' ὃ ὁ Ἀντισθένης ἐπέτρεπε τὴν χρῆσιν τοῦ νομίσματος, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Ἀντισθένης δὲν κατήργει πᾶσαν ἰδιοκτησίαν. Τέλος ἡ πραγματοποίησις τοῦ ἰδεώδους τούτου θὰ ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς ἀτομικῆς καλλιεργείας, τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ τῆς ἰδίας ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ἀρετῆς ἐπιβολῆς ἐπὶ τῶν παθῶν καὶ τῶν κακῶν ἕξεων τὰς ὁποίας ἐξέθρεψεν ἡ πολιτικὴ κοινωνία διὰ τῆς ἀδίκου καὶ παρὰ φύσιν ὀργανώσεως αὐτῆς. ([Εἰδικὴ βιβλιογραφία: Chappuis Ch., *Antisthéne*, 1854 Paris· Muller A., *de Antisthenis cynici vita et scriptis*, 1860 Marburg· Barlen K., *Antisthenes und Platon*, 1881 Neuwied· Dümler F., *Antisthenica*, 1882 Berlin· Susemihl Fr., *Der Idealstaat des Antisthenes und die dialoge Archelaos, Kyros und Herakles* (Jahrb. f. Klass. Phil. CXXXV, p. 207 sq.) 1887· Birt Th., *Zu Antisthenes und Xenophon* (Rhein.

Mus. li p. 153 sq.) 1896· Rodier G., *Note sur la politique d'Antisthène*, (Année philosophique XXII) 1911 Paris]).

§ 9. **Πλάτων**.

Τὰς πολιτικάς του θεωρίας εἰς πλεῖστα ἔργα ὁ Πλάτων ἀνέπτυξε, κυρίως ὅμως εἰς τὴν *Πολιτείαν* καὶ τοὺς *Νόμους*—ἔνθα καὶ παλαιοτέρας ἰδέας του ἄλλας ἀπεκήρυξεν, ἄλλας διώρθωσε, ἄλλας δὲ καὶ ἐν γενικωτέρῳ διαγράμματι ἐδικαιολόγησεν. Οἱ *Νόμοι* βραδύτερον, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ φιλοσόφου, συνεγράφησαν, παρὰ πολλῶν δὲ τὸ ἔργον τοῦτο ἐθεωρήθη ἀναίρεσις τῆς *Πολιτείας*, καθ' ὅσον ἐν αὐτοῖς διαγράφεται ἄλλο πολίτευμα· δὲν ἔχει ὅμως οὕτω. Τὸ ἐν τῇ *Πολιτείᾳ* διαγραφόμενον εἶναι οὐτοπική τις σύλληψις τῆς ἀρίστης κατὰ Πλάτωνα πολιτείας, ὑποτύπωσις τῆς ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν, ἀνακειμένης κατ' αὐτὸν ἰδέας τῆς Πολιτείας, καὶ ἐν γνώσει τοῦ συγγραφέως ἀνεφάρμοστον [1]· ἀπεναντίας τὸ ἐν τοῖς *Νόμοις* διαγραφόμενον πολίτευμα προτείνεται ὡς ἐφαρμόσιμον καθ' ὅλου ἢ κατὰ τὰ πλεῖστον εἰς τὰς ὑπαρχούσας πόλεις, εὐχερέστατα δὲ εἰς τὰς μελλούσας νὰ οἰκισθοῦν. Κατ' ἀμφοτέρων, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀσκεῖ δριμεῖαν ἐπίκρισιν ὁ Ἀριστοτέλης (II, i—iii)· διὸ καὶ ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἀσχοληθῶμεν ἐκτενέστερον περὶ ταῦτα. (**[Εἰδικὴ βιβλιογραφία**: Ἐκ τῆς ἐκτενεστάτης περὶ τῶν πολιτικῶν θεωριῶν τοῦ Πλάτωνος βιβλιογραφίας ἀναγράφονται κυρίως τὰ ἔργα τῶν Dümmler, F. *Prolegomena zur Platons. Staat,* 1891 Basel· Blaschke, S. *Der Zusammenhang der Familien- und Gütergemeinschaft des platonischen «Staates» mit dem politischen und philosophischen System Platos,* 1893 Berlin· Barker, E. *Greek political Theory*· I. *Plato and his predecessors,* 1918 London· Wilamowitz—Mœllendorff, U. (v.), *Plato*, τομ. 2, 1920 Berlin· Salin, E. *Platon und die griechische Utopie,* 1921 München· Bissinger, J. *Der Agrarstaat in Platons Gesetzen,* 1925 Leipzig]).

---

[1]) Τὰ λεγόμενα ἐν 499D καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τοῦ δυνατοῦ εἶναι προφανῶς ἐκ τῶν συνήθων τοῦ Πλατωνικοῦ λόγου ἀκκισμάτων.

1)

ΠΟΛΙΤΕΙΑ

«*γῆς γε οὐδαμοῦ αὐτὴν εἶναι —'Αλλ' ἐν οὐρανῷ ἴσως παράδειγμα ἀνάκειται τῷ βουλομένῳ ὁρᾶν καὶ ὁρῶντι ἑαυτὸν κατοικίζειν*» Πολιτ., ix. 592a.

1. Τὸ προοίμιον τῆς Πολιτείας ἀποτελεῖ ἡ περὶ τοῦ δικαίου ἔρευνα, ἐν ᾗ κυρίως ἐλέγχεται ἡ ὑπὸ τοῦ σοφιστοῦ Θρασυμάχου (=§ 6, 4) διατυπωθεῖσα θεωρία, ὅτι δίκαιον εἶναι τὸ τοῦ «κρείττονος ξυμφέρον» : 'Ανατρέπων σοφιστικῶς τὴν ὀρθὴν ταύτην, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ τοῦ θετοῦ δικαίου, θεωρίαν, ὁ Σωκράτης ἀνάγεται εἰς τὴν ἔννοιαν αὐτῆς τῆς «δικαιοσύνης» ὡς εἰς γενικωτέραν ἔννοιαν πρὸς ἣν δέον τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον νὰ μετρῆται καὶ ὁρίζει ταύτην συνεπῶς πρὸς τὸ ὅλον αὐτοῦ σύστημα ὡς (350D) *ἀρετὴν καὶ σοφίαν*, ἐξ ἀντιθέτου δὲ τὴν ἀδικίαν ὡς «κακίαν τε καὶ ἀμαθίαν»· συνεπῶς ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἀρετή, ἀλλ' ὡς ἀρετὴ εἶναι ἐνσυνείδητος, ἑδραζομένη ἐπὶ τῆς γνώσεως, τῆς γνώσεως οὐχὶ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, ἀλλὰ τῆς καθόλου, ἥτις ἐμπνέει τὴν ἀρετὴν διὰ τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐφέσεως. Οὕτω ἡ ἀληθὴς ἐπιστήμη, ὡς ἀποβλέπουσα εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ, οὖσα τρόπον τινὰ διὰ τὴν ψυχὴν ὅ,τι ἡ ἐπιφερομένη ὅρασις εἰς τοὺς τυφλοὺς ὀφθαλμούς (518B), εἶναι ὅλων τῶν ἀρετῶν τὸ ἔδαφος καὶ δὴ τῆς δικαιοσύνης, τῆς ὑψίστης ἀρετῆς. Κάτοχοι τῆς ἀληθοῦς αὐτῆς ἐπιστήμης, συνεπῶς δὲ καὶ τῆς δικαιοσύνης κύριοι καὶ μόνοι κάτοχοι καὶ λειτουργοί, εἶναι οἱ φιλόσοφοι· συνεπῶς οὗτοι ἢ τοιοῦτοι εἶναι οἱ ἐνδεδειγμένοι ἄρχοντες τῆς ἀρίστης ἰδεατῆς ἢ δυνατῆς πολιτείας· διὸ καὶ αὕτη τότε μόνον θὰ κατορθωθῇ, ὅταν οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσουν ἢ οἱ βασιλεῖς φιλοσοφήσουν, ὅταν δηλαδὴ *δύναμίς τε πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία εἰς ταὐτὸν ξυμπέσῃ* (473D). 'Εφ' ὅσον ὅμως πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία πορεύονται διεζευγμέναι :—*οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα ταῖς πόλεσι, δοκῶ δ' οὐδὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει, οὐδὲ αὕτη ἡ πολιτεία μήποτε πρότερον φυῇ τε εἰς τὸ δυνατὸν καὶ φῶς ἡλίου ἴδῃ*. 'Εκ τούτων ἤδη, ἀναπτυσσομένων δι' ὅλου τοῦ ἔργου, καταφαίνεται ὅτι τῆς ἀρίστης πολιτείας βάσις εἶναι ἡ ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ὀρθῆς παιδεύσεως ἀγωγὴ τῶν πολιτῶν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν φιλοσόφων.

II. Τὴν πολιτείαν ἣν θέλει νὰ διαγράψῃ ὁ Πλάτων δὲν τυποποιεῖ, ἄλλωστε καὶ ἔργον ἐκ τῶν ἀρίστων αὐτοῦ ἀπὸ λογοτεχνικῆς ἀπόψεως συγγράφων, ἀλλὰ παρακολουθεῖ ἐν τῇ διαμορφώσει αὐτῆς ἐκ πλήθους τινὸς μέλλοντος νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἡ προζύμη αὐτῆς· καθ' ὅσον ἐκ τούτου θὰ ἐναπολειφθοῦν οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ παῖδες, ἐξ ὧν, διαπαιδαγωγουμένων καταλλήλως ἐν προκαθωρισμένῳ σχεδίῳ, θὰ συγκροτηθῇ ἡ πολιτεία. Οἱ ἐν ταῖς πόλεσι ἀνατραφέντες καὶ ἀναπτυχθέντες καὶ οἱονεὶ μεθ' ὅλων τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ ἐν αὐταῖς βίου συνυφάναντες τὸν βίον των ἄνθρωποι, ἔστω καὶ ἂν ὑπὸ τῶν ἀρίστων προθέσεων ἐμφορῶνται, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποδεχθοῦν καὶ νὰ κατορθώσουν νὰ συνδέσουν ὀργανικῶς ἑαυτοὺς πρὸς τοιοῦτον, ὡς πρόκειται νὰ ἀναπτυχθῇ, καινοτόμον πολίτευμα· διὸ καὶ ἐν εὐθέτῳ στιγμῇ πάντας τοὺς ἄνω τῶν δέκα ἐτῶν ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας θὰ ἀποπέμψουν οἱ ἄρχοντες τῆς πόλεως εἰς τὰ περίχωρα (541A), *τοὺς δὲ παῖδας αὐτῶν παραλαβόντες ἐκτὸς τῶν νῦν ἠθῶν, ἃ καὶ οἱ γονεῖς ἔχουσι, θρέψονται ἐν τοῖς σφετέροις τρόποις καὶ νόμοις*. Ποῖον τὸ σχέδιον τῆς συγκροτήσεως τῆς πολιτείας, ποῖοι οἱ τρόποι καὶ οἱ «νόμοι» καθ' οὓς θὰ παιδευθοῦν οἱ παῖδες οὗτοι, καὶ ποίαν ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν δέον οὗτοι νὰ ἀποτελέσουν, ταῦτα δέον νὰ εἶναι προκαθωρισμένα, ὅπως τὸ νέον πολίτευμα ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ζωῆς τῆς πόλεως ἀρχίσῃ ἐφαρμοζόμενον, διὰ τῆς ἀγωγῆς τῶν παίδων· καθότι (424 A) ἡ *πολιτεία, ἐάν περ ἅπαξ ὁρμήσῃ εὖ, ἔρχεται ὥσπερ κύκλος αὐξανομένη*,—ἐκ τοῦ κέντρου δηλαδὴ πρὸς τὴν περιφέρειαν.

III. Ποιητικὸν τῆς πόλεως αἴτιον εἶναι ἡ χρεία (369C), καθ' ὅσον ἕκαστος δὲν εἶναι διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων αὐτάρκης, ἀλλὰ πολλῶν ἐνδεής· παρίσταται λοιπὸν ἀνάγκη γεωργῶν διὰ τὸν βίον τῆς πόλεως καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἄλλων «δημιουργῶν» (=τεχνιτῶν), ἀποκλειομένων ἐξ ὅλου τῶν δούλων, ὡς περισσοῦ βάρους· καθ' ὅσον καὶ τὴν σύμμετρον τῆς πολιτείας οἰκονομίαν ἀνατρέπει τὸ νόθον τοῦτο εἶδος ἀνθρώπων, καὶ πολυάνθρωπος αὕτη καθίσταται διὰ τούτων, καί, ὅπερ μέγιστον, οὐδεμία ἀνάγκη τούτων ὑπάρχει, ἐφ' ὅσον τὰ πρὸς συντήρησιν τῆς πολιτείας πρόκειται νὰ παράγῃ τάξις πολιτῶν ἐξαγοράζουσα τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὰ ἀγαθὰ τοῦ εὐνόμου βίου διὰ τῆς τοιαύτης ἐργασίας καὶ ἐφ' ὅσον οὐδεμία τῶν ἀπαιτουσῶν περίσσειαν μέσων ἀπο-

λαύσεως τρυφὴ θὰ ἐπιτρέπηται. Συνεπῶς παρίσταται ἀνάγκη τῶν παντὸς εἴδους τεχνιτῶν διὰ τὰ ἀναγκαῖα, ἤτοι γεωργῶν, οἰκοδόμων, ὑφαντῶν, σκυτοτόμων καὶ ἄλλων τοιούτων τῶν περὶ τὸ σῶμα θεραπευτῶν, τεκτόνων καὶ χαλκέων, ὡς καὶ βουκόλων καὶ ποιμένων καὶ τῶν ἄλλων τῶν περὶ τὴν κτηνοτροφίαν· λόγῳ δὲ τοῦ ὅτι ἐξ ἰδίων ἡ πόλις ἀδύνατον εἶναι νὰ καταστῇ αὐτάρκης, παρίσταται ἀνάγκη καὶ ἐμπορίου, δυνατὸν καὶ ναυτικοῦ, διὸ θὰ ἀπαιτηθοῦν ἔμπειροι περὶ τὴν ναυτιλίαν καὶ τὰ τοιαῦτα· δεκτὸν ἐπίσης τὸ νόμισμα πρὸς εὐκολίαν τῶν συναλλαγῶν, διὸ καὶ ἡ καπηλεία δεκτὴ ἥτις θὰ ἀνατίθεται εἰς τοὺς ἀσθενεῖς τὰ σώματα ἢ ἄλλως πως δι' ἐργασίαν χειρωνακτικὴν ἀχρήστους. Ταῦτα εἶναι διὰ πᾶσαν πόλιν ἀνθρώπων ἀναγκαῖα· καὶ ἡ μὲν συναρμογὴ τούτων πρὸς σώφρονα, λιτὸν καὶ αὐτάρκη βίον καθιστᾷ τὴν πόλιν ἐσωτερικῶς ἀνθεκτικωτέραν καὶ ἐξωτερικῶς ἀσφαλεστέραν, καθ' ὅσον λόγῳ μὲν τῆς αὐταρκείας οὐδέποτε θὰ ζητήσῃ διὰ τοῦ πολέμου αὔξησιν αὐτῆς, λόγῳ δὲ τῆς πενίας οὐδεμιᾶς ἄλλης θὰ διεγείρῃ τὰς κατακτητικὰς διαθέσεις, οὖσα ἐν ταὐτῷ ἐσωτερικῶς ἀνθεκτικωτέρα λόγῳ τῆς στενῆς τῶν ἐν αὐτῇ πρὸς αὐτάρκειαν συνεργασίας καὶ τῆς ἐλλείψεως σφοδρᾶς τῶν τάξεων ἢ τῶν ἐπαγγελμάτων διαμάχης· ἡ δὲ ἔκλυσις αὐτῶν εἰς ἀνάπτυξιν πλούτου καὶ ἀπολαύσεων καθιστᾷ τὴν πόλιν ἐσωτερικῶς μὲν σαθρὰν λόγῳ τοῦ σφοδροῦ τῶν τάξεων ἀνταγωνισμοῦ, ἐξωτερικῶς δὲ ἐλάχιστα ἀσφαλῆ, καθ' ὅσον, τάχιστα περιερχομένη εἰς ἔνδειαν κατ' ἀνάγκην θὰ τραπῇ εἰς πολέμους πρὸς κατάκτησιν καὶ ἄλλης γῆς, ἢ ἐν τῷ ἀρχικῷ αὐτῆς πλούτῳ θὰ προκαλέσῃ κατακτητάς. Ἐκ τῶν δύο τούτων πόλεων βιώσιμος καὶ συνεπῶς προτιμητέα διὰ τὴν μέλλουσαν πολιτείαν εἶναι ἡ πρώτη. Ἀναγκαῖαι λοιπὸν κατ' ἀρχὴν τάξεις τῆς μελλούσης νὰ συσταθῇ πολιτείας, εἶναι ἡ τῶν φιλοσόφων ἀρχόντων (=ΙΙ) καὶ ἡ τῶν γεωργῶν καὶ τεχνιτῶν· τρίτη, μέση δὲ τούτων, τῆς αὐτῆς σπουδαιότητος διὰ τὸν βίον τῆς πόλεως, εἶναι ἡ τῶν ὑπερασπιστῶν αὐτῆς, τῶν «φυλάκων» περὶ ἧς κατωτέρω ὁ λόγος.

IV. Ἡ οἰκονομία τῆς πολιτείας εἶναι ἡ τῆς ψυχῆς· ὡς ἐν αὐτῇ τρία ὑπάρχουσι κέντρα δι' ὧν ἐπιτελεῖται ἡ τοῦ βίου λειτουργία, τὸ «βουλευτικόν», οὗ ἔργον τὸ βουλεύεσθαι καὶ ὅπερ τὴν ἀνωτάτην κατέχει θέσιν, τὸ «θυμοειδὲς»

ἐν ᾧ ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ περὶ τὰ πολεμικὰ ἔφεσις, καὶ τὸ «ἐπιθυμητικὸν» τὸ κέντρον τῶν ὀρέξεων τοῦ σώματος—οὕτω καὶ ἡ πολιτεία ἐκ τριῶν ἀντιστοίχων γενῶν, ὧν ἕκαστον καὶ τὴν ἀντίστοιχον ἔχει ἀρετήν, ἀπαρτίζεται· τὸ γένος τῶν ἀρχόντων ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ βουλευτικὸν τῆς ψυχῆς, ἔργον δὲ τούτου τὸ βουλεύεσθαι καὶ ἐκτελεῖν τὰ ἀνώτατα τῆς πολιτείας ἔργα· τὸ γένος τῶν «φυλάκων» ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ «θυμοειδὲς» τῆς ψυχῆς, ἔργον δὲ τούτου εἶναι νὰ ὑπερασπίζῃ κατὰ τῶν πολεμίων τὴν πολιτείαν καὶ ἀρετὴ αὐτοῦ ἡ ἀνδρεία· τὸ γένος τέλος τῶν γεωργῶν καὶ τῶν τεχνιτῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ «ἐπιθυμητικὸν» τῆς ψυχῆς, ἔργον δὲ τούτου νὰ παράγῃ τὰ ἱκανοποιοῦντα τὰς σωματικὰς ἀνάγκας, ἀρετὴ δὲ τούτου νὰ ἄρχηται. Οὕτω ἡ πόλις ἀποτελεῖ οὕτως εἰπεῖν ζῶντα τινὰ ὀργανισμόν, οὗ τὰ κύρια κέντρα ἁρμονικῶς συντελοῦν εἰς τὴν ὅλην αὐτοῦ ζωήν· ἐκλιπόντων δὲ δι' ἄλλων θεσμῶν τῶν διαλυτικῶν τῆς ἑνότητος τῆς πόλεως στοιχείων ἐπιτυγχάνεται ἡ κυρία τῆς συντηρήσεως τῆς πολιτείας βάσις, ἡ πλήρης τῆς πόλεως ἑνότης ἐν τῷ καθίστασθαι ταύτην μίαν. Ἐνταῦθα ὅμως τίθεται τὸ ζήτημα διὰ ποίου τινὸς τρόπου θὰ καταστῇ δυνατὸν (α) νὰ ἐπιτευχθῇ μία τοιαύτη διάκρισις ἐξ ὑπαρχῆς τῶν γενῶν καὶ (β) νὰ συντηρῆται αὕτη. Ὁ ἀριστοκρατικὸς τὰς πεποιθήσεις Πλάτων θέτει ἐκτὸς ἀμφιβολίας τὸ δόγμα τῆς ἀνισογονίας, τοῦ ὁποίου γνωστὴ εἶναι ἡ ἀσιατικὴ προέλευσις, καὶ λαμβάνει τοῦτο ὡς βάσιν τῆς διαρθρώσεως τῆς πολιτείας, οὐχὶ δὲ ἀσχέτως πρὸς τὸ ὀχλοκρατικὸν ρεῦμα τῶν συγχρόνων αὐτοῦ καιρῶν. Πᾶς ἄνθρωπος γεννᾶται ἀνόμοιος κατὰ τὰ φυσικὰ καὶ ψυχικὰ προτερήματα, τὰ τρία δὲ τῆς πολιτείας γένη ὁρίζουν περιοριστικῶς εἰς τρεῖς γενικῶς κατηγορίας τοὺς ἀνθρώπους· εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν δυναμένων νὰ συνδυάσουν ἀνωτέραν παιδείαν καὶ ἐξόχου ὑγείας καὶ πληρότητος σωματικὸν βίον· καὶ εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὑπολειπομένων τοῦ ἑνὸς ἢ ἀμφοτέρων τῶν στοιχείων τῆς δευτέρας κατηγορίας, διὸ καὶ χρησίμων μόνον διὰ τὰ κατώτερα τοῦ βίου τῆς πόλεως λειτουργήματα. Καὶ τὴν μὲν κατάταξιν τῶν ἐκγόνων εἰς τὴν προσήκουσαν εἰς τὴν φύσιν αὐτῶν τάξιν θὰ ἐκτελοῦν, ὡς κύριον ἔργον, οἱ ἄρχοντες· διὰ νὰ εἶναι ὅμως τοῦτο δυνατὸν δέον τὸ δόγμα τῆς ἀνισογονίας νὰ καταστῇ πίστις θρησκευτική, θὰ καταστῇ δὲ πίστις

διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ πρώτου νομοθέτου συλλήψεως θρησκευτικοῦ τινος μύθου, ὃν ἐφεξῆς οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ ἄρχοντες θὰ συντηροῦν ἐν τῇ πολιτείᾳ—τοιούτου περίπου (415A): *ἐστὲ μὲν γὰρ δὴ πάντες οἱ ἐν τῇ πόλει ἀδελφοί—ὥς φήσομεν πρὸς αὐτοὺς μυθολογοῦντες—ἀλλ' ὁ θεὸς πλάττων, ὅσοι μὲν ὑμῶν ἱκανοὶ ἄρχειν, χρυσὸν ἐν τῇ γενέσει ξυνέμιξεν αὐτοῖς, διὸ τιμιώτατοι εἰσίν· ὅσοι δ' ἐπίκουροι, ἄργυρον· σίδηρον δὲ καὶ χαλκὸν τοῖς τε γεωργοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις δημιουργοῖς. Ἅτε οὖν ξυγγενεῖς ὄντες πάντες τὸ μὲν πολὺ ὁμοίους ἂν ὑμῖν αὐτοῖς γεννῷτε, ἔστι δ' ὅτε ἐκ χρυσοῦ γεννηθείη ἂν ἀργυροῦν καὶ ἐξ ἀργυροῦ χρυσοῦν ἔκγονον καὶ τἆλλα πάντα οὕτως ἐξ ἀλλήλων. Τοῖς οὖν ἄρχουσι καὶ πρῶτον καὶ μάλιστα παραγγέλει ὁ θεός, ὅπως μηδενὸς οὕτω φύλακες ἀγαθοὶ ἔσονται μηδ' οὕτω σφόδρα φυλάξουσι μηδὲν ὡς τοὺς ἐκγόνους, ὅ τι αὐτοῖς τούτων ἐν ταῖς ψυχαῖς παραμέμικται, καὶ ἐάν τε σφέτερος ἔκγονος ὑπόχαλκος ἢ ὑποσίδηρος γένηται, μηδενὶ τρόπῳ κατελεήσουσιν, ἀλλὰ τὴν τῇ φύσει προσήκουσαν τιμὴν ἀποδόντες ὤσουσιν εἰς δημιουργοὺς ἢ εἰς γεωργούς, καὶ ἂν αὖ ἐκ τούτων τις ὑπόχρυσος ἢ ὑπάργυρος φυῇ, τιμήσαντες ἀνάξουσι τοὺς μὲν εἰς φυλακήν, τοὺς δὲ εἰς ἐπικουρίαν, ὡς χρησμοῦ ὄντος τότε τὴν πόλιν διαφθαρῆναι, ὅταν αὐτὴν ὁ σίδηρος ἢ ὁ χαλκὸς φυλάξῃ.* Ἐπὶ τῇ βάσει ὅμως τίνων τεκμηρίων θὰ γίνεται ἡ μεταφορὰ αὕτη τῶν ἀνομοίων πρὸς τοὺς γεννήτορας ἐκγόνων, δὲν λέγεται, διὸ καὶ δικαίως ὁ Ἀριστοτέλης χαρακτηρίζει ὡς ἀσαφῆ πάντα ταῦτα. Ὁ μῦθος τέλος οὗτος θὰ διδαχθῇ ὑπὸ τοῦ νομοθέτου εἰς τοὺς πρώτους ἄρχοντας, ἐν γνώσει τούτων ὅτι πρόκειται περὶ ὠφελίμου ψεύδους· οὗτοι ὅμως θὰ ἐμφυτεύσουν τοῦτον εἰς τὰς ἀδιαφθόρους ψυχὰς τῶν παίδων οὓς ὡς πολίτας τῆς μελλούσης ἀρίστης πόλεως θὰ διαπαιδαγωγήσουν, ἀποπέμποντες, ὡς εἴπομεν, τοὺς γονεῖς των, ἐφεξῆς δὲ θὰ εἶναι οὗτος πιστευτὸς παρά τε τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν δύο ἄλλων τάξεων τῶν πολιτῶν, οὕτως ὥστε ἡ ἐφαρμογὴ τούτου νὰ θεωρῆται ὡς θρησκευτικὸν λειτούργημα. Ἐκ τῶν παίδων δὲ τούτων τοὺς ὁποίους θὰ διαπαιδαγωγήσουν οἱ πρῶτοι ἄρχοντες θὰ προέλθῃ κατὰ πρῶτον ἡ τάξις τῶν «φυλάκων», ἐκ τούτων δὲ συμπληρωσάντων τὰ πεντήκοντα ἔτη, οἱ ἄριστοι θὰ ἀποτελέσουν τὴν τῶν ἀρχόντων· οὕτω οἱ ἄρχοντες θὰ προέρχωνται ἐκ τῆς τάξεως τῶν φυλάκων, διὸ καὶ ἡ ὅλη παιδεία περιορίζεται εἰς τὴν παιδείαν τῶν φυλάκων—περὶ παιδείας τῆς τρίτης τάξεως οὐδεὶς λόγος γίνεται.

V. Κέντρον λοιπὸν τοῦ βίου τῆς πόλεως εἶναι ὁ βίος τῶν φυλάκων· τὸ μέγα καὶ σκοτεινὸν πλῆθος τῶν γεωργῶν, κτηνοτρόφων καὶ τεχνιτῶν ἐργάζεται διὰ τὸν ὑλικὸν τῆς πόλεως βίον ἄμοιρον πάσης παιδείας, ἔχον ὅμως ὡς ἀντιστάθμισμα ὑλικὰς ἀπολαύσεις, αἵτινες εἶναι ὅλως ἀπηγορευμέναι εἰς τοὺς φύλακας. Διὸ καὶ ὁ νομοθέτης οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα ὁρίζων περὶ τῆς παιδείας, τῆς κτήσεως καὶ τῆς οἰκογενειακῆς τάξεως τῶν τῆς τρίτης κατηγορίας πολιτῶν, ἀφιερώνει τὸ ἔργον του κυρίως εἰς τὴν παιδείαν τῶν φυλάκων, εἰς τὴν κοινοκτημοσύνην τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων καὶ εἰς τὴν ἀκτημοσύνην τῶν φυλάκων, πιστεύων ὅτι διὰ τῶν δύο τελευταίων ἐπιτυγχάνεται καὶ ἡ τελεία τῆς πόλεως ἑνότης.

α΄) *Παιδεία.* Βάσις τῆς ἀρχαίας παιδείας ἦτο ὡς γνωστὸν ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων ποιητῶν, καὶ δὴ τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου· ὁ Πλάτων ὅμως ἀποκλείει παντελῶς τῆς πολιτείας του τοὺς δύο τούτους κορυφαίους ποιητὰς καὶ τὴν χορείαν τῶν ὁμοτέχνων, καθ' ὅσον οὗτοι περιγράφουν ἔργα καὶ πράξεις θεῶν καὶ ἀνθρώπων δυνάμενα νὰ διαφθείρουν χρηστὰς ψυχὰς εἰς σωφροσύνην, ἀνδρείαν καὶ πειθαρχίαν ὁδηγουμένας· οἷον ἀπάτας, διαμάχας, ἀσελγείας θεῶν καὶ ἀνθρώπων, καὶ στάσεις καὶ κακουργίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα.—Ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς τραγικοὺς καὶ κωμικοὺς ποιητάς· 398A *εἰ ἡμῖν ἀφίκοιτο εἰς τὴν πόλιν αὐτός τε καὶ τὰ ποιήματα βουλόμενος ἐπιδείξασθαι, προσκυνοῖμεν ἂν αὐτὸν ὡς ἱερὸν καὶ θαυμαστὸν καὶ ἡδύν, εἴποιμεν δ' ἂν ὅτι οὐκ ἔστι τοιοῦτος ἀνὴρ ἐν τῇ πόλει παρ' ἡμῖν οὐδὲ θέμις ἐγγενέσθαι, ἀποπέμποιμέν τε εἰς ἄλλην πόλιν.* (1) Καὶ ἐνταῦθα ὅμως ἔναρξις τῆς παιδείας γίνεται διὰ τῆς μουσικῆς, ἧς τὸ μέλος ἐκ τριῶν σύγκειται μερῶν, λόγου, ἁρμονίας καὶ ρυθμοῦ· ἐξαιρεθέντων ὅθεν τῶν παλαιῶν τοῦ ἔπους ποιητῶν, τοῦ λόγου τὸ μέρος θὰ πληρώσουν οἱ τῆς πόλεως ἢ ἄλλοι παλαιοὶ ποιηταί, οἵτινες πραγματευόμενοι ἠθοπλαστικοὺς καὶ συμφώνους πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν νενομοθετημένων μύθους, θὰ εἶναι ὀλιγώτερον ἴσως εὐχάριστοι, περισσότερον ὅμως ὠφέλιμοι. Ὁμοίως ἀποκλείονται ὡς ἁρμονίαι αἱ «θρηνώδεις» καὶ αἱ «μαλακαὶ» καὶ «συμποτικαὶ» ἢ μεθυστικαὶ ὡς αἱ ἰαστὶ καὶ λυδιστὶ ἁρμονίαι, δύο εἴδη δὲ καταλείπονται (399A) ἡ ἀναπτύσσουσα τὸ γενναῖον ἐν πολέμῳ φρόνημα, καὶ ἐν εἰρήνῃ ἡ προσιδιάζουσα εἰς τὰς πρὸς τοὺς θεοὺς δεήσεις

καὶ τὰς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους νουθεσίας. **(2)** Ἀλλὰ καὶ τῆς λοιπῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας ἡ παραγωγὴ ὑπὸ τῶν ἰδίων μέτρων πρέπει νὰ καθοδηγῆται καὶ νὰ περιορίζηται, καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέπηται γραφὴ ἢ εἰκὼν ἢ οἰκοδόμημα ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων δυνάμενον νὰ φθείρῃ πως τὸ ἦθος ἢ τὴν διάθεσιν τῶν νέων τῶν μελλόντων νὰ ἀποβοῦν φύλακες, ὅπως (401C) *ὥσπερ ἐν ὑγιεινῷ τόπῳ οἰκοῦντες οἱ νέοι ἀπὸ παντὸς ὠφελῶνται, ὁπόθεν ἂν αὐτοῖς ἀπὸ τῶν καλῶν ἔργων ἢ πρὸς ὄψιν ἢ πρὸς ἀκοήν τι προβάλῃ, ὥσπερ αὖρα φέρουσα ἀπὸ χρηστῶν τόπων ὑγίειαν.* **(3)** Παραλλήλως ἀσκοῦνται οἱ νέοι εἰς τὴν γυμναστικήν, ἥτις εἰς τὸν βέλτιστον τύπον αὐτῆς (404B) θὰ ἐλέγετο, ἁπλῆ οὖσα, ἐγκρατὴς καὶ τῶν περὶ τὸν πόλεμον, ἀδελφὴ τῆς ὡς διετυπώθη μουσικῆς. **(4)** Ὡς χρήσιμα ἐπίσης μαθήματα ὑποδεικνύονται ἡ «λογιστική» (= ἡ ἐπιστήμη τοῦ ὀρθῶς λογίζεσθαι) καὶ ἡ «ἀριθμητική» ἡ τῶν ἀριθμῶν ἐπιστήμη, εἶτα δὲ ἡ «γωμετρική» ἣν ὁρίζει (527B), ὡς *«τοῦ ἀεὶ ὄντος γνῶσιν»*, ἐννοῶν οὐχὶ τὴν πρακτικὴν γεωμετρίαν ἥτις εἶναι γνῶσις *«τοῦ ποτέ τι γιγνομένου καὶ ἀπολλυμένου»*, ἀλλὰ τὴν σπουδὴν καὶ τὴν γνῶσιν τῆς φύσεως τῶν σχημάτων καὶ τῶν σταθερῶν σχέσεών των· εἶτα δὲ ἡ «ἀστρονομία» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς καθαρᾶς θεωρίας (529D). **(5)** Τελευταῖον καὶ ὅταν οἱ «φύλακες» ἔχουν ὑπερβῆ τὰ τριάκοντα ἔτη καὶ μέχρι τῶν τριάκοντα πέντε διδάσκεται ἡ «διαλεκτική», ὁ συνεκτικὸς τῶν ἄλλων δεσμὸς καὶ κορωνὶς αὐτῶν, οὖσα ἡ καθαρὰ τοῦ ταυτιζομένου πρὸς τὸ ἀληθὲς ἀγαθοῦ ἐπιστήμη. Οὕτω ἡ θεωρητικὴ ἐκπαίδευσις τῶν φυλάκων τερματίζεται εἰς τὸ τριακοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας των· μεθ' ὃ ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη δοκιμάζονται εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν πολεμικῶν ἀξιωμάτων καὶ εἰς τὰ τῆς ἐποπτείας τῶν νεωτέρων, εἶτα δὲ ἀριστεύσαντες καὶ φθάσαντες εἰς τὸ τέρμα τῶν σπουδῶν αὐτῶν, δύνανται νὰ στρέψουν τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ ὑπὸ τούτου ὁδηγούμενοι νὰ παρέχουν ἑαυτοὺς πρότυπον ἐν ἀρετῇ βίου, ἀσχολούμενοι μὲ τὴν φιλοσοφίαν ἢ ἀναλαμβάνοντες, ὡς δυσάρεστόν τι ἀλλ' ἀναγκαῖον, τὴν ἀρχήν, ὁσάκις ἤθελον κληθῆ πρὸς πλήρωσιν κενωθεισῶν θέσεων.

VI. Θεμελιώδης ὅρος τῆς συστάσεως καὶ τῆς διατηρήσεως τῆς πολιτείας εἶναι ἡ τελεία ἑνότης τῆς πόλεως· πάντα τὰ μέρη αὐτῆς νὰ εἶναι οὕτω ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ἀνάγκης τῆς ἑνότητος πρὸς ἄλληλα συνηρμοσμένα, ὥστε

νὰ χαίρῃ καὶ νὰ πάσχῃ ὁλόκληρος ἡ πόλις ὅταν μέρος αὐτῆς χαίρῃ ἢ πάσχῃ—νὰ εἶναι πράγματι «μία». Διότι εἰς ἑκάστην τῶν λοιπῶν πόλεων ὑπάρχουν ἐν τῇ πραγματικότητι δύο ἀντίπαλοι ἀλλήλων, ἡ τῶν πλουσίων καὶ τῶν πενήτων. Δύο δὲ εἶναι οἱ διαλυτικοὶ τῶν πόλεων θεσμοί, ἡ ἰδιοκτησία, ἐξ ἧς προκύπτει ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πενία, καὶ ἡ μονογαμία, ἐξ ἧς ἡ ἄκρα τοῦ ἀτόμου προσήλωσις πρὸς τὸν ἴδιον οἶκον καὶ πρὸς τὰ ἴδια τέκνα. Διὸ τοὺς δύο τούτους θεσμοὺς καταργεῖ διὰ τοὺς φύλακας καὶ τοὺς ἄρχοντας ὁ Πλάτων, ἐπιβάλλων ἔνθεν μὲν τὴν κοινοκτημοσύνην τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων, ἔνθεν δὲ τὴν ἀκτημοσύνην.

β') *Ἀκτημοσύνη*. Αἱ τάξεις τῶν φυλάκων καὶ τῶν ἀρχόντων στεροῦνται κτημάτων, διατρέφονται δὲ ὑπὸ τῆς τρίτης τάξεως· δὲν ἔχουν οὐδὲ ἰδίαν κατοικίαν, ἀλλὰ κοινόχρηστον (464 B), ἀπαγορεύεται δὲ εἰς αὐτοὺς ἡ χρῆσις πολυτίμων μετάλλων ὡς ἀνοσίων, καθότι μιαίνουσι τὸν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν χρυσὸν ἢ ἄργυρον. Συσσιτοῦνται ἀπὸ κοινοῦ, τόσον δὲ μόνον εἰσφέρουν οἱ τῆς τρίτης τάξεως πρὸς διατροφὴν αὐτῶν, ὅσον ἀκριβῶς ἐπαρκεῖ εἰς τὸν λιτὸν καὶ σώφρονα βίον στρατιωτῶν καὶ φιλοσόφων. Ἐνῷ ὅμως προφανῶς καθιερώνει διὰ τὴν τάξιν τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν φυλάκων ἀκτημοσύνην ὁ Πλάτων, οὐδὲν λέγει περὶ τῆς κτήσεως τῶν τῆς τρίτης τάξεως, ἂν δηλαδὴ κοινὰ κτήματα καλλιεργοῦν καὶ νέμονται ἀπὸ κοινοῦ, ἢ ἴδια ἕκαστος καὶ καρποῦται ὁ ἴδιος ἢ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἄλλων, ἢ ἂν ἀπὸ κοινοῦ κοινὰ καλλιεργοῦν κτήματα καὶ τὰ προϊόντα μερίζονται εἰς ἰδίας κτήσεις· οὔτε, εἰς ἣν περίπτωσιν κρατεῖ τὸ σύστημα τῆς ἰδιοκτησίας, ἐὰν δύνανται νὰ τὰ ἀπαλλοτριώσουν, συνεπῶς δὲ καὶ νὰ τὰ αὐξήσουν, καὶ ἂν καὶ μέχρι ποίου ποσοῦ. Πιθανώτατα ὅμως δέχεται τὴν ἰσοκτημοσύνην τῶν περιουσιῶν διὰ τῆς ἰδιοκτησίας· ἡ τάξις δὲ τῶν τεχνιτῶν εἶναι ἀκτήμων προφανῶς.

γ') *Ἱεροὶ γάμοι*. Αἱ γυναῖκες τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν φυλάκων διατελοῦν ἐν πλήρει ἰσοτιμίᾳ πρὸς τοὺς ἄνδρας καὶ τῆς αὐτῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας τυγχάνουν καὶ τὰ αὐτὰ ἐπιτηδεύματα ἀσκοῦν· συνεπῶς παρὰ τοὺς φύλακας ὑπάρχουν αἱ φυλακίδες καὶ ὅπως ἐκ τῶν φυλάκων οἱ εὐδοκιμοῦντες γίνονται ἄρχοντες, οὕτω καὶ ἐκ τῶν φυλακίδων αἱ εὐδοκιμοῦσαι γίνονται «ἄρχουσαι» (540 C). Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν ἢ φιλοσόφων κατέρριψε τόσον καινοτό-

μως καὶ μάλιστα ἐν τῷ ἰωνικῷ κόσμῳ, παρ' ᾧ τὴν ἐσχάτην πρὸ τῶν δούλων ἐν τῇ κοινωνίᾳ θέσιν κατεῖχεν ἡ γυνή, τὰ χωρίζοντα τὰ δύο φῦλα ὅρια, ἀναγνωρίσας εἰς τὴν γυναῖκα τὴν αὐτὴν ἣν ἀνεγνώριζεν εἰς τὸν ἄνδρα «ἀρετὴν» καὶ συνεπῶς τὴν αὐτὴν ἐπιδεκτικότητα ἀσκήσεως καὶ ἴσης προκοπῆς εἴς τε τὰ πολεμικὰ καὶ πολιτικὰ ἐπιτηδεύματα. Ἐν τῇ Πολιτείᾳ ὅμως δὲν ἐπιτρέπει μεταξὺ τούτων οὔτε τὸν μονόγαμον βίον οὔτε τὴν εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε μῖξιν. 457 C *Τὰς γυναῖκας ταύτας τῶν ἀνδρῶν τούτων πάσας εἶναι κοινάς, ἰδίᾳ δὲ μηδενὶ μηδεμίαν συνοικεῖν· καὶ τοὺς παῖδας αὖ κοινούς, καὶ μήτε γονέα ἔκγονον εἰδέναι τὸν αὑτοῦ μήτε παῖδα γονέα*. Ἀλλ' οὐδὲ καὶ κατ' ἰδίαν δύνανται νὰ συνευρίσκωνται κατὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐπικοινωνίαν, καθ' ὅσον καὶ ἡ παιδεία αὐτῶν καὶ τὰ βαθέως ἐρριζωμένα ἔθιμα καὶ ἡ αὐστηρὰ τῶν ἀρχόντων ἐπίβλεψις θὰ διατηροῦν τὰς στενὰς σχέσεις τῶν δύο φύλων εἰς ἄκραν ἁγνότητα· 458 E *ἀτάκτως μὲν μίγνυσθαι ἀλλήλοις ἢ ἄλλο ὁτιοῦν ποιεῖν οὔτε ὅσιον ἐν εὐδαιμόνων πόλει οὔτ' ἐάσουσιν οἱ ἄρχοντες*. Διὰ τὴν τεκνογονίαν δὲ ὁρίζονται ἱεροὶ γάμοι, οἵτινες ὑπὸ τὴν εὔνοιαν τῶν θεῶν καὶ τὴν ἐποπτείαν τῶν ἀρχόντων ἐγγυῶνται καὶ τὴν ἀρίστην δυνατὴν εὐγονίαν. Κατὰ τὸν θεσμὸν τοῦτον, ὁσάκις οἱ ἄρχοντες κρίνουν τοῦτο ἀναγκαῖον ἢ σκόπιμον, ἀποβλέποντες εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ πληθυσμοῦ, συνάγουν τὰς συμπληρωσάσας τὸ 20ὸν ἔτος «νύμφας» καὶ τοὺς συμπληρώσαντας τὸ 30ὸν «νυμφίους», καταρτίζουν διὰ κλήρου τὰ ζεύγη καὶ ὁρίζουν τὴν στιγμὴν τῆς μίξεως· δύνανται ὅμως, μεταχειριζόμενοι καὶ μικράν τινα ἀπάτην πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς εὐγονίας, ἣν ὅμως ἐπιμελῶς πρέπει νὰ ἀποκρύπτουν, νὰ μεταλλάσσουν ἔστιν ὅτε τοὺς κλήρους, «τοὺς ἀρίστους ταῖς ἀρίσταις συγγίγνεσθαι ὡς πλειστάκις, τοὺς δὲ φαυλοτάτους ταῖς φαυλοτάταις τουναντίον, καὶ τῶν μὲν τὰ ἔκγονα τρέφειν, τῶν δὲ μή». Τῆς αὐστηρότητος τοῦ δεσμοῦ ἀπαλλάσσονται προνομιακῶς οἱ ἐν πολέμῳ ἢ ἐν ἄλλῃ τινὶ πράξει ἀριστεύσαντες· οὗτοι λαμβάνουν ὡς γέρας τὸ δικαίωμα τῆς ἀφθονωτέρας μετὰ τῶν γυναικῶν συγκοιμήσεως, μὲ τὴν πρόφασιν ὅπως δῆθεν γεννῶνται ἐκ τούτων περισσότεροι παῖδες. Ὁ χρόνος τέλος καθ' ὃν διαρκεῖ ἡ τεκνοποιΐα τῆς ἐν ἑκάστῳ ἱερῷ γάμῳ ὁμάδος διαρκεῖ διὰ μὲν τοὺς ἄνδρας ἀπὸ τοῦ τριακοστοῦ μέχρι τοῦ πεντηκοστοῦ πέμπτου

ἔτους, διὰ τὰς γυναῖκας δὲ ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ μέχρι τοῦ τεσσαρακοστοῦ τετάρτου.

VII. Ὁ θεσμὸς τῶν ἱερῶν γάμων ἐγγυᾶται ὡς οἷόν τε τὴν εὐγονίαν, ἐφ' ἧς βασίζεται ἡ συντήρησις τοῦ πολιτεύματος· διὸ καὶ μόνον τὰ γεννηθέντα μετὰ πάροδον ἑπτὰ ἕως δέκα μηνῶν ἀπὸ τῆς γαμηλίου τελετῆς τέκνα λογίζονται ὡς γνήσια· Τὰ ὕστερον τοῦ νομίμου χρόνου τῆς τεκνοποιΐας ἢ τὰ ἐκ γυναικὸς ἐκτὸς τῶν ὁρισθεισῶν διὰ τὸν ἱερὸν γάμον θεωροῦνται νόθα καὶ ἀνεγγύητα ἐκ μέρους τῶν θεῶν· διὸ καὶ στεροῦνται τῶν φροντίδων τῆς πολιτείας, ἐκπίπτοντα προφανῶς εἰς τὴν τρίτην τάξιν, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τυχὸν γεννηθέντα ἐκ πρεσβευτῶν, ἐκ τῶν ὑπερβάντων δηλαδὴ τὸν νόμιμον τῆς τεκνοποιίας χρόνον, εἰς οὓς ἐπιτρέπεται ἀκωλύτως ἡ μῖξις, ἐκτὸς τῆς μετ' ἀνιόντων ἢ κατιόντων. Τὰ γεννώμενα δὲ ἐντὸς τῆς νομίμου προθεσμίας ἐκ τοῦ ἱεροῦ γάμου τέκνα μεταφέρονται εἰς τὸν «σηκόν», ὅστις εἶναι δημόσιον κατάστημα ἔνθα θηλάζονται ἐπὶ μέτριον χρόνον. εἴτε παρὰ τῶν μητέρων των, καταβαλλομένης ὅμως φροντίδος ὅπως οὐδεμία ἀντιληφθῇ τὸ ἴδιον τέκνον, εἴτε παρὰ τροφῶν. Οὕτω πάντες οἱ γεννήτορες θὰ ἐθεώρουν πάντα τὰ γεννηθέντα τέκνα ὡς ἴδια, ἐπίσης δέ, καὶ ταῦτα, ἄλληλα μὲν ἀδελφούς, πατέρας δὲ καὶ μητέρας πάντας τοὺς τεκνοποιήσαντας ἐκ τοῦ ἱεροῦ γάμου. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν γνησίων τούτων τέκνων ἀνατραφέντων καὶ καταταχθέντων εἰς τὴν τάξιν τῶν φυλάκων, δύνανται νὰ ἐκπέσουν ὅσα δὲν ἔχουν ἢ δὲν διατηρήσουν τὴν σωματικὴν καὶ ψυχικὴν ὑγείαν· περὶ τῶν πρώτων ἀποφαίνεται ἐπιτροπὴ ἐξ ἰατρῶν, ὡς κριθοῦν δὲ ταῦτα, λόγῳ κακῆς περὶ τὸ σῶμα καταστάσεως, ἀνάξια νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν τάξιν τῶν φυλάκων ἐγκαταλείπονται ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ ἐκπίπτουν πιθανῶς εἰς τὴν τρίτην τάξιν· περὶ τῶν ἄλλων δὲ ἐπιτροπὴ ἐκ σοφῶν γερόντων, ὡς κριθοῦν δὲ ταῦτα ἀνωμάλου ψυχικῆς καταστάσεως, ἡ κρίνασα ἐπιτροπὴ τὰ φονεύει.

VIII. Ὁ πλατωνικὸς ἔρως εἶναι ἓν ἐκ τῶν στοιχείων τῆς οὕτω συγκροτηθείσης πολιτείας (402D)· ὁ ἔρως οὗτος ὡς ἐνταῦθα ὁρίζεται *«πέφυκε κοσμίου τε καὶ καλοῦ σωφρόνως τε καὶ μουσικῆς ἐρᾶν»* — οὐδὲν δὲ ἔχει ὡς ὁ γενετήσιος τὸ μανικὸν καὶ συγγενὲς πρὸς τὴν ἀκολασίαν· εἶναι ἠθικὴ σχέσις σκοπὸν ἔχουσα τὴν ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἐμφύση-

σιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νεωτέρων ἀρετῆς καὶ ἐπιστήμης.

IX. Καὶ ἡ πολιτεία αὕτη δὲν θὰ διαφύγῃ τὸν νόμον τῆς φθορᾶς· μετὰ διάστημα ἱκανῶς μακρὸν θὰ ἀρχίσῃ νὰ ἐκφυλίζεται· ἡ ἀπαρχὴ αὕτη τοῦ ἐκφυλισμοῦ θὰ λάβῃ ἀφορμὴν τὴν «παρὰ καιρὸν σύνερξιν νυμφῶν καὶ νυμφίων», ἐξ ἧς θὰ προκύψουν χείρονες γενέσεις· ἡ παιδεία θὰ παραμεληθῇ, συνεπῶς ἐκ τῶν κακῆς παιδείας φυλάκων θὰ προέλθουν ἐλλιπεῖς τὴν μόρφωσιν ἄρχοντες, οἵτινες θὰ εἶναι πλέον ἀνίκανοι νὰ διακρίνουν τίνες ἐκ τῶν γεννωμένων ἀνήκουν εἰς τὸ χρυσοῦν, ἀργυροῦν, χαλκοῦν ἢ σιδηροῦν γένος, θὰ ἐπέλθῃ δὲ ἀταξία καὶ ἀνάμιξις, ἐξ οὗ χείρονες ἔτι καὶ νόθοι γενέσεις, τὰ ἤθη θὰ φθαροῦν, οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ θὰ ἐκτρέφωνται, ἡ ἀκτημοσύνη τῶν φυλάκων θὰ καταργηθῇ, ἐξ οὗ σὺν τῇ αὐξήσει τοῦ πλούτου τὸ πολίτευμα θὰ μετατραπῇ εἰς τιμοκρατικόν, εἶτα εἰς ὀλιγαρχικόν, εἶτα εἰς δημοκρατικόν, εἶτα δὲ εἰς τυραννικόν.

II)
ΝΟΜΟΙ

«ἔστι δὴ τοίνυν τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα μεγάλης μὲν σπουδῆς οὐκ ἄξια, ἀναγκαῖον δὲ μὴν σπουδάζει» Νόμ. vii. 803b.

Οἱ *Νόμοι*, ὡς ἐλέχθη, εἶναι ἔργον τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ βίου τοῦ Πλάτωνος· δι' αὐτοῦ δὲ ἐσκόπει οὐχὶ ὡς ἐν τῇ Πολιτείᾳ του νὰ διαγράψῃ πρότυπον τῆς κατ' αὐτὸν ἰδεώδους πολιτείας, ἀλλὰ νὰ ὑποδείξῃ νόμους ἐπιδεκτικοὺς προσαρμογῆς εἰς τὰ ἐν ἰσχύϊ καθεστῶτα τῶν ἑλληνικῶν πόλεων· διὸ καὶ οὐδεμία τῶν ἐν τῇ *Πολιτείᾳ* ριζικῶν αὐτοῦ καινοτομιῶν εὑρίσκεται ἐνταῦθα, οὔτε περὶ τῶν ἀρχόντων, οὔτε περὶ τῶν φυλάκων, οὔτε περὶ τῆς κτήσεως τῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς κοινῆς τῶν γυναικῶν· ὁ βίος καταλείπεται ὁ αὐτός, ἐξομαλύνεται ὅμως διὰ συνετῶν νόμων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἱστορικῆς πείρας καὶ τῆς ἀρετῆς, οὕτως ὥστε τὰ στοιχεῖα τῆς πολιτείας νὰ ἐγγυῶνται ὡς οἷόν τε εὐνομώτερον, εὐδαιμονέστερον καὶ ἀσφαλέστερον ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς βίον. Καὶ τὸ μὲν πλεῖστον μέρος τοῦ ἔργου ἀφιεροῦται εἰς νόμους, διαγράφεται ὅμως ἐν κεφαλαίοις τισὶ καὶ πολίτευμά τι — κατώτερον μὲν τοῦ κατ' αὐτὸν ἰδεώδους, ἐπιδεκτικὸν ὅμως ἐφαρμογῆς.

Ι. Ἡ μέλλουσα πόλις οἰκίζεται ἀπὸ ἐσμὸν ἀνθρώπων ἐκπατρισθέντων ἕνεκα βιαίου τινὸς γεγονότος· διότι οἱ ἐν μιᾷ τῶν ὑπαρχουσῶν πόλεων κατοικοῦντες ἀδύνατον εἶναι νὰ ἀποδεχθοῦν ἐξαίφνης καινοτόμον νομοθεσίαν, ἄρδην μεταρρυθμίζουσαν τὰ ἀντικείμενα ἐφ' ὧν τὰ ἤθη αὐτῶν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, διεφθάρησαν (708 B squ.). Ἡ πόλις αὕτη κοσμουμένη διὰ σοφῶν νόμων δύναται νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑλικὴν εὐδαιμονίαν εἰς πάντας· διότι ἐπικρατεῖ μὲν εἰς τὰ ἀνθρώπινα ἡ τύχη, ἀλλ' ὡς ἐν θυέλλῃ δὲν εἶναι ἄχρηστος ἡ τέχνη τοῦ κυβερνήτου, οὕτω καὶ ἐν μέσῳ τῆς ἀστασίας τῶν ἀνθρωπίνων οἱ ὀρθοὶ νόμοι δὲν εἶναι ἄχρηστοι, ἀλλὰ τοὐναντίον ἐξασφαλίζουν, ὡς ἡ τέχνη τοῦ κυβερνήτου, τὰς μόνας δυνατότητας τῆς ἐκ τῆς θυέλλης σωτηρίας. Ἡ πόλις οἰκίζεται ὀλίγον ἀπέχουσα τῆς θαλάσσης ὥστε καὶ παραθαλάσσιος νὰ εἶναι, οὐχὶ ὅμως καὶ λιμήν, πανδοχεῖον ὅλων τῶν ἐκ τῆς ξένης κακῶν· οὐδενὸς σχεδὸν εἶναι ἐπιδεὴς καὶ δὲν ἔχει πλησιεστάτους γείτονας, ὡς πρὸς τὸν ὄγκον δὲ τῆς χώρας καὶ τὸ πλῆθος, κατὰ μὲν τὸν ὄγκον εἶναι ἀκριβῶς ὅση διὰ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων ἀρκεῖ, κατὰ δὲ τὸ πλῆθος ὅση ἀπαιτεῖται νὰ εἶναι καὶ διὰ τὴν ἄμυναν αὐτῆς καὶ διὰ τὴν πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτῆς βοήθειαν. Τοιοῦτος δὲ θὰ εἶναι ὁ ἐπὶ τοῦ βασικοῦ καὶ ἀμετατρέπτου ἱεροῦ ἀριθμοῦ τῶν πέντε χιλιάδων τεσσαράκοντα γεωμόρων—κληρούχων, ὁπλιτευόντων πολιτῶν σχετικὸς πληθυσμός· ἡ δὲ γῆ καὶ αἱ οἰκίσεις θὰ μοιρασθοῦν ἀντιστοίχως·—λόγος τούτου εἶναι ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν κλήρων, ὅπως οὗτοι μὴ ἀπαλλοτριῶνται αὐξάνωνται, διαμοιράζωνται, εἶναι ὁ αὐτός, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπιτυγχάνεται ὅταν ἐξ ἀρχῆς τὸ ἄθροισμα αὐτῶν ἀντιστοιχῇ εἰς ἱερὸν ἀριθμόν, πᾶσαι δὲ αἱ ἐπὶ τῆς περιουσίας διατάξεις κατοχυροῦνται ὑπὸ τῆς ἱερότητος τοῦ ἀριθμοῦ· τοιοῦτον δὲ ὁ Πλάτων, ὡς δωδεκαδικὸν ἀριθμόν, θεωρεῖ τὸν πέντε χιλιάδας τεσσαράκοντα.

ΙΙ. Ἡ πόλις κτίζεται πέριξ Ἀκροπόλεως (745 B squ.), ἐφ' ἧς εἶναι ἱδρυμένα ἱερὰ τῆς Ἑστίας πρῶτον καὶ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς· ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως δὲ ταύτης ὡς ἀπὸ κέντρου χαράσσεται ἡ χώρα ὑπὸ δώδεκα ἀκτίνων—ὁδῶν εἰς δώδεκα τομεῖς· *ἴσα δὲ δεῖ γίγνεσθαι τὰ δώδεκα μέρη τῷ τὰ μὲν ἀγαθῆς γῆς εἶναι σμικρά, τὰ δὲ χείρονος μείζω*—ἤτοι ἡ ἔκτασις ἑκάστου τομέως θὰ εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογος πρὸς τὴν

εὐφορίαν αὐτοῦ, οὕτως ὥστε νὰ εἶναι πάντες ἐν τῇ πραγματικότητι καὶ οὐχὶ κατὰ φαινόμενον ἴσοι. Οἱ δώδεκα οὗτοι τομεῖς διαιροῦνται εἶτα εἰς πέντες χιλιάδας τεσσαράκοντα κλήρους, ἕκαστος τῶν ὁποίων σύγκειται ἐκ δύο τεμαχίων γῆς· ἐκ τούτων τὸ πλησιέστεραν πρὸς τὸ κέντρον συγκληροῦται πρὸς ἄλλο ἐγγύτερον πρὸς τὴν περιφέρειαν, οὕτως ὥστε ὅσον ἀπέχει τὸ ἐν τῇ πόλει τεμάχιον ἀπὸ τοῦ κέντρου, τόσον νὰ ἀπέχῃ τὸ ἕτερον ἀπὸ τῆς περιφερείας· καταβάλλεται ὅμως ἐν τῇ ἀρχικῇ διανομῇ φροντὶς ὅπως καὶ τὸ ἐμβαδὸν τοῦ κλήρου εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὴν εὐφορίαν του. Βάσει ἤδη τῶν δώδεκα τομέων κατανέμονται οἱ πολῖται εἰς δώδεκα φυλάς, ἑκάστη τῶν ὁποίων λαμβάνει διὰ κλήρου ἕνα τῶν τομέων καὶ τὸ ὄνομα ἑνὸς τῶν δώδεκα θεῶν· βάσις δὲ ἑκάστης φυλῆς εἶναι οἱ 420 ὁπλιτεύοντες πολῖται, εἰς οὓς καὶ οἱ κλῆροι κατανέμονται· ἕκαστος δηλαδὴ λαμβάνει ἕνα ἐκ δύο τεμαχίων συγκείμενον κλῆρον,

$$(12 \times 420 = 5040)$$

ἐκ τῶν δύο δὲ τεμαχίων τούτων τὸ ἓν εὑρίσκεται ἐν τῇ πόλει, τὸ δὲ ἔξω αὐτῆς, ἀμφότερα ὅμως ὡς κατοικίαι ὁρίζονται, οὕτως ὥστε ὁ ἰδιοκτήτης νὰ δύναται νὰ παραμένῃ εἰς τὸ ἀγρόκτημα ἐὰν ἐπιθυμῇ πρὸς σύντονον καλλιέργειαν, ἢ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του νὰ κατοικίζῃ ἐκεῖ. Ἡ γῆ ὅμως ἀνήκει εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τοὺς ἐπωνύμους θεούς, διὸ καὶ κατέχει μὲν ἕκαστος τῶν πολιτῶν τὸν ἴδιον κλῆρον ὡς ἰδιοκτησίαν, δὲν δύναται ὅμως οὔτε νὰ ἀπαλλοτριώσῃ τοῦτον, οὔτε εἰς τὰ τέκνα αὐτοῦ νὰ διαμοιράσῃ, καθότι θὰ ἀνετρέπετο ὁ ἱερὸς ἀριθμὸς τῶν πέντε χιλιάδων τεσσαράκοντα (740 B) *ὁ λαχὼν τὸν κλῆρον καταλειπέτω ἀεὶ ταύτης τῆς οἰκήσεως ἕνα μόνον κληρονόμον τῶν ἑαυτοῦ παίδων, ὃν ἂν αὐτῷ μάλιστα ᾖ φίλον διάδοχον καὶ θεραπευτὴν θεῶν καὶ γένους καὶ πόλεως τῶν τε ζώντων καὶ ὅσους ἂν ἤδη τέλος εἰς τὸν τότε χρόνον ἔχῃ·* τοὺς λοιποὺς υἱοὺς καὶ θυγατέρας ὀφείλει νὰ παραχωρῇ πρὸς υἱοθεσίαν εἰς τοὺς μὴ ἔχοντας ὅλως ἢ ἄρρενα τέκνα, ὥστε οὐδεὶς κλῆρος νὰ παραμείνῃ ἔρημος. Εἰς ἣν περίπτωσιν παρατηρηθῇ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ ἐπεμβαίνουν οἱ ἄρχοντες καὶ διὰ νουθεσιῶν ἐπιχειροῦν ἐπίσχεσιν τῶν γεννήσεων· ἐὰν δὲ καὶ πάλιν ἐξακολουθῇ ἡ αὔξησις, τὸ περισσεῦον στέλλεται, ὡς συνήθως γίνεται, εἰς ἀποικίαν. Ἀντιθέτως, ἐὰν ἐλαττωθοῦν αἱ γεννήσεις,

διὰ παντὸς μέσου οἱ ἄρχοντες ἐνθαρρύνουν, ὑποστηρίζουν καὶ τιμοῦν τὴν πολυτεκνίαν· εἰς ἣν ὅμως περίπτωσιν νόσοι καὶ ἄλλαι συμφοραὶ ἐπιφέρουν μεγάλην ἐλάττωσιν κατ' οὐδένα λόγον δὲν πρέπει πρὸς ἀναπλήρωσιν νὰ καλέσουν ἢ νὰ δεχθοῦν μετανάστας ξένους—ἀλλὰ νὰ ὑπομείνουν οἱ ἀπολειφθέντες τὴν ἀτυχίαν.

III. Καὶ ὑπάρχει μὲν διὰ τῆς τοιαύτης διανομῆς ἰσότης κλήρου, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ δὲν ἀποκλείεται ἀλλ' οὔτε καὶ ὑπὸ τοῦ νομοθέτου κωλύεται αὔξησις τῆς περιουσίας· (744B squ), φυσικὸν εἶναι νὰ διαφέρῃ ἡ ἐπίδοσις ἑκάστου εἰς τὴν κτῆσιν πλούτου, διὸ καὶ ταχέως θὰ ἴδωμεν ἄλλους μὲν πτωχοτέρους ἄλλους δὲ πλουσιωτέρους. Εὔλογον λοιπὸν εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ διάφορα ἀξιώματα νὰ τὰ λαμβάνουν κατ' ἀναλογίαν τοῦ εἰσοδήματος οἱ πολῖται, ἵνα μὴ παραγκωνίζωνται ἢ ἐξισῶνται οἱ πλειότερον εἰς τὴν αὐτάρκειαν καὶ τὴν ἄνεσιν τῆς πόλεως συντελοῦντες πρὸς τοὺς ἀδιαφοροῦντας ἢ ἀνικάνους· ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ληφθῇ πρόνοια ὅπως μὴ ὑπερβοῦν οἱ μὲν πλούσιοι ὅριον πλούτου, οἱ δὲ πτωχοὶ ὅριον πενίας, διότι ἡ ὑπερβολικὴ ἀφ' ἑνὸς τοῦ πλούτου αὔξησις καὶ ἡ ὑπερβολικὴ ἀφ' ἑτέρου πενία εἶναι τῶν μεγίστων κακῶν πρόξενοι εἰς τὰς πόλεις, λόγῳ κυρίως τῆς μοιραίας συγκρούσεώς των. Διὸ ἡ μὲν αὔξησις τοῦ πλούτου ἐπιτρέπεται μέχρι τοῦ πενταπλασίου τῆς ἀξίας τοῦ κλήρου καὶ ταύτης προσυπολογιζομένης ὡς μιᾶς τῶν πέντε μονάδων, κατώτερον δὲ ὅριον περιουσίας ὁρίζεται αὐτὸς ὁ κλῆρος, ὅστις δὲν δύναται νὰ ἀπαλλοτριωθῇ· ὑποχρεωτικαὶ δὲ εἰσφοραὶ καὶ ἄλλα μέτρα θὰ κωλύουν τὴν πέραν τοῦ πενταπλασίου αὔξησιν πάσης περιουσίας. Ἀναλόγως λοιπὸν τοῦ ἀνωτάτου καὶ κατωτάτου ὁρίου ὁρίζονται τέσσαρα τιμήματα περιουσίας, εἰς ἃ κατατάσσονται οἱ πολῖται καὶ βάσει τούτων γίνεται ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀρχόντων.

IV. Κατὰ πρῶτον ἐκλέγονται ἐκ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν πολιτῶν τριάκοντα δωδεκάδες βουλευτῶν, ἤτοι τριακόσιοι ἑξήκοντα ἐν ὅλῳ, ἑκάστη δὲ τῶν τεσσάρων κατὰ τίμημα τάξεων ἐκλέγει ἴσον ἀριθμόν, ἤτοι ἐνενήκοντα, ἀλλ' οὕτω πως: τὴν μὲν πρώτην ἡμέραν τῶν ἐκλογῶν ἐκλέγονται οἱ ἐνενήκοντα βουλευταί, ἐκ τοῦ πρώτου τιμήματος, ἡ δὲ ψηφοφορία εἶναι διὰ πάντας τοὺς πολίτας ὑποχρεωτική· τὴν δευτέραν ἡμέραν ἐκλέγονται οἱ ἐκ τοῦ δευ-

τέρου τιμήματος, ἐπίσης δι' ὑποχρεωτικῆς ψηφοφορίας πάντων τῶν πολιτῶν· τὴν τρίτην ἡμέραν ἐκλέγονται οἱ ἐκ τοῦ τρίτου τιμήματος, διὰ ψηφοφορίας, ὑποχρεωτικῆς μὲν διὰ τὰ τρία πρῶτα τιμήματα, ἐλευθέρας δὲ διὰ τὸ τέταρτον· τὴν τετάρτην ἡμέραν ἐκλέγονται οἱ ἐκ τοῦ τετάρτου τιμήματος ἐνενήκοντα διὰ ψηφοφορίας ὑποχρεωτικῆς μὲν διὰ τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον τίμημα, ἐλευθέρας δὲ διὰ τὸ τρίτον καὶ τέταρτον. Πάντες ἤδη οἱ οὕτω ἐκλεγέντες ἐκλέγουν ἀπὸ κοινοῦ τοὺς ἡμίσεις, διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἡμίσεος (45) τῶν ἐξ ἑκάστου τιμήματος· ἀπὸ τῶν ὑπολειφθέντων δὲ οὕτω 180 ἀναδεικνύονται διὰ κλήρου βουλευταὶ οἱ ἐνενήκοντα, οἵτινες ἀναλαμβάνουν τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα δι' ἓν ἔτος. Ἔργον τῶν βουλευτῶν εἶναι νὰ σκέπτωνται καὶ νὰ ἀποφασίζουν περὶ ὅλων τῶν ζητημάτων τῆς πόλεως.

V. Ἀνωτέρα κατὰ τὴν ἱεραρχίαν εἶναι ἡ τάξις τῶν ἀρχόντων, ἧς τὰ μέλη δέον νὰ ἔχουν συμπληρώσει τὰ πεντήκοντα ἔτη· ἑκάστου ἡ θητεία εἶναι εἰκοσαετής, δεκαετὴς δὲ ἐὰν ὁ ἄρχων κατέστη εἰς ἡλικίαν ἑξήκοντα ἐτῶν· ἐκλέγονται οὗτοι κατ' ἀρχὰς δι' ἰδιοτύπου ἐκλογῆς (753 B squ.) εἶναι δὲ τριάκοντα ἑπτὰ τὸν ἀριθμόν. Κύριον ἔργον αὐτῶν εἶναι ἡ φρούρησις τῶν νόμων καὶ ἡ παρακολούθησις τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν πολιτῶν ὅπως ὁρίζηται ἡ ἑκάστου θέσις ἐν τῷ ἀναλόγῳ τιμήματι.

VI. Καθ' ὡρισμένον πάλιν τρόπον ὑποδεικνύονται αἱ λοιπαὶ στρατιωτικαί, δικαστικαί, ἱερατικαὶ καὶ ἄλλαι ἀρχαί, ρυθμίζεται ἡ παιδεία καὶ τὰ ἄλλα κύρια τῆς πόλεως ζητήματα.

Παρ' ὅτι ἐκτενέστερον τῶν ὁρίων τοῦ διαγράμματος τῆς παρούσης εἰσαγωγικῆς ἐπισκοπήσεως ἐξεθέσαμεν τὸ διάγραμμα τῆς Πολιτείας καὶ τοῦ ἐν τοῖς Νόμοις πολιτεύματος, λόγῳ τοῦ ὅτι εἰς ἔλεγχον τούτων προβαίνει ἐν τῷ β' βιβλίῳ τῶν Πολιτικῶν ὁ Ἀριστοτέλης — παραλείπομεν ἀναγκαίως μύρια ὅσα τῆς πολιτικῆς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος στοιχεῖα καὶ εἰς τὰ δύο ὡς ἄνω πολιτεύματα ἀναφερόμενα καὶ εἰς τὰ ἄλλα αὐτοῦ ἔργα ἐγκατεσπαρμένα, ὧν ἔκθεσιν εὑρίσκει τις εἰς τὰ ἀνωτέρω σημειούμενα ἔργα, ἀκριβεστάτην δὲ εἰς τὸ ἔργον τοῦ Barker· — καθ' ὅσον ταῦτα πληρέστατα δύνανται νὰ ἐκτεθοῦν καὶ

νὰ μελετηθοῦν εἰς τὰς εἰσαγωγὰς ἑκάστου τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος.

(iii) Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, τῶν ἐπιστημῶν *«αἱ μὲν θεωρητικαί, αἱ δὲ πρακτικαί, αἱ δὲ ποιητικαί εἰσι»*. Ἐξαιρουμένου δὲ τοῦ «Ὀργάνου», τῆς Λογικῆς τουτέστι, ἥτις ἀποτελεῖ ἰδίαν ἐπιστήμην, ἔχουσα ὡς ἀντικείμενον αὐτὸ τὸ ὄργανον πάσης ἐπιστήμης, ἔχομεν τοῦτο περίπου τὸ σχεδιάγραμμα τῆς κατατάξεως τῶν ἐπιστημῶν:

ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

- Θεωρητικαὶ
  - Μαθηματική
  - Φυσική
  - Θεολογική
- Πρακτικαὶ
  - Πολιτική
  - Οἰκονομική
  - Ἠθική
- Ποιητικαὶ
  - Ποιητική;

Τὰς πρακτικὰς ἐπιστήμας δέ, εἰς ἃς ὑπάγεται οὕτω καὶ ἡ Πολιτική, πραγματεύονται ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια, τὰ Μεγάλα Ἠθικά, τὰ Ἠθικὰ Εὐδήμεια, [ἡ περὶ «Ἀρετῶν καὶ Κακιῶν» διατριβή, νόθος] τὰ Πολιτικὰ καὶ [τὰ Οἰκονομικά], εἰς ταῦτα δὲ δέον νὰ προστίθεται ἤδη καὶ ἡ Ἀθηναίων Πολιτεία. Καὶ ἅπασαν μὲν τὴν πολιτικὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὡς αὕτη ἐκτίθεται εἰς τὰ Πολιτικά, θὰ μελετήσῃ ἐν αὐτῷ τῷ ἔργῳ ὁ ἀναγνώστης. Θεωρητικὴν δὲ καὶ πρακτικὴν ἀνάλυσιν, ἀνάπτυξιν καὶ κριτικὴν δύναταί τις νὰ ἀναζητήσῃ εἰς τὰ ἀνωτέρω ἔργα τῆς γενικῆς βιβλιογραφίας ὡς καὶ εἰς τὰς ἐπὶ τούτῳ πραγματείας καὶ γενικώτερα ἔργα, ἐξ ὧν κυρίως ἀναγράφονται τά: Oncken, W. *Die Staatslehre des Aristoteles* 1870 Leipzig· Loomans Ch. *La question sociale chez Platon et Aristote* («Bulletins de l'Acad. Royale des Sciences, des Lettres, des Beaux-Arts de Belgique LIII, 7ᵉ serie, 7.) 1884· Bradley A. C. *über die Staatslehre des Aristoteles* (2te Aufl.) 1887 Berlin· Loos S. A. *Studies in the Politics of Aristotle and the Republic of Plato* («Bull. of the University of Jowa») 1899· Defourny, M. *Aristote. Theorie économique et politique sociale* («Annales de l'Inst. sup. de Philosophie» III) 1914 Louvain. Ἐνταῦθα θὰ ἀσχοληθῶμεν μόνον μὲ τὴν σύντομον ἐπισκόπησιν τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν μετέπειτα πολιτικὴν θεωρίαν τοῦτο μόνον προει-

πόντες, ὅτι ὁ μέγας Φιλόσοφος, μακρὰν τοῦ νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ ὑποτυπώσῃ οὐτοπικήν τινα πολιτείαν ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, ὑπέβαλεν εἰς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τὰ διάφορα εἴδη τῶν πολιτευμάτων, ἅτινα μετὰ μοναδικῆς ὄντως βαθύτητος ἀνέλυσεν ἐξακριβῶν τὴν φύσιν, τὰ ἐλαττώματα, τὰ προτερήματα, τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις, τὰς τροπὰς, τὰ σωστικά των μέσα καὶ τὰ φθοροποιὰ αἴτια καὶ τέλος τὰς προϋποθέσεις τῆς ἀρίστης δυνατῆς πόλεως.

(iv) Εἰς τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Μεσαίωνος ἀνεγινώσκοντο, παρὰ τὴν καθολικὴν τοῦ Πλάτωνος ἐπικράτησιν, τὰ Πολιτικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, δὲν ἦτο ὅμως δυνατὸν νὰ ἐπιδράσουν. Εἰς τὴν Civitas Dei τοῦ Ἁγίου Αὐγουστίνου συναντᾷ κανεὶς τὸν Πλάτωνα, ὄχι ὅμως καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ὅπως εἶναι φυσικόν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ κατόπιν διάστημα τοῦ μεσαίωνος ἐνῷ ἄπειρα ἔργα ἐγράφησαν ἐπὶ τῶν βιβλίων τοῦ Ἀριστοτέλους, τὰ Πολιτικὰ περιβάλλει σιγή· τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ὅπως ἦτο πολὺ φυσικόν, ἔμεινεν ἀκατανόητον, διότι κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἡ πολιτικὴ θεωρία ἦτο τι τὸ ὅλως περισσεῦον. Ἐπίσης καὶ κατὰ τὸν XI καὶ XII αἰῶνα τὰ Πολιτικὰ δὲν ἔπαιξαν κανένα ρόλον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν πρώτων Ἰταλικῶν δημοκρατιῶν, καθ' ὅσον ἐκυριάρχει ἡ προτίμησις πρὸς τοὺς λατίνους πολιτικοὺς συγγραφεῖς καὶ πρὸς τὴν Ρωμαϊκὴν πολιτικήν· ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ Ἰταλοὶ ὠργάνωσαν τὰς πρώτας αὐτῶν δημοκρατίας οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀφῃρημένης πολιτικῆς θεωρίας, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν πρακτικῶν αὐτῶν συμφερόντων ἐντὸς τῶν ὑπὸ τῆς ἐμπορικῆς καὶ «βιομηχανικῆς» νέας κινήσεως δημιουργηθεισῶν νέων κοινωνικῶν συνθηκῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ὅλως διάφοροι τῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἤδη ὅμως μετὰ τὸν XIII αἰῶνα ὁ φιλόσοφος θεολόγος Thomas ab Aquino, ἔξοχος ἑλληνιστής, ὑπομνηματίσας τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐνδιεφέρθη καὶ διὰ τὰ Πολιτικά· χάρις δὲ εἰς τὸ ἐνδιαφέρον του τοῦτο ἡ ὑπὸ τοῦ Δομινικανοῦ μοναχοῦ Mörbeke γενομένη λατινικὴ τῶν Πολιτικῶν μετάφρασις (=ΕΙΣΑΓ. I) ἥτις ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῶν πανεπιστημιακῶν μαθημάτων του, διεδόθη εἰς πολυάριθμα ἀντίτυπα. Αἱ ἰδέαι ὅμως τοῦ θεολόγου τούτου περὶ τῆς μεγάλης ἑνώσεως τῶν χριστιανικῶν λαῶν, ὡς ἐπίσης αἱ τοῦ μαθητοῦ του Pierre Dubois, συγγραφέως τοῦ περιφήμου «*de Recuperatione Terrae Sanctae*», μά-

κρυνοῦ προδρόμου τῆς ἰδέας τῆς κοινωνίας τῶν ἐθνῶν, φέρουν μὲν τὴν σφραγῖδα τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς παραδόσεως, εἰδικῶς ὅμως τῶν Στωικῶν, ὧν ἡ πολιτικὴ διδασκαλία πόρρω ἀπέχει τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀριστοτέλους. Τὸ κυριώτερον εἶτα πολιτικὸν σύγγραμμα τῆς Ἀναγεννήσεως τὸ «*de Principe*» τοῦ Μακιαβέλη, ὅπερ, μολονότι παρέμεινε σκοτεινὸν αἴνιγμα διὰ τοὺς ἐπερχομένους, συνώψισε κατὰ τὸν ἀντικειμενικώτερον τρόπον τὸν κώδικα τῆς πολιτικῆς ἠθικῆς, πολλὰ παρέλαβεν ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἰδίως διὰ τὰ σωστικὰ τῆς τυραννίας μέσα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ προηγηθὲν ἔργον του «Λόγοι ἐπὶ τῆς πρώτης δεκάδος τοῦ Τίτου Λιβίου» ἐπιχειρῶν οὗτος τὴν διάκρισιν τῶν πολιτευμάτων καὶ ἐκτενῶς τὰ περὶ τῶν δημοκρατιῶν πραγματευόμενος εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν μνημονευθεῖσαν τῶν Πολιτικῶν μετάφρασιν ὑπὸ τοῦ Mörbeke. Ὀλίγον δὲ κατόπιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ *de Principe*, ὡς ἀντίρροπον, τεραστίου ὅμως βάρους, ἐξεδόθη ἐν Βενετίᾳ μετάφρασις τῶν Πολιτικῶν ὑπὸ τοῦ Bernardo Segni, ὄχι εἰς σχολαστικὰ λατινικὰ πλέον, ἀλλ' *in lingua vulgare Toscana* ὡς ἐν τῇ προμετωπίδι ἀναγράφει ὁ ἴδιος. Ἀξίζει δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι πρῶτος αὐτὸς παρετήρησε τὴν ἀκαταστασίαν καὶ τὰ χάσματα τοῦ κειμένου. Τεσσαράκοντα ἔτη κατόπιν τῆς μεταφράσεως ταύτης τυπώνεται εἰς ἔκδοσιν τοῦ Aldo φιλελεύθερον πολιτικὸν σύγγραμμα περὶ δημοκρατίας μὲ βάσιν τὸν Ἀριστοτέλη, τοῦ Niccolò Coggi, *Dello stato republische secondo la mente di Aristotele con essempli moderni*, Venetia 1591. Ἐξ ἄλλου ὁ Ἔρασμος, ὁ σφοδρότερος πολέμιος τῶν Μακιαβελικῶν θεωριῶν, ἤντλει τὰς πολιτικὰς θεωρίας του ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως καὶ κυρίως ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐπίσης ὁ Bodin τὰ δημοκρατικὰ αὐτοῦ σχέδια καὶ τὰς περὶ δικαίου θεωρίας του ἐκ τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ἤντλησε. Ἔκτοτε τὰ Πολιτικὰ ἀσκοῦν συνεχῆ ἐπίδρασιν ἐφ' ὅλων τῶν μεγάλων ἐκπροσώπων τῆς πολιτικῆς θεωρίας. Ὁ Grotius, ὁ Pufendorff, ὁ Lock, ὁ Montescieu, ὁ Mably, ὁ Rousseau, ἐκ τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ἤντλησαν τὰς κυριωτέρας πολιτικὰς θεωρίας διὰ τῶν ὁποίων διεπαιδαγωγήθη ἡ νεωτέρα Εὐρώπη ἐν τῷ πολιτικῷ αὐτῆς βίῳ.

III
Ἀνάλυσις τῶν φιλοσοφικῶν, πολιτικῶν καὶ τεχνικῶν ὅρων τοῦ συγγράμματος.

1 ΑΓΑΘΟΝ Τὸ τέταρτον τῶν Ἀριστοτελικῶν αἰτίων 1
(III[2] ἐνταῦθα) ἐν τῇ ταυτίσει του πρὸς τὸ «οὗ ἕνεκα» πᾶσα γέννησις ἔλαβε χώραν καὶ πᾶσα ὕπαρξις διατηρεῖται· ἀλλ' ἡ ἔννοια διακρίνεται ἐν τῇ σχετικότητι αὐτῆς, καθ' ὅσον τὸ ἀγαθὸν διάφορον εἶναι ἀναλόγως τοῦ ἐπιδιώκοντος ὑποκειμένου, καθ' ὅτι ὅσον ἀνώτερος εἶναι ὁ τύπος τοῦ ὄντος τόσον καὶ τὸ πρὸς ἐπίτευξιν ἀγαθὸν εἶναι ὑψηλότερον. Οὕτω ἐνῷ διὰ τὰ ζῶα τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν εἶναι πλήρης διασφάλισις τῆς ἀναπτύξεως τοῦ φυσικοῦ των βίου, διὰ τὸν ἄνθρωπον εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἠθικόν, αὐτὴ ἡ ἐκ τοῦ τελείου κατ' ἀρετὴν βίου εὐδαιμονία, ἡ διασφάλισις δὲ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ φυσικοῦ βίου τὸ μέσον μόνον· εἶναι δὲ τοῦτο τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν καθότι, ἐπειδὴ τοῦτο μόνον ἐπιζητοῦμεν χάριν αὐτοῦ τούτου καὶ πάντα τὰ ἄλλα δι' αὐτό, εἶναι τὸ μόνον τέλειον καὶ αὔταρκες ἀγαθόν. Δεδομένου δὲ ὅτι ἡ πλήρης διασφάλισις καὶ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου κατορθοῦται μόνον διὰ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἕπεται ὅτι μόνον ἐν αὐτῇ τὸ ὕψιστον τοῦτο ἀγαθὸν ἐπιτυγχάνεται.

2 ΑΙΤΙΑ Ταῦτα, τέσσαρα ὄντα κατ' Ἀριστοτέλην, ὑπο- 2
δηλοῦν τὰς ἐσχάτας ἐννοίας εἰς ἃς ἀνάγεται διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ἡ φιλοσοφικὴ διερεύνησις, ὅπως, ἐξακριβώσασα αὐτάς, μεταχειρίζηται ὡς κριτήρια, κανόνας, ἀρχὰς ἐπὶ τῆς μελέτης παντὸς φαινομένου· εἶναι δὲ τὰ ἑξῆς: α') ἡ «οὐσία»· κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη δὲ (ΜΕΤ. Τ.ΦΥΣ. I, iii. [983 a $_{27}$]) *μίαν* [3] *μὲν αἰτίαν* [1] *φαμὲν εἶναι τὴν οὐσίαν* [2] *καὶ τὸ τί ἦν εἶναι* [4]. Κατ' ἀνάλυσιν ὅθεν: [1] αἴτιον, ὡς ἀνωτέρω· [2] πᾶν ὅ,τι ἐν τῷ νῷ ὑπάρχει ὡς πρώτη μὴ εἰδική, μὴ ἀναφερομένη τουτέστιν εἰς συγκεκριμένον τι ὡς κατηγορούμενον ἔννοια (οἷον: Ἀλέξανδρος) ἐκφραζομένη διὰ τοῦ «*ἔστι τι*»· [3] ἀναγκαίως ὅμως ἡ ἔννοια αὕτη προσδιορίζεται ὑπὸ ἑτέρας καὶ γενικωτέρας φερομένης ἐν τάξει γένους πρὸς εἶδος· (οἷον ἐνταῦθα: ἄνθρωπος). Ἀναιρουμένης ταύτης συναναιρεῖται καὶ ἡ οὐσία, ἡ πρώτη τουτέστιν ἔννοια (Ἀλέξανδρος)· διὸ καὶ αἱ δύο ἔννοιαι ἀναποσπάστως συνδεδεμέναι ἀποτελοῦν τὸ πρῶτον αἴτιον· [4] ἡ δευτέρα αὕτη ἔννοια δι' ἧς προσδιορίζεται τὸ ὡς οὐσία νοούμενον ἐκφρά-

ζεται διὰ τοῦ «*τί ἦν εἶναι*». β') ἡ «ὕλη» καὶ τὸ «ὑποκείμενον»· (αὐτ., $_{30}$) τὸ δεύτερον αἴτιον. Οἱ δύο ὅροι τὸ αὐτὸ σημαίνουν, ἤτοι τὰ σώματα καθ' ἑαυτά, τὰ διάκριτα φαινόμενα ὡς ἐννοίας καθ' ὧν τὸ εἶδος κατηγορεῖται· καὶ διὰ τοῦ «ὕλη» μὲν σημαίνεται αὐτὸ τὸ ἐν ὑποστάσει πρᾶγμα, διὰ τοῦ «ὑποκείμενον» δὲ ἡ τάξις τὴν ὁποίαν ἡ ὕλη ἐπέχει πρὸς τὸ εἶδος, καθ' ὅσον ἡ ὕλη καθ' ἑαυτὴν εἶναι γενικωτάτη, ἀόριστος δὲ καὶ ἄχρηστος ὡς ἐκ τούτου ἔννοια. γ') *ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως* (αὐτ. $_{31}$) τὸ τρίτον. δ') *τὸ οὗ ἕνεκα καὶ τἀγαθὸν (τέλος γὰρ γενέσεως καὶ κινήσεως πάσης τοῦτ' ἐστίν)* : τὸ τέταρτον αἴτιον· ὁ τελικὸς δηλονότι σκοπὸς πρὸς ὃν πᾶσα τῆς φύσεως ἐνέργεια τείνει, καθ' ὅσον (ΠΟΛΙΤ. I, i. 10 1253a$_{10}$) *οὐδὲν μάτην ἡ φύσις ποιεῖ*. Ὁ τελικὸς οὗτος σκοπὸς ταυτίζεται μὲ τὸ ἀγαθὸν (III [1] ἐνταῦθα) καθ' ὅσον εἴτε ἐν τῇ ὕλῃ εὑρίσκεται ἡ τάσις (κίνησις || ζωή), εἴτε ἐν τῇ συνειδήσει (βούλησις || ἀνθρωπίνη ἐνέργεια), αὕτη εἶναι τάσις πρὸς τέλειόν τι.

3 ΑΡΕΤΗ Ἡ ἀρετὴ παρ' Ἀριστοτέλει λαμβάνεται ὑπὸ 3
διπλῆν ἐκδοχήν· [1] ἀφ' ἑνὸς μὲν σημαίνει ἐν τῇ κοινῇ ἐννοίᾳ τὴν ἐν συνόλῳ ὑπεροχὴν τοῦ ἀτόμου [ΠΟΛΙΤ. I. ii. 17 1255a$_{18}$] διὰ τῆς τελείας ἀναπτύξεως τῶν φυσικῶν καὶ ψυχικῶν ἱκανοτήτων· ἐνίοτε δὲ καὶ ἀποκλειστικῶς, κατὰ τὴν κοινὴν χρῆσιν, τὴν ἀνδρείαν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν [2] «ἠθικὴν» ἀρετήν, ἥτις διακριβουμένη ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας, ἀναλύεται εἰς δύο κατηγορίας ἐπὶ μέρους ἀρετῶν: τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν διανοητικήν. Ἠθικαὶ οὕτω ἐπὶ μέρους ἀρεταὶ εἶναι ἡ ἀνδρεία, ἡ πραότης, ἡ ἐλευθεριότης, ἡ μεγαλοψυχία, ἡ σεμνότης, ἡ αἰδώς, ἡ φιλία κτλ., διανοητικαὶ δὲ ἡ σύνεσις, ἡ φρόνησις, ἡ σοφία κτλ. Αἱ ἀρεταὶ ἀπορρέουν ἐκ φυσικῶν τάσεων (ΜΕΓ. ΗΘΙΚ. 1197 b$_{38}$ — 98a), ἐκ τοῦ ἔθους καὶ ἐκ τῆς πνευματικῆς καλλιεργείας· πάντως (αὐτόθ.) «*αἱ μετὰ λόγου οὖσαι τελέως ἀρεταί εἰσιν ἐπαινεταὶ ἐπιγινόμεναι*». Ἀνερευνῶν δὲ ὁ φιλόσοφος τὴν φύσιν τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν ἀποφαίνεται ὅτι εἶναι «ἕξεις τινές», ἤτοι κατ' ἐσωτερικὴν ἐπιταγὴν σταθερὰ φορὰ πρός τι, μέση δέ τις κατάστασις (=μεσότης) μεταξὺ δύο ἄκρων ἐναντίων· οὕτω ἡ σωφροσύνη εἶναι μεσότης τις ἀκολασίας καὶ ἀναισθησίας περὶ τὰς ἡδονάς, ἡ πραότης μέσον τι μεταξὺ ὀργιλότητος καὶ ἀναισθησίας, ἡ ἐλευθεριότης μέσον τι ἀσωτίας καὶ ἀνελευθερίας κτλ. Ἡ ἐνηρμονισμένη τῶν ἀρετῶν σύνθεσις ἀποφέ-

ρει τὸν τέλειον κατ' ἀρετὴν βίον (III[1] ἐνταῦθα)· τὸ μέγιστον ἀγαθὸν διὰ τὸν ἄνθρωπον.

4 ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΙΑ Ὁ ὅρος ἐνταῦθα δὲν ἔχει τὴν σημασίαν ὑφ' ἣν σήμερον ἐκφέρεται· σημαίνει τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο καθ' ὃ ἄρχουν οἱ ἄριστοι, σχετικῶς πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς πόλεως ΠΟΛΙΤ. III, v. 4 *τὴν δὲ (πολιτείαν) τῶν ὀλίγων μέν, πλειόνων δ' ἑνὸς ἀ ρ ι σ τ ο κ ρ α τ ί α ν (ἢ διὰ τὸ τοὺς ἀρίστους ἄρχειν ἢ διὰ τὸ πρὸς τὸ ἄριστον τῇ πόλει καὶ τοῖς κοινωνοῦσιν αὐτῆς)*. [Τὸ δεύτερον τῆς διαζεύξεως τὸ αὐτὸ σημαίνει, ὡς τῆς ἀρίστης διακυβερνήσεως ταυτιζομένης μὲ τὴν διακυβέρνησιν ὑπὸ τῶν ἀρίστων]. Παρεκβατικὸν τῆς ἀριστοκρατίας πολίτευμα, ἡ ὀλιγαρχία.

5 ΑΥΤΑΡΚΕΙΑ Ἡ αὐτάρκεια εἶναι τὸ ἰδεῶδες τῆς ὀργανώσεως τῆς πόλεως κατ' Ἀριστοτέλη (καὶ Πλάτωνα)· αὕτη δὲ ἔγκειται εἰς τὴν τελείαν ἐναρμόνισιν ἐν ἀνέτῳ μετριότητι τοῦ μεγέθους τῆς πόλεως, τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν πόρων· οὕτω ὅσον ἡ ἐλάττωσις τόσον καὶ ἡ ὑπερβολὴ εἶναι πάθησίς τις τῆς πόλεως. (ΠΟΛΙΤ. VII, iv. 1325b).

6 ΒΑΡΒΑΡΟΣ Διὰ τοῦ ὅρου σημαίνεται πᾶς λαὸς ἐκτὸς τῆς ἐθνότητος τῶν Ἑλλήνων· γενικῶς ὁ κόσμος ὁ ἀντιτιθέμενος εἰς τὸν ἑλληνικόν, καὶ εἰδικῶς πᾶν στοιχεῖον τούτου, λαός, γλῶσσα, θρησκεία, νόμος, ἔθος, πρᾶξις. Τὴν διάκρισιν ταύτην ἐσυνειδητοποίει ἀφ' ἑνὸς ἡ πολιτικὴ καὶ πολεμικὴ διαπάλη τῶν Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ παρὰ τοῖς Ἕλλησι συναίσθησις τῆς ἐξόχου ἀνωτερότητος τοῦ πολιτισμοῦ των· ἐξεφράζετο δὲ διὰ τοῦ περιλαλήτου ἀφορισμοῦ: *πᾶς μὴ Ἕλλην βάρβαρος,* ὅστις ἀπὸ τοῦ V ἰδίᾳ αἰῶνος εἶχε καθολικὸν ἐν Ἑλλάδι κῦρος, καὶ ἀνεπτύχθη μετὰ πάθους ὑπὸ τῆς ποιήσεως (τοῦ Εὐριπίδου κυρίως, τοῦ ὁποίου τρεῖς τραγῳδίαι ΕΛΕΝΗ, ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΕΝ ΤΑΥΡΟΙΣ, ΜΗΔΕΙΑ, ἐν μέρει δὲ καὶ ἡ ΙΦΙΓ. ΕΝ ΑΥΛΙΔΙ τὴν ἀντίθεσιν ταύτην ἔχουν ὑπόθεσιν). Παρατηρεῖ τις ὅμως ὅτι ἡ ἀντίθεσις αὕτη συνειδητοποιεῖται ὄχι εἰς ἅπαντας τοὺς ὁπωσοῦν ἐντὸς τῆς ὁμογλώσσου ἑλληνικῆς ἐθνότητος λαούς, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὰ μεγάλα λαοκρατικὰ κέντρα τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πολιτικῆς ἀντιθέσεώς των πρὸς τοὺς βαρβάρους, τοὺς φορεῖς τῆς ἀπολύτου δεσποτικῆς ἐξουσίας. Εἰδικώτερον τὰ διὰ τοὺς Ἕλληνας κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ βαρβάρου λαοῦ, ὑπάρ-

χοντα καὶ εἰς πολλοὺς τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος καὶ ἐκ τούτου τάξιν ἔχοντας μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, εἶναι τὰ ἑξῆς: α') ἀσύντακτος εἰς κράτος — πόλιν λαὸς νομαδικὸς ἢ εἰς ἔκτασιν γῆς ἐγκατεστημένος· β') δεσποτικὴ βασιλικὴ ἐξουσία θεωρουμένη ὑπὸ τῶν δεσποζομένων ὡς φυσική, δικαία καὶ νόμιμος. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὅπως ἀποφύγῃ τὴν ὑπαγωγὴν καὶ τῶν Μακεδόνων εἰς τοὺς βαρβάρους, ποιεῖται λεπτὴν διάκρισιν μεταξὺ τῶν βαρβαρικῶς ὠργανωμένων λαῶν τῆς Ἑλλάδος, οὓς καλεῖ *«ἔθνη»* καὶ τῶν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος οἰκούντων (ΠΟΛΙΤ. I, I. 7 $1252b_{20}$, II, I. 4 $1261a_{29}$), οὓς καλεῖ «βαρβάρους». Ἡ διαφορὰ δὲ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι τὰ μὲν ἔθνη ἐκ συμπτωματικοῦ λόγου, τῆς διασπορᾶς εἰς κώμας, δὲν ἀνέπτυξαν πολιτισμόν, κατὰ τὰ ἄλλα δὲ ἐλεύθερα ὄντα, εἶναι φύσει εὐγενῆ, οἱ δὲ βάρβαροι εἶναι φύσει ἀνελεύθεροι καὶ προωρισμένοι εἰς ταπεινὸν καὶ δουλικὸν βίον, ὡς μὴ ἔχοντες παρ' αὐτοῖς ἀνεπτυγμένον τὸ «φύσει ἄρχον» (ΠΟΛΙΤ. I, I. 5, $1252b_{7}$). Ἐκ τοῦ περιλαλήτου ὅμως χωρίου δὲν νομίζω ὅτι συνάγεται ἡ ὑπὸ τῆς ποιήσεως τονισθεῖσα ἄποψις τῆς ταυτότητος δούλου καὶ βαρβάρου· ὁ Ἀριστοτέλης κατατάσσει μεταξὺ τοῦ φύσει δούλου καὶ φύσει ἄρχοντος τοὺς βαρβάρους, ὡς μὴ ἔχοντας μὲν τὸ φύσει δοῦλον, οὔτε ὅμως καὶ ἀνεπτυγμένον τὸ φύσει ἄρχον.

7 ΒΑΣΙΛΕΙΑ Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, «βασιλεία» εἶναι 7
«ἡ εἰς τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ ἀποβλέπουσα μοναρχία». (ΠΟΛΙΤ. III, V. 2, $1279a_{33}$), οὕτω δὲ διακρίνεται τῆς «τυραννίδος» ἥτις εἶναι μοναρχία ἀποβλέπουσα εἰς τὸ συμφέρον τοῦ ἄρχοντος· παρεκβατικὸν δὲ τῆς βασιλείας εἶδος. Τῆς βασιλείας εἴδη, ΠΟΛΙΤ. III. ix, αἴτια φθορᾶς V. viii, αἴτια σωτηρίας V. ix.

8 ΔΕΣΠΟΤΕΙΑ Ἡ ἐπὶ τοῦ δούλου (III[11]) φύσει ὑφισταμένη 8
ἐξουσία καὶ ἀσκουμένη ἀρχὴ ὑπὸ τοῦ φύσει ἄρχοντος· φύσει ἄρχον εἶναι *«τὸ δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾶν»* (ΠΟΛΙΤ. I, i. 4, $1252a_{32}$), τὸ δυνάμενον τουτέστι νὰ συλλαμβάνῃ καὶ νὰ ἐπεξεργάζεται διὰ τῆς διανοίας σχέδια πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ βίου, δοῦλον δὲ τὸ ἔχον τὴν περιωρισμένην μόνον ἱκανότητα νὰ ἐκτελῇ ταῦτα διὰ τῶν σωματικῶν του δυνάμεων· διὸ καὶ κατ' ἀνάγκην συνδυάζονται τὸ φύσει ἄρχον ἐν τάξει δεσπότου καὶ τὸ φύσει δούλου ἐν τάξει δεσποζομένου, πρὸς ἀμοιβαίαν δια-

σφάλισιν τῆς ὑπάρξεως (*«διὰ τὴν σωτηρίαν»*=τέταρτον ἀριστοτελικὸν αἴτιον = ΙΙΙ³ ἐνταῦθα).

9 ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ Ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο βασικῶν τύπων πολιτευμάτων (IV ἐνταῦθα)=ΠΟΛΙΤ. IV, iii. 4 squ. Κατ' Ἀριστοτέλη εἶναι ἐσφαλμένος ὁ ὁρισμὸς ὁ περιέχων ὡς κύριον στοιχεῖον καὶ εἰδοποιὸν διαφορὰν τοῦ πολιτεύματος τούτου τὸ λεγόμενον (ΠΟΛΙΤ., IV, iii. 6), ὅτι ἐν αὐτῷ ἡ πλειοψηφία τῶν πολιτῶν κατέχει τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν, καθ' ὅσον ἄνευ ἰσότητός τινος οἰκονομικῆς ἰσχύος τῶν πολιτειῶν, νοθεύεται τὸ πολίτευμα τῆς δημοκρατίας· διὸ καὶ ὁρίζει τὴν δημοκρατίαν ὡς τὸ πολίτευμα καθ' ὃ γενικῶς οἱ ἐλεύθεροι κατέχουν τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν, πλούσιοι καὶ ἄποροι ἀδιακρίτως, ἀλλὰ πλείονες ὄντες· IV, iii. 8, $1290b_{17}$ *ἔστι δημοκρατία μὲν ὅταν οἱ ἐλεύθεροι καὶ ἄποροι πλείους ὄντες κύριοι τῆς ἀρχῆς ὦσιν*. Εἴδη δὲ τῆς δημοκρατίας (ΠΟΛΙΤ. IV, iv): α') ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσότητος συντεταγμένη· $1291b_{31}$, *ἴσον γάρ φησιν ὁ νόμος ὁ τῆς τοιαύτης δημοκρατίας τὸ μηδὲν μᾶλλον ὑπερέχειν τοὺς ἀπόρους ἢ τοὺς εὐπόρους, μηδὲ κυρίους εἶναι ὁποτερουσοῦν, ἀλλ' ὁμοίους ἀμφοτέρους*. (Εὑρίσκει τις πράγματι εἰς τὴν ὅλην ἐνταῦθα περικοπὴν τὸ πνεῦμα τοῦ Ἐπιταφίου τοῦ Περικλέους)· β') δεύτερον εἶδος, ὅταν τὸ δικαίωμα πρὸς ἀνάληψιν τῶν πολιτικῶν ἀξιωμάτων παρέχει τὸ εἰσόδημα, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ὁρίζηται τοῦτο εἰς μικρόν τι ποσόν· διότι ἄλλως πρόκειται περὶ ὀλιγαρχίας· γ') τρίτον, ὅταν πάντες ἔχουν τὸ δικαίωμα τῆς ἀναλήψεως πολιτικῶν ἀξιωμάτων, πλὴν τῶν δοσιλόγων. Κυρίαρχος ὅμως ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι ὁ νόμος· δ') ὅταν πάντες ἔχουν τὸ δικαίωμα τῆς ἀναλήψεως πολιτικῶν ἀξιωμάτων, ἀρκεῖ νὰ εἶναι (ἐγγεγραμμένοι) πολῖται, ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει ὁ νόμος εἶναι καὶ ἐνταῦθα κυρίαρχος· ε') εἶδος ἐπίσης δημοκρατίας, ὡς παραλλαγή τις τῶν ἀνωτέρω, εἶναι ἐκεῖνο, καθ' ὃ ἰσχύουν μὲν ὁμοίως τὰ ἀνωτέρω, κυρίαρχος ὅμως ἐν πάσῃ περιωτώσει εἶναι ἡ θέλησις τῆς πλειοψηφίας καὶ οὐχὶ ὁ νόμος. Παρεκβατικὸν εἶδος τῆς δημοκρατίας, ἡ δημαγωγία ἢ ὀχλοκρατία. 9

10 ΔΙΚΑΙΟΝ Κατὰ γενικὴν ἔννοιαν παρ' Ἀριστοτέλει τὸ δίκαιον εἶναι πολιτικὸν ἀγαθόν, ἡ πραγματικὴ ἐν τῇ πολιτειακῶς ὠργανωμένῃ κοινωνίᾳ ἔκφρασις τοῦ δικαίου, ὅπερ κατ' οὐσίαν εἶναι ἴσον τι· νόμος δὲ ἡ κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν ἐπιταγὴ τοῦ δικαίου τούτου. Ἡ ἐν τῇ πολιτικῇ κοινω- 10

νίᾳ ἔκφρασις τοῦ δικαίου ἀποτελεῖ αὐτὸ τοῦτο τὸ καλούμενον «πολιτικὸν δίκαιον», ὅπερ διακρίνεται εἰς «φυσικόν», δηλαδὴ τὸ ὑπὸ τῆς φύσεως τιθέμενον ὡς ἀπόρροια τῆς σταθερᾶς τάξεως τῶν σκοπῶν αὐτῆς καὶ οἰκεῖον εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ ἀνεπτυγμένου ἀτόμου, καὶ εἰς τὸ «νομικὸν» δίκαιον· ΑΡΙΣΤΟΤ. ΡΗΤΟΡ. I, xiii. (1373b) *λόγῳ δὲ νόμον τὸν μὲν ἴδιον τὸν δὲ κοινόν, ἴδιον μὲν τὸν ἑκάστου ὡρισμένον πρὸς αὐτούς, καὶ τοῦτον τὸν μὲν ἄγραφον τὸν δὲ γεγραμμένον, κοινὸν δὲ τὸν κατὰ φύσιν· ἔστι γὰρ ὃ μαντεύονταί τι πάντες φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ ἄδικον, κἂν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ᾖ μηδὲ συνθήκη.* (=III[19] ἐνταῦθα)· «νομικὸν» δὲ δίκαιον εἶναι τὸ ὡς δίκαιον θεσπισθὲν συμβατικῶς, εἴτε γραπτῶς εἴτε ἀγράφως. Καὶ καθ' ἑαυτὸ μὲν τὸ δίκαιον εἶναι τὸ κοινῇ συμφέρον· εἰς δύο ὅμως περιπτώσεις προσβάλλεται, εἰς ἣν περίπτωσιν τὸ θετικὸν δίκαιον ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ φύσει δίκαιον, καὶ εἰς ἣν ἐκ τῶν πολλῶν περὶ δικαίου ὑποκειμενικῶν ἀπόψεων ἐπικρατεῖ ἡ ἰδιοτελὴς εἰς βάρος τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Ἑκάστη ἤδη μορφὴ πολιτεύματος, πλὴν τῆς ἀκράτου δημοκρατίας (1291b31), εἶναι ἐπικράτησις καὶ θέσις ὡρισμένης ἀντιλήψεως περὶ δικαίου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑπὸ τῶν κρατούντων ἐκτιμήσεως τοῦ κατ' ἀξίαν ἴσου· ἀλλὰ καὶ ἡ δημοκρατία στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἰδέας ὅτι ἡ ἀξία καθ' ἣν τὸ δίκαιον ἀπονέμεται εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἡ διάκρισις δ' αὐτῆς ἐν προκειμένῳ ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὰ λοιπὰ καθεστῶτα θεωροῦν ὡς τοιαύτην ἀξίαν πλεονέκτημά τι ὑποκειμενικῆς φύσεως καὶ συνεπῶς ὡρισμένων ἀτόμων. (ΗΘΙΚ. ΝΙΚΟΜ. V. iii).

11 ΔΟΥΛΕΙΑ Ἡ δουλεία ἐν Ἑλλάδι ὡς θεσμὸς ἴσχυεν ὑπὸ δύο ὅλως διαφόρους μορφάς· τὴν «ὁμαδικὴν» καὶ τὴν κατ' ἄτομον, ἐξ ὧν ἡ πρώτη χρονικῶς προηγεῖται. Ἡ «ὁμαδικὴ» δουλεία εἶναι ἀνάλογός τις τῆς μεταγενεστέρως ἀναπτυχθείσης δουλοπαροικίας μορφή· ὁλόκληρος ὁ πληθυσμὸς τῆς κατεκτημένης χώρας μετεβάλλετο εἰς τάξιν δούλων καλλιεργοῦσαν τὴν γῆν πρὸς διατροφὴν τῶν κρατούντων ἐλευθέρων κατακτητῶν, ὡς ἐν Λακεδαίμονι, ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἡ κατ' ἄτομον δουλεία ἀφ' ἑτέρου ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς μὴ δυνηθέντας νὰ ἐξοφλήσουν τὰ χρέη των (ὁπότε περιήρχοντο αὐτοὶ εἰς τὴν κυριότητα τοῦ δανειστοῦ), εἰς τοὺς αἰχμαλωτιζομένους ἐν πολέμῳ, εἰς τοὺς ἐξανδραποδιζομένους καὶ τοὺς ὁπωσδήποτε ἄλλως ἐκ

τῶν ἀλλοεθνῶν περιερχομένους ὑπό την κυριαρχικὴν ἐξουσίαν ἑτέρου· οὗτοι δὲ ἐπωλοῦντο, ἀπέκτα δὲ ἐν πάσῃ περιπτώσει τὴν κυριότητα ἐπ' αὐτῶν ὁ ἀγοραστής, ὅστις ἠδύνατο νὰ μεταπωλήσῃ τούτους ἢ ἄλλως νὰ διαθέσῃ· πάντως οἱ ἑλληνικῆς καταγωγῆς ὑπὸ Ἑλλήνων δουλωθέντες ὑποχρεωτικῶς ἀπηλευθεροῦντο εἰς ἣν περίπτωσιν κατεβάλλοντο ἀνάλογα λύτρα. Νόμος γραπτὸς ἀναγνωρίζων τὸ καθεστὼς τῆς δουλείας δὲν ὑπῆρχε, καθ' ὅτι ὁ θεσμὸς ὑφίστατο καὶ δὲν παρίστατο ἀνάγκη νόμου ἀναγνωρίζοντος τοῦτο· ἀπεναντίας διάφοροι ἐν διαφόροις τόποις νόμοι καθώριζον τὴν ἔκτασιν τῶν ἐπ' αὐτῶν δικαιωμάτων τοῦ κυρίου, ἔν τισι δὲ περιπτώσεσι καὶ τὰς εὐθύνας τούτου. Πάντως ἡ ἐν Ἑλλάδι θέσις τῶν δούλων, λόγῳ τῆς σχετικῆς ἠπιότητος τῶν ἠθῶν, ἦτο, πλὴν τῶν εἰς καταναγκαστικὰ βαρέα ἔργα διατιθεμένων, πολὺ ἀνωτέρα ἐκείνης εἰς ἣν εὑρίσκοντο οἱ δοῦλοι τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν βαρβάρων. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι ὁ κύριος θεωρητικὸς ἀπολογητὴς τοῦ καθεστῶτος τῆς δουλείας, διατυπώσας τὴν θεωρίαν τοῦ «φύσει δούλου» καὶ «φύσει ἄρχοντος» (ΠΟΛΙΤ. I, ii] [= III[a] ἐνταῦθα) καὶ προσδώσας οὕτω φυσικοῦ λόγου τὴν βάσιν εἰς τὴν δουλείαν, συνεπέστατα δὲ πρὸς τὸ ὅλον αὐτοῦ τελεολογικὸν σύστημα. Ἀντιμετωπίζων οὗτος τὴν κατάστασιν τῆς δουλείας ὡς θεσμόν τινα μόνιμον, ἀνεζήτησε τὸν φυσισικὸν τούτου λόγον, εὗρε δὲ τοῦτον εἰς τὴν ἀνάγκην συνδυασμοῦ τοῦ φύσει δούλου καὶ φύσει ἄρχοντος πρὸς ἀμοιβαίαν ἐξυπηρέτησιν καὶ ἀμοιβαίαν τῆς ὑπάρξεως διασφάλισιν. Τὸ μεθοδολογικὸν ἐν προκειμένῳ σφάλμα τοῦ Ἀριστοτέλους ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι διέκρινε τοὺς ἐλευθέρους καὶ δούλους ἐπὶ τῇ βάσει χαρακτήρων ἐξ αὐτῆς τῆς δουλείας προερχομένων· διότι ἀκριβῶς ἕνεκεν τῆς δουλείας οἱ μὲν ἐλεύθεροι ἠδύναντο νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ ἔργα τοῦ πνεύματος καὶ νὰ ἀναπτύσσουν τὴν διάνοιάν των καὶ λόγῳ τῆς ἀνέτου διαίτης νὰ ἔχουν εὐθυτενῆ, σύμμετρα καὶ ἀσθενικὰ διὰ τὰ βαρέα ἔργα τὰ σώματα, ἀκριβῶς δὲ διὰ τὸν αὐτὸν καὶ οἱ δοῦλοι λόγον, ὡς ἀσχολούμενοι παιδιόθεν εἰς βάναυσα ἔργα, εἶχον τὴν μὲν διάνοιαν ἀφυῆ, τὸ δὲ σῶμα στιβαρὸν καὶ κακόμορφον, καὶ δι' ἔργα δουλικὰ προωρισμένον.

12 ΕΘΝΗ (βλ. διὰ τὴν ἐνιαχοῦ διαφορὰν τοῦ ὅρου ἀπὸ 12
τὸ «βάρβαροι», ἐνταῦθα III[a]). Σήμερον ἡ λέξις ἔθνος ἔχει εἰδικὴν ἔννοιαν, σημαίνουσα κυρίως τὸ διάκριτον τῶν ἀλ-

λων ὁμοειδῶν συνόλων σύνολον ἀνθρώπων συνδεομένων διὰ κοινοῦ ἱστορικοῦ βίου, κοινῆς καταγωγῆς καὶ γλώσσης καὶ διὰ τῆς συνειδήσεως ὅτι συνδέονται πρὸς ἀλλήλους διὰ τούτων, τῆς καλουμένης «ἐθνικῆς» συνειδήσεως. Παρὰ τοῖς Ἕλλησιν εἶχε περιωρισμένην σημασίαν, ἐδήλου δὲ τὰς κατ' ἰδίᾳ ἑλληνικὰς φυλὰς μετὰ τῆς προσωνυμίας (Ἀττικὸν ἔθνος, Δωρικὸν ἔθνος) ἢ γενικῶς (τὰ τῶν Ἑλλήνων ἔθνη). Παρ' Ἀριστοτέλει ἡ ὀνομασία εὐχρηστεῖ ἐπὶ τῶν βαρβάρων καὶ ἀσυντάκτων λαῶν, οὓς ἔθνη κυρίως καλεῖ, ἐνῷ προκειμένου περὶ τῶν Ἑλλήνων ὡς σύνολον μὲν καλεῖ αὐτοὺς «ἑλληνικὸν γένος», εἰς διακρισιν δὲ κατὰ φυλὰς «Ἑλλήνων ἔθνη» VII, vi. 1, 2.

13 ΚΟΙΝΩΝΙΑ Φυσικὴ μονίμου τύπου ἕνωσις ἀνθρώπων 13 ἀλληλεξαρτωμένων ἕνεκεν τελικοῦ τινος αἰτίου. Κύριαι καὶ «πρῶται» μορφαὶ κοινωνίας εἶναι ἡ τοῦ «οἴκου», τουτέστι τῆς οἰκογενείας, τῆς «κώμης», τουτέστι τοῦ ἐξ ἀναπτύξεως τῆς οἰκογενείας γένους, καὶ ἡ τῆς «πόλεως», ἐν ᾗ περιέχονται αἱ ἄλλαι· ἡ τελευταία εἶναι ὁ ἀνώτερος τύπος κοινωνίας, καθὸ δὲ ὠργανωμένη εἰς πολιτείαν (=κράτος) καλεῖται «πολιτικὴ κοινωνία» (ΠΟΛΙΤ. I. 1 squ.).

14 ΚΤΗΤΙΚΗ Ἡ γνῶσις τῶν ὅρων, τῶν μεθόδων καὶ τῶν 14 ἀντικειμένων τῆς κτήσεως ἢ αὐτὴ ἡ ἐνέργεια· διαιρεῖται δὲ (I. iii squ.) εἰς α') τὴν κατὰ φύσιν καὶ β') τὴν παρὰ φύσιν. Τὰς ὑποδιαιρέσεις αὐτῶν ὡς καὶ τὰς πρὸς ἄλληλα τῶν εἰδῶν σχέσεις παριστᾷ τὸ ἑξῆς διάγραμμα:

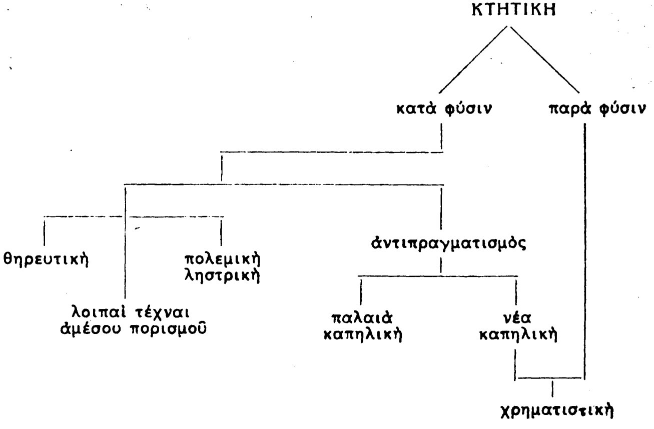

15 ΚΩΜΗ Ἡ κοινωνία τοῦ γένους, βλ. III[18] ἐνταῦθα. 15

16 ΛΟΓΟΣ Ἡ ψυχὴ κατ' Ἀριστοτέλη εἶναι κυρίως διῃρημένη εἰς δύο (ΠΟΛΙΤ. VII, xiii. 6 squ.) *«ὧν τὸ μὲν ἔχει λόγον καθ' αὑτό, τὸ δ' οὐκ ἔχει μὲν καθ' αὑτό, λόγῳ δ' ὑπακούειν δυνάμενον»*. Ἐκ τούτου ἀνώτερον εἶναι τὸ λόγον (=διάνοιαν) ἔχον· ὁ δὲ λόγος (διάνοια) ὑπάγεται ὡς εἰς ἀρχὴν εἰς τὸν Νοῦν, εἶναι δὲ διττός: *θεωρητικὸς* (ἡ καθαρὰ τοῦ διανοεῖσθαι ἐνέργεια ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης) καὶ *πρακτικὸς* (ἡ ἐκ τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας γνῶσις ἐπὶ τῶν δεδομένων αὐτῆς διασκεπτικὴ ἐνέργεια). 16

17 ΜΕΘΟΔΟΣ Ἡ μέθοδος τῆς φιλοσοφικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς διερευνήσεως παρ' Ἀριστοτέλει εἶναι ἡ παρ' αὐτοῦ εἰσαχθεῖσα καὶ ἀντίθετος πρὸς τὴν παραγωγικὴν μέθοδον τοῦ Πλάτωνος, ἐπαγωγικὴ ἢ ἀναλυτική. Ἐνῶ τουτέστιν ὁ Πλάτων ἀφορμᾶται πρὸς μελέτην τοῦ κόσμου ἀπὸ τῶν ὑπὸ ἀπόδειξιν γενικῶν πρώτων ἀρχῶν («ἀπὸ τῶν ἀρχῶν»), ὁ Ἀριστοτέλης ἄρχεται ἀπὸ τῶν γνωρίμων καὶ ἀπὸ ἀναλύσεως εἰς ἀνάλυσιν προβαίνει πρὸς τὰς ἀρχὰς («ἐπὶ τὰς ἀρχάς»), ὁπόθεν πάλιν δύναται νὰ παρακολουθήσῃ τὴν φυσικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὑπὸ μελέτην· (ΠΟΛΙΤ. I, ι. 3 *εἰ δή τις ἐξ ἀρχῆς τὰ πράγματα φυόμενα βλέψειεν — . . . κάλλιστ' ἂν οὕτω θεωρήσειεν*—[αὐτ., *ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ σύνθετον μέχρι τῶν ἀσυνθέτων ἀνάγκη διαιρεῖν (ταῦτα γὰρ ἐλάχιστα μέρη τοῦ παντὸς) οὕτω κτλ.*]). 17

18 ΜΟΝΑΡΧΙΑ Τύπος πολιτεύματος τῆς τοῦ ἑνὸς ἀρχῆς. Εἴδη αὐτῆς 1) ἡ Ἡρωϊκή, 2) ἡ Βαρβαρική, 3) ἡ Αἰσυμνητεία, 4) ἡ Λακωνική, 5) ἡ ἀπόλυτος μοναρχία. Οὐσιαστικῶς ὅμως δύο εἴδη βασιλείας ὑπάρχουν, ἡ κατὰ νόμον, συνταγματικὴ ὡς θὰ ἐλέγομεν, καὶ ἡ ἀπόλυτος (III, ix). 18

19 ΝΟΜΟΣ Δεδομένου ὅτι τὸ δίκαιον εἶναι ἡ τάξις τῆς πολιτικῆς κοινωνίας (ΠΟΛΙΤ. I. i. 1253a_{39}, VII. iv. 1326a_{30}), ὁ νόμος εἶναι ἡ ἐκπεφρασμένη ἐπιταγὴ τῆς τάξεως ταύτης· διαιρεῖται δὲ εἰς «ἴδιον» καὶ «κοινόν»: «ἴδιος» εἶναι ὁ ἐν ὡρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ ἰσχύων, ἄγραφος ἢ γραπτὸς τοῦ συμβατικοῦ δικαίου νόμος, ὅστις ἀνεξαρτήτως τοῦ τρόπου ἢ τοῦ ὀρθοῦ τῆς θεσπίσεώς του ἰσχύει ὡς θεσπισθείς, «κοινὸς» δὲ ὁ τοῦ κατὰ φύσιν δικαίου νόμος, ὁ ἐν τῇ συνειδήσει ὑπάρχων, ΑΡΙΣΤΟΤ., ΡΗΤΟΡ. I. xiii, 1373b *λέγω δὲ νόμον τὸν μὲν ἴδιον, τὸν δὲ κοινόν, ἴδιον μὲν τὸν ἑκάστοις ὡρισμένον πρὸς αὑτούς, καὶ τοῦτον τὸν μὲν ἄγραφον τὸν δὲ γεγραμ-* 19

μένον, κοινὸν δὲ τὸν κατὰ φύσιν· ἔστι γάρ ὃ μαντεύονταί τι πάντες, φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ ἄδικον, κἂν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ᾖ μηδὲ συνθήκη. Τοῦ «ἰδίου» νόμου ὁ ἄγραφος εἶναι ὁ ἐξ ἔθους πηγάζων, ἰσχυρότερος δὲ τοῦ γεγραμμένου· ΠΟΛΙΤ. III. xi, 1287 b_8 *ἔτι κυριώτεροι καὶ περὶ κυριωτέρων τῶν κατὰ γράμματα νόμων οἱ κατὰ τὰ ἔθη εἰσίν—.*

20 ΟΙΚΙΑ (=Οἶκος). Κατ' Ἀριστοτέλη εἶναι ἡ πρώτη στοιχειώδης κατὰ φύσιν κοινωνία· περιλαμβάνει δὲ ἐν τῇ ἐννοίᾳ αὐτοῦ ὁ ὅρος τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν μελῶν (ἀνδρὸς καὶ γυναικός, πατρὸς καὶ τέκνων, αὐθέντου καὶ δούλου) ὡς καὶ τὸ σύνολον τῶν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν τῆς οἰκογενείας (ΠΟΛΙΤ. I, ii). 20

21 ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ Ἡ τοῦ οἴκου ἐπιμέλεια καὶ διοίκησις· βλ. ΠΟΛΙΤ. (ΜΕΤΑΦΡ.) I i[10] ii[1]. 21

22 ΟΛΙΓΑΡΧΙΑ Βλ. αὐτόθι III[27]. ΠΟΛΙΤ. IV, iii. 4, $1289b_{18}$. Ὁρισμός, αὐτόθ. 8, $1290b_{17}$ *ἀλλ' ἔστι δημοκρατία ὅταν οἱ ἐλεύθεροι καὶ ἄποροι πλείους ὄντες κύριοι τῆς ἀρχῆς ὦσιν, ὀλιγαρχία δ' ὅταν οἱ πλούσιοι καὶ εὐγενέστεροι ὀλίγοι ὄντες.* Κατὰ ταῦτα ὀλιγαρχία εἶναι τὸ πολίτευμα καθ' ὃ κατέχουν τὴν ἐξουσίαν οἱ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὅλον ὀλίγοι, διὰ τῆς ἰσχύος τοῦ πλούτου ἢ τῆς εὐγενείας. Εἴδη τῆς ὀλιγαρχίας, ΠΟΛΙΤ. IV, v: α') τὸ καθ' ὃ ἀπονέμονται τὰ ἀξιώματα εἰς τοὺς ἔχοντας ὡρισμένον εἰσόδημα ἢ ἀποκτῶντας τοῦτο, ἀποκλειομένων γενικῶς τῶν ἀπόρων· β') τὸ καθ' ὃ ἐκ τῶν πλουσιωτάτων λαμβάνονται ἄρχοντες, δικαιοῦνται ὅμως νὰ ἐκλέγουν οὗτοι τοὺς ἐλλείποντας ἄλλους, ὁπότε ἐὰν μὲν ἡ ἐκλογὴ γίνεται μεταξὺ πάντων τῶν δικαιουμένων τούτων, τὸ πολίτευμα ἀποκλίνει πρὸς τὴν ἀριστοκρατίαν, ἐὰν δὲ μεταξὺ ὡρισμένων, τότε εἶναι ἐπίσης καθαρῶς ὀλιγαρχικὸν τὸ πολίτευμα· γ') τὸ καθ' ὃ περιέρχονται κληρονομικῶς τὰ πολιτικὰ δικαιώματα τοῦ πατρὸς εἰς τὸν υἱόν· δ') τὸ καθ' ὃ ἰσχύει τὸ προλεχθέν, ἀλλ' ἄρχει, ὄχι ὁ νόμος, ἀλλ' ἡ βούλησις τῶν ἀρχόντων.

Λόγοι μεταβολῆς, αὐτόθι, V. v.

23 ΟΡΓΑΝΑ =ΠΟΛΙΤ. I, ii. 4 squ. 23

24 ΠΑΜΒΑΣΙΛΕΙΑ Ἓν ἐκ τῶν εἰδῶν τῆς βασιλείας, καθ' ὃ εἷς εἶναι ἀπόλυτος κύριος πάντων ὑπάγων ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του καὶ πᾶσαν τὴν δημοσίαν οἰκονομίαν, ΠΟΛΙΤ. III, x ($1285b_{29}$) *πέμπτον δ' εἶδος βασιλείας, ὅταν ᾖ πάντων κύριος* 24

εἷς ὤν, ὥσπερ ἕκαστον ἔθνος καὶ πόλις ἑκάστη τῶν κοινῶν, τεταγμένη κατὰ τὴν οἰκονομικήν.

25 ΠΑΡΕΚΒΑΣΙΣ Ἡ ἐκτροπὴ ἀπὸ τὸν ὀρθὸν τύπον τοῦ πολιτεύματος («παρεκβατικὰ πολιτεύματα» III, v. 4 *«παρεκβάσεις» δὲ τῶν εἰρημένων τυραννὶς μὲν βασιλείας ὀλιγαρχία δὲ ἀριστοκρατίας δημοκρατία δὲ πολιτείας.* Γενικῶς «παρεκβατικὰ» εἶναι τὰ πολιτεύματα καθ' ἃ πάντες οἱ ἴσοι μετέχουν πάντων ἐξ ἴσου ἢ πάντων ἀνίσως οἱ καθ' ἓν μόνον ἀγαθὸν ἄνισοι, ΠΟΛΙΤ. III, vii. 7. 25

26 ΠΟΛΙΣ Ἡ ἔννοια τῆς πόλεως περιλαμβάνει: α') τὴν ὁμοιογένειαν τῶν κατοίκων· β') περιωρισμένην χώραν ἐφ' ἧς ἐκτείνεται ἡ δικαιοδοσία της· γ') θρησκευτικὴν ἑνότητα· δ') κοινὰ ἤθη καὶ ἔθιμα. Ταυτίζεται ὅμως μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς «πολιτείας», ἐξ οὗ καὶ στοιχεῖον τῆς πόλεως ε') τὸ πολίτευμα αὐτῆς. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη εἶναι ὁ ὑψηλότερος τύπος κοινωνίας προελθὼν ἐκ τῆς συνενώσεως τῶν «κωμῶν» (III[15] ἐνταῦθα). 26

27 ΠΟΛΙΤΕΙΑ[1] (Τὸ «πολίτευμα» III, iv. 1, $1278b_9$) *ἔστι δὲ πολιτεία πόλεως τάξις τῶν τε ἄλλων ἀρχῶν καὶ μάλιστα τῆς κυρίας πάντων, κύριον μὲν πανταχοῦ τὸ πολίτευμα τῆς πόλεως, πολίτευμα δ' ἐστὶν ἡ πολιτεία.* Διακρίνονται δὲ αἱ «πολιτεῖαι» εἰς ὀρθὰς καὶ παρεκβατικὰς (III[24]) ὡς ἐν τῷ κατωτέρω διαγράμματι: 27

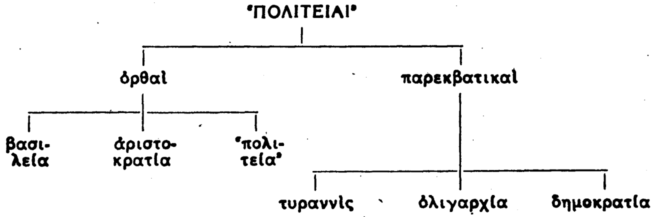

28 ΠΟΛΙΤΕΙΑ[2] Τὸ τρίτον τῶν ὀρθῶν πολιτευμάτων (III[27], ἐνταῦθα [βασιλεία, ἀριστοκρατία, πολιτεία] ἢ κατ' ἄλλην διαίρεσιν (ΠΟΛΙΤ. IV, v. 9) διάκριτον εἶδος μετὰ τοὺς τέσσαρας κυρίως τύπους πολιτεύματος (δημοκρατία, ὀλιγαρχία, μοναρχία, ἀριστοκρατία), διάκριτον δὲ ὡς μὴ εὑρισκόμενον συχνὰ ἐν τῇ πραγματικότητι. Εἶναι δὲ «πολιτεία» τὸ πολίτευμα καθ' ὃ ὑφίσταται μίξις τις ὀλιγαρχίας καὶ δη- 28

μοκρατίας. Περὶ τούτων καὶ τῶν λοιπῶν διακρίσεων βλ. ΠΟΛΙΤ. IV, vi squ.

9 ΠΟΛΙΤΕΙΑ[3] Τὸ πολίτευμα ὡς ἀνωτέρω III[26], εἰδικῶς δὲ τὸ πολίτευμα καθ' ἑαυτὸ κατὰ φύσιν καὶ τύπον. Ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει ἀναλόγως τοῦ φορέως τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τρεῖς βασικοὺς τύπους πολιτευμάτων: α') τὴν Βασιλείαν, β') Ἀριστοκρατίαν, γ') Πολιτείαν· ἡ διάκρισις ἔγκειται εἰς τὸ ἐὰν ἡ πολιτικὴ ἐξουσία εὕρηται εἰς χεῖρας ἑνὸς ἀνθρώπου, ἢ ὡρισμένης τάξεως, ἢ ὁλοκλήρου λαοῦ. 29

10 ΠΟΛΙΤΕΙΑ[4] ΟΡΘΗ Πολιτεῖαι ὀρθαὶ εἶναι οἱ τρεῖς βασικοὶ τύποι τῆς πολιτείας, ἡ Βασιλεία, ἡ Ἀριστοκρατία καὶ ἡ Πολιτεία. 30

11 ΠΟΛΙΤΕΙΑ[5] ΠΑΡΕΚΒΑΤΙΚΗ (=III[25] ἐνταῦθα). 31

12 ΠΟΛΙΤΙΚΗ[1] Παρὰ τοῖς Ἕλλησι γενικῶς καὶ παρ' Ἀριστοτέλει ἡ ἔννοια ἣν ἔχει ὁ ὅρος εἶναι διάφορος ἐκείνης ἣν ἔχει σήμερον· εἶναι ἐπιστήμη καὶ οὐχὶ ἄσκησις, ἐπιστήμη ἀφορῶσα τὴν περὶ πολιτείας γενικῶς γνῶσιν, περιλαμβάνουσα δ' ὡς τοιαύτη τὸ δίκαιον, τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν πρᾶξιν· ἀπὸ πρακτικῆς δὲ ἀπόψεως πολιτικὴ εἶναι ἡ περὶ τῆς ἀφορώσης τὴν πολιτείαν βιοτικῆς δράσεως τῶν πολιτῶν διδασκαλία. 32

13 ΠΟΛΙΤΙΚΗ[2] ἡ ἀρχὴ τοῦ πολιτικοῦ ἐξουσιοδοτημένου ἄρχοντος. 33

14 ΤΥΡΑΝΝΙΣ Παρεκβατικὸς τύπος τῆς Βασιλείας III[25]· $1279b_7$ *ἡ μὲν γὰρ τυραννίς ἐστι μοναρχία πρὸς τὸ συμφέρον τὸ τοῦ μοναρχοῦντος.* Εἴδη τῆς τυραννίδος: α') ἡ «αἱρετὴ» τυραννὶς (αἰσυμνητεία) $1285a_{31}$. β') ἡ βαρβαρικὴ βασιλεία· γ') $1295a_{19}$ *(ἡ μοναρχία) ἥτις ἀνυπεύθυνος ἄρχει τῶν ὁμοίων καὶ βελτιόνων πάντων πρὸς τὸ σφέτερον αὐτῆς συμφέρον, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ τῶν ἀρχομένων.* 34

(IV)

Περὶ ἔργου τινὸς ἐμφανισθέντος παρ' ἡμῖν ὡς μετάφρασις τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐν ἔτει 1933 ἐξεδόθη παρ' ἡμῖν ὑπό τινος ἀνωτέρου ἐκπαιδευτικοῦ ὀνόματι Παν. Ι. Θεοδωροπούλου ἔργον τι ὑπὸ τὸν τίτλον ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ, ὅπερ ὁ συγγραφεὺς εἰς μὲν τὸ ἐξώφυλλον χαρακτηρίζει ὡς «μετάφρασιν» εἰς δὲ τὴν πρώτην σελίδα ὡς «ἐλευθέραν μετά-

φρασιν»· ἐπὶ πλέον εἰς τὸ ἐξώφυλλον μεταξὺ τῶν περιεχομένων τοῦ ἔργου ἀναγράφεται καὶ ΚΕΙΜΕΝΟΝ, ἐνῷ τὸ κείμενον, μολονότι ὑπῆρχε θέσις εἰς ὠκεανὸν ὑπερχιλίων σελίδων καὶ διὰ τοῦτο, δὲν ὑπάρχει· ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὅμως ὁ συγγραφεὺς παραθέτει ἐν ὑποσημειώσει τὸ κείμενον τῶν χωρίων τὰ ὁποῖα νομίζει σπουδαῖα ἢ ὡς ἐξόχως μεταφρασθέντα, καὶ ἴσως τοῦτο νὰ ἐννοῇ ἀναγράφων εἰς τὸ ἐξώφυλλον τὴν λέξιν «κείμενον». Ταῦτα ὅμως θὰ ἦτο κροκυλεγμὸς ἐὰν δὲν ἠκολουθοῦντο ὑπὸ πρωτοφανοῦς εἰς βάρος ἑλληνικοῦ κειμένου ἐγκλήματος, ὑπὸ σειρᾶς ἀτελευτήτου παρεξηγήσεων, παρερμηνειῶν, λαθῶν, ἀνακριβειῶν, καὶ τούτων ὅλων δυστυχῶς στοιχειωδεστάτων. Ἡμεῖς, ἠθέλομεν βεβαίως ἀντιπαρέλθη ἐν σιγῇ τὸ ἀξιοθρήνητον τοῦτο ἔργον. ἀλλὰ συνέπεσε ἅμα τῇ ἐκδόσει του νὰ ἐπισύρῃ τοῦτο ἀντὶ τοῦ ψόγου τὸν παρὰ τῶν 'εἰδότων' ἔπαινον, καὶ ὡς ἔργον σοφίας νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ τοῦ ἐπαίνου αὐτῆς τῆς Ἀκαδημίας νὰ τύχῃ, ὡς πληροφορούμεθα· συνεπῶς πᾶσα ἐπιείκεια πρέπει νὰ παραμερισθῇ καὶ νὰ λάβῃ ἡ προσήκουσα αὐστηρότης τὸν δίκαιον λόγον. Δεδομένου ὅμως ὅτι τὸ ὅλον ἔργον ἀποτελεῖται ἐκ 1027 σελίδων (κατηνάλωσε δὲ διὰ τοῦτο, ὡς λέγει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεύς, 10 ἔτη, ἐξ ὧν τὰ πέντε τελευταῖα ἐντόνως ἐργαζόμενος), ἡ πλήρης ἀνασκευή του θὰ ἀπῄτει τοὐλάχιστον ἑκατοντάδας τινὰς χιλιάδων σελίδων καὶ χρόνον ἀνάλογον· διὸ καὶ θὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα μόνον τὰ *κυριώτερα* σφάλματα μόνον τοῦ *πρώτου* καὶ *δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου* μόνον βιβλίου· δεδομένου δὲ ὅτι τὸ ὅλον ἔργον ἀποτελεῖται ἐξ ὀκτὼ βιβλίων καὶ *ἑβδομήκοντα ἕξ* κεφαλαίων, ἂς λάβῃ κατ' ἀναλογίαν καὶ συμπερασμὸν ὁ ἀναγνώστης ἰδέαν ἐκ τῆς κρίσεως τῶν *δύο* κεφαλαίων διὰ τὰ ὑπόλοιπα ἑβδομήκοντα τέσσαρα.

('Εκ τῆς Εἰσαγωγῆς, σελ. 201 - 2): «Οἰκτίρων δὲ (ὁ Πλά- 1
των) τὴν τύχην τῶν δούλων δικαιαλογεῖ τὴν πνευματικὴν πολλῶν ἐξ αὐτῶν κατάπτωσιν διὰ τῶν δύο στίχων **τοῦ σοφωτάτου, ὡς λέγει, τῶν ποιητῶν Θεόγνιδος** (550 π.Χ.) ἀποφαινομένου ὅτι τὸ ἥμισυ τοῦ νοῦ ἀφαιρεῖ ὁ Ζεὺς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, εὐθὺς ὡς οὗτοι καταντήσουν δοῦλοι». Τὸ ἐν λόγῳ χωρίον τοῦ Πλάτωνος, εἰς ὃ καὶ παραπέμπει ὁ συγγραφεὺς τῶν 'Νόμων' Ϛ, xix. 776-777a, ἔχει οὕτω (ἔκδ. Her-

mann): *ὁ δὲ σοφώτατος τῶν ποιητῶν καὶ ἀπεφήνατο ὑπὲρ τοῦ Διὸς ἀγορεύων, ὡς 'ἥμισυ γάρ τε νόου', φησίν, 'ἀπομείρεται εὐρύοπα Ζεὺς | ἀνδρῶν, οὓς ἂν δὴ κατὰ δούλιον ἦμαρ ἕλησι'*. Ἀλλὰ διὰ τοῦ 'σοφωτάτου τῶν ποιητῶν' σημαίνεταιι κατὰ κανόνα ὁ Ὅμηρος, εἰς ὃν πράγματι ἀνήκουν οἱ ὡς ἄνω στίχοι (Ὀδ. ρ 322) καὶ ὄχι ὁ Θέογνις· οἱ ἀνάλογοι τοῦ Θεόγνιδος στίχοι εἶναι οἱ 535-6: *οὔποτε δουλείη κεφαλὴ ἰθεῖα πέφυκεν | ἀλλ' αἰεὶ σκολιὴ καὐχένα λοξὸν ἔχει.*— Συνεπῶς...

Ἄνευ σχολίου. || Πολ. Ι, i. 3 ($1252a_{32}$): *καὶ εἴ τι τεχνικὸν* 2
ἐνδέχεται λαβεῖν περὶ ἕκαστον τῶν ῥηθέντων — Θεοδ. (σελ. 242): «ἐὰν εἶναι ἐνδεχόμενον **καὶ ἄλλα τινὰ** γενικώτερα **συμπεράσματα** νὰ συναγάγωμεν.

Ἄνευ σχολίου. || Πολ. αὐτ. § 4 ($1252a_{26}$): *ἀνάγκη δὴ πρῶτον* 3
συνδυάζεσθαι τοὺς ἄνευ ἀλλήλων μὴ δυναμένους εἶναι, οἷον θῆλυ μὲν καὶ ἄρρεν τῆς γενέσεως ἕνεκεν (καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ προαιρέσεως, ἀλλ' ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζώοις καὶ φυτοῖς φυσικὸν τὸ ἐφίεσθαι, οἷον αὐτό, τοιοῦτον καταλιπεῖν ἕτερον), ἄρχον δὲ φύσει καὶ ἀρχόμενον διὰ τὴν σωτηρίαν.—Θεοδ. (σελ. 242): «**Ἡ ἀνάγκη ὡς γνωστὸν τῆς φύσεως ἐπιβάλλει** νὰ συνδυάζωνται τὰ μὴ ἔχοντα τὴν **δυναμικότητα** νὰ ὑπάρχουν ἄνευ ἀλλήλων, κτλ....: **Καθ' ὁμοίαν φυσικὴν** ὁρμὴν συνδυάζεται (sic) τὸ ἄρχον καὶ τὸ ἀρχόμενον, **ἀλλὰ ταῦτα** χάριν τῆς ἀμοιβαίας **σωτηρίας**».

Αὐτ. § 5 [$1252b_7$) *ἀλλὰ γίνεται ἡ κοινωνία αὐτῶν (τῶν βαρβά-* 4
ρων) δούλης καὶ δούλου.— Θεοδ. (σελ. 244) «**ἡ κοινωνικὴ των σύστασις** (sic) λαμβάνει ὑπόστασιν (sic) ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ δούλης καὶ δούλου».—Σχόλιον: τὸ «ἡ κοινωνία αὐτῶν» σημαίνει ἐνταῦθα αὐτὸν τὸν «συνδυασμὸν» δούλης καὶ δούλου.

Ἄνευ σχολίου. || Αὐτ., § 7 ($1252b_{2}$⁸): *σποράδες γάρ· καὶ* 5
οὕτω τὸ ἀρχαῖον ᾤκουν. (Μετάφρασις: [ἐβασίλευεν ἕκαστος τῶν Κυκλώπων ἐπὶ τῆς οἰκογενείας του] διότι ἐκατώκουν σποράδην· οὕτω δὲ κατ' ἀρχὰς ἐκατῴκουν οἱ ἄνθρωποι). Θεοδ.: (Κυβερνᾷ δ' ἕκαστος Κύκλωψ τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας του) **διότι σποράδην κατοικοῦντες βασιλικῶς κατ' ἀρχὰς ἐκυβερνῶντο** (οἱ Κύκλωπες ἐννοεῖται !).

Αὐτ. ($1252b_{26}$) *ὥσπερ δὲ καὶ τὰ εἴδη ἑαυτοῖς ἀφομοιοῦσιν οἱ* 6
ἄνθρωποι, οὕτω καὶ τοὺς βίους τῶν θεῶν.—Θεοδ.: «Ὅπως δὲ **τὰ πρόσωπα** οὕτω καὶ τοὺς **βίους** τῶν θεῶν κτλ. [«Εἶδος» δὲν σημαίνει μόνον τὸ πρόσωπον, ἀλλὰ τὴν ὅλην μορφὴν τοῦ σώματος, «βίοι» δὲ σημαίνει «τρόπους βίου»].

Αὐτ. § 9 (1263a$_6$) : *ἅμα γὰρ φύσει τοιοῦτος καὶ πολέμου ἐπιθυ-* 7
μητὴς ἅτε περ ἄζυξ ὢν ὥσπερ ἐν πετεινοῖς (ἡ ὀρθὴ γραφὴ τὴν ὁποίαν δέχονται ὅλοι οἱ νεώτεροι ἐκδόται εἶναι: *ὥσπερ ἐν πεττοῖς*—ἀλλά, τέλος πάντων).—Θεοδ. (σελ. 251): «διότι φύσει ὁ τοιοῦτος, ἐπειδὴ εἶναι ἐκτὸς ζυγοῦ, εἶναι συγχρόνως καὶ πολεμοχαρής, **ὅπως καὶ οἱ ἀλέκτορες μεταξὺ τῶν ὀρνίθων**». Ἀπίστευτον, ἀλλά...

Αὐτ., 9: *οὐδὲν γάρ, ὡς φαμέν, μάτην ἡ φύσις ποιεῖ*.—Θεοδ. 8
(αὐτ.): «Διότι **κατὰ τὸ γνωμικόν**...». Δὲν πρόκειται ὅμως περὶ γνωμικοῦ, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς τῆς διδασκαλίας τῆς τελεολογικῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους.

Αὐτ., 1253a$_{29}$ *Φύσει μὲν οὖν ἡ ὁρμὴ ἐν πᾶσιν ἐπὶ τὴν τοιαύτην* 9
κοινωνίαν· ὁ δὲ πρῶτος συστήσας (τὴν κοινωνίαν ἐννοεῖται) *μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιος*.—Θεοδ. (σελ. 254): «Φύσει ἑπομένως ὑπάρχει εἰς πάντας ἡ ὁρμὴ **πρὸς ἀμοιβαίαν ἐπικοινωνίαν**. Ὁ δὲ πρῶτος συστήσας καὶ **ἐμβαλὼν αὐτὴν** (δηλ. τὴν ὁρμήν!! σημ. ἰδική μας) **εἰς τὸν ἄνθρωπον** εἶναι μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιος». Ἀπίστευτον βεβαίως, ἀλλὰ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι ὁ Θεοδωρόπουλος εἶδεν ἰδίοις ὄμμασι τὸ κείμενον, παρατίθεται τὸ κείμενον ἐν ὑποσημειώσει. (Ἀνώτερος ἐκπαιδευτικός, ἐργασθεὶς διὰ τὸ ἔργον τοῦτο ἐπὶ δέκα ἔτη, ἐξ ὧν τὰ πέντε τελευταῖα μετὰ συντόνου ἐπιμελείας, σελ. 25).

Αὐτ., 1253a$_{33}$ *χαλεπωτάτη γὰρ ἀδικία ἔχουσα ὅπλα· ὁ δὲ ἄνθρω-* 10
πος ὅπλα ἔχων φύεται φ ρ ο ν ή σ ε ι καὶ ἀ ρ ε τ ῇ, οἷς ἐπὶ τἀναντία ἔστι χρῆσθαι μάλιστα || χωρίον ὁμαλώτατον καὶ ἀναμφισβήτητον· αἱ δοτικαὶ 'φρονήσει καὶ ἀρετῇ' εἶναι 'τελικαὶ δοτικαί', αὐτὸς δὲ ὁ Immisch τὸ ὑποσημειώνει: *φρονήσει καὶ ἀρετῇ*] dativus finalis ut *ἧλοι ταῖς θύραις, πλινθεῖα τοῖς πύργοις* sim; cf. Kuechneri — Gerthii gramm. II 1.428. Συνεπῶς μεταφράζονται: πρὸς φρόνησιν καὶ ἀρετήν, διὰ τὴν φρ. καὶ ἀρ., ἐπὶ φρονήσει καὶ ἀρετῇ — σαφέστατα. Πῶς μεταφράζει ὁ ἐν λόγῳ; (σελ, 255): «ὁ δὲ ἄνθρωπος γεννώμενος λαμβάνει μὲν παρὰ τῆς φύσεως ὡς ὅπλα, **τὴν εὐβουλίαν καὶ τὴν πολιτικὴν ἀρετήν**, ἀλλὰ **ταύτας** δύναται καὶ πρὸς διάπραξιν τῶν ἐναντίων, **τῶν κακῶν τ.ἔ. πλειστάκις** νὰ χρησιμοποιῇ». (Καὶ καταναλίσκει καὶ τρεῖς στήλας ὑποσημειώσεως διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τί σημαίνει **κατ' Ἀριστοτέλη τὸ ὑπ' αὐτοῦ εἰσαγόμενον** 'πολιτικὴ ἀρετή'). (Ἀνώτερος ἐκπαιδευτικός, φιλόλογος, ἐργασθεὶς διὰ τὸ ἔργον [;] τοῦτο

ἐπὶ δέκα ἔτη, ἐξ ὧν τὰ πέντε τελευταῖα μετὰ συντόνου ἐπιμελείας — σελ. 25).

Ἄνευ σχολίου. || Αὐτ., $1253a_{37}$ *ἡ δὲ δικαιοσύνη πολιτικὸν* 11
(=ἡ δὲ δικαιοσύνη εἶναι στοιχεῖον τῆς πολιτικῆς κοινωνίας).—Θεοδ. (σελ. 256) : τουναντίον ἡ δικαιοσύνη **ζῳογονεῖ καὶ προάγει τὴν κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην.**

Ἐξηγῶν ἐν ὑποσημειώσει (σελ. 260) τί ἦσαν τὰ «κινού- 12
μενα» ἀγάλματα τοῦ Δαιδάλου, προσθέτει τὰ ἑξῆς ὄντως βαθυστόχαστα: «Καὶ ἡ νεωτέρα τέχνη βαδίζουσα εἰς τὰ ἴχνη τῆς ἀρχαίας καὶ ἀγωνιζομένη νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς τὰ τεχνουργήματά της **διὰ τῆς κατασκευῆς αὐτομάτων ἀνθρώπων καὶ ζῴων**, μαρτυρεῖ ὅτι οἱ Μινωϊκοὶ τεχνῖται εἶχον σαφῆ συνείδησιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς τέχνης, εἰς ὃν αὕτη ὀφείλει νὰ κατευθύνεται». Ἄρα ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας εἶναι ἡ κατασκευὴ ρομπότ!..

Αὐτ. ii. 7 ($1254a_{17}$): *Πότερον δ' ἐστί τις φύσει τοιοῦτος ἢ οὔ,* 13
καὶ πότερον βέλτιον καὶ δίκαιόν τινι δουλεύειν ἢ οὔ, ἀλλὰ πᾶσα δουλεία παρὰ φύσιν ἐστί, μετὰ ταῦτα σκεπτέον. οὐ χαλεπὸν δὲ καὶ τῷ λόγῳ θεωρῆσαι καὶ ἐκ τῶν γενομένων καταμαθεῖν κτλ. Εἶναι ἐκ τοῦ ὅλου κειμένου φανερὸν καὶ κυρίως ἐκ τῶν ἀμέσως ἑπομένων, ὅτι «*μετὰ ταῦτα*» σημαίνει: «μετὰ τὰ ἀνωτέρω», δηλ. «εὐθὺς ἀμέσως»· πράγματι δὲ διὰ τῆς ἀμέσως ἀκολουθούσης φράσεως: «*οὐ χαλεπὸν δὲ κτλ.*» εἰσέρχεται εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν («*σκεπτέον*») ζήτημα. Ὁ Θεοδ. ἐν τῇ μακαρίᾳ ἀγνοίᾳ του ἐκλαμβάνει τὸ «*μετὰ ταῦτα*», ὑφ' ἣν ἔννοιαν τὸ χρησιμοποιοῦμεν ἡμεῖς, ἤτοι: *κατόπιν*, καὶ μεταφράζει συσκοτίζων οὕτω τὰ πάντα (σελ. 262): «πρέπει **βραδύτερον** τὰ ζητήματα αὐτὰ εἰς ἔρευναν νὰ ὑποβάλωμεν».

Αὐτ., $1254a_{33}$ *ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως ἐξωτερικωτέρας ἐστὶ σκέ-* 14
ψεως (=ἀλλὰ ταῦτα ἴσως νὰ ἀνήκουν εἰς ἔρευναν ἐκτὸς τοῦ θέματός μας). Θεοδ. (σελ. 263): «Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως ἀπαιτοῦσιν ἁπλουστέραν μέθοδον διδασκαλίας ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀκολουθουμένην κατὰ τὰ ἐνώπιον τῶν ἐξωτερικῶν μαθητῶν γενόμενα μαθήματα»!!.

Σελ. 269, ὑποσημ. 2. «Ἡ Ἑλένη καθ' Ὅμηρον ἦν θυ- 15
γάτηρ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Λήδας, καθ' Ἡσίοδον **τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος»**. Ἆρά γε τί νὰ συμβαίνει; Εἰς τὸν κατάλογον τῶν τέκνων Ὠκεανοῦ καὶ Τηθύος εἰς τὴν Ἡσιόδειον Θεογονίαν δὲν ὑπάρχει ἡ Ἑλένη, παρεμπιπτόντως δὲ ἀνα-

φέρεται ὡς «ἠύκομος» εἰς τὰ Ἔργα καὶ Ἡμέραι (στ. 165). Ἰδοὺ λοιπὸν ποῖα στοιχεῖα ἐν κονιορτώδῃ συμφυρμῷ συνεδυάσθησαν διὰ νὰ ἐξαχθῇ ἡ σοφία αὕτη: Τὰ εἰς Πίνδαρον σχόλια, Νεμ. x. 150 λέγουν ὅτι ὁ Ἡσίοδος (πρόκειται δὲ περὶ τῶν Ἠοιῶν, τῶν ἀποδιδομένων τουτέστιν εἰς τὸν Ἡσίοδον γενεαλογικῶν τῶν ἡρώων ἐκ μητρικῶν ριζῶν ποιημάτων, βλ. Σίττλ, Ἡσίοδος [Ζ.Β.] σελ. 575, ἀπ. ε') *«οὔτε Λήδας οὔτε Νεμέσεως δίδωσι τὴν Ἑλένην, ἀλλὰ θ υ γ α τ ρ ὸ ς Ὠκεανοῦ καὶ Διός»*. Παραλλήλως δηλ. πρὸς τὰς παραδόσεις ὅτι ἡ Ἑλένη ἦτο κόρη τοῦ Διὸς καὶ τῆς Λήδας ἢ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Νεμέσεως (ὡς ἐμυθολόγουν τὰ Κύπρια ἔπη), ὑπῆρχε καὶ ἡ παράδοσις, τὴν ὁποίαν ἐδέχετο ἓν τῶν εἰς τὸν Ἡσίοδον ἀποδιδομένων γενεαλογικῶν ποιημάτων, ὅτι ἡ Ἑλένη ἦτο κόρη τοῦ Διὸς καὶ **θυγατρός τινος** τοῦ Ὠκεανοῦ. Ὁ δὲ Θεοδωρόπουλος συμφύρων τὰ πάντα λέγει ἐκ τούτων ἀρχαιοπρεπῶς ὅτι: «καθ' Ὅμηρον ἡ Ἑλένη ἦτο θυγάτηρ τοῦ **Ὠκεανοῦ** καὶ τῆς **Τηθύος»** !!!

Νομίζομεν ὅτι ἐπαρκῆ εἶναι ταῦτα διὰ νὰ λάβῃ τις περὶ τοῦ ὅλου ἰδέαν δικαίαν καὶ πλήρη.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

πολιτικά I-III

Α

1252a 1. *Ἐπειδὴ πᾶσαν πόλιν ὁρῶμεν κοινωνίαν τινὰ οὖσαν* I
καὶ πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν συνεστηκυῖαν (τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες), δῆλον ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται, μάλιστα δὲ καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων ἡ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ καλουμένη πόλις καὶ ἡ κοινωνία ἡ πολιτική. Ὅσοι μὲν οὖν οἴονται 2
πολιτικὸν καὶ βασιλικὸν καὶ οἰκονομικὸν καὶ δεσποτικὸν εἶ-

ΚΕΦ. I § 1 περὶ τοῦ τελικοῦ αἰτίου κοινωνίας καὶ πολιτείας, ἐν γένει· § 2 περὶ τῆς ἐπιπολαίας διακρίσεως τῶν διαφόρων ἐξουσιῶν, § 3 περὶ τῆς μεθόδου ἐρεύνης· §§ 4-6 περὶ τῆς οἰκογενείας ὡς πρώτης κοινωνίας· § 7 περὶ τῆς κώμης ὡς συνθέσεως πλειόνων οἰκογενειῶν· §§ 8-11 περὶ τῆς πόλεως ὡς συνθέσεως πλειόνων κωμῶν καὶ περὶ τοῦ τελικοῦ αἰτίου αὐτῆς, εἰδικῶς· §§ 11 - 12 περὶ τοῦ ὅτι φύσει πρότερον ἡ πόλις τῆς οἰκίας.

[1]) Διὰ τοῦ ὅρου σημαίνεται ὡς καὶ παρ' ἡμῖν πᾶσα ἐκ κοινῆς ἀνάγκης καὶ πρὸς θεραπείαν αὐτῆς, φυσικὴ δὲ καὶ μόνιμος ἀλληλεξάρτησις ἀνθρώπων. [2]) Κοινῆς τινος δηλονότι ὠφελείας. Παρατηρητέον ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τελικοῦ αἰτίου, περὶ τελεολογικῆς τουτέστι μεταθέσεως τοῦ αἰτίου, καθ' ὅσον οὔτε τῆς οἰκογενείας οὔτε τῆς κοινωνίας, τῶν δύο δηλονότι βασικῶν κοινωνιῶν, οὔτε τὴν σύστασιν οὔτε τὴν διατήρησιν ὑπηγόρευσε συνειδητὸς σκοπός, ἀλλ' ὁρμέμφυτον μὲν τὴν σύστασιν (=I, 1. 9sq.), ἀνάγκη δέ, ὡς ἐπιβαλλομένη εἰς τὰ ἄτομα προϋπόθεσις τῆς διασφαλίσεως τοῦ βίου, τὴν διατήρησιν. Ἐπίσης τὸ ἐπιφερόμενον ἐπιχείρημα γενικεύει τὴν τάσιν τῆς ἐνσυνειδήτου ἀτομικῆς ἐνεργείας ἐπὶ καταστάσεως ὑφισταμένης δυνάμει καὶ δυνάμει παθητικῆς, οὐχὶ δὲ βουλήσει ἐνεργετικῆς. Γενικῶς πρόκειται ἐνταῦθα

ΒΙΒΛΙΟΝ Ι

1 ΚΕΦ. Ι Ἐπειδή, ὅπως βλέπομεν, πᾶσα πόλις εἶναι 1
εἶδος τις κοινωνίας[1] καὶ ἐπειδὴ πᾶσα κοινωνία ἔχει
συσταθῆ πρὸς ἐπίτευξιν ἀγαθοῦ[2] τινος— (καὶ τοῦτο διότι
χάριν ἐκείνου τὸ ὁποῖον θεωροῦν ἀγαθὸν πράττουν οἱ πάν-
τες τὰ πάντα)—· εἶναι φανερὸν ὅτι πᾶσαι μὲν αἱ κοινωνίαι
ἀποβλέπουν εἰς ἀγαθόν τι, κατ᾽ ἐξοχὴν ὅμως εἰς τὸ σπου-
δαιότερον[3] πάντων τῶν ἀγαθῶν ἡ σπουδαιοτέρα πασῶν τῶν
κοινωνιῶν καὶ πάσας τὰς ἄλλας ὡς μέρη αὐτῆς περιέχου-
σα[4]· αὕτη δὲ εἶναι ἡ καλουμένη πόλις[5] ἢ πολιτειακῶς ὠρ-
γανωμένη κοινωνία[6]. Ὅσοι[7] λοιπὸν ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ τὴν 2
πολιτικὴν[8], τὴν βασιλικήν[9], τὴν οἰκοδιοικητικὴν[10] καὶ τὴν

περὶ ἐφαρμογῆς τοῦ τετάρτου ἀριστοτελικοῦ αἰτίου. ΕΙΣΑΓ. III[3].

[3]) = I, ι 8. [4]) Πρβλ. ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜ. VII, ix. 4 *αἱ δὲ κοινωνίαι πᾶσαι μορίοις ἐοίκασι τῆς πολιτικῆς· συμπορεύονται γὰρ ἐπί τινι συμφέροντι καὶ πορίζονταί τι τῶν εἰς τὸν βίον· καὶ ἡ πολιτικὴ δὲ κοινωνία τοῦ συμφέροντος χάριν δοκεῖ καὶ ἐξ ἀρχῆς συνελθεῖν καὶ διαμένειν.* [5])=ΕΙΣΑΓ. III[26] [6]) Οὕτω ἀποδίδομεν τὸ *πολιτικὴ κοινωνία*, τοῦτον δὲ τὸν ὅρον καὶ ἐφ᾽ ἑξῆς χρησιμοποιοῦμεν. [7]) Ἐννοεῖ τὸν Πλάτωνα, ἡ σχετικὴ θεωρία τοῦ ὁποίου διατυποῦται ἐν τῷ Πολιτικῷ του, 258^{e} sq. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸ εἶδος τῆς ἀσκουμένης ἐξουσίας καὶ εἰς τὴν φύσιν τῶν προσώπων δι᾽ ὧν καὶ ἐφ᾽ ὧν ἀσκεῖται (I, ii. 21).

[8]) Πρόκειται περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐν δημοκρατικῷ πολιτεύματι κατ᾽ ἐξουσιοδότησιν ἄρχοντος. [9]) Πρόκειται περὶ τῆς μοναρχικῆς, βασιλικῆς (ἢ τυραννικῆς) ἐξουσίας. [10]) = I, ii. 1 sq. Τὸν ὅρον *οἰκονομίαν* ἀποδίδομεν πολλαχοῦ διὰ τοῦ ΟΙΚΟΔΙΟΙΚΗΣΙΣ, καθ᾽ ὅσον μόνον οὕτω ἀποδίδεται πλήρως ἡ ἔννοια τοῦ ἀντιστοίχου ὅρου. Ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ συνόλου τῶν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν τοῦ οἴκου καὶ τῆς διαχειρίσεως αὐτῶν θὰ μεταχειριζώμεθα τὸν ὅρον «οἰκιακὴ οἰκονομία». Βλ. καὶ αὐτ. I, ii[1] (πρβλ.

ναι τὸν αὐτόν, οὐ καλῶς λέγουσιν (πλήθει γὰρ καὶ ὀλιγότητι νομίζουσι διαφέρειν ἀλλ' οὐκ εἴδει τούτων ἕκαστον, οἷον ἂν μὲν ὀλίγων, δεσπότην, ἂν δὲ πλειόνων, οἰκονόμον, ἂν δ' ἔτι πλειόνων, πολιτικὸν ἢ βασιλικόν, ὡς οὐδὲν διαφέρουσαν μεγάλην οἰκίαν ἢ μικρὰν πόλιν· καὶ πολιτικὸν δὲ καὶ βασιλικόν, ὅταν μὲν αὐτὸς ἐφεστήκῃ, βασιλικόν, ὅταν δὲ κατὰ λόγους τῆς ἐπιστήμης τῆς τοιαύτης κατὰ μέρος ἄρχων καὶ ἀρχόμενος, πολιτικόν· ταῦτα δ' οὐκ ἔστιν ἀληθῆ). Δῆλον 3
δ' ἔσται τὸ λεγόμενον ἐπισκοποῦσι κατὰ τὴν ὑφηγημένην μέθοδον· ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ σύνθετον μέχρι τῶν ἀσυνθέτων ἀνάγκη διαιρεῖν (ταῦτα γὰρ ἐλάχιστα μόρια τοῦ παντός), οὕτω καὶ πόλιν ἐξ ὧν σύγκειται σκοποῦντες ὀψόμεθα καὶ περὶ τούτων μᾶλλον τί τε διαφέρουσιν ἀλλήλων

---

iii[1]). [11]) Κυρίου δούλων, ἐννοεῖται. [12]) Βλ. σημείωσιν ἐνταῦθα 7· ἀλλὰ καὶ τὸ εἶδος τῆς ἐξουσίας ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ εἴδους τοῦ ἔχοντος ταύτην, ὡς συνυφασμένων τῶν δύο στοιχείων, οὕτως ὥστε νὰ τίθεται ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐφ' ὧν ἀσκεῖται.

[13]) = I, ii. 1 sq. [14]) = ΠΛΑΤ., ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ 259 bc—*Τί δέ; μεγάλης σχῆμα οἰκήσεως ἢ σμικρᾶς αὖ πόλεως ὄγκος μῶν τι πρὸς ἀρχὴν διοίσετον; — Οὐδέν. — Οὐκοῦν, ὃ νῦν διεσκοπούμεθα, φανερὸν ὡς ἐπιστήμη μία περὶ πάντ' ἐστὶ ταῦτα· ταύτην δὲ εἴτε βασιλικὴν εἴτε πολιτικὴν εἴτε οἰκονομικήν τις ὀνομάζει, μηδὲν αὐτῷ διαφερώμεθα.* Ἡ διαφορὰ τουτέστιν ἔγκειται μόνον εἰς τὸ μέγεθος, ὅπερ συνεπάγεται καὶ ἀνάλογον πολυπλοκότητα τῶν ἐπὶ μέρους· ἀλλὰ κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὰ μέρη εἶναι ὁμοειδῆ, διὸ καὶ εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιστήμην ὑπάγεται ἡ ἐφ' ἑκατέρου ἀρχή. Εἰς τὴν ἐσφαλμένην ἄλλως αὐτὴν κρίσιν ὡδήγησεν ἡ ἰδιάζουσα φύσις τοῦ ἑλληνικοῦ οἴκου, ὅστις ἦτο μικρογραφία τις πράγματι τῆς πολιτείας, λόγῳ τῶν ἐξαιρετικῶν δικαιωμάτων τοῦ κατὰ γένος πρεσβυτέρου καὶ τῆς ἐπὶ τῶν δούλων δεσποτείας. [15]) Αἱ ὡς ἄνω ἐπικρινόμεναι θέσεις τοῦ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ εἶναι αἱ ἑξῆς: [1]258e (βεβαιουμένη κατὰ τὸ πρῶτον λῆμμα διὰ τῆς παρατιθεμένης ἀνωτέρω 259bc=σημ. 14). *Πότερον οὖν τὸν πολιτικὸν καὶ βασιλέα καὶ δεσπότην καὶ ἔτ' οἰκονόμον θήσομεν ὡς ἓν πάντα ταῦτα προσαγορεύοντες, ἢ τοσαύτας τέχνας αὐτὰς εἶναι φῶμεν, ὅσαπερ ὀνόματα ἐρρήθη;* [2]259b *τὴν ἄρα πολιτικὴν καὶ πολιτικὸν καὶ βασιλικὴν καὶ βασιλικὸν εἰς ταὐτὸν ὡς ἓν πάντα ταῦτα ξυνθήσομεν; — Δῆλον.* [3]259bc (= σημ. 14) ἧς προηγεῖ-

τοῦ κυρίου[11] ἀρχὴν ἀσκοῦντες κατ' οὐσίαν δὲν διαφέρουν, δὲν ἀποφαίνονται ὀρθῶς·— (νομίζουσι δηλαδὴ ὅτι ἡ διαφορὰ τούτων ἔγκειται εἰς τὸ πλῆθος ἢ τὴν ὀλιγότητα τῶν ἐφ' ὧν ἄρχουσι προσώπων καὶ οὐχὶ εἰς τὸ εἶδος τῆς παρ' ἑκάστῳ ἐξουσίας[12]· οὕτω, ἂν ἄρχῃ τις ἐπ' ὀλίγων εἶναι δουλοδεσπότης, ἂν ἐπὶ περισσοτέρων οἰκοδεσπότης, ἂν δὲ ἐπὶ ἔτι περισσοτέρων ἐξουσιοδοτημένος ἄρχων ἢ βασιλεύς, ὡς οὐδεμιᾶς ὑπαρχούσης διαφορᾶς μεταξὺ μεγάλου οἴκου[13] καὶ μικρᾶς πόλεως[14]. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν προκειμένου περὶ τοῦ ἐξουσιοδοτημένου ἄρχοντος καὶ τοῦ βασιλικοῦ, ὅταν μὲν κατέχῃ καὶ ἀσκῇ οὗτος ἰδίῳ δικαιώματι τὴν ἀρχήν, εἶναι βασιλικὸς ἄρχων, ὅταν δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς συναφοῦς πολιτικῆς θεωρίας ἄρχῃ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἄρχηται ἀφ' ἑτέρου, ἐξουσιοδοτημένος, πολιτικὸς ἄρχων· ταῦτα ὅμως δὲν εἶναι ἀληθῆ)— [15]. Ἡ ὀρθότης δὲ τοῦ ἰσχυρισμοῦ μας θὰ καταδειχθῇ ἐὰν ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα κατὰ τὴν ὑποδειχθεῖσαν ἤδη μέθοδον[16]· ὡς ἀκριβῶς δηλαδὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀντικειμένων μελέτης ἀναγκαῖον εἶναι νὰ διαιρῶμεν τὸ σύνθετον σῶμα μέχρις ὅτου φθάσωμεν εἰς τὰ ἁπλᾶ[17] αὐτοῦ μέρη —(διὰ τὸν λόγον ὅτι ταῦτα εἶναι τὰ ἐλάχιστα ἐξ ὧν τὸ ὅλον ἀποτελεῖται μόρια)—, οὕτω καὶ προκειμένου περὶ τῆς πόλεως, θὰ ἐξετάσωμεν τὰ στοιχεῖα ἐξ ὧν αὕτη ἀποτελεῖται, ἐκ ποίων τουτέστι καὶ ποῖαι αἱ μεταξὺ τούτων κύριαι 3

ται ἡ θέσις: *καὶ μὴν οἰκονόμος γε καὶ δεσπότης ταὐτόν.* [16]) Πρόκειται περὶ τῆς ἀναλυτικῆς, ΕΙΣΑΓ. III[17]. [17]) Τὰ μὴ ἐπιδεχόμενα τουτέστιν ἄλλην περαιτέρω διαίρεσιν: (τὴν ἰδέαν τῶν ἁπλῶν ἐπὶ τῆς ὕλης μορίων εἶχον ἤδη, ὡς γνωστόν, διατυπώσῃ καὶ ἀναπτύξῃ ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ Δημόκριτος, σύγχρονος δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ Ἐπίκουρος ἐδέχετο ὡς θεμελιώδη ἀρχὴν τοῦ κοσμοθεωρητικοῦ συστήματός του: ἐνταῦθα ὅμως πρόκειται περὶ ἄλλου τινός, περὶ μεθόδου τουτέστιν ἐρεύνης, χωρούσης «ἐπὶ τὰς ἀρχάς», καὶ ἐπιζητούσης οὕτω τὴν γνῶσιν τῆς φύσεως τοῦ ὅλου καὶ τοῦ τελικοῦ αἰτίου του ἐκ τῆς φύσεως καὶ τοῦ τελικοῦ αἰτίου τῶν στοιχειωδῶν μερῶν ἐξ ὧν ἀπετελέσθη· συνεπῶς ἡ ἀτομικὴ θεωρία ὑπόκειται ὡς βάσις τῆς μεθόδου ταύτης, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν

καὶ εἴ τι τεχνικὸν ἐνδέχεται λαβεῖν περὶ ἕκαστον τῶν ῥηθέντων.

2. *Εἰ δή τις ἐξ ἀρχῆς*[a] *τὰ πράγματα φυόμενα βλέψειεν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις καὶ ἐν τούτοις κάλλιστ' ἂν οὕτω θεωρήσειεν. Ἀνάγκη δὴ πρῶτον συνδυάζεσθαι τοὺς ἄνευ ἀλλή-* 4
λων μὴ δυναμένους εἶναι, οἷον θῆλυ μὲν καὶ ἄρρεν τῆς γενέσεως[b] *ἕνεκεν (καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ προαιρέσεως, ἀλλ' ὥσπερ καὶ τοῖς ἄλλοις ζῴοις καὶ φυτοῖς φυσικὸν τὸ ἐφίεσθαι, οἷον αὐτὸ τοιοῦτον καταλιπεῖν ἕτερον), ἄρχον δὲ καὶ ἀρχόμενον φύσει*[c], *διὰ τὴν σωτηρίαν (τὸ μὲν γὰρ δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾶν ἄρχον φύσει καὶ δεσπόζον φύσει, τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα ποιεῖν*[d] *ἀρχόμενον καὶ φύσει δοῦλον· διὸ*
1252b *δεσπότῃ καὶ δούλῳ ταὐτὸ συμφέρει). Φύσει μὲν οὖν διώρι-* 5
σται τὸ θῆλυ καὶ τὸ δοῦλον (οὐθὲν γὰρ ἡ φύσις ποιεῖ τοιοῦτον οἷον χαλκοτύποι τὴν Δελφικὴν μάχαιραν πενιχρῶς, ἀλλ' ἓν πρὸς ἕν· οὕτω γὰρ ἂν ἀποτελοῖτο κάλλιστα τῶν ὀργάνων ἕκαστον, μὴ πολλοῖς ἔργοις ἀλλ' ἑνὶ δουλεῦον). Ἐν δὲ τοῖς βαρβάροις τὸ θῆλυ καὶ δοῦλον τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν· αἴτιον

---

a *ἀρχῆς* <*εἰς*> Ricardsius

b *γεννήσεως* Στοβαῖος.

c *φύσει* πρὸ τοῦ *καὶ* χ'/φα cet.

d *ταῦτα ποιεῖν* (*ταῦτα* πρὸ τοῦ *τῷ σώματι* MP1): *διαπονεῖν* Gomperz.

ἐν παρενθέσει ἑπομένων). [18]) Λῆμμα αὐταπόδεικτον: ἄρα ἀφοῦ ὑπάρχουν, συνδυάζονται. [19]) Ἐφαρμογή, ὡς καὶ κατωτέρω, τοῦ τετάρτου ἀριστοτελικοῦ αἰτίου, ΕΙΣΑΓ. III². [20]) Διακρίνονται αἱ δύο ἔννοιαι, καθ' ὅσον εἰς τὸ «ἄρχον» προέχει ἡ ἔννοια τῆς διακυβερνήσεως καὶ εἰς τὸ «δεσπόζον» ἡ ἔννοια τῆς ἐξουσίας.
[21]) Ἐφαρμογὴ τοῦ τετάρτου ἀριστοτελικοῦ αἰτίου, ΕΙΣΑΓ. III² πρβλ. πρὸς τὰ λεγόμενα ἐν I, iii. 6-7, καθ' ἃ ἡ φύσις οὐδὲν ἀτελὲς ποιεῖ, ἀλλ' ἑκάστῳ παρέχει τὸ σύνδρομον, πορίζουσα οὕτω μετὰ τὴν γέννησιν καὶ τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως. [22]) Ἐξ οὐδεμιᾶς ἄλλης πηγῆς γνωρίζομέν τι περὶ τοῦ ὀργάνου τούτου· πρόκειται ἴσως περὶ μαχαιρῶν αἵτινες ἦσαν κατεσκευασμέναι διὰ πολ-

διαφοραὶ καὶ ἂν περὶ τῶν ὅσων ἀνεφέραμεν ὑπάρχῃ τι κατ' ἐπιστήμην διακριβούμενον, ὅπερ νὰ συναγάγωμεν.

2. Παρατηρῶν λοιπὸν κανεὶς τὰ πράγματα κατὰ τὴν φυσικὴν αὐτῶν ἐκ τῆς πρώτης ἀφετηρίας ἀνάπτυξιν, ὡς ἀκριβῶς καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, οὕτω καὶ ἐφ' ὧν ὁ λόγος ἐνταῦθα διερευνᾷ κατὰ τὴν ἀρίστην μέθοδον. Κατὰ πρῶτον λοιπὸν 4 παρατηρεῖ τις ὅτι κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην συνδυάζονται οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ὑπάρχουν ἄνευ ἀλλήλων [18] · οὕτω τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ συνδυάζονται διὰ τὴν ἀναπαραγωγὴν —(καὶ τοῦτο οὐχὶ ἐξ οἰκείας προαιρέσεως, ἀλλ' ἐξ ἐνστικτώδους τάσεως ἐνυπαρχούσης καὶ εἰς τὰ ἄλλα ζῶα καὶ εἰς τὰ φυτά, νὰ καταλίπῃ ἕκαστον ἕτερον ὅμοιον αὐτοῦ) [19] —· ὁμοίως «συνδυάζονται» τὸ φύσει ἄρχον καὶ φύσει ἀρχόμενον διὰ τὴν ἀμοιβαίαν πρὸς διασφάλισιν τῆς ὑπάρξεως συνδρομὴν —(διότι ἐκ τούτων, τὸ μὲν διαθέτον τὴν ἱκανότητα νὰ καταστρώνῃ διὰ τῆς διανοίας σχέδια ἐν ὄψει τῶν ἀναγκῶν φύσει ἄρχον εἶναι καὶ φύσει ἐξουσιάζον [20], τὸ δὲ διαθέτον ὡς οἰκείαν τὴν ἱκανότητα νὰ ἐκτελῇ διὰ τῶν σωματικῶν δυνάμεων ταῦτα φύσει εἶναι ἀρχόμενον καὶ φύσει δοῦλον· διὸ κύριος καὶ δοῦλος ἐπὶ κοινῷ συμφέροντι συνδυάζονται)— [21]. Τὸ θῆλυ συνεπῶς καὶ τὸ δοῦλον εἶναι ἐκ φύσεως 5 ὅλως διάκριτα —(διότι οὐδὲν ἡ φύσις πλάττει ὅμοιον πρὸς τὴν τῶν χαλκέων ἐκείνην Δελφικὴν μάχαιραν [22] φειδωλευομένη, ἀλλ' ἕκαστον πρᾶγμα πρὸς ἴδιον σκοπόν· καὶ τοῦτο διότι ἕκαστον τῶν ὀργάνων τότε μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ συντελῆται τελειότατον, ὅταν κατασκευάζηται ὅπως χρησιμοποιῆται εἰδικῶς εἰς ἓν ἔργον καὶ ὄχι εἰς πολλά). Μεταξὺ τῶν βαρβάρων ὅμως τὸ θῆλυ καὶ τὸ δοῦλον εἰς τὴν αὐτὴν ὑπάγονται τάξιν· λόγος δὲ τούτου εἶναι ὅτι ἐλλείπει

λὰς καὶ διαφόρους χρήσεις. Πρβλ. τὸ ἐνταῦθα IV, xii. 5 ($1299^b{}_{10}$) *ὀβελισκολύχνια*. Ἡ ἔννοια εἶναι ὅτι ἡ φύσις πλάττει ὡς ἕκαστον ὄργανον πρὸς μίαν, τὴν οἰκείαν αὐτῷ, χρῆσιν, οὕτω καὶ ἕκαστον ὂν πρὸς ἕνα σκοπόν. Τεθέντος λοιπὸν ὅτι τὸ μὲν θῆλυ ἐπλάσθη

δ' ὅτι τὸ φύσει ἄρχον οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ γίνεται ἡ κοινωνία αὐτῶν δούλης καὶ δούλου. Διό φασιν οἱ ποιηταὶ 'βαρβάρων δ' Ἕλληνας ἄρχειν εἰκός', ὡς ταὐτὸ φύσει βάρβαρον καὶ δοῦλον ὄν. Ἐκ μὲν οὖν τούτων τῶν δύο κοινωνιῶν οἰκία 6
πρώτη, καὶ ὀρθῶς Ἡσίοδος εἶπε ποιήσας 'οἶκον μὲν πρώτιστα γυναῖκά τε βοῦν τ' ἀροτῆρα'· ὁ γὰρ βοῦς ἀντ' οἰκέτου τοῖς πένησίν ἐστιν. Ἡ μὲν οὖν εἰς πᾶσαν ἡμέραν συνεστη-

---

πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ συνδυάζηται μετὰ τοῦ ἄρρενος διὰ τὴν ἀναπαραγωγήν, τὸ δὲ δοῦλον ὡς σύνδρομον τοῦ ἄρχοντος διὰ τὴν ἀμοιβαίαν τῆς ζωῆς διασφάλισιν, εἶναι αὐταπόδεικτον ὅτι τὸ θῆλυ δὲν ὑπάγεται εἰς τὴν τάξιν τοῦ δούλου. [23]) Πιστεύω ὅτι εἶναι ἐσφαλμένη ἡ κοινὴ ἑρμηνεία καθ' ἣν ἐνταῦθα σημαίνεται ἔλλειψις «τάξεως» φύσει ἀρχόντων· νομίζω ἐξ ἀντιθέτου ὅτι πρόκειται περὶ «μὴ ἀναπτύξεως» τοῦ «φύσει ἄρχοντος» παρ' «ἅπασι» τοῖς ἄλλως φύσει διωρισμένοις ἄρχειν· διότι κατὰ τὴν πρώτην ἑρμηνείαν δὲν ἐξηγεῖται ἡ εὐρύτης τῆς ἀμέσως ἑπομένης φράσεως. Πρβλ. τὰ κατωτέρω III, ix. 3 (1285^{a}_{20}) *διὰ γὰρ τῷ δουλικώτεροι εἶναι τὰ ἤθη φύσει οἱ βάρβαροι τῶν Ἑλλήνων οἱ δὲ περὶ τὴν Ἀσίαν τῶν περὶ τὴν Εὐρώπην, ὑπομένουσι τὴν δεσποτικὴν ἀρχὴν οὐδὲν δυσχεραίνοντες.* [24]) ΕΥΡΙΠ., ΙΦΙΓ. ΕΝ ΑΥΛ., 1400 (-1):

βαρβάρων δ' Ἕλληνας ἄρχειν εἰκός, ἀλλ' οὐ βαρβάρους,
μῆτερ, Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλεύθεροι.

[25]) Φανερὸν ἐκ τῆς διατυπώσεως, ἂν καὶ εἴς τινα χειρόγραφα ἐκπίπτει τὸ «*ὄν*», ὅτι πρόκειται περὶ ἐκφράσεως τῆς γνώμης τῶν ποιητῶν· ἄλλοι ὅμως ὑποστηρίζουν, καὶ οὐχὶ ἄνευ ποιᾶς τινος πιθανοφανείας, ὅτι πρόκειται περὶ διατυπώσεως πεποιθήσεως. Καὶ ἡ μὲν διάκρισις Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων λαμβάνει γενικὸν κῦρος ἐν Ἑλλάδι μετὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, ἡ ἀντίληψις δὲ ὅτι οἱ βάρβαροι εἶναι δοῦλοι τὴν φύσιν διαμορφοῦται ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ἀκράτου δημοκρατισμοῦ, λόγῳ τῆς δεσποτικῆς παρὰ βαρβάροις πολιτικῆς ἐξουσίας. Πρβλ. τὰ ἐν σημ., ἐνταῦθα, 23. [26]) Ἄρρενος καὶ θήλεος, κυρίου καὶ δούλου. [27]) «Σπίτι πρῶτα-πρῶτα, γυναῖκα καὶ καματερό»· (= ΕΡΓ. ΚΑΙ ΗΜ. 405 [-6]: *οἶκον μὲν*

παρ' αὐτοῖς τὸ ἐκ φύσεως ἄρχον [22] καὶ συνεπῶς ἡ παρ' αὐτοῖς γάμου κοινωνία εἶναι κοινωνία δούλης καὶ δούλου. Διὸ καὶ οἱ ποιηταὶ ἀποφαίνονται

βαρβάρων Ἕλληνας ἄρχειν εἰκός, [24]

συμπεραίνοντες ὅτι κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην βάρβαρον καὶ δοῦλον ταυτίζονται [25]. Ἐκ τῶν δύο λοιπὸν τούτων συνδυασ- 6
μῶν [26] παράγεται κατὰ πρῶτον ἡ οἰκία, διὸ καὶ ὀρθῶς εἶπεν ἐν τῷ ποιήματί του ὁ Ἡσίοδος

οἶκον μὲν πρώτιστα γυναῖκα τε βοῦν τ' ἀροτῆρα· [27]

διότι ὁ βοῦς ἀναπληροῖ εἰς τὸν οἶκον τῶν πενήτων τὸν ὑπηρέτην [28]. Ἡ ἐκ φυσικῆς λοιπὸν ἀνάγκης συσταθεῖσα διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν στοιχειωδῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν [29] κοινω-

---

πρώτιστα, γυναῖκα τε βοῦν τ' ἀροτῆρα | κτητήν, οὐ γαμετήν, ἥτις καὶ βουσὶν ἕποιτο. Ὁ β' στίχος παραλείπεται ὑπὸ τοῦ Ἀ. ὡς καὶ ἐν ΟΙΚΟΝΟΜ. Ι, ii. 1, [1343^{a}_{18}] ὡς ὅλως ἀσύμφορος πρὸς τὸν σκοπὸν δι' ὃν μεταχειρίζεται τὴν παράθεσιν, ἢ ἐξηλείφθη, κατά τινος σχολιαστοῦ τὴν πληροφορίαν, ὑπὸ τῶν Περιπατητικῶν, ἐπειδὴ ὁ Τίμαιος τὸν μετεχειρίσθη κατὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, SITTL, ΗΣΙΟΔΟΣ [Ζ. Β.] σελ. 505_{406}]. Παρατηρεῖ τις ἐπίσης ὅτι ἡ παράθεσις ἀστοχεῖ πέραν τοῦ 'βοῦν', καθ' ὅσον ὁ 'ἀροτὴρ' βοῦς δὲν ἀναπληροῖ τὸν οἰκέτην). [28]) Ὑπὸ τὸν ὅρον δέον νὰ ἐννοήσωμεν καὶ τὸν δοῦλον καὶ τὸν μισθωτὸν ὑπηρέτην· ἀκριβῶς δὲ λόγῳ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐλευθέρου ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ, μεταχειρίζεται ὁ Ἀ. τὸν ὅρον ὑφ' ὃν καὶ αἱ δύο κατηγορίαι ὑπάγονται. Σημειωτέον δὲ ὅτι εἰς τὴν ἀρχαίαν πατριαρχικὴν οἰκογένειαν, πρὸ τῆς ἐπισήμου καθιερώσεως τῆς δουλείας, τὸ ὑπηρετικὸν προσωπικὸν ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἄτομα ἐλευθέρως ἐκμισθοῦντα τὰς ὑπηρεσίας των, εἴτε ἔναντι διατροφῆς, ὡς παρ' «Ὁμήρῳ» βλέπομεν, ὅτε καὶ διὰ βίου ὑπηρέτουν καὶ ἐν ὑποδεεστέρᾳ τινὶ τάξει μέλη πως τῆς οἰκογενείας ἐλογίζοντο (πρβλ. τοὺς παρ' ἡμῖν «ψυχογυιούς», «παραγυιούς» κτλ.) εἴτε ἔναντι ἀντιστοίχου ἀμοιβῆς, ὡς παρ' Ἡσιόδῳ, ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜ. 370, 441 sq., 502 sq. Βλ. καὶ κατωτέρω Ι, ii. 4 ($1253^{b}_{30\text{-}33}$). [29]) Οὕτω κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ περὶ τῆς

κυῖα κοινωνία κατὰ φύσιν οἶκός ἐστιν, οὓς Χαρώνδας μὲν καλεῖ ὁμοσιπύους, Ἐπιμενίδης δὲ ὁ Κρὴς ὁμοκάπους[a]*· ἡ δὲ ἐκ πλειόνων οἰκιῶν κοινωνία πρώτη χρήσεως ἕνεκεν μὴ ἐφημέρου κώμη. Μάλιστα δὲ κατὰ φύσιν ἔοικεν ἡ κώμη ἀποικία*[b] *οἰκίας εἶναι, οὓς καλοῦσί τινες ὁμογάλακτας [παῖδάς τε καὶ παίδων παῖδας]*[c]*. Διὸ καὶ τὸ πλεῖστον ἐβασιλεύοντο αἱ πόλεις καὶ νῦν ἔτι τὰ ἔθνη· ἐκ βασιλευομένων γὰρ συνῆλθον· πᾶσα γὰρ οἰκία βασιλεύεται ὑπὸ τοῦ πρεσβυτάτου, ὥστε καὶ αἱ ἀποικίαι διὰ τὴν συγγένειαν. Καὶ τοῦτ'*

---

[a] *ὁμοκάπνους* ΓΜΝ^1
[b] *ἀποικίαι?* ἐκδ.
[c] [*παῖδας τε . . . παῖδας*] Susemihl

κώμης κατωτέρω, § 7. [30])=I, ii. 1 sq. [31]) Ἡμιμυθικὸν πρόσωπον, νομοθέτης τῆς ἐν Σικελίᾳ Κατάνης καὶ ἄλλων πόλεων τῆς Σικελίας καὶ τῆς Κάτω-Ἰταλίας = II, ix. 5 (1274^a$_{24}$ sq.).

[32]) Ἐκ τοῦ «*σιπύη*», ὅπερ σημαίνει τὴν «χύτραν». [33]) Ποιητὴς καὶ θεουργὸς ἐκ Φαιστοῦ τῆς Κρήτης, ζήσας περὶ τὸ τέλος τοῦ Ζ' καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ς' αἰῶνος π.Χ., γνωστὸς δὲ κυρίως ἐκ τοῦ ὅτι ἐκλήθη ἐν Ἀθήναις ὅπως ἁγνίσῃ τὴν πόλιν ἐκ τοῦ Κυλωνείου ἄγους. [34]) Ἐκ τοῦ «*κάπη*», ὅπερ σημαίνει τὴν «φάτνην». [35]) Πρβλ. τὸ λατιν. Vicus (=Ϝ[ο]ῖκος)=κώμη, ὅπερ ἐτυμολογικῶς τεκμηριοῖ τὸ σχῆμα τοῦ συγγραφέως. Ἡ λέξις ὅμως «ἀποικία» δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπέχουσα θέσιν μεταφορικῆς ἁπλῶς ἐκφράσεως, καθ' ὅσον προέχει ἐδῶ ἡ ἰδέα τοῦ δι' ἀποσχίσεως πολλαπλασιασμοῦ, οὕτω δὲ «ἀποικίαι» τοῦ οἴκου εἶναι αἱ ἄλλαι ἐπὶ μέρους οἰκίαι, ὡς τῆς μιᾶς ἐκ τῆς ἄλλης προερχομένης, οὐχὶ δὲ ἡ κώμη ὡς σύνολον. [36]) Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ «γένους» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῶν τῆς πατριαρχικῆς οἰκογενείας κατιόντων. Διότι ἱστορικῶς ἡ ὀργάνωσις τοῦ γένους ὡς μία τῶν πρώτων μορφῶν τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως προηγεῖται τῆς πατριαρχικῆς οἰκογενείας, ὡς τοῦ μὲν γένους ἀντιστοιχοῦντος εἰς τὴν περίοδον τῆς πρωτογόνου κοινοκτημοσύνης, τῆς δὲ οἰκογενείας εἰς τὸν διαμεμορφωμένον θεσμὸν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ἀλλ' ὁ φιλόσοφος ἀποβλέπει εἰς τὴν πατριαρχικὴν πλέον κατὰ πρῶτον οἰκογένειαν, καὶ ὀρθῶς, ὡς εἰς τὸν πρῶτον πυρῆνα τῆς «πολιτικῆς» κοινωνίας, τουτέστι τοῦ Κράτους· συνεπῶς τὸ ἀποτελοῦν τὴν «κώμην» ἐνταῦθα

νία εἶναι ὁ ο ἶ κ ο ς[30], ὁ σύνδεσμος τουτέστι τῶν προσώπων τὰ ὁποῖα ὁ μὲν Χαρώνδας[31] ὀνομάζει «συσσίτους»[32], ὁ δὲ Κρὴς Ἐπιμενίδης[33] «ὁμοτραπέζους»[34]. Ἡ ἐκ πλειόνων ἀφ' ἑτέρου οἴκων συσταθεῖσα στοιχειώδης κοινωνία οὐχὶ 7
πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἐφημέρων ἀναγκῶν, εἶναι ἡ κ ώ μ η. Κατὰ φυσικὴν δὲ τάξιν τὰ μάλιστα ἀποικία τις τῆς οἰκίας[35] φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ κώμη, ἀπαρτιζομένη ἀπὸ ἐκείνους, τοὺς ὁποίους μερικοὶ ἀποκαλοῦν «ὁμογαλάκτους»[36], ἀπὸ τὰ τέκνα τουτέστι καὶ τὰ τέκνα τῶν τέκνων[37]. Διὸ καὶ κατ' ἀρχὰς αἱ πόλεις διετέλουν ὑπὸ βασιλεῖς, ὅπως καὶ τώρα οἱ ἀσύντακτοι λαοί[38]· ἐπειδὴ συνῳκίσθησαν ἐξ ὁμάδων διατελουσῶν ὑπὸ βασιλείαν[39]· διότι, ὡς πᾶσα οἰκία ὑπὸ τοῦ γεροντοτέρου βασιλικῶς ἐκυβερνᾶτο, οὕτω καὶ τὸ σύνολον τῶν ἐξ αὐτῆς προελθόντων οἴκων, ἕνεκεν τῆς ὁμογενείας[40].

«γένος» δέον νὰ διακρίνεται ἐντελῶς τῆς ἀρχεγόνου κοινωνικῆς ὀργανώσεως, ἣν σημαίνει διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου σήμερον ἡ ἐθνολογία· πρόκειται ἁπλῶς περὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς οἰκογενείας, εἰς τὰς τάξεις τῶν κατιόντων, εἰς ἑτέρας τουτέστιν οἰκογενείας, ἑκάστη τῶν ὁποίων συγκροτεῖ ἴδιον οἶκον. [37]) Τὴν ποιητικὴν φράσιν ἀθετεῖ ὁ Susemihl ὡς παρεισφρήσαν εἰς τὸ κείμενον σχόλιον διαστίχου. [38]) Πρόκειται περὶ τῶν λαῶν τοὺς ὁποίους δὲν συνέχει τὸ φρόνημα καὶ ἡ λειτουργία ἐλευθέρου καὶ συνειδητῶς ἀσκουμένου πολιτικοῦ βίου, ἀλλ' ἢ τὸ ὁμόφυλον αὐτῶν καὶ τὰ κοινὰ θέσμια τοῦ κοινωνικοῦ των βίου, ὡς καὶ τὰ ὅρια τῆς χώρας τὴν ὁποίαν κατοικοῦσιν, ἡ ἀνωτάτη δεσποτικὴ ἀρχή, ὑφ' ἣν δουλεύουσι. Περὶ τῆς διακρίσεως πόλεως καὶ ἔθνους, βλ. ἐνταῦθα II, i 4sq. (1261^a_{18}). =ΕΙΣΑΓ. III[12]. [39]) Τῶν κωμῶν.
[40]) Κριτικώτατα ὁ 'Α. βλέπει τὸν θεσμὸν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας διαμορφούμενον ἐκ τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἐπεκτάσεως ἐπὶ εὐρυτέρων ὁμογενῶν ὁμάδων τῆς ἀρχεγόνου πατρικῆς ἐξουσίας· διότι αὐτὴ πράγματι εἶναι καὶ κατὰ τὰ νεώτερα τῆς κοινωνιολογίας πορίσματα ἡ φυσικὴ τοῦ θεσμοῦ διαμόρφωσις. Ἡ πραγματικὴ ἐπὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας ἐξουσία τοῦ πρεσβυτέρου ἐξετείνετο καὶ ἐπὶ τῶν δευτερογεννῶν καὶ καθεξῆς οἴκων, ἀφ' ἑνὸς διότι ὁ πρεσβύτερος οὗτος ἦτο ὁ φυσικὸς ἀντιπρόσωπος τοῦ κοινοῦ γενάρχου, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι οὗτος συνεκέντρου πᾶσαν τὴν ἐκ τοῦ

ἐστὶν ὃ λέγει Ὅμηρος 'θεμιστεύει δὲ ἕκαστος παίδων ἠδ' ἀλόχων'· σποράδες γάρ· καὶ οὕτω τὸ ἀρχαῖον ᾤκουν. Καὶ τοὺς θεοὺς δὲ διὰ τοῦτο πάντες φασὶ βασιλεύεσθαι, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ μὲν ἔτι καὶ νῦν οἱ δὲ τὸ ἀρχαῖον ἐβασιλεύοντο· ὥσπερ δὲ καὶ τὰ εἴδη ἑαυτοῖς ἀφομοιοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ τοὺς βίους τῶν θεῶν. Ἡ δ' ἐκ πλειόνων κωμῶν κοινω- 8
νία τέλειος πόλις, ἤδη πάσης ἔχουσα πέρας τῆς αὐταρκείας ὡς ἔπος εἰπεῖν, γενομένη μὲν οὖν τοῦ ζῆν ἕνεκεν, οὖσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν. Διὸ πᾶσα πόλις φύσει ἐστίν, εἴπερ καὶ αἱ πρῶται κοινωνίαι· τέλος γὰρ αὕτη ἐκείνων, ἡ δὲ φύσις τέλος ἐστίν, οἷον γὰρ ἕκαστόν ἐστι τῆς γενέσεως τελεσθείσης, ταύτην φαμὲν τὴν φύσιν εἶναι ἑκάστου, ὥσπερ ἀνθρώπου, ἵπ-
1253a *που, οἰκίας· ἔτι τὸ οὗ ἕνεκα καὶ τὸ τέλος βέλτιστον· ἡ δ' αὐ-*

παρελθόντος πεῖραν καὶ γνῶσιν, καὶ ἦτο συνεπῶς ὁ φυσικὸς ἀρχηγός, δικαστής, ἱερεύς· αἱ τρεῖς δὲ αὗται ἰδιότητες ἐκρατήθησαν ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τῶν βασιλέων. Ἡ συνύπαρξις κατόπιν δύο ἢ πλειόνων βασιλέων (ὡς ἐν Σπάρτῃ, Θεσπιαῖς κτλ.) προῆλθεν ἀπὸ (καὶ πάντως προϋποθέτει) τὴν συνένωσιν δύο ἢ περισσοτέρων γενῶν διαφόρου ῥίζης. [41])= ι 114sq. Περὶ τῶν Κυκλώπων· 112-115 *τοῖσιν δ' οὔτ' ἀγοραὶ βουληφόροι, οὔτε θέμιστες· / ἀλλ' οἵ γ' ὑψηλῶν ὀρέων ναίουσι κάρηνα / ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι· θεμιστεύει δὲ ἕκαστος/ παίδων ἠδ' ἀλόχων, οὐδ' ἀλλήλων ἀλέγουσιν.* (Ἡ ἔννοια τοῦ παρατιθεμένου: «καθένας τους κυβερνάει τὰ παιδιά του καὶ τὶς γυναῖκες του»). Πρβλ. ΠΛΑΤΩΝ., ΝΟΜ. III. iii. 680b, ὅπου ὁ Πλάτων ἀποκαλεῖ «*δυναστείαν*» τὴν πρωτόγονον κοινωνίαν, εὑρίσκει δὲ τὸ πρότυπον αὐτῆς εἰς τὴν ὁμηρικὴν περιγραφὴν τοῦ βίου τῶν Κυκλώπων, ἐξ ἧς παραθέτει τοὺς ἀνωτέρω στίχους 112-5.

[42]) Ἡ ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρωπομορφισμοῦ ὡς βασικοῦ νόμου διὰ τὴν διάπλασιν τοῦ «εἴδους» τῶν θεῶν θαυμασίως διετυπώθη πολὺ πρότερον τοῦ Ἀριστοτέλους, ὑπὸ τοῦ Ξενοφάνους. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἰδέα ὅτι καὶ ὁ βίος τῶν θεῶν ἐπλάσθη καθ' ὁμοίωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου διετυπώθη εἰς τὰς κατὰ τοῦ «Ὁμήρου», ὡς ἀποδώσαντος εἰς τοὺς θεοὺς τὰς ἀθεμιτουργίας τῶν ἀνθρώπων, ἐπικρίσεις, τὰς διατυπωθείσας ὑπὸ τοῦ Ξενοφάνους, τοῦ Πλάτωνος καὶ ἄλλων.

[43]) Οὕτως ἀποδίδομεν τὸ «τέλειος» κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀριστοτελικῆς ὁρολογίας, ὡς καὶ κατωτέρω ὁμοίως. [44])=ΕΙΣΑΓ. III[25].

[45]) ΕΙΣΑΓ. III[5]. [46]) Οὕτω ἀποδίδομεν τὸ περιλάλητον ὡς ἄνω

Ἐκεῖνο δηλαδὴ ἀκριβῶς τὸ ὁποῖον λέγει ὁ Ὅμηρος [41]

θεμιστεύει δὲ ἕκαστος
παίδων ἠδ' ἀλόχων·

διότι πρόκειται περὶ σποράδην κατοικούντων· πᾶς δὲ λαὸς κατὰ τὴν πρώτην τοῦ βίου του περίοδον οὕτως ἔζη. Ἐκ τούτου δὲ καὶ πιστεύουν ὅλοι, ὅτι καὶ οἱ θεοὶ βασιλεύονται, διότι καὶ οἱ ἴδιοι, ἄλλοι μὲν καὶ τώρα ἀκόμη τελοῦν, ἄλλοι δὲ κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τοῦ κοινωνικοῦ των βίου ἐτέλουν ὑπὸ βασιλέα· διότι ὡς καὶ τὰς μορφάς, οὕτω καὶ τοὺς τρόπους τοῦ βίου τῶν θεῶν οἱ ἄνθρωποι πλάττουν καθ' ὁμοίωσιν τῶν ἰδικῶν των [42]. Ἡ κοινωνία τελικῶς [43] ἡ συγ- 8
κειμένη ἐξ ἀριθμοῦ τινος κωμῶν, εἶναι ἡ πόλις [44]· αὕτη κατορθώνει εἰς ἄκρον, συντόμως εἰπεῖν, τὴν αὐτάρκειαν [45], συσταθεῖσα μὲν πρὸς διασφάλισιν τοῦ στοιχειώδους βίου, ὑπάρχουσα δὲ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ εὐδαίμονος [46]. Διὰ τοῦτο πᾶσα πόλις ἐκ φύσεως ὑπάρχει, ἐὰν βεβαίως ἐκ φύσεως καὶ αἱ πρῶται ((ὡς ἀνωτέρω)) κοινωνικαὶ συστάδες· διότι ἡ πόλις εἶναι ὁλοκλήρωσις ἐκείνων, πᾶσα δὲ φυσικὴ ὕπαρξις, ὅταν περατωθῇ πλέον τὸ στάδιον τῆς γενέσεως, εἶναι ὁλοκλήρωσίς τις καὶ τὴν ὁλοκλήρωσιν ταύτην χαρακτηρίζομεν ὡς φύσιν [47] ἑκάστου ὄντος, οἷον τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἵππου, τῆς οἰκίας [48]. Ἐπὶ πλέον τὸ οὗ ἕνεκα ἕκαστον ὂν ὑπάρχει

ἀριστοτελικὸν χωρίον. Διότι τὸ πρῶτον μέρος — *γενομένη μὲν οὖν τοῦ ζῆν ἕνεκεν* — ἀναφέρεται ὄχι εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ' εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη ἀρχικὰ στοιχεῖα, τοὺς οἴκους, τὸ δεύτερον δὲ—*οὖσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν* — εἰς τὴν πόλιν· διότι ὡς ἡ κώμη, ὡς σύνολον οἴκων, εἶναί τι διάφορον τοῦ οἴκου, οὕτω καὶ ἡ πόλις, ὡς σύνολον κωμῶν, εἶναι διάφορόν τι καὶ τῆς κώμης καὶ τοῦ οἴκου· ἕκαστον δὲ τῶν τριῶν τούτων στοιχείων ἀποβλέπει εἰς ἴδιον σκοπόν, ὁ μὲν οἶκος εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀμέσων καὶ ἐφημέρων ἀναγκῶν τοῦ βίου, ἡ κώμη, (ὡς ἀντίστοιχος πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκογενείας εἰς γένος ἀνάπτυξις τῆς οἰκίας) εἰς τὴν ἱκανοποίησιν ἐμμέσων καὶ διαρκεστέρων ἀναγκῶν, ἡ δὲ πόλις εἰς εὐδαίμονα βίον.

47) Ἤτοι: φυσικὴν ὑπόστασιν ἢ φυσικὴν κατάστασιν.

48) Τὸ ἄλλως ἁπλούστατον αὐτὸ χωρίον δεινῶς παρερμηνεύεται

τάρκεια τέλος καὶ βέλτιστον. Ἐκ τούτων οὖν φανερὸν ὅτι 9
τῶν φύσει ἡ πόλις ἐστί, καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος φύσει πολιτικὸν ζῷον, καὶ ὁ ἄπολις διὰ φύσιν καὶ οὐ διὰ τύχην ἤτοι φαῦλός ἐστιν ἢ κρείττων ἢ ἄνθρωπος (ὥσπερ καὶ ὁ ὑφ' Ὁμήρου λοιδορηθεὶς 'ἀφρήτωρ, ἀθέμιστος, ἀνέστιος', ἅμα γὰρ φύσει τοιοῦτος καὶ πολέμου ἐπιθυμητής) ἅτε περ ἄζυξ ὤν, ὥσπερ ἐν πεττοῖς. Διότι δὲ πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος ζῷον 10

ὑπὸ πολλῶν ἡμετέρων καὶ ξένων καὶ πάντοτε λόγῳ τῆς ἀδοκίμου ἀποδόσεως τῶν ὅρων «*τέλος*» καὶ «*φύσις*»· ἀλλὰ τὸ ἀριστοτελικὸν «τέλος» δὲν σημαίνει τὸ τέλος ὅπερ ἔχει τὴν ἔννοιαν παύσεως καταστάσεώς τινος, ἀλλὰ πέρας διαμορφώσεώς τινος, ἐγκλεῖον καὶ τὰ διαναπτυχθέντα στοιχεῖα καὶ τὸν ἐπιτελεσθέντα σκοπόν των, ἔννοιαν ἣν πλήρως ἀποδίδει παρ' ἡμῖν ἡ λέξις: ὁλοκλήρωσις.

[49]) Τέταρτον ἀριστοτελικὸν αἴτιον = ΕΙΣΑΓ. III[2]. [50]) Ἡ ἔννοια αὕτη τοῦ «δυνατοῦ» νομίζω ὅτι δέον νὰ θεωρῆται ὑπάρχουσα (ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ ὑπερθετικοῦ ?), ὡς τοῦ «ἄκρου ἀγαθοῦ» (=βέλτιστον) ὄντος διαφόρου κατὰ τὴν φύσιν καὶ σχετικοῦ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν φύσιν ἑκάστου ὄντος, οὐχὶ δὲ ἑνιαίου καὶ ἀπολύτου· διότι εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν ἔχει ὅλως διάφορον ἔννοιαν τῆς ὑφ' ἣν ἐνταῦθα λαμβάνεται εἰς ἐφαρμογὴν τοῦ δ' ἀριστοτελικοῦ αἰτίου. [51]) Ἥτις, τουτέστι, κατορθοῦται διὰ τῆς πόλεως. Περὶ τῆς αὐταρκείας ΕΙΣΑΓ. III[6]. [52]) Ἡ ἔννοια εἶναι ἡ ἑξῆς: «Ἕκαστον τῶν κατὰ φύσιν ὄντων ὑπάρχει πρὸς τελικόν τινα σκοπόν, οὗτος δὲ εἶναι τὸ σχετικῶς πρὸς αὐτὸ ἄκρον ἀγαθόν· ἡ αὐτάρκεια εἶναι τελικὸς σκοπὸς καὶ ἄκρον ἀγαθόν· ἄρα ἡ πόλις ἥτις ὑφίσταται διὰ τὴν αὐτάρκειαν εἶναι κατὰ φύσιν ὕπαρξις». Προσαπόδειξις διὰ τοῦ στοιχείου τοῦ «οὗ ἕνεκα» τῆς ἀμέσως προηγουμένης θέσεως. (Παρατηρητέον ὅτι «τελικὸς σκοπὸς» καὶ «ἄκρον ἀγαθὸν» ταυτίζονται, μεθοδολογικῶς ὅμως διακρίνονται, καθ' ὅσον πρόκειται περὶ διαφόρων καθ' ἑαυτὰς ἐννοιῶν). [53])=ΕΙΣΑΓ. III[26]. [54]) Ὁ μὴ ἀνήκων ἐκ φύσεως εἰς πόλιν, συνεπῶς οὔτε εἰς κοινωνίαν οὔτε γένους οὔτε οἰκογενείας· ἐνταῦθα δηλαδὴ δέον νὰ νοηθοῦν ὡς δηλούμεναι διὰ τοῦ «πόλις» (*ἄπολις*) καὶ αἱ τρεῖς μορφαὶ τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως, ὡς διὰ συγκεφαλαιώσεως· διότι ἄλλως ἔπρεπε νὰ περιλάβωμεν διὰ τοῦ ὅρου καὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους τῶν «ἐθνῶν» (=Ι,ΚΕΦ. Ι[18], ΕΙΣΑΓ. III[12]), ὅπερ ἄτοπον. Ἐκ φύσεως δὲ τοιοῦτος εἶναι ὁ μὴ λαχὼν ἢ ἰδίᾳ διαθέσει ἀποστραφεὶς καὶ ἐγκαταλείψας

καὶ ὁ τελικὸς αὐτοῦ σκοπὸς[49] εἶναι τὸ ((δυνατὸν))[50] ἄκρον ἀγαθόν· ἀλλ' ἡ αὐτάρκεια[51] καὶ τελικὸς σκοπὸς εἶναι καὶ ἄκρον ἀγαθόν[52]. Ἐκ τούτων λοιπὸν φανερὸν καθίσταται 9
ὅτι ἡ πόλις, ((ἡ ἐν τῇ πόλει τουτέστι πολιτειακῶς ὠργανωμένη κοινωνία))[53], εἶναι ἐκ τῶν κατὰ φύσιν ὄντων, καὶ ὁ ἄνθρωπος ὂν ἐκ φύσεως προωρισμένον νὰ διαβιοῖ ἐν τῇ πολιτειακῶς ὠργανωμένῃ κοινωνίᾳ· ἀπεναντίας, ὁ ἐκ φύσεως[54] καὶ οὐχὶ ἐκ τύχης[55] ἐκτὸς ταύτης ζῶν ἢ ὑπεράνθρωπος ἢ ὑπάνθρωπος[56] εἶναι — (ὡς ἐκεῖνος ὁ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ὀνειδισθεὶς διὰ τῶν χαρακτηρισμῶν

ἀφρήτωρ, ἀθέμιστος, ἀνέστιος[57],

διότι ἐκ φύσεως ὁ τοιοῦτος εἶναι ἐν ταὐτῷ καὶ πολεμοχαρής) —, καθὸ ἄνευ ὁμοίου του, ὡς πεσσὸς ἀποχωρισθεὶς τοῦ ἑτέρου[58]. Τὸ διατὶ δὲ ὁ ἄνθρωπος εἶναι περισσότερον πά- 10

τὸν κοινωνικὸν βίον, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἐκ τυχαίου περιστατικοῦ στερηθέντα τούτου, ὡς ἀμέσως κατωτέρω. [55]) Ὁ ἐκ τυχαίου περιστατικοῦ ἀπομακρυνθεὶς τοῦ κοινωνικοῦ βίου, οἷόν ὁ ἐξόριστος, ὁ φυγάς, ὁ κατεστραμμένης πόλεως πολίτης, ἐὰν ἀποχωρισθῇ τῶν συμπολιτῶν (διότι ἐὰν διατηρηθῇ ἡ κοινωνία τῶν φυγάδων συνεχίζεται ἡ «πολιτεία» ἐν ἄλλῳ ἁπλῶς τόπῳ, καθ' ὅσον ἡ «ὡρισμένη» χώρα δὲν εἶναι στοιχεῖον τῆς πολιτείας).

[56]) Οὕτω ἀποδίδομεν τὸ «*φαῦλος*» δι' οὗ κυρίως σημαίνεται ὁ ἀτελής, ὁ ἐλλιπής («σκάρτος»), αὐτὴ δὲ ἡ ἔννοια ἐκ τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὸ ἕτερον τῆς διαζεύξεως προέχει. (Πρβλ. καὶ τὸ κατωτέρω: *ἢ θηρίον ἢ θεός*). * [57]) = Ι 63 - 4 *ἀφρήτωρ, ἀθέμιστος, ἀνέστιός ἐστιν ἐκεῖνος, / ὃς πολέμου ἔραται ἐπιδημίου*—περὶ τοῦ ἐπιζητοῦντος τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. («ἀφρήτωρ»=ὁ ἐκτὸς φράτρας, «ἀθέμιστος»=ὁ ἐκτὸς θείου καὶ ἀνθρωπίνου δικαίου, «ἀνέστιος»=ὁ ἐκτὸς οἰκογενειακοῦ δεσμοῦ). [58]) Χ'/φά τινα φέρουν *πετεινοῖς*, οὕτω δὲ καὶ ὁ ἀπολεσθεὶς κῶδιξ Γ (τῆς ὁμογενείας Π[1]. βλ. Im-

---

* Ταῦτα ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ ἐν τῷ τοῦ ΠΛΑΤΩΝ., ΓΟΡΓΙΑΙ 482 sq. διατυπούμενα, ἔνθα ὁ ἐκ τῶν διαλεγομένων Καλλικλῆς ἐξυμνεῖ τὸν ἰσχυρόν, τὸν ἀπὸ παντὸς ἀγαθοῦ συναισθήματος ἀνεπηρέαστον καὶ πάσης ἀλληλεγγύης ἀπηλλαγμένον ἄνθρωπον. Παρατηρητέον ὅτι ὁ ἀριστοτελικὸς «ἄπολις» οὗτος εὗρε τὴν πλήρη ἔκφρασιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκ τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων προελθοῦσαν τάξιν τῶν «ἀλητῶν». Παρεμφερεῖς εἶναι καὶ οἱ τύποι τῆς «Bohème».

πάσης μελίττης καὶ παντὸς ἀγελαίου ζῴου μᾶλλον, δῆλον. Οὐθὲν γάρ, ὥς φαμέν, μάτην ἡ φύσις ποιεῖ· λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζῴων. Ἡ μὲν οὖν φωνὴ τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέος ἐστὶ σημεῖον, διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζῴοις (μέχρι γὰρ τούτου ἡ φύσις αὐτῶν ἐλήλυθεν, τοῦ ἔχειν αἴσθησιν λυπηροῦ καὶ ἡδέος καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλοις), ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐστι τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερόν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον· τοῦτο γὰρ πρὸς τἆλλα 11

---

misch, præf. p. XXVIII) ὡς ἐμφαίνεται ἐν τῇ ἐξ αὐτοῦ μεταφράσει τῶν Πολιτικῶν ὑπὸ τοῦ Guilelmus de Mœrbeka, ὅστις μεταφράζει: *volatilibus*. Ἐσφαλμένη προφανῶς γραφή, ἧς διὰ παντοίων μεθόδων προσεπάθουν νὰ διακριβώσουν τὴν ἔννοιαν οἱ ἑρμηνευταί, ἀποκατασταθεῖσα διὰ τῆς ἄλλης: *πεττοῖς*· ὁποιαδήποτε δὲ καὶ ἂν εἶναι ἡ ἀκριβὴς ἀπόδοσις (διότι δυνατὸν νὰ εἶναι καί: «ἄνευ ἀντιστοίχου ὡς πεσσὸς ἐν πεσσοῖς», ἂν πρόκειται περὶ ζεύγους ἀνομοίων πεσσῶν [ζάρια]) ἡ αὐτὴ πρόκειται ἔννοια, καὶ τὸ «*ἅτε περ ἄζυξ ὤν*» δὲν αἰτιολογεῖ τὸ «πολέμου ἐπιθυμητὴς» ἀλλὰ τὸ ἀνωτέρω «ἤτοι φαῦλος κτλ.... ἄνθρωπος». [59]) Πρὸς ἔκφρασιν τουτέστιν ἰδεῶν καὶ συναισθημάτων· ἀπεναντίας ὁ ἄναρθρος λόγος—φωνὴ μόνον τὴν «αἴσθησιν» δι' ἰδιοσήμου τόνου ἐκφράζει. [60]) Πρόκειται περὶ τῆς ἐκφράσεως αὐτοῦ τοῦ αἰσθήματος καὶ οὐχὶ τῆς συναισθηματικῆς καταστάσεως. [61]) Πρβλ. τὰ ἐν σημειώσ. ἀνωτ. 60. Ὁ Ἀριστοτέλης ὅμως εἰς τὴν διάκρισιν ἀνθρώπου καὶ ζῴου τὴν ὁποίαν ἐπιχειρεῖ ἀναφέρεται εἰς γενικωτέραν καὶ συνεπῆ πρὸς τὸ ὅλον αὐτοῦ φιλοσοφικὸν σύστημα διάκρισιν τῶν ὄντων. Οὕτω κατ' Ἀριστοτέλη ὑπάρχουν δύο κατηγορίαι ὄντων, τὰ ἔμψυχα καὶ τὰ ἄψυχα, διακρίνονται δὲ τὰ πρῶτα τῶν ἄλλων διὰ τοῦ στοιχείου τῆς ζωῆς, ἥτις εἶναι ἐνηρμονισμένη σύνθεσις ἰδιότυπος ψυχῆς καὶ σώματος, ἐν ᾗ ἡ μὲν ψυχὴ εἶναι ἡ ἐνεργὸς δύναμις, ὡς ἡ ὅρασις εἶναι ἡ ἐνεργὸς δύναμις τοῦ ὀφθαλμοῦ, τὸ δὲ σῶμα τὸ φυσικὸν ὄργανον τῆς ψυχῆς, ὡς εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς τὸ φυσικὸν ὄργανον τῆς ὁράσεως. Ἔμψυχα εἶναι πάντα συνεπῶς τὰ ἔχοντα ζωήν, κύριος δὲ χαρακτὴρ τῆς ζωῆς εἶναι ἡ ἐνόρμητος τάσις καὶ ἱκανότης πρὸς διαιώνισιν τοῦ εἴδους διὰ τῆς γενέσεως ὁμοειδῶν ἀτόμων. Ἡ αἴσθησις ὅμως καὶ ἡ μετακίνησις ἐπιφέρει βασικὴν διάκρισιν τῶν ἐμψύχων καὶ ἀποχωρίζει τῶν ἐχόντων αἴσθησιν καὶ κίνησιν ζῴων τὰ φυτά, τὰ μὴ ἔχοντα αἴσθησιν

σης μελίσσης καὶ παντὸς ἀγελαίου ζώου ὃν προωρισμένον νὰ διαβιοῖ ἐντὸς κοινωνικῆς ὀργανώσεως, εἶναι φανερόν. Οὐδὲν δηλαδή, ὡς διακηρύττομεν, ἀσκόπως ἡ φύσις ποιεῖ· ἐξ ὅλων δὲ τῶν ζώων μόνον ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸν ἔναρθρον λόγον [59]. Ἡ μὲν ἁπλῆ τουτέστι φωνὴ εἶναι οἱονεὶ διὰ σημείου ἔκφρασις τοῦ αἰσθήματος τοῦ προξενουμένου ὑπὸ τοῦ λυπηροῦ καὶ τοῦ εὐχαρίστου [60], διὸ καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ζῶα ὑπάρχει —(μέχρι τούτου δηλαδὴ ἐπροχώρησε τοῦ σημείου ἡ φύσις αὐτῶν, τοῦ νὰ ἔχουν αἴσθησιν τῆς προκαλουμένης λύπης ἢ εὐχαριστήσεως καὶ νὰ ἐκφράζουν τοῦτο δι' ἰδιοσήμου κραυγῆς μεταξύ των) — [61]· ὁ λόγος ὅμως ἐξ ἐναντίας ἐδόθη ὑπὸ τῆς φύσεως πρὸς δήλωσιν τοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ ἐπιζημίου, συνεπῶς καὶ τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου.
Τοῦτο δηλονότι εἶναι τὸ διακρίνον τὸν ἄνθρωπον τῶν ἀλ- 11

καὶ κίνησιν. Δεδομένου δὲ ἤδη ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι σύνθεσίς τις ψυχῆς καὶ σώματος, πάντα τὰ ζῶντα ἔχουν, ὡς ἐλέχθη, ψυχήν· ἡ ψυχὴ δὲ ὁρίζεται ὑπὸ τῶν δυνάμεων αὐτῆς, αἵτινες εἶναι τρεῖς: τὸ «θρεπτικόν», τὸ «αἰσθητικὸν» (οὗ σύνδρομον τὸ «ὀρεκτικὸν» καὶ «κινητικὸν») καὶ τὸ «νοητικόν». Ἑκάστη τῶν τριῶν τούτων δυνάμεων ἀντιπροσωπεύει κατάστασίν τινα ἀναλόγως τοῦ ποιοῦ της κατωτέραν ἢ ἀνωτέραν· οὕτω ἔχομεν τρία εἴδη ψυχῆς: τὴν «θρεπτικὴν» ἥτις, αὐτοτελὴς μὲν οὖσα εἶναι αὐτὴ ἡ ψυχὴ τῶν φυτῶν, ὡς ἰδιότης δὲ τῆς ψυχῆς κοινὴ εἶναι εἰς πάντα τὰ ἔχοντα ζωήν· τὴν «αἰσθητικὴν» ἥτις αὐτοτελὴς μὲν οὐδεμίαν τάξιν ἐμψύχων χαρακτηρίζει, ὡς ἁπλῆ δὲ ἰδιότης εἶναι κοινὴ τῶν ζῴων καὶ τῶν ἀνθρώπων, μετὰ τῆς «θρεπτικῆς» ἀποτελεῖ τὴν ψυχὴν τῶν ζῴων μετέχουσά πως εἰς τινας περιπτώσεις καὶ τῆς ἀνωτέρας, τῆς νοητικῆς*· καὶ τὴν «(δια)νοητικὴν» ἥτις μετὰ τῆς αἰσθητικῆς καὶ θρεπτικῆς ἀποτελεῖ τὴν τελείαν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Πρβλ. ΑΡΙΣΤΟΤ., ΠΕΡΙ ΨΥΧ., III,ii.36 *ἡ ψυχὴ δὲ τοῦτο, ᾧ ζῶμεν* (=θρεπτική) *καὶ αἰσθανόμεθα* (=αἰσθητική) *καὶ διανοούμεθα*

---

* Δέον τὸ «νοητικὸν» ὅπερ σημαίνει στοιχεῖά τινα διανοίας, οἷον ἀντίληψιν, μνήμην κτλ. καὶ τοῦ ὁποίου εἰς πολλὰς περιπτώσεις μετέχουσι τὰ ζῷα, νὰ διακρίνηται τοῦ κυρίως νοητικοῦ, ἤτοι τοῦ διανοητικοῦ, ὅπερ σημαίνει τὴν λογικὴν ἐπεξεργασίαν καὶ τὴν διασύνθεσιν τῶν ἐννοιῶν, χαρακτηρίζει δὲ μόνον τὸν ἄνθρωπον.

ζῷα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἴσθησιν ἔχειν, ἡ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν. Καὶ πρότερον δὴ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία καὶ ἕκαστος ἡμῶν ἐστίν. Τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους· ἀναιρουμένου γὰρ τοῦ ὅλου οὐκ ἔσται ποὺς οὐδὲ χεὶρ εἰ μὴ ὁμωνύμως, ὥσπερ εἴ τις λέγει τὴν λιθίνην· διαφθαρεῖσα γὰρ ἔσται τοιαύτη, πάντα δὲ τῷ ἔργῳ ὥρισται καὶ τῇ δυνάμει, ὥστε μηκέτι τοιαῦτα ὄντα οὐ λεκτέον τὰ αὐτὰ εἶναι ἀλλ' ὁμώνυμα.
Ὅτι μὲν οὖν ἡ πόλις καὶ φύσει[a] *πρότερον ἢ ἕκαστος, δῆλον·* 12
εἰ γὰρ μὴ αὐτάρκης ἕκαστος χωρισθείς, ὁμοίως τοῖς ἄλλοις

---

[a] *καὶ φύσει καὶ τὰ πλεῖστα χ'/φα.*

(=διανοητικὴ) *πρώτως.* [62]) Κατὰ λογικὴν ἀνάγκην ἥτις ἐκφράζει ἀντίστοιχον φυσικὴν ἀναγκαιότητα. (Ἡ ἔννοια εἶναι ἁπλῆ: «Παρηκολουθήσαμεν τὴν φυσικὴν διαμόρφωσιν τῆς πόλεως ἐκ τοῦ οἴκου· λόγῳ ὅμως τοῦ ὅτι ἡ πόλις εἶναι τὸ φυσικὸν πέρας τῆς τοιαύτης διαμορφώσεως, πέρας εἰς ὃ πραγματοῦται ὁ τελικὸς σκοπὸς ἐν προκειμένῳ τῆς φύσεως, ἕπεται, κατὰ τὴν τελεολογικὴν μέθοδον, ὅτι ἡ πόλις ὡς σκοπὸς πρὸς πραγμάτωσιν προϋφίστατο τῶν δι' ὧν πραγματοῦται στοιχείων». Ἀλλὰ βλέπε καὶ τὴν πρόβασιν τοῦ συλλογισμοῦ: «ἡ ἀναίρεσις τοῦ ὅλου ἀναιρεῖ καὶ τὸ μέρος—κατὰ συνέπειαν· διότι τὰ πραγματοῦντα τὸ ὅλον ὡς σκοπὸν στοιχεῖα νεκροῦνται ὡς ἐκτὸς σκοποῦ πλέον, ἀφ' ἧς ὁ σκοπὸς ἀναιρεθῇ»). [63]) Εἶδος τουτέστι λιθίνης χειρός, ψευδοῦς ὁμωνύμου.

[64]) Ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτελούμενος σκοπός. [65]) Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ὅλη ἐνταῦθα περικοπὴ περιέχει τὰ σπέρματα τῆς εἰς τὴν νεωτέραν κοινωνιολογίαν ἀναπτυχθείσης θεωρίας, τῆς καλουμένης «Ὀργανικῆς», ἥτις θεωρεῖ τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν ὀργανικὴν ἑνότητα ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν ἀνωτέρων ἐμβίων ὄντων, ἐκαλλιεργήθη δὲ κυρίως ὑπὸ τῶν Λίλιενφελντ, Βόρμς, Νοβίκωφ, Σπένσερ καὶ ἄλλων, ὑπ' ἄλλων δὲ εἰς τὴν περὶ Κράτους θεωρίαν μετεφέρθη. Ἡ σπερματικὴ ὅμως ὀργανικὴ θεωρία διετυπώθη ἤδη πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους—ἄλλωστε παρ' αὐτῷ μόνον ὑπὸ τύπον ἀναλογίας ὑπάρχουσα—ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐν τῇ ΠΟΛΙΤΕΙΑΙ =ΕΙΣΑΓ. IIιι, § 9, I, iv. Σημειωτέον τέλος ὅτι ἡ «ὀργα-

λων ζώων κατ᾽ ἐξοχὴν ἴδιον, τὸ ὅτι μόνος αὐτὸς ἔχει ἀντίληψιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων συναφῶν· ταῦτα δὲ κοινὰ καθιστάμενα δίδουν γένεσιν εἰς τὴν οἰκίαν καὶ τὴν πολιτειακῶς ὠργανωμένην κοινωνίαν. Καὶ φύσει μάλιστα προϋπάρχει[62] ἡ πόλις τῆς οἰκίας καὶ ἑκάστου ἡμῶν· καὶ τοῦτο διότι κατ᾽ ἀνάγκην τὸ ὅλον προϋφίσταται τοῦ μέρους· διότι ἐὰν καταστραφῇ τὸ ὅλον δὲν ὑπάρχει πλέον καὶ τὸ μέρος, ὡς ἐπὶ νεκρώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, μεθ᾽ ἣν οὔτε πούς ὑπάρχει πλέον οὔτε χείρ, ἢ μόνον καθ᾽ ὁμωνυμίαν πρὸς τὸ ἀληθές,— οἷον ἡ λιθίνη χείρ, ἥτις, μολονότι δὲν εἶναι χείρ, χεὶρ ὀνομάζεται· ἡ καταστραφεῖσα δὲ ἀληθὴς τοιαύτη εἶναι[63]· ἡ ἀληθὴς δηλονότι φύσις ἑκάστου ἔγκειται εἰς τὸ ἐφ᾽ ᾧ ὥρισται ἔργον[64] καὶ εἰς τὴν πρὸς ἐπιτέλεσιν τούτου δυναμικότητα, οὕτως ὥστε, εἰς ἣν περίπτωσιν δὲν εἶναι πλέον τοῦτο οἷον ὥρισται κατὰ τὸ ἔργον καὶ τὴν δυναμικότητα, δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνηται ὡς τὸ αὐτό, ἀλλ᾽ ὡς
ἄλλο ὁμώνυμον[65]. Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι καὶ ἡ πόλις 12
εἶναι τὸ κατὰ φύσιν πρότερον ἑκάστου ἡμῶν· διότι ἐφ᾽ ὅσον ἕκαστος ἀποχωρισθεὶς τοῦ συνόλου παύει νὰ ἐξαρκῇ εἰς ἑαυτὸν διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων, συνέπεται ὅτι ἔχει[66] πρὸς τὴν

νικὴ αὐτὴ ἀντίληψις εὐθὺς μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἐπεκτείνεται διὰ τῶν κοσμοπολιτικῶν θεωριῶν τῶν Στωικῶν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἥτις ἐκλαμβάνεται πλέον ὡς ἑνιαῖον σῶμα κατὰ θέλημα θεοῦ κοσμικοπνευματικῶς ὠργανωμένου, ἡ αὐτὴ δὲ ἀντίληψις κατὰ παρερμηνείαν τοῦ δόγματος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (ΠΡΟΣ ΡΩΜ. xii$_4$ *καθάπερ γὰρ ἐν ἑνὶ σώματι μέλη πολλὰ ἔχομεν, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν· οὕτως οἱ πολλοὶ ἓν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ, ὁ δὲ καθ᾽ εἷς ἀλλήλων μέλη.*— Πρβλ. καὶ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘ. Α΄, xii$_{12-27}$) ἐπικρατεῖ καθ᾽ ὅλον τὸν μεσαίωνα. 66) Ἡ ἔννοια τοῦ ὅλου χωρίου συχνὰ παρερμηνευομένου ἕνεκεν τοῦ μέλλοντος (*ἕξει*) εἶναι αὕτη: «ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ, ἥτις εἶναι τὸ ὅλον, ἐκπληροῦται ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς κοινωνικῆς διαβιώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ αὐτάρκεια ἑκάστου ἀτόμου, καθ᾽ ὅσον ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν δυνάμεων καὶ ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων ἐν τῷ συνόλῳ δια-

μέρεσιν ἕξει πρὸς τὸ ὅλον, ὁ δὲ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν ἢ μηθὲν δεόμενος δι' αὐτάρκειαν οὐθὲν μέρος πόλεως, ὥστε ἢ θηρίον ἢ θεός. Φύσει μὲν οὖν ἡ ὁρμὴ ἐν πᾶσιν ἐπὶ τὴν τοιαύτην κοινωνίαν· ὁ δὲ πρῶτος συστήσας μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιος· ὥσπερ γὰρ καὶ τελεωθὲν[a] *βέλτιστον τῶν ζῴων ὁ*[b] *ἄνθρωπός ἐστιν, οὕτω καὶ χωρισθὲν νόμου καὶ δίκης*[c] *χείριστον πάντων. Χαλεπωτάτη γὰρ ἀδικία ἔχουσα ὅπλα, ὁ δ' ἄνθρωπος ὅπλα ἔχων φύεται φρονήσει καὶ ἀρετῇ οἷς ἐπὶ τἀναντία ἔστι χρῆσθαι μάλιστα. Διὸ ἀνοσιώτατον καὶ ἀγριώτατον ἄνευ ἀρετῆς καὶ πρὸς ἀφροδίσια καὶ ἐδωδὴν χείριστον. Ἡ δὲ δικαιοσύνη πολιτικόν· τὸ γὰρ δίκη*[d] *πολιτικῆς κοινωνίας τάξις ἐστίν, ἡ δὲ δίκη τοῦ δικαίου κρίσις.*

---

[a] *τελεωθὲν* ἀθετεῖ Jackson
[b] *ὁ* λείπει ἀπὸ τὰ χ'/φα
[c] *χωρισθὲν — δίκης* ἀθετεῖ Jackson
[d] *τὸ γὰρ δίκαιον* Richards, *ἡ γὰρ δίκη* χ'/φα

σφαλίζει ἀπὸ πάσης πλευρᾶς τὸν ἀτομικὸν βίον· ἀποχωρισθὲν συνεπῶς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας τὸ ἄτομον παύει νὰ εἶναι αὔταρκες καὶ ἐκμηδενίζεται, συμβαίνει τουτέστι δι' αὐτὸ ὅ,τι θὰ συνέβαινε καὶ ἐὰν τὸ ὅλον ἐξεμηδενίζετο· συνεπῶς λειτουργεῖ τοῦτο μόνον ὡς μέλος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καὶ δι' αὐτῆς, ὡς διὰ τοῦ ὅλου, ὁρίζεται ἡ θέσις καὶ ὁ προορισμὸς αὐτοῦ ὡς μέρους, ὅπως ἐπὶ παντὸς μέρους ὡς πρὸς τὸ ὅλον συμβαίνει. [67]) = I,i[56]
[68]) Τὴν πολιτικήν, τουτέστι, κοινωνίαν. [69]) Ἄλλοι ριζικῶς παρερμηνεύοντες ἀποδίδουν: «ὁ ἐμβαλὼν πρῶτος (! ;) τὴν ὁρμὴν (!;) αὐτὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον». Εἶναι ὅμως ἡλίου φαεινότερον ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ συστήσαντος τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν (πρβλ. καὶ τὰ κατωτέρω περὶ «δίκης» καὶ «νόμου», ἅτινα μὲ τὴν πολιτικὴν μόνον κοινωνίαν συνδέονται). Παρέστη δὲ ἀνάγκη τῆς ἐνεργείας τοῦ πρώτου συστήσαντος καθότι ἡ τυφλή, οὕτως εἰπεῖν, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τάσις πρὸς κοινωνίαν δὲν θὰ κατέληγε μόνη καὶ καθ' ἑαυτὴν εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἄνευ τουτέστι τῆς ἐνσυνειδήτου ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου· τοῦτο δὲ δὲν

πολιτείαν τὴν σχέσιν ἣν καὶ τῶν λοιπῶν ((ζώντων)) ὀργανισμῶν τὰ μέρη πρὸς τὸ ὅλον· ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι κατ' οὐδὲν ἀποτελεῖ μέρος ((μιᾶς οἱασδήποτε)) πολιτειακῆς κοινωνίας μόνον ὁ μὴ δυνάμενος νὰ προσαρμοσθῇ εἰς κοινωνικὸν βίον ἢ ὁ οὐδενὸς ἔχων ἀνάγκην, ὡς διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων ἱκανὸς νὰ ἐξαρκῇ εἰς ἑαυτόν· ἀλλ' οὗτος συνεπῶς ἢ θηρίον εἶναι ἢ θεός[67]. Ἀφ' ἑνὸς λοιπὸν φύσει ὑπάρχει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ πρὸς τὴν τοιαύτην[68] κοινωνίαν ἐνόρμησις, ἀφ' ἑτέρου δὲ μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιος κατέστη ὁ πρῶτος συστήσας ταύτην[69]· διότι ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἀκριβῶς εἶναι τὸ ὑπεροχώτερον τῶν ζώων ἐὰν τελειοποιηθῇ, οὕτω καὶ ἐὰν ἀποχωρισθῇ 'νόμου' καὶ 'δίκης'[70] ἀποβαίνει τὸ χείριστον ὅλων. Τοῦτο δὲ διότι κατ' ἐξοχὴν φοβερὰ εἶναι ἡ ἔχουσα ὅπλα ἀδικία, ὁ δὲ ἄνθρωπος γεννᾶται ἔχων ἐκ φύσεως ὅπλα, ὅπως μεταχειρισθῇ ταῦτα ἐπὶ φρονήσει καὶ ἀρετῇ, τὰ ὁποῖα ὅμως δύναται καὶ διὰ τὰ ἄκρως ἀντίθετα νὰ χρησιμοποιήσῃ. Διὸ καὶ ὁ ἄνευ ἀρετῆς ἄνθρωπος εἶναι τὸ ἀνοσιώτατον καὶ ἀγριώτατον τῶν ὄντων καὶ ὡς πρὸς τὰ ἀφροδίσια καὶ τὴν λαιμαργίαν τὸ χείριστον. Ἀπ' ἐναντίας, στοιχεῖον τῆς πολιτείας εἶναι ἡ δικαιοσύνη· διότι τάξις τῆς πολιτειακῶς ὠργανωμένης κοινωνίας εἶναι ἡ 'δίκη'· 'δίκη' δὲ εἶναι ἡ ἐν πάσῃ περιπτώσει διακρίβωσις τοῦ δικαίου.

πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀσυνέπεια, διότι ἡ διανοητικότης τοῦ ἀνθρώπου ἐν τελεολογικῷ συστήματι φιλοσοφίας λογίζεται ὡς ἓν τῶν μέσων διὰ τοὺς ἀπωτέρους σκοποὺς τῆς φύσεως. Ἆρα πρὸς πραγμάτωσιν κοινωνικῆς μορφῆς ἀνωτέρας ἐκείνης εἰς ἥν, ὡς εἰς πέρας τι, ἔφθασαν τὰ στερούμενα διανοήσεως ἀγελαῖα ζῶα, ἀνάγκη νὰ ἐπενέβαινεν ἡ ἐνσυνείδητος πρόθεσις τοῦ ἀνθρώπου. [70]) «Νόμος» σημαίνει ἐνταῦθα τὴν ἐπιβαλλομένην τάξιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, δι' ἧς ἐπιτυγχάνεται ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμὸς καὶ ἡ ἀλληλεγγύη μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, «δίκη» δὲ τὸ σύνολον τῶν γραπτῶν καὶ ἀγράφων νόμων, ἐφ' ὧν σταθμίζεται καὶ διακριβοῦται ὁ χαρακτὴρ πράξεώς τινος σχετικῶς πρὸς τὴν κρατοῦσαν περὶ δικαίου ἰδέαν, ΕΙΣΑΓ. ΙΙΙ[19].

1253b 3. *Ἐπεὶ δὲ φανερὸν ἐξ ὧν μορίων ἡ πόλις συνέστηκεν, ἀναγκαῖον πρῶτον περὶ οἰκονομίας εἰπεῖν· πᾶσα γὰρ σύγκειται πόλις ἐξ οἰκιῶν. Οἰκονομίας δὲ μέρη ἐξ ὧν πάλιν οἰκία συνέστηκεν· οἰκία δὲ τέλειος ἐκ δούλων καὶ ἐλευθέρων. Ἐπεὶ δ' ἐν τοῖς ἐλαχίστοις πρῶτον ἕκαστον ζητητέον, πρῶτα δὲ καὶ ἐλάχιστα μέρη οἰκίας δεσπότης καὶ δοῦλος, καὶ πόσις καὶ ἄλοχος, καὶ πατὴρ καὶ τέκνα, περὶ τριῶν ἂν τούτων σκεπτέον εἴη τί ἕκαστον καὶ ποῖον δεῖ εἶναι, ταῦτα* II 2 *δ' ἐστὶ δεσποτικὴ καὶ γαμικὴ (ἀνώνυμον γὰρ ἡ γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς σύζευξις) καὶ τρίτον τεκνοποιητική*[a] *(καὶ γὰρ αὕτη οὐκ ὠνόμασται ἰδίῳ ὀνόματι)· ἔστωσαν δὴ*[b] *αὗται τρεῖς*

---

[a] *τεκνοποιητική* : *πατρική* Aretinus (transl.)
[b] *δὴ* Susemihl : *δ'* χ'/φα

ΚΕΦ. ΙΙ. §§ 1 - 2 περὶ τῶν στοιχείων τῆς οἰκίας καὶ τῶν ἀντικειμένων τῶν συνδυασμῶν των· §§ 2 - 3 περὶ τῶν διαφόρων περὶ δουλείας θεωριῶν· θέσις· [§§ 4 - 23 ἀναίρεσις]· §§ 4 - 7 περὶ τοῦ δούλου ὡς ἐμψύχου κτήματος καὶ ὀργάνου· §§ 8 - 15 φυσικὴ δικαιολογία τῆς δουλείας· (§§ 16 - 19 [συνέχεια] περὶ τῶν νόμῳ καὶ οὐχὶ φύσει δούλων)· §§ 20 - 23 συνέχεια περὶ τῆς φυσικῆς βάσεως τῆς δουλείας· περὶ ἐπιστήμης δουλικῆς καὶ δεσποτικῆς.

¹) = I, ¹¹⁰· Κατὰ τὸν Ἑρρ. Στέφανον, οἰκονομία εἶναι: dispensatio rei familiaris, rei domesticæ cura et administratio. Ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω (I, ¹¹⁰) διατὶ προτιμοῦμεν εἰς μονολεκτικὴν ἀπόδοσιν τὸν ὅρον ΟΙΚΟΔΙΟΙΚΗΣΙΣ. Ἐνταῦθα ὅμως προσεπιφέρομεν ὅτι, ὡς καὶ ἐκ τοῦ παρατεθέντος ὁρισμοῦ καὶ τοῦ πολυσημάντου δευτέρου συνθετικοῦ φαίνεται, ὁ ὅρος ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ σημαίνει κατὰ τὴν περίπτωσιν, ἰσοδυνάμως ἢ καὶ πρώτως, καὶ τὴν διασύνθεσιν τοῦ οἴκου, δηλ. ὄχι μόνον τὴν ὑπὸ τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς διοίκησιν, ἀλλὰ καὶ τὰς μεταξὺ τὰς προσώπων τοῦ οἴκου σχέσεις· διὸ καὶ κατὰ τὴν περίπτωσιν τονίζομεν αὐτὴν ἢ ἐκείνην ἢ καὶ ἀμφοτέρας τὰς ἐννοίας. Τὸν ὅρον «οἰκιακὴ οἰκονομία» ἀπὸ τοῦ iii κεφαλαίου = I, ¹¹⁰. ²) Ἐὰν αναπτυχθῇ ἡ ἄκρως συνεπτυγμένη φράσις ἔχει οὕτω: «ἡ λειτουργία ἡ ἐπιτυγχανομένη διὰ τῆς ἰδιοτύπου συνθέσεως τοῦ οἴκου δύναται νὰ μελετηθῇ κατόπιν ἀναλύ-

3 ΚΕΦ. ΙΙ Ἤδη, ἀφοῦ κατεδείχθη ἐκ ποίων στοι- 1
χείων ἀπετελέσθη ἡ πόλις, ἀναγκαῖον νὰ ὁμιλήσω-
μεν κατὰ πρῶτον περὶ τῆς διασυνθέσεως καὶ διοικήσεως[1]
τοῦ οἴκου· διότι πᾶσα πόλις ἐξ οἴκων ἀποτελεῖται. Ἡ τοῦ
οἴκου δὲ σύνθεσις ἀναλύεται[2] κατὰ τὰ ἀντίστοιχα ἐξ ὧν, ὁ
οἶκος ἀπετελέσθη στοιχεῖα· κατ᾽ ἀρχὴν δὲ ὁ ἀρτίως συγκε-
κροτημένος οἶκος ἀποτελεῖται ἀπὸ δούλους καὶ ἐλευθέρους.
Ἐπειδὴ ὅμως παντὸς ἀντικειμένου ἡ μελέτη δέον νὰ ἀρ-
χίζῃ ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα μέρη τούτου, στοιχειώδη δὲ καὶ ἐλάχι- 2
στα τοῦ οἴκου μέρη εἶναι κύριος καὶ δοῦλος, σύζυγος καὶ
σύζυγος, πατὴρ καὶ τέκνα, τὰ τρία ταῦτα πρέπει κατὰ
πρῶτον νὰ ἐξετάσωμεν, ὁποία δηλαδὴ ἑκάστη τούτων σχέ-
σις εἶναι καὶ ὁποία πρέπει νὰ εἶναι. Ἡ πρώτη καλεῖται
σχέσις «δεσποτική», ἡ δευτέρα «γαμήλιος» — (οὕτω δὲ
καθ᾽ ὅσον δὲν ὑπάρχει ὅρος σημαίνων αὐτὴν ταύτην τὴν
ἐκ τῆς συζεύξεως ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δημιουργουμένην
σχέσιν)[3] —, καὶ ἡ τρίτη «τεκνοποιητική» — (οὕτω δὲ διότι
καὶ αὐτὴ στερεῖται ἰδίου ὀνόματος)[4] —· ἔστωσαν λοιπὸν αἱ

σεώς της εἰς τὰς μεταξὺ τῶν ἐξ ὧν συνέστη ὁ οἶκος στοιχείων σχέσεις· ἀνάγκη συνεπῶς νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ ἓν ἕκαστον τῶν στοιχείων τούτων. [3]) Ὁ ὅρος 'γαμικὴ' ὡς καὶ ὁ δι᾽ οὗ ἀποδίδεται «γαμήλιος» σημαίνει τὴν ἐκ τῆς τελετῆς τοῦ γάμου προκύπτουσαν σχέσιν, τὴν πρὸς τεκνοποίησιν τουτέστι ἀποκλειστικὴν ὑπὸ ὡρισμένου ἀνδρὸς χρῆσιν τῆς γυναικὸς — καὶ οὐχὶ αὐτὴν ταύτην τὴν κατάστασιν τῆς συζυγικῆς διαβιώσεως, ἥτις στερεῖται ἰδίου ὀνόματος· τὸ παρ᾽ ἡμῖν «συζυγικὴ σχέσις» ἀστοχεῖ ἐπίσης, καθόσον ὑποσημαίνει ἰσότητά τινα, ἐν ᾧ ἐν προκειμένῳ νοεῖται σχέσις ἀρχῆς. Περὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς I, v. 1 sq. [4]) Δὲν πρόκειται περὶ τῆς πρὸς τεκνοποίησιν σχέσεως, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐπὶ τῶν τέκνων ἀρχῆς τοῦ πατρὸς (I, v. 1 sq), στερουμένης καὶ αὐτῆς ἰδίου ὀνόματος. [5]) Ἡ λέξις *χρῆμα* σημαίνει κατ᾽ ἀρχὴν πᾶν ἀντικείμενον ἀναγκαῖον ἢ χρήσιμον, εἰδικώτερον δὲ πᾶν ἀντικείμενον οὗ ἡ ἀξία μετρεῖται διὰ νομίσματος. «*Χρηματιστική*» λοιπὸν εἶναι ἡ τέχνη ἢ ἐπιστήμη τοῦ πορίζεσθαι τὰ ἀναγκαῖα ἢ χρήσιμα ἀντικείμενα, εἰδικώτερον δέ, ὡς μέρος τῆς καθ᾽ ὅλου κτητικῆς (I, iii. 1 sq. [+10 sq]) κτῆσις μονισμάτων $1257^{b}{}_{6}$ *διὸ δοκεῖ ἡ χρηματιστικὴ μάλιστα περὶ τὸ νόμι-*

ἃς εἴπομεν. Ἔστι δέ τι [a] *μέρος ὃ δοκεῖ τοῖς μὲν εἶναι οἰκονομία τοῖς δὲ μέγιστον μέρος αὐτῆς, ὅπως δ' ἔχει, θεωρητέον· λέγω δὲ περὶ τῆς καλουμένης χρηματιστικῆς. Πρῶτον δὲ περὶ δεσπότου καὶ δούλου εἴπωμεν, ἵνα τά τε πρὸς τὴν ἀναγκαίαν χρείαν ἴδωμεν, κἂν εἴ τι πρὸς τὸ εἰδέναι περὶ αὐτῶν δυναίμεθα λαβεῖν βέλτιον τῶν νῦν ὑπολαμβανομένων. Τοῖς μὲν γὰρ δοκεῖ ἐπιστήμη τέ τις εἶναι ἡ δεσποτεία, καὶ* 3 *ἡ αὐτὴ οἰκονομία καὶ δεσποτεία καὶ πολιτικὴ καὶ βασιλική, καθάπερ εἴπομεν ἀρχόμενοι· τοῖς δὲ παρὰ φύσιν τὸ δεσπόζειν, νόμῳ γὰρ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι τὸν δ' ἐλεύθερον, φύσει δ' οὐθὲν διαφέρειν, διόπερ οὐδὲ δίκαιον, βίαιον γάρ.*

4. *Ἐπεὶ οὖν ἡ κτῆσις μέρος τῆς οἰκίας ἐστὶ [καὶ ἡ κτητικὴ μέρος τῆς οἰκονομίας* [b]*] (ἄνευ γὰρ τῶν ἀναγκαίων ἀδύνατον καὶ ζῆν [καὶ εὖ ζῆν* [c]*]), ὥσπερ δὲ* [d] *ταῖς ὡρισμέναις* 4 *τέχναις ἀναγκαῖον ἂν εἴη ὑπάρχειν τὰ οἰκεῖα ὄργανα εἰ μέλλει ἀποτελεσθήσεσθαι τὸ ἔργον, οὕτω καὶ τῷ οἰκονομικῷ, τῶν δ' ὀργάνων τὰ μὲν ἄψυχα τὰ δ' ἔμψυχα (οἷον τῷ κυβερνήτῃ ὁ μὲν οἴαξ ἄψυχον ὁ δὲ πρωρεὺς ἔμψυχον, ὁ γὰρ ὑπηρέτης ἐν ὀργάνου εἴδει ταῖς τέχναις ἐστίν), οὕτω καὶ τὸ κτῆμα ὄργανον πρὸς ζωήν ἐστι, καὶ ἡ κτῆσις πλῆθος ὀργάνων ἐστί, καὶ ὁ δοῦλος κτῆμά τι ἔμψυχον. Καὶ ὥσπερ ὄργανον πρὸ*

---

[a] *ἔστι δ' ἔτι τέταρτόν τι* (τ.ἔ. *ὃ τι*) Schmidt
[b] *καὶ — οἰκονομίας* ἀθετεῖ, Susemihl
[c] [*καὶ εὖ ζῆν*] ἐκδ.— ; λείπει ΓΜΡ^1
[d] *δὴ* Susemihl

σμα, καὶ ἔργον αὐτῆς τὸ δύνασθαι θεωρῆσαι πόθεν ἔσται πλῆθος χρημάτων· ποιητικὴ γὰρ εἶναι τοῦ πλούτου καὶ τῶν χρημάτων. Ἐνταῦθα, ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐν Ι, iv διαλαμβανόμενα ἡ «χρηματιστικὴ» ἔχει τὴν εὐρυτέραν ἔννοιαν τοῦ «πορίζεσθαι διὰ τῆς συναλλαγῆς τὰ ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμα». [5])=Ι,ii.22. Ὁ ὅρος 'ἐπιστήμη', ὡς γνωστόν, πρέπει νὰ λαμβάνεται ἐνταῦθα ὑπὸ σημασίαν ὅλως διάφορον ἐκείνης ὑφ' ἣν σήμερον ἐκφέρεται· σημαίνει τὴν «εἰδικὴν γνῶσιν» ἢ ὡς θὰ ἐλέγομεν, «τὴν τέχνην», τὴν τεχνικὴν μόρφωσιν. [6]) =Ι, i. 2. Ἡ ἀναίρεσις, ii. 21 (1255^b$_{16}$). [7])=ΕΙΣΑΓ. ΙΙ, ii § 6. [8]) Ἐλλεῖπον ἀπὸ κεφαλαιώδη χ/φα (ΓΜΡ^1)

τρεῖς αὗται σχέσεις τὰς ὁποίας ἐμνημονεύσαμεν. Ὑπάρχει ὅμως καὶ τέταρτόν μέρος τοῦ οἴκου, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς μὲν ταυτίζεται μὲ τὴν ὅλην οἰκονομίαν, κατ᾽ ἄλλους δὲ εἶναι τὸ μέγιστον αὐτῆς μέρος — θὰ ἐξετάσωμεν δὲ πῶς πράγματι ἔχει: ἐννοῶ τὴν τέχνην τοῦ πορίζεσθαι τὰ ἀγαθά[5], τὴν καλουμένην χρηματιστικήν. Κατὰ πρῶτον δὲ περὶ τῆς σχέσεως κυρίου καὶ δούλου ἂς ὁμιλήσωμεν, ἵνα ἴδωμεν ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν τὴν διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς χρησιμότητα αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ μήπως δυνάμεθα, σχετικῶς μὲ τὴν ἀκριβῆ τῶν κατ᾽ αὐτοὺς γνῶσιν, νὰ μορφώσωμεν γνώμην τινὰ ὀρθοτέραν τῶν νῦν κρατουσῶν. Κατὰ τοὺς μὲν δηλαδὴ ἡ ἐπὶ τοῦ δούλου ἀρχὴ τοῦ κυρίου εἶναι ὡρισμένη τις ἐπιστήμη[5] καὶ πρὸς τούτοις ἡ τοῦ οἰκο- 3
δεσπότου, τοῦ δουλοδεσπότου, τοῦ ἐξουσιοδοτημένου πολιτικοῦ ἄρχοντος καὶ τοῦ βασιλέως ἀρχὴ δὲν διαφέρει, ὡς ἐν ἀρχῇ εἴπομεν[6]· κατ᾽ ἄλλους δὲ ἡ ἐπὶ τῶν δούλων ἐξουσία εἶναι παρὰ φύσιν, διότι συμβατικῶς ὁ εἷς εἶναι δοῦλος καὶ ὁ ἄλλος ἐλεύθερος, οὐδεμία δ᾽ ἐκ φύσεως μεταξὺ τούτων ὑπάρχει διάκρισις, διὸ καὶ δὲν εἶναι δίκαιον, καθὸ βίαιον, τὸ τοιοῦτον[7].

4. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ περιουσία εἶναι μέρος τοῦ οἴκου καὶ ἡ τέχνη τῆς κτήσεως περιουσίας μέρος τῆς ὅλης λειτουργίας τοῦ οἴκου —(διότι ἄνευ τῶν ἀναγκαίων ἀδύνατος εἶναι ὁ βίος [καὶ ὁ εὐδαίμων βίος])—[8], ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐπὶ μέρους τέχνας ἀναγκαῖον εἶναι πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἔργου των νὰ ὑπάρχουν τὰ οἰκεῖα ὄργανα, οὕτω παρίσταται ἀνάγκη καὶ ὁ τὸν οἶκον διευθύνων νὰ ἔχῃ τοιαῦτα· ἐκ τῶν ὀργάνων δὲ τὰ μὲν εἶναι ἄψυχα τὰ δὲ ἔμψυχα —(λ.χ. διὰ τὸν κυβερνήτην πλοίου ὁ μὲν οἴαξ εἶναι ἄψυχον ὄργανον, ὁ δὲ πρωρεὺς ἔμψυχον· διότι ὁ ὑπηρέτης εἶναι εἶδος τι ὀργάνου διὰ τὸν ἀσκοῦντα τέχνην τινά)—· ὁμοίως καὶ πᾶν «κτῆμα» εἶναι ὄργανον πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ζωῆς, ἡ περιουσία δὲ δὲν εἶναι ἢ πλῆθος ὀργάνων, ὁ δὲ δοῦλος ἔμψυχον κτῆμα. Πᾶς δὲ ὑπηρέτης εἶναι ὄργανον ὑπηρετοῦν

ὀργάνων πᾶς ὑπηρέτης· εἰ γὰρ ἠδύνατο ἕκαστον τῶν ὀρ- 5
γάνων κελευσθὲν ἢ προαισθανόμενον ἀποτελεῖν τὸ αὑτοῦ
ἔργον, ὥσπερ τὰ Δαιδάλου φασὶν ἢ τοὺς τοῦ Ἡφαίστου
τρίποδας, οὕς φησιν ὁ ποιητὴς αὐτομάτους θεῖον δύεσθαι
ἀγῶνα, οὕτως αἱ κερκίδες ἐκέρκιζον αὐταὶ καὶ τὰ πλῆκτρα
ἐκιθάριζεν, οὐδὲν ἂν ἔδει οὔτε τοῖς ἀρχιτέκτοσιν ὑπηρετῶν
1254a *οὔτε τοῖς δεσπόταις δούλων. Τὰ μὲν οὖν λεγόμενα ὄργανα*
ποιητικὰ ὄργανά ἐστι, τὸ δὲ κτῆμα πρακτικόν· ἀπὸ μὲν
γὰρ τῆς κερκίδος ἕτερόν τι γίνεται παρὰ τὴν χρῆσιν αὐτῆς,
ἀπὸ δὲ τῆς ἐσθῆτος καὶ τῆς κλίνης ἡ χρῆσις μόνον. Ἔτι δ' 6
ἐπεὶ διαφέρει ἡ ποίησις εἴδει καὶ ἡ πρᾶξις, δέονται δ' ἀμ-
φότεραι ὀργάνων, ἀνάγκη καὶ ταῦτα τὴν αὐτὴν ἔχειν δια-
φοράν. Ὁ δὲ βίος πρᾶξις, οὐ ποίησίς ἐστιν· διὸ καὶ ὁ
δοῦλος [ὑπηρέτης] τῶν πρὸς τὴν πρᾶξιν. Τὸ δὲ κτῆμα λέγε-
ται ὥσπερ καὶ τὸ μόριον· τὸ γὰρ μόριον οὐ μόνον ἄλλου
ἐστὶ μόριον, ἀλλὰ καὶ ἁπλῶς ἄλλου, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ κτῆ-
μα. Διὸ ὁ μὲν δεσπότης τοῦ δούλου δεσπότης μόνον, ἐκεί-
νου δ' οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ δοῦλος οὐ μόνον δεσπότου δοῦλός
ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ὅλως ἐκείνου. Τίς μὲν οὖν ἡ φύσις τοῦ

ἀθετεῖται κοινῶς ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν ὡς προσθήκη. [9]) Ἀπεδίδετο ὑπὸ τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὸν Δαίδαλον ἡ κατασκευὴ αὐτομάτων μηχανικῶν ἀνθρώπων· ὁ μῦθος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προῆλθεν ἐκ τῆς ἐντυπώσεως ἣν προὐξένησε εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὁ χωρισμὸς τῶν σκελῶν καὶ τῶν χειρῶν, πρότερον, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Αἰγυπτιακῆς τέχνης, προσκεκολλημένων· ΠΛΑΤ., ΜΕΝΩΝ 97d ταῦτα (τὰ αὐτόματα τοῦ Δαιδάλου) *ἐὰν μὲν μὴ δεδεμένα ᾖ, ἀποδιδράσκει, ἐὰν δὲ δεδεμένα, παραμένει.* [10]) ΙΛΙΑΔ., Σ 373 *τρίποδας γὰρ ἐείκοσι πάντας ἔτευχεν, / ἑστάμεναι περὶ τοῖχον ἐϋσταθέος μεγάροιο· / χρύσεα δέ σφ' ὑπὸ κύκλα ἑκάστῳ πυθμένι θῆκεν, / ὄφρα οἱ αὐτόματοι θεῖον δυσαίατ' ἀγῶνα, / ἠδ' αὖτις πρὸς δῶμα νεοίατο, θαῦμα ἰδέσθαι.* [11]) Ὁ Ἀριστοτέλης ἀνῆγεν εἰς τὴν μυθολογίαν τὰ τοιαῦτα, μὴ δυνάμενος φυσικὰ νὰ φαντασθῇ ἐν τῇ πραγματικότητι τοιοῦτόν τι· ἡ νεωτέρα ὅμως τεχνικὴ ὑπερέβαλε πάντα ταῦτα, πᾶσαν τὴν παραγωγὴν κατορθοῦσα δι' αὐτομάτων μηχανημάτων καὶ ἐπιτρέπουσα οὕτω ὅλως ἀλλοίας μορφὰς κοινωνικοῦ βίου.

δι' ὀργάνων· διότι ἐὰν ἕκαστον τῶν ὀργάνων ἢ διαταχθὲν 5
ἢ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως ἠδύνατο νὰ ἐκτελῇ τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὡς συνέβαινε κατὰ τὰ μυθολογούμενα μὲ τὰ ἀγάλματα τοῦ Δαιδάλου[9] ἢ μὲ τοὺς τρίποδας τοῦ Ἡφαίστου, οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ[10] ἱστορούμενα, εἰσήρχοντο δι' αὐτομάτου κινήσεως εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ θεοῦ, οὕτω δὲ αἱ κερκίδες ὕφαινον μόναι των καὶ τὰ πλῆκτρα ἔκρουον μόνα των τὰς χορδάς, οὔτε οἱ προϊστάμενοι τεχνικοῦ τινος κλάδου θὰ εἶχον ἀνάγκην ὑπηρετῶν, οὔτε οἱ κύριοι ἀνάγκην δούλων[11]. Ὅσα λοιπὸν ὀνομάζονται ὄργανα εἶναι μέσα παραγωγῆς ἄλλων πραγμάτων, ἐνῷ τὸ κτῆμα εἶναι ὄργανον ἀμέσου πρακτικῆς χρησιμοποιήσεως· ἀπὸ τὴν κερκίδα οὕτω παράγεταί τι διαφόρου ἢ ἐκείνη χρήσεως, ἀπὸ τὸ ἔνδυμα ὅμως καὶ τὴν κλίνην οὐδὲν παράγεται, ἀλλὰ αὐτὰ ταῦτα χρησιμοποιοῦνται. Ἐπὶ πλέον, ἐπειδὴ ἡ παραγωγὴ 6
καὶ ἡ πρακτικὴ χρησιμοποίησις ὡς ἐνέργειαι διαφέρουν κατὰ τὸ εἶδος, ἀμφότεραι δὲ χρήζουν ὀργάνων, κατ' ἀνάγκην καὶ ταῦτα τὴν αὐτὴν θὰ ἔχουν διαφοράν. Ἀλλ' ἡ βίωσις εἶναι πρᾶξις χρησιμοποιοῦσα καὶ οὐχὶ πρᾶξις παράγουσα· διὸ καὶ ὁ δοῦλος ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν τῶν ὀργάνων τῆς πρὸς πρᾶξιν χρησιμοποιήσεως[12]. Τὸ «κτῆμα» ὅμως νοεῖται ὡς καὶ τὸ «μέρος»· ὅπως δηλαδὴ τὸ μέρος ὄχι μόνον ἄλλου τινὸς εἶναι μέρος, ἀλλὰ καὶ ἀπολύτως ἄλλου, οὕτω καὶ τὸ κτῆμα. Διὸ καὶ ὁ μὲν κύριος εἶναι γενικῶς κύριος μόνον τοῦ δούλου, κατὰ τὰ ἄλλα ἀνεξάρτητος ὢν τούτου, ὁ δοῦλος ὅμως ὄχι μόνον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὡρισμένον κύριον εἶναι δοῦλος, ἀλλὰ καὶ μόνον ὡς ἀπολύτως εἰς τὸν κύριον ἀνήκων νοεῖται. Ποία λοιπὸν εἶναι ἡ φύσις τοῦ δούλου καὶ 7

---

[12]) Διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ νοήματος τῆς ὅλης περικοπῆς δέον νὰ διακρίνωμεν ὄργανα χρησιμοποιούμενα (*ὄργανα ποιητικὰ*) ἐκ τῶν ὁποίων ἀμέσως παράγεται τὸ πρὸς χρῆσιν πρᾶγμα, καὶ ὄργανα χρησιμοποιοῦντα τὰ ποιητικὰ (*πρακτικά*), τὰ ὁποῖα διὰ τῶν ποιητικῶν ὀργάνων παράγουν ἐμμέσως τὸ πρᾶγμα· οὕτω ἐπὶ τῆς ὑφαν-

δούλου καὶ τίς ἡ δύναμις, ἐκ τούτων δῆλον· ὁ γὰρ μὴ αὑ-
τοῦ φύσει ἀλλ' ἄλλου ἄνθρωπος ὤν, οὗτος φύσει δοῦλός
ἐστιν, ἄλλου δ' ἐστὶν ἄνθρωπος ὃς ἂν κτῆμα ᾖ ἄνθρωπος
ὤν, κτῆμα δὲ ὄργανον πρακτικὸν καὶ χωριστόν. **5.** Πότερον
δ' ἐστί τις φύσει τοιοῦτος ἢ οὔ, καὶ πότερον βέλτιον καὶ δί-
καιόν τινι δουλεύειν ἢ οὔ, ἀλλὰ πᾶσα δουλεία παρὰ φύσιν
ἐστί, μετὰ ταῦτα σκεπτέον. Οὐ χαλεπὸν δὲ καὶ τῷ λόγῳ θεω- 8
ρῆσαι καὶ ἐκ τῶν γινομένων καταμαθεῖν. Τὸ γὰρ ἄρχειν
καὶ ἄρχεσθαι οὐ μόνον τῶν ἀναγκαίων ἀλλὰ καὶ τῶν συμ-
φερόντων ἐστί, καὶ εὐθὺς ἐκ γενετῆς ἔνια διέστηκε τὰ μὲν
ἐπὶ τὸ ἄρχεσθαι τὰ δ' ἐπὶ τὸ ἄρχειν. Καὶ εἴδη πολλὰ καὶ
ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων ἐστίν (καὶ ἀεὶ βελτίων ἡ ἀρχὴ ἡ
τῶν βελτιόνων ἀρχομένων, οἷον ἀνθρώπου ἢ θηρίου, τὸ
γὰρ ἀποτελούμενον ἀπὸ τῶν βελτιόνων βέλτιον ἔργον, ὅπου
δὲ τὸ μὲν ἄρχει τὸ δ' ἄρχεται, ἐστί τι τούτων ἔργον)· ὅσα 9
γὰρ ἐκ πλειόνων συνέστηκε καὶ γίνεται ἕν τι κοινόν, εἴτε ἐκ
συνεχῶν εἴτ' ἐκ διῃρημένων, ἐν ἅπασιν ἐμφαίνεται τὸ ἄρχον
καὶ τὸ ἀρχόμενον, καὶ τοῦτο ἐκ τῆς ἁπάσης φύσεως ἐνυπάρ-
χει τοῖς ἐμψύχοις· καὶ γὰρ ἐν τοῖς μὴ μετέχουσι ζωῆς ἐστί
τις ἀρχή, οἷον ἁρμονίας· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως ἐξωτερικω-
τέρας ἐστὶ σκέψεως. Τὸ δὲ ζῷον πρῶτον συνέστηκεν ἐκ ψυ- 10
χῆς καὶ σώματος, ὧν τὸ μὲν ἄρχον ἐστὶ φύσει τὸ δ' ἀρχό-

τουργικῆς, ἡ μὲν κερκὶς εἶναι τὸ ποιητικὸν ὄργανον, ὁ δοῦλος ὁ χειριζόμενος τὴν κερκίδα τὸ πρακτικόν, τὸ δὲ παραγόμενον ὕφασμα τὸ πρὸς χρῆσιν κτῆμα. (Ἡ τελευταία δὲ φράσις ἔχει οὕτω ἀναπτυσσομένη: Ὁ δοῦλος εἶναι ὄργανον ἐξυπηρετήσεως τῶν ἀναγκῶν τοῦ βίου· πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν παρίσταται ἀνάγκη χρησιμοποιήσεως πολλῶν καὶ διαφόρων πραγμάτων· τὰ πράγματα αὐτὰ ἢ παράγονται ἢ χρησιμοποιοῦνται κατόπιν κατεργασίας· συνεπῶς ὁ δοῦλος διὰ τῶν «ποιητικῶν» ὀργάνων θὰ τὰ παραγάγῃ ἢ θὰ τὰ κατεργασθῇ· ἄρα ὁ δοῦλος εἶναι ὄργανον τοῦ κυρίου χρησιμοποιούμενον πρὸς «πρᾶξιν», ἤτοι πρὸς τὴν πρακτικὴν ἐνέργειαν τὴν ἀπαιτουμένην ὅπως παραχθοῦν τὰ πράγματα

ποία ἡ οὐσιώδης ἰδιότης αὐτοῦ, κατεδείχθη ἐκ τῶν ἀνωτέ-
ρῳ· ἐκεῖνος ὅστις, ἄνθρωπος ὤν, δὲν ἀνήκει εἰς ἑαυτόν, ἀλλ'
εἰς ἄλλον, οὗτος εἶναι φύσει δοῦλος· ἀνήκει δὲ εἰς ἄλλον ἄν-
θρωπός τις, ἐάν, ἄνθρωπος ὤν, εἶναι κτῆμα τούτου· καί, ὡς
ἐλέχθη, τὸ κτῆμα εἶναι ὄργανον διὰ τὴν πρὸς πρᾶξιν χρη-
σιμοποίησιν, χωριστὸν ἀπὸ τὸν ἰδιοκτήτην. (5). Τί δὲ ἐκ
τῶν δύο ἀληθεύει, ἂν τουτέστι εἶναί τις φύσει τοιοῦτος ἢ
ὄχι, καὶ ἂν εἶναι λυσιτελέστερον καὶ δίκαιον νὰ εἶναι τις
δοῦλος ἢ ὄχι, καὶ ἂν γενικώτερον πᾶσα ἀδιακρίτως δουλεία
παρὰ φύσιν εἶναι, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν εὐθύς, μετὰ τὰ ἀνω-
τέρω. Δὲν εἶναι δὲ δύσκολον καὶ θεωρητικῶς νὰ τὰ ἐξετά- 8
σωμεν καὶ ἐμπειρικῶς νὰ τὰ ἐξακριβώσωμεν. Διότι ἡ σχέ-
σις ἄρχοντος καὶ ἀρχομένου ὄχι μόνον ἐκ τῶν ἀναγκαίων,
ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν συμφερόντων εἶναι, μερικὰ δὲ ((ὄντα καὶ
στοιχεῖα)) εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς ὑπάρξεώς των διεκρίθησαν
ὡς προωρισμένα τὰ μὲν νὰ ἄρχωνται τὰ δὲ νὰ ἄρχουν.
Ὑπάρχουν δὲ πολλὰ εἴδη ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων —(ἀνω-
τέρου δὲ πάντοτε τύπου εἶναι ἡ ἀρχὴ ἡ ἀσκουμένη ἐπὶ
ἀνωτέρων ὄντων, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἐπὶ ἀνθρώπου παρὰ
ἐπὶ θηρίου, διότι ὅσον ἀνώτερος εἶναι ὁ τύπος τῶν ἐπιτε-
λούντων ἔργον τι, τοσοῦτον καὶ τὸ ἔργον ἀνώτερον εἶναι·
ἐκεῖ δέ, ὅπου τὸ μὲν ἄρχει, τὸ δὲ ἄρχεται, ἔργον τι ἐπι-
τελεῖται)— · οὕτω δέ, εἰς πάντα τὰ ὄντα ἕκαστον τῶν 9
ὁποίων ἀπετελέσθη ἐκ περισσοτέρων μερῶν, εἴτε ἀδιαχωρί-
στως συνυπαρχόντων εἴτε ὡς αὐτοτελῶν διακρινομένων, συν-
τεθέντων εἰς ὅλον τι, εἰς ἅπαντα ταῦτα σαφῶς ἐκφαίνον-
ται τὰ ἐν λόγῳ στοιχεῖα τοῦ ἄρχοντος καὶ ἀρχομένου, ἐνυ-
πάρχει δὲ ὁ συνδυασμὸς οὗτος εἰς πάντα τὰ ἔμψυχα ὡς συ-
νέπεια τῆς ὅλης αὐτῶν φυσικῆς ὑποστάσεως· (διότι καὶ εἰς
τὰ μὴ μετέχοντα ζωῆς ὑπάρχει τι τὸ κυριαρχοῦν, ὡς ἐπὶ
παραδείγματι εἰς τὴν μουσικὴν κλίμακα· πλὴν ὅμως τὸ
ζήτημα τοῦτο πιθανὸν νὰ ἀνήκῃ εἰς ἔρευναν ἐκτὸς τοῦ θέ-
ματός μας)· καὶ κατὰ πρῶτον ἰδοὺ τὸ ζῶον, ὅπερ ἀποτε- 10
λεῖται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ἐξ ὧν τὸ μὲν εἶναι φύσει ἄρ-

μενον. Δεῖ δὲ σκοπεῖν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσι μᾶλλον τὸ
φύσει καὶ μὴ ἐν τοῖς διεφθαρμένοις. Διὸ καὶ τὸν βέλ-
τιστα διακείμενον καὶ κατὰ σῶμα καὶ κατὰ ψυχὴν ἄν-
θρωπον θεωρητέον, ἐν ᾧ τοῦτο δῆλον· τῶν γὰρ μοχθηρῶν
1254b *ἢ μοχθηρῶς ἐχόντων δόξειεν ἂν ἄρχειν πολλάκις τὸ σῶμα*
τῆς ψυχῆς διὰ τὸ φαύλως καὶ παρὰ φύσιν ἔχειν. Ἔστι 11
δ' οὖν, ὥσπερ λέγομεν, πρῶτον ἐν ζῴῳ θεωρῆσαι καὶ δεσπο-
τικὴν ἀρχὴν καὶ πολιτικήν· ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ τοῦ σώματος
ἄρχει δεσποτικὴν ἀρχήν, ὁ δὲ νοῦς τῆς ὀρέξεως πολιτικὴν
καὶ βασιλικήν· ἐν οἷς φανερόν ἐστιν ὅτι κατὰ φύσιν καὶ συμ-
φέρον τὸ ἄρχεσθαι τῷ σώματι ὑπὸ τῆς ψυχῆς καὶ τῷ πα-
θητικῷ μορίῳ ὑπὸ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ μορίου τοῦ λόγον ἔχον-
τος, τὸ δ' ἐξ ἴσου ἢ ἀνάπαλιν βλαβερὸν πᾶσιν. Πάλιν ἐν ἀν- 12
θρώπῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ζῴοις ὡσαύτως· τὰ μὲν γὰρ ἥμερα
τῶν ἀγρίων βελτίω τὴν φύσιν, τούτοις δὲ πᾶσι βέλτιον ἄρχε-
σθαι ὑπ' ἀνθρώπου, τυγχάνει γὰρ σωτηρίας οὕτως. Ἔτι δὲ
τὸ ἄρρεν πρὸς τὸ θῆλυ φύσει τὸ μὲν κρεῖττον τὸ δὲ χεῖρον,
τὸ μὲν ἄρχον τὸ δ' ἀρχόμενον. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἀναγ-
καῖον εἶναι καὶ ἐπὶ πάντων ἀνθρώπων· ὅσοι μὲν οὖν το- 13
σοῦτον διεστᾶσιν ὅσον ψυχὴ σώματος καὶ ἄνθρωπος θηρίου
(διάκεινται δὲ τοῦτον τὸν τρόπον, ὅσων ἐστὶν ἔργον ἡ τοῦ σώ-
ματος χρῆσις καὶ τοῦτ' ἔστ' ἀπ' αὐτῶν βέλτιστον), οὗτοι μέν
εἰσι φύσει δοῦλοι, οἷς βέλτιόν ἐστιν ἄρχεσθαι ταύτην τὴν
ἀρχήν, εἴπερ καὶ τοῖς εἰρημένοις. Ἔστι γὰρ φύσει δοῦλος ὁ
δυνάμενος ἄλλου εἶναι (διὸ καὶ ἄλλου ἐστίν) καὶ ὁ κοινωνῶν
λόγου τοσοῦτον ὅσον αἰσθάνεσθαι ἀλλὰ μὴ ἔχειν· τὰ γὰρ
ἄλλα ζῷα οὐ λόγῳ αἰσθανόμενα ἀλλὰ παθήμασιν ὑπηρετεῖ.

τὰ ἐξυπηρετικὰ τῶν ἀναγκῶν τοῦ βίου του). [13]) Περὶ τῶν τριῶν μορίων τῆς ψυχῆς βλ. αὐτ. I. I[61]. [14]) Παρατηρεῖ τις ἐνταῦθα δισταγμόν τινα, διότι κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ 'Α. ἀρκεῖ διὰ τὸν χαρακτηρισμόν τινος ὡς δούλου τὸ νὰ ἔχῃ ὁρισθῆ ὑπὸ τῆς φύσεως ὡς ἔργον αὐτοῦ ἡ χρῆσις τοῦ σώματος. [15]) «*Ὁ δυνάμενος*» = ὁ *δυνάμει ὤν*· ἡ ἔννοια δὲ τοῦ 'δυνάμει' παρ' Ἀριστοτέλει, εἶναι «ἡ ἐκ φύσεως ἐνυπάρχουσα ἰδιότης» γενικῶς. [16]) Οὕτω ἀποδίδο-

χον τὸ δὲ φύσει ἀρχόμενον. Τὸ «φύσει» ὅμως πρέπει νὰ ἐξετάζῃ τις εἰς τὰ ὅσον ἔνεστι κατὰ φύσιν ἔχοντα, οὐχὶ δὲ εἰς τὰ ἐκτραπέντα τοῦ κανονικοῦ των τύπου· διὸ καὶ εἰς τὸν ἄκραν ἔχοντα σωματικὴν καὶ ψυχικὴν ὑγείαν ἄνθρωπον δέον νὰ ἀποβλέψωμεν, παρ' ᾧ ἔκδηλος εἶναι ἡ τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ σώματος ἡγεμονία· καθ' ὅσον ἐκ τῶν νοσηρῶν ἢ ὑπὸ νοσηρῶν διαθέσεων φερομένων ἀτόμων θὰ συνεπέραινέ τις ὅτι πολλάκις τῆς ψυχῆς ἡγεμονεύει τὸ σῶμα, λόγῳ τῆς ἐλαττωματικῆς καὶ παρὰ φύσιν καταστάσεώς των. Δυνατὸν λοιπόν, ὡς εἴπομεν, εἰς τὸ ἔμβιον κατὰ πρῶτον ὂν νὰ 11
διακρίνωμεν εἴδη κυριαρχίας ἀνάλογα πρὸς τὰ τοῦ δουλοδεσπότου καὶ τοῦ ἐξουσιοδοτημένου πολιτικοῦ ἄρχοντος· ἡ μὲν ψυχὴ [13] τουτέστι ἀσκεῖ ἐπὶ τοῦ σώματος εἶδος δεσποτικῆς, ὁ δὲ νοῦς ἐπὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ εἶδος πολιτικῆς καὶ βασιλικῆς ἀρχῆς· ἐπ' αὐτῶν δὲ κατάδηλον εἶναι ὅτι καὶ κατὰ φύσιν συμβαίνει καὶ συμφέρον εἶναι εἰς τὸ σῶμα νὰ ἄρχηται ὑπὸ τῆς ψυχῆς καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν μόριον ὑπὸ τοῦ νοῦ, τουτέστιν ὑπὸ τοῦ μορίου τοῦ ἔχοντος τὴν λογικήν, ἐνῶ ἡ ἰσοτιμία ἢ τανάπαλιν μεταξὺ τῶν στοιχείων τούτων κυριαρχία εἶναι πρὸς ζημίαν ὅλων. Μεταξὺ πάλιν 12
τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἄλλων ζώων, ὁμοίως· τὰ μὲν ἥμερα τουτέστιν εἶναι τὴν φύσιν ἀνώτερα τῶν ἀγρίων, εἰς πάντα δὲ λυσιτελέστερον τὸ νὰ ἄρχωνται ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ὅσον οὕτω διασφαλίζεται ὁ βίος των. Ἐπίσης μεταξὺ τῶν φύλων φύσει τὸ ἄρρεν εἶναι ὑπεροχώτερον καὶ τὸ θῆλυ κατώτερον, ἄρχον δὲ τὸ ἄρρεν τὸ δὲ θῆλυ ἀρχόμενον. Τὸ αὐτὸ λοιπὸν κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ συμβαίνῃ γενικῶς καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὅσοι τουτέστι διαφέρουν ἀλλήλων, ὅσον 13
ἡ ψυχὴ διαφέρει τοῦ σώματος καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ θηρίου —(εὑρίσκονται δὲ εἰς τὴν θέσιν τῶν δευτέρων οἱ προωρισμένον ἔργον ἔχοντες τὴν τοῦ σώματος χρῆσιν, εἶναι δὲ καὶ τοῦτο τὸ ἄριστον ἐξ ὅσων εἶναι δυνατὸν παρ' αὐτῶν νὰ προέλθουν)—[14], οὗτοι ((οἱ δεύτεροι)) εἶναι φύσει δοῦλοι, καὶ ὠφελιμώτερον εἶναι δι' αὐτούς, ἐὰν βεβαίως καὶ διὰ τὰ προειρημένα, νὰ ἄρχωνται ὑπ' ἀρχῆς ἀναλόγου εἴδους. Δοῦλος ἐν ἄλλοις λόγοις εἶναι ὁ ἔχων τὴν ἰδιότητα [15] νὰ ἀνήκῃ εἰς ἄλλον, διὸ καὶ εἰς ἄλλον ἀνήκει, καὶ ὁ μετέχων λογικῆς φύσεως τοσοῦτον μόνον, ὅσον ἀρκεῖ δι' αὐτῆς νὰ ἀντιλαμβάνηται, ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ ἔχῃ συνείδησιν αὐτῆς [16]· ἐνῷ τὰ ἄλλα ζῷα ἐξυπηρετοῦν οὐχὶ ἀντιλαμβανόμενα, ἀλλ' ἐξα-

Καὶ ἡ χρεία δὲ παραλλάττει μικρόν· ἡ γὰρ πρὸς τ' ἀναγκαῖα 14
*τῷ σώματι βοήθεια γίνεται παρ' ἀμφοῖν, παρά τε τῶν δού-
λων καὶ παρὰ τῶν ἡμέρων ζῴων. Βούλεται μὲν οὖν ἡ φύ-
σις καὶ τὰ σώματα διαφέροντα ποιεῖν τὰ τῶν ἐλευθέρων
καὶ τῶν δούλων, τὰ μὲν ἰσχυρὰ πρὸς τὴν ἀναγκαίαν χρῆ-
σιν, τὰ δ' ὀρθὰ καὶ ἄχρηστα πρὸς τὰς τοιαύτας ἐργασίας,
ἀλλὰ χρήσιμα πρὸς πολιτικὸν βίον (οὗτος δὲ καὶ γίνεται
διῃρημένος εἴς τε τὴν πολεμικὴν χρείαν καὶ τὴν εἰρηνικήν),
συμβαίνει δὲ πολλάκις καὶ τοὐναντίον, τοὺς μὲν τὰ σώματα
ἔχειν ἐλευθέρων τοὺς δὲ τὰς ψυχάς· ἐπεὶ τοῦτό γε φανερόν,* 15
*ὡς εἰ τοσοῦτον γένοιντο διάφοροι τὸ σῶμα μόνον, ὅσον αἱ
τῶν θεῶν εἰκόνες, τοὺς ὑπολειπομένους πάντες φαῖεν ἂν
ἀξίους εἶναι τούτοις δουλεύειν. Εἰ δ' ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦτ'
ἀληθές, πολὺ δικαιότερον ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦτο διωρίσθαι·
ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ῥᾴδιον ἰδεῖν τό τε τῆς ψυχῆς κάλλος καὶ*
1255a *τὸ τοῦ σώματος. Ὅτι μὲν τοίνυν εἰσὶ φύσει τινὲς οἱ μὲν
ἐλεύθεροι οἱ δὲ δοῦλοι, φανερόν, οἷς καὶ συμφέρει τὸ δου-
λεύειν καὶ δίκαιόν ἐστιν.*

6. *Ὅτι δὲ καὶ οἱ τἀναντία φάσκοντες τρόπον τινὰ λεγου-* 16
*σιν ὀρθῶς, οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν. Διχῶς γὰρ λέγεται τὸ δου-
λεύειν καὶ ὁ δοῦλος· ἔστι γάρ τις καὶ κατὰ νόμον δοῦλος
καὶ δουλεύων, ὁ γὰρ νόμος ὁμολογία τίς ἐστιν ἐν ᾧ*[a] *τὰ
κατὰ πόλεμον κρατούμενα τῶν κρατούντων εἶναι [φασίν]*[b].

---

[a] *ἐφ' ᾧ* Bernays
[b] [*φασίν*] Bernays

ρων τὸ περίφημον τοῦτο χωρίον, ὅσον ὀλίγα δὲ ἀσαφὲς καὶ δυσερμήνευτον· τὸ ἀντικείμενον δὲ τοῦ *αἰσθάνεσθαι* (= νὰ ἀντιλαμβάνηται) εἶναι «αἱ ἐπιταγαί» τοῦ κυρίου, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀκολούθου πρὸς τὰ ζῶα συγκρίσεως. 17) = ΕΙΣΑΓ. III11. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐκλαμβάνει τὸ ἀποτέλεσμα ὡς αἰτιακὴν ἰδιότητα· 18) Τὸ χωρίον εἶναι προφανῶς τεταραγμένον· ἡ πλήρης ἔννοια εἶναι ἡ ἑξῆς περίπου: «ὑφίσταται ἡ σύγχυσις αὕτη λόγῳ τῶν ρευστῶν ὁρίων μεταξὺ σώματος ἐλευθέρου καὶ σώματος δούλου καὶ μεταξὺ ψυ-

ναγκαζόμενα. Ἡ χρησιμοποίησις ὅμως τούτων μικρὸν παραλλάσσει· διότι ἡ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς βοήθεια ὑπ᾽ ἀμφοτέρων παρέχεται, ὑπό τε τῶν δούλων τουτέστι καὶ τῶν ἡμέρων ζώων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ φύσις ἐπιτηδεύεται νὰ πλάττῃ διάφορα τὰ σώματα τῶν ἐλευθέρων καὶ τῶν δούλων [17], ταῦτα μὲν στιβαρὰ διὰ τὴν καταναγκαστικὴν βάναυσον ὑπηρεσίαν, ἐκεῖνα δὲ εὐθυτενῆ καὶ ἄχρηστα πρὸς τὰς τοιαύτας ἐργασίας, χρήσιμα ὅμως διὰ τὸν πολιτικὸν τῆς πόλεως βίον — (διαιρεῖται δ᾽ οὗτος εἰς τὰ ἐν πολέμῳ ἔργα καὶ εἰς τὰ ἐν εἰρήνῃ) —· παρ᾽ ὅλον ὅμως τοῦτο συμβαίνει πολλάκις καὶ τὸ ἀντίθετον, δοῦλοι μὲν νὰ ἔχουν σώματα ἐλευθέρων, ἐλεύθεροι δὲ ψυχὰς δούλων· διότι [18] εἶναι βεβαίως φανερὸν ὅτι εἰς ἣν περίπτωσιν 15 ἐγεννῶντο ἄτομά τινα τοσοῦτον διαφέροντα τῶν ἄλλων κατὰ τὸ σῶμα, ὅσον τὰ τῶν θεῶν ἀγάλματα διαφέρουν τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων, πάντες θὰ ἀπεφαίνοντο ὅτι οἱ ἄλλοι θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι δοῦλοι τούτων. Ἐὰν δὲ ἀληθεύῃ τοῦτο περὶ τοῦ σώματος, πολὺ δικαιότερον εἶναι νὰ τεθῇ περὶ τῆς ψυχῆς ὡς ἀξίωμα· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐξ ἴσου εὔκολον νὰ ἐκτιμήσῃ τις τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς ὡς τὸ τοῦ σώματος. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, φανερὸν πάντως εἶναι ὅτι ἐκ τῶν ἀνθρώπων φύσει οἱ μὲν εἶναι ἐλεύθεροι οἱ δὲ δοῦλοι, διὰ τοὺς δούλους δὲ ὅτι καὶ συμφέρον εἰς αὐτοὺς καὶ δίκαιον εἶναι νὰ εἶναι δοῦλοι.

6. Ὅτι ὅμως καὶ οἱ τὰ ἐναντία ὑποστηρίζοντες, ὀρθῶς 16 ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως κρίνουν, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσωμεν. Συμβαίνει δηλαδὴ οἱ ὅροι «δοῦλος» καὶ «δουλεία» νὰ φέρωνται ὑπὸ διττὴν ἐκδοχήν· διότι ὑπάρχει καὶ ὁ θεωρούμενος δοῦλος καὶ εἰς δουλείαν ὑποβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος δικαίου ἐν ᾧ ἰσχύει συμβατικῶς ὡς νόμος ἡ ἀρχὴ ὅτι πάντα τὰ ἐν τῷ πολέμῳ χειρούμενα περιέρχονται εἰς

χῆς ἐλευθέρου καὶ ψυχῆς δούλου· ἡ τοιαύτη σύγχυσις θὰ ἀπεφεύγετο μόνον εἰς ἣν περίπτωσιν διέφερον τὰ σώματα τῶν

Τοῦτο δὴ τὸ δίκαιον πολλοὶ τῶν ἐν τοῖς νόμοις ὥσπερ ῥήτορα γράφονται παρανόμων, ὡς δεινὸν εἰ τοῦ βιάσασθαι δυναμένου καὶ κατὰ δύναμιν κρείττονος ἔσται δοῦλον καὶ ἀρχόμενον τὸ βιασθέν. Καὶ τοῖς μὲν οὕτω δοκεῖ τοῖς δ' ἐκείνως καὶ τῶν σοφῶν. Αἴτιον δὲ ταύτης τῆς ἀμφισβητήσεως 17
καὶ ὃ ποιεῖ τοὺς λόγους ἐπαλλάττειν, ὅτι τρόπον τινὰ ἀρετὴ τυγχάνουσα χορηγίας καὶ βιάζεσθαι δύναται μάλιστα, καὶ ἔστιν ἀεὶ τὸ κρατοῦν ἐν ὑπεροχῇ ἀγαθοῦ τινος, ὥστε δοκεῖν μὴ ἄνευ ἀρετῆς εἶναι τὴν βίαν, ἀλλὰ περὶ τοῦ δικαίου μόνον εἶναι τὴν ἀμφισβήτησιν (διὰ γὰρ τὸ τοῖς μὲν εὔνοιαν δοκεῖν[a] *τὸ δίκαιον εἶναι, τοῖς δ' αὐτὸ τοῦτο δίκαιον, τὸ τὸν κρείττονα ἄρχειν)· ἐπεὶ διαστάντων γε χωρὶς τούτων τῶν λόγων οὔτ' ἰσχυρὸν οὐθὲν ἔχουσιν οὔτε πιθανὸν ἄτεροι λόγοι, ὡς οὐ δεῖ τὸ βέλτιον κατ' ἀρετὴν ἄρχειν καὶ δεσπόζειν. Ὅλως δ' ἀντεχόμενοί τινες, ὡς οἴονται, δικαίου τινός (ὁ γὰρ νόμος δίκαιόν τι) τὴν κατὰ πόλεμον δου-*

---

[a] *τὸ — εὔνοιαν δοκεῖν* Ross : *τοῦτο — εὔνοια δοκεῖ* χ'/φα

ἐλευθέρων ἀπὸ τὰ σώματα τῶν δούλων ὅσον τὰ ὑπὲρ τὸ φυσικὸν μέγεθος ἀγάλματα τῶν θεῶν ἀπὸ τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ψυχῶν, ἐὰν μεταξὺ ψυχῶν ἐλευθέρων καὶ δούλων ὑφίστατο ἀνάλογος διαφορά· ἀλλὰ ἐπὶ τῶν διαφορῶν τῶν ψυχῶν τὸ ζήτημα εἶναι ἔτι πλέον ἀκανθῶδες, διότι ἡ ψυχικὴ ὑπεροχὴ δὲν ἐκτιμᾶται ὅσον εὐκόλως ἡ σωματική». 19)=ΕΙΣΑΓ. III^{1} § 6. 20) «*Γραφὴ παρανόμων*» ἦτο ἡ κατὰ τοῦ πολιτικοῦ τοῦ εἰσηγηθέντος καὶ ἐπιτυχόντος τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ψήφισιν νόμου ἀντικειμένου πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ πολιτεύματος μήνυσις· ἡ μήνυσις ἦτο δημοσίου δικαίου, εἶχε δὲ δικαίωμα ὅπως προβῇ εἰς ταύτην ἐπὶ ἓν ἔτος μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ νόμου πᾶς πολίτης. (Δεδομένου ὅτι δὲν ὑπῆρχε νόμος γραπτὸς διὰ τὴν δουλείαν, ὡς ἀνωτέρω, ἡ τεχνικὴ αὕτη ἔκφρασις τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι μεταφορική, δύσκολον δὲ εἶναι νὰ μὴ διαβλέπῃ τις εἰς αὐτὴν καὶ ποιάν τινα εἰρωνείαν). 21)=ΕΙΣΑΓ. III^{3} (ἐκδοχή^{1}). 22) Αὐτόθι (ἐκδοχή^{2}). 23) Περὶ τῶν διαφόρων ἐπὶ τοῦ δικαίου ἀντιλήψεων βλ. ΕΙΣΑΓ. III^{1} § 6, 2 sq.

τὴν τῶν χειρούντων ἐξουσίαν. Τὴν ἀρχὴν μάλιστα ταύτην τοῦ κρατοῦντος δικαίου πολλοὶ τῶν παρ' ἡμῖν νομομαθῶν προσβάλλουν, ὡς ἀκριβῶς καὶ τὸν ((προτείναντα νόμον τινὰ παρὰ τὰς τῶν κειμένων διατάξεις)) πολιτικὸν - ἄνδρα, διὰ τῆς 'προσβολῆς τῆς παρὰ τοὺς νόμους εἰσηγήσεως'[20]· διότι εἶναι ὅλως ἀπάνθρωπον, λέγουν, νὰ καθίσταται τὸ εἰς τὴν βίαν ὑποκύψαν δοῦλον καὶ ἐξουσιαζόμενον τοῦ κατὰ τὴν ὑλικὴν δύναμιν ἀνωτέρου καὶ ἐκ τούτου δυναμένου νὰ ἐπιβάλῃ τὴν βίαν· ἐπὶ τούτου δὲ διχογνωμοῦσιν οἱ σοφοὶ καὶ οἱ μὲν ἐκείνην οἱ δὲ ταύτην τὴν ἄποψιν ὑποστηρίζουν. Ὁ λόγος δὲ τῆς τοιαύτης ἀμφισβητήσεως καὶ τῆς 17
συγκρούσεως τῶν θεωριῶν εἶναι ἡ κρατοῦσα πίστις ὅτι ἡ ψυχικὴ ὑπεροχὴ[21] εἰς ἣν περίπτωσιν συνοδεύεται καὶ ὑπὸ ὑλικῶν μέσων ἀποκτᾷ κατ' ἐξοχὴν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιβάλλειν τὴν βίαν, καὶ ὅτι τὸ ὑπερισχῦον εὑρίσκεται ἐν ὑπεροχῇ ἀγαθοῦ τινος, ἐξ ὧν τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπιβαλλομένη βία δὲν εἶναι ἐστερημένη ἠθικοῦ τινος στοιχείου[22], ὥστε ἡ μόνη ἀμφισβήτησις νὰ εἶναι ἡ περὶ τῆς φύσεως τοῦ δικαίου — (καθ' ὅσον διὰ τοὺς μὲν τὸ δίκαιον εἶναι εὔνοιά τις, κατὰ τοὺς ἄλλους δὲ αὐτὸ τοῦτο εἶναι δίκαιον, τὸ νὰ ἄρχῃ ὁ κρείττων)— [23]· διότι ἐὰν παραμερισθῇ ἡ ἐπὶ τούτου διχογνωμία, αἱ λοιπαὶ θεωρίαι, ὅτι δηλαδὴ δὲν πρέπει τὸ ὑπερέχον κατὰ τὰς δυναμικότητας νὰ ἄρχῃ καὶ νὰ ἐξουσιάζῃ, οὐδεμίαν βασιμότητα ἢ πιθανότητα ἔχουν.
Μερικοὶ ὅμως ὑπεραμυνόμενοι, ὡς φαντάζονται, διατάξεώς 18
τινος τοῦ κρατοῦντος δικαίου — (διότι τὸ κοινῶς ἰσχῦον εἶναι τρόπον τινὰ δικαίου διάταξις) — προβαίνουν εἰς τὴν

Ὁ Ἀριστοτέλης παρακολουθεῖ ἐνταῦθα ἁπλῶς τὸν συλλογισμὸν τῶν ἀντιπάλων τῆς θεωρίας τοῦ «φύσει» δικαίου, τῶν πιστευόντων καὶ εἰς τὸν θεσμὸν τῆς ἐκ τοῦ πολέμου δουλείας. Οἱ ἰσχυριζόμενοι λοιπὸν ὅτι ἡ ἐπιβολὴ τῆς βίας εἶναι δικαία μεταθέτουν τὸ ζήτημα ἐπὶ τῆς φύσεως τοῦ δικαίου· πρὸς αὐτοὺς ὅμως ἰσχυριζομένους ὅτι δίκαιον εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ἰσχυροτέρου, ἀντισχυρίζονται οἱ ἄλλοι, ὅτι ἀπεναντίας τὸ δίκαιον εἶναι

λείαν τιθέασι δικαίαν· ἅμα δ᾽ οὔ φασιν, τήν τε ἀρχὴν ἐνδέχεται μὴ δικαίαν εἶναι τῶν πολέμων καὶ τὸν ἀνάξιον δουλεύειν οὐδαμῶς ἂν φαίη τις δοῦλον εἶναι· εἰ δὲ μή, συμβήσεται τοὺς εὐγενεστάτους εἶναι δοκοῦντας δούλους εἶναι καὶ ἐκ δούλων, ἐὰν συμβῇ πραθῆναι ληφθέντας. Διόπερ αὐτοὺς οὐ βούλονται λέγειν δούλους, ἀλλὰ τοὺς βαρβάρους. Καίτοι ὅταν τοῦτο λέγωσιν, οὐθὲν ἄλλο ζητοῦσιν ἢ τὸ φύσει δοῦλον ὅπερ ἐξ ἀρχῆς εἴπομεν· ἀνάγκη γὰρ εἶναί τινας φάναι τοὺς μὲν πανταχοῦ δούλους τοὺς δ᾽ οὐδαμοῦ. Τὸν αὐ- 19
τὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ εὐγενείας· αὑτοὺς μὲν γὰρ οὐ μόνον παρ᾽ αὑτοῖς εὐγενεῖς ἀλλὰ πανταχοῦ νομίζουσιν, τοὺς δὲ βαρβάρους οἴκοι μόνον, ὡς ὄν τι τὸ μὲν ἁπλῶς εὐγενὲς καὶ ἐλεύθερον τὸ δ᾽ οὐχ ἁπλῶς, ὥσπερ ἡ Θεοδέκτου Ἑλένη φησὶ

θείων δ᾽ ἀπ᾽ ἀμφοῖν ἔκγονον ῥιζωμάτων
τίς ἂν προσειπεῖν ἀξιώσειεν λάτριν ;

ὅταν δὲ τοῦτο λέγωσιν, οὐθενὶ ἀλλ᾽ ἢ ἀρετῇ καὶ κακίᾳ διορίζουσι τὸ δοῦλον καὶ ἐλεύθερον καὶ τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς
1255b *δυσγενεῖς· ἀξιοῦσι γάρ, ὥσπερ ἐξ ἀνθρώπου ἄνθρωπον καὶ ἐκ θηρίων γίνεσθαι θηρίον, οὕτω καὶ ἐξ ἀγαθῶν ἀγαθόν·*

εὔνοιά τις, ἤτοι προστασία τῶν ἀσθενεστέρων κατὰ τῶν ἰσχυροτέρων. 24) Τουτέστιν: «ἐφ᾽ ὅσον τὸ τεθὲν δίκαιον, ἀνεξαρτήτως τοῦ πῶς ἐτέθη (ΕΙΣΑΓ. III 10), θεωρεῖται καὶ ἰσχύει ὡς δίκαιον, ἀναγνωρίζει δὲ τὴν ἐκ τοῦ πολέμου δουλείαν, ἄρα αὕτη εἶναι δικαία». 25) Συνεπῶς καὶ αἱ ἐκ τούτων συνέπειαι, ἄρα καὶ ἡ δουλεία. 26) Ὁ μὴ φύσει προωρισμένος. 27) Οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἡ ἐκ τοῦ πολέμου δουλεία εἶναι δικαία. 28) Δηλαδὴ μὴ θεωροῦντες ἑαυτοὺς ὡς δυναμένους νὰ καταστῶσι δοῦλοι ἔστω καὶ ὡς συλληφθέντες ἐν πολέμῳ, ἀναιροῦσι τὴν ὑπ᾽ αὐτῶν ὑποστηριζομένην ἀρχήν, ὅτι ἡ διὰ πολέμου δουλεία εἶναι δικαία, διότι παραδέχονται τὸ φύσει μὴ - δοῦλον αὐτῶν· ἄρα πάλιν μετατίθεται τὸ ζήτημα ἐπὶ τοῦ φύσει ἢ μὴ δούλου. 29) Οἱ βάρβαροι. 30) Οἱ Ἕλληνες. 31) Τραγικὸς ποιητής, φίλος τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ μαθητὴς αὐτοῦ. Ὁ Διογένης Λαέρτιος (V, i. 12) ἀναγράφει μεταξὺ τῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἓν βιβλίον εἰσαγωγῆς εἰς τὴν τέχνην τοῦ Θεοδέκτου: *Τέχνης τῆς Θεο-*

θέσιν ὅτι ἡ ἐκ τοῦ πολέμου δουλεία εἶναι δικαία[24]· ἐν ταὐτῷ ὅμως ἀναιροῦσι τὴν θέσιν ταύτην, διότι ἐνδέχεται νὰ μὴ εἶναι ἡ αἰτία τῶν πολέμων δικαία[25], καὶ κατ' οὐδένα τρόπον θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι εἶναι δοῦλος ὁ μὴ ἄξιος[26] διὰ τὴν δουλείαν· διότι ἄλλως ἠθέλομεν καταλήξει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ θεωρούμενοι εὐγενέστατοι εἶναι δοῦλοι καὶ ἐκ δούλων κατάγονται, ἐὰν συνέβαινε νὰ συλληφθοῦν αἰχμάλωτοι καὶ νὰ πωληθοῦν· διὸ ἀκριβῶς καὶ δὲν θεωροῦσιν ἑαυτούς[27] ὡς δυναμένους νὰ περιπέσουν εἰς δουλείαν, ἀλλὰ μόνον τοὺς βαρβάρους. Καὶ ὅμως ὅταν ἰσχυρίζωνται τοῦτο, οὐδὲν ἄλλο ζητοῦν ἢ τὸ κατὰ φύσιν δοῦλον[28] περὶ οὗ ἐν ἀρχῇ ὡμιλήσαμεν· διότι κατ' ἀνάγκην ὁμολογοῦν ὅτι ἄλλα μὲν ἄτομα[29] πανταχοῦ εἶναι δοῦλοι, ἄλλα[30] δὲ οὐδαμοῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν δέ, ὡς ἀνωτέρω, τρόπον σκέ- 19
πτονται καὶ περὶ τῆς εὐγενείας· ἑαυτοὺς μὲν οὐ μόνον μεταξὺ αὐτῶν εὐγενεῖς, ἀλλὰ καὶ ἁπανταχοῦ τῆς γῆς τοιούτους θεωροῦν, τοὺς βαρβάρους δὲ μόνον εἰς τὴν ἰδίαν των χώραν, οὕτω δὲ κατ' αὐτοὺς δύο εἴδη εὐγενείας καὶ ἐλευθερίας ὑπάρχουν, τὸ μὲν ἀπόλυτον τὸ δὲ σχετικόν, ὡς καὶ ἡ Ἑλένη τοῦ Θεοδέκτου[31] ἐκφράζεται:

«δοῦλα του νὰ μὲ πῇ ποιὸς θὰ τολμήσῃ
ποὺ κι' ἀπ' τὶς δυὸ τὶς γονικὲς τὶς ρίζες
ἀπὸ θεοὺς κρατῶ;»[32].

Ἀλλ' ὅταν ἰσχυρίζωνται ταῦτα δι' οὐδενὸς ἄλλου διακρίνουν τὸ δοῦλον καὶ τὸ ἐλεύθερον, καὶ τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς τυχαίους, ἢ διὰ τοῦ γνώμονος τῶν προτερημάτων καὶ τῶν μειονεκτημάτων· ἔχουν δηλαδὴ τὴν ἀξίωσιν ὡς ἐκ τοῦ ἀνθρώπου γεννᾶται ἄνθρωπος καὶ ἐκ τοῦ θηρίου θηρίον, οὔ-

---

δέκτου εἰσαγωγῆς α'. 32) Ἐξ ἀπολεσθείσης τραγωδίας τοῦ Θεοδέκτου «ΕΛΕΝΗ». (Παρὰ τὴν παράδοσιν ὅτι ἡ Ἑλένη ἦτο κόρη τοῦ Διὸς καὶ τῆς θνητῆς Λήδας, ὑπῆρχε καὶ ρευστὴ παράδοσις ἄλλη, καθ' ἣν ἦτο κόρη τοῦ Διὸς καὶ τῆς Νεμέσεως, ἢ τοῦ Διὸς καὶ θυγατρός τινος τοῦ Ὠκεανοῦ· ἀλλὰ κατὰ τοὺς Ἀττικοὺς αὐτὴ ἡ Νέμεσις ἦτο Ὠκεανίς, πρβλ. Παυσαν., VII, v. 3. Σχόλ. Εὐριπ.,

*ἡ δὲ φύσις βούλεται μὲν τοῦτο ποιεῖν πολλάκις, οὐ μέντοι
δύναται. Ὅτι μὲν οὖν ἔχει τινὰ λόγον ἡ ἀμφισβήτησις, καὶ
οὐκ εἰσί τινες*[a] *οἱ μὲν φύσει δοῦλοι οἱ δ' ἐλεύθεροι, δῆλον·
καὶ ὅτι ἔν τισι διώρισται τὸ τοιοῦτον, ὧν συμφέρει τῷ μὲν* 20
*τὸ δουλεύειν τῷ δὲ τὸ δεσπόζειν καὶ δίκαιον, καὶ δεῖ τὸ
μὲν ἄρχεσθαι τὸ δ' ἄρχειν, ἣν πεφύκασιν ἀρχὴν ἄρχειν,
ὥστε καὶ δεσπόζειν· τὸ δὲ κακῶς ἀσυμφόρως ἐστὶν ἀμφοῖν
(τὸ γὰρ αὐτὸ συμφέρει τῷ μέρει καὶ τῷ ὅλῳ καὶ σώματι
καὶ ψυχῇ, ὁ δὲ δοῦλος μέρος τι τοῦ δεσπότου, οἷον ἔμψυ-
χόν τι τοῦ σώματος κεχωρισμένον δὲ μέρος· διὸ καὶ συμ-* 21
*φέρον ἐστί τι καὶ φιλία δούλῳ καὶ δεσπότῃ πρὸς ἀλλήλους
τοῖς φύσει τούτων ἠξιωμένοις, τοῖς δὲ μὴ τοῦτον τὸν τρό-
πον, ἀλλὰ κατὰ νόμον καὶ βιασθεῖσι, τοὐναντίον).*

7. *Φανερὸν δὲ καὶ ἐκ τούτων ὅτι οὐ ταὐτόν ἐστι δεσπο-
τεία καὶ πολιτικὴ οὐδὲ πᾶσαι ἀλλήλαις αἱ ἀρχαί, ὥσπερ τι-
νές φασιν. Ἡ μὲν γὰρ ἐλευθέρων φύσει ἡ δὲ δούλων ἐστίν,
καὶ ἡ μὲν οἰκονομικὴ μοναρχία (μοναρχεῖται γὰρ πᾶς οἶ-
κος), ἡ δὲ πολιτικὴ ἐλευθέρων καὶ ἴσων ἀρχή. Ὁ μὲν οὖν* 22
*δεσπότης οὐ λέγεται κατ' ἐπιστήμην, ἀλλὰ τῷ τοιόσδ' εἶναι,
ὁμοίως δὲ καὶ ὁ δοῦλος καὶ ὁ ἐλεύθερος. Ἐπιστήμη δ' ἂν*

---

[a] Χωρίον ὅλως ἐφθαρμένον ὅπερ ἄλλοι ἄλλως διορθώνουν: *εἰσὶν* χ'/φα, *εἰσί τινες* ἐκδόται: *οὐκ εἰσὶν οἱ* Immisch, <*εἰσὶ καὶ*> *οὐκ εἰσὶν* Camotius, *οὐκ* <*ἀεί*> *εἰσιν*? Sasemihl

---

Ρῆσ., 342). Ἐνταῦθα ἡ Ἑλένη ἐκφράζει τὴν ἀντίληψιν περὶ ἀπολύτου λόγῳ τῆς πατραγαθίας εὐγενείας καὶ ἐλευθερίας. [33]) Ὡς σημειοῦμεν καὶ εἰς τὰς κριτικὰς σημειώσεις τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι ἐφθαρμένον, οὐδεμία δὲ τῶν προτεινομένων γραφῶν ἱκανοποιεῖ· ἡ μὲν *οὐκ εἰσὶ οἱ* κτλ. καθιστᾷ τὸ χωρίον ἀντιφατικὸν πρὸς αὐτὴν τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀ. περὶ τοῦ φύσει δούλου καὶ πρὸς τὴν ἀμέσως ἐπομένην φράσιν, ἡ δὲ *εἰσὶ οἱ* κτλ. προκαταλαμβάνει ἀσκόπως τὴν ἀμέσως ἐπομένην φράσιν· ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἐπιδεινοῦν τὴν σύγχυσιν. Ὅθεν κατ' εἰκασίαν ἀποδίδομεν τοῦτο ἐν σχέσει πρὸς τὰ σημεῖα εἰς ἃ ἀναφέρεται ὁ Ἀ. [34])=ΕΙΣΑΓ. ΙΙΙ[33]. [35])=ΠΟΛΙΤ. I, i. 2. [36])= αὐτόθ. i[10], ii[1] ΕΙΣΑΓ. ΙΙΙ[21]). [37])= ΕΙΣΑΓ.

τω καὶ ἐκ τῶν ἐχόντων προτερήματα νὰ γεννᾶται ἄνθρωπος ἔχων τὰ αὐτὰ προτερήματα· καὶ ἡ μὲν φύσις ἐπιχειρεῖ μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ πράττῃ τοῦτο, δὲν κατορθώνει ὅμως καὶ πάντοτε νὰ τὸ ἐπιτυγχάνῃ. Ὅτι λοιπὸν ἔχει κάποιον λόγον ἡ ἀμφισβήτησις καὶ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν κατὰ τὰς περιστάσεις οἱ αὐτοὶ νὰ εἶναι φύσει δοῦλοι ἢ ἐλεύθεροι, εἶναι [33] φανερόν· ἐπίσης φανερὸν ὅτι ἡ τοι- 20
αύτη διάκρισις ὑφίσταται ἐκ φύσεως εἰς ἄλλας περιπτώσεις, ὅταν ἡ δουλεία εἰς τὸν ἕνα, ἡ ἄσκησις δὲ τῆς κυριαρχίας ἐκ μέρους τοῦ ἄλλου καὶ συμφέρον καὶ δίκαιον εἶναι, ὅτε καὶ πρέπει ὁ μὲν νὰ ἄρχηται ὁ δὲ νὰ ἄρχῃ κατὰ τὴν ἀρχὴν τὴν ὑπὸ τῆς φύσεως ὁρισθεῖσαν, κατ' αὐτὴν δὲ καὶ ἡ δεσποτεία νὰ ἀσκῆται· ἡ κακὴ ὅμως τῆς δεσποτείας ἄσκησις εἶναι δι' ἀμφοτέρους ἀσύμφορος — (διότι ὅ,τι συμφέρει εἰς τὸ μέρος καὶ εἰς τὸ ὅλον συμφέρει, ὅ,τι εἰς τὸ σῶμα καὶ εἰς τὴν ψυχὴν ὁμοίως, ὁ δὲ δοῦλος εἶναι μέρος τι τοῦ δεσπότου, ἔμψυχον οὕτως εἰπεῖν μέρος τοῦ σώματος ἐκείνου, ἀλλὰ κεχωρισμένον· διὸ καὶ συμφέρον τι καὶ φιλική τις σχέσις μεταξὺ δούλου καὶ δεσπότου ὑφίσταται, εἰς 21
ἣν περίπτωσιν φύσει διετέθησαν οὕτω πρὸς ἀλλήλους, κατ' ἀνάγκην δὲ τὸ ἀντίθετον μεταξὺ ἐκείνων οἵτινες ἐτάχθησαν οὕτω πρὸς ἀλλήλους οὐχὶ ὑπὸ τῆς φύσεως, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ συμβατικοῦ νόμου καὶ τῆς ἐπιβολῆς τῆς βίας).

7. Ἐκ τούτων λοιπὸν φανερὸν εἶναι ὅτι ἡ δεσποτικὴ καὶ ἡ «πολιτική» [34] ἀρχὴ δὲν ταυτίζονται οὐδὲ καὶ αἱ λοιπαὶ πρὸς αὐτὰς καὶ πρὸς ἀλλήλας ἀρχαί, ὡς μερικοὶ ἰσχυρίζονται [35]· διότι ἡ μὲν «πολιτικὴ» ἀσκεῖται ἐπὶ φύσει ἐλευθέρων, ἡ δὲ δεσποτικὴ ἐπὶ φύσει δούλων· καὶ ἡ μὲν οἰκοδιοικητικὴ [36] ἀρχὴ εἶναι εἶδος τι μοναρχικῆς [37], (διότι πᾶς οἶκος [38] μοναρχεῖται), ἡ δὲ «πολιτική», ἀρχὴ ἀσκουμένη μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ ἴσων. Ὁ μὲν λοιπὸν ὅρος «δεσπότης» δὲν χαρακτηρίζει τὸν κατέχοντα εἰδικόν τινα κλά- 22
δον γνώσεων, ἀλλὰ τὸν ἔχοντα τὴν τοιαύτην ἰδιότητα, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ὅροι «δοῦλος» καὶ «ἐλεύθερος». Δυνατὸν

εἴη καὶ δεσποτικὴ καὶ δουλική, δουλικὴ μὲν οἵαν περ ὁ ἐν Συρακούσαις ἐπαίδευεν (ἐκεῖ γὰρ λαμβάνων τις μισθὸν ἐδίδασκε τὰ ἐγκύκλια διακονήματα τοὺς παῖδας)· εἴη δ' ἂν καὶ ἐπὶ πλεῖον τῶν τοιούτων μάθησις, οἷον ὀψοποιικὴ καὶ τἆλλα τὰ τοιαῦτα γένη τῆς διακονίας. Ἔστι γὰρ ἕτερα ἑτέρων τὰ μὲν ἐντιμότερα ἔργα τὰ δ' ἀναγκαιότερα, καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν "δοῦλος πρὸ δούλου, δεσπότης πρὸ δεσπότου". Αἱ μὲν οὖν τοιαῦται πᾶσαι δουλικαὶ ἐπιστῆμαί εἰσι, 23
δεσποτικὴ δ' ἐπιστήμη ἐστὶν ἡ χρηστικὴ δούλων· ὁ γὰρ δεσπότης οὐκ ἐν τῷ κτᾶσθαι τοὺς δούλους, ἀλλ' ἐν τῷ χρῆσθαι δούλοις. Ἔστι δ' αὕτη ἡ ἐπιστήμη οὐδὲν μέγα ἔχουσα οὐδὲ σεμνόν· ἃ γὰρ τὸν δοῦλον ἐπίστασθαι δεῖ ποιεῖν, ἐκεῖνον δεῖ ταῦτα ἐπίστασθαι ἐπιτάττειν. Διὸ ὅσοις ἐξουσία μὴ αὐτοὺς κακοπαθεῖν, ἐπίτροπος λαμβάνει ταύτην τὴν τιμήν, αὐτοὶ δὲ πολιτεύονται ἢ φιλοσοφοῦσιν. Ἡ δὲ κτητικὴ ἑτέρα ἀμφοτέρων τούτων, οἷον ἡ δικαία πολεμική τις οὖσα ἢ θηρευτική.[a] *Περὶ μὲν οὖν δούλου καὶ δεσπότου τοῦτον διωρίσθω τὸν τρόπον.*

1256a **8.** *Ὅλως δὲ περὶ πάσης κτήσεως καὶ χρηματιστικῆς θεω-* III

---

[a] [*ἡ δὲ κτητικὴ—θηρευτική*] ? Conringius

III[30] (ΠΟΛΙΤ. I,i 7). [30]) Πιθανῶς ἐξ ἀπολεσθείσης κωμῳδίας τοῦ συγχρόνου τοῦ Ἀριστοτέλους ποιητοῦ Φιλήμονος. Πρβλ. τὴν παρ' ἡμῖν «ἔχει ὁ ἀφέντης μας ἀφέντη».

ΚΕΦ. III §§ 1-2 ὁρισμὸς τοῦ ἀντικειμένου: καθόλου κτῆσις καὶ «χρηματιστική»· §§ 3-7 περὶ τῶν διαφόρων κατὰ τὴν δίαιταν βίων· § 8 περὶ τῆς δικαίας πολεμικῆς καὶ θηρευτικῆς ὡς κλάδου τῆς κατὰ φύσιν κτητικῆς· § 9 ὁ κατὰ φύσιν πλοῦτος ἀληθὴς καὶ περιωρισμένος· §§ 10-15 περὶ τῆς «χρηματιστικῆς» καὶ τοῦ νομίσματος· §§ 16-17 περὶ τῆς φύσεως τοῦ χρηματικοῦ πλούτου· §§ 18-22 σύγκρισις καὶ σχέσις «χρηματιστικῆς» καὶ οἰκιακῆς οἰκονομίας· § 23 τόκος.

ὅμως νὰ ὑπάρχῃ καί τις «ἐπιστήμη» δεσποτῶν καὶ δούλων· δούλων μὲν ὡς ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἐδίδασκεν ὁ ἐν Συρακούσαις δουλοδιδάσκαλος—(ἐκεῖ δηλαδὴ ἐδίδασκέ τις ἐπ' ἀμοιβῇ τοὺς παιδικὴν ἡλικίαν ἄγοντας δούλους τὰ συνήθη ὑπηρετικὰ ἔργα)· θὰ ἦτο δὲ δυνατὸν νὰ κατεμερίζετο εἰς περισσοτέρους κλάδους ἡ τοιαύτη μόρφωσις, ὡς λ.χ. εἰς τὴν μαγειρικὴν καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἐπὶ μέρους ὑπηρεσίας· διότι διάφορα ἔργα ἀνήκουν εἰς διαφόρους ὑπηρέτας, ἐξ ὧν ἄλλα μὲν ἐντιμότερα, ἄλλα δὲ βαναυσότερα καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν «κι' ἀπὸ δοῦλο μπροστὰ δοῦλος κι' ἀπ' ἀφέντη ἄλλος ἀφέντης»[80]. Ἅπασαι λοιπὸν αὗται «ἐπιστῆμαι» δού- 23
λων εἶναι·— δεσποτῶν δὲ «ἐπιστήμη» ἡ ἀφορῶσα εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ δούλου· διότι ἡ ἰδιότης τοῦ δεσπότου ἔγκειται οὐχὶ εἰς τὴν ἀπόκτησιν δούλων, ἀλλ' εἰς τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν. Οὐδὲν βεβαίως πνευματικὸν ἢ ἠθικὸν ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ τοιαύτη «ἐπιστήμη»: ὁ κύριος πρέπει νὰ γνωρίζῃ νὰ ἐπιτάσσῃ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὁ δοῦλος πρέπει νὰ πράττῃ. Διὸ καὶ ὅσοι εὐχολύνονται νὰ ἀποφεύγουν τὴν ἐνόχλησιν αὐτὴν τῆς αὐτοπροσώπου ἐπιστασίας ἀναθέτουν τὸ ἀξίωμα τοῦτο εἰς ἐπιστάτην, αὐτοὶ δὲ ἐπιδίδονται εἰς τὴν πολιτικὴν ἢ τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ τέχνη ἀφ' ἑτέρου τῆς κτήσεως δούλων διακρίνεται καὶ τῶν δύο τούτων, οὖσα ἄλλη τις ὡς λ.χ. ἡ δικαία κτῆσις πολεμική τις τέχνη ἢ θηρευτική. Περὶ μὲν δούλου καὶ δεσπότου λοιπὸν ἔστωσαν οἱ ἀνωτέρω διορισμοί.

8 ΚΕΦ. III[1]. Ἃς πραγματευθῶμεν ἤδη γενικῶς περὶ 1
τῶν εἰδῶν τῆς κτήσεως καθόλου καὶ περὶ τῆς «χρη-

---

(1) = ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ III ΚΑΙ IV ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ [Ἡ καθόλου «κτητική», ἡ ἐπιστήμη τουτέστι τῆς κτήσεως, διακρίνεται εἰς I) τὴν κατὰ φύσιν. καὶ εἰς II) τὴν παρὰ φύσιν. «Κατὰ φύσιν κτητική» εἶναι ἡ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν ἀναγκαίων καὶ χρησίμων «φυσικῶν ἀγαθῶν» ἡ «παρὰ φύσιν κτητική» εἶναι ἡ ἐπιδιώκουσα δι' ἐπιτηδευμένων μέσων ἀπεριόριστον

ρήσωμεν κατὰ τὸν ὑφηγημένον τρόπον, ἐπείπερ καὶ ὁ δοῦλος τῆς κτήσεως μέρος τι ἦν. Πρῶτον μὲν οὖν ἀπορήσειεν ἄν τις πότερον ἡ χρηματιστικὴ ἡ αὐτὴ τῇ οἰκονομικῇ ἐστὶν ἢ μέρος τι ἢ ὑπηρετική, καὶ εἰ ὑπηρετική, πότερον ὡς ἡ κερκιδοποιικὴ τῇ ὑφαντικῇ ἢ ὡς ἡ χαλκουργικὴ τῇ ἀνδριαντοποιίᾳ (οὐ γὰρ ὡσαύτως ὑπηρετοῦσιν, ἀλλ' ἡ μὲν ὄργανα παρέχει, ἡ δὲ τὴν ὕλην· λέγω δὲ ὕλην τὸ ὑποκείμενον ἐξ οὗ τι ἀποτελεῖται ἔργον, οἷον ὑφάντῃ μὲν ἔρια, ἀνδριαντοποιῷ δὲ χαλκόν) Ὅτι μὲν οὖν οὐχ ἡ αὐτὴ ἡ οἰκονομικὴ τῇ χρη- 2
ματιστικῇ, δῆλον, (τῆς μὲν γὰρ τὸ πορίσασθαι, τῆς δὲ τὸ χρήσασθαι· — τίς γὰρ ἔσται ἡ χρησομένη τοῖς κατὰ τὴν οἰκίαν παρὰ τὴν οἰκονομικήν;)· πότερον δὲ μέρος αὐτῆς ἐστί τι ἢ ἕτερον εἶδος, ἔχει διαμφισβήτησιν. Εἰ γάρ ἐστι τοῦ χρηματιστικοῦ θεωρῆσαι πόθεν χρήματα καὶ κτῆσις ἔσται, ἡ δὲ κτῆσις πολλὰ περιείληφε μέρη καὶ ὁ πλοῦτος, ὥστε πρῶτον ἡ γεωργικὴ πότερον μέρος τι τῆς οἰκονομικῆς[a] *ἢ ἕτερόν τι γένος; καὶ καθόλου ἡ περὶ τὴν τροφὴν ἐπιμέλεια καὶ κτῆ-*

---

[a] *οἰκονομικῆς* Garvey : *χρηματιστικῆς* χ'/φα (ΓΠ).

πλοῦτον. Εἰς ἀμφοτέρας ὑπάγεται ἡ «χρηματιστική», τουτέστιν ἡ ἀνταλλακτική, ἧς δύο εἴδη ὑπάρχουν· α') ἡ κατὰ φύσιν, ὁ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀμέσων βιοτικῶν ἀναγκῶν ἀκριβὴς καὶ δίκαιος ἀντιπραγματισμός· β') ἡ παρὰ φύσιν ἡ ἐπιδιώκουσα τὸ ἐκ τοῦ ἀντιπραγματισμοῦ κέρδος· τὸ Νόμισμα ἀμφοτέρας (§ 18) ἐξυπηρετεῖ, κατ' ἐξοχὴν ὅμως τὴν δευτέραν, ἧς καὶ ἀντικείμενον εἶναι ὁ χρηματικὸς πλοῦτος. Εἰς τὴν (Ι) «κατὰ φύσιν κτητικὴν» ὑπάγονται: Α) ἡ «οἰκονομική», ἡ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας ἐπιστήμη, τῆς ὁποίας εἶναι: α') ἡ κτηνοτροφία, ἡ γεωργία, ἡ λῃστεία, ἡ ἁλιεία, ἡ πολεμική, ἡ θηρευτική· Β) ἡ κατὰ φύσιν χρηματιστικὴ ἧς εἴδη: α') ἡ παλαιὰ «μεταβλητική», ἡ ἀνταλλακτικὴ ἡ διεξαγομένη 1) δι' ἀντιπραγματισμοῦ, 2) διὰ τῆς παλαιᾶς «καπηλικῆς»· β') ἡ «ἀναγκαία χρηματιστική», ἧς εἴδη: 1) ἡ «καπηλικὴ» ἡ διὰ τοῦ νομίσματος ἐξισοῦσα τὴν συμμετρίαν τῶν ἀνταλλασσομένων· 2) ἡ «οἰκειοτάτη» χρηματιστική, ἡ διὰ τῆς περὶ τὰ κτήματα ἐμπειρίας ἐπιτυγχάνουσα τὴν μεγαλυτέραν ἀπόδοσιν αὐτῶν· 3) ἡ ὑλοτομία καὶ αἱ μεταλλευτικαὶ ἐργασίαι· 4) ἡ «νέα μεταβλητική», ἧς

ματιστικῆς»[2] κατὰ τὴν προϋποδειχθεῖσαν μέθοδον, ἐφ' ὅσον, ὡς εἴπομεν, καὶ ὁ δοῦλος εἶναι μέρος τι τῆς περιουσίας. Καὶ κατὰ πρῶτον τίθεται τὸ ἐρώτημα ἐὰν ἡ «χρηματιστικὴ» ταυτίζεται μὲ τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν ἢ εἶναι «μέρος» αὐτῆς ἢ ὑπηρετικὴ αὐτῆς, ἐὰν δὲ εἶναι ὑπηρετική, κατὰ ποῖον ἐκ τῶν δύο τρόπων ὑπηρετεῖ τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν, ὡς ἡ κερκιδοποιικὴ τὴν ὑφαντικὴν ἢ ὡς ἡ χαλκουργικὴ τὴν ἀνδριαντοποιίαν— (διότι δὲν ὑπηρετοῦν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλ' ἡ μὲν παρέχει τὰ ὄργανα, ἡ δὲ τὴν ὕλην· λέγω δὲ ὕλην τὸ ὑπὸ κατεργασίαν ὑλικὸν ἐξ οὗ παράγεται τὸ τεχνούργημα, οἷον εἶναι διὰ τὸν ὑφάντην τὰ ἔρια, διὰ δὲ τὸν ἀνδριαντοποιὸν ὁ χαλκός)—. Καὶ τὸ ὅτι 2
μὲν ἡ οἰκιακὴ οἰκονομία δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν «χρηματιστικήν», εἶναι φανερόν·—(διότι τῆς μὲν «χρηματιστικῆς» ἔργον εἶναι ὁ πορισμὸς τῶν ἀγαθῶν, τῆς δὲ οἰκιακῆς οἰκονομίας ἡ χρησιμοποίησις αὐτῶν· καὶ ποία ἄλλη «ἐπιστήμη» θὰ ἀφεώρα εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τῶν σχετικῶν πρὸς τὸν οἶκον, ἐκτὸς τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας;)—· ἐγείρεται ὅμως τὸ ζήτημα ἐὰν εἶναι μέρος αὐτῆς, ὡς εἴπομεν, ἢ ὅλως διάφορον εἶδος· διότι ἐὰν ἔργον τοῦ ἀσκοῦντος τὴν «χρηματιστικὴν» εἶναι νὰ ἐξετάσῃ πόθεν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρυσθῇ τὰ ἀναγκαῖα καὶ τὸν πλοῦτον, ὅμως ἡ κτῆσις καὶ ὁ πλοῦτος πολλὰ διάκριτα μέρη περιλαμβάνει, ὥστε νὰ τίθεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ ζήτημα ἐὰν καὶ ἡ γεωργικὴ εἶναι μέρος τῆς περὶ τῆς οἰκιακὴν οἰκονομίαν, ἢ ἄλλο διάφορον εἶδος, ὡς καὶ πᾶσα περὶ τὴν συντήρησιν ἐπιμέλεια καὶ κτῆσις[3]. Ἀλλ' 3

εἴδη: αα) ἡ ἐμπορία καὶ τὰ εἴδη αὐτῆς· ββ) ὁ τοκισμός· γγ) ἡ μισθαρνία. Εἰς τὴν (II) «παρὰ φύσιν κτητικὴν» ἢ «παρὰ φύσιν χρηματιστική», ἧς εἴδη: α') ἡ «νέα καπηλική» ἧς ἀντικείμενον εἶναι ὁ πολλαπλασιασμὸς τοῦ νομίσματος· β') ἡ τοκογλυφία.

[2]) Κυρίως σημαίνει τὴν τέχνην ἢ «ἐπιστήμην» τοῦ ἐκπορίζεσθαι τὰ ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμα· φθείρεται διὰ τῆς καπηλικῆς πρῶτον τῆς ἐπιζητούσης ἐκ τοῦ ἀντιπραγματισμοῦ κέρδος εἶτα δὲ ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ νομίσματος, ὅπερ εἰσαχθὲν ὡς μέσον, καταντᾷ σκοπός. [3]) Τὸ ὅλον χωρίον εἶναι σφόδρα τεταραγμένον, λέξεις δέ

σις. Ἀλλὰ μὴν εἴδη γε πολλὰ τροφῆς, διὸ καὶ βίοι πολλοὶ 3
καὶ τῶν ζῴων καὶ τῶν ἀνθρώπων εἰσίν· οὐ γὰρ οἷόν τε ζῆν
ἄνευ τροφῆς, ὥστε αἱ διαφοραὶ τῆς τροφῆς τοὺς βίους πε-
ποιήκασι διαφέροντας τῶν ζῴων. Τῶν τε γὰρ θηρίων τὰ
μὲν ἀγελαῖα τὰ δὲ σποραδικά ἐστιν, ὁποτέρως συμφέρει
πρὸς τὴν τροφὴν αὐτοῖς διὰ τὸ τὰ μὲν ζῳοφάγα τὰ δὲ καρ-
ποφάγα τὰ δὲ παμφάγα αὐτῶν εἶναι· ὥστε πρὸς τὰς ῥᾳστώ-
νας καὶ τὴν αἵρεσιν τὴν τούτων ἡ φύσις τοὺς βίους αὐτῶν
διώρισεν. Ἐπεὶ δ' οὐ ταὐτὸ ἑκάστῳ ἡδὺ κατὰ φύσιν ἀλλ'
ἕτερα ἑτέροις, καὶ αὐτῶν τῶν ζῳοφάγων καὶ τῶν καρποφά-
γων οἱ βίοι πρὸς ἄλληλα διεστᾶσιν· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀν- 4
θρώπων. Πολὺ γὰρ διαφέρουσιν οἱ τούτων βίοι. Οἱ μὲν οὖν
ἀργότατοι νομάδες εἰσίν (ἡ γὰρ ἀπὸ τῶν ἡμέρων τροφὴ
ζῴων ἄνευ πόνου γίνεται σχολάζουσιν, ἀναγκαίου δ' ὄντος
μεταβάλλειν τοῖς κτήνεσι διὰ τὰς νομὰς καὶ αὐτοὶ ἀναγκά-
ζονται συνακολουθεῖν, ὥσπερ γεωργίαν ζῶσαν γεωργοῦντες)·
οἱ δ' ἀπὸ θήρας ζῶσι, καὶ θήρας ἕτεροι ἑτέρας, οἷον οἱ μὲν
ἀπὸ λῃστείας, οἱ δ' ἀφ' ἁλιείας ὅσοι λίμνας καὶ ἕλη καὶ πο-
ταμοὺς ἢ θάλατταν τοιαύτην προσοικοῦσιν, οἱ δ' ἀπ' ὀρνί-
θων ἢ θηρίων ἀγρίων· τὸ δὲ πλεῖστον γένος τῶν ἀνθρώ-
πων ἀπὸ τῆς γῆς ζῇ καὶ τῶν ἡμέρων καρπῶν. Οἱ μὲν οὖν 5
βίοι τοσοῦτοι σχεδόν εἰσιν, ὅσοι γε αὐτόφυτον ἔχουσι τὴν
ἐργασίαν καὶ μὴ δι' ἀλλαγῆς καὶ καπηλείας πορίζονται τὴν
1256b *τροφήν, νομαδικός γεωργικός λῃστρικός ἁλιευτικός θηρευ-*
τικός· οἱ δὲ καὶ μιγνύντες ἐκ τούτων ἡδέως ζῶσι, προσανα-
πληροῦντες τὸν ἐνδεέστερον βίον ᾗ τυγχάνει ἐλλείπων πρὸς
τὸ αὐτάρκης εἶναι, οἷον οἱ μὲν νομαδικὸν ἅμα καὶ λῃστρι-
κόν, οἱ δὲ γεωργικὸν καὶ θηρευτικόν, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ

τινες φανερῶς ἔχουσιν ἐκπέσει κατὰ τὸν Susemihl μεταξὺ τῶν «*ἔσται.... ἡ δὲ κτῆσις*»· μεταφράζομεν κατὰ τὴν πιθανὴν ἡμῖν ἐν-

ὡς γνωστόν, ἀναλόγως τῶν πολλῶν εἰδῶν τῆς τροφῆς πολλοὶ εἶναι οἱ τρόποι τῆς ζωῆς καὶ τῶν ζῴων καὶ τῶν ἀνθρώπων· ἐπειδὴ βεβαίως ἄνευ τροφῆς ὁ βίος εἶναι ἀδύνατος, αἱ διαφοραὶ τῆς τροφῆς κατέστησαν διαφορετικοὺς καὶ τοὺς τρόπους τῆς ζωῆς τῶν διαφόρων ζῴων. Οὕτω ἐκ τῶν θηρίων ἄλλα μὲν ζῶσι κατ' ἀγέλας ἄλλα δὲ σποράδην μεμονωμένα, ὡς ὑπαγορεύει εἰς αὐτὰ ὁ καθ' ὃν διαιτῶνται τρόπος, ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν ἄλλα εἶναι ζῳοφάγα, ἄλλα καρποφάγα, ἄλλα δὲ παμφάγα· ὥστε κατὰ τὰς προτιμήσεις καὶ κατὰ τὸν εὐχάριστον ἑκάστῳ τρόπον διαίτης ἡ φύσις διέκρινε καὶ τοὺς τρόπους τοῦ βίου των· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. 4
Διότι πράγματι πολὺ διαφέρουν οἱ τρόποι καὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν. Οὕτω, οἱ μὲν νωθρότατοι ἐξ αὐτῶν εἶναι νομάδες— (διότι ἡ ἀπὸ τῶν ἡμέρων ζῴων ἄνευ κόπου συναγομένη τροφὴ δὲν ἀπαιτεῖ συστηματικὴν ἐργασίαν· ἐπειδὴ ὅμως λόγῳ τῆς βοσκήσεως καθίσταται ἀναγκαία ἡ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον κίνησις τῶν κτηνῶν, ἀναγκάζονται κα' αὐτοὶ νὰ τὰ παρακολουθοῦν, ἀσκοῦσι δὲ οὕτω τρόπον τινὰ κάποιαν ζῶσαν γεωργίαν) —·ἄλλοι δὲ ἀποζοῦν ἐκ τῆς θήρας, ἄλλοι ὅμως ἀπ' ἄλλης θήρας, οἷον οἱ μὲν ἀπὸ τῆς λῃστείας, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς ἁλιείας, ὅσοι τυχὸν πλησίον εἰς λίμνας καὶ ἕλη καὶ ποταμοὺς ἢ εἰς θάλασσαν πρόσφορον πρὸς ἁλιείαν κατοικοῦν, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς θήρας πτηνῶν ἢ ἀγρίων ζῴων· ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τέλος μέρος τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῆς γῆς καὶ τῶν ἡμέρων καρπῶν. Οἱ μὲν λοιποὶ βίοι τῶν ἀνθρώπων 5
τόσοι σχεδὸν εἶναι, ὅσοι ἐκπορίζονται ἐκ τῶν ἀμέσων τῆς φύσεως προϊόντων τὴν τροφὴν καὶ οὐχὶ δι' ἀνταλλαγῆς καὶ ἀγοραπωλησίας, ὁ νομαδικός, ὁ γεωργικός, ὁ λῃστρικός, ὁ ἁλιευτικὸς καὶ ὁ θηρευτικός· πολλοὶ δὲ ἀναμιγνύοντες μὲ τὸ εἶδος τῆς οἰκείας τροφῆς καὶ ἄλλο καθιστοῦν εὐχάριστον τὴν ζωήν των, προσθέτοντες καθ' ὅσα τυγχάνει ἐλλιπὴς ὁ ἴδιος πρὸς ἐπίτευξιν τῆς πλήρους αὐταρκείας, μετερχόμενοι οἱ μὲν ἐπὶ παραδείγματι νομαδικὸν ἅμα καὶ λῃστρικὸν βίον, οἱ δὲ γεωργικὸν καὶ θηρευτικόν, ὁμοίως καὶ

τοὺς ἄλλους — ὡς ἂν ἡ χρεία συναναγκάζῃ, τοῦτον τὸν τρό-
πον διάγουσιν. Ἡ μὲν οὖν τοιαύτη κτῆσις ὑπ' αὐτῆς φαίνε- 6
ται τῆς φύσεως διδομένη πᾶσιν, ὥσπερ κατὰ τὴν πρώτην
γένεσιν εὐθύς, οὕτω καὶ τελειωθεῖσιν. Καὶ γὰρ κατὰ τὴν
ἐξ ἀρχῆς γένεσιν τὰ μὲν συνεκτίκτει τῶν ζῴων τοσαύτην
τροφὴν ὡς ἱκανὴν εἶναι μέχρις οὗ ἂν δύνηται αὐτὸ
αὑτῷ πορίζειν τὸ γεννηθέν, οἷον ὅσα σκωληκοτοκεῖ ἢ ᾠο-
τοκεῖ· ὅσα δὲ ζῳοτοκεῖ, τοῖς γεννωμένοις[a] *ἔχει τροφὴν*
ἐν αὐτοῖς μέχρι τινός, τὴν τοῦ καλουμένου γάλακτος φύ-
σιν. Ὥστε ὁμοίως δῆλον, ὅτι καὶ γενομένοις οἰητέον, τά τε 7
φυτὰ τῶν ζῴων ἕνεκεν εἶναι καὶ τἆλλα ζῷα τῶν ἀνθρώ-
πων χάριν, τὰ μὲν ἥμερα καὶ διὰ τὴν χρῆσιν καὶ διὰ
τὴν τροφήν, τῶν δ' ἀγρίων, εἰ μὴ πάντα, ἀλλὰ τά γε
πλεῖστα τῆς τροφῆς καὶ ἄλλης βοηθείας ἕνεκεν, ἵνα καὶ
ἐσθὴς καὶ ἄλλα ὄργανα γίνηται ἐξ αὐτῶν. Εἰ οὖν ἡ φύσις
μηθὲν μήτε ἀτελὲς ποιεῖ μήτε μάτην, ἀναγκαῖον τῶν ἀνθρώ-
πων ἕνεκεν αὐτὰ πάντα πεποιηκέναι τὴν φύσιν. Διὸ καὶ ἡ 8
πολεμικὴ φύσει κτητική πως ἔσται (ἡ γὰρ θηρευτικὴ μέρος
αὐτῆς) ᾗ δεῖ χρῆσθαι πρός τε τὰ θηρία καὶ τῶν ἀνθρώπων
ὅσοι πεφυκότες ἄρχεσθαι μὴ θέλουσιν, ὡς φύσει δίκαιον
τοῦτον ὄντα τὸν πόλεμον. Ἓν μὲν οὖν εἶδος κτητικῆς κατὰ
φύσιν τῆς οἰκονομικῆς μέρος ἐστίν, καθὸ[b] *δεῖ ἤτοι ὑπάρ-*

---

[a] *γενομένοις* χ'/φα : *γεννωμένοις* Κοραῆς
[b] *καθὸ* Bernays : *ὅ* χ'/φα

νοιαν. [4]) Ἡ κυρίως ἔννοια νομίζομεν ὅτι εἶναι ἡ ἑξῆς· «ἡ δὲ πολεμική, καθ' ὅσον εἶναι θηρευτικὴ ἀσκουμένη κατὰ τῶν θηρίων καὶ τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ὄντες φύσει δοῦλοι δυστροποῦν, ἀνήκει εἰς τὴν κατὰ φύσιν κτητικὴν κτλ.» [5]) Σφοδρῶς καὶ δικαίως κατεκρίθη ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τὴν δικαίωσιν τοῦ ἀνθρωποκυνηγίου· φανερὸν πάντως ἐκ τοῦ συσχετισμοῦ πρὸς τὰ ἄγρια θηρία ὅτι ἀντικείμενον τῆς θηρευτικῆς αὐτῆς θεωρεῖ τοὺς ἐν ἀγρίᾳ ἢ ἡμιαγρίᾳ καταστάσει διατελοῦντας ἀνθρώπους, ἐξ ὧν συνάγομεν ὅτι τούτους θεωρεῖ φύσει δούλους. [6]) Πρωθύστερος θέσις σχετικῶς πρὸς τὰ ἀνωτ. § 1 ἐρωτήματα. [7]) Αὐτὴ νομί-

τὰ ἄλλα εἴδη συνδυάζοντες—ἐν ὀλίγοις δ' εἰπεῖν, ἐκεῖνον τὸν τρόπον τοῦ βίου φροντίζουν, ὃν ἤθελεν ἐπιβάλλει εἰς αὐτοὺς ἡ ἀνάγκη. Ἡ τούτου λοιπὸν τοῦ εἴδους κτῆσις τῶν 6 πρὸς τὸ ζῆν εἶναι φανερὸν ὅτι ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως δίδεται εἰς πάντα τὰ ζῶντα, ὡς ἀκριβῶς εὐθὺς κατὰ πρῶτον ἅμα τῇ γεννήσει των, οὕτω καὶ κατὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξίν των. Οὕτω τὰ μὲν τῶν ἐμβίων ἅμα τῇ γεννήσει συνεκτίκτουν καὶ τόσην τροφὴν ὅση ἀπαιτεῖται διὰ τὸ γεννηθὲν μέχρις οὗ τοῦτο καταστῇ ἱκανὸν νὰ πορίζηται τροφὴν ἐξ ἰδίων, ὡς συμβαίνει εἰς ὅσα εἶναι σκωληκοτόκα ἢ ᾠοτόκα· ὅσα δὲ εἶναι ζῳοτόκα φέρουν ἐν ἑαυτοῖς μέχρι τινὸς τὴν τροφὴν διὰ τὰ γεννώμενα, τὸ τοῦ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ προϊὸν τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται γάλα. Κατὰ ταῦτα 7 ὀφείλει τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι χάριν τῆς τροφῆς τῶν γεννωμένων τὰ φυτὰ ἕνεκα τῶν ζῴων καὶ τὰ ζῷα ἕνεκα τῶν ἀνθρώπων ὑπάρχουν, τὰ μὲν ἥμερα διὰ τὴν χρῆσιν καὶ τὴν τροφήν, ἐκ δὲ τῶν ἀγρίων, ἂν μὴ ὅλα ὅμως τὰ πλεῖστα διὰ τὴν τροφὴν καὶ τὴν λοιπὴν ἣν παρέχουν προμήθειαν, ὅπως καὶ ἐνδύματα καὶ ἄλλα ὄργανα κατασκευάζωνται ἐξ αὐτῶν. Ἐὰν λοιπὸν ὡς ἀληθῶς ἡ φύσις οὐδὲν ἐκ τῶν ὄντων πλάττει ἄνευ σκοποῦ καὶ εἰς μάτην, κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι αὕτη ἕνεκεν τῶν ἀνθρώπων ἔπλασε πάντα ταῦτα. Διὸ καὶ ἡ πολεμικὴ τέχνη ἀνήκει 8 τρόπον τινὰ εἰς τὴν κατὰ φύσιν κτητικὴν — (διότι μέρος αὐτῆς[4] εἶναι ἡ θηρευτική) — τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ μεταχειρίζωνται κατὰ τῶν θηρίων καὶ κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες προορισθέντες ὑπὸ τῆς φύσεως νὰ ἄρχωνται δυστροποῦν, ὡς τοῦ πολέμου τούτου δικαίου[5] κατὰ φύσιν ὄντος. Ἓν λοιπὸν εἶδος κτητικῆς, ἡ κατὰ φύσιν, εἶναι κλάδος[6] τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας, ἐκείνη τουτέστι καθ' ἣν καθίσταται δυνατὸν[7] νὰ ὑπάρχουν[8] ἢ νὰ ἐξευρίσκηται

ζομεν εἶναι ἀπόδοσις τοῦ χωρίου, ἐνῶ ἄλλοι ἄλλως ἑρμηνεύουν.

[3]) Διὰ τῆς ἐπιμελείας, οἷον τοῦ ἀγροῦ, τοῦ ποιμνίου, κατ' ἀν-

*χειν ἢ πορίζειν αὐτὴν ὅπως ὑπάρχῃ, ὧν ἐστὶ θησαυρισμὸς
χρημάτων πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων καὶ χρησίμων εἰς κοινω-
νίαν πόλεως ἢ οἰκίας. Καὶ ἔοικεν ὅ γ' ἀληθινὸς πλοῦτος ἐκ* 9
*τούτων εἶναι. Ἡ γὰρ τῆς τοιαύτης κτήσεως αὐτάρκεια πρὸς
ἀγαθὴν ζωὴν οὐκ ἄπειρός ἐστιν, ὥσπερ Σόλων φησὶ ποιή-
σας 'πλούτου δ' οὐθὲν τέρμα πεφασμένον ἀνδράσι κεῖται'·
κεῖται γὰρ ὥσπερ καὶ ταῖς ἄλλαις τέχναις· οὐδὲν γὰρ ὄργα-
νον ἄπειρον οὐδεμιᾶς ἐστὶ τέχνης οὔτε πλήθει οὔτε μεγέθει,
ὁ δὲ πλοῦτος ὀργάνων πλῆθός ἐστιν οἰκονομικῶν καὶ πολι-
τικῶν. Ὅτι μὲν τοίνυν ἔστι τις κτητικὴ κατὰ φύσιν τοῖς οἰ-
κονόμοις καὶ τοῖς πολιτικοῖς, καὶ δι' ἣν αἰτίαν, δῆλον.*

9. *Ἔστι δὲ γένος ἄλλο κτητικῆς, ἣν μάλιστα καλοῦσι, καὶ* 10
δίκαιον αὐτὸ καλεῖν, χρηματιστικήν, δι' ἣν οὐδὲν δοκεῖ πέ-
1257a *ρας εἶναι πλούτου καὶ κτήσεως· ἣν ὡς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν
τῇ λεχθείσῃ πολλοὶ νομίζουσι διὰ τὴν γειτνίασιν· ἔστι δ' οὔτε
ἡ αὐτὴ τῇ εἰρημένῃ οὔτε πόρρω ἐκείνης. Ἔστι δ' ἡ μὲν φύ-
σει ἡ δ' οὐ φύσει αὐτῶν, ἀλλὰ δι' ἐμπειρίας τινὸς καὶ τέ-
χνης γίνεται μᾶλλον. Λάβωμεν δὲ περὶ αὐτῆς τὴν ἀρχὴν ἐν-
τεῦθεν· ἑκάστου γὰρ κτήματος διττὴ ἡ χρῆσίς ἐστιν, ἀμφό-* 11
*τεραι δὲ καθ' αὐτὸ μὲν ἀλλ' οὐχ' ὁμοίως καθ' αὐτό, ἀλλ' ἡ
μὲν οἰκεία ἡ δ' οὐκ οἰκεία τοῦ πράγματος, οἷον ὑποδήματος
ἥ τε ὑπόδεσις καὶ ἡ μεταβλητική· ἀμφότεραι γὰρ ὑποδήμα-*

τίθεσιν πρὸς τὸν ἀκόλουθον τρόπον, τὴν θήρευσιν τουτέστι τῶν πραγμάτων. 9) Ἐκ τῶν πραγμάτων ἅτινα πορίζει ἡ κατὰ φύσιν κτητική· διότι αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἀπόλυτον «ἀξίαν», ὡς ἀμέσου πρακτικῆς χρησιμοποιήσεως. Ὡς κατωτέρω, ὁ χρηματικὸς πλοῦτος ἔχει καθαρῶς συμβατικὴν ἀξίαν. 10) Τὴν κατὰ φύσιν κτητικὴν ἐννοεῖ. 11) Ὡς τέχνη κερδοσκοπική.

12) Ἡ ὡς ἄνω θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι, ὡς γνωστόν, μία τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς Πολιτικῆς οἰκονομίας, εἰσαχθεῖσα τὸ

κατὰ ποῖον τρόπον θὰ ὑπάρχουν ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ὁ θη-
σαυρισμὸς εἶναι θησαυρισμὸς πραγμάτων ἀναγκαίων καὶ
χρησίμων διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῆς πόλεως ἢ τῆς οἰ-
κίας. Πιστεύεται μάλιστα ὅτι ἀληθὴς πράγματι πλοῦτος 9
εἶναι μόνον ὁ ἐκ τούτων συγκείμενος[9]. Διότι, ὡς ἐξαρκῶν
πλήρως εἰς μίαν ἄνετον ζωὴν ὁ ἐκ τῆς τοιαύτης κτήσεως
πλοῦτος δὲν εἶναι ἀπεριόριστος, ὡς ἀπεφάνθη ὁ Σόλων λέ-
γων ἐν ποιήματι «ὅριο τοῦ πλούτου φανερὸ κανένα δὲν ὑ-
πάρχει»· διότι συμβαίνει ἀκριβῶς ὅ,τι καὶ διὰ τὰς ἄλλας
τέχνας· οὐδὲν δηλαδὴ οὐδεμιᾶς τέχνης ὄργανον εἶναι ἀπε-
ριόριστον οὔτε κατὰ τὸ πλῆθος οὔτε κατὰ τὸ μέγεθος, ὁ
δὲ πλοῦτος οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ πλῆθος ὀργάνων τῆς οἰκια-
κῆς καὶ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. Καὶ ὅτι λοιπὸν ὑπάρχει
εἶδος τι τῆς κτητικῆς, ἡ κατὰ φύσιν, ἥτις ὑπάγεται εἰς
τὴν σφαῖραν τῆς οἰκιακῆς καὶ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας,
καὶ διὰ ποίους λόγους ὑπάγεται, φανερὸν κατέστη.

9. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἕτερον εἶδος κτητικῆς τὴν ὁποίαν 10
κυρίως καὶ προσφυῶς καλοῦν «χρηματιστικήν», διὰ τὴν
ὁποίαν μάλιστα πιστεύεται ὅτι κτῆσις καὶ πλοῦτος αὐτῆς
οὐδὲν ὅριον ἔχουν· ταύτην[10] δὲ ὡς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μὲ
τὴν προαναφερθεῖσαν ἐκλαμβάνουν, λόγῳ τῆς στενῆς σχέ-
σεώς των· πράγματι ὅμως οὔτε ἡ αὐτὴ εἶναι, οὔτε καὶ
πολὺ ἐκείνης ἀφίσταται. Διότι ἐκ τούτων ἡ μὲν εἶναι κτη-
τικὴ κατὰ φύσιν, ἡ δὲ οὐχὶ κατὰ φύσιν, συνισταμένη μᾶλ-
λον εἰς ἐμπειρίαν τινὰ καὶ ἐπιτήδευσιν[11]. Διὰ τὴν ἔρευναν
ὅμως αὐτῆς ἂς ἀρχίσωμεν οὕτω πως: Ἑκάστου κατεχομέ- 11
νου πράγματος ἡ χρῆσις εἶναι διττή, καὶ κατ᾽ ἀμφοτέρας
μὲν αὐτὸ τοῦτο τὸ πρᾶγμα χρησιμοποιεῖται, ἀλλ᾽ οὐχὶ καὶ
κατὰ τὸν τρόπον τὸν αὐτόν· ἡ μὲν μία χρῆσις εἶναι ἡ ἐκ-
πληροῦσα τὸν φυσικὸν προορισμόν του, ἡ ἑτέρα δὲ ἡ πρὸς
ἀλλότριον σκοπὸν ἀποβλέπουσα, ὡς ἐπὶ παραδείγματι προ-
κειμένου περὶ τοῦ ὑποδήματος ἀφ᾽ ἑνὸς ἡ χρῆσις αὐτοῦ
πρὸς ὑπόδεσιν, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ἡ διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς αὐτοῦ
ἀπόκτησις ἄλλου πράγματος[12]· ἀμφότεραι τουτέστι τοῦ

τος χρήσεις· καὶ γὰρ ὁ ἀλλατόμενος τῷ δεομένῳ ὑποδήματος ἀντὶ νομίσματος ἢ τροφῆς χρῆται τῷ ὑποδήματι ᾗ ὑπόδημα, ἀλλ' οὐ τὴν οἰκείαν χρῆσιν· οὐ γὰρ ἀλλαγῆς ἕνεκεν γέγονε. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἔχει καὶ περὶ τῶν ἄλλων κτημάτων· ἔστι γὰρ ἡ μεταβλητικὴ πάντων, ἀρξαμένη τὸ μὲν πρῶτον ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν, τῷ τὰ μὲν πλείω τὰ δὲ ἐλάττω τῶν ἱκανῶν ἔχειν τοὺς ἀνθρώπους. Ἧ καὶ δῆλον, ὅτι οὐκ 12
ἔστι φύσει τῆς χρηματιστικῆς[a] *ἡ καπηλική· ὅσον γὰρ ἱκανὸν αὐτοῖς, ἀναγκαῖον ἦν ποιεῖσθαι τὴν ἀλλαγήν. Ἐν μὲν οὖν τῇ πρώτῃ κοινωνίᾳ (τοῦτο δ' ἐστὶν οἰκία) φανερὸν ὅτι οὐδέν ἐστιν ἔργον αὐτῆς, ἀλλ' ἤδη πλειόνων*[b] *τῆς κοινωνίας οὔσης. Οἱ μὲν γὰρ τῶν αὐτῶν*[c] *ἐκοινώνουν πάντων, οἱ δὲ κεχωρισμένοι*[d] *πολλῶν πάλιν καὶ ἑτέρων, ὧν κατὰ τὰς δεήσεις ἀναγκαῖον*[e] *ποιεῖσθαι τὰς μεταδόσεις, καθάπερ ἔτι πολλὰ ποιεῖ καὶ τῶν βαρβαρικῶν ἐθνῶν, κατὰ τὴν ἀλλαγήν. Αὐτὰ γὰρ τὰ χρήσιμα πρὸς αὐτὰ καταλλάττονται, ἐπὶ πλέον δ' οὐθέν, οἷον οἶνον πρὸς σῖτον διδόντες καὶ λαμβάνοντες,*

---

[a] *χρηματιστικῆς*] *μεταβλητικῆς* Bernays
[b] *πλειόνων* Richards : *πλείονος* χ'φα
[c] *αὐτῶν* Immisch : *αὐτῶν* χ'φα
[d] *κεχωρισμένων* Immisch
[e] *ἀναγκαῖον* <*ἦν*> *Κοραῆς*

πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἄνταμ Σμίθ. [13]) Αὐτὴ νομίζομεν ὅτι εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ «*ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν*». [14]) Προκειμένου περὶ ἀνταλλαγῆς εἶναι φανερὸν ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ εἰδῶν παρὰ περὶ πλήθους ἢ ὀλιγότητος ἀντικειμένων τοῦ αὐτοῦ εἴδους, ἥτις ἄλλωστε ἐξυπακούεται· διὰ τῆς παροχῆς πλεοναζόντων πραγμάτων τούτου τοῦ εἴδους, ἐλάμβανον τὰ παρ' ἄλλοις πλεονάζοντα ἀντικείμενα τοῦ εἴδους, οὕτινος τὰ παρ' αὐτοῖς δὲν ἐπήρκουν.
[15]) Τὸ χωρίον παρουσιάζει ποιάν τινα ἀνωμαλίαν, διὸ καὶ ἄλλοι ἀντὶ «*χρηματιστικῆς*» ἀναγινώσκουν «*μεταβλητικῆς*»· ἀλλ' ἀδυνατῶ νὰ ἐννοήσω ὑπὸ ποίαν ἔννοιαν καθίσταται οὕτω σαφέστερον τοῦτο. Νομίζω ἀπεναντίας ὅτι σαφέστατον ὡς ἔχει καθίσταται τὸ χωρίον ἂν λάβωμεν τὴν ἀκριβῆ ἐνταῦθα ἔννοιαν τῶν ὅρων «χρηματιστικὴ» καὶ «καπηλική»· «χρηματιστικὴ» ἐνταῦθα εἶναι ἡ διὰ τῆς

ὑποδήματος εἶναι χρήσεις, διότι ὁ ἀνταλλάσσων τὸ ὑπόδημα μὲ τὸν ἔχοντα ἀνάγκην τούτου ἀντὶ νομίσματος ἢ τροφῆς μεταχειρίζεται τὸ ὑπόδημα ὡς ὑπόδημα, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τὸν φυσικὸν προορισμόν του, καθ' ὅσον τὸ ὑπόδημα δὲν ἐγένετο ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς εἶδος ἀνταλλαγῆς. Οὕτως ἔχει δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων· διότι πάντα τὰ πράγματα εἶναι ἀντικείμενα τῆς ἀνταλλαγῆς, ἥτις ἔλαβεν ἀρχὴν κατὰ πρῶτον ἐκ τῆς κατὰ φύσιν κτητικῆς[13], καθ' ὅσον ἐκ τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν εἶχον περισσότερα οἱ δὲ ὀλιγώτερα εἴδη[14] τῶν ἀπαιτουμένων. Ἐκ τούτων φανερὸν εἶ- 12
ναι ὅτι δὲν ὑπάγεται φύσει εἰς τὴν «χρηματιστικὴν» ἡ «καπηλικὴ»[15]· διότι μέχρι τῆς ἐπιτεύξεως βιοτικῆς ἐπαυταρκείας κατ' ἀνάγκην ἐπιχειρεῖται ἡ ἀνταλλαγή. Ἐκ τούτων λοιπὸν φανερὸν καθίσταται ὅτι ἐντὸς τῆς πρωταρχικῆς κοινωνίας—(περὶ τοῦ οἴκου πρόκειται)— οὐδόλως ὑπάρχει διὰ τὴν ἀνταλλαγὴν στάδιον ἐνεργείας· εὐθὺς ὅμως ὡς ἡ κοινωνία καταστῇ πολυπληθεστέρα, ἀνακύπτει αὕτη. Διότι οἱ τοῦ οἴκου μετέχουν ἀπὸ κοινοῦ πάντων τῶν πραγμάτων αὐτῶν, οἱ τῆς πολυπληθεστέρας ὅμως κοινωνίας κεχωρισμένοι ὄντες[16] πολλῶν ἀντιθέτως καὶ ἄλλοι ἄλλων πραγμάτων ἔχοντες χρείαν ἀναγκάζονται νὰ μετέρχωνται, ὡς ἀκριβῶς καὶ σήμερον ἀκόμη πολλὰ τῶν βαρβαρικῶν ἐθνῶν[17], τὴν ἀνταλλαγήν. Κατὰ ταύτην ὅμως μόνον τὰ χρήσιμα καὶ μόνον πρὸς χρήσιμα ἀνταλλάσσουν δι' οὐδὲν δ' ἐπὶ πλέον οὐδέν· δίδουν καὶ λαμβάνουν τουτέστιν

διὰ τοῦ νομίσματος καπηλικῆς παρὰ φύσιν κτητική. «καπηλικὴ» δὲ ἐνταῦθα εἶναι ἡ διὰ τοῦ ἀντιπραγματισμοῦ, ἔστω καὶ τῇ μεσολαβήσει καπήλου, δικαία καὶ ἀκριβὴς ἀνταλλαγή, ἡ ὑπαγομένη κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰς τὴν κατὰ φύσιν κτητικήν· συνεπῶς ἡ τοιαύτη «καπηλικὴ» προφανῶς δὲν ὑπάγεται εἰς τὴν «χρηματιστικήν», ἢ μᾶλλον δὲν δύναται κατὰ ἕνα ὁποιονδήποτε τρόπον νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς χρηματιστική· ἐπεξηγεῖ δὲ ἀκολούθως. [16]) Ὁ Immisch προτείνει τὴν γραφὴν *«κεχωρισμένων»* ὁπότε «κεχωρισμένα» δέον νὰ νοηθῶσι τὰ πράγματα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ *«ἐκοινώνουν»* =(μετεῖχον ἀπὸ κοινοῦ) διὰ τὰ πρόσωπα τοῦ οἴκου. [17]) = ΕΙ-

καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἕκαστον. Ἡ μὲν οὖν τοιαύτη 13
μεταβλητικὴ οὔτε παρὰ φύσιν οὔτε χρηματιστικῆς ἐστὶν εἶδος οὐδέν, εἰς ἀναπλήρωσιν γὰρ τῆς κατὰ φύσιν αὐταρκείας ἦν· ἐκ μέντοι ταύτης ἐγένετ' ἐκείνη κατὰ λόγον. Ξενικωτέρας γὰρ γενομένης[a] *τῆς βοηθείας τῷ εἰσάγεσθαι ὧν ἐνδεεῖς καὶ ἐκπέμπειν ὧν ἐπλεόναζον, ἐξ ἀνάγκης ἡ τοῦ νομίσματος ἐπορίσθη χρῆσις. Οὐ γὰρ εὐβάστακτον ἕκαστον τῶν κατὰ φύσιν ἀναγκαίων· διὸ πρὸς τὰς ἀλλαγὰς τοιοῦτόν τι συνέθεντο* 14
πρὸς σφᾶς αὐτοὺς διδόναι καὶ λαμβάνειν, ὃ τῶν χρησίμων αὐτὸ ὂν[b] *εἶχε τὴν χρείαν εὐμεταχείριστον πρὸς τὸ ζῆν, οἷον σίδηρος καὶ ἄργυρος κἂν εἴ τι τοιοῦτον ἕτερον, τὸ μὲν πρῶτον ἁπλῶς ὁρισθὲν μεγέθει καὶ σταθμῷ, τὸ δὲ τελευταῖον καὶ χαρακτῆρα ἐπιβαλλόντων ἵνα ἀπολύσῃ τῆς μετρήσεως*
1257b *αὐτούς· ὁ γὰρ χαρακτὴρ ἐτέθη τοῦ ποσοῦ σημεῖον. Πορι-* 15
σθέντος οὖν ἤδη νομίσματος ἐκ τῆς ἀναγκαίας ἀλλαγῆς θάτερον εἶδος τῆς χρηματιστικῆς ἐγένετο, τὸ καπηλικόν, τὸ μὲν πρῶτον ἁπλῶς ἴσως γινόμενον, εἶτα δι' ἐμπειρίας ἤδη

---

[a] *γενομένης* Κοραῆς : *γινομένης* χ'φα.
[b] <*οὐκ*> *ὂν* Κοραῆς.

ΣΑΓ. ΙΙΙ [6-12] [18]) Βλ. τὸ περίφημον ὁμηρικὸν χωρίον, *Η* 482sq. *ἔνθεν* (ἐκ τῶν πλοίων τὰ ὁποῖα ἔφερον οἶνον ἐκ τῆς Λήμνου) *ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί, | ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ, | ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν, | ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.*—Ὡς γνωστόν, ὁ ἀντιπραγματισμὸς ἦτο ἡ μόνη μορφὴ τῆς συναλλαγῆς πρὸ τῆς χρήσεως τοῦ νομίσματος· ὀρθότατα ὁ Ἀριστοτέλης παρακολουθεῖ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀντιπραγματισμοῦ διὰ τῆς χρήσεως εὐμετακομίστων καὶ ἀντοχῆς καὶ λόγῳ τοῦ βάρους περιωρισμένων εἰς μέγεθος εἰδῶν, ὡς εἶναι τὰ μέταλλα, εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ νομίσματος. [19]) Βλπ. τὸ Διάγραμμα εἰς ΕΙΣΑΓ. ΙΙΙ[14] καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου. Ὁ ἀκριβὴς καὶ δίκαιος ἀντιπραγματισμὸς ἀνήκει εἰς τὴν κατὰ φύσιν κτητικήν, διότι μὴ οὔσης δυνατῆς τῆς ἀμέσου κτήσεως ὅλων τῶν ἀπαραιτήτων διὰ τὴν αὐτάρκειαν εἰδῶν, ἀναπληροῦται ἐν μέρει διὰ τοῦ ἀντιπραγματισμοῦ· ἀφ' ἧς ὅμω οὗτος ἀποβλέπει εἰς τὸ κέρδος μετα-

οἶνον ἀντὶ σίτου, σῖτον ἀντὶ οἴνου καὶ ἄλλα ἀντὶ πραγμάτων τῆς αὐτῆς χρησιμότητος[18]. Ἡ μὲν λοιπὸν τοιαύτη ἀνταλ- 13
λακτικὴ οὔτε παρὰ φύσιν εἶναι οὔτε καὶ εἶδος τι τῆς «χρηματιστικῆς» [19], καθ' ὅσον ἠσκεῖτο πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς κατὰ φύσιν αὐταρκείας. Ἐκ ταύτης ὅμως προῆλθε κατ' ἀναλογίαν ἐκείνη[20], διότι λόγῳ τοῦ ὅτι ὁλονὲν ἐξ ἀπωτέρων τόπων ἐγίνετο ἡ βοηθητικὴ τῆς αὐταρκείας εἰσαγωγὴ τῶν ὧν ὑπῆρχεν ἔνδεια καὶ ἐξαγωγὴ τῶν ὧν ὑπῆρχε πλεόνασμα, ἐξ ἀνάγκης ἐφευρεθεῖσα ἡ τοῦ νομίσματος εἰσήχθη χρῆσις. Οὕτω δὲ διότι πάντα τὰ κατὰ φύσιν ἀναγκαῖα δὲν
ἦσαν εὐμετακόμιστα· διὸ καὶ διὰ τὰς συναλλαγὰς αὐτῶν 14
οἱ ἄνθρωποι συνέθεντο ὅπως δίδουν καὶ λαμβάνουν πρᾶγμα τι ὅπερ καὶ καθ' αὑτὸ ὂν[21] ἐκ τῶν χρησίμων θὰ παρεῖχε ἐν ταὐτῷ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ εὐχερῆ ὡς ἀνταλλακτικοῦ τῶν πρὸς τὸ ζῆν, οἷον ὁ σίδηρος, ὁ ἄργυρος καὶ εἴ τι ἄλλο τῶν τοιούτων, καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν ὡρίσθη τοῦτο κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ βάρος, κατόπιν ὅμως διὰ τύπου τινὸς ἐπεσημάνθη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἀπαλλάσσῃ οὕτω τούτους τῆς ζυγίσεως· διότι ὁ χαρακτηρίζων αὐτὸ τύπος ἐσήμαινε τὴν κατὰ
ποσὸν ἀξίαν του. Ἀφ' ὅτου ὅμως διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν 15
συναλλαγῶν ἐτέθη ἐν χρήσει τὸ νόμισμα, ἕτερον εἶδος τῆς «χρηματιστικῆς» [22] παρήχθη, ἡ «καπηλικὴ» [23], ἥτις κατ' ἀρχὰς μὲν μὲ φυσικήν τινα ἴσως ἁπλότητα διεξήγετο[24], εἶτα ὅμως διὰ δεξιότητος πλέον καὶ διὰ μείζονος τέχνης, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν πηγῶν καὶ τῶν μεθόδων τοῦ

βάλλεται εἰς παρὰ φύσιν κτητικὴν καὶ εἶναι αὐτὴ ἡ χρηματιστική.

[20]) Ἡ «χρηματιστική». [21]) Ὁ Κοραῆς πρὸ τοῦ «*ὂν*» προσθέτει <*οὐκ*>, ὅλως ὅμως ἀστόχως, καθ' ὅσον καὶ τὰ μέταλλα, ὡς ὄργανα τῆς κατὰ φύσιν κτητικῆς, εἶναι ἐκ τῶν χρησίμων· τὸ δὲ «*εἴ τι τοιοῦτον ἕτερον*» ἀναφέρεται κατόπιν τῶν παραδειγμάτων εἰς τὸ «*τὴν χρείαν εὐμεταχείριστον*». [22]) Ἐνταῦθα ὁ ὅρος τίθεται ὑπὸ τὴν πρώτην καὶ γενικωτάτην σημασίαν (αὐτ. Ι. iii[2]) τοῦ πορισμοῦ τῶν ἀναγκαίων (=*χρημάτων*). [23]) Ἡ διὰ μεσάζοντος ἀνταλλαγή, ὑποτυπῶδες ἐμπόριον. [24]) Συνεπῶς ὑπήγετο καὶ

*τεχνικώτερον, πόθεν καὶ πῶς μεταβαλλόμενον πλεῖστον ποιή-
σει κέρδος. Διὸ δοκεῖ ἡ χρηματιστικὴ μάλιστα περὶ τὸ νό-
μισμα εἶναι, καὶ ἔργον αὐτῆς τὸ δύνασθαι θεωρῆσαι πόθεν
ἔσται πλῆθος χρημάτων*[a]*· Ποιητικὴ γὰρ εἶναι πλούτου*[b] *καὶ
χρημάτων. Καὶ γὰρ τὸν πλοῦτον πολλάκις τιθέασι νομίσμα-* 16
*τος πλῆθος, διὰ τὸ περὶ τοῦτ' εἶναι τὴν χρηματιστικὴν καὶ
καπηλικήν. Ὁτὲ δὲ πάλιν λῆρος εἶναι δοκεῖ τὸ νόμισμα, καὶ
νόμος παντάπασι φύσει δ' οὐθέν, ὅτι μεταθεμένων τε
τῶν χρωμένων οὐθενὸς ἄξιον, οὔτε χρήσιμον πρὸς οὐδὲν τῶν
ἀναγκαίων ἐστὶ καὶ νομίσματος πλουτῶν πολλάκις ἀπορήσει
τῆς ἀναγκαίας τροφῆς, καίτοι ἄτοπον τοιοῦτον εἶναι πλοῦτον
οὗ εὐπορῶν λιμῷ ἀπολεῖται, καθάπερ καὶ τὸν Μίδαν ἐκεῖ-
νον μυθολογοῦσι διὰ τὴν ἀπληστίαν τῆς εὐχῆς πάντων αὐτῷ
γιγνομένων τῶν παρατιθεμένων χρυσῶν. Διὸ ζητοῦσιν ἕτε-* 17
*ρόν τι τὸν πλοῦτον καὶ τὴν χρηματιστικήν, ὀρθῶς ζητοῦν-
τες· ἔστι γὰρ ἑτέρα ἡ χρηματιστικὴ καὶ ὁ πλοῦτος ὁ κατὰ
φύσιν, καὶ αὕτη μὲν οἰκονομική, ἡ δὲ καπηλική, ποιητικὴ
χρημάτων οὐ πάντως, ἀλλ' ἢ διὰ χρημάτων μεταβολῆς. Καὶ
δοκεῖ περὶ τὸ νόμισμα αὕτη εἶναι, τὸ γὰρ νόμισμα στοιχεῖον
καὶ πέρας τῆς ἀλλαγῆς ἐστίν. Καὶ ἄπειρος δὴ οὗτος ὁ πλοῦ-
τος ὁ ἀπὸ ταύτης τῆς χρηματιστικῆς· ὥσπερ γὰρ ἡ ἰατρικὴ
τοῦ ὑγιαίνειν εἰς ἄπειρόν ἐστι καὶ ἑκάστη τῶν τεχνῶν τοῦ
τέλους εἰς ἄπειρον (ὅτι μάλιστα γὰρ ἐκεῖνο βούλονται ποιεῖν),*

---

[a] *χρημάτων* χ'/φα : ὡς γλῶσσαν ἐκβάλλει Gifanius
[b] *πλούτου* M. *τοῦ πλούτου* λοιπὰ χ'φα

αὐτὴ εἰς τὴν κατὰ φύσιν κτητικήν, ὡς μία τῶν μορφῶν τῆς δικαίας καὶ κατὰ φύσιν ἀνταλλαγῆς· μὲ μόνην διαφορὰν ὅτι τὸ ἕτερον τῶν ἀνταλλασσομένων εἰδῶν εἶναι ἤδη τὸ νόμισμα, χρησιμοποιούμενον καὶ συνηθέστερον ὡς μέσον ἐξισώσεως τῆς ἀξίας τῶν ἀνταλλασσομένων πραγμάτων. [25]) Πολλοὶ ἀθετοῦν ὡς ἐμβόλιμον γλῶσσαν τὸ «*χρημάτων*». [26]) Τὸ κυρίως χαρακτηρίζον τὴν παρὰ φύσιν χρηματιστικήν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς κερδοσκοπικῆς ἐπιχειρήσεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν «παλαιάν», καπηλικήν, περὶ ἧς βλ. σημειώσεις ἀνωτ. I. iii [24], [25]. [27]) Ἐνταῦθα νοεῖται ὁ συμπληρῶν τὴν ἐκ τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν αὐτάρκειαν στοιχειώ-

ἐκ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν διαφόρων πραγμάτων πορισμοῦ ὅσον ἔνεστι μείζονος κέρδους. Διὸ καὶ πιστεύεται ὅτι ἡ «χρηματιστική» κυριώτατα περὶ τὸ νόμισμα διατρίβει, ἔργον δὲ αὐτῆς τὸ νὰ ἐρευνᾷ διὰ ποίων μεθόδων εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκτηθῇ πλῆθος νομισμάτων [25], ὡς οὔσης τῆς παραγωγικῆς τοῦ πλούτου καὶ τῶν χρημάτων ἐπιστήμης. Διὸ καὶ πολλοὶ πα- 16
ραδέχονται ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι ἡ πλῆθος χρημάτων ἐπειδὴ περὶ ταῦτα κυρίως διατρίβει ἡ «χρηματιστικὴ» καὶ ἡ «καπηλική» [26]. Κατ' ἄλλους πάλιν τὸ νόμισμα δὲν εἶναι παρὰ λέξις κενὴ καὶ καθ' ὁλοκληρίαν συμβατικὸν εἶδος, εἰς οὐδὲν δὲ καθ' ὑπόστασιν πραγματικόν, καθ' ὅσον ἐὰν ἀνακαλέσωσιν οἱ συναλλασσόμενοι τὴν συμφωνίαν οὐδεμίαν πλέον ἀξίαν ἢ χρησιμότητα ἔχει τοῦτο καί τις πλούσιος εἰς νομίσματα πολλάκις οὕτω θὰ στερηθῇ καὶ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς· ἀλλὰ παράδοξος πράγματι ὁ τοιοῦτος πλοῦτος, τοῦ ὁποίου ἔχων τις ἀφθονίαν θὰ ἀποθάνῃ ἐκ πείνης, ὡς ἀκριβῶς κατὰ τὰ μυθολογούμενα καὶ ὁ Μίδας ἐκεῖνος, διὰ τὴν ἀπληστίαν τῆς εὐχῆς τοῦ ὁποίου ἐγίνοντο πάντα τὰ φαγητά, τὰ ὁποῖα ἤγγιζε, χρυσᾶ. Διὸ καὶ ἐπιζητοῦν ἕτερον 17
ὁρισμὸν τοῦ πλούτου καὶ τῆς «χρηματιστικῆς», καὶ ὀρθῶς· διότι ἡ «κατὰ φύσιν χρηματιστική» [27] καὶ ὁ κατὰ φύσιν πλοῦτος εἶναι ἄλλο τι: ἡ κατὰ φύσιν χρηματιστικὴ ὑπάγεται εἰς τὴν σφαῖραν τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας, ἐνῷ ἡ ἄλλη «χρηματιστικὴ» εἶναι κερδοσκοπική, παραγωγικὴ πλούτου, οὐχὶ διὰ παντὸς τρόπου, ἀλλὰ διὰ τῆς καταλλήλου ἀνταλλαγῆς τῶν ἀγαθῶν· συνεπῶς παραδεχόμεθα ὅτι αὕτη περὶ τὸ νόμισμα ἀσχολεῖται, καθ' ὅσον τὸ νόμισμα εἶναι τὸ κύριον μέσον καὶ τὸ πρὸς ὃ τείνει πέρας ἡ ἀνταλλαγή. Καὶ ἄπειρος οὗτος ἑπομένως ὁ πλοῦτος εἶναι ὁ ἀπὸ ταύτης τῆς χρηματιστικῆς· διότι ὡς ἀκριβῶς καὶ ἡ ἰατρικὴ δύναται ἐπ' ἄπειρον νὰ τεχνάζηται τὴν ὑγείαν καὶ ὁμοίως πᾶσα ἄλλη τέχνη ἐπ' ἄπειρον τὰ πρὸς τὸν τελικὸν σκοπόν της— (διότι πᾶσαι ἐπιδιώκουν νὰ κατορθώσουν τοῦτον εἰς τὴν ἄκραν αὐτοῦ τελειότητα)—, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου δὲν εἶναι ἄπει-

τῶν δὲ πρὸς τὸ τέλος οὐκ εἰς ἄπειρον (πέρας γὰρ τὸ τέλος
πάσαις), οὕτω καὶ ταύτης τῆς χρηματιστικῆς οὐκ ἔστι τοῦ
τέλους πέρας, τέλος δὲ ὁ τοιοῦτος πλοῦτος καὶ τῶν χρημάτων
κτῆσις. Τῆς δ' οἰκονομικῆς χρηματιστικῆς[a] *ἔστι πέρας· οὐ* 18
γὰρ τοῦτο τῆς οἰκονομικῆς ἔργον. Διὸ τῇ μὲν φαίνεται ἀναγ-
καῖον εἶναι παντὸς πλούτου πέρας, ἐπὶ δὲ τῶν γινομένων
ὁρῶμεν[b] *συμβαῖνον τοὐναντίον· πάντες γὰρ εἰς ἄπειρον αὔ-*
ξουσιν οἱ χρηματιζόμενοι τὸ νόμισμα. Αἴτιον δὲ τὸ σύνεγ-
γυς αὐτῶν. Ἐπαλλάττει γὰρ ἡ χρῆσις τοῦ αὐτοῦ οὖσα ἑκατέ-
ρας[c] *τῆς χρηματιστικῆς· τῆς γὰρ αὐτῆς ἐστι κτήσεως χρῆσις*[d]*,*
ἀλλ' οὐ κατὰ ταὐτόν, ἀλλὰ τῆς μὲν ἕτερον τέλος, τῆς δ' ἡ αὔ-
ξησις. Ὥστε δοκεῖ τισὶ τοῦτ' εἶναι τῆς οἰκονομικῆς ἔργον,
καὶ διατελοῦσιν ἢ σῴζειν οἰόμενοι δεῖν ἢ αὔξειν τὴν τοῦ νο-
μίσματος οὐσίαν εἰς ἄπειρον. Αἴτιον δὲ ταύτης τῆς διαθέ- 19
1258a *σεως τὸ σπουδάζειν περὶ τὸ ζῆν ἀλλὰ μὴ τὸ εὖ ζῆν· εἰς*
ἄπειρον οὖν ἐκείνης τῆς ἐπιθυμίας οὔσης, καὶ τῶν ποιητι-
κῶν ἀπείρων ἐπιθυμοῦσιν. Ὅσοι δὲ καὶ τοῦ εὖ ζῆν ἐπιβάλ-
λονται, τὸ πρὸς τὰς ἀπολαύσεις τὰς σωματικὰς ζητοῦσιν,

---

[a] *χρηματιστικῆς* Boiesen : *οὐ χρ.* χ'/φα, *αὖ χρ.* Bernays
[b] *ὁρῶμεν* Sylburg : *ὁρῶ* χ'/φα.
[c] *ἑκατέρας* Ar.: —*τέρα* λοιποί
[d] *κτήσεως χρῆσις* Goettling: *χρήσεως κτῆσις* χ'/φα

δης ἀντιπραγματισμός, περὶ οὗ ἀνωτέρω. [28]) Ἡ περικοπὴ εἶναι πολὺ δυσερμήνευτος, δὲν εἶναι ἀπίθανος δὲ ποιά τις διαταραχὴ τοῦ κειμένου, καίτοι ὁμοιοτύπως παραδίδεται· ἡ ἔννοια πάντως εἶναι ἡ ἑξῆς: Ἑκάστη τῶν τεχνῶν ἀποβλέπουσα εἰς τὴν τελείαν πραγμάτωσιν τοῦ σκοποῦ της εἶναι ἄπειρος, δύναται δηλαδὴ ἐπ' ἄπειρον νὰ καταβάλλῃ ὁλονὲν νέας προσπαθείας, ἀποβλέπουσα δὲ εἰς τὴν ἑκάστοτε δυνατὴν πραγμάτωσιν εἶναι πεπερασμένη, καθ' ὅ σχετικῶν μέσων καὶ σχετικῆς δυνατότητος προσπάθεια. [29]) Τουτέστι, τῆς χρηματιστικῆς τῆς ὑπαγομένης εἰς τὴν σφαῖραν τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας καὶ τῆς χρηματιστικῆς τοῦ κερδοσκοπικοῦ πλουτισμοῦ· ἀμφότεραι ὑπάγονται εἰς τὴν κτητικὴν καὶ χρησιμοποιοῦν

ροι ὡς πρὸς τὰ διατιθέμενα ἑκάστοτε πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ σκοποῦ των μέσα—(διότι περιορίζει τὰ μέσα ἑκάστης ἡ δυνατότης τῆς σχετικῆς πραγματώσεως τοῦ σκοποῦ της) —[28], οὕτω καὶ τῆς τοιαύτης χρηματιστικῆς δὲν ὑπάρχει ὅριον διὰ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, τελικὸς δὲ σκοπὸς αὐτῆς ὁ τοιοῦτος πλοῦτος καὶ τῶν ἀγαθῶν ἡ κτῆσις ἐπ᾽ ἄπειρον. Ἡ εἰς τὴν σφαῖραν ὅμως τῆς οἰκιακῆς οἰκο- 18
νομίας ὑπαγομένη χρηματιστικὴ ἔχει ὅριόν τι· διότι τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας ἔργον δὲν εἶναι ἡ ἀπόκτησις τῶν ἀγαθῶν πρὸς τὸν σκοπὸν πολλαπλασιασμοῦ ἐπ᾽ ἄπειρον. Ἐνῷ ὅμως φαίνεται ὅτι ὑπάρχει τοῦ εἰς ὃν ἀποβλέπει αὕτη πλούτου ὅριον, ἐν τῇ πραγματικότητι βλέπομεν νὰ συμβαίνῃ τὸ ἐναντίον· διότι πάντες οἱ ἐπιδιώκοντες τὴν κτῆσιν χρημάτων προσπαθοῦν νὰ αὐξάνουν ἐπ᾽ ἄπειρον τὸν νομισματικόν των πλοῦτον. Αἰτία δὲ τούτου εἶναι ἡ συνάφεια τῶν δύο τούτων τῆς χρηματιστικῆς εἰδῶν[29]. Ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν τῆς χρηματιστικῆς κοινὸν γνώρισμα εἶναι ἡ παρ᾽ ἑκατέρου χρῆσις τοῦ αὐτοῦ πράγματος[30]· καὶ ἀμφότεραι μὲν χρησιμοποιοῦν τὸ αὐτὸ κτῆμα, ἀλλ᾽ οὐχὶ πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν· τῆς [31] μὲν ὁ τελικὸς σκοπὸς εἶναι ἄλλος[32], τῆς δὲ ὁ πολλαπλασιασμός. Οὕτω μερικοὶ πιστεύουν ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ ἔργον τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας [33] καὶ διατελοῦν πιστεύοντες ὅτι αὕτη ὀφείλει ἢ νὰ διατηρῇ αὐτούσιον ἐπ᾽ ἄπειρον ἢ νὰ αὐξάνῃ ἐπ᾽ ἄπειρον τὸν νομισματικόν της πλοῦτον. Αἰτία δὲ τῆς τοιαύτης διαθέ- 19
σεως, εἶναι ὅτι στρέφουν τὴν προσοχήν των εἰς τὸ ζῆν μόνον, καὶ οὐχὶ εἰς τὸ εὐδαιμόνως ζῆν· ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ τοῦ ζῆν ἐπιθυμία εἰς ἄπειρον χωρεῖ, ἄπειρα καὶ τὰ ποιητικὰ τῆς ζωῆς μέσα ἐπιθυμοῦν. Ὅσοι δὲ καὶ τὸ εὐδαιμόνως ζῆν ἐπιδιώκουν, ἐπιζητοῦν αὐτὸ εἰς τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις·

τὸ νόμισμα, διὸ καὶ τὰ ὅριά των εἶναι ὅλως δυσδιάκριτα.

[29]) Τοῦ νομίσματος, τουτέστι. [31]) Τῆς χρηματιστικῆς τῆς ὑπαγομένης εἰς τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν. [32]) Ἡ αὐτάρκεια.

ὥστ' ἐπεὶ καὶ τοῦτ' ἐν τῇ κτήσει φαίνεται ὑπάρχειν[a], *πᾶσα ἡ διατριβὴ περὶ τὸν χρηματισμόν ἐστι, καὶ τὸ ἕτερον εἶδος τῆς χρηματιστικῆς διὰ τοῦτ' ἐλήλυθεν. Ἐν ὑπερβολῇ γὰρ οὔσης τῆς ἀπολαύσεως, τὴν τῆς ἀπολαυστικῆς ὑπερβολῆς ποιητικὴν ζητοῦσιν· κἂν μὴ διὰ τῆς χρηματιστικῆς δύνωνται πορίζειν, δι' ἄλλης αἰτίας τοῦτο πειρῶνται, ἑκάστῃ χρώμενοι τῶν δυνάμεων οὐ κατὰ φύσιν. Ἀνδρείας γὰρ οὐ χρή-* 20
ματα ποιεῖν ἐστὶν ἀλλὰ θάρσος, οὐδὲ στρατηγικῆς καὶ ἰατρικῆς, ἀλλὰ τῆς μὲν νίκην τῆς δ' ὑγίειαν. Οἱ δὲ πάσας ποιοῦσι χρηματιστικάς, ὡς τοῦτο τέλος ὄν, πρὸς δὲ τὸ τέλος ἅπαντα δέον ἀπαντᾶν. Περὶ μὲν οὖν τῆς τε μὴ ἀναγκαίας χρηματιστικῆς, καὶ τίς καὶ δι' αἰτίαν τίνα ἐν χρείᾳ ἐσμὲν αὐτῆς, εἴρηται, καὶ περὶ τῆς ἀναγκαίας, ὅτι ἑτέρα μὲν αὐτῆς οἰκονομικὴ δὲ κατὰ φύσιν ἡ περὶ τὴν τροφήν, οὐχ ὥσπερ αὐτὴ[b] *ἄπειρος ἀλλ' ἔχουσα ὅρον.*

10. *Δῆλον δὲ καὶ τὸ ἀπορούμενον ἐξ ἀρχῆς, πότερον* 21
τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἐστὶν ἡ χρηματιστικὴ ἢ οὔ, ἀλλὰ δεῖ τοῦτο μὲν ὑπάρχειν (ὥσπερ γὰρ καὶ ἀνθρώπους οὐ ποιεῖ πολιτικὴ ἀλλὰ λαβοῦσα παρὰ τῆς φύσεως χρῆται αὐτοῖς, οὕτω καὶ τροφὴν τὴν φύσιν δεῖ παραδοῦναι γῆν ἢ θάλατταν ἢ ἄλλο τι), ἐκ δὲ τούτων ὡς δεῖ ταῦτα διαθεῖναι προσήκει τὸν οἰκονόμον. Οὐ γὰρ τῆς ὑφαντικῆς ἔρια ποιῆσαι ἀλλὰ χρήσασθαι αὐτοῖς, καὶ γνῶναι δὲ τὸ ποῖον χρη-

---

a *ὑπάρχον* Κοραῆς
b *αὔτη* Welldon : *αὐτὴ* χ'/φα

---

[33]) Τὸ νὰ αὐξάνῃ δηλαδὴ ἐπ' ἄπειρον τὸν πλοῦτον. [34]) Ἡ κυρίως χρηματιστική, ἡ κερδοσκοπική. [35]) Τῆς παρὰ φύσιν, ἤτοι τῆς κερδοσκοπικῆς. [36]) Ἀνωτ., κ. iii. § 12. [37]) Οὕτω νομίζομεν δέον νὰ ἀποδοθῇ τὸ δυσερμήνευτον χωρίον, οὐχὶ ὡς ἐπεξήγησις τῆς πρώτης προτάσεως, τῆς ἀναφερομένης προφανῶς εἰς τὰ ἀνωτέρω, ἀλλ' ὡς ἀπάντησις εἰς τὸ γ' ἐν ἀρχῇ ἐρώτημα, ἐὰν

ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦτο φαίνεται ὅτι διὰ τοῦ κεκτημένου πλούτου ἐξασφαλίζεται, πᾶσα φροντὶς περὶ τὸν χρηματισμὸν καταβάλλεται, καὶ ἐκ τούτου προῆλθε καὶ τὸ ἕτερον τῆς χρηματιστικῆς εἶδος[84]. Διότι τῆς πρὸς ἀπόλαυσιν ἐπιθυμίας πᾶν μέτρον ὑπερβαινούσης, τῆς ὑπερμέτρου ἀπολαύσεως ἐπιζητοῦν καὶ τὰ ἀνάλογα μέσα· διὸ καὶ εἰς ἣν περίπτωσιν δὲν δύνανται νὰ πορίζωνται ταῦτα διὰ τῆς «χρηματιστικῆς», δι' ἄλλου τρόπου ἐπιδιώκουν τοῦτο, μεταχειριζόμενοι ἑκάστην δυνάμει ὑπάρχουσαν ἐν αὐτοῖς ἀρετήν, οὐχὶ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατ' ἐκτροπήν. Τῆς ἀνδρείας δηλαδὴ 20
προορισμὸς δὲν εἶναι νὰ περιποιῇ πλοῦτον, ἀλλὰ θάρρος, οὐδὲ καὶ τῆς στρατηγικῆς καὶ τῆς ἰατρικῆς, ἀλλὰ τῆς μὲν προωρισμένος σκοπὸς εἶναι ἡ νίκη, τῆς δὲ ἡ ὑγεία. Οἱ ἄνθρωποι ὅμως πάσας ταύτας καθιστοῦν πλούτου παραγωγικάς, φρονοῦντες ὅτι τοῦτο εἶναι ὁ τελικὸς σκοπός των καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο ὡς πρὸς τελικὸν σκοπὸν δέον ἅπαντα νὰ συγκλίνουν. Περὶ μὲν τῆς μὴ ἀναγκαίας[85] χρηματιστικῆς λοιπόν, ὡς καὶ ποία ἡ φύσις αὐτῆς καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν χρειαζόμεθα ταύτην, εἴπομεν, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῆς ἀναγκαίας, ὅτι εἶναι διάφορος ἐκείνης καὶ ὑπάγεται κατὰ φύσιν εἰς τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν, ὡς εἰς τὴν συντήρησιν ἀποβλέπουσα, διὸ καὶ δὲν εἶναι ὡς ἐκείνη ἄπειρος, ἀλλὰ περιωρισμένη.

10. Φανερὰ δὲ οὕτω εἶναι καὶ ἡ λύσις τῆς ἐν ἀρχῇ 21
ἀπορίας[86], ἐὰν δηλαδὴ ἡ «χρηματιστικὴ» ὑπάγεται εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἐπὶ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ πολιτικοῦ ἢ ὄχι· καὶ τὰ μὲν ἀναγκαῖα δέον νὰ παρέχωνται—(διότι ὡς ἀκριβῶς ἡ πολιτικὴ δὲν δημιουργεῖ ἀνθρώπους, ἀλλὰ λαβοῦσα παρὰ τῆς φύσεως μεταχειρίζεται τούτους, οὕτω καὶ τὰ πρὸς συντήρησιν ἡ φύσις δέον νὰ παρέχῃ, εἴτε ἐκ τῆς γῆς, εἴτε ἐκ τῆς θαλάσσης εἴτε ἐξ ἄλλης πηγῆς)—, ἐκ τῶν πηγῶν των δὲ λαμβάνων ταῦτα ὁ διευθύνων τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν νὰ τὰ διαθέτῃ κατὰ τὴν οἰκείαν χρῆσιν[87]. Ὁμοίως καὶ τῆς ὑφαντικῆς ἔργον δὲν εἶναι νὰ κατασκευάζῃ ἔρια, ἀλλὰ νὰ χρησιμοποιῇ ταῦτα

στὸν καὶ ἐπιτήδειον ἢ φαῦλον καὶ ἀνεπιτήδειον. Καὶ γὰρ 22 *ἀπορήσειεν ἄν τις διὰ τί ἡ μὲν χρηματιστικὴ μόριον τῆς οἰκονομίας ἡ δ' ἰατρικὴ οὐ μόριον, καίτοι δεῖ ὑγιαίνειν τοὺς κατὰ τὴν οἰκίαν, ὥσπερ ζῆν ἢ ἄλλο τι τῶν ἀναγκαίων. Ἐπεὶ δ' ἔστι μὲν ὡς τοῦ οἰκονόμου καὶ τοῦ ἄρχοντος καὶ περὶ ὑγείας ἰδεῖν, ἔστι*[a] *δ' ὡς οὔ, ἀλλὰ τοῦ ἰατροῦ, οὕτω καὶ περὶ τῶν χρημάτων ἔστι μὲν ὡς τοῦ οἰκονόμου, ἔστι*[b] *δ' ὡς οὔ, ἀλλὰ τῆς ὑπηρετικῆς. Μάλιστα δέ, καθάπερ εἴρηται πρότερον, δεῖ φύσει τοῦτο ὑπάρχειν. Φύσεως γάρ ἐστιν ἔργον τροφὴν τῷ γεννηθέντι παρέχειν· παντὶ γάρ, ἐξ οὗ γίνεται, τροφὴ τὸ λειπόμενόν ἐστιν. Διὸ κατὰ φύσιν ἐστὶν ἡ χρηματιστικὴ πᾶσιν ἀπὸ τῶν καρπῶν καὶ τῶν ζῴων.*

Διπλῆς δ' οὔσης αὐτῆς, ὥσπερ εἴπομεν, καὶ τῆς μὲν καπηλικῆς τῆς δ' οἰκονομικῆς, καὶ ταύτης μὲν ἀναγκαίας καὶ 23
1258b *ἐπαινουμένης, τῆς δὲ μεταβλητικῆς ψεγομένης δικαίως (οὐ γὰρ κατὰ φύσιν ἀλλ' ἀπ' ἀλλήλων ἐστίν), εὐλογώτατα μισεῖται ἡ ὀβολοστατικὴ διὰ τὸ ἀπ'* [c] *αὐτοῦ τοῦ νομίσματος εἶναι τὴν κτῆσιν καὶ οὐκ ἐφ' ὅπερ ἐπορίσθη· μεταβολῆς γὰρ ἐγένετο χάριν, ὁ δὲ τόκος αὐτὸ ποιεῖ πλέον (ὅθεν καὶ τοὔνομα τοῦτ' εἴληφεν· ὅμοια γὰρ τὰ τικτόμενα τοῖς γεννῶσιν αὐτά ἐστιν, ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα ἐκ νομίσματος)· ὥστε καὶ μάλιστα παρὰ φύσιν οὗτος τῶν χρηματισμῶν ἐστίν.*

---

a <ἐστίν,> ἔστι Welldon
b <ἐστίν,> ἔστι Welldon
c ὑπ' Bekker : ἐπ' Jackson

εἶναι ἡ χρηματιστικὴ ὑπηρετικὴ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας καὶ πῶς ἐξυπηρετεῖ ταύτην. 53) Βλ. ἀνωτ. 1256a8 sq.

καὶ νὰ διακρίνῃ ποῖα ἐξ αὐτῶν εἶναι τὰ χρήσιμα καὶ τὰ κατάλληλα καὶ ποῖα τὰ ἄχρηστα καὶ τὰ ἀκατάλληλα.
22 Ἀλλὰ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐγερθῇ καὶ ἡ ἀπορία διὰ ποῖον λόγον ἡ μὲν «χρηματιστικὴ» εἶναι μέρος τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας, δὲν εἶναι δὲ ἐπίσης μέρος αὐτῆς καὶ ἡ ἰατρική· καὶ ὅμως πρέπει οἱ ἐν τῷ οἴκῳ νὰ ὑγιαίνουν ὡς ἀκριβῶς καὶ νὰ ζοῦν ἢ ἄλλως πως ὡς πρὸς τὰ ἀναγκαῖα νὰ ἔχουν. Τοῦτο ὅμως συμβαίνει διὰ τὸν λόγον ὅτι ὑπάγεται μὲν ἡ περὶ τῆς ὑγείας φροντὶς μέχρις ἑνὸς σημείου εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐπὶ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ ἄρχοντος, οὐχὶ ὅμως καὶ καθόλου, διότι τοῦτο εἶναι ἔργον τοῦ ἰατροῦ· οὕτω καὶ προκειμένου περὶ τῆς κτήσεως τῶν ἀγαθῶν, εἶναι μὲν μέχρις ἑνὸς σημείου αὕτη ἔργον τοῦ ἐπὶ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας, πέραν δὲ τούτου, ἔργον τῆς εἰδικῆς τέχνης, ἥτις εἶναι ὑπηρετικὴ αὐτῆς[88]. Τὸ ἄριστον ὅμως εἶναι, ὡς προελέχθη, νὰ παρέχῃ ἡ φύσις τὰ ἐπιτήδεια. Ἔργον δηλαδὴ τῆς φύσεως εἶναι νὰ παρέχῃ εἰς τὸ γεννηθὲν τροφήν, διότι εἰς πᾶν γεννώμενον ὀφείλεται ἐκ μέρους τοῦ γεννήσαντος τροφή. Διὸ καὶ ὁ πορισμὸς τῶν ἐπιτηδείων ἐκ τῶν προϊόντων τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν ζῴων, εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου κατὰ φύσιν. Ἐπειδὴ δὲ διττή, ὡς εἴπο- 23
μεν, εἶναι ἡ «χρηματιστικὴ» καὶ ἡ μὲν εἶναι κερδοσκοπική, ἡ δὲ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας, καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἀναγκαία καὶ ἐπαινεῖται, ἐκείνη δὲ δικαίως κατακρίνεται—(διότι δὲν ἀποκτᾶ ἐκ τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς συναλλαγῆς)—, εὐλογώτατα μισεῖται ἡ τοκογλυφία, διότι ἡ δι' αὐτῆς κτῆσις τοῦ νομίσματος ἀντλεῖται ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ νομίσματος καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς χρήσεως δι' ἣν τοῦτο προωρίσθη. Τοῦτο δηλαδὴ ἐδημιουργήθη ὅπως χρησιμεύῃ ὡς μέσον ἀνταλλαγῆς, ἐνῷ ὁ τόκος πολλαπλασιάζει αὐτό. Ἐκ τούτου δὲ καὶ τὸ ὄνομα τόκος· διότι τὰ γεννώμενα εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ γεννῶντα αὐτά, ὁ δὲ τόκος εἶναι τὸ ἐκ τοῦ νομίσματος γεννώμενον νόμισμα. Συνεπῶς οὗτος εἶναι ἐξ ὅλων τῶν χρηματισμῶν ὁ κατ' ἐξοχὴν παρὰ φύσιν.

11. *Ἐπεὶ δὲ τὰ πρὸς τὴν γνῶσιν διωρίκαμεν ἱκανῶς, τὰ* VI
πρὸς τὴν χρῆσιν δεῖ διελθεῖν· πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα τὴν μὲν
θεωρίαν ἐλεύθερον ἔχει τὴν δ' ἐμπειρίαν ἀναγκαίαν. Ἔστι
δὲ τῆς χρηματιστικῆς μέρη χρήσιμα τὸ περὶ τὰ κτήματα [a]
ἔμπειρον εἶναι, ποῖα λυσιτελέστατα καὶ ποῦ καὶ πῶς, οἷον
ἵππων κτῆσις ποία τις ἢ βοῶν ἢ προβάτων, ὁμοίως δὲ καὶ
τῶν λοιπῶν ζῴων (δεῖ γὰρ ἔμπειρον εἶναι πρὸς ἄλληλά τε
τούτων τίνα λυσιτελέστατα, καὶ ποῖα ἐν ποίοις τόποις, ἄλλα
γὰρ ἐν ἄλλαις εὐθηνεῖ χώραις)· εἶτα περὶ γεωργίας, καὶ
ταύτης ἤδη ψιλῆς τε καὶ πεφυτευμένης, καὶ μελιττουργίας,
καὶ τῶν ἄλλων ζῴων τῶν πλωτῶν ἢ πτηνῶν ἀφ' ὅσων ἔστι
τυγχάνειν βοηθείας. Τῆς μὲν οὖν οἰκειοτάτης χρηματιστικῆς 2
ταῦτα μόρια καὶ πρῶτα· τῆς δὲ μεταβλητικῆς μέγιστον μὲν
ἐμπορία (καὶ ταύτης μέρη τρία, ναυκληρία φορτηγία παρά-
στασις· διαφέρει δὲ τούτων ἕτερα ἑτέρων τῷ τὰ μὲν ἀσφα-
λέστερα εἶναι τὰ δὲ πλείω πορίζειν τὴν ἐπικαρπίαν), δεύτε-
ρον δὲ τοκισμός, τρίτον δὲ μισθαρνία (ταύτης δ' ἡ μὲν τῶν
βαναύσων τεχνῶν [b]*, ἡ δὲ τῶν ἀτέχνων καὶ τῷ σώματι μόνῳ*
χρησίμων)· τρίτον δὲ εἶδος χρηματιστικῆς μεταξὺ ταύτης
καὶ τῆς πρώτης (ἔχει γὰρ καὶ τῆς κατὰ φύσιν τι μέρος καὶ

---

[a] *κτήνη* Bernays
[b] *τεχνιτῶν* Vermehren

ΚΕΦ. IV §§ 1 - 2 περὶ τῶν τριῶν εἰδῶν τῆς χρηματιστικῆς ἐν γένει· § 3 περὶ τῆς διακρίσεως τῶν ἐργασιῶν· § 4 περὶ τῶν συγγραψάντων πρακτικὰ ἐγχειρίδια· §§ 5 - 8 περὶ μονοπωλίων.

¹) Πρόκειται περὶ τῆς κατὰ φύσιν. Πρβλ. σημ. I, iii².

²) Εἰδικῶς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πλοιοκτήτου, τοῦ αὐτοπροσώπως ἐπιβαίνοντος τοῦ πλοίου διὰ να λαμβάνῃ τὰ ναῦλα, γενικῶς δὲ τὸ κατὰ θάλασσαν ἐμπόριον. Κατὰ συνεκδοχὴν ὠνομάζοντο, οὐχὶ ἄνευ ποιᾶς τινος εἰρωνείας, «ναύκληροι» καὶ οἱ ἐνοικιασταὶ τῶν «συνοικιῶν» ἢ ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον τῶν «πολυκατοικιῶν», οἱ-

11 ΚΕΦ. IV. Ἀφοῦ λοιπὸν προσδιωρίσαμεν ἱκανῶς ἀπὸ 1
θεωρητικῆς ἀπόψεως ταῦτα, πρέπει ἤδη νὰ τὰ μελετήσωμεν καὶ ἀπὸ τῆς πρακτικῆς· διότι διὰ πάντα ταῦτα τὸ μὲν θεωρητικὸν πεδίον ἐλεύθερον εἶναι διὰ ποικίλας θεωρίας, ἀναγκαία ὅμως ἡ ἐκ τῆς πείρας αὐτῶν γνῶσις. Ἡ πρακτικὴ λοιπὸν ἄσκησις τῆς «χρηματιστικῆς» ἀπαιτεῖ εἰδικάς τινας γνώσεις ἐμπειρικὰς περὶ τὰ φυσικὰ ἀγαθά, ποῖα δηλαδὴ ἐξ αὐτῶν εἶναι ὠφελιμώτατα, ποῦ εὑρίσκονται ταῦτα καὶ πῶς, οἷον πῶς δύναται νὰ ἀποκτήσῃ τις ἵππους ἢ βόας ἢ πρόβατα ἢ ἀπὸ τὰ λοιπὰ ὁμοίως ζῷα—(διότι πρέπει τις ἐκ πείρας νὰ γνωρίζῃ ἐκ τῆς συγκρίσεως αὐτῶν ποῖα ἐκ τούτων εἶναι ὠφελιμώτατα καὶ ποῖα εἰς ποίους τόπους εὑρίσκονται· διότι εἰς διαφόρους τόπους διάφορα ζῷα ἀκμάζουν)—· εἶτα δὲ καὶ περὶ τὴν γεωργίαν, ἧς κλάδοι ἡ σπορὰ καὶ ἡ δενδροκομία, καὶ περὶ τὴν μελισσοκομίαν καὶ περὶ τὰ ἄλλα ζῷα, νηχόμενα ἢ πτηνά, ἐκ τῶν ὁποίων δύναται νὰ ἔχῃ τις ὠφέλειάν τινα. Ταῦτα λοιπὸν εἶ- 2
ναι τὰ κύρια καὶ πρῶτα μέρη τῆς «χρηματιστικῆς» ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν τοῦ ὅρου ἔννοιαν[1]· τῆς ἀνταλλακτικῆς δὲ χρηματιστικῆς πρῶτος μὲν καὶ ἐκτενέστατος κλάδος ἡ ἐμπορία—(ἧς τρία εἶναι τὰ εἴδη: ἡ «ναυκληρία»[2], ἡ «φορτηγία»[3] καὶ ἡ «παράστασις»[4]· διαφέρουν δὲ ταῦτα μεταξύ των κατὰ τὸ ὅτι τὰ μὲν εἶναι ἀσφαλέστερα, τὰ δὲ μεῖζον ἀποφέρουν τὸ κέρδος) —· δεύτερος κλάδος ὁ τοκισμός, τρίτος δὲ ἡ ἐπὶ μισθῷ ἐργασία — (διακρινομένη κυρίως εἰς τὴν τῶν ἀσκούντων βάναυσόν τινα τέχνην εἰδικὴν ἀπαιτοῦσαν ἐμπειρίαν καὶ εἰς τὴν τῶν «ἁπλῶν» ἄνευ τέχνης χειρονακτῶν) —· τρίτον δὲ εἶδος χρηματιστικῆς, μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ πρώτου—(διότι μετέχει καὶ τῆς κατὰ

κοδομημάτων τὰ ὁποῖα ἔκτιζε συνήθως ἡ πόλις ἢ εὔποροι ἐπιχειρηματίαι πρὸς ἐνοικίασιν εἰς τοὺς παρεπιδημοῦντας ξένους ἢ μετοίκους. [3]) Τὸ κατὰ ξηρὰν ἐμπόριον. [4]) Τῶν ἔξωθεν κομιζομένων προϊόντων ἔκθεσις πρὸς πρᾶσιν, εἰδικῶς δὲ τὸ καταβαλλόμενον εἰς τὸν ἰδιοκτήτην τοιαύτης ἐκθέσεως ποσὸν ὑπὸ τοῦ

τῆς μεταβλητικῆς), ὅσα[a] *ἀπὸ γῆς καὶ τῶν ἀπὸ γῆς γινομέ-
νων ἀκάρπων μὲν χρησίμων δέ, οἷον ὑλοτομία*[b] *τε καὶ πᾶσα
μεταλλευτική· αὕτη δὲ πολλὰ ἤδη περιείληφε γένη, πολλὰ
γὰρ εἴδη τῶν ἐκ γῆς μεταλλευομένων ἐστίν. Περὶ ἑκάστου* 3
*δὲ τούτων καθόλου μὲν εἴρηται καὶ νῦν, τὸ δὲ κατὰ μέρος
ἀκριβολογεῖσθαι χρήσιμον μὲν πρὸς τὰς ἐργασίας, φορτικὸν
δὲ τὸ ἐνδιατρίβειν. Εἰσὶ δὲ τεχνικώταται μὲν τῶν ἐργασιῶν
ὅπου ἐλάχιστον τῆς τύχης, βαναυσόταται δ' ἐν αἷς τὰ σώ-
ματα λωβῶνται μάλιστα, δουλικώταται δὲ ὅπου τοῦ σώματος
πλεῖσται χρήσεις, ἀγεννέσταται δὲ ὅπου ἐλάχιστον προσδεῖ
ἀρετῆς. Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἐνίοις γεγραμμένα περὶ τούτων, οἷον* 4
1259a *Χαρητίδῃ τῷ Παρίῳ καὶ Ἀπολλοδώρῳ τῷ Λημνίῳ περὶ
γεωργίας καὶ ψιλῆς καὶ πεφυτευμένης, ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλοις
περὶ ἄλλων, ταῦτα μὲν ἐκ τούτων θεωρείτω ὅτῳ ἐπιμελές·
ἔτι δὲ καὶ τὰ λεγόμενα σποράδην δι' ὧν ἐπιτετυχήκασιν ἔνιοι
χρηματιζόμενοι δεῖ συλλέγειν· πάντα γὰρ ὠφέλιμα ταῦτ' ἐστὶ
τοῖς τιμῶσι τὴν χρηματιστικήν, οἷον καὶ τὸ Θάλεω τοῦ* 5
*Μιλησίου· τοῦτο γάρ ἐστι κατανόημά τι χρηματιστικόν,
ἀλλ' ἐκείνῳ μὲν διὰ τὴν σοφίαν προσάπτουσι, τυγχάνει δὲ
καθόλου τι ὄν. Ὀνειδιζόντων γὰρ αὐτῷ τὴν πενίαν ὡς
ἀνωφελοῦς τῆς φιλοσοφίας οὔσης, κατανοήσαντά φασιν αὐτὸν
ἐλαιῶν φορὰν ἐσομένην ἐκ τῆς ἀστρολογίας ἔτι χειμῶνος*

---

[a] *οὖσα* Bernays.
[b] *ἡ λατομία* Thomas Aquin.

ἐκθέτοντος. [5]) Μετέχει τῆς κατὰ φύσιν καθ' ὅσον φυσικὰ προϊόντα ἀμέσως ἐκ τῆς φύσεως ἐξάγει καὶ κατεργάζεται· μετέχει δὲ καὶ τῆς ἀνταλλακτικῆς καθ' ὅσον τὰ τοιαῦτα προϊόντα δὲν προορίζονται πρὸς ἰδίαν τοῦ ἐξάγοντος χρῆσιν, ἀλλὰ πρὸς ἀνταλλαγήν. [6]) Τὸ χωρίον *«περὶ ἑκάστου—ἐνδιατρίβειν»* μετατοπίζει ὁ Susemihl τοποθετῶν αὐτὸ μετὰ τὸ ἑπόμενον. [7]) Τὸ χωρίον τοῦτο ὑπὸ πολλῶν προσβάλλεται ὡς ἐμβόλιμον καθ' ὅσον εἴτε μετατεθῇ εἴτε ὄχι τὸ προηγούμενον, διασπᾷ τὴν συνέχειαν τοῦτο.
[8]) Μνημονεύονται καὶ ὑπὸ τοῦ Varro. *de re rustica*, I, viii.

φύσιν καὶ τῆς ἀνταλλακτικῆς)[5]—εἶναι ἡ ἐκμεταλλευομένη ὅσα προέρχονται ἐκ τῆς γῆς ἢ ἐκ τῶν ἀπὸ τῆς γῆς γινομένων ἀκάρπων ἀλλὰ χρησίμων, οἷον ἡ ὑλοτομία καὶ πάντα τὰ εἴδη τῆς μεταλλευτικῆς, ἥτις μάλιστα πολλὰ περιλαμβάνει πλέον εἴδη, καθ' ὅσον πολλὰ εἶναι καὶ τῶν ἐκ τῆς γῆς ὀρυσσομένων μεταλλευμάτων τὰ εἴδη. Καὶ γενικῶς 3
μὲν περὶ ἑκάστου τῶν εἰδῶν τῆς κτητικῆς ὡμιλήσαμεν ἤδη· θὰ ἦτο ὅμως ἀνιαρὸν τὸ νὰ ἐπιμείνωμεν εἰς τὴν ἀκριβολόγον ἑκάστου ἔρευναν, ἥτις ἄλλωστε εἶναι ὠφέλιμος διὰ τοὺς εἰδικῶς ἕκαστον κλάδον μετερχομένους[6]. [Ἐν συντόμῳ εἰπεῖν «τεχνικώταται» ἐργασίαι, εἶναι ἐκεῖναι εἰς τὰς ὁποίας τὴν ἐλαχίστην ἡ τύχη συμβολὴν παρέχει, «βαναυσόταται», ἐκεῖναι εἰς τὰς ὁποίας τὰ σώματα τῶν ἐργαζομένων μεγίστην ὑφίστανται φθοράν, «δουλικώταται» ἐκεῖναι εἰς τὰς ὁποίας πρωτεύει ἡ χρῆσις τοῦ σώματος καὶ «ἀγενέσταται» ἐκεῖναι διὰ τὰς ὁποίας ἡ ἐλαχίστη ἀπαιτεῖται ἀξιοπρέπεια][7]. Ἐπειδὴ δὲ εἰδικὰς πραγματείας συνέγραψαν τινὲς 4
περὶ τούτων ὡς, καὶ κυρίως, ὁ Χάρης ὁ Πάριος καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Λήμνιος[8] περὶ γεωργίας, περὶ τῶν σπαρτῶν καὶ τῆς δενδροκομίας, ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλοι περὶ ἄλλων, εἰς ταύτας ἂς στραφοῦν οἱ εἰδικῶς ἐνδιαφερόμενοι· ἐπὶ πλέον ὅμως ἂς συλλέγουν καὶ τὰ σποράδην ἀναφερόμενα τεχνάσματα δι' ὧν τινὲς ἐπέτυχον κερδοσκοποῦντες. Πάντα ταῦτα ὠφέλιμα εἶναι εἰς τοὺς δουλεύοντας τὴν χρηματιστικήν. Ἓν τοιοῦτον εἶναι καὶ τὸ τοῦ Θάλητος τοῦ Μιλησίου[9]· πρόκειται δὲ περὶ κερδοσκοπικοῦ ἐπιχειρήματος τὸ 5
ὁποῖον ἀναφέρουν μὲν εἰς ἔνδειξιν τῆς σοφίας ἐκείνου, ἔχει ὅμως καθολικὴν ἀξίαν. Λέγεται λοιπὸν ὅτι ἐπειδὴ ὠνείδιζον αὐτὸν διὰ τὴν πενίαν του ἰσχυριζόμενοι ὅτι εἶναι ἀνωφελὴς ἡ φιλοσοφία, προμαντεύσας κατὰ τὴν διάρκειαν ἔτι τοῦ χειμῶνος διὰ τῆς ἀστρολογίας ὅτι ἡ ἐσοδεία τῶν ἐ-

[9]) Πρόκειται περὶ τοῦ περιφήμου φιλοσόφου, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πρώτης Ἰωνικῆς σχολῆς. Τὸ ἀνέκδοτον ὅμως ἀσφαλῶς ἀδικεῖ

*ὄντος, εὐπορήσαντα χρημάτων ὀλίγων ἀρραβῶνας διαδοῦναι
τῶν ἐλαιουργίων τῶν τ' ἐν Μιλήτῳ καὶ Χίῳ πάντων, ὀλίγου
μισθωσάμενον ἅτ' οὐθενὸς ἐπιβάλλοντος· ἐπειδὴ δ' ὁ καιρὸς
ἧκε, πολλῶν ζητουμένων ἅμα καὶ ἐξαίφνης, ἐκμισθοῦντα
ὃν τρόπον ἠβούλετο πολλὰ χρήματα συλλέξαντα, ἐπιδεῖξαι
ὅτι ῥᾴδιόν ἐστι πλουτεῖν τοῖς φιλοσόφοις ἂν βούλωνται,
ἀλλ' οὐ τοῦτ' ἐστὶ περὶ ὃ σπουδάζουσιν. Θαλῆς μὲν οὖν* 6
*λέγεται τοῦτον τὸν τρόπον ἐπίδειξιν ποιήσασθαι τῆς σοφίας·
ἔστι δ' ὥσπερ εἴπομεν, καθόλου τὸ τοιοῦτον χρηματιστικόν,
ἐάν τις δύνηται μονοπωλίαν αὑτῷ κατασκευάζειν· διὸ καὶ
τῶν πόλεων ἔνιαι τοῦτον ποιοῦνται τὸν πόρον ὅταν ἀπορῶσι
χρημάτων, μονοπωλίαν γὰρ τῶν ὠνίων ποιοῦσιν. Ἐν* 7
*Σικελίᾳ δέ τις τεθέντος παρ' αὐτῷ νομίσματος συνεπρίατο
πάντα τὸν σίδηρον ἐκ τῶν σιδηρείων, μετὰ δὲ ταῦτα ὡς
ἀφίκοντο ἐκ τῶν ἐμπορίων οἱ ἔμποροι, ἐπώλει μόνος, οὐ
πολλὴν ποιήσας ὑπερβολὴν τῆς τιμῆς, ἀλλ' ὅμως ἐπὶ τοῖς
πεντήκοντα ταλάντοις ἐπέλαβεν ἑκατόν. Τοῦτο μὲν οὖν ὁ* 8
*Διονύσιος αἰσθόμενος τὰ μὲν χρήματα ἐκέλευσεν ἐκκομίσα-
σθαι, μὴ μέντοι γ' ἔτι μένειν ἐν Συρακούσαις, ὡς πόρους
εὑρίσκοντα τοῖς αὐτοῦ*[a] *πράγμασιν ἀσυμφόρους. Τὸ μέντοι
ὅραμα*[b] *Θάλεω καὶ τοῦτο ταὐτόν ἐστιν· ἀμφότεροι γὰρ
ἑαυτοῖς ἐτέχνασαν γενέσθαι μονοπωλίαν. Χρήσιμον δὲ γνω-
ρίζειν ταῦτα καὶ τοῖς πολιτικοῖς· πολλαῖς γὰρ πόλεσι δεῖ*

---

[a] *αὑτοῦ* Susemihl: *αὐτοῦ* χ'/φα
[b] *εὕρημα, θεώρημα, δρᾶμα* ἐκδ.

τὸν μεγαλοφυᾶ φιλόσοφον, ἀποδίδον εἰς αὐτὸν μαντείας διὰ τῆς ἀστρολογίας. Ἁπλούστατα πρόκειται περὶ εὐφυοῦς χρηματιστικοῦ ἐπινοήματος, βασισθέντος εἴτε εἰς τὴν τύχην εἴτε εἰς τὴν ἁπλῆν ἐμπορικὴν πρόβλεψιν. [10]) Τραπεζῖται ἦσαν πρόσωπα παρ' οἷς κατέθετον οἱ ἰδιῶται χρήματα, τίτλους, τιμαλφῆ πρὸς φύλαξιν. Ὁ ἀνωτέρω ἀναφερόμενος εἶναι ὁ πρῶτος ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ γνωστὸς τραπεζίτης ὁ μεταχειρισθεὶς τὸ παρ' αὐτῷ κεφάλαιον εἰς «τραπεζιτικὴν» ὑπὸ τὴν σημερινὴν τοῦ ὅρου ἔννοιαν ἐπιχείρησιν.

λαιῶν θὰ ἦτο μεγάλη, ἐπρομηθεύθη χρήματα καὶ καταβαλὼν εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας τῶν ἐλαιοτριβείων μικρά τινα ποσὰ ὡς ἀρραβῶνας ἐνοικίασε ἀντὶ μικροῦ μισθώματος, ὡς οὐδενὸς ὑπερθεματίζοντος, πάντα τὰ ἐν Μιλήτῳ καὶ Χίῳ ἐλαιοτριβεῖα· ὅτε δὲ ἦλθεν ὁ καιρὸς τῆς τριβῆς τῶν ἐλαιῶν καὶ πολλοὶ ἐζήτουν ταυτοχρόνως καὶ βιαστικὰ νὰ ἐνοικιάσουν ἐλαιοτριβεῖα, ὑπενοικίαζεν ὁ Θαλῆς ἀντὶ ὅσου μισθώματος ἤθελε, καὶ οὕτω πολλὰ χρήματα συλλέξας ἀπέδειξεν εἰς τοὺς ὀνειδίζοντας ὅτι εὔκολον εἶναι εἰς τοὺς φιλοσόφους νὰ πλουτήσουν ἐὰν θέλουν, ἀλλὰ δὲν εἶναι τοῦτο τὸ ἀντικείμενον τῶν μελετῶν αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν Θαλῆς οὕτω, ὡς 6
λέγεται, ἀπέδειξε τὴν σοφίαν του· ἀλλ' ἡ τοιαύτη κερδοσκοπικὴ ἐπινόησις ἔχει, ὡς εἴπομεν, καθολικὴν ἀξίαν, ὡς ἐφαρμοζομένη εἰς πᾶσαν περίπτωσιν καθ' ἣν θὰ ἠδύνατό τις νὰ δημιουργήσῃ μονοπώλιον πρὸν ἴδιον ὄφελος· διὸ καὶ πολλαὶ πόλεις εἰς διὰ τοιούτου μέσου πορισμὸν χρημάτων, ὁσάκις ἀποροῦν, καταφεύγουν, συνιστῶσαι μονοπώλια τῶν τροφίμων. Ὁμοίως εἰς τὴν Σικελίαν τραπεζίτης[10] τις διὰ τῶν παρ' αὐτῷ κατατεθέντων χρημάτων ἠγόρασε ταυτοχρόνως ὅλον τὸν ὑπάρχοντα εἰς τὰ σιδηρουργεῖα σίδηρον, ὡς δὲ μετὰ ταῦτα ἦλθον ἐκ τῶν ἐμπορείων τῆς ἀλλοδαπῆς οἱ ἔμποροι, μόνος αὐτὸς εὑρέθη πωλητὴς σιδήρου, καὶ μολονότι δὲν ὕψωσεν ὑπερβολικὰ τὴν τιμήν, ὅμως ἐκέρδισεν ἑκατὸν ἐπὶ τοῖς πεντήκοντα ταλάντοις. Τοῦτο μὲν τὸ γε- 8
γονὸς ἀντιληφθεὶς ὁ Διονύσιος[11], ἐπέτρεψε μὲν εἰς αὐτὸν νὰ ἐξαγάγῃ ἀσφαλῶς τὰ χρήματα, ἀπηγόρευσεν ὅμως νὰ παραμείνῃ πλέον εἰς τὰς Συρακούσας, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐξεύρισκεν ἀσυμφόρους διὰ τὸ κράτος του τρόπους πορισμοῦ χρημάτων. Τὸ ἐπινόημα ὅμως τοῦ Θάλητος καὶ τοῦτο κατ' οὐδὲν διαφέρουν· διότι ἀμφότεροι ἐτεχνάσθησαν μονοπωλίαν πρὸς ἴδιον ὄφελος. Χρήσιμον δὲ εἶναι νὰ γνωρίζουν ταῦτα καὶ οἱ πολιτικοὶ ἄρχοντες· διότι πολλαὶ πόλεις ἔχουν

---

[11]) Ὁ πρεσβύτερος, τύραννος τῶν Συρακουσῶν 405-367 π.Χ.

χρηματισμοῦ καὶ τοιούτων πόρων, ὥσπερ οἰκίᾳ, μᾶλλον δέ· διόπερ τινὲς καὶ πολιτεύονται τῶν πολιτευομένων ταῦτα μόνον.

12. *Ἐπεὶ δὲ τρία μέρη τῆς οἰκονομικῆς ἦν, ἓν μὲν δε-* V
σποτική, περὶ ἧς εἴρηται πρότερον, ἓν δὲ πατρική, τρίτον
δὲ γαμική[a] *— καὶ γυναικὸς ἄρχειν καὶ τέκνων (ὡς ἐλευθέ-* 2
1259b *ρων μὲν ἀμφοῖν, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ γυναικὸς μὲν πολιτικῶς, τέκνων δὲ βασιλικῶς)· τό τε γὰρ ἄρρεν φύσει τοῦ θήλεος ἡγεμονικώτερον (εἰ μή που συνέστηκε παρὰ φύσιν) καὶ τὸ πρεσβύτερον καὶ τέλειον τοῦ νεωτέρου καὶ ἀτελοῦς. Ἐν μὲν οὖν ταῖς πολιτικαῖς ἀρχαῖς ταῖς πλείσταις μεταβάλλει τὸ ἄρχον καὶ τὸ ἀρχόμενον (ἐξ ἴσου γὰρ εἶναι βούλεται τὴν φύσιν καὶ διαφέρειν μηθέν), ὅμως δὲ ὅταν τὸ μὲν ἄρχῃ τὸ δ᾽ ἄρχηται ζητεῖ διαφορὰν εἶναι καὶ σχήμασι καὶ λόγοις καὶ τιμαῖς, ὥσπερ καὶ Ἄμασις εἶπε τὸν περὶ ποδανιπτῆρος λόγον· τὸ δ᾽ ἄρρεν ἀεὶ πρὸς τὸ θῆλυ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Ἡ δὲ τῶν τέκνων ἀρχὴ βασιλική· τὸ γὰρ γεννῆσαν καὶ κατὰ φιλίαν ἄρχον καὶ κατὰ πρεσβείαν ἐστίν, ὅπερ ἐστὶ βασιλικῆς εἶδος ἀρχῆς (διὸ καλῶς Ὅμηρος τὸν Δία προσηγόρευσεν εἰπὼν*

πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε

τὸν βασιλέα τούτων ἁπάντων). Φύσει γὰρ τὸν βασιλέα διαφέρειν μὲν δεῖ, τῷ γένει δ᾽ εἶναι τὸν αὐτόν· ὅπερ πέπονθε τὸ πρεσβύτερον πρὸς τὸ νεώτερον καὶ ὁ γεννήσας πρὸς τὸ τέκνον.

---

[a] *χάσμα κατὰ τὸν* Conring.

ΚΕΦ. V. §§ 1-2 περὶ τῆς συζυγικῆς καὶ πατρικῆς ἀρχῆς· §§ 3-11 περὶ τῆς οἰκείας ἀρετῆς ἑκάστου τῶν μελῶν τοῦ οἴκου· § 12 περὶ τῆς σχέσεως πολιτεύματος καὶ ἀγωγῆς τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων.

[1])=I, ii. 1. [2])=I, ii. 2 sq. [3]) Βλ. σημ. ἀνωτ. ii [3], [4])=Ἡρόδοτ. ii. 172. Βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου (570 - 529 π.Χ.)· ἐξ

ἀνάγκην χρηματισμοῦ καὶ διὰ τοιούτων πόρων, ὡς καὶ ὁ οἶκος καὶ ἔτι μᾶλλον· διὸ ἀκριβῶς καὶ ἐκ τῶν πολιτευομένων τινὲς εἰς ταῦτα μόνον ἀσχολοῦνται.

12 ΚΕΦ. V. Ἐπειδὴ τρεῖς ὡς ἐλέχθη [1] κοινωνίαι συνιστοῦν τὸν οἶκον· ἡ δεσποτική, περὶ ἧς ἐπραγματεύθημεν ἀνωτέρω [2], ἡ πατρικὴ καὶ τρίτον ἡ «γαμήλιος» [3]· —ἀναγκαῖον νὰ ἀσκῆται ἀρχή τις καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς καὶ ἐπὶ τῶν τέκνων—(ἐπ' ἀμφοτέρων μὲν ὡς ἐπὶ ἐλευθέρων, διαφερόντως ὅμως, ἤτοι ἐπὶ μὲν τῆς γυναικὸς πολιτι- 1
2 κὴ κατὰ τὸ εἶδος, ἐπὶ δὲ τῶν τέκνων βασιλική)· διότι φύσει τὸ ἄρρεν εἶναι τοῦ θήλεος ἡγεμονικώτερον—(ἐκτὸς τῶν παρὰ φύσιν περιπτώσεων)·—καὶ τὸ πρεσβύτερον καὶ τέλειον τοῦ νεωτέρου καὶ ἀτελοῦς. Καὶ εἰς μὲν τὰς πλείστας πολιτικὰς ἀρχὰς μεταβάλλεται μὲν τὸ ἄρχον καὶ τὸ ἀρχόμενον — (καθ' ὅσον ἐπιθυμοῦν νὰ ὑπάρχῃ ἡ φυσικὴ μεταξύ των ἰσότης καὶ εἰς οὐδὲν νὰ διαφέρουν)—ἐν τῇ ἀσκήσει ὅμως τῆς ἀρχῆς τὸ ἄρχον ζητεῖ νὰ ὑπάρχῃ διαφορὰ καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν παράστασιν καὶ κατὰ τὸ κῦρος τῶν λόγων καὶ κατὰ τὰ προνόμια τοῦ ἀξιώματος, ὡς ἀκριβῶς καὶ ὁ Ἄμασις [4] ὑπέδειξεν εἰς τὸν περὶ τοῦ ποδονιπτῆρος λόγον του· τοῦ ἄρρενος ὅμως ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ θήλεος εἶναι τοιαύτη, ἀλλὰ διαρκὴς καὶ ἡ αὐτὴ πάντοτε. Ἡ ἐπὶ τῶν τέκνων ἀφ' ἑτέρου ἀρχὴ εἶναι, ὡς ἐλέχθη βασιλική· διότι ὁ γεννήτωρ ἄρχει δικαιώματι τῆς φιλοστοργίας καὶ τῶν πρεσβείων, ἡ δὲ τοιαύτη ἀρχὴ εἶναι εἶδος βασιλικῆς—(διὸ καὶ καλῶς ὁ Ὅμηρος προσηγόρευσε τὸν Δία εἰπὼν «*πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε*» διὰ τὸν βασιλέα πάντων τούτων).—Διότι πρέπει μὲν ὁ βασιλεὺς νὰ ὑπερέχῃ φύσει τῶν ἀρχομένων, ἀλλὰ νὰ προέρχεται ἐξ οὗ καὶ οὗτοι γένους· τοιαύτην δὲ θέσιν ἔχει τὸ πρεσβύτερον ἔναντι τοῦ νεωτέρου καὶ ὁ γεννήτωρ ἔναντι τοῦ τέκνου.

ἀσήμου γένους, ἔλαβε τὴν βασιλείαν ἀνατρέψας τὸν βασιλέα Ἀπρίην. Ἐπειδὴ οἱ συστασιῶται του, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἠννισμοι

13. *Φανερὸν τοίνυν ὅτι πλείων ἡ σπουδὴ τῆς οἰκονομίας* 3
περὶ τοὺς ἀνθρώπους ἢ περὶ τὴν τῶν ἀψύχων κτῆσιν καὶ περὶ τὴν ἀρετὴν τούτων ἢ περὶ τὴν τῆς κτήσεως, ὃν καλοῦμεν πλοῦτον, καὶ τῶν ἐλευθέρων μᾶλλον ἢ δούλων.

Πρῶτον μὲν οὖν περὶ δούλων ἀπορήσειεν ἄν τις, πότερόν ἐστιν ἀρετή τις δούλου παρὰ τὰς ὀργανικὰς καὶ διακονικὰς ἄλλη τιμιωτέρα τούτων, οἷον σωφροσύνη καὶ ἀνδρεία καὶ δικαιοσύνη καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἕξεων, ἢ οὐκ ἔστιν οὐδεμία παρὰ τὰς σωματικὰς ὑπηρεσίας. Ἔχει γὰρ ἀπορίαν ἀμφοτέρως. Εἴτε γὰρ ἔστι τι διοίσουσι τῶν ἐλευθέρων; εἴτε μή ἐστιν, ὄντων ἀνθρώπων καὶ λόγου κοι-
νωνούντων ἄτοπον. Σχεδὸν δὲ ταὐτόν ἐστι τὸ ζητούμενον 4
καὶ περὶ γυναικὸς καὶ παιδός, πότερα καὶ τούτων εἰσὶν ἀρεταί, καὶ δεῖ τὴν γυναῖκα εἶναι σώφρονα καὶ ἀνδρείαν καὶ δικαίαν, καὶ παῖς ἐστι καὶ ἀκόλαστος καὶ σώφρων, ἢ οὔ; καὶ καθόλου δὴ τοῦτ' ἐστὶν ἐπισκεπτέον περὶ ἀρχομένου φύσει καὶ ἄρχοντος, πότερον ἡ αὐτὴ ἀρετὴ ἢ ἑτέρα. Εἰ μὲν γὰρ δεῖ ἀμφοτέρους μετέχειν καλοκαγαθίας, διὰ τί τὸν μὲν ἄρχειν δέοι ἂν τὸν δὲ ἄρχεσθαι καθάπαξ; Οὐδὲ γὰρ τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον οἷόν τε διαφέρειν· τὸ μὲν γὰρ ἄρχεσθαι
καὶ ἄρχειν εἴδει διαφέρει, τὸ δὲ μᾶλλον καὶ ἧττον οὐδέν. Εἰ 5
δὲ τὸν μὲν δεῖ τὸν δὲ μή, θαυμαστόν· εἴτε γὰρ ὁ ἄρχων μὴ

καταγωγήν του δὲν ἐφέροντο ἀπέναντί του μὲ τὸν προσήκοντα εἰς τὸ ἀξίωμά του σεβασμὸν καὶ μὴ θέλων ἢ εὑρίσκων ἀσύμφορον νὰ μεταχειρισθῇ βίαν, κατεσκεύασεν ἐκ χρυσῆς λεκάνης εἰς ἣν ἔπλυνον τοὺς πόδας αὐτὸς καὶ οἱ συνδαιτυμόνες του ἄγαλμα θεοῦ, ὅπερ στήσας εἰς κεντρικὸν μέρος τῆς πόλεως ἔδειξεν αὐτὸ προσκυνούμενον ὑπὸ πάντων· καὶ δεικνύων οὕτω ὅτι τὸ σχῆμα κατέστησε τὸ ταπεινὸν πρὶν ὄργανον εἰς ἀντικείμενον γενικοῦ σεβασμοῦ, προσέθεσε ὅτι καὶ αὐτὸς ἄσημος πρὶν ὢν οὐδεμίαν τιμὴν ἠξίου παρὰ τῶν ἄλλων, κατασταθεὶς ὅμως βασιλεὺς ἀπαιτεῖ τὴν προσήκουσαν εἰς τὸ ἀξίωμα τιμήν. [5])=ΕΙΣΑΓ. III [8].

13. Φανερὸν λοιπὸν ὅτι περισσοτέρα φροντὶς δέον νὰ 3
καταβάλλεται ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας διὰ τὰ πρόσωπα τοῦ οἴκου παρὰ διὰ τὴν κτῆσιν τῶν ἀψύχων, ὡς καὶ διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς «ἀρετῆς»[5] ἐκείνων παρὰ διὰ τὴν ποιότητα τῶν κτημάτων τὰ ὁποῖα γενικῶς καλοῦμεν πλοῦτον, καὶ τῆς τῶν ἐλευθέρων μᾶλλον ἢ τῆς τῶν δούλων. Καὶ προκειμένου μὲν περὶ τῶν δούλων εἶναι φυσικὸν κατὰ πρῶτον νὰ τεθῇ τὸ ζήτημα ἐὰν ὑπάρχῃ «ἀρετή» τις τοῦ δούλου ἄλλη, ἐκτὸς τῶν αὐτοῦ ὡς ὀργάνου καὶ ὑπηρέτου καὶ ἀξιοτιμοτέρα τούτων, ὡς ἐπὶ παραδείγματι σωφροσύνη καὶ ἀνδρεία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἄλλαι τῶν τοιούτων ἕξεων[6], ἢ οὐδεμία παρ' αὐτοῖς ὑπάρχει παρὰ τὰς ἀπαιτουμένας διὰ τὰς σωματικὰς ὑπηρεσίας. Διότι οἱαδήποτε λύσις καὶ ἂν δοθῇ γεννῶνται καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου ζητήματα. Διότι, ἐὰν ὑπάρχῃ τοιαύτη ἀρετὴ κατὰ τί θὰ διαφέρουν τῶν ἐλευθέρων; Ἐὰν δὲ δὲν ὑπάρχουν, δὲν εἶναι ἄτοπον τοῦτο, ἐφ' ὅσον περὶ ἀνθρώπων πρόκειται, πλασμάτων δηλαδὴ μετεχόντων διανοίας; Τὰ αὐτὰ περίπου ζητήματα τίθενται καὶ προκειμένου περὶ γυναικὸς καὶ παιδός· τί ἐκ τῶν δύο δηλαδή, ὑπάρχουν καὶ εἰς τούτους «ἀρεταὶ» καὶ πρέπει ἡ γυνὴ νὰ εἶναι σώφρων καὶ ἀνδρεία καὶ δικαία καὶ ὑπάρχει παῖς ἀκόλαστος καὶ παῖς σώφρων,—ἢ ὄχι; Καὶ γενικῶς τοῦτο πρέπει νὰ τεθῇ ὑπὸ ἐξέτασιν, ἐάν, εἴς τε τὸ ἀρχόμενον καὶ φύσει ἄρχον ἡ αὐτὴ ἀρετὴ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἢ διάφορος. Διότι ἐὰν εἶναι ἀπαραίτητον οἱ παῖδες καὶ αἱ γυναῖκες νὰ εἶναι, ὡς ὁ ἀνήρ, κάτοχοι τῆς τελείας ἀνθρωπίνης ἀρετῆς, διὰ ποῖον λόγον νὰ παρίσταται ἀνάγκη αὐτὸς μὲν νὰ ἄρχῃ αὐτοὶ δὲ νὰ ἄρχωνται, καὶ τοῦτο σταθερῶς; Διότι κατ' ἀρχὴν δὲν εἶναι δυνατὸν ἡ μεταξὺ ἄρχοντος καὶ ἀρχομένου διαφορὰ ἐνταῦθα νὰ εἶναι ἡ «τοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον»· διότι τὸ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι διαφέρουν κατ' εἶδος, ἐνῷ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον οὐδόλως κατ' εἶδος διαφέρουν. Ἐὰν πάλιν ἰσχυρισθῇ 5
τις ὅτι ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο πρέπει νὰ ἔχῃ ἀρετήν, ὁ δὲ ὄχι,

ἔσται σώφρων καὶ δίκαιος, πῶς ἄρξει καλῶς; Εἴθ' ὁ ἀρ-
χόμενος, πῶς ἀρχθήσεται καλῶς; Ἀκόλαστος γὰρ ὢν καὶ
δειλὸς οὐθὲν ποιήσει τῶν προσηκόντων. Φανερὸν τοίνυν
ὅτι ἀνάγκη μὲν μετέχειν ἀμφοτέρους ἀρετῆς, ταύτης δ' εἶναι
διαφοράς ὥσπερ καὶ τῶν φύσει ἀρχομένων [a]. καὶ τοῦτο εὐ-
θὺς ὑφήγηται περὶ τὴν ψυχήν· ἐν ταύτῃ γάρ ἐστι φύσει τὸ
μὲν ἄρχον τὸ δὲ ἀρχόμενον, ὧν ἑτέραν φαμὲν εἶναι ἀρετήν,
οἷον τοῦ λόγου ἔχοντος καὶ τοῦ ἀλόγου. Δῆλον τοίνυν ὅτι 6
τὸν αὐτὸν τρόπον ἔχει ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ὥστε φύσει πλείω
τὰ [b] ἄρχοντα καὶ ἀρχόμενα. Ἄλλον γὰρ τρόπον τὸ ἐλεύθερον
τοῦ δούλου ἄρχει καὶ τὸ ἄρρεν τοῦ θήλεος καὶ ἀνὴρ παιδός.
Καὶ πᾶσιν ἐνυπάρχει μὲν τὰ μόρια τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐνυπάρ-
χει διαφερόντως· ὁ μὲν γὰρ δοῦλος ὅλως οὐκ ἔχει τὸ βου-
λευτικόν, τὸ δὲ θῆλυ ἔχει μέν, ἀλλ' ἄκυρον, ὁ δὲ παῖς ἔχει
μέν, ἀλλ' ἀτελές. Διὸ [c] τὸν μὲν ἄρχοντα τελέαν ἔχειν δεῖ τὴν 7
διανοητικὴν [d] ἀρετήν (τὸ γὰρ ἔργον ἐστὶν ἁπλῶς τοῦ ἀρχιτέ-
κτονος, ὁ δὲ λόγος ἀρχιτέκτων), τῶν δ' ἄλλων ἕκαστον ὅσον
ἐπιβάλλει αὐτοῖς. Ὁμοίως τοίνυν ἀναγκαίως ἔχειν καὶ περὶ
τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς ὑποληπτέον, δεῖν μὲν μετέχειν πάντας,
ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλ' ὅσον ἑκάστῳ πρὸς τὸ αὑτοῦ
ἔργον. Ὥστε φανερὸν ὅτι ἐστὶν ἠθικὴ ἀρετὴ τῶν εἰρημένων 8
πάντων, καὶ οὐχ ἡ αὐτὴ σωφροσύνη γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς
οὐδ' ἀνδρεία καὶ δικαιοσύνη, καθάπερ ᾤετο Σωκράτης,

---

[a] *ὥσπερ — ἀρχομένων* παρέμβλητον? (*φύσει ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων* χ'/φον Oxon. περιθώριον.

[b] *πλείω τά* Ramus : *τὰ πλείω* χ'/φα

[c] *Διὸ — αὐτοῖς* hic Thurot, κατόπιν *τὸ αὐτοῦ ἔργον* χ'/φα

[d] *διανοητικὴν* Thurot: *ἠθικὴν* χ'/φα

---

6)=ΕΙΣΑΓ. III[8]. 7) Βλ. ἀνωτ. σημ. I, i[61]. 8) Αὐτόθι.

9) Εἰς τὴν σειρὰν εἰς ἣν εὑρίσκεται τὸ χωρίον τοῦτο «*διὸ—αὐτοῖς*» μετέθεσεν ἐκ τῆς μετὰ τὸν στίχον 1260^a_{20} θέσεως ὁ Thurot καὶ εὐστοχώτατα διώρθωσε τὸ «*ἠθικὴν ἀρετὴν*» εἰς «*διανοητικὴν ἀρετὴν*»· ἄνευ τῶν διορθώσεων τούτων ἡ ὅλη περικοπὴ ἐμφανίζεται οἰκτρῶς ἀσυνάρτητος. 10)=ΠΛΑΤ., ΜΕΝΩΝ 74 B sq.

παράδοξος ἡ γνώμη· διότι ἐὰν ὁ ἄρχων δὲν εἶναι σώφρων καὶ δίκαιος πῶς θὰ ἄρξῃ καλῶς; Ἐὰν δὲ ὁ ἀρχόμενος, πῶς θὰ ἄρχηται καλῶς; Ἐὰν εἶναι ἀχαλίνωτος καὶ δειλὸς οὐδὲν ἐκ τῶν καθηκόντων του θὰ πράξῃ. Φανερὸν λοιπὸν ὅτι ἀνάγκη ἀμφότεροι, νὰ ἔχουν ἀρετήν, ἡ δὲ διαφορὰ νὰ ἔγκειται εἰς τὸ διάφορον εἶδος τῆς ἑκάστου, ὡς διάφορος ἀκριβῶς ἀπαιτεῖται καὶ διὰ τὰ διάφορα εἴδη τῶν ἀρχομένων. Τῆς διαφορᾶς δὲ ταύτης ὑπόδειγμα πρόκειται ἡ ψυχή[7]· διότι εἰς ταύτην ὑπάρχει τὸ φύσει ἄρχον καὶ τὸ φύσει ἀρχόμενον, ὧν διάφορος παραδεχόμεθα ὅτι εἶναι ἡ ἀρετή, ἄλλη τουτέστι ἡ τοῦ μορίου τοῦ λόγου ἔχοντος καὶ ἄλλη ἡ τοῦ ἀλόγου. Φανερὸν λοιπὸν ὅτι τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ 6
τῶν ἄλλων συμβαίνει, διότι ὑπάρχουν φύσει διάφοροι κατηγορίαι ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων· κατ᾽ ἄλλον τοὐτέστι τρόπον ἄρχει τοῦ δούλου ὁ ἐλεύθερος, τοῦ θήλεος τὸ ἄρρεν, τοῦ παιδὸς ὁ ἀνήρ. Καὶ ἐνυπάρχουν μὲν εἰς πάντας τὰ αὐτὰ τῆς ψυχῆς μόρια[8], ἀλλ᾽ εἰς διάφορον παρ᾽ ἑκάστῳ κατάστασιν· ὁ δοῦλος τουτέστι στερεῖται παντελῶς τοῦ «βουλευτικοῦ», τὸ θῆλυ ἔχει μὲν αὐτό, ἀλλ᾽ ἄτονον, ὁ δὲ παῖς τὸ ἔχει μὲν καὶ αὐτός, ἀλλ᾽ ἀτελές. Διὸ ὁ μὲν ἄρχων 7
τελείαν δέον νὰ ἔχῃ τὴν διανοητικὴν ἀρετὴν —(διότι πᾶν ἔργον, ἀπολύτως λαμβανόμενον, ἀνήκει εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα, ὁ πραγματικὸς δὲ ἐν παντὶ ἀρχιτέκτων εἶναι ἡ διάνοια) —οἱ ἄλλοι δὲ τόσον τῆς διανοητικῆς ἀρετῆς, ὅσον ἀπαιτεῖται διὰ τὸ ἔργον ἑκάστου[9]. Κατ᾽ ἀνάγκην λοιπὸν δέον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ αὐτὸ θὰ συμβαίνῃ καὶ ἐπὶ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, ἤτοι, ὅτι πάντες πρέπει νὰ μετέχουν τούτων, ἀλλ᾽ οὐχὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλὰ καθ᾽ ὅσον χρειάζεται εἰς ἕκαστον διὰ τὸ ἔργον του. Ἐκ τούτου λοι- 8
πὸν φανερὸν εἶναι ὅτι ὑπάρχει ἠθικὴ ἀρετὴ πάντων τῶν προσώπων τὰ ὁποῖα ἀνεφέραμεν καὶ ὅτι ἡ σωφροσύνη δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ διὰ τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα, οὔτε ἡ ἀνδρεία, οὔτε ἡ δικαιοσύνη, καθὼς ἐδέχετο ὁ Σωκράτης[10],

ἀλλ' ἡ μὲν ἀρχικὴ ἀνδρεία, ἡ δ' ὑπηρετική, ὁμοίως δ' ἔχει καὶ περὶ τὰς ἄλλας. Δῆλον δὲ τοῦτο καὶ κατὰ μέρος μᾶλλον ἐπισκοποῦσιν· καθόλου γὰρ οἱ λέγοντες ἐξαπατῶσιν ἑαυτοὺς ὅτι τὸ εὖ ἔχειν τὴν ψυχὴν ἀρετὴ ἢ τὸ ὀρθοπραγεῖν ἤ τι τῶν τοιούτων· πολὺ γὰρ ἄμεινον λέγουσι οἱ ἐξαριθμοῦντες τὰς ἀρετάς, ὥσπερ Γοργίας, τῶν οὕτως ὁριζομένων. Διὸ δεῖ, ὥσπερ ὁ ποιητὴς εἴρηκε περὶ γυναικός, οὕτω νομίζειν ἔχειν περὶ πάντων·

γυναικὶ κόσμον ἡ σιγὴ φέρει—

ἀλλ' ἀνδρὶ οὐκέτι τοῦτο. Ἐπεὶ δ' ὁ παῖς ἀτελής, δῆλον ὅτι 9
τούτου μὲν καὶ ἡ ἀρετὴ οὐκ αὐτοῦ πρὸς αὐτόν ἐστιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν τέλειον καὶ τὸν ἡγούμενον. Ὁμοίως δὲ καὶ δούλου πρὸς δεσπότην. Ἔθεμεν δὲ πρὸς τἀναγκαῖα χρήσιμον εἶναι τὸν δοῦλον, ὥστε δῆλον ὅτι καὶ ἀρετῆς δεῖται μικρᾶς, καὶ τοσαύτης ὅπως μήτε δι' ἀκολασίαν μήτε διὰ δειλίαν ἐλλείψει τῶν ἔργων. (Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, τὸ νῦν εἰρημένον εἰ 10
ἀληθές, ἆρα καὶ τοὺς τεχνίτας δεήσει ἔχειν ἀρετήν· πολλάκις γὰρ δι' ἀκολασίαν ἐλλείπουσι τῶν ἔργων. Ἢ διαφέρει τοῦτο πλεῖστον; Ὁ μὲν γὰρ δοῦλος κοινωνὸς ζωῆς, ὁ δὲ πορρώτερον καὶ τοσοῦτον ἐπιβάλλει ἀρετῆς ὅσον περ καὶ
1260b *δουλείας· ὁ γὰρ βάναυσος τεχνίτης ἀφωρισμένην τινὰ ἔχει δουλείαν, καὶ ὁ μὲν δοῦλος τῶν φύσει, σκυτοτόμος δ' οὐθεὶς οὐδὲ τῶν ἄλλων τεχνιτῶν). Φανερὸν τοίνυν ὅτι τῆς τοιαύτης* 11
ἀρετῆς αἴτιον εἶναι δεῖ τῷ δούλῳ τὸν δεσπότην, ἀλλ' οὐ τὴν διδασκαλικὴν ἔχοντα τῶν ἔργων δεσποτικήν. Διὸ λέγουσιν οὐ καλῶς οἱ λόγου τοὺς δούλους ἀποστεροῦντες καὶ φάσκοντες ἐπιτάξει χρῆσθαι μόνον· νουθετητέον γὰρ μᾶλλον τοὺς δούλους ἢ τοὺς παῖδας. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον· περὶ δὲ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς καὶ

---

[11])=Βλ. σημ. προηγουμένην· εἰς τὸν ΜΕΝΩΝΑ ὁ Πλάτων αὐτοῦ τοῦ Γοργίου τὴν διδασκαλίαν ἀνασκευάζει. [12]) ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ, ΑΙΑΣ 293. [13])=I. ii. 22 sq.

ἀλλ' ἡ μὲν τοῦ ἀνδρὸς ἀνδρεία ἀρχική, ἡ δὲ τῆς γυναικὸς ὑπηρετική, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Φανερὸν δὲ τοῦτο περισσότερον καὶ εἰς τὴν ἐπὶ μέρους ἐξέτασιν ἑκάστης· διότι ἐξ ὁλοκλήρου ἐξαπατοῦν ἑαυτοὺς οἱ ὁρίζοντες τὴν ἀρετὴν ὡς εὐεξίαν τῆς ψυχῆς ἢ ὡς ὀρθῶς πράττειν ἢ ἄλλως πως ὁμοίως· ἐνῷ πολὺ ὀρθότερον τῶν οὕτως ὁριζόντων τὴν ἀρετὴν ἀποφαίνονται οἱ ἀπαριθμοῦντες τὰς ἀρετὰς ὡς ὁ Γοργίας [11]. Διό, ὅπως ὁ ποιητὴς εἶπε προκειμένου περὶ τῆς γυναικὸς «δίνει ἡ σιωπὴ ὀμορφάδα στὴ γυναῖκα» [12], οὕτω πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι πάντα τὰ ἀναφερθέντα διάφορα πρόσωπα ἔχουν ἰδίαν ἕκαστον ἀρετήν· διότι βεβαίως τὸ ἀνωτέρω δὲν δύναται καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνδρὸς νὰ λεχθῇ. Ἐπειδὴ δέ, 9
ὡς ἐλέχθη, ὁ παῖς εἶναι ἀτελής, εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ ἀρετὴ τούτου δὲν κρίνεται ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸν τὸν παῖδα, ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς τὸν τέλειον ἄνδρα τὸν καθοδηγοῦντα τοῦτον. Παρεδέχθημεν δὲ ὅτι ὁ δοῦλος εἶναι χρήσιμος διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς· συνεπῶς εἶναι φανερὸν ὅτι ὡς τοιοῦτος ἔχει ἀνάγκην ποιᾶς τινος μικρᾶς ἀρετῆς καὶ τοσαύτης, ὅση ἀπαιτεῖται ὅπως μὴ ὑστερήσῃ ἔναντι τῶν ἔργων του, ἕνεκεν ἀκρατείας ἢ δειλίας.—(Θὰ ἤγειρέ τις ὅμως ἐκ τοῦ λεχθέν- 10
τος, ἐὰν εἶναι ἀληθές, τὸ ζήτημα, ἐὰν καὶ οἱ τεχνῖται ἀπαιτῆται νὰ ἔχουν ἀρετήν· διότι πολλάκις ἕνεκεν τῆς ἀκρατείας των δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς τὰ ἔργα των. Ἢ ἡ περίπτωσις αὕτη διαφέρει κατὰ τὸ πλεῖστον; Πράγματι ὁ δοῦλος εἶναι συντελεστὴς καὶ κοινωνὸς τῆς ζωῆς τοῦ κυρίου, διότι, ἐνῶ ὁ τεχνίτης εἶναι πλέον μεμακρυσμένος, καὶ τοσοῦτον πρέπει νὰ μετέχῃ τῆς ἀρετῆς τοῦ δούλου, ὅσον ἀπαιτεῖται διὰ τὴν δουλικὴν ἐργασίαν του· διότι καὶ ὁ χειρῶναξ τεχνίτης ἀσκεῖ εἶδός τι εἰδικῆς δουλικῆς ἐργασίας, ἀλλ' ἐνῶ ὁ δοῦλος εἶναι ἐκ τῶν φύσει ἀναγκαίων, οὐδεὶς σκυτοτόμος οὐδέ τις τῶν ἄλλων τεχνιτῶν εἶναι τοιοῦτος)—.Φανερὸν λοιπὸν ὅτι ὁ κύριος δέον νὰ καλλιεργῇ εἰς 11
τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου τὴν τοιαύτην ἀρετήν, δι' ἄλλης τινός, καὶ οὐχὶ διὰ τῆς δεσποτικῆς διδασκαλίας τῆς διδασκούσης τοὺς δούλους τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἔργων των [13]. Διὸ καὶ δὲν ἀποφαίνονται ὀρθῶς οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅτι πρέπει ὁ κύριος νὰ ἀποφεύγῃ πᾶσαν μετὰ τῶν δούλων συνομιλίαν ἀλλὰ νὰ κατευθύνῃ τούτους μόνον διὰ προσταγμάτων διότι πρέπει περισσότερον τοὺς δούλους ἢ τοὺς παῖδας νὰ νουθετῶμεν. Ἀλλὰ περὶ τούτων μὲν ἀρκετὰ εἶναι τὰ μέχρι τοῦδε καθορισθέντα· περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὅμως καὶ τῆς γυναι-

τέκνων καὶ πατρός, τῆς τε περὶ ἕκαστον αὐτῶν ἀρετῆς, καὶ τῆς πρὸς σφᾶς αὐτοὺς ὁμιλίας, τί τὸ καλῶς καὶ μὴ καλῶς ἐστι καὶ πῶς δεῖ τὸ μὲν εὖ διώκειν τὸ δὲ κακῶς φεύγειν, ἐν τοῖς περὶ τὰς πολιτείας ἀναγκαῖον ἐπελθεῖν, ἐπεὶ γὰρ οἰκία μὲν πᾶσα μέρος πόλεως, ταῦτα δ' οἰκίας, τὴν δὲ τοῦ μέρους πρὸς τὴν τοῦ ὅλου δεῖ βλέπειν ἀρετήν, ἀναγκαῖον πρὸς τὴν πολιτείαν βλέποντας παιδεύειν καὶ τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας, εἴπερ τι διαφέρει πρὸς τὸ τὴν πόλιν εἶναι σπουδαίαν καὶ τοὺς παῖδας εἶναι σπουδαίους καὶ τὰς γυναῖκας σπουδαίας. Ἀναγκαῖον δὲ διαφέρειν· αἱ μὲν γὰρ γυναῖκες ἥμισυ μέρος τῶν ἐλευθέρων, ἐκ δὲ τῶν παίδων οἱ κοινωνοὶ [a] γίνονται τῆς πολιτείας. Ὥστ' ἐπεὶ περὶ μὲν τούτων διώρισται, περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἐν ἄλλοις λεκτέον, ἀφέντες ὡς τέλος ἔχοντας τοὺς νῦν λόγους, ἄλλην ἀρχὴν ποιησάμενοι λέγωμεν, καὶ πρῶτον ἐπισκεψώμεθα περὶ τῶν ἀποφηναμένων περὶ τῆς πολιτείας τῆς ἀρίστης.

[a] *οἱ κοινωνοί : οἰκονόμοι* Susemihl (*dispensatores* Guil.)

κὸς καὶ τῶν τέκνων καὶ τοῦ πατρός, περὶ τῆς ἰδίας ἑκάστου τούτων ἀρετῆς καὶ περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους σχέσεώς των, τί ὀρθῶς ἔχει καὶ τί σφαλερῶς καὶ πῶς πρέπει τὸ μὲν ἀγαθὸν νὰ ἐπιδιώκηται τὸ δὲ κακὸν νὰ ἀποφεύγηται 12
ἀνάγκη νὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς τὰ περὶ τῶν πολιτευμάτων· διότι ἐπειδὴ πᾶς οἶκος εἶναι μέρος τῆς πόλεως, ταῦτα δὲ τὰ πρόσωπα καὶ αἱ σχέσεις εἶναι τὰ τοῦ οἴκου, καὶ πρέπει ἡ «ἀρετὴ»[14] τοῦ μέρους νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν τοῦ ὅλου, ὀφείλομεν πρὸς τὸ καθιερωμένον πολίτευμα ἀποβλέποντες νὰ ἐκπαιδεύωμεν τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας, ἐὰν διὰ τὸ νὰ εἶναι ἡ πόλις σπουδαία ἐνδιαφέρει τὸ νὰ εἶναι οἱ παῖδες σπουδαῖοι καὶ αἱ γυναῖκες σπουδαῖαι. Ἀναγκαῖον δὲ εἶναι νὰ ἐνδιαφέρῃ· διότι αἱ μὲν γυναῖκες ἀποτελοῦν τὸ ἥμισυ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἐλευθέρων, ἐκ δὲ τῶν παίδων προέρχονται τὰ μέλη τῆς πολιτείας. Συνεπῶς ἀφοῦ ταῦτα καθωρίσθησαν πλέον, περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἀλλαχοῦ θὰ ὁμιλήσωμεν, ἐγκαταλείψαντες τὸν λόγον τοῦτον ὡς εἰς πέρας ἐνταῦθα, ἄς ἀρχίσωμεν ἄλλοθεν ἐκ νέου καὶ κατὰ πρῶτον ἄς ἀσχοληθῶμεν μὲ τοὺς ἀποφανθέντας περὶ τοῦ ἰδεώδους πολιτεύματος.

---

14) ΕΙΣΑΓ. III [8]

B

1260 b 1. Ἐπεὶ δὲ προαιρούμεθα θεωρῆσαι περὶ τῆς κοινω- I
νίας τῆς πολιτικῆς ἣ κρατίστη πασῶν τοῖς δυναμένοις ζῆν
ὅτι μάλιστα κατ' εὐχήν, δεῖ καὶ τὰς ἄλλας ἐπισκέψασθαι
πολιτείας αἷς τε χρῶνταί τινες τῶν πόλεων τῶν εὐνομεῖσθαι
λεγομένων κἂν εἴ τινες ἕτεραι τυγχάνωσιν ὑπό τινων εἰρη-
μέναι καὶ δοκοῦσαι καλῶς ἔχειν, ἵνα τό τ' ὀρθῶς ἔχον ὀφθῇ
καὶ τὸ χρήσιμον, ἔτι δὲ τὸ ζητεῖν τι παρ' αὐτὰς ἕτερον μὴ
δοκῇ πάντως εἶναι σοφίζεσθαι βουλομένων, ἀλλὰ διὰ τὸ
μὴ καλῶς ἔχειν ταύτας τὰς νῦν ὑπαρχούσας, διὰ τοῦτο
ταύτην δοκῶμεν ἐπιβαλέσθαι τὴν μέθοδον. Ἀρχὴν δὲ πρῶ- 2
τον ποιητέον ἥπερ πέφυκεν ἀρχὴ ταύτης τῆς σκέψεως.
Ἀνάγκη γὰρ ἤτοι πάντας πάντων κοινωνεῖν τοὺς πολίτας,
ἢ μηδενός, ἢ τινῶν μὲν τινῶν δὲ μή. Τὸ μὲν οὖν μηδενὸς
κοινωνεῖν φανερὸν ὡς ἀδύνατον (ἡ γὰρ πολιτεία κοινωνία
τίς ἐστι, καὶ πρῶτον ἀνάγκη τοῦ τόπου κοινωνεῖν, ὁ μὲν
γὰρ τόπος εἷς ὁ τῆς μιᾶς πόλεως, οἱ δὲ πολῖται κοινωνοὶ
1261a τῆς μιᾶς πόλεως)· ἀλλὰ πότερον ὅσων ἐνδέχεται κοινω-
νῆσαι πάντων βέλτιον κοινωνεῖν τὴν μέλλουσαν οἰκήσεσθαι
πόλιν καλῶς, ἢ τινῶν μὲν τινῶν δ' οὐ βέλτιον; Ἐνδέχεται

ΚΕΦ. Ι § 1 διαγραφὴ τοῦ θέματος· περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας· § 2 δυνατὰ συστήματα οἰκονομικῆς βάσεως τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· § 3-4 ἀνασκευὴ ἐκ προοιμίων τῆς Σωκρατικῆς θεωρίας περὶ κοινοκτημοσύνης γυναικῶν καὶ παίδων· § 4-8 ἀνασκευὴ τῆς Σωκρατικῆς (Πλατωνικῆς) θεωρίας περὶ τῆς τελείας ἑνότητος τῆς πόλεως· § 8-9 συναφὼς ἔλεγχος Σωκρατικοῦ σοφίσματος· § 10-18 συνέπειαι κοινοκτημοσύνης γυναικῶν καὶ τέκνων.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΙ

1 **ΚΕΦ. Ι** Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ προαίρεσις ἡμῶν εἶναι νὰ πραγματευθῶμεν περὶ τοῦ τύπου τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἐκείνου, ὅστις θὰ ἐπέτρεπε παντὸς ἄλλου καλύτερον εἰς τοὺς ἔχοντας τὰ πρὸς τοῦτο ἐφόδια νὰ ζήσουν ὅσον ἔνεστιν ἰδεώδη βίον, πρέπει καὶ τὰ ἄλλα πολιτεύματα, τὰ εὑρισκόμενα ἐν ἐφαρμογῇ εἴς τινας τῶν φημιζομένων ἐπὶ εὐνομίᾳ πόλεων νὰ ἐξετάσωμεν, ὡς καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὑπετύπωσαν τινὲς ἐν τῇ θεωρίᾳ καὶ θεωροῦνται ὡς καλῶς συντεταγμένα, ἵνα ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν δηλωθῇ τὸ καλῶς ἐν αὐτοῖς ἔχον καὶ τὸ χρήσιμον, ἀφ᾽ ἑτέρου δέ, ἐὰν παρὰ ταῦτα ζητήσωμεν νὰ διαγράψωμεν ἄλλο, μὴ φανῇ τοῦτο ὡς ἐπιτήδευσις σοφίας, ἀλλ᾽ ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὰ ὑπάρχοντα νῦν πολιτεύματα δὲν εἶναι ἱκανοποιητικά, διὰ τοῦτο νὰ πιστευθῇ ὅτι προέβημεν εἰς τὴν ἀναζήτησιν ταύτην. 1

2 Ἂς ἀρχίσωμεν δὲ κατὰ πρῶτον ἐκ τῆς φυσικῆς διὰ τὴν τοιαύτην ἔρευναν ἀφετηρίας. Τρία εἶναι τὰ δυνατὰ συστήματα διακανονισμοῦ τῶν περιουσιακῶν σχέσεων: ἐκεῖνο καθ᾽ ὃ πᾶν ἔχουν ἀπὸ κοινοῦ πάντες οἱ πολῖται, ἐκεῖνο καθ᾽ ὃ οὐδὲν ἔχουν ἀπὸ κοινοῦ, καὶ ἐκεῖνο καθ᾽ ὃ τινὰ μὲν ἔχουν ἀπὸ κοινοῦ, τινὰ δὲ ὄχι. Ἡ δευτέρα ὅμως τούτων περίπτωσις, τὸ νὰ μὴ μετέχουν οὐδενὸς ἀπὸ κοινοῦ, εἶναι ἀδύνατος, καὶ προφανὲς τοῦτο· (διότι ἡ πολιτεία εἶναι εἶδος τι κοινῆς συμβιώσεως, ἀνάγκη δὲ κατὰ πρῶτον νὰ εἶναι κοινὸν τὸ ἐφ᾽ οὗ ἡ πόλις ἔδαφος, διότι τὸ ἔδαφος τῆς μιᾶς πόλεως εἶναι ἓν καὶ ἡ πόλις ἀνήκει εἰς τοὺς πολίτας ὡς κοινὴ τούτων)· ἀλλ᾽ ἐπὶ τῶν ὅσων εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ κοινὴ κτῆσις, ποῖον διὰ τὴν πόλιν ἥτις πρόκειται καλῶς νὰ συνταχθῇ εἶναι ἐκ τῶν δύο ἄλλων συστημάτων τὸ καλύτερον; τὸ νὰ εἶναι τουτέστι πάντα εἰς πάντας κοινά, ἢ καλύτερον εἶναι τινὰ μὲν νὰ εἶναι κοινά, τινὰ δὲ ὄχι; Ὑπάρχει δηλαδὴ ἡ δυνατὴ περί-

*γὰρ καὶ τέκνων καὶ γυναικῶν καὶ κτημάτων κοινωνεῖν τοὺς
πολίτας ἀλλήλοις, ὥσπερ ἐν τῇ Πολιτείᾳ τῇ Πλάτωνος· ἐκεῖ
γὰρ ὁ Σωκράτης φησὶ δεῖν κοινὰ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας
εἶναι καὶ τὰς κτήσεις. Τοῦτο δὴ πότερον ὡς νῦν οὕτω
βέλτιον ἔχειν, ἢ κατὰ τὸν ἐν τῇ Πολιτείᾳ γεγραμμένον
νόμον ;*

2. *Ἔχει δὲ δυσχερείας ἄλλας τε πολλὰς τὸ πάντων εἶναι* 3
*τὰς γυναῖκας κοινάς, καὶ δι' ἣν αἰτίαν φησὶ δεῖν νενομο-
θετῆσθαι τὸν τρόπον τοῦτον ὁ Σωκράτης οὐ φαίνεται συμ-
βαῖνον ἐκ τῶν λόγων· ἔτι δὲ πρὸς τὸ τέλος ὅ φησι τῇ πόλει
δεῖν ὑπάρχειν, ὡς μὲν εἴρηται νῦν, ἀδύνατον, πῶς δὲ δεῖ
διελεῖν,*[a] *οὐδὲν διώρισται· λέγω δὲ τὸ μίαν εἶναι τὴν πόλιν
πᾶσαν ὡς ἄριστον ὅτι μάλιστα, λαμβάνει γὰρ ταύτην ὑπό-
θεσιν ὁ Σωκράτης. Καίτοι φανερόν ἐστιν ὡς προϊοῦσα καὶ* 4
*γινομένη μία μᾶλλον οὐδὲ πόλις ἔσται· πλῆθος γάρ τι τὴν
φύσιν ἐστὶν ἡ πόλις, γινομένη τε μία μᾶλλον οἰκία μὲν ἐκ
πόλεως, ἄνθρωπος δ' ἐξ οἰκίας ἔσται, μᾶλλον γὰρ μίαν τὴν
οἰκίαν τῆς πόλεως φαίημεν ἂν καὶ τὸν ἕνα τῆς οἰκίας· ὥστ'
εἰ καὶ δυνατός τις εἴη τοῦτο δρᾶν, οὐ ποιητέον, ἀναιρήσει
γὰρ τὴν πόλιν. Οὐ μόνον δ' ἐκ πλειόνων ἀνθρώπων ἐστὶν ἡ
πόλις, ἀλλὰ καὶ ἐξ εἴδει διαφερόντων. Οὐ γὰρ γίνεται πό-*

---

[a] *δεῖ διελθεῖν* ΜΡ[2] : *διελεῖν* Γ

---

[1])=ΕΙΣΑΓ. II (ii) § 9, Ι. [2])=§§ 3-7. [3])=§ 8 κεφ. ii. § 11. [4]) κεφ. ii. §§ 11-13. Ἐπὶ ἄλλων συναφῶν ζητημάτων, κεφ. ii. §§ 15-16. [5]) Ἀνασκευὴ τῆς Πλατωνικῆς θεωρίας περὶ τῆς τελείας ἑνότητος τῆς πόλεως. [6]) Οἷον, ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, εὐγενεῖς καὶ μή, πλούσιοι καὶ μή, εὐγενῶν ἐργασιῶν καὶ ἀγενῶν, διανοούμενοι καὶ μὴ κ.τ.λ. Ὑπὸ τὸ εἶδος δηλαδὴ δέον νὰ νοηθῇ ἰδιότυπος κατηγορία τάξεως διακρινομένης οὐχὶ τῶν ἄλλων ἀλλὰ τῆς ἀντιθέτου· διότι ἡ καθαρῶς 'προσωπική' τοῦ ἀτό-

πτωσις νὰ καταστοῦν ἀντικείμενα κοινῆς τῶν πολιτῶν κτήσεως τὰ τέκνα καὶ αἱ γυναῖκες, ὡς ἀκριβῶς ἐν τῇ Πολιτείᾳ[1] τοῦ Πλάτωνος ὑποτυποῦται; Διότι ἐκεῖ ὁ Σωκράτης ἀποφαίνεται ὅτι πρέπει νὰ εἶναι κοινὰ καὶ τὰ τέκνα καὶ αἱ γυναῖκες καὶ πάντα τὰ κτήματα. Τί λοιπόν; Εἶναι καλύτερον τὸ σήμερον κρατοῦν σύστημα ἢ ὁ ἐν τῇ ʽΠολιτείᾳʼ ὑποτυπούμενος θεσμός;

2. Ὁ θεσμὸς ὅμως οὗτος τῆς κοινῆς ἐπὶ τῶν γυναικῶν 3
κτήσεως πολλὰς παντοίων εἰδῶν δυσχερείας παρέχει· εἰδικώτερον (*1*)[2] ἡ αἰτία διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Σωκράτης ἀποφαίνεται ὅτι πρέπει νὰ θεσπισθῇ οὗτος, δὲν ἐξάγεται ἐπαρκῶς ἐκ τῶν προσαγομένων ἐνδείξεων· ἔπειτα (*2*)[3] ὡς μέσον πρὸς τὸν σκοπὸν ὅν, ὡς ἰσχυρίζεται, πρέπει νὰ πραγματώνῃ ἡ ὕπαρξις τῆς πόλεως, τὸ σχέδιον ὡς ἐν τῷ διαλόγῳ διατυποῦται, δὲν εἶναι πραγματοποιήσιμον· καὶ (*3*)[4] περὶ τοῦ τρόπου καθʼ ὃν ὁ σκοπὸς οὗτος βαθμηδὸν θὰ ἐπιτευχθῇ, οὐδὲν καθωρίσθη: ἐννοῶ δὲ τὴν τελείαν ὁλοκλήρου τῆς πόλεως ἑνότητα, ἥτις προβάλλεται ὡς τὸ κατʼ ἐξοχὴν ἄριστον· διότι ταύτην ὡς θεμελιώδη τὴν ἀρχὴν λαμβάνει ὁ Σωκράτης[5]. Ἀλλʼ εἶναι φανερὸν ὅτι προχωροῦσα πρὸς τὴν 4
κατεύθυνσιν αὐτὴν καὶ ἐπὶ μᾶλλον τὴν ἀπόλυτον ἑνότητα ἡ πόλις κατορθοῦσα, οὔτε καὶ πόλις πλέον θὰ εἶναι· διότι πλῆθός τι κατὰ τὴν φύσιν αὐτῆς εἶναι ἡ πόλις, διὸ καὶ ὅταν αὕτη γίνεται ἐπὶ μᾶλλον ἐν τῇ ἑνότητι ʽμίαʼ θὰ καταντήσῃ ἐκ πόλεως οἰκία καὶ ἐξ οἰκίας ἄνθρωπος· διότι δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ʽμίανʼ περισσότερον τῆς πόλεως τὴν οἰκίαν καὶ περισσότερον τῆς οἰκίας ὡς ʽἕναʼ τὸν ἄνθρωπον· διὸ καὶ εἰς ἣν περίπτωσιν ἠδύνατό τις νὰ ἐπιτύχῃ τὴν τελείαν τῆς πόλεως ἑνότητα, δὲν πρέπει νὰ τὸ πράξῃ, διότι θὰ καταλύσῃ οὕτω τὴν πόλιν. Καὶ ὄχι μόνον ἐκ πλήθους ἀνθρώπων ἀποτελεῖται ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ κατʼ εἶδος[6] διαφερόντων· διότι ἡ πόλις δὲν ἀποτελεῖται ἐκ μερῶν ὁμοίων,

---

μου διαφορὰ εἶναι ὅλως διὰ τὸ σύστημα τῆς λειτουργίας καὶ διὰ

λις ἐξ ὁμοίων. Ἕτερον γὰρ συμμαχία καὶ πόλις· τὸ μὲν γὰρ τῷ ποσῷ χρήσιμον, κἂν ᾖ τὸ αὐτὸ τῷ εἴδει (βοηθείας γὰρ χάριν ἡ συμμαχία πέφυκεν), ὥσπερ ἂν εἰ σταθμὸς πλεῖον ἑλκύσει, (διοίσει δὲ τῷ τοιούτῳ καὶ πόλις ἔθνους ὅταν μὴ κατὰ κώμας ὦσι κεχωρισμένοι τὸ πλῆθος ἀλλ' οἷον Ἀρκάδες)· ἐξ ὧν δὲ δεῖ ἓν γενέσθαι, εἴδει δεῖ διαφέρειν [a] *διόπερ τὸ ἴσον τὸ ἀντιπεπονθὸς σῴζει τὰς πόλεις, [ὥσπερ ἐν τοῖς Ἠθικοῖς εἴρηται πότερον].* [b] *Ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς ἐλευθέροις καὶ ἴσοις ἀνάγκη τοῦτ' εἶναι· ἅμα γὰρ οὐχ οἷόν τε πάντας ἄρχειν, ἀλλ' ἢ κατ' ἐνιαυτὸν ἢ κατά τινα ἄλλην τάξιν ἢ χρόνον· καὶ συμβαίνει δὴ τὸν τρόπον τοῦτον ὥστε πάντας ἄρχειν, ὥσπερ ἂν εἰ μετέβαλλον οἱ σκυτεῖς καὶ οἱ τέκτονες καὶ μὴ οἱ αὐτοὶ ἀεὶ σκυτοτόμοι καὶ τέκτονες ἦσαν.*

---

[a] *ἐξ ὧν—εἴδει δεῖ διαφέρειν* Rackham, βλ. κατωτ 30
[b] Βλ. σημ. μεταφρ., αὐτόθ. 8

τὴν ἔννοιαν τῆς πόλεως ἀδιάφορος. 7)= ΕΙΣΑΓ. IV. 6.12.

8) Ἡ ἑρμηνεία τοῦ περιφήμου τούτου χωρίου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῶν ὅρων '*ἴσον*' καὶ '*ἀντιπεπονθός*'· καὶ 'ἀντιπεπονθὸς' μὲν σημαίνει κατὰ τὰ ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις V. viii. τὸ δίκαιον τῆς ἀνταποδόσεως (κακὸν ἀντὶ κακοῦ, καλὸν ἀντὶ καλοῦ, ἰδίᾳ 1132 b33) 'Ἴσον' δὲ συνήθως τὸ δίκαιον· πράγματι δὲ κατὰ τὴν παραπομπὴν '*ὥσπερ ἐν τοῖς Ἠθικοῖς εἴρηται πρότερον*' εὑρίσκομεν εἰς τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια 1132b33 ὡς ἀνωτέρω τὴν ἐν τοῖς Πολιτικοῖς διατυπουμένην γνώμην, ὅτι δηλαδὴ τὸ ἀντιπεπονθός, ὑπὸ τὴν γενικὴν ἔννοιαν τῶν ἀντιποίνων τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἀνταποδόσεως τοῦ καλοῦ, σῴζει τὴν πολιτείαν. Ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ τοῦ 'ἀντιπεπονθότος δικαίου' καθ' ὅσον οὐδὲν οὐδὲ μακρόθεν ἐπιτρέπει τὴν ἐμβολὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἄριστα λογικῶς συγκεκροτημένην περικοπὴν περὶ τῶν διαφόρων κατ' εἶδος μερῶν τῆς πόλεως. Ὁ Κοραῆς οὕτω νομίζων ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἀντιπεπονθότος δικαίου ἀναγκάζεται νὰ διορθώσῃ τὸ '*σώζει*' εἰς '*οὐ σώζει*', κατ' οὐδὲν ὅμως ἐξομαλύνων καὶ οὕτω τὴν ἀνωμαλίαν. Διὸ νομίζομεν ὅτι οὐδόλως πρόκειται περὶ τοῦ ἀντιπεπονθό-

ὡς ἡ συμμαχία. Συμμαχία καὶ πόλις εἶναι διάφορα· διότι
ἡ μὲν συμμαχία εἶναι κατὰ τὸ ποσὸν χρήσιμος, ἀδιάφορον
ἂν τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὴν μέρη εἶναι ὁμοειδῆ — (διότι πρὸς
ἀμοιβαίαν συνδρομὴν συνιστᾶται ἡ συμμαχία) —, λειτουρ-
γεῖ δὲ ὡς τὸ εἰς τὴν ἐλαφροτέραν πλάστιγγα ριπτόμενον
περισσότερον βάρος· — (διὰ τοῦ τοιούτου κριτηρίου δὲ ὁρί- 5
ζεται καὶ ἡ διαφορὰ πόλεως καὶ ἔθνους, ὅταν ὁ λαὸς αὐτοῦ
δὲν κατοικεῖ χωριστὰ κατὰ κώμας, ἀλλ' εἶναι ὠργανωμέ-
νος ὡς οἱ Ἀρκάδες) —.[7] Τὰ μέρη ὅμως τῆς πόλεως, τὰ
ὁποῖα, ὡς ἰσχυρίζονται θὰ συνενωθοῦν εἰς ἕν, πρέπει κατ'
εἶδος νὰ διαφέρουν· — (διὸ ἀκριβῶς καὶ τὸ ἄριστα διατηροῦν
τὴν πόλιν εἶναι τὸ σύστημα τῶν ἰσοδυνάμων ἀντιρρόπων
στοιχείων <κατὰ τὰ ἐν τοῖς Ἠθικοῖς πρότερον εἰρημέ-
να>)[8] —. Ἀνάγκη δὲ νὰ ὑφίστανται αἱ διαφοραὶ αὐταὶ
καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἐλευθέρων καὶ ἴσων· διότι δὲν εἶναι
δυνατὸν πάντες ἐν ταὐτῷ νὰ ἄρχουν, ἀλλ' ἢ κατ' ἔτος, ἢ
κατ' ἄλλο σύστημα ἢ χρόνον· καὶ συμβαίνει κατὰ τὸν τρό-
πον αὐτὸν μάλιστα ὥστε πάντες νὰ ἄρχουν, ὅπως δηλαδὴ
θὰ συνέβαινε ἐὰν οἱ σκυτοτόμοι καὶ οἱ ξυλουργοὶ ἀντήλλασ-
σον κατὰ περιόδους ἐπάγγελμα, καὶ δὲν ἦσαν πάντοτε οἱ
αὐτοὶ σκυτοτόμοι καὶ ξυλουργοί[9]. Ἐπειδὴ δὲ <....... 6

τος δικαίου, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀντιρρόπων δυνάμεων τῆς πολιτείας, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ '*εἶδος*' (=σημ. ἀνωτ. 6) καὶ πρὸς τὰ ἐν II, iii. 11, 1266$^{a}_{4}$ *βέλτιον οὖν λέγουσιν οἱ πλείους μιγνύντες· ἡ γὰρ ἐκ πλειόνων συγκειμένη πολιτεία βελτίων*—, καθ' ὅσον ὑπαρχουσῶν ἰσορρόπων ἀντιθέτων δυνάμεων διατηρεῖται τὸ πολίτευμα, καὶ δὲν μετατρέπεται εἰς ἄλλο κατὰ τὸ ὑπερισχῦον στοιχεῖον· διὸ καὶ τὸ '*ἴσον*' δὲν σημαίνει ἐνταῦθα τὸ δίκαιον, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἴσον, καὶ ἐν προκειμένῳ εἰδικῶς τὸ ἰσόρροπον. Ἐκ τούτων, ἐὰν ἀληθεύουν, εἶναι φανερὸν ὅτι τὸ '*ὥσπερ ἐν τοῖς Ἠθικοῖς εἴρηται πρότερον*' εἶναι σημείωσίς τις ἐπὶ τοῦ ἀρχετύπου χειρογράφου ἀναγνώστου ἐκλαβόντος ἐνταῦθα τὸ 'ἀντιπεπονθὸς ἴσον' ὡς τὸ 'ἀντιπεπονθὸς δίκαιον' καὶ νομίσαντος οὕτω ὅτι ἐνταῦθα ἡ αὐτὴ καὶ ἐν Ἠθικοῖς Νικομαχείοις 1132$^{b}_{33}$ διατυποῦται γνώμη. Ἀλλὰ βλ. καὶ τὰ ἀμέσως ἀκολουθοῦντα ἐν τῇ περικοπῇ. [9]) Σφόδρα

Ἐπεὶ δὲ βέλτιον οὕτως ἔχειν καὶ τὰ περὶ τὴν κοινω- 6
νίαν τὴν πολιτικήν, δῆλον ὡς τοὺς αὐτοὺς ἀεὶ βέλτιον ἄρ-
1261b *χειν, εἰ δυνατόν· ἐν οἷς δὲ μὴ δυνατὸν διὰ τὸ τὴν φύσιν ἴσους εἶναι πάντας, ἅμα δὲ καὶ δίκαιον, εἴτ' ἀγαθὸν εἴτε φαῦλον τὸ ἄρχειν, πάντας αὐτοῦ μετέχειν, τοῦτο δὲ μιμεῖται τὸ ἐν μέρει τοὺς ἴσους εἴκειν τὸ ἀνομοίους εἶναι ἐξ ἀρχῆς· οἱ μὲν γὰρ ἄρχουσιν οἱ δ' ἄρχονται παρὰ μέρος, ὥσπερ ἂν ἄλλοι γενόμενοι, καὶ τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ἀρχόντων ἕτεροι ἑτέρας ἄρχουσιν ἀρχάς. Φανερὸν τοίνυν ἐκ τούτων ὡς οὔτε πέ-* 7
φυκε μίαν οὕτως εἶναι τὴν πόλιν ὥσπερ λέγουσί τινες, καὶ τὸ λεχθὲν ὡς μέγιστον ἀγαθὸν ἐν ταῖς πόλεσιν ὅτι τὰς πόλεις ἀναιρεῖ· καίτοι τό γε ἑκάστου ἀγαθὸν σῴζει ἕκαστον.— Ἔστι δὲ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον φανερὸν ὅτι τὸ λίαν ἑνοῦν ζητεῖν τὴν πόλιν οὐκ ἔστιν ἄμεινον. Οἰκία μὲν γὰρ αὐταρκέστερον ἑνός, πόλις δ' οἰκίας, καὶ βούλεταί γ' ἤδη τότε εἶναι πόλις ὅταν αὐτάρκη συμβαίνῃ τὴν κοινωνίαν εἶναι τοῦ πλήθους· εἴπερ οὖν αἱρετώτερον τὸ αὐταρκέστερον, καὶ τὸ ἧττον ἓν τοῦ μᾶλλον αἱρετώτερον.

τεταραγμένον καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀμφιβόλου ἑρμηνείας χωρίον, ὡς καὶ τὰ ἀνωτέρω καὶ κατωτέρω· διὸ καὶ ἄλλοι ἄλλως μεταφράζουν. Ἡ γενικὴ ἔννοια εἶναι ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δέχεται ὡς ὀρθὴν τὴν γνώμην τοῦ Πλάτωνος, ὅτι οἱ αὐτοὶ πάντοτε δέον νὰ ἄρχουν, ἀλλὰ δὲν βλέπει τοῦτο δυνατὸν μεταξὺ τῶν ἴσων. Τὰ περὶ τῶν σκυτοτόμων κλπ. ὑπαινιγμὸς εἰς τὰ τοῦ Πλάτωνος, ΠΟΛΙΤ., III, ix. 397E (βλ. ἐπίσης IV. x-xi). 10) Εἶναι προφανὲς ὅτι ἐνταῦθα ἔχουν ἐκπέσει αἱ φράσεις πρὸς ἃς ἡ ἀπόδοσις '*βέλτιον*' κτλ. Εἰς τὰς φράσεις ταύτας θὰ ἐγενίκευε ἐν σχέσει πρὸς τὴν πολιτείαν τὴν παρατηρουμένην ἐν τῇ βιοτεχνίᾳ σταθερὰν τάξιν τῶν ἐπαγγελμάτων. 11) Ἀθεράπευτον ὅλως τὸ χωρίον, πᾶσαι δὲ αἱ προτεινόμεναι διορθώσεις μᾶλλον τὴν σύγχυσιν ἐπιτείνουν ἢ διορθώνουν τοῦτο· διὸ ἀποδίδομεν κατὰ συμπερασμὸν τὸ πιθανὸν νόημα, ἐν τῇ βεβαιότητι ὅτι ὑπόκειται ἡ ἑξῆς ἔννοια: ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἄρχουν πάντες συνάμα καὶ ἐκ τούτου ἄρχουν διαδοχικῶς, ἄρα μερικοὶ ἑκάστοτε, ἐν πάσῃ ἀρχῇ ἐπέρχεται διαμοροποίησίς τις τῆς κοινωνίας εἰς ἴσους μεταξύ των (ἄρχοντες

. . > [10] καλύτερον εἶναι νὰ ἐπικρατῇ τοῦτο τὸ σύστημα καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, εἶναι φανερὸν ὅτι τὸ καλύτερον εἶναι νὰ ἄρχουν οἱ αὐτοὶ πάντοτε, ἐὰν εἶναι τοῦτο δυνατόν· εἰς ἣν περίπτωσιν δὲ δὲν εἶναι δυνατόν, λόγῳ τοῦ ὅτι πάντες κατὰ τὴν φύσιν εἶναι ἴσοι, δίκαιον ἐν ταὐτῷ εἶναι, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε ἐπαχθὲς εἶναι τὸ ἄρχειν, πάντες νὰ μετέχουν τούτου· οὕτω δὲ ἡ ἀρχὴ νὰ εἶναι εἶδος τι ἀπεικονίσεως τῆς ἑκάστοτε ὑποκαταστάσεως τῶν ἐν μέρει ἴσων καὶ ἐν μέρει ἀνίσων εἰς τοὺς ἐξ ἀρχῆς γενικῶς ἀνομοίους [11]. Οἱ μὲν δηλαδὴ ἄρχουν οἱ δὲ ἄρχονται διαδοχικῶς, ὡς ἐὰν ἄλλα πρόσωπα ἦσαν ἑκάστοτε, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν πάλιν τρόπον ἐκ τῶν ἀρχόντων ἄλλοι ἄλλας ἑκάστοτε ἄρχουν ἀρχάς. Ἐκ τού- 7
των λοιπὸν φανερὸν καθίσταται ὅτι ὡς ἔχει ἡ πόλις κατὰ φύσιν δὲν εἶναι δυνατὸν ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἑνότητι νὰ εἶναι 'μία', ὡς ἰσχυρίζονται τινές, καὶ ὅτι τὸ χαρακτηρισθὲν ὡς τὸ μέγιστον ἀγαθὸν διὰ τὰς πόλεις, καταλύει τὰς πόλεις· καὶ ὅμως, πᾶν ὅ,τι εἶναι πράγματι εἰς ἕκαστον ἀγαθόν, σώζει τοῦτο. — Καὶ κατ' ἄλλον ὅμως τρόπον καθίσταται φανερὸν ὅ,τι τὸ νὰ ζητῇ κανεὶς τὴν ἀπόλυτον τῆς πόλεως ἑνότητα δὲν εἶναι τὸ καλύτερον· ἡ οἰκία τουτέστι εἶναι τι αὐταρκέστερον τοῦ ἑνὸς καὶ ἡ πόλις εἶναι τι αὐταρκέστερον τῆς οἰκίας καὶ τότε ἡ πόλις ἀξιοῖ ὅτι εἶναι πόλις, ὅταν ἡ κοινωνία τοῦ λαοῦ της ἐπιτυγχάνῃ τὴν αὐτάρκειαν· ἐὰν λοιπὸν τὸ αὐταρκέστερον εἶναι προτιμότερον, τότε καὶ τὸ ὀλιγώτερον ἓν εἶναι προτιμότερον τοῦ ἐπὶ μᾶλλον ἑνός [12].

μεταξύ των. ἀρχόμενοι μεταξύ των) καὶ ἀνίσους (ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι) ἥτις ὡς κυρία διαφοροποίησις ὑποκαθίσταται εἰς τὴν ἀρχικὴν πολύπλοκον διαφοροποίησιν ἐκ τῆς κατ' εἶδος διαφορᾶς.

[12]) Διὸ καὶ διὰ τῆς τελείας ἑνότητος ἀποβαίνουσα ἡ πόλις ἐπὶ τὸ μᾶλλον ἓν καθίσταται ὀλιγώτερον αὐτάρκης· ἄρα στερεῖται λόγου ὑπάρξεως. Ἡ αὐτάρκεια δὲ ἐπιτυγχάνεται ὑπὸ τοῦ ἀθροίσματος τῶν ὅλως διαφόρων καὶ πρὸς ὅλως διαφόρους κα-

3. *Ἀλλὰ μὴν οὐδ' εἰ τοῦτο ἄριστόν ἐστι, τὸ μίαν ὅτι* 8
μάλιστ' εἶναι τὴν κοινωνίαν, οὐδὲ τοῦτ' ἀποδείκνυσθαι φαί-
νεται κατὰ τὸν λόγον 'ἐὰν πάντες ἅμα λέγωσι τὸ ἐμὸν καὶ
τὸ μὴ ἐμόν'· τοῦτο γὰρ οἴεται ὁ Σωκράτης σημεῖον εἶναι
τοῦ τὴν πόλιν τελέως εἶναι μίαν. Τὸ γὰρ πάντες διττόν. Εἰ
μὲν οὖν ὡς ἕκαστος, τάχ' ἂν εἴη μᾶλλον ὃ βούλεται ποιεῖν
ὁ Σωκράτης (ἕκαστος γὰρ υἱὸν ἑαυτοῦ φήσει τὸν αὐτὸν καὶ
γυναῖκα δὴ τὴν αὐτήν, καὶ περὶ τῆς οὐσίας καὶ περὶ ἑκά-
στου δὴ τῶν συμβαινόντων ὡσαύτως)· νῦν δ' οὐχ οὕτω φή- 9
σουσιν οἱ κοιναῖς χρώμενοι ταῖς γυναιξὶ καὶ τοῖς τέκνοις,
ἀλλὰ πάντες μέν, οὐχ ὡς ἕκαστος δ' αὐτῶν, ὁμοίως δὲ καὶ
τὴν οὐσίαν πάντες μέν, οὐχ ὡς ἕκαστος δ' αὐτῶν. Ὅτι μὲν
τοίνυν παραλογισμός τίς ἐστι τὸ λέγειν πάντας, φανερόν (τὸ
γὰρ πάντες καὶ ἀμφότερα καὶ περιττὰ καὶ ἄρτια διὰ τὸ διτ-
τὸν καὶ ἐν τοῖς λόγοις ἐριστικοὺς ποιεῖ συλλογισμούς) διὸ
ἐστὶ τὸ πάντας τὸ αὐτὸ λέγειν ὡδὶ μὲν καλὸν ἀλλ' οὐ δυνα-
τόν, ὡδὶ δ' οὐδὲν ὁμονοητικόν. Πρὸς δὲ τούτοις ἑτέραν ἔχει 10
βλάβην τὸ λεγόμενον. Ἥκιστα γὰρ ἐπιμελείας τυγχάνει τὸ
πλείστων κοινόν· τῶν γὰρ ἰδίων μάλιστα φροντίζουσιν, τῶν
δὲ κοινῶν ἧττον, ἢ ὅσον ἑκάστῳ ἐπιβάλλει· πρὸς γὰρ τοῖς
ἄλλοις ὡς ἑτέρου φροντίζοντος ὀλιγωροῦσι μᾶλλον, ὥσπερ ἐν
ταῖς οἰκετικαῖς διακονίαις οἱ πολλοὶ θεράποντες ἐνίοτε χεῖρον
ὑπηρετοῦσι τῶν ἐλαττόνων. Γίνονται δ' ἑκάστῳ χίλιοι τῶν 11

τευθύνσεις τρεπομένων ἐνεργειῶν. [13])=ΠΟΛΙΤ. V, κ. 462c sq. [14]) Ἤτοι σημαίνει 'πάντες'=πάντες ὡς σύνολον, ὡς εἷς, καὶ 'πάντες'=ἕκαστος ἐκ πάντων, εἷς ἕκαστος. [15]) Βλ. ἀνωτ. προηγουμένην σημείωσιν. Ὁ προσβαλλόμενος ἐνταῦθα συλλογισμὸς εἶναι τὸ σόφισμα τὸ καλούμενον 'σόφισμα τὸ παρὰ τὴν σύνθεσιν καὶ διαίρεσιν', καθ' ὃ ἔννοιά τις περιληπτικὴ τίθεται ὡς γενικὴ καὶ τἀνάπαλιν. [16]) Εἰρωνικῶς βεβαίως. ἀλλ' ἐν ταὐτῷ ὑποσημαίνεται καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ ἁπλοῦ νοῦ εὐχάριστος ἀποδοχὴ τῆς στρογγύλης περιληπτικῆς ἐννοίας ὡς γενικῆς. [17]) Τὸν

3. Ἀλλ' ὅμως καὶ ἂν ἀκόμη παραδεχθῶμεν ὅτι πρά- 8
γματι τοῦτο εἶναι τὸ ἄριστον, τὸ νὰ εἶναι τουτέστιν ὅσον
τὸ δυνατὸν τελειοτάτη ἡ ἑνότης τῆς πολιτικῆς κοινωνίας,
δὲν φαίνεται ὅτι ἀποδεικνύεται ἡ ἑνότης αὕτη διὰ τοῦ
τύπου «ἐὰν **ὅλοι** οἱ πολῖται λέγουν ἐν ταὐτῷ **τὸ ἐμὸν καὶ**
τὸ **μὴ ἐμόν**»· διότι τοῦτο νομίζει ὁ Σωκράτης ὡς ἀσφαλὲς
σημεῖον ὅτι ἡ πόλις εἶναι ἐν τῇ ἑνότητι ἀπολύτως μία [13].
Τὸ 'πάντες' εἶναι διφορούμενος ὅρος [14]. Καὶ ἐὰν μὲν σημαί-
νει 'ἕκαστος ἐκ πάντων' περισσότερον πλησίον εἶναι ἐκεί-
νου τὸ ὁποῖον προτίθεται ὁ Σωκράτης νὰ ἐκφράσῃ· (διότι
ἕκαστος πολίτης θὰ ὀνομάζῃ τὸν αὐτὸν παῖδα υἱόν του
καὶ τὴν αὐτὴν γυναῖκα σύζυγον, ὁμοίως δὲ καὶ προκειμέ-
νου περὶ τῶν στοιχείων τῆς περιουσίας του καὶ περὶ παντὸς
οἰκείου πράγματος)· ἀλλ' οἱ κοινὰς ἔχοντες τὰς γυναῖκας 9
καὶ τὰ τέκνα δὲν θὰ λέγουν 'τὸ ἐμὸν' καὶ 'τὸ μὴ ἐμὸν'
ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, ἀλλὰ πάντες ἐν συνόλῳ καὶ οὐχὶ
καθ' ἕκαστον, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς περιουσίας, πάντες ἐν
συνόλῳ καὶ οὐχὶ καθ' ἕκαστον. Εἶναι λοιπὸν ἐκ τούτων
φανερὸν ὅτι τὸ 'πάντες' εἶναι διφορούμενος ὅρος [15]· (διότι
οἱ ὅροι 'πάντες' καὶ 'ἀμφότερα' καὶ 'περιττὰ' καὶ 'ἄρτια'
ἔχουν διττὴν ἐκδοχὴν καὶ τιθέμενοι εἰς προτάσεις συλλο-
γισμῶν καθιστοῦν τὰ συμπεράσματα ἀμφισβητήσιμα)· διὸ
καὶ τὸ «ἐὰν 'πάντες' τὸ αὐτὸ λέγουν» ἀφ' ἑνὸς μὲν εἶναι
ὡραῖον [16], ἀλλ' ἀπραγματοποίητον, ἀφ' ἑτέρου ὅμως οὐδα-
μῶς ἐνδεικτικὸν τῆς ὁμονοίας τῶν λεγόντων. Ἐπὶ τούτοις 10
ὅμως καὶ ἄλλως ἐπιβλαβὴς εἶναι ὁ ὑποτυπούμενος τῆς κοι-
νοκτημοσύνης θεσμός· τὸ εἰς πλείστους τουτέστι κοινὸν
ἐλαχίστης τυγχάνει ἐπιμελείας, διότι περὶ τῶν ἰδίων ἕκα-
στος κατ' ἐξοχὴν φροντίζει, περὶ δὲ τῶν κοινῶν πολὺ ὀλί-
γον, ἢ ὅσον ἡ ἀνάγκη ἐπιβάλλει εἰς ἕκαστον. Ἐπὶ πλέον
ἡ ἰδέα ὅτι ἄλλοι φροντίζουν καθιστᾷ τὴν ἀδιαφορίαν μεγα-
λυτέραν, συμβαίνει δὲ ὁμοίως ὡς καὶ εἰς τὰς οἰκιακὰς ὑπη-
ρεσίας ἔνθα οἱ πολλοὶ ὑπηρέται ἐξυπηρετοῦν πολλάκις χει-
ρότερον τῶν ὀλιγωτέρων. Ἐὰν λοιπὸν ὑποθέσωμεν ὅτι ἐπὶ 11

πολιτῶν υἱοί, καὶ οὗτοι οὐχ ὡς ἑκάστου ἀλλὰ τοῦ τυχόντος
1262a ὁ τυχὼν ὁμοίως ἐστὶν υἱός, ὥστε πάντες ὁμοίως ὀλιγωρή-
σουσιν. Ἔτι οὕτως ἕκαστος ἐμὸς λέγει τὸν εὖ πράττοντα τῶν
πολιτῶν ἢ κακῶς ὁπόστος τυγχάνει τὸν ἀριθμὸν ὤν, οἷον
ἐμὸς ἢ τοῦ δεῖνος, τοῦτον τὸν τρόπον λέγων καθ' ἕκαστον
τῶν χιλίων ἢ ὅσων ἡ πόλις ἐστί, καὶ τοῦτο διστάζων· ἄδη-
λον γὰρ ᾧ συνέβη γενέσθαι τέκνον καὶ σωθῆναι γενόμενον.
Καίτοι πότερον οὕτω κρεῖττον τὸ ἐμὸν λέγειν, ἕκαστον τὸ 12
αὐτὸ ἐμὸν[a] προσαγορεύοντα,[b] δισχιλίων καὶ μυρίων, ἢ
μᾶλλον ὡς νῦν ἐν ταῖς πόλεσι τὸ ἐμὸν λέγουσιν; Ὁ μὲν γὰρ
υἱὸν αὐτοῦ ὁ δ' ἀδελφὸν αὐτοῦ προσαγορεύει τὸν αὐτόν, ὁ
δ' ἀνεψιὸν ἢ κατ' ἄλλην τινὰ συγγένειαν ἢ πρὸς αἵματος ἢ
κατ' οἰκειότητα καὶ κηδείαν αὐτοῦ πρῶτον ἢ τῶν αὐτοῦ,
πρὸς τούτοις[c] ἕτερος φράτορα ἢ φυλέτην. Κρεῖττον γὰρ ἴδιον
ἀνεψιὸν εἶναι ἢ τὸν τρόπον τοῦτον υἱόν. Οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ 13
διαφυγεῖν δυνατὸν τὸ μή τινας ὑπολαμβάνειν ἑαυτῶν ἀδελ-
φούς τε καὶ παῖδας καὶ πατέρας καὶ μητέρας· κατὰ γὰρ τὰς
ὁμοιότητας αἳ γίνονται τοῖς τέκνοις πρὸς τοὺς γεννήσαντας
ἀναγκαῖον λαμβάνειν περὶ ἀλλήλων τὰς πίστεις. Ὅπερ
φασὶ καὶ συμβαίνειν τινὲς τῶν τὰς τῆς γῆς περιόδους πρα-
γματευομένων· εἶναι γάρ τισι τῶν ἄνω Λιβύων κοινὰς τὰς
γυναῖκας, τὰ μέντοι γινόμενα[d] τέκνα διαιρεῖσθαι κατὰ τὰς
ὁμοιότητας. Εἰσὶ δέ τινες καὶ γυναῖκες καὶ τῶν ἄλλων
ζῴων, οἷον ἵπποι καὶ βόες, αἳ σφόδρα πεφύκασιν ὅμοια

---

[a] ἐμὸν Bornemann: ὄνομα Bonitz, μὲν χ'/φα

[b] Bernays: -οντας χ'/φα

[c] ἕτερος Lindau: ἕτερον χ'/φα

[d] γινόμενα (cf. infra b 25) Richards: γενόμενα χ'/φα

ἐκ τῆς αὐτῆς φρατρίας (πατριὰ — ὑποδιαίρεσις ἑκάστης τῶν πρὸ τοῦ Κλεισθένους τεσσάρων φυλῶν. [18]) Πρβλ. ΗΡΟΔΟΤ. iv. 36

χιλίων πολιτῶν ἀντιστοιχοῦν χίλιοι υἱοὶ καὶ τούτων ἕκαστος οὐχὶ ἑνὸς ἑκάστου ἀλλὰ τοῦ τυχόντος, ὁ τυχὼν ὁμοίως εἶναι υἱός, πάντες ὡς σύνολον ἐξ ἴσου περὶ τῶν παίδων θὰ ἀδιαφορήσουν. Ἕκαστος πάλιν ἐπὶ μέρους τούτων θὰ λέγῃ περί τινος τῶν εὐδοκίμων ἢ κακῶς ἐχόντων παίδων, ὁσοιδήποτε τὸν ἀριθμὸν εἶναι οὗτοι, 'οὗτος εἶναι ἐμός' ἢ 'οὗτος εἶναι τοῦ δεῖνος ἢ τοῦ δεῖνος' χαρακτηρίζων ὡς πατέρα ἕνα τῶν χιλίων ἢ τῶν ἐξ ὅσων ἡ πόλις ἀποτελεῖται καὶ τοῦτο μετὰ δισταγμοῦ· διότι ἄδηλον ποίου τέκνον συνέβη νὰ γεννηθῇ καὶ γεννηθὲν νὰ ζήσῃ. Καὶ ὅμως τί ἐκ τῶν 12
δύο εἶναι καλύτερον νὰ λέγουν οἱ πολῖται 'ὁ ἰδικός μου' προσαγορεύοντες μὲ τὴν φράσιν αὐτὴν ἕκαστον τῶν δισχιλίων ἢ δεκακισχιλίων παίδων, ἢ μᾶλλον καθ' ὃν τρόπον εἰς τὰς διαφόρους πόλεις λέγοντες προσαγορεύουν τὸ ἴδιον; Διότι κατὰ τὰ νῦν, ὁ μὲν ἰδικόν του υἱόν, ὁ δὲ ἰδικόν του ἀδελφὸν πάντοτε τὸν αὐτὸν προσαγορεύει, ὁ δὲ ἀνεψιὸν ἢ δι' ἄλλου ὁμοίως ὀνόματος δηλωτικοῦ συγγενείας εἴτε τῆς ἐξ αἵματος εἴτε τῆς ἐξ ἀγχιστείας καὶ ἐπιγαμίας, αὐτοῦ πρῶτον καὶ τῶν συγγενῶν του εἶτα, πρὸς τούτοις δὲ ἄλλος ἄλλον φράτορα[17] ἢ συμφυλέτην· καὶ βεβαίως προτιμότερον εἶναι νὰ εἶναι τις κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἀνεψιὸς ἢ κατ' ἐκεῖνον υἱός. Μολοντοῦτο καὶ ἐν ἐκείνῳ τῷ συστήματι δὲν 13
εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποφευχθῇ τὸ νὰ ἀναγνωρίζουν τινὲς εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἄλλων ἄλλοι τοὺς ἀδελφούς των, ἄλλοι τοὺς παῖδας, ἄλλοι τοὺς πατέρας, ἄλλοι τὰς μητέρας· διότι ἡ φυσικὴ ὁμοιότης τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γεννήτορας κατ' ἀνάγκην θὰ λαμβάνεται ὡς ἀπόδειξις τῆς μεταξύ των συγγενείας· τοῦτο δὲ μερικοὶ τῶν συγγραψάντων περιηγήσεις τῆς γῆς ἰσχυρίζονται ὅτι καὶ πράγματι συμβαίνει: ἀναφέρουν τουτέστι ὅτι εἴς τινα λαὸν τῆς ἐπάνω Λιβύης ἐπικρατεῖ κοινοκτημοσύνη τῶν γυναικῶν, τὰ τέκνα δ' ὅμως διανέμονται ἀναλόγως τῆς ὁμοιότητος[18]. Ὑπάρχουν μάλιστα θήλεά τινα τόσον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὅσον καὶ τῶν ἄλλων ζώων, οἷον ἵππων καὶ βοῶν, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἐκ

.ἀποδιδόναι τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσιν, ὥσπερ ἡ ἐν Φαρσάλῳ κληθεῖσα Δικαία ἵππος.

4. Ἔτι δὲ καὶ τὰς τοιαύτας δυσχερείας οὐ ῥᾴδιον εὐλα- 14
βηθῆναι τοῖς ταύτην κατασκευάζουσι τὴν κοινωνίαν, οἷον
αἰκίας καὶ φόνους ἀκουσίους, τοὺς δὲ ἑκουσίους, καὶ μάχας
καὶ λοιδορίας· ὧν οὐδὲν ὅσιόν ἐστι γίνεσθαι πρὸς πατέρας
καὶ μητέρας καὶ τοὺς μὴ πόρρω τῆς συγγενείας ὄντας ὥσπερ
πρὸς τοὺς ἄπωθεν· ἀλλὰ καὶ πλεῖον συμβαίνειν ἀναγκαῖον
ἀγνοούντων ἢ γνωριζόντων, καὶ γενομένων τῶν μὲν γνωρι-
ζόντων ἐνδέχεται τὰς νομιζομένας γίνεσθαι λύσεις, τῶν δὲ
μηδεμίαν. Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ κοινοὺς ποιήσαντα τοὺς υἱοὺς 15
τὸ συνεῖναι μόνον ἀφελεῖν τῶν ἐρώντων, τὸ δ' ἐρᾶν μὴ κωλῦσαι, μηδὲ τὰς χρήσεις τὰς ἄλλας, ἃς πατρὶ πρὸς υἱὸν εἶναι πάντων ἐστὶν ἀπρεπέστατον καὶ ἀδελφῷ πρὸς ἀδελφόν, ἐπεὶ καὶ τὸ ἐρᾶν μόνον. Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ τὴν συνουσίαν ἀφελεῖν δι' ἄλλην μὲν αἰτίαν μηδεμίαν, ὡς λίαν δ' ἰσχυρᾶς τῆς ἡδονῆς γινομένης· ὅτι δ' ὁ μὲν πατὴρ ἢ υἱός οἱ δ' ἀδελφοὶ ἀλλήλων, μηθὲν οἴεσθαι διαφέρειν. Ἔοικε δὲ μᾶλλον τοῖς γεωργοῖς εἶναι χρήσιμον τὸ κοινὰς εἶναι τὰς γυναῖκας καὶ
1262b τοὺς παῖδας ἢ τοῖς φύλαξιν· ἧττον γὰρ ἔσται φιλία κοινῶν ὄντων τῶν τέκνων καὶ τῶν γυναικῶν, δεῖ δὲ τοιούτους εἶναι τοὺς ἀρχομένους πρὸς τὸ πειθαρχεῖν καὶ μὴ νεωτερίζειν.

---

19) = ΑΡΙΣΤ., ΙΣΤΟΡ. ΖΩΩΝ 586^{a}_{12} εἰσὶ δὲ καὶ γυναῖκες ἐοικότα αὐταῖς γεννῶσαι, αἱ δὲ τῷ ἀνδρί, ὥσπερ ἡ ἐν Φαρσάλῳ ἵππος ἡ Δικαία καλουμένη. (Πρβλ. τὰ ἀντιστρόφως παρ' Ἡσιόδου [ΕΡΓ. κ. ΗΜ. 182. 235] λεγόμενα, ἅπερ μαρτυροῦν καθολικήν τινα πίστιν περὶ τῆς πρὸς τὸν γεννήσαντα ὁμοιότητος τῶν γνησίων). 20) Αἱ λύουσαι ποιναὶ ἢ ἐπανορθώσεις (ποινή, ἀποζη-

φύσεως τὴν ἰδιότητα νὰ γεννῶσι τέκνα ἐξαιρετικῶς ὅμοια
πρὸς τοὺς γονεῖς των, ὡς ἡ ἐν Φαρσάλῳ φορβὰς ἡ ἐπικλη-
θεῖσα 'Δικαία' [19].
4. Ἐπὶ πλέον δὲν εἶναι εὔκολον οἱ τεχναζόμενοι μίαν 14
τοιαύτην κοινωνίαν νὰ τὴν προφυλάξουν καὶ ἀπὸ ἄλλας
ἀνωμαλίας, οἷον ἀπὸ κακώσεις καὶ φόνους ἀκουσίους καὶ
ἑκουσίους, ἀπὸ συγκρούσεις καὶ λοιδορίας — ἀπὸ ἐγκλή-
ματα τουτέστι τὰ ὁποῖα ἐπὶ τοσοῦτον ἀνοσιώτερα εἶναι, ἐφ'
ὅσον δὲν γίνονται κατὰ ξένων, ἀλλὰ κατὰ πατέρων καὶ
μητέρων καὶ τῶν ἄλλων συγγενῶν· ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην
καὶ πολυπληθέστερα θὰ εἶναι τὰ ἐγκλήματα μεταξὺ ἀγνο-
ούντων ἢ μεταξὺ γνωριζόντων ἀλλήλους, καὶ εἰς ἣν μὲν
περίπτωσιν συμβαίνουν μεταξὺ γνωριζόντων ἀλλήλους,
ὑπάρχει πιθανότης νὰ γίνουν δεκτοὶ οἱ νενομισμένοι ἐξιλα-
σμοί [20], μεταξὺ ὅμως ἀγνοούντων ἀλλήλους, οὐδόλως. Περί- 15
εργος δὲ εἶναι ἐπίσης ἡ ἄποψις τοῦ αὐτοῦ, ὅστις ἀφοῦ
κατέστησε κοινοὺς τοὺς υἱούς, ἀπηγόρευσεν ἀπὸ τοὺς ἐρῶν-
τας τὴν συνουσίαν μόνον, ἐπέτρεψε δὲ ἀκωλύτως τὸν ἔρωτα
καὶ τὰς λοιπὰς ἐρωτικὰς πράξεις, ὧν δὲν ὑπάρχει τι ἀπρε-
πέστερον ὅταν γίνωνται παρὰ πατρὸς πρὸς υἱὸν καὶ παρ'
ἀδελφοῦ πρὸς ἀδελφόν, ἐφ' ὅσον καὶ μόνον ὁ ἔρως μεταξὺ
τῶν προσώπων τούτων εἶναι ἀπρεπής. Παράλογον ἐπίσης
εἶναι καὶ τὸ ὅτι ἀπηγόρευσε τὴν συνουσίαν, δι' ἄλλον μὲν
λόγον οὐδένα, παρὰ διότι ἡ ἐξ αὐτῆς ἡδονὴ ἀποβαίνει εἰς
τὸ ἀκρότατον· τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι ἐρῶντες καὶ ἐρώμενοι
εἶναι πατὴρ καὶ τέκνον ἢ ἀδελφοί, ὅλως ἀδιάφορον νομίζει.
Ἀπεναντίας ἡ κοινοκτημοσύνη τῶν γυναικῶν καὶ τῶν
παίδων ὠφελιμωτέρα ὡς φαίνεται θὰ ἦτο ἐπιβαλλομένη
μᾶλλον εἰς τοὺς 'γεωργοὺς' ἢ εἰς τοὺς 'φύλακας' [21], διότι
οὕτω ἀσθενεστέρα θὰ ἦτο ἡ μεταξὺ τούτων φιλία, καὶ
τοῦτο πρέπει νὰ συμβαίνῃ εἰς τοὺς ἀρχομένους διὰ νὰ πει-
θαρχοῦν καὶ νὰ μὴ ῥέπουν εἰς στάσεις. Ἐπέρχονται λοιπὸν 16

μίωσις. φυγὴ ἑκουσία ἢ ἐπιβαλλομένη, καθαρμός). [21]) Περὶ τῶν

Ὅλως δὲ συμβαίνειν ἀνάγκη τοὐναντίον διὰ τὸν τοιοῦτον 16 νόμον ὧν προσήκει τοὺς ὀρθῶς κειμένους νόμους αἰτίους γίνεσθαι, καὶ δι' ἣν αἰτίαν ὁ Σωκράτης οὕτως οἴεται δεῖν τάττειν τὰ περὶ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας. Φιλίαν τε[a] γὰρ οἰόμεθα μέγιστον εἶναι τῶν ἀγαθῶν ταῖς πόλεσιν (οὕτω γὰρ ἂν ἥκιστα στασιάζοιεν), καὶ τὸ μίαν εἶναι τὴν πόλιν ἐπαινεῖ μάλισθ' ὁ Σωκράτης, ὃ καὶ δοκεῖ κἀκεῖνος εἶναί φησι τῆς φιλίας ἔργον, καθάπερ ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς λόγοις ἴσμεν λέγοντα τὸν Ἀριστοφάνην ὡς τῶν ἐρώντων διὰ τὸ σφόδρα φιλεῖν ἐπιθυμούντων συμφῦναι[b] καὶ γενέσθαι ἐκ δύο ὄντων ἀμφοτέρους ἕνα· ἐνταῦθα μὲν οὖν ἀνάγκη ἀμφοτέρους 17 ἐφθάρθαι ἢ τὸν ἕνα, ἐν δὲ τῇ πόλει τὴν φιλίαν ἀναγκαῖον ὑδαρῆ γίνεσθαι διὰ τὴν κοινωνίαν τὴν τοιαύτην, καὶ ἥκιστα λέγειν[c] τὸν ἐμὸν ἢ υἱὸν πατέρα ἢ πατέρα υἱόν. Ὥσπερ γὰρ μικρὸν γλυκὺ εἰς πολὺ ὕδωρ μιχθὲν ἀναίσθητον ποιεῖ τὴν κρᾶσιν, οὕτω συμβαίνει καὶ[d] τὴν οἰκειότητα τὴν πρὸς ἀλλήλους τὴν ἀπὸ τῶν ὀνομάτων τούτων, διαφροντίζειν ἥκιστα ἀναγκαῖον ὂν ἐν τῇ πολιτείᾳ τῇ τοιαύτῃ ἢ πατέρα ὡς υἱῶν ἢ υἱὸν ὡς πατρὸς ἢ ὡς ἀδελφοὺς ἀλλήλων. Δύο γάρ ἐστιν ἃ μάλιστα ποιεῖ κήδεσθαι τοὺς ἀνθρώπους καὶ φιλεῖν τό τε ἴδιον καὶ τὸ ἀγαπητόν, ὧν οὐδέτερον οἷόν τε ὑπάρχειν τοῖς οὕτω πολιτευομένοις. Ἀλλὰ μὴν καὶ περὶ τοῦ μεταφέ- 18 ρειν τὰ γινόμενα τέκνα τὰ μὲν ἐκ τῶν γεωργῶν καὶ τεχνι-

---

[a] τε om. MP, *quidem* (? γε) Guil.

[b] συμφυῆναι MPH

[c] διώκειν H : an δὴ οἰκειοῦν pro λέγειν τὸν ἐμὸν ? Immisch

[d] κατὰ Lambinus, καὶ κατὰ Bernays

τάξεων τῆς Πλατωνικῆς Πολιτείας, ΕΙΣΑΓ. II[11] § 9, I) iv. [22])=

κατ᾽ ἀνάγκην ἐκ τοῦ τοιούτου θεσμοῦ ἀποτελέσματα ὅλως ἀντίθετα ἐκείνων τὰ ὁποῖα πρέπει οἱ ὀρθῶς κείμενοι θεσμοὶ νὰ ἀποφέρουν, ὅλως ἀντίθετα δὲ καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν δι᾽ ὃν ὁ Σωκράτης νομίζει ὅτι οὕτω πρέπει νὰ διαρρυθμισθοῦν τὰ περὶ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας: παραδεχόμεθα δηλαδὴ ὅτι εἶναι μέγιστον ἐκ τῶν ἀγαθῶν διὰ τὰς πόλεις ἡ φιλία —(διότι οὕτω ἥκιστα θὰ ῥέπουν εἰς στάσεις οἱ πολῖται)— καὶ ὁ Σωκράτης ἀφ᾽ ἑτέρου τὰ μάλιστα ἐπαινεῖ τὴν τελείαν εἰς ἓν ἑνότητα τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν καὶ ὡς πιστεύομεν καὶ ὡς καὶ ἐκεῖνος λέγει, ἡ φιλία κατεργάζεται — ὡς ἀκριβῶς καὶ εἰς τὴν περὶ ἔρωτος συζήτησιν[22] γνωρίζομεν τὸν ᾽Αριστοφάνη λέγοντα, ὅτι οἱ ἐρῶντες λόγῳ τῆς ζωηρᾶς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης ἐπιθυμοῦν ὀργανικῶς νὰ κολληθοῦν καὶ ἀμφότεροι ἐκ δύο νὰ γίνουν ἓν σῶμα· ἀλλ᾽ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν κατ᾽ ἀνάγκην ἀμφότεροι 17
θὰ καταστραφοῦν ἢ ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν, προκειμένου δὲ περὶ τῆς πόλεως κατ᾽ ἀνάγκην ἡ φιλία θὰ καταντήσῃ ὑδαρὴς λόγῳ τῆς συνθέσεως τῆς τοιαύτης κοινωνίας καὶ ὀλίγον κατ᾽ ὀλίγον θὰ ἐγκαταλειφθοῦν καὶ αἱ ἐκφράσεις ʽὁ πατήρ μου᾽ καὶ ʽὁ υἱός μου᾽. Διότι ὡς ἀκριβῶς ὀλίγον γλυκὺ ἀναμιγνυόμενον μὲ πολὺ ὕδωρ καθιστᾷ ἀνεπαίσθητον τὴν μῖξιν, οὕτω θὰ συμβῇ καὶ διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους στοργὴν τὴν διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων ἐκφραζομένην, καθ᾽ ὅσον κατ᾽ ἀνάγκην ὅσον ἥκιστα θὰ φροντίζῃ τις ἐν τῇ τοιαύτῃ πολιτείᾳ εἴτε ὡς πατὴρ περὶ υἱῶν εἴτε ὡς υἱὸς περὶ πατρὸς εἴτε ὡς ἀδελφοὶ περὶ ἀλλήλων. Διότι δύο εἶναι τὰ κύρια κίνητρα τῆς φροντίδος καὶ τῆς ἀγάπης τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἰδιοκτησία καὶ ἡ οἰκογενειακὴ στοργή, ὧν οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ἐν τοιαύτῃ πολιτείᾳ. ᾽Αλλὰ 18
καὶ τὰ λεγόμενα[23] περὶ τῆς μεταφορᾶς τῶν γεννωμένων τέκνων, τῶν ἐκ τῶν ʽγεωργῶν᾽ καὶ τῶν ʽτεχνιτῶν᾽ εἰς τὴν

ΠΛΑΤ., ΣΥΜΠ. 191c. [23])=ΠΛΑΤ., ΠΟΛΙΤ., 415 bc, 423c (πρβλ. 468a).

τῶν εἰς τοὺς φύλακας τὰ δ' ἐκ τούτων εἰς ἐκείνους, πολλὴν ἔχει ταραχὴν τίνα ἔσται τρόπον· καὶ [a] *γινώσκειν ἀναγκαῖον τοὺς διδόντας καὶ μεταφέροντας τίσι τίνας διδόασιν. Ἔτι δὲ καὶ τὰ πάλαι λεχθέντα μᾶλλον ἐπὶ τούτων ἀναγκαῖον συμβαίνειν, οἷον αἰκίας ἔρωτας φόνους· οὐ γὰρ ἔτι προσαγορεύσουσιν* [b] *ἀδελφοὺς καὶ τέκνα καὶ πατέρας καὶ μητέρας τοὺς φύλακας οἵ τε εἰς τοὺς ἄλλους πολίτας δοθέντες καὶ πάλιν οἱ παρὰ τοῖς φύλαξιν τοὺς* [c] *ἄλλους πολίτας, ὥστ' εὐλαβεῖσθαι τῶν τοιούτων τι πράττειν διὰ τὴν συγγένειαν.*

Περὶ μὲν οὖν τῆς περὶ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας κοινωνίας διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

II Ἐχόμενον δὲ τούτων ἐστὶν ἐπισκέψασθαι περὶ τῆς II
κτήσεως, τίνα τρόπον δεῖ κατασκευάζεσθαι τοῖς μέλλουσι πολιτεύεσθαι τὴν ἀρίστην πολιτείαν, πότερον κοινὴν ἢ μὴ κοινὴν εἶναι τὴν κτῆσιν. Τοῦτο δ' ἄν τις καὶ χωρὶς σκέψαιτο ἀπὸ τῶν περὶ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας νενομοθετημένων·
1263a *λέγω [δὲ τὰ περὶ τὴν κτῆσιν]* [d] *πότερον, κἂν ᾖ ἐκεῖνα χωρὶς καθ' ὃν νῦν τρόπον ἔχει πᾶσι, τάς τε κτήσεις κοινὰς εἶναι βέλτιον καὶ τὰς χρήσεις* ***, [e] *οἷον τὰ μὲν γήπεδα χωρὶς*

---

[a] *καὶ ⟨γὰρ⟩* Bernays
[b] *προσαγορεύσουσιν* Κοραῆς *-εύουσι* χ'/φα
[c] *τοὺς* ΓΜΡ : *εἰς τοὺς* λοιποί
[d] Susemihl
[e] χάσμα κατὰ τὸν Busse.

ΚΕΦ. ΙΙ. § 1-2 Περὶ τῶν διαφόρων συστημάτων κοινοκτημοσύνης τῶν ἀγαθῶν· § 3 περὶ τῶν δυσχερειῶν τῆς ἀπολύτου κοινοκτημοσύνης θέσις· § 4-5 περὶ τοῦ κρατοῦντος ὡς ἀρίστου ἀποβαίνοντος διὰ καταλλήλου ἀγωγῆς τῶν πολιτῶν καὶ διὰ τῆς νομοθεσίας· § 6-7 ὅτι καταλύει ἡ κοινοκτημοσύνη ἠθικὰς ἀρετάς· § 8-9 ὅτι ἡ ἰδιοκτησία δὲν εἶναι ἡ αἰτία τῶν κοινωνικῶν κακῶν· § 10 ὅτι διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐξομαλύνονται αἱ κοινωνικαὶ ἀνωμαλίαι· §

τάξιν τῶν 'φυλάκων' καὶ τῶν τούτων εἰς τὴν τάξιν ἐκείνων πολὺ συγκεχυμένα εἶναι ὅσον ἀφορᾶ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἡ τοιαύτη μεταφορὰ θὰ γίνεται· διότι κατ' ἀνάγκην θὰ γνωρίζουν οἱ δίδοντες καὶ μεταφέροντες ποίους καὶ εἰς ποίους δίδουν. Ἀλλὰ καὶ τὰ προμνημονευθέντα ἤδη κακά, οἷον κακώσεις, ἔρωτες, φόνοι, κατ' ἀνάγκην περισσότερον μεταξὺ τούτων θὰ συμβαίνουν· διότι δὲν θὰ προσαγορεύωσιν ἀδελφοὺς καὶ τέκνα καὶ πατέρας καὶ μητέρας τοὺς φύλακας οἱ ἐκ τούτων δοθέντες εἰς ἄλλην τάξιν πολιτῶν, οὔτε οἱ καταταχθέντες μεταξὺ τῶν φυλάκων τοὺς ἄλλους πολίτας, ὥστε νὰ μὴ ἀποτολμοῦν, λόγῳ τῆς συγγενείας, νὰ πράξουν τι τῶν τοιούτων ἐγκλημάτων. Καὶ περὶ τοῦ θεσμοῦ λοιπὸν τῆς κοινοκτημοσύνης τῶν τέκνων καὶ τῶν γυναικῶν, ἀρκετὰ τὰ ἀνωτέρω καθορισθέντα.

5 ΚΕΦ. II Ἐν συνεχείᾳ τῶν ἀνωτέρω ἀνάγκη νὰ 1
ἐξετάσωμεν καὶ τὰ περὶ τῆς ἰδιοκτησίας, κατὰ τίνα τρόπον πρέπει νὰ διαρρυθμίσουν τὰ κατ' αὐτὴν οἱ μέλλοντες νὰ συνταχθοῦν ὑπὸ τὸ ἄριστον πολίτευμα, τί ἐκ τῶν δύο τουτέστι πρέπει νὰ προτιμήσουν, νὰ εἶναι κοινὰ τὰ κτήματα ἢ ὄχι. Τοῦτο δὲ δύναταί τις νὰ ἐξετάσῃ καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν περὶ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας νομοθετημένων [1]. Ὁμιλῶν δὲ περὶ τῆς ἰδιοκτησίας ἐν σχέσει πρὸς ταῦτα, θέτω τὸ ζήτημα, ἐάν, καὶ εἰς ἣν περίπτωσιν ἔχουν ταῦτα ὡς νῦν παρ' ἅπασιν ἔχουν [2], εἶναι καλύτερον νὰ εἶναι καὶ αἱ κτήσεις καὶ αἱ χρήσεις κοινὰ < ? ἢ τὸ ἓν μόνον τούτων; Εἶναι καλύτερον δηλαδὴ νὰ εἶναι τὰ κτή-

---

11-16 ἄλλα τρωτὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ὑποτυπουμένου συστήματος.

[1]) Ἀποδειχθέντος τοῦ θεσμοῦ τῆς κοινοκτημοσύνης τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων ὡς ἀνεφαρμόστου, δὲν ἕπεται ὅτι ἐλύθη καὶ τὸ ζήτημα τῆς κοινοκτημοσύνης τῶν ἀγαθῶν. Ὁ Ἀριστοτέλης θέτει γενικώτερον καὶ ἀνεξαρτήτως τὸ ζήτημα, διότι σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι νὰ ἐρευνήσῃ τοῦτο διὰ τὰς ἰδίας θεωρίας καὶ ἐν τῇ προόδῳ νὰ ἀσκήσῃ κριτικὴν τοῦ Πλατωνικοῦ συστήματος.

[2]) Τουτέστι, ὑπὸ τὸ καθεστὼς τῶν ἰδίων γυναικῶν καὶ παίδων.

τοὺς δὲ καρποὺς εἰς τὸ κοινὸν φέροντας ἀναλίσκειν (ὅπερ
ἔνια ποιεῖ τῶν ἐθνῶν), ἢ τοὐναντίον τὴν μὲν γῆν κοινὴν
εἶναι καὶ γεωργεῖν κοινῇ, τοὺς δὲ καρποὺς διαιρεῖσθαι
πρὸς τὰς ἰδίας χρήσεις (λέγονται δέ τινες καὶ τοῦτον τὸν
τρόπον κοινωνεῖν τῶν βαρβάρων), ἢ καὶ τὰ γήπεδα καὶ
τοὺς καρποὺς κοινούς. Ἑτέρων μὲν οὖν ὄντων τῶν γεωργούν- 2
των ἄλλος ἂν εἴη τρόπος καὶ ῥᾴων, αὐτῶν δ' αὐτοῖς δια-
πονούντων τὰ περὶ τὰς κτήσεις πλείους ἂν παρέχοι δυσκο-
λίας· καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἀπολαύσεσι καὶ ἐν τοῖς ἔργοις μὴ γινο-
μένων ἴσων ἀναγκαῖον ἐγκλήματα γίνεσθαι πρὸς τοὺς ἀπολαύ-
οντας μὲν ἢ λαμβάνοντας πολλὰ ὀλίγα δὲ πονοῦντας τοῖς ἐλάτ-
τω μὲν λαμβάνουσι πλείω δὲ πονοῦσιν. Ὅλως δὲ τὸ συζῆν καὶ 3
κοινωνεῖν τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων χαλεπόν, καὶ μάλιστα
τῶν τοιούτων. Δηλοῦσι δ' αἱ τῶν συναποδήμων κοινωνίαι,
σχεδὸν γὰρ οἱ πλεῖστοι διαφέρονται [a] *ἐκ τῶν ἐν ποσὶ καὶ ἐκ*
μικρῶν προσκρούοντες ἀλλήλοις· ἔτι δὲ τῶν θεραπόντων τού-
τοις μάλιστα προσκρούομεν οἷς πλεῖστα προσχρώμεθα πρὸς
τὰς διακονίας τὰς ἐγκυκλίους. Τὸ μὲν οὖν κοινὰς εἶναι τὰς
κτήσεις ταύτας τε καὶ ἄλλας τοιαύτας ἔχει δυσχερείας, ὃν δὲ 4
νῦν τρόπον ἔχει καὶ [b] *ἐπικοσμηθὲν ἤθεσι καὶ τάξει νόμων*
ὀρθῶν οὐ μικρὸν ἂν διενέγκαι· ἕξει γὰρ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων
ἀγαθόν, λέγω δὲ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων τὸ ἐκ τοῦ κοινὰς εἶναι

---

[a] *διαφέρονται* Κοραῆς : *διαφερόμενοι* χ'/φα

[b] *καὶ* ἐκπίπτει στὰ ΓΜΡ^{1}Η.

---

3)=ΕΙΣΑΓ. IV^{12}. 4)= ΕΙΣΑΓ. IV^{6}. 5) Ὡς οἱ εἵλωτες ἐν Σπάρτῃ, οἱ Περίοικοι ἐν Κρήτῃ, οἱ Πενέσται ἐν Θεσσαλίᾳ. Εἶναι δὲ εὐχερέστερον τὸ σύστημα τοῦτο διότι ἐφ' ὅσον ἐπικρατοῦν τῶν τρεφόντων οἱ τρεφόμενοι οὐδεμία δυσχέρεια ἢ ἀνωμαλία παρεμβαίνει. 6) Τοῦτο τὸ νόημα νομίζομεν ὅτι ὑπόκειται·

ματα ἰδιόκτητα καὶ αἱ χρήσεις κοιναί,>* οἷον, (1) αἱ μὲν
γαῖαι νὰ ἀνήκουν εἰς ἕνα ἕκαστον κατὰ κλήρους, οἱ καρποὶ
ὅμως νὰ φέρωνται πρὸς κοινὴν κατανάλωσιν (ὅπερ ἐπικρα-
τεῖ εἴς τινα τῶν ἐθνῶν[3]), ἢ (2) τοὐναντίον, ἡ μὲν γῆ νὰ
εἶναι κοινὴ καὶ ἀπὸ κοινοῦ νὰ καλλιεργοῦν ταύτην, οἱ δὲ
καρποὶ νὰ καταμερίζωνται εἰς τοὺς πολίτας πρὸς ἀτομικὴν
παρ' ἑκάστου χρῆσιν, (ἰσχυρίζονται δέ τινες ὅτι καὶ τὸ
σύστημα τοῦτο ἐπικρατεῖ εἴς τινας τῶν βαρβάρων[4]), ἢ (3)
καὶ αἱ γαῖαι καὶ οἱ καρποὶ νὰ εἶναι κοινοί; Ἤδη, ἐὰν οἱ 2
ἰδιοκτῆται τῆς γῆς ἀνήκουν εἰς ἄλλην τάξιν καὶ εἰς ἄλλην
οἱ καλλιεργοῦντες[5], πρόκειται περὶ συστήματος ἄλλου καὶ
εὐχερεστέρου· εἰς ἣν ὅμως περίπτωσιν αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἰδιο-
κτῆται εἶναι καὶ οἱ περὶ τὰ κτήματα μοχθοῦντες, αἱ προ-
κύπτουσαι ἀνωμαλίαι εἶναι σοβαραὶ καὶ περισσότεραι· διότι
ἀνίσων ἀποβαινόντων τῶν πολιτῶν εἰς τὰς ἀπολαύσεις καὶ
τὴν ἐργασίαν, κατ' ἀνάγκην θὰ συγκρούωνται πρὸς τοὺς
ἀπολαύοντας ἢ λαμβάνοντας πολλὰ ὀλίγον δὲ ἐργαζομένους
οἱ ὀλιγώτερα λαμβάνοντες περισσότερον δὲ ἐργαζόμενοι.
Ἡ πλήρης ὅμως μετ' ἀπολύτου κοινοκτημοσύνης συμβίω- 3
σις εἶναι ἐκ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιχειρήσεων ἡ
δυσκολωτάτη καὶ μάλιστα τῶν κοινωνικῶν[6]. Πιστοποιεῖ
δὲ τοῦτο ἡ πρὸς ἀλλήλους διαγωγὴ τῶν ὁμαδικῶς μετανα-
στευόντων· οὗτοι συγκρούονται διὰ τὰ προστυχόντα καὶ
πλέον εὐτελῆ τῶν πραγμάτων. Ἐπὶ πλέον πρὸς ἐκείνους
τῶν ὑπηρετῶν ἐρχόμεθα τὸ πλεῖστον εἰς διένεξιν, τοὺς
ὁποίους περισσότερον μεταχειριζόμεθα διὰ τὰς συνήθεις
οἰκιακὰς ὑπηρεσίας. Ἡ κοινοκτημοσύνη λοιπὸν τῶν ἀγα-
θῶν ταύτας καὶ ἄλλας τοιαύτας παρέχει δυσχερείας· τὸ ἐπι- 4
κρατοῦν ὅμως σήμερον σύστημα ἐὰν εὐκόσμως διηυθετεῖτο
δι' ἀγαθῶν ἠθῶν καὶ διὰ τῶν ἐπιταγῶν ὀρθῶν νόμων, θὰ
ἀπεδεικνύετο μεγάλως ἀνώτερον· διότι οὕτω θὰ ἔχῃ ἀμφο-
τέρων τὰ πλεονεκτήματα, ἐννοῶ δὲ τὰ πλεονεκτήματα,

*)) Συμπληροῦμεν κατὰ τὴν πιθανὴν ἔννοιαν.

*τὰς κτήσεις καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἰδίας. Δεῖ γὰρ πῶς μὲν εἶναι
κοινάς, ὅλως δ' ἰδίας. Αἱ μὲν γὰρ ἐπιμέλειαι διῃρημέναι τὰ
ἐγκλήματα πρὸς ἀλλήλους οὐ ποιήσουσιν, μᾶλλον δ'* [a] *ἐπι-
δώσουσιν ὡς πρὸς ἴδιον ἑκάστου προσεδρεύοντος· δι' ἀρε-
τὴν δ' ἔσται πρὸς τὸ χρῆσθαι κατὰ τὴν παροιμίαν κοινὰ
τὰ φίλων. Ἔστι δὲ καὶ νῦν τὸν τρόπον τοῦτον ἐν ἐνίαις πό-* 5
*λεσιν οὕτως ὑπογεγραμμένον ὡς οὐκ ὂν ἀδύνατον, καὶ μά-
λιστα ἐν ταῖς καλῶς οἰκουμέναις τὰ μὲν ἔστι τὰ δὲ γένοιτ'
ἄν· ἰδίαν γὰρ ἕκαστος τὴν κτῆσιν ἔχων τὰ μὲν χρήσιμα
ποιεῖ τοῖς φίλοις τοῖς δὲ χρῆται κοινοῖς,* [b] *οἷον καὶ ἐν Λα-
κεδαίμονι τοῖς τε δούλοις χρῶνται τοῖς ἀλλήλων ὡς εἰπεῖν
ἰδίοις, ἔτι δ' ἵπποις καὶ κυσίν, κἂν δεηθῶσιν ἐφοδίων ἐν
τοῖς ἀγροῖς* [c] *κατὰ τὴν χώραν.* [d] *Φανερὸν τοίνυν ὅτι βέλτιον
εἶναι μὲν ἰδίας τὰς κτήσεις τῇ δὲ χρήσει ποιεῖν κοινάς·
ὅπως δὲ γίνωνται τοιοῦτοι, τοῦ νομοθέτου τοῦτ' ἔργον ἴδιόν
ἐστιν. Ἔτι δὲ καὶ πρὸς ἡδονὴν ἀμύθητον ὅσον διαφέρει τὸ* 6
1263b *νομίζειν ἴδιόν τι· μὴ γὰρ οὐ μάτην τὴν πρὸς αὑτὸν αὐτὸς
ἔχει φιλίαν ἕκαστος ἀλλ' ἔστι τοῦτο φυσικόν. Τὸ δὲ φίλαυτον
εἶναι ψέγεται δικαίως· οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο τὸ φιλεῖν ἑαυτὸν
ἀλλὰ τὸ μᾶλλον ἢ δεῖ φιλεῖν, καθάπερ καὶ τὸν φιλοχρήμα-
τον, ἐπεὶ φιλοῦσί γε πάντες ὡς εἰπεῖν ἕκαστον τῶν τοιού-
των. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ χαρίσασθαι καὶ βοηθῆσαι φίλοις ἢ*

---

[a] *τε?* Susemihl
[b] *κοινοῖς* μετὰ τὸ 37 *ἰδίοις* νὰ μεταφερθῇ; Richard
[c] *ταῖς ἄγραις* Busse
[d] *θήραν* Buecheler

ἄλλοι ἄλλως ἀποδίδουν. [7] Ἀποδίδεται εἰς τὸν Πυθαγόραν. Πρβλ. καὶ ΗΘΙΚ. ΝΙΚΟΜ. VIII. ix. 1. [8] Εὔλογος φαίνεται ἡ ὑπὸ τοῦ Buecheler διόρθωσις τοῦ '*χώραν*' εἰς '*θήραν*'. [9] Ταῦτα καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀνωτέρω λεχθὲν ὅτι ἔργον τοῦ νομοθέτου εἶναι πῶς θὰ καταστῇ βαθμηδὸν κοινὴ ἡ χρῆσις τῶν ἰδίων κτημάτων· διὰ τῆς καταλλήλου ἀγωγῆς ὁ νομοθέτης θὰ περιορίζῃ εἰς τὸ

τῆς κοινοκτημοσύνης καὶ τῆς ἰδιοκτησίας. Διότι πρέπει
μὲν νὰ εἶναι ἔν τινι μέτρῳ τὰ ἀγαθὰ κοινά, πράγματι
ὅμως ἀπολύτου ἰδιοκτησίας ἑκάστου· ἤτοι: ἡ ἐργασία ἐπὶ
τούτων νὰ γίνεται χωριστὰ παρ᾽ ἑκάστου ἐπὶ τοῦ ἰδίου
κτήματος, διότι οὕτω καὶ αἱ πρὸς ἀλλήλους διενέξεις θὰ
ἀποφεύγωνται καὶ μεγαλυτέρα φροντὶς παρ᾽ ἑκάστου θὰ
καταβάλλεται μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἐργάζεται,
διὰ τῆς καλλιεργείας δὲ τῆς ἀξιοπρεπείας τῶν πολιτῶν νὰ
κατασταθῇ κοινὴ ἡ χρῆσις τῶν κτημάτων, κατὰ τὴν
παροιμίαν[7] «κοινὰ τὰ τῶν φίλων». Ἄλλωστε καὶ σήμερον 5
ἐπικρατοῦν τοιαῦτα ἔθιμα εἴς τινας πόλεις, καθ᾽ ὅσον δὲν
εἶναι ἐκ τῶν ἀπραγματοποιήτων, καὶ μάλιστα εἰς τὰς καλῶς
ἐρρυθμισμένας εἶναι ἤδη καθιερωμένα ἢ τείνουν νὰ καθιε-
ρωθοῦν· ἕκαστος δηλαδὴ ἔχων ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον ἰδιοκτη-
σίαν του τὰ ἴδια, ἄλλα μὲν παρέχει πρὸς χρῆσιν εἰς τοὺς
φίλους του, ἄλλα δὲ διαθέτει πρὸς κοινὴν χρῆσιν, ὡς ἐπὶ
παραδείγματι ἐν Λακεδαίμονι, ἔνθα οἱ πολῖται μεταχει-
ρίζονται τοὺς δούλους ἀλλήλων, οὕτως εἰπεῖν, ὡς ἰδίους,
ἐπὶ πλέον δὲ καὶ τοὺς ἵππους καὶ τοὺς κύνας, καὶ ὅσα
τυχὸν χρειασθοῦν ἐπιτήδεια λαμβάνουν ἐκ τῶν ἀγρῶν ἀνὰ
τὴν χώραν[8]. Φανερὸν λοιπὸν εἶναι ὅτι καλύτερον εἶναι τὰ
κτήματα νὰ εἶναι ἰδιόκτητα μέν, ἔν τινι μέτρῳ δὲ κοινό-
χρηστα· πῶς δὲ θὰ γίνουν τοιαῦτα, τοῦτο εἶναι ἔργον τοῦ
νομοθέτου. Ἀλλὰ διαφέρει τοῦτο τὸ σύστημα μεγάλως καὶ 6
διὰ τὴν ἄρρητον ἐκείνην ἀγαλλίασιν τὴν ὁποίαν γεννᾶ ἡ
συνείδησις πράγματός τινος ὡς ἰδίου· δὲν πρέπει δὲ ὡς
ματαιότητα νὰ ψέγωμεν τὴν ἀγάπην τὴν ὁποίαν ἕκαστος
τρέφει διὰ τὸν ἑαυτόν του, καθ᾽ ὅσον εἶναι φυσικὴ ἡ διά-
θεσις αὕτη. Ἀπεναντία δικαίως κατακριτέα εἶναι ἡ φιλαυ-
τία· διότι δὲν εἶναι πλέον αὕτη ἡ πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπη, ἀλλ᾽
ἡ ὑπὲρ τὸ μέτρον τοιαύτη, ὡς καὶ ἡ φιλοχρηματία, ἥτις
εἶναι ἡ ὑπὲρ τὸ μέτρον ἀγάπη τοῦ χρήματος — διότι ἄλλως,
φυσικὴ εἶναι οὕτως εἰπεῖν ἡ πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὸ χρῆμα
καὶ τὰ τοιαῦτα ἀγάπη[9]. Ἀλλ᾽ ὅμως καὶ τὸ νὰ εὐεργετήσῃ

ξένοις ἢ ἑταίροις ἥδιστον· ὃ γίνεται τῆς κτήσεως ἰδίας οὔ-
σης. Ταῦτά τε δὴ οὐ συμβαίνει τοῖς λίαν ἓν ποιοῦσι τὴν πό- 7
λιν, καὶ πρὸς τούτοις ἀναιροῦσιν ἔργα δυοῖν ἀρεταῖν φανε-
ρῶς, σωφροσύνης μὲν τὸ περὶ τὰς γυναῖκας (ἔργον γὰρ κα-
λὸν ἀλλοτρίας οὔσης ἀπέχεσθαι διὰ σωφροσύνην), ἐλευθε-
ριότητος δὲ τὸ περὶ τὰς κτήσεις (οὔτε γὰρ ἔσται φανερὸς
ἐλευθέριος ὢν οὔτε πράξει πρᾶξιν ἐλευθέριον οὐδεμίαν· ἐν
γὰρ τῇ χρήσει τῶν κτημάτων τὸ τῆς ἐλευθεριότητος ἔργον
ἐστίν). Εὐπρόσωπος μὲν οὖν ἡ τοιαύτη νομοθεσία, καὶ φι- 8
λάνθρωπος ἂν εἶναι δόξειεν· ὁ γὰρ ἀκροώμενος ἄσμενος
ἀποδέχεται, νομίζων ἔσεσθαι φιλίαν τινὰ θαυμαστὴν πᾶσι
πρὸς ἅπαντας, ἄλλως τε καὶ ὅταν κατηγορῇ τις τῶν νῦν
ὑπαρχόντων ἐν ταῖς πολιτείαις κακῶν ὡς γινομένων διὰ τὸ
μὴ κοινὴν εἶναι τὴν οὐσίαν, λέγω δὲ δίκας τε πρὸς ἀλλή-
λους περὶ συμβολαίων καὶ ψευδομαρτυριῶν κρίσεις καὶ
πλουσίων κολακείας. Ὧν οὐδὲν γίνεται διὰ τὴν ἀκοινωνη- 9
σίαν ἀλλὰ διὰ τὴν μοχθηρίαν, ἐπεὶ καὶ τοὺς κοινὰ κεκτημέ-
νους καὶ κοινωνοῦντας πολλῷ διαφερομένους μᾶλλον ὁρῶ-
μεν ἢ τοὺς χωρὶς τὰς οὐσίας ἔχοντας· ἀλλὰ θεωροῦμεν ὀλί-
γους τοὺς ἐκ τῶν κοινωνιῶν διαφερομένους πρὸς πολλοὺς
συμβάλλοντες τοὺς κεκτημένους ἰδίᾳ τὰς κτήσεις. Ἔτι δὲ
δίκαιον μὴ μόνον λέγειν ὅσων στερήσονται κακῶν κοινωνή-
σαντες, ἀλλὰ καὶ ὅσων ἀγαθῶν· φαίνεται δ' εἶναι πάμπαν
ἀδύνατος ὁ βίος.

Αἴτιον δὲ τῷ Σωκράτει τῆς παρακρούσεως χρὴ νομίζειν τὴν ὑπόθεσιν οὐκ οὖσαν ὀρθήν. Δεῖ μὲν γὰρ εἶναί πως μίαν

φυσικὸν μέτρον πάντοτε τὴν πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὸ χρῆμα φυσικὴν ἄλλωστε ἀγάπην. [10]) Τῆς εἰσαγωγῆς ὑπ' αὐτοῦ τῆς κοινοκτημοσύνης. Παρατηρητέον ὅτι τὸν Πλάτωνα ἐπικρίνων οὐδαμοῦ τὸν Πλάτωνα κατονομάζει, ἀλλὰ πάντοτε τὸ κύριον τῶν

τις καὶ νὰ συνδράμῃ ἐν τῇ ἀνάγκῃ τοὺς οἰκείους ἢ τοὺς
μεθ' οὓς διὰ ξενίας συνδέεται ἢ τοὺς φίλους εἶναι γλυκυ-
τάτη εὐχαρίστησις. — Ταῦτα ὅμως πάντα μόνον ὑπὸ τὸ
καθεστὼς τῆς ἰδιοκτησίας εἶναι δυνατὸν νὰ συμβαίνουν.
Συνεπῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γεννῶνται τοιαῦτα συναι- 7
σθήματα παρὰ τοῖς πολίταις τῆς ἐπὶ μᾶλλον 'μιᾶς' γινομέ-
νης πόλεως, καὶ πρὸς τούτοις καταλύονται ἐν τῇ τοιαύτῃ
πολιτείᾳ καὶ αἱ ἔμπρακτοι ἐκδηλώσεις δύο ἀρετῶν, τῆς
σωφροσύνης μὲν περὶ τὰς γυναῖκας — (διότι εἶναι ὡραία
πράγματι πρᾶξις ἡ ἐκ σωφροσύνης ἀποχὴ ἀπὸ τῆς γυναι-
κὸς τοῦ ἄλλου) —, τῆς ἐλευθεριότητος δὲ περὶ τὰ ὑπάρ-
χοντα — (διότι εἶναι ἀδύνατον ὁ ἐλευθέριος νὰ ἐκδηλωθῇ
καὶ νὰ πράξῃ πρᾶξιν τινα ἐλευθέριον· διότι ἡ ἐλευθεριότης
ἐκδηλοῦται ἐν τῇ χρήσει τῶν ἰδίων πραγμάτων). Ἡ τῆς 8
κοινοκτημοσύνης θεωρία γοητευτικὴ καὶ φιλάνθρωπος
βεβαίως θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ· ὁ ἀκούων βεβαίως αὐτὴν
μετὰ μεγάλης προθυμίας τὴν ἀποδέχεται, νομίζων ὅτι δι'
αὐτῆς ἐπιτυγχάνεται ἀξιοθαύμαστος πάντων πρὸς πάντας
φιλία, καὶ μάλιστα ὅταν ἀκούῃ κατακρινόμενα τὰ ὑπὸ τὸ
νῦν ἐπικρατοῦν ἐν ταῖς πολιτείαις σύστημα ἄτοπα ὡς προ-
ερχόμενα ἐκ τῆς ἰδιοκτησίας, ἐννοῶ δὲ τὰς μεταξὺ τῶν
πολιτῶν δίκας περὶ τῶν συμβάσεων καὶ τας περὶ ψευδομαρ-
τυριῶν κρισοδικίας καὶ τὰς πρὸς τοὺς πλουσίους κολακείας.
Ἐκ τούτων ὅμως οὐδὲν ἔχει αἰτίαν τὴν μὴ κοινοκτημο- 9
σύνην ἀλλὰ τὴν ἐξαχρείωσιν, καθ' ὅσον καὶ οἱ ἀπὸ κοινοῦ
κατέχοντες καὶ χρησιμοποιοῦντες βλέπομεν ὅτι πολὺ περισ-
σότερον συγκρούονται πρὸς ἀλλήλους ἢ οἱ ἔχοντες χωρι-
στὰς τὰς περιουσίας· βλέπομεν ὅμως νὰ συγκρούωνται ὀλί-
γοι τῶν κοινοκτημονούντων, ἐπειδὴ συγκρίνομεν τούτους
πρὸς τοὺς πολὺ περισσοτέρους κατ' ἰδιοκτησίαν κατέχον-
τας. Ἐπὶ πλέον ὅμως εἶναι δίκαιον νὰ μὴ ἀπαριθμῶμεν
μόνον τὰ ὅσα θὰ ἐξαλειφθοῦν ὑπὸ τὸ καθεστὼς τῆς κοινο-
κτημοσύνης κακά, ἀλλὰ καὶ τὰ ὅσα θὰ ἐξαλειφθοῦν ἀγαθά·
γενικῶς δ' εἰπεῖν φαίνεται ὅτι ὑπὸ τοιοῦτο καθεστὼς ὁ
βίος εἶναι ἀδύνατος.

Αἰτίαν δὲ τῆς πλάνης τοῦ Σωκράτους[10] πρέπει νὰ νομί-
ζῃ τις τὸ ὅτι ἡ βάσις ἣν οὗτος ἔθεσε διὰ τὴν πολιτείαν[11]
δὲν εἶναι ὀρθή. Διότι πρέπει ὑπὸ μίαν ἔποψιν νὰ ἀποτελῇ

διαλεγομένων ἐν τῇ Πολιτείᾳ προσώπων. [11]) Τὸ ὅτι τουτέστι

καὶ τὴν οἰκίαν καὶ τὴν πόλιν, ἀλλ' οὐ πάντως. Ἔστι μὲν γὰρ ὡς οὐκ ἔσται προϊοῦσα πόλις, ἔστι δ' ὡς ἔσται μέν, ἐγγὺς δ' οὖσα τοῦ μὴ πόλις εἶναι[a] χείρων πόλις, ὥσπερ κἂν εἴ τις τὴν συμφωνίαν ποιήσειεν ὁμοφωνίαν ἢ τὸν ῥυθμὸν βάσιν μίαν. Ἀλλὰ δεῖ πλῆθος ὄν, ὥσπερ εἴρηται πρότερον, διὰ τὴν παιδείαν[b] κοινὴν καὶ μίαν ποιεῖν, καὶ τόν γε μέλλοντα παιδείαν εἰσάγειν, καὶ νομίζοντα διὰ ταύτης ἔσεσθαι τὴν πόλιν σπουδαίαν, ἄτοπον τοῖς τοιούτοις οἴεσθαι διορθοῦν,[c] ἀλλὰ μὴ τοῖς ἔθεσι καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τοῖς νόμοις, ὥσπερ τὰ περὶ τὰς κτήσεις ἐν Λακεδαίμονι καὶ
1264a Κρήτῃ τοῖς συσσιτίοις ὁ νομοθέτης ἐκοίνωσεν. Δεῖ δὲ μηδὲ

---

[a] εἶναι <ἔσται> Victorius
[b] τῆς παιδείας (cf. 38)? Richards
[c] (δεῖν) διορθοῦν ? Richards

πρέπει νὰ εἶναι αὕτη ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἑνότητι μία. [12]) Εἰς τὰ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ, xix. 39 ὁ Ἀριστοτέλης ὁρίζει τὴν 'συμφωνίαν' ὡς 'κρᾶσιν' οὖσαν 'τῶν ἐναντίων (τοῦ ὀξέος τουτέστι καὶ βαρέος τόνου) λόγον ἐχόντων πρὸς ἄλληλα'. [13]) Κατὰ ποσότητα καὶ διαφορετικότητα. [14]) Βλ. ἀνωτέρω, II, i. § 3-8. [15]) Διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τουτέστι τῶν κοινοκτημονικῶν συστημάτων. [16]) Ἀξίζει νὰ παρατεθῇ ὡς ἀνάπτυξις τῆς θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ ἀντίστοιχος γνώμη τοῦ Ἱπποδάμου τοῦ Μιλησίου (=ΕΙΣΑΓ. II[11] § 7, ii), οὗ τὸ σύστημα ἐκθέτει κατωτέρω (II. iv) ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ ἐν συμπληρώματι τῶν ὅσων ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἐξεθέσαμεν· —ἐκ τοῦ παρὰ Στοβαίῳ, ΜΓ, 93 Meineke, ἀποσπάσματος: *Περὶ δὲ συναρμογᾶς καὶ ἑνώσιος αὐτῶν* (=τῶν στοιχείων τῆς πολιτείας) *πειρασοῦμαι λέγεν. Φαμὶ δ' ἔγωγε τρισὶ τούτοις συναρμόζεσθαι τὰν πολιτικὰν κοινωνίαν, λόγοις, ἐπιταδεύμασιν ἐθῶν, νόμοις, καὶ διὰ τριῶν τούτων παιδεύεσθαι τὸν ἄνθρωπον καὶ σπουδαιότερον γίνεσθαι. Τοὶ μὲν γὰρ λόγοι διδάσκοντι καὶ ἐπιθυμίας ἐμποιεῦντι προτρεπόμενοι πρὸς ἀρετάν· τοὶ δὲ νόμοι τὰ μὲν φόβοις κατέχοντες ἀπερύκονται, τὰ δὲ τιμαῖς τε καὶ δωρεαῖς δελεάζοντες ἐκκαλέονται· τὰ δὲ ἔθεα καὶ ἐπιταδεύματα πλάσσει καὶ κηροχυτεῖ τὰν ψυχάν, φυσίωσιν* (=σταθερὰν διάθεσιν) *ἐμποιεῦντα διὰ τᾶς συνεχέος ἐνεργείας. Δεῖ δὲ τὰ τρία*

ἑνότητά τινα καὶ ἡ πόλις καὶ ἡ οἰκία, ἀλλ' οὐχὶ ἀπολύτως· διότι θὰ καταντήσῃ ἡ πόλις νὰ μὴ εἶναι πόλις, ἢ ἐὰν εἶναι μὲν ἐπί τι διάστημα, ἐφ' ὅσον θὰ πλησιάζῃ πρὸς τὸ νὰ μὴ εἶναι πόλις, χειροτέρα πόλις θὰ καθίσταται, — ὅτι δηλαδὴ θὰ συνέβαινε ἐὰν μετέτρεπέ τις τὴν μουσικὴν συμφωνίαν εἰς ταυτοφωνίαν [12] ἢ τὸν ρυθμὸν εἰς ἕνα μόνον μετρικὸν πόδα. Ἐξ ἀντιθέτου ὅμως· ἡ πόλις οὖσα τι ὁριζόμενον ὡς πλῆθος [13], διὰ τῆς παιδείας πρέπει νὰ καθίσταται κοινὴ καὶ 'μία' [14], ὡς προελέχθη*· καὶ ὅστις ἐκ τῶν φιλοσόφων πρόκειται νὰ γίνῃ εἰσηγητὴς παιδείας καὶ ἔχει τὴν γνώμην ὅτι διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένης ἡ πόλις θὰ ἀποβῇ σπουδαία, ἄτοπον εἶναι νὰ πιστεύῃ ὅτι διὰ τοιούτων μέσων [15] θὰ διορθώσῃ τὰ κακῶς κείμενα καὶ οὐχὶ διὰ τῶν ἠθῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν νόμων [16] · παράδειγμα δὲ ἡ ἐν Λακεδαίμονι καὶ Κρήτῃ νομοθεσία [17], ἥτις καθιέρωσε διὰ τῶν συσσιτίων κοινοκτημοσύνην τινά. Δὲν πρέπει δέ τις

ταῦτα συντετάχθαι ποτί τε τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον καὶ τὸ δίκαιον, καὶ ἐν ἑκάστῳ αὐτῶν εἰ μὲν δυνατὸν στοχάζεσθαι πάντων, εἰ δὲ μήγε, δυοῖν ἢ ἑνός· ὥστ' εἶμεν καὶ λόγῳ καλὸν καὶ δίκαιον καὶ συμφέροντα καὶ τὸ ἔθος καὶ τὸν νόμον· προτιμῆσθαι δὲ πρᾶτον τὸ καλόν, δεύτερον δὲ τὸ δίκαιον, τρίτον δὲ τὸ συμφέρον. Τὸ καθόλω δὲ πειρᾶσθαι διὰ τούτων ὡς ὅτι μάλιστα ποιὲν τὰν πόλιν ὅπως ὁμολογήσῃ καὶ σύμφωνος ᾖ τοῖς αὐτᾶς μέρεσιν, ἀλλὰ μὴ στασιάζουσα καὶ διαμαχομένα. Ἐσεῖται δὲ τοῦτο, αἴκα τὰ πάθεα τᾶς ψυχᾶς παιδεύηται τῶν νέων καὶ ἐς τὸ μέτριον ἀγινῆται τοῖς ἁδέσι τε καὶ λυπαροῖς, καὶ αἴκα περὶ τὰς οὐσίας μέτρια καὶ ἀπὸ γεωπονίας ἔχωντι τὰν πρόσοδον· καὶ αἴκα τὰς ἀρχὰς ἄρχωντι τὰς μὲν ἀρετᾶς δεομένας τοὶ ἀγαθοί, τὰς δ' ἐμπειρίας τινὸς τοὶ ἔμπειροι, τὰς δὲ παροχᾶς τινὸς καὶ δαπάνας τοὶ εὔποροι, καὶ τούτοις πᾶσι κατὰ τρόπον ἄρξασι τὰς ἀρχὰς κατ' ἀξίαν διανέμωντι τὰς τιμάς. Ἐπεὶ δὲ τᾶς ἀρετᾶς αἰτίαι τυγχάνοντι τρεῖς, φόβος ἐπιθυμία αἰδώς, δυνασεῖται δὲ τὸν μὲν φόβον ὁ νόμος ἐμπαρασκευάζειν, τὰν δὲ αἰδῶ τὰ ἔθεα· τοὶ γὰρ ἐθισθέντες καλῶς αἰδέονται τὰ αἰσχρὰ πράσσεν· ὁ δὲ λόγος τὰν ἐπιθυμίαν· ἀγωγὸν γὰρ τᾶς αἰτίας ἀπόδοσις ἅμα καὶ ἐφελκυστικὸν τᾶς ψυχᾶς, ἄλλωστε δὴ καὶ γινόμενον μετὰ προτροπᾶς κτλ. [17]) Περὶ τούτων βλ. κα-

---

*)=1261a[18].

τοῦτο αὐτὸ[a] ἀγνοεῖν, ὅτι χρὴ προσέχειν τῷ πολλῷ χρόνῳ καὶ τοῖς πολλοῖς ἔτεσιν,[b] ἐν οἷς οὐκ ἂν ἔλαθεν εἰ ταῦτα καλῶς εἶχεν· πάντα γὰρ σχεδὸν εὕρηται μέν, ἀλλὰ τὰ μὲν οὐ συνῆκται τοῖς δ' οὐ χρῶνται γινώσκοντες. Μάλιστα δ' ἂν 11
γένοιτο φανερὸν εἴ τις τοῖς ἔργοις ἴδοι τὴν τοιαύτην πολιτείαν κατασκευαζομένην· οὐ γὰρ δυνήσεται μὴ μερίζων αὐτὰ καὶ χωρίζων ποιῆσαι τὴν πόλιν, τὰ μὲν εἰς συσσίτια τὰ δὲ εἰς φρατρίας καὶ φυλάς. Ὥστε οὐδὲν ἄλλο συμβήσεται νενομοθετημένον πλὴν μὴ γεωργεῖν τοὺς φύλακας· ὅπερ καὶ νῦν Λακεδαιμόνιοι ποιεῖν ἐπιχειροῦσιν. Οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ ὁ τρόπος τῆς ὅλης πολιτείας τίς ἔσται τοῖς κοινωνοῦσιν οὔτ' εἴρηκεν ὁ Σωκράτης οὔτε ῥᾴδιον εἰπεῖν. Καίτοι σχεδὸν τό γε πλῆθος[c] τῆς πόλεως τὸ τῶν ἄλλων πολιτῶν γίνεται πλῆθος, περὶ ὧν οὐδὲν διώρισται, πότερον καὶ τοῖς γεωργοῖς κοινὰς εἶναι δεῖ τὰς κτήσεις ἢ [καὶ][d] καθ' ἕκαστον ἰδίας, ἔτι δὲ καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας ἰδίους ἢ κοινούς. Εἰ μὲν 12
γὰρ τὸν αὐτὸν τρόπον κοινὰ πάντα πάντων, τί διοίσουσιν οὗτοι ἐκείνων τῶν φυλάκων; ἢ τί πλεῖον αὐτοῖς[e] ὑπομέ-

---

a αὐτόν? Richards
b ἔθεσιν Ar., ἔθνεσιν Bernays
c πλήρωμα? Richards
d καὶ ἀθετεῖ. Susemihl
e Richards: τοῖς χ'/φα

τωτέρω κεφ. vi, vii. 18) Ὡς ἀνάξια λόγου. 19) Ὡς ἀνεφάρμοστα καὶ οὐτοπικά. 20) Ὁ Σωκράτης· πρβλ. αὐτόθι σημείωσιν 10 // Ἀλλὰ πρβλ. Σχόλιον αὐτόθι. 21) Δηλαδὴ δὲν θὰ δυνηθῇ τὴν κοινοκτημοσύνην νὰ ἐπιβάλλῃ ὁ τῆς πολιτείας ταύτης νομοθέτης ἐὰν δὲν προβῇ εἰς ἐπιμερισμοὺς τῶν ὑπὸ τῆς ἐργασίας τῶν γεωργῶν προερχομένων καρπῶν· ἀλλ' οὕτω τὸ θεσμοθετημένον δὲν εἶναι ἡ κοινοκτημοσύνη, ἀλλ' ἡ ἀναγκαστικὴ πρὸς ὄφελος ἄλλων ἐργασία μιᾶς τάξεως. 22) Ὑπαινίσσεται ἀνάλογον ἐν Σπάρτῃ κίνησιν κατὰ τὴν ἐποχήν του· λόγῳ τοῦ ὅτι ἐκεῖ ἡ ἔγγειος ἰδιοκτησία περιῆλθεν εἰς χεῖρας ὀλιγίστων ἀτόμων καὶ

καὶ τοῦτο νὰ ἀγνοῇ, ὅτι ἐὰν τὰ κοινοκτημονικὰ ταῦτα συστήματα ἦσαν ὀρθὰ δὲν θὰ ἔμενον ἄγνωστα κατὰ τὸ μακρὸν καὶ πολυετὲς παρελθόν, καὶ τοῦτο πρέπει ἰδιαιτέρας νὰ τύχῃ προσοχῆς· διότι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο πάντα τὰ δυνατὰ πολιτικὰ συστήματα ἔχουν ἐπινοηθῆ, ἀλλ' ἐκ τούτων ἄλλα μὲν δὲν συμπεριλαμβάνονται[18] μετὰ τῶν πολιτευμάτων, ἄλλα δέ, καίτοι γνωστά, μένουν ἀχρησιμοποίητα[19]. Ἐξόχως δὲ θὰ ἐπεβεβαιοῦτο ἡ ἄποψίς μας, ἐὰν 11
ἔβλεπέ τις ἐν τῇ ἐπὶ μέρους πράξει ἐφαρμοζόμενον τὸ πολίτευμα τοῦτο· διότι δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ συγκροτήσῃ[20] τὴν πόλιν μὴ μερίζων τὰ εἰσοδήματα καὶ μὴ ἀφορίζων τὰ καθ' ἕκαστον, κατὰ τὰ συσσίτια, κατὰ τὰς φατρίας, κατὰ τὰς φυλάς[21]. Ὥστε οὐδὲν ἄλλο θὰ εἶναι τὸ ἐκ τῆς τοιαύτης νομοθεσίας ἀποτέλεσμα ἢ τὸ νὰ μὴ καλλιεργοῦν τὴν γῆν οἱ 'φύλακες'· πρᾶγμα ὅμως ὅπερ καὶ νῦν κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἰδιοκτησίας ἐπιχειροῦν νὰ κάμουν[22]. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲ περὶ τοῦ ὑπὸ ποίου πνεύματος θὰ διέπεται καθ' ὅλου τὸ πολίτευμα πρὸς τὰ μετέχοντα αὐτοῦ μέλη τῆς πόλεως εἶπέ τι ὁ Σωκράτης, οὐδὲ εὔκολον ἦτο νὰ εἴπῃ. Πράγματι δὲ τὸ πλῆθος τῆς πόλεως ἀποτελεῖται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἄλλων πολιτῶν, περὶ τῶν ὁποίων ὅμως οὐδὲν καθωρίσθη, — ἐὰν τουτέστι καὶ διὰ τὴν τάξιν τῶν 'γεωργῶν' πρέπει νὰ καθιερωθῇ ἡ κοινοκτημοσύνη τῆς γῆς ἢ ἡ ἰδιοκτησία καὶ ἐὰν καὶ αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα θὰ εἶναι ἐπίσης ἴδια ἢ κοινά. Διότι ἐὰν μὲν κατὰ τὸν αὐτὸν 12
τρόπον θὰ εἶναι καὶ μεταξὺ τούτων τὰ πάντα κοινά, κατὰ τί θὰ διαφέρουν οὗτοι τῶν 'φυλάκων'; ἤ, ἐὰν ὄχι, τί πλεονεκτήματα θὰ εἶχον ὅπως ὑποφέρουν τὴν ἐπ' αὐτῶν ἀρχὴν ἐκείνων[23]; ἢ τί εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μαθόντες θὰ ὑπο-

---

συνεπῶς οἱ λοιποὶ ἐλεύθεροι ἀπορώτατοι καταστάντες δὲν ἠδύναντο νὰ ἀσκῶνται ὡς ἄλλωστε ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ στρατιωτικὰ

*νουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν; ἢ τί μαθόντες ὑπομενοῦσι τὴν ἀρ-
χήν, ἐὰν μή τι σοφίζωνται τοιοῦτον οἷον Κρῆτες; Ἐκεῖνοι
γὰρ τἆλλα ταὐτὰ τοῖς δούλοις ἐφέντες μόνον ἀπειρήκασι τὰ
γυμνάσια καὶ τὴν τῶν ὅπλων κτῆσιν. Εἰ δὲ καθάπερ ἐν ταῖς
ἄλλαις πόλεσι καὶ παρ' ἐκείνοις ἔσται τὰ τοιαῦτα, τίς ὁ τρό-
πος ἔσται τῆς κοινωνίας; Ἐν μιᾷ γὰρ πόλει δύο πόλεις
ἀναγκαῖον εἶναι, καὶ ταύτας ὑπεναντίας ἀλλήλαις. Ποιεῖ
γὰρ τοὺς μὲν φύλακας οἷον φρουρούς, τοὺς δὲ γεωργοὺς
καὶ τοὺς[a] τεχνίτας καὶ τοὺς ἄλλους πολίτας. Ἐγκλήματα δὲ* 13
*καὶ δίκαι καὶ ὅσα ἄλλα ταῖς πόλεσιν ὑπάρχειν φησὶ κακὰ
πάνθ' ὑπάρξει καὶ τούτοις. Καίτοι λέγει ὁ Σωκράτης ὡς οὐ
πολλῶν δεήσονται νομίμων διὰ τὴν παιδείαν οἷον ἀστυνο-
μικῶν καὶ ἀγορανομικῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων,
ἀποδιδοὺς μόνον τὴν παιδείαν τοῖς φύλαξιν. Ἔτι δὲ κυρί-
ους ποιεῖ τῶν κτημάτων τοὺς γεωργοὺς ἀποφορὰν φέρον-
τας· ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον εἰκὸς εἶναι χαλεποὺς καὶ φρονημά-
των πλήρεις ἢ τὰς παρ' ἐνίοις εἱλωτείας τε καὶ πενεστείας
καὶ δουλείας. Ἀλλὰ γὰρ εἴτ' ἀναγκαῖα ταῦθ' ὁμοίως εἴτε* 14
*μή, νῦν γ' οὐδὲν διώρισται, καὶ περὶ τῶν ἐχομένων, τίς ἡ
τούτων τε πολιτεία καὶ παιδεία καὶ νόμοι τίνες. Ἔστι δ'
οὔθ' εὑρεῖν ῥᾴδιον, οὔτε τὸ διαφέρον μικρόν, τὸ ποιούς τινας
εἶναι[b] <δεῖ> τούτους πρὸς τὸ σῴζεσθαι τὴν τῶν φυλάκων*
1264b *κοινωνίαν. Ἀλλὰ μὴν εἴ γε τὰς μὲν γυναῖκας ποιήσει
κοινὰς τὰς δὲ κτήσεις ἰδίας, τίς οἰκονομήσει ὥσπερ τὰ ἐπὶ
τῶν ἀγρῶν οἱ ἄνδρες αὐτῶν; Κἂν εἰ κοιναὶ αἱ κτήσεις καὶ*

---

a [τοὺς] ? ἐκδ.

b *ποίους τινὰς εἶναι* <*δεῖ*> Scaliger

καὶ νὰ ὑφίστανται τὰς καθόλου τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς δαπάνας, ἀνέλαβον οἱ ὡς ἄνω πλούσιοι δι' εἰσφορῶν νὰ συντηροῦν τὸν στρατὸν ('φύλακας'). [23]) Τῶν 'φυλάκων' ἐννοεῖται. [24]) Ὁ Σωκράτης· βλ. σημ. αὐτ. 20. [25]) = ΠΟΛΙΤΕΙΑ, 425 d. [26]) Βλ. ἀνωτ. σημ. 5. [27]) Μὲ τὴν τῶν φυλάκων.

μένουν τὴν τοιαύτην ἀρχήν [23], ἐκτὸς ἐὰν δὲν σοφισθοῦν οἱ ἄρχοντες παρόμοιόν τι πρὸς τοὺς Κρῆτας; Ἐκεῖνοι δηλαδὴ πάντα τὰ ἄλλα δικαιώματα ἐπιτρέψαντες εἰς τοὺς δούλους ἀπηγόρευσαν εἰς αὐτοὺς μόνον τὴν στρατιωτικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν τῶν ὅπλων κτῆσιν. Ἐὰν δέ, ὡς ἔχουν καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, κανονισθοῦν καὶ παρ' αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα, κατὰ ποῖον τρόπον τότε θὰ ὑπάρχῃ παρ' αὐτοῖς ἡ θρυλουμένη διὰ τῆς κοινοκτημοσύνης ἑνότης; Κατ' ἀνάγκην ἐντὸς τῆς αὐτῆς πόλεως δύο πόλεις θὰ ὑπάρχουν καὶ αὗται ἀντίπαλοι πρὸς ἀλλήλας. Διότι καθιστᾶ [24] οὕτω τοὺς μὲν 'φύλακας' εἶδος τι φρουρῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς γεωργοὺς καὶ τοὺς τεχνίτας καὶ τοὺς ἄλλους πολίτας. Καὶ τὰ 12
ἐγκλήματα καὶ αἱ δίκαι καὶ ὅσα ἄλλα κακὰ λέγει ὅτι ὑπάρχουν εἰς τὰς πόλεις πάντα θὰ ὑπάρχουν καὶ εἰς τὴν πόλιν τούτων. Καὶ λέγει [25] ἐπίσης ὅτι λόγῳ τῆς παιδείας δὲν θὰ ὑπάρξῃ δι' αὐτοὺς ἀνάγκη διατάξεων ρυθμιστικῶν τοῦ κατὰ τὴν πόλιν βίου καὶ τῆς ἀγορᾶς καὶ ἄλλων τοιούτων, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐκπαίδευσιν μόνον διὰ τοὺς 'φύλακας' προορίζει. Ἐπὶ πλέον καθιστᾶ τοὺς 'γεωργοὺς' κυρίους τῶν κτημάτων καὶ ἐπιβάλλει εἰς αὐτοὺς τὴν ἐν κοινῷ εἰσφοράν· ἀλλ' οὕτω εἶναι φυσικὸν νὰ εἶναι οὗτοι πολὺ πλέον ἐπικίνδυνοι καὶ πολὺ περισσότερον νὰ ἐμφορῶνται ἐπαναστατικῶν κινημάτων ἢ παρ' ἐνίοις λαοῖς οἱ 'εἵλωτες' καὶ οἱ 'πενέσται' [26] καὶ οἱ δοῦλοι. Ἀλλά, εἴτε εἶναι ἀνάγκη ἡ 14
ἰδία [27] κοινοκτημοσύνη νὰ ἰσχύῃ καὶ παρ' αὐτοῖς εἴτε ὄχι, οὐδέν, ὡς ἐπίσης καὶ περὶ τῶν συναφῶν ζητημάτων ἔχει καθορισθῆ, ποία θὰ εἶναι τουτέστιν ἡ θέσις αὐτῶν ὡς πολιτῶν, τίς ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῶν καὶ τίνες οἱ περὶ τούτων νόμοι. Διότι οὔτε εὔκολον, ἀλλ' οὔτε καὶ μικροῦ ἐνδιαφέροντος ζήτημα εἶναι νὰ ἐξευρεθῇ ὁποῖοι πρέπει νὰ εἶναι οὗτοι διὰ νὰ διατηροῦν τὴν τῶν 'φυλάκων' κοινοκτημοσύνην. Ἀλλ' ὅμως ἐὰν τὰς μὲν γυναῖκας καταστήσῃ μεταξὺ τούτων κοινάς, τὰ δὲ κτήματα ἰδιόκτητα, ποῖος θὰ ἐπιμελῆται τὰ τοῦ οἴκου αὐτῶν ὡς οἱ ἄνδρες τὰ τῶν ἀγρῶν, καὶ ἐὰν ἐπὶ

αἱ τῶν γεωργῶν γυναῖκες . . . [a] Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ ἐκ τῶν 15 θηρίων ποιεῖσθαι τὴν παραβολήν, ὅτι δεῖ τὰ αὐτὰ ἐπιτηδεύειν τὰς γυναῖκας τοῖς ἀνδράσιν, οἷς οἰκονομίας οὐδὲν μέτεστιν. Ἐπισφαλὲς δὲ καὶ τοὺς ἄρχοντας ὡς καθίστησιν ὁ Σωκράτης· ἀεὶ γὰρ ποιεῖ τοὺς αὐτοὺς ἄρχοντας, τοῦτο δὲ στάσεως αἴτιον γίνεται καὶ παρὰ τοῖς μηδὲν ἀξίωμα κεκτημένοις, ἤ που δῆθεν [b] παρά γε θυμοειδέσι καὶ πολεμικοῖς ἀνδράσιν. Ὅτι δ' ἀναγκαῖον αὐτῷ ποιεῖν τοὺς αὐτοὺς ἄρχοντας φανερόν, οὐ γὰρ ὁτὲ μὲν ἄλλοις ὁτὲ δὲ ἄλλοις μέμικται ταῖς ψυχαῖς ὁ παρὰ τοῦ θεοῦ χρυσός, ἀλλ' ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς, φησὶ δὲ τοῖς μὲν εὐθὺ γινομένοις μῖξαι χρυσόν, τοῖς δ' ἄργυρον, χαλκὸν δὲ καὶ σίδηρον τοῖς τεχνίταις μέλλουσιν ἔσεσθαι καὶ γεωργοῖς. Ἔτι δὲ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν 16 ἀφαιρούμενος τῶν φυλάκων, ὅλην φησὶ δεῖν εὐδαίμονα ποιεῖν τὴν πόλιν τὸν νομοθέτην. Ἀδύνατον δὲ εὐδαιμονεῖν ὅλην, μὴ τῶν πλείστων ἢ [c] μὴ πάντων μερῶν ἢ τινῶν ἐχόντων τὴν εὐδαιμονίαν. Οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν τὸ εὐδαιμονεῖν ὧνπερ τὸ ἄρτιον· τοῦτο μὲν γὰρ ἐνδέχεται τῷ ὅλῳ ὑπάρχειν τῶν δὲ μερῶν μηδετέρῳ, τὸ δὲ εὐδαιμονεῖν ἀδύνατον. Ἀλλὰ μὴν εἰ οἱ φύλακες μὴ εὐδαίμονες, τίνες ἕτεροι; Οὐ γὰρ δὴ οἵ γε τεχνῖται καὶ τὸ πλῆθος τὸ τῶν βαναύσων.

Ἡ μὲν οὖν Πολιτεία περὶ ἧς ὁ Σωκράτης εἴρηκεν ταύτας τε τὰς ἀπορίας ἔχει καὶ τούτων οὐκ ἐλάτους ἑτέρας.

---

[a] χάσμα Thurot.
[b] *ἤ που δῆθεν* Goettling: *ἤπουθεν δή, εἴπουθεν δὴ* χ΄/φα.
[c] *εἰ* Victorius.

28) ΠΛΑΤ· 451 D. 29) Τῶν τεχνιτῶν τουτέστι καὶ τῶν γεωργῶν.
30) πρόκειται περὶ τῆς τάξεως τῶν φυλάκων. 31) Ὁ Σωκράτης. Νὰ καταστήσῃ ἄρχοντας τοὺς αὐτοὺς πάντοτε. 32) ΠΛΑΤ. 415 A *ἐστὲ μὲν γὰρ δὴ πάντες οἱ ἐν τῇ πόλει ἀδελφοί, ὡς φήσομεν πρὸς αὐτοὺς μυθολογοῦντες, ἀλλ' ὁ θεὸς πλάττων, ὅσοι μὲν ὑμῶν ἱκανοὶ ἄρχειν, χρυσὸν ἐν τῇ γενέσει ξυνέμιξεν αὐτοῖς, διὸ τιμιώτατοί εἰσιν· ὅσοι δ' ἐπίκουροι, ἄργυρον· σίδηρον δὲ καὶ χαλκὸν τοῖς τε γεωργοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις δημιουργοῖς. Ἅτε οὖν ξυγγενεῖς ὄντες πάντες τὸ μὲν πολὺ*

τῶν γυναικῶν τούτων <ἰδιοκτημοσύνη........>. Παράδοξος δὲ καὶ ἡ γνώμη ὅτι [28] πρέπει οἱ ἄνθρωποι παραδειγματιζόμενοι ἐκ τῶν ζώων νὰ θεσπίσουν ὅπως εἰς ἃ καὶ οἱ ἄνδρες ἔργα εἰς ταῦτα καὶ αἱ γυναῖκες νὰ καταγίνωνται· διότι τὰ ζῶα οὐδεμίαν περὶ οἰκιακῆς οἰκονομίας ἰδέαν ἔχουν. Ἐπισφαλὴς δὲ εἶναι καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ὁ Σωκράτης καθιστᾶ τοὺς ἄρχοντας· διότι ἐπιβάλλει νὰ ἄρχουν οἱ αὐτοὶ πάντοτε ἄρχοντες, τοῦτο δὲ εἶναι αἰτία ἐπαναστάσεων, οὐ μόνον ἐκ μέρους τῶν οὐδὲν ἀξίωμα κατεχόντων [29], ἀλλὰ καὶ κυριώτατα ἐκ μέρους ἀνδρῶν θυμοειδῶν καὶ ρεπόντων εἰς τὰ πολεμικά [30]. Φανερὸν ὅμως ὅτι ἀναγκάζεται νὰ πράξῃ τοῦτο [31]· διότι ὁ παρὰ τοῦ θεοῦ χρυσὸς δὲν ἀναμίγνυται εἰς ἄλλων ἄλλοτε τὰς ψυχάς, ἀλλ' εἰς τῶν αὐτῶν πάντοτε τὰς ψυχὰς ὑπάρχει· ὡς διδάσκει [32] δηλαδή, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἅμα τῇ γεννήσει μίγνυται εἰς ἄλλων μὲν τὰς ψυχὰς χρυσός, εἰς ἄλλων δὲ ἄργυρος, χαλκὸς δὲ καὶ σίδηρος εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μελλόντων νὰ ἀποβοῦν τεχνῖται καὶ γεωργοί. Ἐπὶ πλέον, ἐνῷ ἀφαιρεῖ πᾶσαν ἀπὸ τοὺς φύλακας 16 εὐδαιμονίαν [33], διακηρύττει [34] ὅτι ἅπασαν τὴν πόλιν δέον νὰ καταστήσῃ ὁ νομοθέτης εὐδαίμονα· ἀδύνατον ὅμως νὰ εἶναι ἅπασα ἡ πόλις εὐδαίμων, ἐὰν δὲν ἔχουν τὰ πλεῖστα ἢ πάντα τὰ αὐτῆς μέρη τὴν εὐδαιμονίαν. Διότι ἡ εὐδαιμονία δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς μὲ τὸν ἄρτιον ἀριθμὸν φύσεως, ὅστις δύναται νὰ εἶναι ἄρτιος καὶ τὰ μέρη του νὰ μὴ εἶναι [35]· ἀδύνατον ὅμως τὸ ὅλον νὰ εἶναι εὔδαιμον καὶ τὰ μέρη του ὄχι εὐδαίμονα. Καὶ ὅμως ἐὰν οἱ 'φύλακες' δὲν εἶναι εὐδαίμονες, τότε τίνες ἄλλοι θὰ εἶναι; Ἀναμφιβόλως ὄχι οἱ τεχνῖται καὶ τὸ ἄλλο πλῆθος τῶν χειρωνακτῶν. Ἡ μὲν λοιπὸν Πολιτεία τὴν ὁποίαν ὁ Σωκράτης ὑπετύπωσε ταύτας τὰς ἀπορίας διεγείρει καὶ ἄλλας ὄχι μικροτέρας τούτων.

ὁμοίους ἂν ὑμῖν αὐτοῖς γεννῷτο, ἔστι δ' ὅτε ἐκ χρυσοῦ γεννηθείη ἂν ἀργυροῦν καὶ ἐξ ἀργυροῦ χρυσοῦν ἔκγονον καὶ τἆλλα πάντα οὕτως ἐξ ἀλλήλων. [33]) Λόγῳ τῆς σκληραγωγίας καὶ τῶν μόχθων οὓς ἐπιβάλλει εἰς τούτους. [34]) ΠΛΑΤ. 419 A sq. [35]) Οἷον τοῦ

6. *Σχεδὸν δὲ παραπλησίως καὶ περὶ τοὺς Νόμους ἔχει* III
*τοὺς ὕστερον γραφέντας, διὸ καὶ περὶ τῆς ἐνταῦθα πολιτείας
ἐπισκέψασθαι μικρὰ βέλτιον. Καὶ γὰρ ἐν τῇ πολιτείᾳ περὶ
ὀλίγων πάμπαν διώρικεν ὁ Σωκράτης, περί τε γυναικῶν
καὶ τέκνων κοινωνίας, πῶς ἔχειν δεῖ, καὶ περὶ κτήσεως, καὶ
τῆς πολιτείας τὴν τάξιν (διαιρεῖται γὰρ εἰς δύο μέρη τὸ
πλῆθος τῶν οἰκούντων, τὸ μὲν εἰς τοὺς γεωργοὺς τὸ δὲ εἰς
τὸ προπολεμοῦν μέρος, τρίτον δ' ἐκ τούτων τὸ βουλευόμε-
νον καὶ κύριον τῆς πόλεως), περὶ δὲ τῶν γεωργῶν καὶ τῶν
τεχνιτῶν πότερον οὐδεμιᾶς ἢ μετέχουσί τινος ἀρχῆς, καὶ
πότερον ὅπλα δεῖ κεκτῆσθαι καὶ τούτους καὶ συμπολεμεῖν ἢ
μή, περὶ τούτων οὐδὲν διώρικεν ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ τὰς μὲν
γυναῖκας οἴεται δεῖν συμπολεμεῖν καὶ παιδείας μετέχειν τῆς
αὐτῆς τοῖς φύλαξιν, τὰ δ' ἄλλα τοῖς ἔξωθεν λόγοις πεπλή-
ρωκε τὸν λόγον καὶ* [a] *περὶ τῆς παιδείας, ποίαν τινὰ δεῖ γί-*
1265a *νεσθαι τῶν φυλάκων. Τῶν δὲ Νόμων τὸ μὲν πλεῖστον μέ-* 2
*ρος νόμοι τυγχάνουσιν ὄντες, ὀλίγα δὲ περὶ τῆς πολιτείας
εἴρηκεν, καὶ ταύτην βουλόμενος κοινοτέραν ποιεῖν ταῖς πό-*

---

[a] *καὶ—φυλάκων* ἀνωτέρω ὕστερον τῆς ἐν 31 *κτήσεως* Susemihl

---

ἀρτίου 12 τὰ μέρη 3+3+3+3 εἶναι πάντα περιττοὶ ἀριθμοί, ὡς καὶ τοῦ 24 τὰ 3+5+7+9 κ.ο.κ.

(iii) ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΟΥ ΕΝ ΤΟΙΣ **ΝΟΜΟΙΣ** ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ (ΕΙΣΑΓ. Ι', ii § 9 ΙΙ).

ΚΕΦ. ΙΙΙ. § 1-2 Σχέσις τῶν ἐν τοῖς Νόμοις περὶ τοῦ πολιτεύματος πρὸς τὰ ἐν τῇ 'Πολιτείᾳ'· § 3 ὅτι ἡ ἀνάγκη μεγάλης ἐκτάσεως γῆς καθιστᾶ τὸ πολίτευμα τοῦτο κατ' ἀρχὴν ἀνεφάρμοστον· § 4 σχέσις τῆς πολιτείας πρὸς τὰς ἄλλας· § 5 ὅτι ἀσαφὲς τὸ τεκμήριον πρὸς καθορισμὸν τῆς περιουσίας ἑκάστου· § 6-7 ὅτι ἄτοπος ὁ συνδυασμὸς περιωρισμένου ἀριθμοῦ κλήρων καὶ ἐλευθέρας τεκνοποιίας· § 8 ὅτι ἀσαφὴς ὁ καθορισμὸς τῆς ἔναντι τῶν ἀρχομένων θέσεως τῶν ἀρχόντων· § 9-13 ὅτι ἀνακόλουθος ἡ περὶ τοῦ τύπου τοῦ πολιτεύματος τούτου θέσις τοῦ Πλάτωνος.

6 ΚΕΦ. III Παραπλήσια σχεδὸν εἶναι καὶ τὰ ὑποτυπωθέντα εἰς τοὺς βραδύτερον συγγραφέντας *Νόμους*, διὸ καὶ καλὸν εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν συντόμως καὶ ὅσα περὶ πολιτεύματος[1] ἐκτίθενται ἐνταῦθα. Καὶ τοῦτο διότι ἐν τῇ *Πολιτείᾳ* περὶ ὀλιγίστων[2] ἐπραγματεύθη ὁ Σωκράτης[3], περὶ τῆς κοινοκτημοσύνης γυναικῶν καὶ τέκνων, ὁποία πρέπει περίπου νὰ εἶναι, καὶ περὶ τῆς κοινοκτημοσύνης τῶν ἀγαθῶν καὶ περὶ τῆς συγκροτήσεως τοῦ πολιτεύματος — (διαιρεῖ τουτέστι τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς γεωργούς[4], τὸ δὲ ἀπὸ τοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς πόλεως· τρίτον δὲ τῆς πόλεως μέρος τὸ ἐκ τῶν φυλάκων προερχόμενον βουλευτικὸν σῶμα, ὅπερ εἶναι καὶ τὸ κυρίαρχον τῆς πόλεως) —, περὶ δὲ τῶν γεωργῶν καὶ τῶν τεχνιτῶν, ἐὰν οὐδεμιᾶς ἢ ποιᾶς τινος θὰ μετέχουν ἀρχῆς καὶ ἂν πρέπει νὰ ἔχουν ὅπλα καὶ οὗτοι καὶ νὰ συμπολεμοῦν μετὰ τῶν ἄλλων ἢ ὄχι, περὶ τούτων οὐδὲν καθώρισεν ὁ Σωκράτης, ἀλλ' ἀρκεσθεὶς νὰ ἀποφανθῇ ὅτι αἱ γυναῖκες τῶν 'φυλάκων' πρέπει νὰ μετέχουν τῆς ἧς καὶ οἱ φύλακες παιδείας καὶ νὰ συμπολεμοῦν μετὰ τούτων, τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ ἔργου παρεγέμισε μὲ λόγους ἔξω τοῦ θέματος [καὶ περὶ τῆς παιδείας, ὁποία πρέπει νὰ εἶναι διὰ τοὺς 'φύλακας']^{5}. Τῶν δὲ *Νόμων* τὸ μὲν πλεῖστον μέρος εἶναι 2
νόμοι, περὶ δὲ τοῦ πολιτεύματος ὀλίγα ἐν αὐτοῖς ὁ συγγραφεὺς ἔχει εἴπει· ἐνῷ δὲ σκοπὸν ἔχει νὰ καταστήσῃ τοῦτο ἐπιδεκτικώτερον ἐφαρμογῆς διὰ τὰς πόλεις ὀλίγον κατ'

---

[1]) Διὰ τούτων ὁρίζει περιοριστικῶς τὸ θέμα τοῦ κεφαλαίου· διὸ ἄτοπος ἡ συνήθης κατάκρισις τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅτι οὗτος περιώρισεν ἐπ' ἐλαχίστων σημείων φιλαιτίως τὴν κριτικὴν ἑνὸς τῶν ὡριμωτέρων καὶ πολυτιμοτέρων ἔργων τοῦ διδασκάλου του.

[2]) Πράγματι ὁ Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ πραγματεύεται κυρίως, καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ἀριστοκρατικὰς ἀντιλήψεις του, περὶ τῶν 'φυλάκων' καὶ τῶν ἀρχόντων, ἐλάχιστα δὲ περὶ τῆς τρίτης τάξεως, τῶν γεωργῶν καὶ τῶν τεχνιτῶν. [3]) Βλ. ἀνωτέρω σημ. II, ii[10]. [4]) Καὶ τοὺς λοιποὺς ἐννοεῖται χειρώνακτας.
[5]) Παρέμβλητον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα χωρίον. Ὁ Susemihl

λεσι κατὰ μικρὸν περιάγει πάλιν πρὸς τὴν ἑτέραν Πολιτείαν. Ἔξω γὰρ τῆς τῶν γυναικῶν κοινωνίας καὶ τῆς κτήσεως, τὰ ἄλλα ταὐτὰ ἀποδίδωσιν ἀμφοτέραις ταῖς πολιτείαις· καὶ γὰρ παιδείαν τὴν αὐτήν, καὶ τὸ τῶν ἔργων τῶν ἀναγκαίων ἀπεχομένους ζῆν, καὶ περὶ συσσιτίων ὡσαύτως, πλὴν ἐν ταύτῃ φησὶ δεῖν εἶναι συσσίτια καὶ γυναικῶν, καὶ τὴν μὲν χιλίων τῶν ὅπλα κεκτημένων, ταύτην δὲ πεντακισχιλίων.

3 *Τὸ μὲν οὖν περιττὸν ἔχουσι πάντες οἱ τοῦ Σωκράτους λόγοι καὶ τὸ κομψὸν καὶ τὸ καινοτόμον καὶ τὸ ζητητικόν, καλῶς δὲ πάντα ἴσως χαλεπόν· ἐπεὶ καὶ τὸ νῦν εἰρημένον πλῆθος δεῖ μὴ λανθάνειν ὅτι χώρας δεήσει τοῖς τοσούτοις Βαβυλωνίας ἢ τινος ἄλλης ἀπεράντου τὸ πλῆθος, ἐξ ἧς ἀργοὶ πεντακισχίλιοι θρέψονται καὶ περὶ τούτους γυναικῶν καὶ θεραπόντων ἕτερος ὄχλος πολλαπλάσιος. Δεῖ μὲν οὖν ὑποτίθεσθαι κατ' εὐχήν, μηδὲν μέντοι ἀδύνατον.* 4 *Λέγεται δ' ὡς δεῖ τὸν νομοθέτην πρὸς δύο βλέποντα τιθέναι τοὺς νόμους, πρός τε τὴν χώραν καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἔτι δὲ καλῶς ἔχει προσθεῖναι καὶ πρὸς τοὺς γειτνιῶντας τόπους, εἰ*

τὸ τοποθετεῖ μετὰ τὸ ἐν στίχῳ 28 *κτήσεως*. [6]) ΝΟΜΟΙ, 780Ε-781. [7]) ΠΟΛΙΤ. 423Α *καὶ ἕως ἂν ἡ πόλις σοι οἰκῇ σωφρόνως ὡς ἄρτι ἐτάχθη, μεγίστη ἔσται, οὐ τὸ εὐδοκιμεῖν λέγω, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς μεγίστη, καὶ ἐὰν μόνον ᾖ χιλίων τῶν προπολεμούντων.*

[8])=(5040). Βλ. ΝΟΜ., 737Ε (=ΕΙΣΑΓ. ΙΙ[11] § 9 ΙΙ). [9]) Εἰς τοὺς Νόμους δὲν ἐμφανίζεται ὁ Σωκράτης, ἀλλ' ὑπολανθάνει ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ ξένου Ἀθηναίου. [10]) Ἡ Βαβυλὼν κατέστη περίφημος διὰ τὴν μεγίστην ἔκτασιν αὐτῆς, ὥστε τὸ 'Βαβυλωνία χώρα' νὰ λέγεται παροιμιακῶς ἐπὶ μεγάλης ἐκτάσεως πόλεως. Καθ' Ἡρόδοτον (Ι. 178) ἐσχημάτιζε τετράγωνον, ἑκάστη πλευρὰ τοῦ ὁποίου εἶχε μῆκος 120 σταδίων· συνεπῶς ἡ ὅλη περίμετρος αὐτῆς ἦτο 89 περίπου χιλιόμετρα, ἔκτασις ἀσύλληπτος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὡς ἔκτασις πόλεως. Παρατηρητέα ὅμως καὶ ποιά τις φιλαίτιος ὑπερβολὴ ἐκ μέρους τοῦ Ἀριστοτέλους, ἰδίως ἐν συγκρίσει πρὸς ὅσα αὐτὸς οὗτος λέγει ἐν ΙΙ, vi. 11-12 περὶ Λακεδαίμονος. [11]) Οὕτω κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν νομίζομεν ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῇ τὸ '*τὸ πλῆθος*'· δυνατὸν ὅμως νὰ ἐννοῆται

ὀλίγον περιστρέφει τοῦτο περὶ τὴν ἄλλην ἐκείνην *Πολιτείαν*. Διότι ἐκτὸς τῆς κοινοκτημοσύνης τῶν γυναικῶν καὶ τῶν κτημάτων, πάσας τὰς λοιπὰς ρυθμιστικὰς διατάξεις διαγράφει δι᾽ ἀμφότερα τὰ πολιτεύματα· τὴν αὐτὴν τουτέστι παιδείαν ὁρίζει, καὶ τὸ νὰ διατρέφωνταί τινες ἄνευ ὑποχρεώσεως πρὸς ἄσκησιν βιοποριστικῆς ἐργασίας, τὰ αὐτὰ περὶ συσσιτίων, πλὴν ὅτι ἐνταῦθα πρέπει, λέγει, νὰ ὑπάρχουν καὶ τῶν γυναικῶν συσσίτια[6], καὶ ἐνῶ ἐν ἐκείνῃ χίλιοι[7] εἶναι οἱ περὶ τὰ πολεμικὰ ἀσχολούμενοι, ἐνταῦθα πεντακισχίλιοι[8].
3 Καὶ περισσολογίαν μὲν καὶ κομψότητα καὶ πρωτοτυπίαν καὶ ἐρευνητικότητα ἔχουν πάντες οἱ λόγοι τοῦ Σωκράτους[9], ἴσως δύσκολον ὅμως ἐκ τούτων νὰ εἶναι καὶ ὀρθοί· ἐν προκειμένῳ δὲ δὲν πρέπει νὰ διαφεύγῃ ὅτι τὸ ἀνωτέρω πλῆθος θὰ χρειασθῇ διὰ τοσούτους Βαβυλωνίαν χώραν[10] ἢ ἄλλην τινὰ ἀπέραντον τὴν ἔκτασιν[11], ὅπως ἐξ αὐτῆς διατρέφωνται πεντακισχίλιοι ἀργοὶ καὶ ὁ ἄλλος περὶ τούτους γυναικῶν καὶ θεραπόντων πολλαπλάσιος ὄχλος. Καὶ ἀναμφιβόλως, πρέπει μὲν εὐκταῖον πολίτευμα νὰ προδιαγράφῃ τις, ἀλλ᾽ ὄχι καὶ ἀνεφάρμοστον.
4 Ὑποστηρίζεται πρὸς τούτοις[12] ὅτι ὁ νομοθέτης συντάσσων τοὺς νόμους πρὸς δύο τινὰ πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ, πρὸς τὴν φύσιν τῆς χώρας καὶ πρὸς τοὺς ἐν αὐτῇ ἀνθρώπους. Ἐπὶ πλέον ὅμως καλὸν εἶναι νὰ προστεθῇ[13] ὅτι καὶ πρὸς τὰς γειτονικὰς

ἐνταῦθα καὶ τὸ κατ᾽ ἀνάγκην πολυάριθμον πλῆθος τῶν ἀπαιτουμένων καλλιεργητῶν. [12]) ΝΟΜΟΙ, 704A squ. [13]) Τὸ χωρίον τοῦτο κατέστη περίφημον διὰ τὰς ἐπ᾽ αὐτοῦ συζητήσεις. Ἢ γνήσιον τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι, ἢ ἐφθαρμένον ἢ ὅλως παρέμβλητον. Ἐὰν δὲ εἶναι γνήσιον, ὁ ἐλέγχων ἐνταῦθα τὰ τοῦ διδασκάλου, ἐλέγχεται ἢ ἐπὶ κακῇ πίστει ἢ ἐπὶ μὴ ἀκριβείᾳ· διότι ὁ Πλάτων σαφέστατα προσθέτει τὰ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἀριστοτέλους προσθετέα· 737C *πρῶτον μὲν τῶν αὐτῶν ὄγκον τοῦ ἀριθμοῦ δεῖ τάξασθαι, πόσον εἶναι χρεών· μετὰ δὲ τοῦτο τὴν διανομὴν τῶν πολιτῶν, καθ᾽ ὁπόσα μέρη πλήθει καὶ ὁπηλίκα διαιρετέον αὐτούς, ἀνομολογητέον· ἐπὶ δὲ ταῦτα τήν τε γῆν καὶ τὰς οἰκήσεις ὅ τι μάλι-*

δεῖ τὴν πόλιν ζῆν βίον πολιτικόν[a] *(οὐ γὰρ μόνον ἀναγκαῖόν ἐστιν αὐτὴν τοιούτοις χρῆσθαι πρὸς τὸν πόλεμον ὅπλοις ἃ χρήσιμα κατὰ τὴν οἰκείαν χώραν ἐστὶν ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἔξω τόπους)· εἰ δέ τις μὴ τοιοῦτον ἀποδέχεται βίον μήτε τὸν ἴδιον μήτε τὸν κοινὸν τῆς πόλεως, ὅμως οὐδὲν ἧττον δεῖ φοβεροὺς εἶναι τοῖς πολεμίοις μὴ μόνον ἐλθοῦσιν εἰς τὴν χώραν ἀλλὰ καὶ ἀποῦσιν.*[b] *Καὶ τὸ πλῆθος δὲ τῆς κτήσεως ὁρᾶν δεῖ, μήποτε βέλτιον ἑτέρως διορίσαι τῷ σαφῶς μᾶλλον· τοσαύτην γάρ εἶναί φησι δεῖν ὥστε ζῆν σωφρόνως, ὥσπερ ἂν εἴ τις εἶπεν ὥστε ζῆν σωφρόνως, ὥσπερ ἂν εἴ τις εἶπεν ὥστε ζῆν εὖ· τοῦτο δ' ἄρ'*[c] *ἐστι καθόλου μᾶλλον, ἐπειδὴ*[d] *ἔστι σωφρόνως μὲν ταλαιπώρως δὲ ζῆν. Ἀλλὰ βελτίων ὅρος τὸ σωφρόνως καὶ ἐλευθερίως (χωρὶς γὰρ ἑκάτερον τὸ μὲν τῷ τρυφᾶν ἀκολουθήσει, τὸ δὲ τῷ ἐπιπόνως), ἐπεὶ μόναι γ' εἰσὶν [ἕξεις] ἀρεταὶ*[e] *περὶ τὴν τῆς οὐσίας χρῆσιν αὗται, οἷον οὐσίᾳ πράως ἢ ἀνδρείως χρῆσθαι*

---

[a] *πολιτικὸν μὴ μονωτικόν* χ'/φα
[b] *ἀπ[ελθ]οῦσιν* Bender
[c] *δ' ἄρ' ἐκδ. γάρ* χ'/φα
[d] *ἐπειδὴ* Susemihl: *ἔτι δ'* χ'/φα
[e] *αἱρεταὶ* Vettori: *ἀρεταὶ* χ'/φα

στα ἴσως ἐπινεμητέον. Ὄγκος δὴ πλήθους ἱκανῶς οὐκ ἄλλως ὀρθῶς γίγνοιτ' ἂν λεχθεὶς ἢ πρὸς τὴν γῆν καὶ τὰς τῶν πλησιοχώρων πόλεις, γῆς μέν, ὁπόση πόσους σώφρονας ὄντας ἱκανὴ τρέφειν, πλείονος δ' οὐδὲν προσδεῖ, πλήθους δέ, ὁπόσοι τοὺς προσχώρους ἀδικοῦντάς τε αὐτοὺς ἀμύνασθαι δυνατοὶ καὶ γείτοσιν ἑαυτῶν ἀδικουμένοις βοηθῆσαι μὴ παντάπασιν ἀπόρως δύναιντ' ἄν. Ταῦτα δ' ἰδόντες τὴν χώραν καὶ τοὺς γείτονας ὁριούμεθα ἔργῳ καὶ λόγοις. —Ἀναμφισβήτητος ὅμως εἶναι ὁ ἐπικριτικὸς τόνος τοῦ Ἀριστοτελικοῦ χωρίου· ἀλλὰ λόγῳ τοῦ ὅτι παρουσιάζει, ὡς πᾶς δύναται νὰ ἴδῃ, ποιάν τινα ἀνακολουθίαν καὶ ταραχήν, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου δύσκολον εἶναι νὰ δεχθῶμεν ἀνακρίβειαν, πολὺ περισσότερον δὲ κακὴν πίστιν, τὸ καλύτερον εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὑπέστη διασκευήν τινα ἢ ἄλλην φθοράν· ἐκ τῆς παρεμβολῆς δὲ τῆς ἀνακολούθου ἤδη ἐν πα-

χώρας [14] δέον νὰ ἀποβλέπῃ, ἐὰν πρόκειται ἡ πόλις νὰ ζῇ ἀνεξάρτητον πολιτικὸν βίον· — (παρίσταται τουτέστιν ἀνάγκη ὅπως μὴ μεταχειρίζηται πρὸς πόλεμον ὅπλα μόνον ἐν τῇ οἰκείᾳ χώρᾳ χρήσιμα, ἀλλ᾽ ὁμοίως χρήσιμα καὶ εἰς τοὺς ἔξω αὐτῆς τόπους) — [15] · ἐὰν δέ τις [16] δὲν ἀποδέχηται ὅτι τοιοῦτος [17] πρέπει νὰ εἶναι καὶ ὁ ἰδιωτικὸς καὶ ὁ δημόσιος ἐν τῇ πόλει βίος, ὅμως οὐδὲν ἧττον πρέπει ὁ λαὸς τῆς πόλεως νὰ ἐμπνέῃ τὸν φόβον εἰς τοὺς πολεμίους, ὄχι μόνον ὅταν οὗτοι εἰσβάλουν, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐκτὸς αὐτῆς εὑρισκόμενοι ἀπρακτοῦν ἐναντί της [18]. Πρέπει ὁμοίως νὰ προσέξωμεν καὶ τὸ ποσὸν τῆς περιουσίας, μήπως καλύτερον εἶναι κατ᾽ ἄλλον, μᾶλλον σαφῆ, τρόπον νὰ προσδιορίσωμεν τοῦτο. Λέγει δηλαδή, ὅτι τόση πρέπει νὰ εἶναι αὕτη, ὥστε νὰ ἐξαρκῇ εἰς 'σώφρονα βίον' [19] ἐννοῶν βεβαίως 'εὐδαίμονα βίον' · ἡ ἔκφρασις ὅμως αὕτη εἶναι πράγματι γενικωτέρα, ἐφ᾽ ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι μὲν σώφρων ὁ βίος, ἀλλ᾽ ἐπίμοχθος. Ἀλλὰ εὐστοχώτερος διορισμὸς εἶναι 'σώφρων καὶ ἐλευθέριος βίος' (διότι ἐὰν ἀποχωρίσωμεν τὸ ἓν τούτων τοῦ ἄλλου, εἰς μὲν τὸ 'ἐλευθερίως' ἕπεται καὶ 'τρυφηλῶς', εἰς δὲ τὸ 'σωφρόνως' καὶ 'ἐπιμόχθως'), ἐπειδὴ μόνον αἱ δύο αὗται ἀγαθαὶ ἕξεις εἶναι αἱ ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς περιουσίας ἀρεταί· καθ᾽ ὅσον δὲν ὑπάρχει ἐπὶ παραδείγματι χρῆσις τῆς περιουσίας μὲ πραότητα ἢ ἀνδρείαν [20], ἐνῶ χρῆ-

---

ρενθέσει φράσεως δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐν τῷ γνησίῳ χωρίῳ οὐχὶ τὴν παράλειψιν, ἀλλ᾽ αὐτῆς ταύτης τῆς προσθήκης ἀσθενές τι σημεῖον ἐπέκρινεν ὁ Ἀριστοτέλης, ἴσως ἀντίφασίν τινα σχετικῶς πρὸς τὰ μέσα τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ διαθέτῃ ἡ πόλις πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν γειτόνων. [14]) Οὕτω, διότι δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ εἶναι 'πόλεις' αὗται. [15]) Ἀσυνάρτητος ἡ φράσις πρὸς τὰ ἀνωτέρω· ἀφορᾷ ἴσως ἐκπεσὸν ἀμέσως προηγούμενον χωρίον. Βλ. ἀνωτ. σημ. 13. [16]) Ἴσως ὑπαινίσσεται τὰ ἐν τοῖς Νόμοις, 688A squ. λεγόμενα. [17]) Προφανῶς ὑπὸ πολεμικοῦ πνεύματος διαπνεόμενος. [18]) Μεταφράζομεν κατὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ Bender: *ἀπ[ελθ]οῦσι.* [19]) ΝΟΜΟΙ, 737D. Βλ. ἀνωτ. σημ. 13. [20]) Ὑπαινιγμὸς εἰς τὰ τοῦ Πλάτωνος, Νόμων 733D squ. (734D *ὥστε*

οὐκ ἔστιν, σωφρόνως δὲ καὶ ἐλευθερίως ἔστιν, ὥστε καὶ
τὰς ἕξεις[a] *ἀναγκαῖον περὶ αὐτὴν εἶναι ταύτας. Ἄτοπον δὲ* 6
καὶ τὸ τὰς κτήσεις ἰσάζοντα τὸ περὶ τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν
μὴ κατασκευάζειν, ἀλλ' ἀφεῖναι τὴν τεκνοποιίαν ἀόριστον
ὡς ἱκανῶς ἀνομαλισθησομένην εἰς τὸ αὐτὸ πλῆθος διὰ τὰς
1265 b *ἀτεκνίας ὁσωνοῦν γεννωμένων, ὅτι δοκεῖ τοῦτο καὶ νῦν συμ-*
βαίνειν περὶ τὰς πόλεις. Δεῖ δὲ τοῦτ' οὐχ ὁμοίως ἀκριβῶς
ἔχειν περὶ τὰς πόλεις[b] *τότε καὶ νῦν· νῦν μὲν γὰρ οὐδεὶς*
ἀπορεῖ διὰ τὸ μερίζεσθαι τὰς οὐσίας εἰς ὁποσονοῦν πλῆθος,
τότε δ' ἀδιαιρέτων οὐσῶν ἀνάγκη τοὺς παράζυγας μηδὲν
ἔχειν, ἐάν τ' ἐλάττους ὦσι τὸ πλῆθος ἐάν τε πλείους. Μᾶλ- 7
λον δὲ δεῖν ὑπολάβοι τις ἂν ὡρίσθαι τῆς οὐσίας τὴν τεκνο-
ποιίαν, ὥστε ἀριθμοῦ τινος μὴ πλείονα γεννᾶν, τοῦτο δὲ
τιθέναι τὸ πλῆθος ἀποβλέποντα πρὸς τὰς τύχας, ἂν συμ-
βαίνῃ τελευτᾶν τινὰς τῶν γεννηθέντων, καὶ πρὸς τὴν τῶν
ἄλλων ἀτεκνίαν· τὸ δ' ἀφεῖσθαι, καθάπερ ἐν ταῖς πλείσταις
πόλεσι, πενίας ἀναγκαῖον αἴτιον γίνεσθαι τοῖς πολίταις, ἡ
δὲ πενία στάσιν ἐμποιεῖ καὶ κακουργίαν. Φείδων μὲν οὖν ὁ
Κορίνθιος, ὢν νομοθέτης τῶν ἀρχαιοτάτων, τοὺς οἴκους

---

[a] *ἕξεις* Susemihl: *χρήσεις* Χ'/φα
[b] [*περὶ τὰς πόλεις*] Bender

ἡδίους εἶναι τοὺς βίους τῶν βίων, 'σώφρονα' καὶ 'ἀνδρεῖον' καὶ 'φρόνιμον' καὶ 'ὑγιεινὸν' δειλοῦ καὶ ἄφρονος καὶ ἀκολάστου καὶ νοσώδους καὶ 'ξυλλήβδην τὸν ἀρετῆς ἐχόμενον κατὰ σῶμα ἢ καὶ κατὰ ψυχὴν' τοῦ τῆς μοχθηρίας ἐχομένου βίου κτλ.). [21]) Βλ. ΕΙΣΑΓ. IV[8] [22]) Κατ' ἀναλογίαν ἐκτάσεως καὶ ἀποδόσεως. Βλ. ΕΙΣΑΓ. II, ii § 9 II. [23]) Ἕκαστος τῶν κληρούχων ὀφείλει νὰ καταλίπῃ κληρονόμον 'διάδοχον καὶ θεραπευτὴν θεῶν καὶ γένους καὶ πόλεως ἕνα μόνον ἐκ τῶν ἑαυτοῦ παίδων'. Πρβλ. Νόμ. 740B *ὅπως δ' ἂν ταῦτα εἰς τὸν ἀεὶ χρόνον οὕτως ἔχοντα ὑπάρχῃ, τάδε προσδιανοητέον, ὅσαι εἰσὶ τὰ νῦν ἡμῖν ἑστίαι διανεμηθεῖσαι τὸν ἀριθμόν, ταύτας δεῖν ἀεὶ τοσαύτας εἶναι καὶ μήτε τι πλείους γίγνεσθαι μήτε τί ποτε ἐλάττους. Ὧδ' οὖν ἂν τὸ τοιοῦτον βεβαίως γίγνοιτο περὶ πᾶσαν πόλιν· ὁ λαχὼν τὸν κλῆρον καταλειπέτω ἀεὶ ταύτης τῆς οἰκήσεως ἕνα μόνον κληρονό-*

σις μὲ σωφροσύνην καὶ ἐλευθεριότητα ὑπάρχει, ὥστε κατ' ἀνάγκην αἱ ὡς πρὸς αὐτὴν ἀγαθαὶ ἕξεις αὐταὶ εἶναι[21]. Ἄτοπον δὲ εἶναι καὶ τὸ νὰ ἐξισώνῃ[22] τοὺς κλήρους καὶ νὰ 6
μὴ λαμβάνῃ μέτρα διὰ τὴν στάθμην ἀναλογίας τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλὰ νὰ ἀφίνῃ τὴν τεκνοποιΐαν ἀπεριόριστον, νομίζων ὅτι ἀμετάβλητος θὰ παραμένῃ καὶ δι' αὐτῆς ἡ ἀναλογία τοῦ πληθυσμοῦ, ὡς ἐπαρκῶς ἀντισταθμιζομένης ταύτης ὑπὸ τῆς ἀτεκνίας πολλῶν γάμων, καθ' ὅσον τοῦτο καὶ νῦν φαίνεται νὰ συμβαίνῃ εἰς τὰς πόλεις. Κατ' ἀνάγκην ὅμως δὲν θα συμβαίνῃ καὶ ἐν τῷ ὑποτιθεμένῳ πολιτεύματι ὅ,τι ἀκριβῶς καὶ εἰς τὰς συγχρόνους πόλεις· διότι ἐν αὐταῖς μὲν οὐδεὶς εὑρίσκεται ἐστερημένος τῶν πάντων, λόγῳ τοῦ ὅτι αἱ περιουσίαι μερίζονται, ὁσαδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὰ κληρονομοῦντα τέκνα, ἐν ἐκείνῳ δέ, λόγῳ τοῦ ὅτι αἱ περιουσίαι εἶναι ἀδιαίρετοι[23], κατ' ἀνάγκην οἱ ἐπέκεινα τοῦ ἀριθμοῦ τούτων, εἴτε ὀλιγώτεροι, εἴτε περισσότεροι εἶναι, θὰ μένουν ἀκτήμονες. Θὰ ἀντέλεγέ τις ὅμως ὅ,τι ὀρθότερον θὰ ἦτο 7
νὰ ἐτίθεντο κατὰ πρῶτον εἰς τὴν τεκνοποιΐαν οἱ περιορισμοί, καὶ ὕστερον εἰς τὴν περιουσίαν, οὕτως ὥστε νὰ μὴ γεννᾷ τις τέκνα πέραν ὡρισμένου τινὸς ἀριθμοῦ· τοῦτο δὲ πρέπει νὰ καθορίσῃ ὁ νομοθέτης λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὰ τυχαῖα περιστατικὰ τὰ ἐπιφέροντα ἐλάττωσιν, τὴν ἀναλογίαν τουτέστι τῆς θνησιμότητος τῶν παίδων, καὶ τὴν πιθανότητα τῶν ἀγόνων γάμων· τὸ νὰ ἀφήνεται ὅμως ἡ τεκνοποιΐα ἀπεριόριστος, ὡς εἰς τὰς πλείστας τῶν πόλεων, κατ' ἀνάγκην γίνεται αἰτία πενίας τῶν πολιτῶν, ἡ δὲ πενία στάσεις καὶ κακουργίας συνεπιφέρει. Ὁ Κορίνθιος Φείδων[24] ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εἷς ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων νομοθετῶν, ἐθεώρησεν ὅτι ἔπρεπε νὰ παραμένῃ σταθερὰ ἡ μεταξὺ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν οἴκων[25] καὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως ἰσό-

---

μον τῶν ἑαυτοῦ παίδων, ὃν ἂν αὐτοῦ μάλιστα ᾖ φίλον, διάδοχον καὶ θεραπευτὴν θεῶν καὶ γένους καὶ πόλεως τῶν τε ζώντων καὶ ὅσους ἂν ἤδη τέλος εἰς τὸν τότε χρόνον ἔχῃ. 24) Κορίνθιος νομοθέτης ζήσας περὶ τὸ τέλος τοῦ IXου αἰ. 25) Πρόκειται κυρίως ἐν-

ἴσους ᾠήθη δεῖν διαμένειν καὶ τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν, καὶ εἰ τὸ πρῶτον τοὺς κλήρους ἀνίσους εἶχον πάντες κατὰ μέγεθος· ἐν δὲ τοῖς Νόμοις τούτοις τοὐναντίον ἐστίν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων πῶς οἰόμεθα βέλτιον ἂν ἔχειν, λεκτέον ὕστερον· ἐλλέλειπται δὲ τοῖς Νόμοις τούτοις καὶ τὰ περὶ τοὺς 8
ἄρχοντας, ὅπως ἔσονται διαφέροντες τῶν ἀρχομένων· φησὶ γὰρ δεῖν, ὥσπερ ἐξ ἑτέρου τὸ στημόνιον ἐρίου γίνεται τῆς κρόκης, οὕτω καὶ τοὺς ἄρχοντας ἔχειν[a] *πρὸς τοὺς ἀρχομένους. Ἐπεὶ δὲ τὴν πᾶσαν οὐσίαν ἀφίησι γίνεσθαι μείζονα μέχρι πενταπλασίας, διὰ τί τοῦτ' οὐκ' ἂν εἴη ἐπὶ τῆς γῆς μέχρι τινός; Καὶ τὴν τῶν οἰκοπέδων δὲ διαίρεσιν δεῖ σκοπεῖν, μή ποτ' οὐ συμφέρῃ πρὸς οἰκονομίαν· δύο γὰρ οἰκόπεδα ἑκάστῳ ἔνειμε διελὼν χωρίς, χαλεπὸν δὲ οἰκίας δύο οἰκεῖν. Ἡ δὲ σύνταξις ὅλη βούλεται μὲν εἶναι μήτε δημο-* 9
κρατία μήτε ὀλιγαρχία, μέση δὲ τούτων ἣν καλοῦσι πολι-

---

[a] ἐκδ.: *ἔχειν δεῖν ἢ δεῖ χ'/φα*

ταῦθα περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ οἴκου ὡς οἰκονομικῆς μονάδος, ἤτοι περὶ αὐτῶν τῶν κλήρων, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐξεπροσώπει ὁ οἶκος· ὡς ἐξάγεται δὲ ἐκ τῆς φράσεως φαίνεται ὅτι ὁ νομοθέτης οὗτος, ὀλιγαρχικῶν ἀρχῶν, ἐθέσπισε μέτρα περιοριστικὰ τῆς ἀπαλλοτριώσεως καὶ παραλλήλως ἄλλα περιοριστικὰ τῆς αὐξήσεως πέραν τῆς ἀναλογίας τῶν οἴκων, τοῦ πληθυσμοῦ. [26])=II, iv. §§ 5, 8. 10, 12 καὶ iv. 13. [27]) Νόμοι, 734E *καθάπερ οὖν δή τινα ξυνυφὴν ἢ καὶ πλέγμ' ἀλλ' ὁτιοῦν, οὐκ ἐκ τῶν αὐτῶν οἷόν τ' ἐστὶ τήν τε ἐφυφὴν καὶ τὸν στήμονα ἀπεργάζεσθαι, διαφέρειν δ' ἀναγκαῖον τὸ τῶν στημόνων πρὸς ἀρετὴν γένος· ἰσχυρόν τε γὰρ καί τινα βεβαιότητα ἐν τοῖς τρόποις εἰληφώς, τὸ δὲ μαλακώτερον καὶ ἐπιεικείᾳ τινὶ δικαίᾳ χρώμενον· ὅθεν δὴ τοὺς μεγάλας ἀρχὰς ἐν ταῖς πόλεσιν ἄρξοντας δεῖ διακρίνεσθαί τινα τρόπον ταύτῃ καὶ τοὺς σμικρᾷ παιδείᾳ βασανισθέντας ἑκάστοτε.* [28])=ΕΙΣΑΓ. II, ii § 9. II. Νόμοι, 774E *μέτρον δὲ αὐτὸν θέμενος ὁ νομοθέτης διπλάσιον ἐάσει τούτου κτᾶσθαι καὶ τριπλάσιον καὶ μέχρι τετραπλασίου*—ὁ Ἀριστοτέλης δὲ προσυπολογίζει καὶ τὸ βασικὸν τίμημα (= εἰσόδημα) τῆς περιουσίας,

της ἔστω καὶ ἐὰν ἐξ ὑπαρχῆς οἱ τῶν ἑκάστων κλῆροι ἦσαν ἄνισοι κατὰ τὸ μέγεθος· εἰς τοὺς Νόμους ὅμως τούτους τὸ ἀντίθετον ὑπάρχει. Καὶ κατὰ ποῖον μὲν τρόπον νομίζομεν ἡμεῖς ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν καλύτερον νὰ διευθετηθοῦν ταῦτα, κατόπιν ἀλλαχοῦ [26] θὰ εἴπωμεν· ἐλλιπεῖς προσέτι 8
εἶναι οἱ Νόμοι οὗτοι καὶ εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς θέσεως τῶν ἀρχόντων, εἰς τί δηλαδὴ θὰ ἔγκειται ἡ διαφορὰ τούτων ἀπὸ τοὺς ἀρχομένους· λέγει [27] δηλαδὴ ὅτι, ὡς ἀκριβῶς τὸ στημόνιον γίνεται ἀπὸ ἄλλο ἢ τὸ ὑφάδιον ἔριον, ἡ αὐτὴ διαφορὰ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μεταξὺ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων. Ἐφ' ὅσον δὲ ἐπιτρέπει νὰ αὐξάνεται ἡ ὅλη περιουσία μέχρι τοῦ πενταπλασίου [28], διατὶ δὲν ἐπιτρέπει μέχρις ἑνὸς ὁρίου καὶ ἐπὶ τῶν γαιῶν τὸ δικαίωμα τοῦτο [29]; Ἀλλὰ καὶ τὸν διαχωρισμὸν τῶν οἰκοπέδων [30] πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν μήπως τυχὸν οὗτος δὲν συμφέρει εἰς τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν· ἀπένειμε δηλαδὴ εἰς ἕκαστον δύο γήπεδα πρὸς κατοικίαν διαχωρίσας ταῦτα, τὸ νὰ οἰκῇ δέ τις εἰς δύο κατοικίας εἶναι δυσχερέστατον. Ἔπειτα κατὰ τὴν προαίρεσιν τοῦ Νομο- 9
θέτου ὁ τύπος τοῦ πολιτεύματος δὲν εἶναι μήτε δημοκρατία [31] μήτε ὀλιγαρχία [32], ἀλλὰ τὸ μέσον τούτων, ὅπερ ὀνο-

---

ὅπερ δύναται νὰ αὐξηθῇ μέχρι τετραπλασίου. [29]) Λόγος τούτου εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς σταθερᾶς διατηρήσεως τῶν 5040 κλήρων. Βλ. σχετικῶς ἐν Εἰσαγωγῇ, II, ii § 9 II. [30]) Νόμοι 745E. Βλέπε τὰ ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ II, ii § 9 II ἐκτιθέμενα. [31])=ΕΙΣΑΓ. IV[9]. Βλ. σημ. 32=[32])=ΕΙΣΑΓ. IV[21]. Σημειωτέον ὅτι ὁ Πλάτων ἄλλην ἢ ὁ Ἀριστοτέλης διάκρισιν τῶν πολιτευμάτων ἐπιχειρεῖ. Νόμ. 693D *εἰσὶ πολιτειῶν οἷον μητέρες δύο τινές, ἐξ ὧν τὰς ἄλλας γεγονέναι λέγων ἂν τις ὀρθῶς λέγοι. Καὶ τὴν μὲν προσαγορεύειν 'μοναρχίαν' ὀρθόν, τὴν δ' αὖ δημοκρατίαν· καὶ τῆς μὲν τὸ Περσῶν γένος ἄκρον ἔχειν, τῆς δὲ ἡμᾶς· αἱ δ' ἄλλαι σχεδὸν ἅπασαι, καθάπερ εἶπον, ἐκ τούτων εἰσὶ διαπεποικιλμέναι.* Πρβλ. τὰ ἐν τῇ Πολιτ. VIII. 544[c] *καὶ δευτέρα* (=πολιτεία, μετὰ τὴν Κρητικὴν καὶ τὴν Λακωνικὴν) *ἡ δευτέρως ἐπαινουμένη, καλουμένη δ' ὀλιγαρχία, συχνῶν γέμουσα κακῶν πολιτεία· ἥ τε ταύτῃ διάφορος καὶ ἐφεξῆς γιγνομένη δημοκρατία, καὶ ἡ γενναία δὴ τυραννὶς καὶ πασῶν τούτων διαφέρουσα, τέ-*

*τείαν, ἐκ γὰρ τῶν ὁπλιτευόντων ἐστίν. Εἰ μὲν οὖν ὡς κοι-
νοτάτην ταύτην κατασκευάζει ταῖς πόλεσι τῶν ἄλλων πολι-
τείαν, καλῶς εἴρηκεν ἴσως, εἰ δ᾽ ὡς ἀρίστην μετὰ τὴν πρώ-
την πολιτείαν, οὐ καλῶς· τάχα γὰρ τὴν τῶν Λακώνων ἄν
τις ἐπαινέσειε μᾶλλον, ἢ κἂν ἄλλην τινὰ ἀριστοκρατικωτέ-
ραν. Ἔνιοι μὲν οὖν λέγουσιν ὡς δεῖ τὴν ἀρίστην πολιτείαν* 10
*ἐξ ἁπασῶν εἶναι τῶν πολιτειῶν μεμιγμένην, διὸ καὶ τὴν
τῶν Λακεδαιμονίων ἐπαινοῦσιν (εἶναι γὰρ αὐτὴν οἱ μὲν ἐξ
ὀλιγαρχίας καὶ μοναρχίας καὶ δημοκρατίας φασίν, λέγοντες
τὴν μὲν βασιλείαν μοναρχίαν, τὴν δὲ τῶν γερόντων ἀρχὴν
ὀλιγαρχίαν, δημοκρατεῖσθαι δὲ κατὰ τὴν τῶν ἐφόρων ἀρχὴν
διὰ τὸ ἐκ τοῦ δήμου εἶναι τοὺς ἐφόρους, οἱ δὲ τὴν μὲν ἐφο-
ρείαν εἶναι τυραννίδα, δημοκρατεῖσθαι δὲ κατά τε τὰ συσ-*
1266a *σίτια καὶ τὸν ἄλλον βίον τὸν καθ᾽ ἡμέραν)· ἐν δὲ τοῖς Νό-* 11
*μοις εἴρηται τούτοις ὡς δέον συγκεῖσθαι τὴν ἀρίστην πολι-
τείαν ἐκ δημοκρατίας καὶ τυραννίδος, ἃς ἢ τὸ παράπαν οὐκ
ἂν τις θείη πολιτείας ἢ χειρίστας πασῶν. Βέλτιον οὖν λέ-
γουσιν οἱ πλείους μιγνύντες· ἡ γὰρ ἐκ πλειόνων συγκειμένη
πολιτεία βελτίων. Ἔπειτ᾽ οὐδ᾽ ἔχουσα φαίνεται μοναρχικὸν
οὐδέν, ἀλλ᾽ ὀλιγαρχικὰ καὶ δημοκρατικά, μᾶλλον δ᾽ ἐγκλί-*

ταρτόν τε καὶ ἔσχατον πόλεως νόσημα. 33)= ΕΙΣΑΓ. III[27].
34)=ΕΙΣΑΓ. II, ii § 9. 35) Βλ. Νομ., 739c squ. Πρώτη πολιτεία καὶ ἀρίστη πασῶν ἡ ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν ἀνακειμένη ὡς ἰδεῶδες πόλεως αὐτάρκους καὶ ὁμονοούσης ἀρετῇ· δευτέρα ἡ κατὰ τὸ πρότυπον ταύτης διαγραφεῖσα ἐν τῇ *Πολιτείᾳ*· τρίτη δὲ ἡ ἐν τοῖς Νόμοις ὑποτυπουμένη. 36)= ΕΙΣΑΓ. II, ii § 3, 3. Πρβλ. καὶ τὸ τοῦ Πολυβίου, VI. 3 *οἱ ‘πλεῖστοι’ λέγουσι τρία γένη πολιτειῶν, βασιλείαν, ἀριστοκρατίαν, δημοκρατίαν· ἀρίστην δὲ τὴν ἐκ πάντων, οἷον τὸ τοῦ Λυκούργου πολίτευμα.* 37)=ΕΙΣΑΓ. IV[21]
38)=ΕΙΣΑΓ. IV[17]. 39)=ΕΙΣΑΓ. IV[9]. 40)=ΕΙΣΑΓ. IV[38]. Μεταξὺ τῶν θεωρούντων τὴν ἐφορείαν ὡς τὸ τυραννικὸν στοιχεῖον τοῦ πολιτεύματος καταλέγεται ἐνταῦθα καὶ ὁ Πλάτων ὅστις λέγει ἐν Νόμοις, 712D *καὶ γὰρ τυραννίδι* (=τὴν τῶν Λακεδαιμονίων πολιτείαν) *δοκεῖ μοι προσεοικέναι· τὸ γὰρ τῶν ἐφόρων θαυμαστὸν ὡς τυραννικὸν ἐν αὐτῇ γέγονε.* Πρβλ. ὅσα λέγει κατωτέρω ὁ

μάζουν *πολιτείαν*[33] · ἀφοῦ κυρίαρχον σῶμα εἶναι οἱ ἔχοντες τὴν ἡλικίαν καὶ δυνάμενοι νὰ ἀσκοῦν τὰ ἔργα τοῦ ὁπλίτου πολῖται[34]. Καὶ ἐὰν μὲν συγκροτῇ τὸ πολίτευμα τοῦτο ὡς τὸ πλέον προσαρμόσιμον εἰς τὰ τῶν ἄλλων πόλεων, καλῶς ἴσως συνετάχθη τοῦτο· ἐὰν δὲ ὡς τὸ ἄριστον μετὰ τὴν πρώτην *πολιτείαν*[35], οὐχὶ καλῶς· διότι μᾶλλον ἀξιέπαινον τούτου πολίτευμα εἶναι ἴσως τὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἢ καὶ ἄλλο τι ἀριστοκρατικώτερον τούτου. Ἰσχυρίζονταί τινες[36], 10
ὡς γνωστόν, ὅτι τὸ ἄριστον πολίτευμα δέον νὰ εἶναι ἀνάμικτον ἐξ ὅλων τῶν πολιτευμάτων, διὸ καὶ τὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἐπαινοῦν —(· κατὰ τοὺς μὲν τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ στοιχείων τῆς ὀλιγαρχίας[37] καὶ τῆς μοναρχίας[38] καὶ τῆς δημοκρατίας[39], καθ' ὅτι, ὡς ἰσχυρίζονται, ἡ μὲν βασιλεία ἐν αὐτῷ εἶναι τὸ μοναρχικὸν στοιχεῖον, ἡ γερουσία τὸ ὀλιγαρχικόν, ἡ δὲ τῶν ἐφόρων ἀρχὴ τὸ δημοκρατικόν, λόγῳ τοῦ ὅτι οἱ ἔφοροι ἐκ τοῦ δήμου προέρχονται, κατ' ἄλλους δὲ ἡ μὲν 'ἐφορεία' εἶναι παρ' αὐτοῖς τὸ στοιχεῖον τῆς τυραννίδος[40], τὸ δὲ δημοκρατικὸν ἡ ὀργάνωσις τῶν συσσιτίων καὶ ὁ λοιπὸς καθ' ἡμέραν βίος)—· εἰς τοὺς 11
Νόμους δὲ λέγεται[41] τούτους ὅτι τὸ ἄριστον πολίτευμα δέον νὰ σύγκειται ἐκ 'δημοκρατίας' καὶ τυραννίδος· — πολιτεύματα δηλαδὴ τὰ ὁποῖα[42] ἢ οὐδόλως θὰ συγκατέλεγέ τις μεταξὺ τῶν πολιτευμάτων, ἢ ὡς τὰ χείριστα πάντων θὰ ἐθεώρει. Ὀρθότερον ἑπομένως ἀποφαίνονται οἱ περισσότερα πολιτεύματα ἀναμιγνύοντες· διότι τὸ ἐκ περισσοτέρων πολιτευμάτων συγκείμενον πολίτευμα εἶναι καὶ τὸ καλύτερον. Ἔπειτα δὲ τὸ ἐν τοῖς Νόμοις πολίτευμα οὐδὲν μοναρχικὸν στοιχεῖον φαίνεται ὅτι ἔχει, ἀλλ' ὀλιγαρχικὰ καὶ δημοκρα-

---

Ἀριστοτέλης ἐν II, iv. 14. [41]) Νόμοι 693D squ. Σημειωτέον ὅτι δὲν λέγεται ἐνταῦθα δημοκρατία καὶ τυραννία, ἀλλὰ δημοκρατία καὶ μοναρχία· ἄπορον δὲ πῶς λέγει τοῦτο ὁ Ἀριστοτέλης, ἐφ' ὅσον ὁ Πλάτων ῥητῶς ἐν Νομ. 712c ἀποκλείει ἐκ τῶν γεννητικῶν πολιτευμάτων τὴν τυραννίδα. Ἀλλὰ πρβλ. τὰ ἐν Νομ. 710c squ. ἅπερ πιθανὸν αἰνίσσεται. [42]) Πρβλ. καὶ τὴν ἀνάλογον

νειν βούλεται πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν. Δῆλον δ' ἐκ τῆς τῶν ἀρχόντων καταστάσεως· τὸ μὲν γὰρ ἐξ αἱρετῶν κληρωτοὺς κοινὸν ἀμφοῖν, τὸ δὲ τοῖς μὲν εὐπορωτέροις ἐπάναγκες ἐκκλησιάζειν εἶναι καὶ φέρειν ἄρχοντας ἤ τι ποιεῖν ἄλλο τῶν πολιτικῶν, τοὺς δ' ἀφεῖσθαι, τοῦτο δ' ὀλιγαρχικόν, καὶ τὸ πειρᾶσθαι πλείους ἐκ τῶν εὐπόρων εἶναι τοὺς ἄρχοντας καὶ τὰς μεγίστας ἐκ τῶν μεγίστων τιμημάτων. Ὀλιγαρχικὴν δὲ 12 *ποιεῖ καὶ τὴν τῆς βουλῆς αἵρεσιν· αἱροῦνται μὲν γὰρ πάντες ἐπάναγκες, ἀλλ' ἐκ* [a] *τοῦ πρώτου τιμήματος, εἶτα πάλιν ἴσους ἐκ τοῦ δευτέρου, εἶτ' ἐκ τῶν τρίτων, πλὴν οὐ πᾶσιν ἐπάναγκες ἦν τοῖς ἐκ τῶν τρίτων ἢ τετάρτων, ἐκ δὲ τοῦ τετάρτου* [b] *μόνοις ἐπάναγκες τοῖς πρώτοις καὶ τοῖς δευτέροις· εἶτ' ἐκ τούτων ἴσων ἀφ' ἑκάστου τιμήματος ἀποδεῖξαί φησι δεῖν ἀριθμόν. Ἔσονται δὴ πλείους οἱ ἐκ τῶν μεγίστων τιμημάτων καὶ βελτίους διὰ τὸ ἐνίους μὴ αἱρεῖσθαι τῶν δημοτικῶν διὰ τὸ μὴ ἐπάναγκες. Ὡς μὲν οὖν οὐκ ἐκ δημο-* 13 *κρατίας καὶ μοναρχίας δεῖ συνιστάναι τὴν τοιαύτην πολιτείαν, ἐκ τούτων φανερὸν καὶ τῶν ὕστερον ῥηθησομένων ὅταν ἐπιβάλλῃ περὶ τῆς τοιαύτης πολιτείας ἡ σκέψις· ἔχει δὲ καὶ περὶ τὴν αἵρεσιν τῶν ἀρχόντων τὸ ἐξ αἱρετῶν αἱρετοὺς ἐπικίνδυνον, εἰ γάρ τινες συστῆναι θέλουσι καὶ μέτριοι τὸ πλῆθος, ἀεὶ κατὰ τὴν τούτων αἱρεθήσονται βούλησιν.*

Τὰ μὲν οὖν περὶ τὴν πολιτείαν τὴν ἐν τοῖς Νόμοις τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.

---

a *ἀλλὰ* <*πρῶτον*> *ἐκ* Lambinus

b Engelhardt: *τοῦ τετάρτου τῶν τετάρτων* χ'/φα

γνώμην τοῦ Πλάτωνος ἐν Πολιτ. VIII. 544c (=σημ. ἀν. 32).

43) Νόμοι, 756E, 763E, 765B squ. 44) Νόμοι, 756B squ. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκλογῆς καὶ περὶ τῆς καθόλου καταστάσεως τῶν ἀρχόντων βλέπε τὰ ἐκτιθέμενα ἐν ΕΙΣΑΓ. II, ii. § 9 II.

τικὰ μόνον, μᾶλλον δὲ πρὸς τὸ ὀλιγαρχικὸν ἀποκλίνει. Φανερὸν δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ τρόπου τῆς καταστάσεως τῶν ἀρχόντων· διότι τὸ σύστημα τῆς ἐξ αἱρετῶν καταστάσεως διὰ κλήρου τῶν ἀρχόντων[43] εἶναι κοινὸν καὶ εἰς τὸ ὀλιγαρχικὸν καὶ εἰς τὸ πολίτευμα τῶν Νόμων· ἐπίσης τὸ 'νὰ ὑποχρεοῦνται' οἱ εὐπορώτεροι νὰ προσέρχωνται εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ νὰ ἐκλέγουν ἄρχοντας ἢ ἄλλην τινὰ πολιτικὴν ὑπόθεσιν νὰ διενεργοῦν, οἱ ἀπορώτεροι δὲ μόνον 'δικαίωμα' νὰ ἔχουν πρὸς τοῦτο καὶ ὄχι ὑποχρέωσιν, εἶναι καθαρῶς ὀλιγαρχικόν, ὡς ἐπίσης, καὶ ἡ προσπάθεια νὰ προέρχωνται οἱ περισσότεροι τῶν ἀρχόντων ἐκ τῶν εὐπόρων καὶ τὰ ἀνώτατα πολιτικὰ ἀξιώματα νὰ ἀπονέμωνται εἰς τοὺς τὰ ἀνώτατα τιμήματα ἔχοντας. Κατὰ τὸ πνεῦμα 12
δὲ τοῦ ὀλιγαρχικοῦ συστήματος ὁρίζει καὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν βουλευτῶν[44]· εἰς πάντας τοὺς πολίτας ἐπιβάλλεται τὸ ἐκλέγειν, ἀλλὰ τοὺς ἐκ τῆς πρώτης κατὰ τίμημα κλάσεως, ὁμοίως δὲ ἰσαρίθμους πάλιν ἐκ τῆς δευτέρας, ἰσαρίθμους δ' εἶτα ἐκ τῆς τρίτης καὶ τῆς τετάρτης κατὰ τίμημα κλάσεως, πλὴν ὅμως δὲν εἶναι εἰς πάντας ὑποχρεωτικὸν τὸ ἐκ τῆς τρίτης καὶ τετάρτης ἐκλέγειν, ἐκ δὲ τῆς τετάρτης εἰς μόνους τοὺς τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας εἶναι ὑποχρεωτικὸν τὸ ἐκλέγειν· εἶτα δέ, λέγει, ὅτι πρέπει ἐκ τῶν ἐκλεγέντων τούτων νὰ ἀναδειχθῇ ἴσος ἀριθμὸς βουλευτῶν ἐξ ἑκάστου τιμήματος. Οὕτω ὅμως περισσότεροι καὶ καλύτεροι θὰ εἶναι οἱ ἐκ τῶν ἀνωτάτων τιμημάτων ἐκλεγέντες λόγῳ τοῦ ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν κατωτέρω τάξεων δὲν θὰ προσήρχοντο πρὸς ἐκλογὴν τῶν ἰδίων βουλευτῶν, διὰ τὸ μὴ ὑποχρεωτικὸν τῆς προσελεύσεώς των. Ὅτι λοιπὸν δὲν εἶναι 13
δυνατὸν νὰ συντίθεται ἐκ δημοκρατίας καὶ μοναρχίας τὸ τοιοῦτον πολίτευμα, εἶναι ἐκ τούτων φανερόν, ὡς καὶ ἐκ τῶν ὅσων βραδύτερον πρόκειται νὰ λεχθοῦν, ὅταν τὸ ἐπιβάλῃ ἡ περὶ τοῦ τοιούτου πολιτεύματος ἔρευνα· τοῦτο μόνον προσθέτομεν ἐνταῦθα σχετικῶς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρχόντων, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ καθιστάναι αἱρετοὺς ἐξ αἱρετῶν εἶναι ἐπικίνδυνον, διότι ἐάν τινες συμπήξουν σύνδεσμον ἔστω καὶ ὀλίγοι τὸν ἀριθμὸν θὰ ἐκλέγωνται διαρκῶς ἄρχοντες ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους αὐτοὶ θέλουν. Οὕτως ἔχει λοιπὸν τὸ ἐν τοῖς *Νόμοις* ὑποτυπούμενον πολίτευμα.

7. *Εἰσὶ δέ τινες πολιτεῖαι καὶ ἄλλαι, αἱ μὲν ἰδιωτῶν αἱ δὲ* IV
φιλοσόφων καὶ πολιτικῶν, πᾶσαι δὲ τῶν καθεστηκυιῶν καὶ
καθ' ἃς πολιτεύονται νῦν ἐγγύτερόν εἰσι τούτων ἀμφοτέρων·
οὐδεὶς γὰρ οὔτε τὴν περὶ τὰ τέκνα κοινότητα καὶ τὰς γυναῖ-
κας ἄλλος κεκαινοτόμηκεν οὔτε περὶ τὰ συσσίτια τῶν γυ-
ναικῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀναγκαίων ἄρχονται μᾶλλον. Δοκεῖ
γάρ τισι τὸ περὶ τὰς οὐσίας εἶναι μέγιστον τετάχθαι καλῶς·
περὶ γὰρ τούτων ποιεῖσθαί φασι τὰς στάσεις πάντας. Διὸ 2
Φαλέας ὁ Χαλκηδόνιος τοῦτ' εἰσήνεγκε πρῶτος· φησὶ γὰρ
δεῖν ἴσας εἶναι τὰς κτήσεις τῶν πολιτῶν· τοῦτο δὲ κατοικι-
1266b *ζομέναις μὲν εὐθὺς οὐ χαλεπὸν ᾤετο ποιεῖν, τὰς δ' ἤδη* [a] *κα-*

---

[a] *τὰς δ' ἤδη* Γ (Guil): *δὴ* χ'/φα λοιπά·

ΚΕΦ. IV (ἔλεγχος τοῦ πολιτεύματος τοῦ Φαλέου). § 1 Γενικῶς περὶ τῶν ὑπ' ἄλλων ὑποτυπωθέντων πολιτευμάτων· § 2 καινοτομία Φαλέου· ἐξίσωσις καὶ τρόπος ἐξισώσεως περιουσιῶν· § 3 ἀντίφασις τοῦ μέτρου τῆς ἐξισώσεως πρὸς τὴν ἀπεριόριστον τεκνοποιίαν· § 4 συναφεῖς ἑνιαχοῦ θεσμοί· § 5 ἀνάγκη διαπαιδαγωγήσεως χαρακτήρων· § 6-8 λοιπὰ αἴτια δυσδαιμονίας τῶν πόλεων, ἃ δὲν θεραπεύει ἡ τῶν περιουσιῶν ἐξίσωσις· § 9-10 περὶ τοῦ μέτρου τοῦ προσήκοντος εἰς τὰς πολιτείας πλούτου· § 11 αἰτίαι στάσεων ἀλλαχοῦ ἢ ἐν τῇ ἀνισότητι τοῦ πλούτου ἐγκείμεναι· § 12 ἀνάγκη καλλιεργείας ἤθους παρὰ τοῖς πολίταις· ἐσφαλμένος ὁ τῆς ἰσότητος περιορισμὸς εἰς τὴν ἔγγειον μόνον ἰδιοκτησίαν· § 13 ἐπὶ τοῦ σημείου τῆς θέσεως τῶν τεχνιτῶν ὡς δημοσίων ὑπηρετῶν.

[1]) Τὰ ἐν τῇ Πολιτείᾳ καὶ τοῖς Νόμοις τοῦ Πλάτωνος διατυπωθέντα (αὐτ. II, i. ii. iii., ΕΙΣΑΓ. II, ii. § 9). [2]) Ὡς γνωστὸν ὅμως αὕτη ἐπεκράτει ὡς κοινωνικὴ πραγματικότης ἐν πολλοῖς τῶν ἀρχαίων λαῶν, ὡς προβαθμὶς τοῦ ἐξειλιγμένου μονογαμικοῦ βίου· (οὕτω ἀναφέρονται [Νικολάου Δαμασκηνοῦ, *παραδόξων ἐθίμων συναγωγῆς*) ἐν κοινογαμίᾳ διάγοντες οἱ Λιβύρνιοι, καὶ οἱ Δαψολίβυες, παρ' ἄλλων δὲ ἄλλοι). Ἡ καθ' ὁμάδας μῖξις ἢ ἄλλως ὁ «ὁμαδικὸς γάμος» καὶ συναφῶς ἡ τῶν τέκνων κοινότης,

7 ΚΕΦ. IV Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλα τινὰ πολιτεύματα, τὰ μὲν ὑπὸ ἐρασιτεχνῶν τὰ δὲ παρὰ φιλοσόφων καὶ πολιτικῶν ὑποτυπωθέντα, πάντα δὲ ταῦτα ἐγγύτερον εὑρίσκονται πρὸς τὰ νῦν ἐφηρμοσμένα καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ πράξει κρατοῦντα, ἢ ἀμφότερα τὰ ἀνωτέρω ταῦτα [1]· διότι οὐδεὶς ἄλλος εἰσήγαγε τὴν καινοτομίαν τῆς κοινοκτημοσύνης τῶν τέκνων καὶ τῶν γυναικῶν [2], οὔτε τὰ περὶ συσσιτίων τῶν γυναικῶν, ἀλλ' ἄρχονται τῆς μεταρρυθμίσεως μᾶλλον ἐκ τῶν ἀναγκαίων. Ἔχουν λοιπὸν τινὲς ἐκ τούτων τὴν γνώμην ὅτι ὁ ὀρθὸς τῶν περιουσιῶν διακανονισμὸς εἶναι τὸ κατ' ἀρχὴν μεγίστου ἐνδιαφέροντος ζήτημα [3]· διότι, λέγουν, ἐξ αἰτίας τούτων γενικῶς ὑποκινοῦνται αἱ στάσεις. 1

Διὸ καὶ ὁ Φαλέας [4] ὁ Χαλκηδόνιος, πρῶτος εἰσήγαγε τοῦτο [5]· ἀνέγραφε δηλαδὴ ὅτι αἱ τῶν πολιτῶν περιουσίαι πρέπει νὰ εἶναι ἴσαι· τοῦτο δέ, διὰ μὲν τὰς πολιτείας τὰς κατὰ πρῶτον κατοικιζομένας δὲν ἐφαντάζετο δύσκολον, διὰ τὰς κατοικουμένας ὅμως ἤδη δυσχερέστερον 2

εἶναι κοινὸν φαινόμενον εἰς τὸν βίον τῶν ἀγρίων ἔτι λαῶν, διεπιστώθη δὲ ὑπὸ τῆς ἐθνολογίας εἰς πρωτογόνους λαοὺς τῆς Ἀφρικῆς, Ἀμερικῆς καὶ Αὐστραλίας. Ταῦτα δὲ πρὸς ὀρθὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἐν πεπολιτισμένῳ βίῳ εἰσαγομένου τοιούτου θεσμοῦ. Ἀντιπαρατηρητέον ὅμως εἰς τὸν φιλόσοφον ὅτι ὁ μονογαμικὸς βίος, ὡς ἦτο διαμορφωμένος, δὲν ἐξυπηρέτει καθαρῶς ἠθικοὺς λόγους, ἀλλ' ἀπέβλεπεν εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ γένους πρὸς μεταβίβασιν τῆς περιουσίας, ὑπεβίβαζε δὲ τὴν γυναῖκα ἀπανθρώπως εἰς τὴν τάξιν ἀβούλου καὶ ἡμιαναισθήτου παιδοποιητικοῦ ὀργάνου. Πολὺ δὲ περισσότερον σεβασμοῦ ἄξιος εἶναι ὁ Πλάτων ὅστις ἐπὶ τῷ εὐγενεστάτῳ σκοπῷ τῆς εὐγονίας περίοπτον παρέσχε θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἰς τὴν γυναῖκα, ἢ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις, ἐνώπιον μιᾶς τόσον ὀδυνηρᾶς, ὡς ἡ σύγχρονος αὐτοῦ, καταστάσεως τῆς γυναικός, τοσοῦτον ἐπέκρινε τὴν καινοτομίαν τοῦ διδασκάλου του. [3]) Οὕτω νομίζομεν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἡ φράσις συντασσομένη: *δοκεῖ γάρ τισι μέγιστον εἶναι τὸ περὶ τὰς οὐσίας τετάχθαι καλῶς*. Ἄλλοι ἐσφαλμένως ἄλλως μεταφράζουν. [4]) Ἄγνωστος ἄλλοθεν. Βλ. ὅσα ἐν ΕΙΣΑΓ. II (ii) § 7 ι ἐσημειώσαμεν. [5]) Τὸ τοῦ διακανονισμοῦ τῶν περιουσιῶν ἐν τάξει ἰσότη-

τοικουμένας ἐργωδέστερον μέν, ὅμως δὲ τάχιστ' ἂν ὁμαλισθῆναι τῷ τὰς προῖκας τοὺς μὲν πλουσίους διδόναι μὲν λαμβάνειν δὲ μή, τοὺς δὲ πένητας μὴ διδόναι μὲν λαμβάνειν δέ. Πλάτων δὲ τοὺς Νόμους γράφων μέχρι μέν τινος ᾤετο δεῖν ἐᾶν, πλεῖον δὲ τοῦ πενταπλασίαν εἶναι τῆς ἐλαχίστης μηδενὶ τῶν πολιτῶν ἐξουσίαν εἶναι κτήσασθαι, καθάπερ εἴρηται καὶ πρότερον. Δεῖ δὲ μηδὲ τοῦτο λανθάνειν τοὺς 3
οὕτω νομοθετοῦντας, ὃ λανθάνει νῦν, ὅτι τὸ τῆς οὐσίας τάττοντας πλῆθος προσήκει καὶ τῶν τέκνων τὸ πλῆθος τάττειν· ἐὰν γὰρ ὑπεραίρῃ τῆς οὐσίας τὸ μέγεθος ὁ τῶν τέκνων ἀριθμός, ἀνάγκη τόν γε νόμον λύεσθαι, καὶ χωρὶς τῆς λύσεως φαῦλον τὸ πολλοὺς ἐκ πλουσίων γίνεσθαι πένητας· ἔργον γὰρ μὴ νεωτεροποιοὺς εἶναι τοὺς τοιούτους. Διότι μὲν 4
οὖν ἔχει τινὰ δύναμιν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ἡ τῆς οὐσίας ὁμαλότης, καὶ τῶν πάλαι τινὲς φαίνονται διεγνωκότες, οἷον καὶ Σόλων ἐνομοθέτησεν, καὶ παρ' ἄλλοις ἐστὶ νόμος ὃς κωλύει κτᾶσθαι γῆν ὁπόσην ἂν βούληταί τις· ὁμοίως δὲ καὶ τὴν οὐσίαν πωλεῖν οἱ νόμοι [a] κωλύουσιν, ὥσπερ ἐν Λοκροῖς νόμος ἐστὶ μὴ πωλεῖν ἐὰν μὴ φανερὰν ἀτυχίαν δείξῃ συμβεβηκυῖαν, ἔτι δὲ τοὺς παλαιοὺς κλήρους διασῴ-

---

[a] *οἱ νόμοι* : *ἔνιοι* Buecheler, <*ἐνίους*> *οἱ νόμοι* Richards

---

τος ζήτημα (καὶ μέτρον). [6]) Βλ. ὅσα ἐν ΕΙΣΑΓ. αὐτ., σελ. 27. [7]) Βλ. ΕΙΣΑΓ. σελ. 47 (ΙΙΙ.). [8]) Ἀν. iii § 8. [9]) Δηλαδὴ ἐὰν ὁ ἀριθμὸς τῶν τέκνων εἶναι τόσος, ὥστε διανεμομένης μεταξὺ τούτων τῆς περιουσίας, ἕκαστον τέκνον νὰ λάβῃ τεμάχιον γῆς «ἔλαττον ἐπιστολῆς». Τὸ κατωτέρω «νὰ γίνωνται πολλοὶ ἐκ πλουσίων πένητες» δέον νὰ ἐννοηθῇ: «ἐκ πλουσίων γονέων πολλὰ τέκνα πτωχά»· διότι ὁριζομένου ἀνωτάτου ὁρίου περιουσίας δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκτήσῃ τις τῶν πολλῶν τέκνων ἀνάλογον περιουσίαν. [10]) Προφανῶς, καὶ λόγῳ τοῦ ὅτι ἄλλος σχετικὸς τοῦ Σόλωνος νόμος δὲν ἀναφέρεται, πρόκειται περὶ τῆς σεισαχθείας, δι' ἧς ἐβλάβη ἡ περιουσιακὴ κατάστασις τῶν πλουσίων καὶ ἐβελτιώθη ἡ τῶν πενήτων. [11]) Πρόκειται περὶ τῶν Ἐπιζεφυρίων. Ὁ-

μέν, ἀλλὰ κατορθωτὸν καὶ πάλιν· ἐνόμισε τουτέστιν ὅτι τάχιστα θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξισωθοῦν μὲ τὸ νὰ δίδουν μὲν οἱ πλούσιοι προῖκας, αὐτοὶ δὲ νὰ μὴ λαμβάνουν, οἱ δὲ πένητες νὰ μὴ δίδουν μέν, νὰ λαμβάνουν ὅμως[6]. Ὁ Πλάτων ἐξ ἄλλου συγγράφων τοὺς *Νόμους* του ἐθεώρησε καλὸν νὰ ἐπιτρέψῃ μέχρι σημείου τινὸς τὴν τῆς περιουσίας αὔξησιν, πλέον ὅμως τοῦ πενταπλασίου τῆς ἐλαχίστης ἐνόμισεν ὅτι εἰς οὐδένα τῶν πολιτῶν πρέπει νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ ἀποκτήσῃ[7], ὡς προελέχθη[8]. Πρέπει δὲ μηδὲ τοῦτο νὰ λανθάνῃ τοὺς τὰ 3
τοιαῦτα νομοθετοῦντας, ὅπερ πράγματι λανθάνει νῦν, ὅτι οἱ ὁρίζοντες τὸ μέγεθος τῆς περιουσίας πρέπει συναφῶς καὶ τὸν τῶν τέκνων ἀριθμὸν νὰ ὁρίζουν· διότι ἐὰν ὑπερβαίνῃ τὸ μέγεθος τῆς περιουσίας ὁ ἀριθμὸς τῶν τέκνων[9], κατ' ἀνάγκην βεβαίως ὁ νενομοθετημένος θεσμὸς θὰ καταλυθῇ. ἀλλὰ καὶ εἰς ἣν περίπτωσιν δὲν καταλυθῇ, εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ γίνωνται οὕτω πολλοὶ ἐκ πλουσίων πένητες· διότι δύσκολον εἶναι νὰ μὴ καθίστανται οὗτοι φορεῖς ἀνατρεπτικῶν τάσεων. Καὶ τὸ ὅτι μὲν ἐπιδρᾷ κατὰ τρόπον τινὰ ἐπὶ 4
τοῦ βίου τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἡ ἐξομάλυνσις τῶν μεγάλων μεταξὺ τῶν περιουσιῶν διαφορῶν, καὶ ἐκ τῶν παλαιῶν τινὲς φαίνεται ὅτι διέγνωσαν, διὸ καὶ ἀναλόγως ἐνομοθέτησαν, ὡς σχετικῶς ὁ Σόλων ἐνομοθέτησε[10], καὶ παρ' ἄλλοις ὑπάρχει νόμος ἀπαγορεύων νὰ ἀποκτᾷ τις ἀπεριορίστως ὁπόσην θὰ ἤθελε γῆν· ὁμοίως δὲ ὑπάρχουν πολλαχοῦ νόμοι ἀπαγορεύοντες τὴν πώλησιν τῆς περιουσίας, ὡς ἀκριβῶς ἐν Λοκροῖς[11], ἔνθα νόμος ὁρίζει ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται ἡ τῆς περιουσίας πώλησις, εἰμὴ εἰς ἣν περίπτωσιν ὁ μέλλων νὰ πωλήσῃ ἤθελεν ἀποδείξει ὡς αἰτίαν ἀναμφισβήτητον ἀτύχημα· προσέτι δὲ ὑπάρχουν νόμοι ὁρίζοντες νὰ διατηροῦνται οἱ παλαιόθεν κλῆροι[12] — (ὅπου δὲ ὁ νόμος

σα σχετικῶς ἀναγράφει ἐνταῦθα ὁ Ἀριστοτέλης οὐδαμόθεν ἄλλοθεν γνωρίζομεν. [12]) Τοῦτο βεβαίως σημαίνει ὅτι εἷς μόνον ἐκ τῶν υἱῶν (πρβλ. τὸ ἀνάλογον μέτρον τοῦ Πλάτωνος ἐν Νό-

ζειν, (τοῦτο δὲ λυθὲν καὶ περὶ Λευκάδα δημοτικὴν ἐποίησε
λίαν τὴν πολιτείαν αὐτῶν, οὐ γὰρ ἔτι συνέβαινεν ἀπὸ τῶν
ὡρισμένων τιμημάτων εἰς τὰς ἀρχὰς βαδίζειν). Ἀλλ' ἔστι 5
τὴν ἰσότητα μὲν ὑπάρχειν τῆς οὐσίας, ταύτην δ' ἢ λίαν εἶναι
πολλήν, ὥστε τρυφᾶν, ἢ λίαν ὀλίγην, ὥστε ζῆν γλίσχρως·
δῆλον οὖν ὡς οὐχ ἱκανὸν τὰς οὐσίας ἴσας ποιῆσαι τὸν νομο-
θέτην, ἀλλὰ τοῦ μέσου στοχαστέον. Ἔτι δ' εἴ τις καὶ τὴν
μετρίαν τάξειεν[a] *οὐσίαν πᾶσιν οὐδὲν ὄφελος· μᾶλλον γὰρ δεῖ*
τὰς ἐπιθυμίας ὁμαλίζειν ἢ τὰς οὐσίας, τοῦτο δ' οὐκ ἔστι μὴ
παιδευομένοις ἱκανῶς ὑπὸ τῶν νόμων. Ἀλλ' ἴσως εἴποι 6
ἂν ὁ Φαλέας ὅτι ταῦτα τυγχάνει λέγων αὐτός· οἴεται γὰρ
δυοῖν τούτοιν ἰσότητα δεῖν ὑπάρχειν ταῖς πόλεσιν, κτήσεως
καὶ παιδείας. Ἀλλὰ τήν τε παιδείαν ἥτις ἔσται δεῖ λέγειν,
καὶ τὸ μίαν εἶναι καὶ τὴν αὐτὴν οὐδὲν ὄφελος, ἔστι γὰρ τὴν
αὐτὴν μὲν εἶναι καὶ μίαν ἀλλὰ ταύτην εἶναι τοιαύτην ἐξ
ἧς ἔσονται προαιρετικοὶ τοῦ πλεονεκτεῖν ἢ χρημάτων ἢ τι-
μῆς ἢ συναμφοτέρων· ἔτι[b] *στασιάζουσιν οὐ μόνον διὰ τὴν* 7
ἀνισότητα τῆς κτήσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῶν τιμῶν, τοῦ-

---

a *τάξει* M P¹

b *ἔτι: ἐπεὶ* Spengel

μοις, Εἰσαγ. σελ. 45), ὁ πρωτότοκος ἴσως, ἐκληρονόμει. ¹⁹) Οὕτω βεβαίως δέον νὰ ἀποδοθῇ τὸ χωρίον. Ἐκ τῶν ὅσων δὲ κατωτέρω λέγει συνάγεται ὅτι ἐλέγχει ὁ Ἀριστοτέλης τὸν Φαλέαν ἐπὶ τοῦ σημείου ὅτι καθορίσας οὗτος ἑνιαίαν καὶ κοινὴν τὴν παιδείαν, παρέλειψε νὰ ὁρίσῃ ὁποίου εἴδους θὰ ἦτο αὕτη, ἐπίσης δὲ καὶ νὰ ὁρίσῃ διὰ τίνος τρόπου θὰ ἠδύνατο νὰ ἐναρμονίσῃ αὕτη τὸ ἦθος τῶν πολιτῶν πρὸς τὰ νενομοθετημένα τῆς ἐξισώσεως τῶν

οὗτος ἠχρηστεύθη, ὡς ἐν Λευκάδι, εἰς ἄκρατον λαοκρατίαν περιέπεσε τὸ πολίτευμα, διότι δὲν συνέβαινε πλέον νὰ ἀνέρχωνται εἰς τὰ ἀξιώματα βάσει τῶν ὡρισμένων τιμημάτων)—.* Ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ μὲν ἰσότης 5
περιουσίας, ἀλλ' ἡ περιουσία αὕτη νὰ εἶναι ἢ ὑπερβολικῶς πολλή, ὥστε νὰ ἐκτρέπωνται οἱ πολῖται εἰς τρυφηλὸν βίον, ἢ ὑπερβολικῶς ὀλίγη, ὥστε νὰ ζοῦν οὗτοι γλίσχρως· φανερὸν λοιπὸν ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐξισώσῃ ὁ νομοθέτης τὰς περιουσίας, ἀλλ' ἀπαιτεῖται μέσον τι μέτρον νὰ ἐπινοήσῃ. Ἐπὶ πλέον ὅμως καὶ ἂν ἤθελεν ὁρίσει τις μετρίαν δι' ἕκαστον περιουσίαν, οὐδὲν ὄφελος προκύπτει· διότι μᾶλλον τὰς ἐπιθυμίας πρέπει τις νὰ ἐξομαλίζῃ ἢ τὰς περιουσίας, τοῦτο δὲ δὲν εἶναι κατορθωτὸν ἐὰν δὲν ἐπιβάλλουν τὴν ἀπαιτουμένην παιδείαν οἱ νόμοι[18]. Θὰ ἠδύνατο ὅμως ἴσως ὁ Φαλέας 6
νὰ εἴπῃ ὅτι τὰ ἴδια συμβαίνει καὶ αὐτὸς νὰ λέγῃ· διότι ἰσχυρίζεται ὅτι τῶν δύο τούτων δέον νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὰς πόλεις ἰσότης, τῆς περιουσίας καὶ τῆς παιδείας. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παιδείαν ἀνάγκη νὰ ὁρισθῇ ὁποία τις πρέπει νὰ εἶναι, καὶ οὐδὲν ὄφελος νὰ εἶναι ἑνιαία καὶ ἡ αὐτή, διότι εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἑνιαία καὶ ἡ αὐτή, ἀλλ' αὕτη νὰ εἶναι τοιαύτη ὥστε νὰ καλλιεργηθοῦν παρὰ τοῖς πολίταις ῥοπαὶ πλεονεξίας χρημάτων ἢ τιμῶν ἢ καὶ ἀμφοτέρων· ἐπὶ πλέον 7
στασιάζουν οἱ ἄνθρωποι, ὄχι μόνον διὰ τὴν ἀνισότητα τῆς περιουσίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀνισότητα τῶν τιμῶν, ἀντιθέ-

*) Οὐδὲν ἄλλο γνωρίζομεν περὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς Λευκάδος ἢ τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα. Ὡς ἀποικία ὅμως τῶν Κορινθίων τῆς ἐποχῆς τοῦ Περιάνδρου, θὰ εἶχε, ὡς καὶ ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἐμφαίνεται, ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα, κατοχυρούμενον ὑπὸ νόμου ὁρίζοντος ὅπως τὸν τῆς οἰκογενείας κλῆρον κληρονομῇ ἓν μόνον τῶν τέκνων καὶ ἀπαγορεύοντος τὴν ἀπαλλοτρίωσιν, συνεπῶς καὶ τὴν αὔξησιν καὶ τὴν μείωσιν τοῦ κλήρου τούτου. Τὰ ἀξιώματα δὲ τῆς πολιτείας ἐλάμβανον μόνον οἱ γαιοκτήμονες, τὸ δὲ «ὡ ρ ι σ μ έ ν ω ν» τοῦ κειμένου δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς ὑπονοοῦν «τίμημα» ἀλλὰ αὐτοὺς τοὺς ἐξ ἀρχῆς «ὁρισθέντας» καὶ σωζομένους κλήρους γῆς.

ναντίον δὲ περὶ ἑκάτερον· οἱ μὲν γὰρ πολλοὶ διὰ τὸ περὶ
1267 a *τὰς κτήσεις ἄνισον, οἱ δὲ χαρίεντες περὶ τῶν τιμῶν ἐὰν ἴσαι· ὅθεν καὶ 'ἐν δὲ ἰῇ τιμῇ ἠμὲν κακὸς ἠδὲ καὶ ἐσθλός.' Οὐ μόνον δ' οἱ ἄνθρωποι διὰ τἀναγκαῖα ἀδικοῦσιν, ὧν ἄκος εἶναι νομίζει τὴν ἰσότητα τῆς οὐσίας, ὥστε μὴ λωποδυτεῖν διὰ τὸ ῥιγοῦν ἢ πεινῆν, ἀλλὰ καὶ ὅπως χαίρωσι καὶ μὴ ἐπιθυμῶσιν· ἐὰν γὰρ μείζω ἔχωσιν ἐπιθυμίαν τῶν ἀναγκαίων, διὰ τὴν ταύτης ἰατρείαν ἀδικήσουσιν· οὐ τοίνυν διὰ ταύτην μόνον, ἀλλὰ καὶ [ἂν ἐπιθυμοῖεν]*[a] *ἵνα χαίρωσι ταῖς ἄνευ λυπῶν ἡδοναῖς. Τί οὖν ἄκος τῶν τριῶν τούτων; Τοῖς* 8
μὲν οὐσία βραχεῖα καὶ ἐργασία, τοῖς δὲ σωφροσύνη· τρίτον δ', εἴ τινες βούλοιντο δι' αὑτῶν χαίρειν, οὐκ ἂν ἐπιζητοῖεν εἰ μὴ παρὰ φιλοσοφίας ἄκος, αἱ γὰρ ἄλλαι ἀνθρώπων δέονται.' Ἐπεὶ[b] *ἀδικοῦσί γε τὰ μέγιστα διὰ τὰς ὑπερβολάς, ἀλλ' οὐ διὰ τὰ ἀναγκαῖα (οἷον τυραννοῦσιν οὐχ ἵνα μὴ ῥιγῶσιν, διὸ καὶ αἱ τιμαὶ μεγάλαι ἂν ἀποκτείνῃ τις οὐ κλέπτην ἀλλὰ τύραννον)· ὥστε πρὸς τὰς μικρὰς ἀδικίας βοηθητικὸς μόνον ὁ τρόπος τῆς Φαλέου πολιτείας. Ἔτι τὰ πολλὰ βού-* 9
λεται κατασκευάζειν ἐξ ὧν τὰ πρὸς αὑτοὺς πολιτεύσονται καλῶς, δεῖ δὲ καὶ πρὸς τοὺς γειτνιῶντας καὶ τοὺς ἔξωθεν πάντας. Ἀναγκαῖον ἄρα[c] *τὴν πολιτείαν συντετάχθαι πρὸς τὴν πολεμικὴν ἰσχύν, περὶ ἧς ἐκεῖνος οὐδὲν εἴρηκεν. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῆς κτήσεως· δεῖ γὰρ οὐ μόνον πρὸς τὰς πολιτικὰς χρήσεις ἱκανὴν ὑπάρχειν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἔξωθεν*

---

[a] Bernays: *ἄνευ ἐπιθυμιῶν* Bojesen, *ἂν μὴ ἐπιθυμῶσιν* Lambino.

[b] *ἐπεὶ* <*δ'*> *ἢ ἔτι* Rassow

[c] *ἄρα* : *ἔτι* H : *γὰρ* Κοραῆς

περιουσιῶν. [14])='Ιλιάδ. *Ι* 319. [τὴν ἴδια χαίρεται τιμὴ καλὸς κακὸς τὸ ἴδιο]. [15]) Ἡ ἐξίσωσις τῶν περιουσιῶν.

τως δ' οἱ μὲν πρὸς τοὺς δέ· ὁ μὲν δηλαδὴ λαὸς στασιάζει διὰ τὴν ἀνισότητα τῆς περιουσίας, οἱ πλούσιοι δὲ διὰ τὰ ἀξιώματα, ἐὰν ἀπονέμωνται ἐξ ἴσου· ἐξ οὗ καὶ τὸ παράπονον

ἐν δὲ ἰῇ τιμῇ ἠμὲν κακὸς ἠδὲ καὶ ἐσθλός [14].

Οἱ ἄνθρωποι ὅμως δὲν ἀδικοῦν μόνον διὰ τὰ ἀναγκαῖα, ὧν φάρμακον νομίζει ὁ Φαλέας ὅτι εἶναι ἡ τῆς περιουσίας ἰσότης, κατόπιν τῆς ὁποίας δὲν θὰ ὠθοῦνται ὑπὸ τοῦ κρύου καὶ τῆς πείνης εἰς κλοπάς, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ γεύωνται ἀπολαύσεις καὶ νὰ ἱκανοποιοῦν τὰς ἐπιθυμίας των· διότι ἐὰν ἐπιθυμοῦν περισσότερα τῶν ἀναγκαίων, διὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν τοιαύτην ἐπιθυμίαν θὰ ἀδικήσουν· ἀλλ' ὄχι μόνον ἐξ αἰτίας τούτου ἀδικοῦν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἀπολαύσουν ἡδονὰς κτωμένας ἄνευ κόπων. Ποῖον λοιπὸν εἶναι τὸ φάρμακον τῶν τριῶν τούτων; Διὰ τὰ μὲν μικρὰ περιουσία καὶ ἐργασία, διὰ τὰ δὲ σωφροσύνη· τρίτον δέ, ἐάν τινες ἐπεθύμουν διὰ τῶν ἰδίων μέσων ἀπόλαυσιν, δὲν πρέπει νὰ ἐπιζητήσουν ἱκανοποίησιν ταύτης τῆς ἐπιθυμίας ἢ παρὰ τῆς φιλοσοφίας· καθ' ὅσον πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀπολαύσεις ἀπαιτοῦν ἀνθρώπους νὰ τὰς ἱκανοποιήσουν· — καὶ ταῦτα πάντα διότι οἱ ἄνθρωποι τὰ μέγιστα ἀδικοῦν διὰ τὰς ὑπερβολικὰς τῶν ἐπιθυμιῶν ἀπαιτήσεις, καὶ οὐχὶ διὰ τὴν στέρησιν τῶν ἀναγκαίων (ὡς λ.χ. καθίστανται τύραννοι, ὄχι διὰ νὰ μὴ κρυώνουν, διὸ καὶ μεγάλαι εἶναι αἱ ἀποδιδόμεναι τιμαὶ ὄχι εἰς τὸν φονεύοντα κλέπτην, ἀλλὰ τύραννον)· ὥστε μόνον ἐναντίον τῶν μικρῶν ἀδικιῶν ἀντεπεξέρχεται τὸ μέσον [15] τοῦ πολιτεύματος τοῦ Φαλέου. Ἐπὶ πλέον ἀποβλέπει τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν δημιουργίαν θεσμῶν ἐγγυωμένων ἀγαθὰς ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ σχέσεις τῶν πολιτῶν πρὸς ἀλλήλους· ἀλλὰ πρέπει ἐπίσης καλῶς νὰ ρυθμίζωνται καὶ αἱ πρὸς τοὺς γείτονας καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἔξω σχέσεις. Ἀναγκαῖον ἄρα καὶ τὸ νὰ ἔχῃ ἡ πόλις καὶ ἀνάλογον πολεμικὴν ἰσχὺν συγκροτήσει, περὶ ταύτης δ' ὅμως οὐδὲν ἐκεῖνος ἀνέγραψεν. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῆς περιουσίας τῆς πόλεως· ὄχι μόνον δηλαδὴ ἀρκετὴ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ διὰ τὰς ἐσωτερικὰς τῆς πόλεως ἀνάγκας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν

*κινδύνους· διόπερ οὔτε τοσοῦτον δεῖ πλῆθος ὑπάρχειν ὧν οἱ
πλησίον καὶ κρείττους ἐπιθυμήσουσιν οἱ δ' ἔχοντες ἀμύνειν
οὐ δυνήσονται τοὺς ἐπιόντας, οὔθ' οὕτως ὀλίγην ὥστε μὴ
δύνασθαι πόλεμον ὑπενεγκεῖν μηδὲ τῶν ἴσων καὶ τῶν
ὁμοίων. Ἐκεῖνος μὲν οὖν οὐδὲν διώρικεν, δεῖ δὲ τοῦτο μὴ* 10
λανθάνειν ὅ τι [a] *συμφέρει πλῆθος οὐσίας. Ἴσως οὖν ἄριστος
ὅρος τὸ μὴ λυσιτελεῖν τοῖς κρείττοσι διὰ τὴν ὑπερβολὴν πο-
λεμεῖν, ἀλλ' οὕτως ὡς ἂν καὶ μὴ ἐχόντων τοσαύτην οὐσίαν.
Οἷον Εὔβουλος Αὐτοφραδάτου μέλλοντος Ἀταρνέα πολιορ-
κεῖν ἐκέλευσεν αὐτὸν σκεψάμενον ἐν πόσῳ χρόνῳ λήψεται τὸ
χωρίον λογίσασθαι τοῦ χρόνου τούτου τὴν δαπάνην, ἐθέλειν
γὰρ ἔλαττον τούτου λαβὼν ἐκλιπεῖν ἤδη τὸν Ἀταρνέα· ταῦτα
δ' εἰπὼν ἐποίησε τὸν Αὐτοφραδάτην σύννουν γενόμενον παύ-
σασθαι τῆς πολιορκίας. Ἔστι μὲν οὖν τι τῶν συμφερόντων* 11
*τὸ τὰς οὐσίας εἶναι ἴσας τοῖς πολίταις πρὸς τὸ μὴ στασιά-
ζειν πρὸς ἀλλήλους, οὐ μὴν μέγ' οὐδὲν ὡς εἰπεῖν. Καὶ γὰρ
ἂν οἱ χαρίεντες ἀγανακτοῖεν ὡς* [b] *οὐκ ἴσων ὄντες ἄξιοι, διὸ*
1267b *καὶ φαίνονται πολλάκις ἐπιτιθέμενοι καὶ στασιάζοντες· ἔτι
δ' ἡ πονηρία τῶν ἀνθρώπων ἄπληστον, καὶ τὸ πρῶτον μὲν
ἱκανὸν διωβολία μόνον, ὅταν δ' ἤδη τοῦτ' ᾖ πάτριον, ἀεὶ
δέονται τοῦ πλείονος, ἕως εἰς ἄπειρον ἔλθωσιν· ἄπειρος γὰρ*

---

[a] *ὅ τι* Stahr : ὅτι χ'/φα

[b] *ὡς* MP : ἂν ὡς λοιπὰ χ'/φα

---

[10]) Ὁ Ἀταρνεὺς ἦτο πόλις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔναντι τῆς Λέσβου· ὁ Εὔβουλος ἦτο τύραννος τῆς πόλεως καθ' ὃν χρόνον ἐπολιόρκησε ταύτην ὁ σατράπης τῆς Λυδίας ἐπὶ βασιλείας Ἀρταξέρξου τοῦ Μνήμονος, Αὐτοφραδάτης. [11]) Ἀναφέρεται εἰς τὸν πολυθρύλητον τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας θεσμὸν τοῦ ἐπιδόματος ἐκ τοῦ δημοσίου θησαυροῦ εἰς τοὺς ἀπόρους πολίτας. Δύο δὲ ἦσαν αἱ περιπτώσεις καθ' ἃς παρείχετο τοῦτο: I) ὡς ἀποζημίωσις διὰ τὴν ἐκτέλεσιν δημοσίας ὑπηρεσίας· II) ὡς «θεωρικόν», πρὸς ἀγο-

ἀντιμετώπισιν τῶν ἐξωτερικῶν κινδύνων· ἀκριβῶς δὲ διὰ τοῦτο, οὔτε τοσοῦτος πρέπει νὰ ὑπάρχῃ πλοῦτος, ὥστε νὰ διεγείρῃ τὰς κατακτητικὰς τῶν γειτόνων καὶ ἰσχυροτέρων ὀρέξεις, κατὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν ὁποίων δὲν θὰ δυνηθοῦν νὰ ἀντεπεξέλθουν οἱ κατέχοντες, οὔτε καὶ τόσον ὀλίγος, ὥστε νὰ μὴ δύναται ἡ πόλις μηδὲ κατὰ τῶν ἴσων καὶ τῶν ὁμοίων νὰ ὑπομείνῃ πόλεμον. Καὶ ὁ μὲν Φαλέας, εἶναι 10
ἀληθές, οὐδὲν περὶ τούτων ὥρισε, πάντως ὅμως δὲν πρέπει νὰ διαφεύγῃ ὅτι πλῆθος μᾶλλον ((ἢ ἔλλειψις)) δημοσίου πλούτου συμφέρει. Ἴσως μάλιστα ὁ καλύτερος τοῦ δημοσίου πλούτου καθορισμὸς εἶναι τὸ νὰ μὴ συμφέρῃ ἕνεκεν τοῦ πλήθους εἰς τοὺς ἰσχυροτέρους νὰ πολεμήσουν δι' αὐτόν, ἀλλὰ τοιοῦτος νὰ εἶναι, ὡς νὰ μὴ εἶχεν ἕκαστος περίσσειαν πλούτου. Οὕτω ἐπὶ παραδείγματι, ὁ Εὔβουλος παρήγγειλεν εἰς τὸν Αὐτοφραδάτην, ὅτε οὗτος ἐπρόκειτο νὰ πολιορκήσῃ τὸν Ἀταρνέα [16], νὰ σκεφθῇ πόσον χρόνον χρειάζεται νὰ κατακτήσῃ τὸ μέρος καὶ νὰ ὑπολογίσῃ τὴν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἀπαιτηθησομένην δαπάνην, καθ' ὅσον ὀλιγώτερα ταύτης θὰ συναπεκόμιζεν ὡς λείαν ὅτε θὰ ἀπήρχετο τοῦ Ἀταρνέως· ταῦτα παραγγείλας παρεκίνησε τὸν Αὐτοφραδάτην νὰ σκεφθῇ ὡριμώτερον καὶ νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν. Καὶ εἶναι μέν, ὡς ἐλέχθη, ἐκ τῶν συντελούν- 11
των πως εἰς τὴν πρόληψιν τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἡ ἰσότης τῶν περιουσιῶν, ἀλλά, μὰ τὴν ἀλήθειαν, διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν οὕτω, ὄχι καὶ τίποτε τὸ μέγα. Διότι καὶ οἱ πλούσιοι θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξοργίζωνται ὡς ὄντες ἄξιοι οὐχὶ ἴσων τιμῶν, πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον ὡς γνωστόν, πολλάκις φέρονται κατ' ἀλλήλων καὶ στασιάζουν· πρὸς τούτοις δὲ ἡ τῶν ἀνθρώπων πλεονεξία εἶναι τι τὸ ἀκόρεστον, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀρκεῖ διωβολία μόνον, ὅταν δὲ τοῦτο καταντήσῃ πλέον τι τὸ συνηθισμένον, διαρκῶς ἔχουν ἀνάγκην περισσοτέρου, μέχρις ὅτου εἰς ἄπειρον ἔλθουν ἀπαιτοῦντες [17]· διότι εἰς

ρὰν τουτέστιν εἰσιτηρίου διὰ τὸ θέατρον, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ δι'

ἡ τῆς ἐπιθυμίας φύσις, ἧς πρὸς τὴν ἀναπλήρωσιν οἱ πολλοὶ
ζῶσιν. Τῶν οὖν τοιούτων ἀρχή,[a] *μᾶλλον τοῦ τὰς οὐσίας ὁμα-* 12
λίζειν, τὸ τοὺς μὲν ἐπιεικεῖς τῇ φύσει τοιούτους παρασκευάζειν
ὥστε μὴ βούλεσθαι πλεονεκτεῖν, τοὺς δὲ φαύλους ὥστε μὴ
δύνασθαι· τοῦτο δ' ἐστὶν ἂν ἥττους τε ὦσι καὶ μὴ ἀδικῶν-
ται. Οὐ καλῶς δ' οὐδὲ τὴν ἰσότητα τῆς οὐσίας εἴρηκεν· περὶ
γὰρ τὴν τῆς γῆς κτῆσιν ἰσάζει μόνον, ἔστι δὲ καὶ δούλων
καὶ βοσκημάτων πλοῦτος καὶ νομίσματος, καὶ κατασκευὴ
πολλὴ τῶν καλουμένων ἐπίπλων· ἢ πάντων οὖν τούτων ἰσό-
τητα ζητητέον ἢ τάξιν τινὰ μετρίαν, ἢ πάντα ἐατέον. Φαί- 13
νεται δ' ἐκ τῆς νομοθεσίας κατασκευάζων τὴν πόλιν μικράν,
εἴ γ' οἱ τεχνῖται πάντες δημόσιοι ἔσονται καὶ μὴ πλήρωμά
τι παρέξονται τῆς πόλεως. Ἀλλ' εἴπερ δεῖ δημοσίους εἶναι,
τοὺς τὰ κοινὰ ἐργαζομένους δεῖ (καθάπερ ἐν Ἐπιδάμνῳ τε

---

[a] *ἄκος* Schneider: *ἀρωγὴ* Vermehren

ἄλλα δημόσια θεάματα *). Κατὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν τὸ ἐπίδομα παρείχετο α') ὡς ἀποζημίωσις εἰς τοὺς προσερχομένους εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἀπόρους πολίτας, ἀπὸ τοῦ Περικλέους· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν συνίστατο εἰς ὀβολόν, ηὐξήθη ὅμως ὕστερον εἰς διωβολίαν. Καταργηθεῖσα κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἐπανεισήχθη μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἀρχῆς τῶν Τριάκοντα, περιορισθεῖσα καὶ πάλιν εἰς ὀβολόν· μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ ὀβολὸς ηὐξήθη καὶ πάλιν εἰς διώβολον, διὰ τοῦ ἐκ νέου δὲ εἰσάξαντος Ἀγυρρίου ηὐξήθη εἰς τριώβολον κατόπιν· β') ὁμοίως ἐδίδετο ὡς ἀποζημίωσις εἰς τοὺς δικάζοντας πολίτας τοῦ Περικλέους καὶ πάλιν τὸν θεσμὸν τοῦτον εἰσαγαγόντος, ὀβολός, αὐξηθεὶς εἶτα εἰς διώβολον, εἶτα δὲ καὶ εἰς τριώβολον διὰ τοῦ Κλέωνος. Τὸ ἐπίδομα τῆς δευτέρας περιπτώσεως, τοῦ θεωρικοῦ, τοῦ Περικλέους

---

*) Ἡ τρίτη περίπτωσις παροχῆς τοιούτου ἐπιδόματος ἐν Ἀθήναις ὑπῆρξε συμπτωματική: ἐδόθη διωβολία εἰς τοὺς κατὰ τὸ 410 φυγόντας ἐκ τῆς Δεκελείας, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας καταφυγόντας. Τότε κατ' ἐπέκτασιν ἐδόθη καὶ εἰς ἄλλους ἀπόρους πολίτας. Καὶ αὕτη κατέστη δυνατὸν νὰ καταργηθῇ διὰ τῆς ὑποσχέσεως ὅτι καταργεῖται διὰ νὰ ἐπαναδοθῇ ὡς τριωβολία.

ἄπειρον τείνει κατὰ φύσιν ἡ ἐπιθυμία[18], πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ὁποίας οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι ζῶσιν. Πρὸς θεραπείαν λοιπὸν τῶν διαθέσεων τούτων προτιμότερον τοῦ νὰ ἐξισώσῃ τις τὰς περιουσίας εἶναι τοὺς μὲν μετριοπαθεῖς κατὰ τὸ ἦθος νὰ καλλιεργῇ οὕτω πως, ὥστε νὰ μὴ ἐπιθυμοῦν νὰ πλεονεκτοῦν, τοὺς δὲ πονηροὺς τὴν φύσιν νὰ καθιστᾷ ἀνικάνους πρὸς τοῦτο· τοῦτο δὲ κατορθοῦται ἐὰν οὗτοι εἶναι ἀσθενέστεροι καὶ δὲν ἀδικῶνται. Ἀλλ᾽ οὐδὲ τὴν τῆς περιουσίας ἰσότητα ὀρθῶς καθώρισεν ὁ Φαλέας· διότι ἐξισώνει μόνον τὴν κτῆσιν τῆς γῆς, ἐνῶ ὑπάρχει καὶ ἐκ δούλων καὶ κτηνῶν καὶ νομίσματος πλοῦτος, καὶ ἐκ τῶν πολλῶν κατασκευαζομένων κινητῶν, τῶν καλουμένων ἐπίπλων· καὶ ἢ πάντων τούτων δέον νὰ ἐπιζητηθῇ ἰσότης ἢ μέχρι μετρίου τινος ποσοῦ περιορισμός, ἤ, ἐὰν ὄχι, πάντα ταῦτα νὰ ἀφεθοῦν ἀπεριόριστα. Φαίνεται δὲ πρὸς τούτοις ὅτι συντάσσων οὗτος τὸ πολίτευμά του ἀπέβλεπε πρὸς μικρὰν πόλιν, ἐφ᾽ ὅσον πρόκειται πάντες οἱ τεχνῖται νὰ εἶναι δημόσιοι ὑπηρέται καὶ νὰ μὴ ἀποτελοῦν συμπληρωματικὴν τῆς πολιτείας τάξιν. Ἀλλὰ ἐὰν πρέπει οἱ τὰ ἔργα τῆς κοινῆς χρήσεως ἐκτελοῦντες νὰ εἶναι δημόσιοι ὑπηρέται, πρέπει τότε νὰ καθιερωθοῦν θεσμοὶ ἀνάλογοι πρὸς τοὺς ἐν Ἐπιδάμνῳ[19] καὶ

12 (Πρὸς θεραπείαν) — 13 (Φαίνεται δὲ)

καὶ πάλιν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰσαγαγόντος, συνίστατο εἰς παροχὴν εἰς ἕκαστον τῶν ἀπόρων πολιτῶν διωβολίας. Ἡ διωβολία αὕτη ἐγένετο κατόπιν τριωβολία, διενέμετο δὲ οὐ μόνον κατὰ τὰς τέσσαρας μεγάλας ἑορτὰς (Παναθήναια, Διονύσια, Ἐλευσίνια, Θαργήλια) ἀλλ᾽ ὀλίγον κατ᾽ ὀλίγον καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐν Ἀθήναις, οὕτω δὲ ἡ ἐκ 35 ταλάντων κατ᾽ ἀρχὰς κατ᾽ ἔτος δαπάνη ἀπῄτει βραδύτερον τὸ κολοσσιαῖον ποσὸν τῶν 500 κατ᾽ ἔτος ταλάντων. [18]) Τὸ σύνολον τουτέστι τῶν ἐπιθυμιῶν. [19]) Ἡ Ἐπίδαμνος (τὸ νῦν Δυρράχιον) συνῳκίσθη κατ᾽ ἀρχὰς ὡς ἐμπορικὴ ἀποικία τῶν Κορινθίων· οἱ πρῶτοι ἄποικοι συνέπηξαν ἐμπορικὸν σύνδεσμον καὶ ἀντήλλασσον προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας μὲ προϊόντα τῆς Ἰλλυρικῆς ἐνδοχώρας. Κατ᾽ ἔτος εἷς ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἑταίρων ἐκλεγόμενος ὑπὸ τῶν ἄλλων μετέβαινεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας καὶ ἐνήργει τὴν ἀνταλλαγὴν

καὶ ὡς[a] *Διόφαντός ποτε κατεσκεύαζεν Ἀθήνησι) τοῦτον ἔχειν τὸν τρόπον. Περὶ μὲν οὖν τῆς Φαλέου πολιτείας σχεδὸν ἐκ τούτων ἄν τις θεωρήσειεν εἴ τι τυγχάνει καλῶς εἰρηκὼς ἢ μὴ καλῶς.*

8. *Ἱππόδαμος δὲ Εὐρυφῶντος Μιλήσιος (ὃς καὶ τὴν τῶν* V *πόλεων διαίρεσιν εὗρε καὶ τὸν Πειραιᾶ κατέτεμεν, γενόμενος καὶ περὶ τὸν ἄλλον βίον περιττότερος διὰ φιλοτιμίαν οὕτως ὥστε δοκεῖν ἐνίοις ζῆν περιεργότερον τριχῶν τε πλήθει καὶ κόσμῳ πολυτελεῖ,*[b] *ἔτι δὲ ἐσθῆτος*[c] *εὐτελοῦς μὲν ἀλεεινῆς δὲ οὐκ ἐν τῷ χειμῶνι μόνον ἀλλὰ καὶ περὶ τοὺς θερινοὺς χρόνους, λόγιος δὲ καὶ περὶ τὴν ὅλην φύσιν εἶναι βουλόμενος) πρῶτος τῶν μὴ πολιτευομένων ἐνεχείρησέ τι περὶ πολιτείας εἰπεῖν τῆς ἀρίστης. Κατεσκεύαζε δὲ τὴν πόλιν τῷ* 2 *πλήθει μὲν μυριάνδρον, εἰς τρία δὲ μέρη διῃρημένην· ἐποίει γὰρ ἓν μὲν μέρος τεχνίτας, ἓν δὲ γεωργούς, τρίτον δὲ τὸ προπολεμοῦν καὶ τὰ ὅπλα ἔχον. Διῄρει δ' εἰς τρία μέρη*

---

[a] *καὶ ὡς* Morel: *καὶ* χ'/φα

[b] *κόσμῳ πολυτελεῖ* χ'/φά τινα: *κόμης* ΓΜΡ[1]

[c] *ἐσθῆτος* <*χρήσει*> ? Richards

μετὰ τῶν ἐντοπίων. Ἡ ἐμπορικὴ αὕτη κατ' ἀρχὰς «ἑταιρεία» μετετράπη βαθμηδὸν εἰς «βιομηχανικήν», ἡ δὲ λόγῳ τοῦ πλούτου αὐξηθεῖσα πόλις περιελάμβανε δύο τάξεις, ἀφ' ἑνὸς τὰ μέλη τῶν παλαιῶν οἰκογενειῶν τῶν πρώτων ἀποίκων, εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων εὑρίσκετο τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς ἐργαζομένους εἰς τὰ βιομηχανικὰ τῶν πρώτων ἐργαστήρια, οἵτινες, ὡς ὑπηρέται τῶν ἀποτελούντων τὴν πόλιν «βιομηχανικῶν» οἴκων, ἦσαν ὑπηρέται αὐτῆς τῆς πόλεως, δημόσιοι ὑπηρέται· συνεπῶς εἰδικοὶ νόμοι, εἰς οὓς ἀναφέρεται ἐνταῦθα ὁ Ἀριστοτέλης, καθώριζον τὰ τῆς θέσεως αὐτῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ τάξις αὕτη αὐξηθεῖσα ἀπετέλεσεν ἰσχυροτάτην δημοκρατικὴν φατρίαν, ἐλθοῦσαν προώρως εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν κρατοῦσαν ἀριστοκρατικὴν παράταξιν τῶν πλουσίων ἀρχαίων οἴκων. Συγκρουσθεῖσαι αἱ δύο παρατάξεις ἐζήτησαν ἡ μὲν ἀριστοκρατικὴ τὴν βοήθειαν τῶν Κορινθίων, ἡ δὲ δημοκρατικὴ τὴν τῶν Κερκυ-

πρὸς ἐκείνους τοὺς ὁποίους ποτὲ ὁ Διόφαντος[20] ἐπεχείρει νὰ ἐφαρμόσῃ ἐν Ἀθήναις.

Περὶ μὲν λοιπὸν τοῦ πολιτεύματος τοῦ Φαλέου ἐκ τούτων σχεδὸν δύναταί τις νὰ ἐξετάσῃ ἐὰν τυγχάνῃ διατετυπωμένον καλῶς ἢ μή.

8 ΚΕΦ. V. Ὁ Ἱππόδαμος δὲ ὁ τοῦ Εὐρυφῶντος, ἐκ 1
Μιλήτου[1] (οὗτος ἐφεῦρε τὴν ρυμοτομικὴν διαίρεσιν τῶν πόλεων καὶ ἐφήρμοσε ταύτην ἐπὶ τοῦ Πειραιῶς, ἄνθρωπος καὶ κατὰ τὸν ἰδιωτικὸν βίον ἐκκεντρικὸς ὅπως προσελκύῃ τὴν προσοχήν, οὕτως ὥστε νὰ δίδῃ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι μετὰ πολλῆς μικρολογίας καὶ τὴν πλουσίαν κόμην καὶ τὸν πολυτελῆ στολισμὸν ἐπεμελεῖτο, φέρων ἐπίσης ἐνδύματα ἁπλᾶ μὲν ἀλλὰ κατάλληλα διά τε τὸ θέρος καὶ τὸν χειμῶνα, ἐπιστήμων δὲ τῶν τῆς ὅλης φύσεως προβλημάτων ἐπιθυμῶν νὰ φαίνεται), πρῶτος τῶν μὴ ἀσχοληθέντων ἐνεργῶς μὲ τὰ πολιτικὰ ἐπεχείρησε νὰ εἴπῃ τι περὶ τοῦ ἀρίστου πολιτεύματος. Συνεκρότει δὲ τὴν πόλιν, κατὰ μὲν τὸ 2
πλῆθος ἐκ δέκα χιλιάδων κατοίκων ἀποτελουμένην, εἰς τρία δὲ μέρη διῃρημένην· διέκρινε τουτέστι τρεῖς τάξεις, μίαν τῶν τεχνιτῶν, μίαν τῶν γεωργῶν, τρίτην δὲ τῶν πολεμιστῶν καὶ τὰ ὅπλα διαθέτουσαν. Διῄρει δὲ εἰς τρία μέρη καὶ

ραίων, τοῦτο δὲ ὑπῆρξε μία τῶν ἀφορμῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (Θουκ. Ι. 24). [20]) Ἐπώνυμος ἄρχων τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ 394· οὐδὲν σχετικῶς πρὸς ὅσα ἐνταῦθα ἀναφέρεται ὁ Ἀριστοτέλης γνωρίζομεν, δύναται ὅμως νὰ συναχθῇ ὅτι θὰ ἐπρότεινε μονοπωλιακήν τινα παρὰ τῆς πόλεως ἐκμετάλλευσιν, ὁπότε οἱ τεχνῖται θὰ καθίσταντο δημόσιοι ὑπηρέται.

ΚΕΦ. V (ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΙΠΠΟΔΑΜΟΥ). § 1 χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἱπποδάμου· §§ 2-4 ἔκθεσις τοῦ Ἱπποδαμείου πολιτεύματος· §§ 5-7 κριτικὴ ἐπὶ τῆς συντάξεως τῶν τριῶν τάξεων· §§ 8-9 κριτικὴ τῶν ἐπὶ τῶν δικαστηρίων μεταρρυθμίσεων· §§ 9-14 κρίσεις ἐπὶ τῆς «κινήσεως τῶν νόμων».

[1]) Ἔκθεσιν τοῦ Ἱπποδαμείου πολιτεύματος βλ. ἐν ΕΙΣΑΓ.

τὴν χώραν, τὴν μὲν ἱερὰν τὴν δὲ δημοσίαν τὴν δ' ἰδίαν· ὅθεν μὲν τὰ νομιζόμενα ποιήσουσι πρὸς τοὺς θεούς, ἱεράν, ἀφ' ὧν δὲ οἱ προπολεμοῦντες βιώσονται, κοινήν, τὴν δὲ τῶν γεωργῶν ἰδίαν. Ὤετο δ' εἴδη καὶ τῶν νόμων εἶναι τρία μόνον· περὶ ὧν γὰρ αἱ δίκαι γίνονται, τρία ταῦτ' εἶναι τὸν ἀριθμόν, ὕβριν βλάβην θάνατον. Ἐνομοθέτει δὲ καὶ 3
δικαστήριον ἓν τὸ κύριον εἰς ὃ πάσας ἀνάγεσθαι δεῖν τὰς μὴ καλῶς κεκρίσθαι δοκούσας δίκας, τοῦτο δὲ κατεσκεύαζεν ἐκ
1268a *τινῶν γερόντων αἱρετῶν. Τὰς δὲ κρίσεις ἐν τοῖς δικαστηρίοις οὐ διὰ ψηφοφορίας ᾤετο γίνεσθαι δεῖν, ἀλλὰ φέρειν ἕκαστον πινάκιον, ἐν ᾧ γράφειν, εἰ καταδικάζοι ἁπλῶς, τὴν δίκην, εἰ δ' ἀπολύοι ἁπλῶς, κενόν,* [a] *εἰ δὲ τὸ μὲν τὸ δὲ μή, τοῦτο διορίζειν· νῦν γὰρ οὐκ ᾤετο νενομοθετῆσθαι καλῶς, ἀναγκάζειν γὰρ ἐπιορκεῖν ἢ ταῦτα ἢ ταῦτα δικάζοντας. Ἐτίθει* [b] *δὲ* 4
νόμον περὶ τῶν εὑρισκόντων τι τῇ πόλει συμφέρον, ὅπως τυγχάνωσι τιμῆς, καὶ τοῖς παισὶ τῶν ἐν τῷ πολέμῳ τελευτών-

---

a *κενὸν* <*ἐὰν*> Meier
b *ἔτι δὲ νόμον ἐτίθει* ἐκδ.

II, (ii) § 7 11· 2) Συνεπῶς θὰ προέβλεπεν ὁ Ἱππόδαμος καὶ διὰ τάξιν ἱερέων, ἥτις διὰ τὸ ὀλιγάριθμον δὲν ἀποτελεῖ αὐτοτελῆ τάξιν. Ἐπίσης ἐνῷ κατ' Ἀριστοτέλην ὁ Ἱππόδαμος διακρίνει τάξιν τεχνιτῶν, γεωργῶν καὶ πολεμιστῶν, εἰς τὰ παρὰ Στοβαίῳ ἀποσπάσματα (II, XLIII, 92. 93. 94 ἐκδ. Meineke) τοῦ ἔργου τούτου τοῦ Ἱπποδάμου βλέπομεν τρεῖς ἐπίσης τάξεις, διαφόρους ὅμως, τὴν τῶν κυβερνώντων, τὴν τῶν πολεμιστῶν, καὶ τὴν τῶν τεχνιτῶν καὶ γεωργῶν. Βλ. ΕΙΣΑΓ. σελ. 29-30. 3) Κατὰ ταῦτα μόνον οἱ γεωργοὶ ἔχουν ἀτομικὴν ἕκαστος ἰδιοκτησίαν ἐπὶ τῆς ἀφορισθείσης δι' αὐτοὺς γῆς. Ἡ τάξις (ἢ κατὰ τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ἱπποδάμου: τὸ μέρος τῆς τρίτης τάξεως) τῶν τεχνιτῶν, εἶναι τάξις ἀκτημόνων. 4) Οὕτω δέον ἡ φράσις νὰ ἀποδοθῇ, διότι ἄλλως θὰ συνήγετο ὅτι «ἐν ἀντιθέσει τῶν πολλῶν ὑπαρχόντων Ἀκυρωτικῶν» ὁ Ἱππόδαμος ἐνομοθέτει νὰ ὑπάρχῃ ἓν μόνον· ἐνῷ ὁ θεσμὸς ἦτο ἄγνωστος. 5) Πρῶτος οὕτω ὁ Ἱππόδαμος συνέλαβε τὴν ἰδέαν τοῦ θεσμοῦ τοῦ Ἀκυρωτικοῦ δικαστηρίου, ὅστις εὗρε

τὴν χώραν ὁμοίως, εἰς τὴν ἱερὰν γῆν [2], εἰς τὴν δημοσίαν καὶ τὴν ἰδιωτικήν. Ἐκ τούτων ἡ ἐξ ἧς θὰ λαμβάνωνται αἱ πρὸς τοὺς θεοὺς νενομισμέναι προσφοραί, θὰ εἶναι ἡ ἱερά· ἐκείνη ἐξ ἧς οἱ πολεμισταὶ θὰ ἀποζοῦν θὰ εἶναι ἡ δημοσία, ἀντικείμενον κοινῆς μόνον κτήσεως· ἰδιωτικὴ δὲ ἡ τῶν γεωργῶν [3]. Ὑπεστήριζε δὲ ὅτι καὶ τρεῖς εἶναι μόνον αἱ τῶν νόμων κατηγορίαι· διότι καὶ τὰ ἐγκλήματα περὶ ὧν αἱ δίκαι γίνονται τρία εἶναι, προσβολή, βλάβη, θάνατος. Ἐνομο- 3
θέτει δὲ νὰ ὑπάρχῃ [4] καὶ ἓν ἀνώτατον δικαστήριον εἰς ὃ νὰ ὑποβάλλωνται πᾶσαι αἱ δίκαι περὶ ὧν ὑπῆρχον τεκμήρια ὅτι δὲν ἐκρίθησαν καλῶς, συνεκρότει δὲ τοῦτο ἐξ αἱρετῶν γερόντων [5]. Ἡ ἀπόφασις δὲ τοῦ δικαστηρίου ὑπεστήριζεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ λαμβάνεται διὰ ψηφοφορίας [6], ἀλλ' ἕκαστος τῶν δικαστῶν νὰ φέρῃ πινάκιον, ἐν ᾧ νὰ σημειοῖ, ἐὰν ἐξ ὁλοκλήρου καταδικάζῃ τὴν καταδίκην, ἐὰν δὲ ἐξ ὁλοκλήρου ἀθωώνῃ, κενὸν ((νὰ παραδίδῃ)) τοῦτο· ἐὰν δὲ καταδικάζῃ μέχρις ἑνὸς σημείου, ἀκριβῶς τοῦτο, μέχρι ποίου τουτέστι σημείου θεωρεῖ τὸν ὑπόδικον ἔνοχον, νὰ καθορίζῃ [7]· διότι ἰσχυρίζετο ὅτι ὡς ἔχει νῦν ὁ θεσμὸς δὲν εὑρίσκεται καλῶς νενομοθετημένος, ὡς ἀναγκάζων τοὺς δικαστὰς νὰ ἐπιορκοῦν [8] ἐπιτάσσων νὰ ἀποφαίνωνται οὗτοι ἀπολύτως καταδικαστικῶς ἢ ἀθωωτικῶς. Ἔθετεν ἐπὶ πλέον 4
νόμον περὶ τῶν προτεινόντων εἰς τὴν πόλιν συμφέρον τι, ὅπως οὗτοι τυγχάνουν τιμητικῆς ἀμοιβῆς, καὶ περὶ τῶν τέκνων τῶν ἐν τῷ πολέμῳ ἀποθνησκόντων, ὅπως ἀνατρέ-

---

καθολικὴν ἐφαρμογὴν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὀφείλει δὲ τὴν δόξαν του εἰς τὸν αὐστηρότερον, ὀλίγον δὲ καὶ κακόπιστον, ἐπικριτὴν τῶν θεωριῶν του. [6]) Ὑπῆρχον ψῆφοι ἀθωωτικαὶ καὶ καταδικαστικαί, ἢ δύο ὑδρίαι, μία διὰ τὰς καταδικαστικὰς καὶ μία διὰ τὰς ἀθωωτικάς, ἡ πλειοψηφία δὲ κατεδίκαζε ἢ ἠθώωνε· ἐπὶ καταδίκης δὲ ἐφηρμόζετο ὁ σχετικὸς νόμος ἢ ἐπὶ ὑποχρεώσεων ἐπεβάλλετο ἡ ἐκτέλεσις. [7]) Ἐπίσης πρῶτος ὁ Ἱππόδαμος φαίνεται εἰσάγων τὴν ἀντίληψιν τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐνοχῆς καὶ τῆς ἀναλόγου διαβαθμίσεως τῆς ποινῆς. [8]) Καθ' ὅσον δυνατὸν μὲν νὰ θεωροῦν ἔνοχον τὸν ὑπόδικον, ἀλλ' οὐχὶ ἐξ ὁλοκλήρου·

των ἐκ δημοσίου γίνεσθαι τὴν τροφήν, ὡς οὔπω τοῦτο παρ' ἄλλοις νενομοθετημένον· ἔστι δὲ καὶ ἐν Ἀθήναις οὗτος ὁ νόμος νῦν καὶ ἐν ἑτέραις[a] τῶν πόλεων. Τοὺς δ' ἄρχοντας αἱρετοὺς ὑπὸ τοῦ δήμου εἶναι πάντας, δῆμον δ' ἐποίει τὰ τρία μέρη τῆς πόλεως· τοὺς δ' αἱρεθέντας ἐπιμελεῖσθαι κοινῶν καὶ ξενικῶν καὶ ὀρφανικῶν. Τὰ μὲν οὖν πλεῖστα καὶ τὰ μάλιστα ἀξιόλογα τῆς Ἱπποδάμου τάξεως ταῦτ' ἐστίν.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις πρῶτον μὲν τὴν διαίρεσιν τοῦ πλήθους τῶν πολιτῶν. Οἵ τε γὰρ τεχνῖται καὶ οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ τὰ ὅπλα ἔχοντες κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας πάντες, οἱ μὲν γεωργοὶ οὐκ ἔχοντες ὅπλα, οἱ δὲ τεχνῖται οὔτε γῆν οὔτε ὅπλα, ὥστε γίνονται σχεδὸν δοῦλοι τῶν τὰ ὅπλα κεκτημένων. Μετέχειν μὲν οὖν πασῶν τῶν τιμῶν ἀδύνατον (ἀνάγκη γὰρ ἐκ τῶν τὰ ὅπλα ἐχόντων καθίστασθαι καὶ στρατηγοὺς καὶ πολιτοφύλακας καὶ τὰς κυριωτάτας ἀρχὰς ὡς εἰπεῖν)· μὴ μετέχοντας δὲ τῆς πολιτείας πῶς οἷόν τε φιλικῶς ἔχειν πρὸς τὴν πολιτείαν; Ἀλλὰ δεῖ κρείττους εἶναι τοὺς τὰ ὅπλα γε 6 *κεκτημένους ἀμφοτέρων τῶν μερῶν. Τοῦτο δ' οὐ ῥᾴδιον μὴ πολλοὺς ὄντας, εἰ δὲ τοῦτ' ἔσται, τί δεῖ τοὺς ἄλλους μετέχειν τῆς πολιτείας καὶ κυρίους εἶναι τῆς τῶν ἀρχόντων καταστάσεως; Ἔτι οἱ γεωργοὶ τί χρήσιμοι τῇ πόλει; Τεχνίτας μὲν γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι (πᾶσα γὰρ δεῖται πόλις τεχνιτῶν), καὶ δύνανται διαγίγνεσθαι καθάπερ ἐν ταῖς ἄλλαις*

---

[a] *ἑτέροις* Π^2Η

ὁπότε ἢ ἀπολύτως καταδικαστικῶς ἢ ἀπολύτως ἀθωωτικῶς ἀποφανθοῦν, παρὰ τὴν συνείδησιν καὶ τὸν ὅρκον ἀποφαίνονται.

9) Ὀρθῶς, διότι τοιοῦτος νόμος ἀπὸ τοῦ Ἀριστείδου ὑπάρχων ἀναφέρεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῇ Ἀθηναίων πολιτείᾳ, XXIV, τεκμηριοῦται δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἐπιταφίου τοῦ Περικλέους (Θουκυδ. II, 46). Ἄπορον πῶς ὁ Ἱππόδαμος ἰσχυρίσθη τὴν μὴ ὕπαρξιν τοιούτου νόμου· κατὰ πᾶσαν ὅμως πιθανότητα ἡ αἰτίασις τοῦ Ἀριστοτέλους λόγον θὰ ἔχῃ τὸ ὅτι ὁ Ἱππόδαμος ἁπλῶς εἰσηγούμενος τὸν θεσμὸν δὲν ἀνέφερε τὴν ὕπαρξίν του ἐν

ρωνται ὑπὸ τοῦ δημοσίου, ὡς μὴ νενομοθετημένου ἀκόμη τοῦ θεσμοῦ τούτου ἐν ἄλλῃ πόλει· ὑπάρχει ὅμως καὶ ἐν Ἀθήναις ὁ νόμος οὗτος νῦν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις [9]. Τοὺς ἄρχοντας δὲ καθίστα πάντας αἱρετοὺς ὑπὸ τοῦ δήμου· τὸν δῆμον δὲ συνεκρότουν αἱ τρεῖς τῆς πόλεως τάξεις· ὥριζε δὲ ὡς ἔργον τῶν αἱρεθέντων τούτων τὴν ἐπιμέλειαν τῶν δημοσίων ὑποθέσεων καὶ τῶν ὑποθέσεων τῶν ξένων καὶ τῶν ὀρφανῶν. Καὶ τὰ μὲν πλεῖστα λοιπὸν καὶ τὰ μάλιστα ἀξιόλογα τοῦ Ἱπποδαμείου πολιτεύματος ταῦτα εἶναι. Ἡ 5
πρώτη ὅμως ἥτις ἐγείρεται ἀπορία εἶναι ἡ περὶ τὴν διαίρεσιν τοῦ πλήθους τῶν πολιτῶν εἰς τὰς ὡς ἄνω τάξεις. Καὶ οἱ τεχνῖται δηλαδὴ καὶ οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ τὰ ὅπλα διαθέτοντες μετέχουν πάντες τοῦ πολιτεύματος, ἐνῷ οἱ μὲν γεωργοὶ δὲν διαθέτουν ὅπλα, οἱ δὲ τεχνῖται οὔτε γῆν οὔτε ὅπλα, ὥστε φυσικὸν εἶναι νὰ ἀποβοῦν σχεδὸν δοῦλοι τῶν ἐχόντων τὰ ὅπλα. Καὶ νὰ μετέχουν μὲν ὅλων τῶν ἀξιωμάτων εἶναι βεβαίως ἀδύνατον—(διότι κατ' ἀνάγκην ἐκ τῶν φερόντων τὰ ὅπλα θὰ καθίστανται οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ πολιτοφύλακες καὶ γενικῶς αἱ κυριώταται ἀρχαί)—· ἐὰν δὲ δὲν μετέχουν οὕτω ἀπὸ κοινοῦ τοῦ πολιτεύματος, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ διάκεινται φιλικῶς πρὸς τὸ πολίτευμα;
Ἐπὶ πλέον πρέπει νὰ εἶναι ἡ τάξις τῶν πολεμιστῶν ἰσχυ- 6
ροτέρα καὶ τῶν δύο ἄλλων· τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι εὔκολον ἐὰν οἱ τῆς τάξεως ταύτης δὲν εἶναι πολλοί· ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, διὰ τίνα λόγον οἱ ἄλλοι πρέπει νὰ μετέχουν τοῦ πολιτεύματος καὶ ἐξ αὐτῶν νὰ ἐξαρτᾶται ὁ διορισμὸς τῶν ἀρχόντων [10]; Ἔπειτα κατὰ τί οἱ γεωργοὶ εἶναι χρήσιμοι εἰς τὴν πολιτείαν; Διότι τεχνῖται ἀνάγκη νὰ ὑπάρχουν —(καθ' ὅσον πᾶσα πόλις ἔχει ἀνάγκην τεχνιτῶν)—καὶ δύ-

---

Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ. [10]) Ἡ ἔννοια τοῦ χωρίου εἶναι προφανῶς ἡ ἑξῆς: ἡ τάξις τῶν πολεμιστῶν, διὰ νὰ εἶναι ἰσχυροτέρα τῶν δύο ἄλλων τάξεων, πρέπει νὰ εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη· ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει αὐτὴ θὰ ἐκλέγῃ τοὺς ἄρχοντας καὶ

πόλεσιν ἀπὸ τῆς τέχνης· οἱ δὲ γεωργοὶ πορίζοντες μὲν τῆς
τὰ ὅπλα κεκτημένοις τὴν τροφὴν εὐλόγως ἂν ἦσάν τι τῆς
πόλεως μέρος, νῦν δ' ἰδίαν ἔχουσιν καὶ ταύτην ἰδίᾳ γεωρ-
γοῦσιν. Ἔτι δὲ τὴν κοινήν, ἀφ' ἧς οἱ προπολεμοῦντες ἕξουσι 7
τὴν τροφήν, εἰ μὲν αὐτοὶ γεωργήσουσιν, οὐκ ἂν εἴη τὸ μά-
χιμον ἕτερον καὶ τὸ γεωργοῦν, βούλεται δ' ὁ νομοθέτης· εἰ
δ' ἕτεροί τινες ἔσονται τῶν τε τὰ ἴδια γεωργούντων καὶ τῶν
μαχίμων, τέταρτον αὖ μόριον ἔσται τοῦτο τῆς πόλεως, οὐ-
δενὸς μετέχον ἀλλ' ἀλλότριον τῆς πολιτείας. Ἀλλὰ μὴν εἴ τις
τοὺς αὐτοὺς θήσει τούς τε τὴν ἰδίαν καὶ τοὺς τὴν κοινὴν
γεωργοῦντας, τό τε πλῆθος ἄπορον ἔσται τῶν καρπῶν ἐξ ὧν
1268b *ἕκαστος γεωργήσει* [a] *δύο οἰκίαις,* [b] *καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ εὐ-*
θὺς ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τῶν αὐτῶν κλήρων αὐτοῖς τε τὴν τρο-
φὴν λήψονται καὶ τοῖς μαχίμοις παρέξουσιν; Ταῦτα δὴ 8
πάντα πολλὴν ἔχει ταραχήν. Οὐ καλῶς δ' οὐδ' ὁ περὶ τῆς
κρίσεως ἔχει νόμος, τὸ κρίνειν ἀξιοῦν διαιροῦντα τῆς κρί-
σεως [c] *ἁπλῶς γεγραμμένης, καὶ γίνεσθαι τὸν δικαστὴν διαι-*
τητήν. Τοῦτο δ' ἐν μὲν τῇ διαίτῃ καὶ πλείοσιν ἐνδέχεται
(κοινολογοῦνται γὰρ ἀλλήλοις περὶ τῆς κρίσεως), ἐν δὲ
τοῖς δικαστηρίοις οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον τούτῳ

---

[a] *ministrabit* Guilelmus
[b] Ross: *οἰκίας* χ'/φα
[c] *κρίσεως* Π²

θὰ ἀσκῇ ἔλεγχον ἐπὶ τῆς διοικήσεως, ὥστε ἡ συμμετοχὴ τῶν δύο ἄλλων τάξεων εἰς τὴν ἐκλογὴν νὰ εἶναι αὐτόχρημα εἰκονική.

[11]) Διατὶ ὁ Ἀριστοτέλης παραβλέπει τὸ ὅτι ἡ τάξις τῶν τεχνιτῶν, μὴ ἔχουσα γῆν καὶ μὴ γεωργοῦσα, μόνον χάρις εἰς τὴν ὕπαρξιν τῆς τάξεως τῶν γεωργῶν δύναται νὰ ζήσῃ, καὶ συνεπῶς ὅτι ἐκ τούτου ἀκριβῶς τοῦ λόγου ὁ Ἱππόδαμος θεωρεῖ ὀργανικὸν μέρος τῆς πόλεως τὴν τάξιν τῶν γεωργῶν; [12]) Εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ καθώρισεν ὁ Ἱππόδαμος ἢ ἐκ τοῦ ὅλου αὐτοῦ συστήματος νὰ μὴ ἐξήγετο τίνες καὶ πῶς θὰ ἐκαλλιέργουν τὴν δημοσίαν γῆν; Θὰ ἦτο πράγματι παράλειψις διὰ τὴν ὁποίαν καὶ μαθητὴς συντάσσων ἁπλῆν ἔκθεσιν ἰδεῶν θὰ ηὐθύνετο. [13]) Προφανῶς διότι ἡ πα-

νανται νὰ ἀποζοῦν, ὡς ἀκριβῶς καὶ εἰς τὰς λοιπὰς πόλεις ἀπὸ τὴν τέχνην των· οἱ γεωργοὶ ὅμως, ἐὰν μὲν ἐπόριζον τὴν τροφὴν εἰς τὴν τάξιν τῶν πολεμιστῶν, εὐλόγως θὰ ἀπετέλουν ὀργανικὸν τῆς πόλεως μέρος, ἐνταῦθα δὲ ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν ἔχουν καὶ ταύτην δι' ἑαυτοὺς καλλιεργοῦν[11]. Ἐπὶ πλέον, ἐὰν τὴν δημοσίαν γῆν, ἀφ' ἧς πρόκει- 7
ται νὰ λαμβάνουν τὰ πρὸς τὸ ζῆν οἱ πολεμισταί, καλλιεργήσουν αὐτοὶ οἱ πολεμισταί, τότε ἡ τάξις τῶν πολεμιστῶν δὲν θὰ διακρίνεται τῆς τάξεως τῶν γεωργῶν, ἐνῷ τὴν διάκρισιν ταύτην σκοπεῖ ὁ νομοθέτης· ἐὰν δὲ πάλιν διάφοροι καὶ τῶν τὴν ἰδίαν γῆν καλλιεργούντων καὶ τῶν πολεμιστῶν θὰ εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι πρόκειται νὰ καλλιεργοῦν τὴν δημοσίαν, τότε οὗτοι θὰ ἀποτελοῦν τετάρτην τάξιν, οὐδενὸς μετέχουσαν ἀλλ' ὅλως ξένην πρὸς τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως[12]. Ἐὰν ὅμως πάλιν συνῆγε τις ὅτι οἱ αὐτοὶ θὰ εἶναι οἱ καλλιεργοῦντες καὶ τὴν ἰδίαν καὶ τὴν δημοσίαν γῆν, ἀνεπαρκὲς θὰ εἶναι διὰ δύο οἰκογενείας τὸ ποσὸν τῶν καρπῶν ἐκ τῶν ἀγρῶν τοὺς ὁποίους ἕκαστος θὰ καλλιεργήσῃ[13]· ἀλλὰ καὶ διὰ τίνα λόγον ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς αὐτῆς γῆς καὶ τῶν αὐτῶν κλήρων νὰ μὴ λάβουν δι' ἑαυτοὺς καὶ νὰ μὴ παράσχουν εἰς τοὺς πολεμιστὰς τροφήν; Πάντα ταῦτα εἶναι 8
πράγματι πολὺ τεταραγμένα. Ἀλλὰ καὶ ὁ περὶ τὴν ἔκδοσιν τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων νόμος τοῦ Ἱπποδάμου δὲν τίθεται ὀρθῶς, κατὰ τὸν ὁποῖον πρέπει ὁ δικαστὴς νὰ διαιρῇ τὸ ὑπὸ κρίσιν ζήτημα, ἐνῷ ἀπαιτεῖται κρίσις ἀπόλυτος, καὶ νὰ μεταβάλλεται οὕτω ὁ δικαστὴς εἰς διαιτητήν[14]. Καὶ τοῦτο εἰς μὲν τὴν διαιτησίαν, ἀκόμη καὶ ὅταν οἱ διαιτηταὶ εἶναι πλείονες τοῦ ἑνός, εἶναι δεκτικὸν ἐφαρμογῆς — (διότι οἱ διαιτηταὶ συνεννοοῦνται μεταξύ των ἐπὶ τῆς ἀποφάσεως) —, εἰς τὰ δικαστήρια ὅμως εἶναι ἀνεφάρμοστον·

ραγωγὴ δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τῆς καλλιεργουμένης ἐκτάσεως ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς καταβαλλομένης ἐργασίας· μεριζομένη δὲ ἡ ἐργασία ἑκάστου ἐπὶ δύο διαφόρων κλήρων δὲν θὰ ἀπέδιδε ἐπαρκῆ διὰ δύο οἴκους καὶ τῶν δύο κλήρων ἀνάλογα. 14) Κατ' αὐτὸν

τῶν νομοθετῶν οἱ πολλοὶ παρασκευάζουσιν ὅπως οἱ δικασταὶ μὴ κοινολογῶνται πρὸς ἀλλήλους. Ἔπειτα πῶς οὐκ 9 *ἔσται ταραχώδης ἡ κρίσις ὅταν ὀφείλειν μὲν ὁ*[a] *δικαστὴς οἴεται μὴ τοσοῦτον δ' ὅσον ὁ δικαζόμενος; Ὁ μὲν γὰρ εἴκοσι μνᾶς, ὁ δὲ δικαστὴς κρινεῖ*[b] *δέκα μνᾶς (ἢ ὁ μὲν πλέον ὁ δ' ἔλασσον), ἄλλος δὲ πέντε, ὁ δὲ τέτταρας (καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον δῆλον ὅτι μεριοῦσιν), οἱ δὲ πάντα καταδικάσουσιν οἱ δ' οὐδέν· τίς οὖν ὁ τρόπος ἔσται τῆς διαλογῆς τῶν ψήφων; Ἔτι δ' οὐδεὶς ἐπιορκεῖν ἀναγκάζει τὸν ἁπλῶς ἀποδικάσαντα ἢ καταδικάσαντα, εἴπερ ἁπλῶς τὸ ἔγκλημα γέγραπται, δικαίως· οὐ γὰρ μηδὲν ὀφείλειν ὁ ἀποδικάσας κρίνει ἀλλὰ τὰς εἴκοσι μνᾶς· ἀλλ' ἐκεῖνος ἤδη ἐπιορκεῖ ὁ καταδικάσας μὴ νομίζων ὀφείλειν τὰς εἴκοσι μνᾶς. Περὶ δὲ τοῦ* 10 *τοῖς εὑρίσκουσί τι τῇ πόλει συμφέρον ὡς δεῖ γίνεσθαί*[c] *τινα τιμήν, οὐκ ἔστιν ἀσφαλὲς τὸ νομοθετεῖν, ἀλλ' εὐόφθαλμον ἀκοῦσαι μόνον· ἔχει γὰρ συκοφαντίας καὶ κινήσεις, ἂν τύχῃ, πολιτείας. Ἐμπίπτει δ' εἰς ἄλλο πρόβλημα καὶ σκέψιν ἑτέραν· ἀποροῦσι γάρ τινες πότερον βλαβερὸν ἢ συμφέρον ταῖς πόλεσι τὸ κινεῖν τοὺς πατρίους νόμους ἂν ᾖ τις ἄλλος βελ-*

---

[a] *ὁ μὲν* Π²
[b] *κρινεῖ* Bekker: *κρίνει* χ'/φα
[c] *γενέσθαι* χ'/φα

τὸν Ἀριστοτέλην (*Ρητορ.* I, xiii): *ὁ διαιτητὴς τὸ ἐπιεικὲς ὁρᾷ, ὁ δὲ δικαστὴς τὸν νόμον.* 15) Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι τὸ *τούτῳ* τοῦ κειμένου σημαίνει τὸ σύστημα τῆς διαιτησίας καὶ ὄχι τὸν Ἱππόδαμον, διότι προκύπτει ἀντίθεσις πρὸς τὸ *κοινολογοῦνται ἀλλήλοις*, ὅπερ δὲν εἰσῆγε διὰ τὰ δικαστήρια ὁ Ἱππόδαμος.

16) Εἰς δύο σημεῖα ἔγκειται ἐνταῦθα τὸ σφάλμα τῆς ἀδίκου ταύτης ἐπικρίσεως τῶν θεωριῶν τοῦ Ἱπποδάμου: α') ὁ ἐπικριτὴς λαμβάνει ὑπ' ὄψιν του ἁπλᾶς καὶ τεκμηριωμένας ἀπαιτήσεις — ἤτοι, ἐξάγεται ἐκ τοῦ συμβολαίου ὅτι ὀφείλω εἴκοσι μνᾶς—ὁπότε καὶ ἡ ἀπόφασις εἶναι ἁπλῆ· β') ἔχει ὑπ' ὄψιν τὰ δικαστήρια τῆς

ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὸ σύστημα τῆς διαιτησίας [15], οἱ νομοθέται τὸ πλεῖστον προνοοῦν ὅπως οἱ δικασταὶ μὴ κοινολογοῦν πρὸς ἀλλήλους τὰς κρίσεις των. Ἔπειτα πῶς δὲν θὰ εἶναι 9
ἀνώμαλος ἡ ἀπόφασις ὅταν ὁ δικαστὴς σχηματίζῃ τὴν γνώμην ὅτι ὁ ἐναγόμενος ὀφείλει μέν, οὐχὶ ὅμως τόσα, ὅσα ὁ ἐνάγων ἀπαιτεῖ [16]; Οὕτω ὁ μὲν ἐνάγων ἀπαιτεῖ ὡς ὀφειλόμενον ποσὸν εἴκοσι μνᾶς, ὁ δὲ δικαστὴς θὰ ἐπιδικάσῃ δέκα μνᾶς (ἢ ἄλλος μὲν περισσότερα, ἄλλος δὲ ὀλιγώτερα), ἄλλος δὲ θὰ ἐπιδικάσῃ πέντε, ὁ ἄλλος τέσσαρας — (καὶ οὕτω προφανῶς θέλουσι μερίσει τὴν ἀπαίτησιν) — ἄλλοι δὲ ὁλόκληρον τὴν ἀπαίτησιν θὰ ἐπιδικάσουν, ἄλλοι δὲ οὐδέν· καὶ ἤδη ἐρωτᾶται: κατὰ ποῖον τρόπον θὰ ἐξάγῃ τις ἀπόφασιν ἐκ τῆς διαλογῆς τῶν ψήφων τούτων; Ἐπὶ πλέον οὐδεὶς ἀναγκάζει τὸν δικαστήν, ὅστις δικαίως ἠθώωσεν ἁπλῶς ἢ κατεδίκασε, νὰ ἀδικήσῃ, ἐφ' ὅσον διὰ τοῦ ἐγγράφου τῆς κατηγορίας ἁπλῶς τίθεται τὸ αἴτημα τῆς ἐνοχῆς ἢ μὴ τοῦ ἐναγομένου· διότι, ὁ ἀθωώσας δὲν κρίνει ὅτι οὐδὲν ὀφείλει ὁ ἐναγόμενος, ἀλλ' ὅτι δὲν ὀφείλει τὰς εἴκοσι μνᾶς· ἂν παρὰ τὸν ὅρκον του ἀδικῇ τις τῶν δικαστῶν, οὗτος εἶναι ὁ καταδικάζων, ἐνῷ ἔχει σχηματίσει τὴν γνώμην ὅτι ὁ ἐναγόμενος δὲν ὀφείλει τὰς εἴκοσι μνᾶς. Ὅσον ἀφορᾷ 10
δὲ τὴν θεωρίαν ὅτι πρέπει νὰ προσγίνεται ἰδιαιτέρα τις τιμὴ εἰς τοὺς ἐφευρίσκοντας συμφέρον τι διὰ τὴν πόλιν, προξενεῖ μόνον ἐπιφανειακῶς ἀγαθὴν ἐντύπωσιν, πράγματι δὲ εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ νομοθετηθῇ· διότι δύναται τυχὸν νὰ δημιουργήσῃ κινδύνους συκοφαντιῶν καὶ ἀνατροπῶν τοῦ πολιτεύματος. Μεταφερόμεθα ὅμως οὕτω εἰς ἄλλο ζήτημα καὶ ἄλλην ἔρευναν· διότι ὑφίσταται πρὸς λύσιν τὸ ζήτημα ἐὰν εἶναι βλαβερὸν ἢ συμφέρον διὰ τὰς πόλεις ἡ μεταβολὴ τῶν καθιερωμένων νόμων, εἰς ἣν περίπτωσιν εἰσάγεται ἄλλος καλύτερος. Διὸ ἀκριβῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συμφωνῶμεν

ἐποχῆς του, δικαστήρια πολυμελῆ καὶ διὰ τὰς πολιτικὰς καὶ διὰ τὰς ποινικὰς δίκας. Ἀσφαλῶς ὅμως ὁ Ἱππόδαμος ἀπέβλεπε, διὰ

τίων. Διόπερ οὐ ῥᾴδιον τῷ λεχθέντι ταχὺ συγχωρεῖν, εἴπερ
μὴ συμφέρει κινεῖν· ἐνδέχεται δ' [a] *εἰσηγεῖσθαί τινας νόμων*
λύσιν ἢ πολιτείας ὡς κοινὸν ἀγαθόν. Ἐπεὶ δὲ πεποιήμεθα 11
μνείαν, ἔτι μικρὰ [b] *περὶ αὐτοῦ διαστείλασθαι βέλτιον, ἔχει*
γάρ, ὥσπερ εἴπομεν ἀπορίαν. Καὶ δόξειεν ἂν βέλτιον εἶναι
τὸ κινεῖν· ἐπὶ γοῦν τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν τοῦτο συνενήνο-
χεν, οἷον ἰατρικὴ κινηθεῖσα παρὰ τὰ πάτρια καὶ γυμναστικὴ
καὶ ὅλως αἱ τέχναι πᾶσαι καὶ αἱ δυνάμεις· ὥστ' ἐπεὶ μίαν
τούτων θετέον καὶ τὴν πολιτικήν, δῆλον ὅτι καὶ περὶ ταύ-
την ἀναγκαῖον ὁμοίως ἔχειν. Σημεῖον δ' ἂν γεγονέναι φαίη
τις ἐπ' αὐτῶν τῶν ἔργων, τοὺς γὰρ ἀρχαίους νόμους λίαν
ἁπλοῦς εἶναι καὶ βαρβαρικούς· ἐσιδηροφοροῦντό τε γὰρ οἱ
Ἕλληνες καὶ τὰς γυναῖκας ἐωνοῦντο παρ' ἀλλήλων, ὅσα τε 12
λοιπὰ τῶν ἀρχαίων ἐστί που νομίμων εὐήθη πάμπαν ἐστίν,
1269a *οἷον ἐν Κύμῃ περὶ τὰ φονικὰ νόμος ἐστίν, ἂν πλῆθός τι*
παράσχηται μαρτύρων ὁ διώκων τὸν φόνον τῶν αὑτοῦ συγ-
γενῶν, ἔνοχον εἶναι τῷ φόνῳ τὸν φεύγοντα. Ζητοῦσι δ'
ὅλως [c] *οὐ τὸ πάτριον ἀλλὰ τἀγαθὸν πάντες· εἰκός τε τοὺς*
πρώτους, εἴτε γηγενεῖς ἦσαν εἴτ' ἐκ φθορᾶς τινὸς ἐσώθησαν,
ὁμοίους εἶναι καὶ τοὺς τυχόντας καὶ τοὺς ἀνοήτους, ὥσπερ
καὶ λέγεται κατὰ τῶν γηγενῶν, ὥστ' ἄτοπον τὸ μένειν ἐν

---

[a] *δ'* : *γὰρ* Spengel
[b] *μικρὸν* Π¹
[c] *ὅμως* H

μὲν τὰς ἀπαιτήσεις εἰς τὰς συνθετωτέρας τῆς προσωπικῆς ἐκτιμήσεως, διὰ δὲ τὰς ποινικὰς δίκας, καὶ κυρίως ἐνταῦθα, εἰς τὰς περιπτώσεις τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐνοχῆς. [17]) = ΕΙΣΑΓ. III[82] (ἐκδ. [1]). [18]) ΗΣΙΟΔ., *ΕΡΓ. κ. ΗΜ.* 108, ΠΙΝΔ., *ΝΕΜ.* VI. 1, κυρίως δὲ τὸ περίεργον ἐκεῖνο τεμάχιον, ὅπερ διασωθὲν ὑπὸ τοῦ Ἱππολύτου (*ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΜ.* V p. 96 Miller = 79 Wendland) ἀπεδόθη, παραλόγως, εἰς τὸν Πίνδαρον (=ἀπ. 74b Schroeder[1]), ἐν ᾧ αἱ τῶν διαφόρων λαῶν δοξασίαι περὶ τῶν πρώτων γηγενῶν. Βλ. Παναγῆ Λεκατσᾶ, Πίνδαρος, σελ. 296. [19]) = ΠΙΝΔΑΡ.

ἀμέσως μὲ τὴν θεωρίαν ταύτην, ἐὰν ἤθελεν ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ μεταβολὴ τῶν νόμων δὲν συμφέρει· διότι ἐνδεχόμενον εἶναι νὰ εἰσηγηθοῦν τινὲς ὡς κοινὸν ἀγαθὸν τὴν κατάλυσιν τῶν νόμων ἢ τοῦ πολιτεύματος. Ἐφ᾽ ὅσον ὅμως ἐθίξαμεν τὸ ζήτημα, καλύτερον εἶναι νὰ ἐκθέσωμεν τινὰ περὶ αὐτοῦ συντόμως· διότι, ὡς εἴπομεν, γεννᾷ ἀμφισβήτησίν τινα. Καὶ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ νομισθῇ ὅτι κατ᾽ ἀρχὴν καλυτέρα εἶναι ἡ μεταβολή· διότι ἐπὶ πάντων τῶν κλάδων τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως ἀπεδείχθη τοῦτο συμφέρον· οὕτω ἡ ἰατρικὴ μετακινηθεῖσα ἀπὸ τὰς πατροπαραδότους ἀρχὰς καὶ ἡ γυμναστική, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ λοιπαὶ γενικῶς τέχναι καὶ ἐπιδεξιότητες τῶν ἀνθρώπων, ἐβελτιώθησαν· συνεπῶς ἐπειδὴ ὡς μία τούτων δέον νὰ θεωρῆται καὶ ἡ πολιτική [17], κατ᾽ ἀνάγκην τὸ ἴδιον καὶ μὲ αὐτὴν θὰ συμβαίνῃ. Θὰ ἠδύνατο μάλιστα νὰ ἰσχυρισθῇ τις ὅτι τὸ συμπέρασμα τοῦτο καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων τεκμηριοῦται, καθ᾽ ὅσον οἱ ἀρχαῖοι νόμοι εἶναι πολὺ ἁπλοϊκοὶ καὶ βαρβαρικοί· ἐσιδηροφόρουν δηλαδὴ τότε οἱ Ἕλληνες καὶ τὰς γυναῖκας ἠγόραζον παρ᾽ ἀλλήλων, καὶ ὅσοι τυχὸν ἄλλοι ἐκ τῶν ἀρχαίων θεσμῶν παρέμεινάν που εἶναι ἐξ ὅλου εὐήθεις, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ὁ περὶ τῶν φονικῶν ἐγκλημάτων νόμος ἐν Κύμῃ, καθ᾽ ὃν ἂν ὁ ἐνάγων διὰ τὸν φόνον τοῦ συγγενοῦς του ἤθελε παρουσιάσει πλῆθος τι μαρτύρων θεωρεῖται ἐκ τούτου ὁ ἐναγόμενος ἔνοχος τοῦ φόνου. Πάντες δὲ ἐπιζητοῦν ἐν γένει ὄχι τὸ πατροπαράδοτον, ἀλλὰ τὸ ἀγαθόν· φυσικὰ δὲ οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, εἴτε ἐκ τῆς γῆς ἐγεννήθησαν [18] εἴτε ἐκ καταστροφῆς τινος διεσώθησαν [19], ἦσαν ὅμοιοι πρὸς τοὺς κοινοὺς καὶ ἀνοήτους, ὅπερ καὶ παροιμιακῶς κατὰ τῶν γηγενῶν λέγεται [20], — ὥστε παράλογον νὰ παραμένουν οἱ ἄνθρωποι

(11 and 12 are section numbers in the right margin; placed here:)

ΟΛΥΜΠ. IX. 45 sq., ΠΛΑΤ. *ΝΟΜ.* 676 sq. *ΤΙΜΑΙΟΣ* 22 sq.

[20]) Πρόκειται προφανῶς περὶ παροιμιακῆς τινος ἐκφράσεως (ἀναλόγου πρὸς τὴν παρ᾽ ἡμῖν «τοῦβλο») χαρακτηριζούσης τὸν μωρὸν ἢ τὸν ἠλίθιον ὡς ἐκ τῆς γῆς πλασθέντα ἢ γεννηθέντα.

τοῖς τούτων δόγμασιν. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ τοὺς γεγραμμένους ἐᾶν ἀκινήτους βέλτιον. Ὥσπερ γὰρ καὶ περὶ τὰς ἄλλας τέχνας, καὶ τὴν πολιτικὴν τάξιν ἀδύνατον ἀκριβῶς πάντα γραφῆναι· [a] *καθόλου γὰρ ἀναγκαῖον γραφῆναι, αἱ δὲ πράξεις περὶ τῶν καθ' ἕκαστόν εἰσιν. Ἐκ μὲν οὖν τούτων φανερὸν ὅτι κινητέοι καὶ τινὲς καὶ ποτὲ τῶν νόμων εἰσίν. Ἄλλον δὲ τρόπον ἐπισκοποῦσιν εὐλαβείας ἂν δόξειεν εἶναι* 13
πολλῆς. Ὅταν γὰρ ᾖ τὸ μὲν βέλτιον μικρόν, τὸ δ' ἐθίζειν εὐχερῶς λύειν τοὺς νόμους φαῦλον, φανερὸν ὡς ἐατέον ἐνίας ἁμαρτίας καὶ τῶν νομοθετῶν καὶ τῶν ἀρχόντων· οὐ γὰρ τοσοῦτον ὠφελήσεται κινήσας ὅσον βλαβήσεται τοῖς ἄρχουσιν ἀπειθεῖν ἐθισθείς. Ψεῦδος δὲ καὶ τὸ παράδειγμα τὸ περὶ 14
τῶν τεχνῶν· οὐ γὰρ ὅμοιον τὸ κινεῖν τέχνην καὶ νόμον· ὁ γὰρ νόμος ἰσχὺν οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τὸ πείθεσθαι πλὴν παρὰ τὸ ἔθος, τοῦτο δ' οὐ γίνεται εἰ μὴ διὰ χρόνου πλῆθος, ὥστε τὸ ῥαδίως μεταβάλλειν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων νόμων εἰς ἑτέρους νόμους καινοὺς ἀσθενῆ ποιεῖν ἐστι τὴν τοῦ νόμου δύναμιν. Ἔτι δ' εἰ καὶ κινητέοι, πότερον καὶ πάντες καὶ ἐν πάσῃ πολιτείᾳ, ἢ οὔ; Καὶ πότερον τῷ τυχόντι ἢ τισίν; ταῦτα γὰρ ἔχει μεγάλην διαφοράν. Διὸ νῦν μὲν ἀφῶμεν ταύτην τὴν σκέψιν· ἄλλων γάρ ἐστι καιρῶν.

---

[a] *γραφῆναι* Π²: *γράφειν* λοιπὰ χ'/φα

---

[21]) Πρόκειται περὶ τῶν γραπτῶν νόμων οἵτινες ἀπὸ τοῦ VII αἰ. ἀντικαθίστων εἰς τὰς δημοκρατικὰς πολιτείας τὸ παλαιὸν ἄγραφον δίκαιον τῆς ἀριστοκρατίας, ἴσχυον δὲ παραλλήλως τῶν διατηρουμένων ἀγράφων νομίμων. Κατεγράφοντο ἐπὶ ξύλου ἢ λίθου.

[22]) Πρβλ. τὸ τοῦ Πλάτωνος, ΠΟΛΙΤΙΚ, 294: *νόμος οὐκ ἄν ποτε δύναιτο τό τε ἄριστον καὶ τὸ δικαιότατον ἀκριβῶς ἅμα πᾶσι περιλαβὼν τὸ βέλτιστον ἐπιτάττειν· αἱ γὰρ ἀνομοιότητες τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πράξεων καὶ τοῦ μηδέποτε μηδέν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡσυχίαν ἄγειν τῶν ἀνθρωπίνων οὐδὲν ἐῶσιν ἁπλοῦν ἐν οὐδενὶ περὶ ἁπάντων καὶ ἐπὶ πάντα τὸν χρόνον ἀποφαίνεσθαι τέχνην οὐδ' ἡντινοῦν.* Πρβλ.

εἰς τοὺς θεσμοὺς τοὺς ὁποίους ἐκεῖνοι καθιέρωσαν. Πρὸς τούτοις οὐδὲ καὶ οἱ γεγραμμένοι[21] νόμοι εἶναι καλύτερον νὰ ἀφήνωνται ἀμετάβλητοι. Διότι ὡς ἀκριβῶς καὶ εἰς τὰς ἄλλας τέχνας συμβαίνει, οὕτω καὶ εἰς τὰς διατάξεις τῶν νόμων ἀδύνατον εἶναι νὰ διατυπωθοῦν ἐπακριβῶς τὰ πάντα· κατ' ἀνάγκην θὰ διατυπωθοῦν εἰς γενικότητας, ἡ ἐφαρμογὴ δὲ θὰ ἀποβλέψῃ εἰς τὰς καθ' ἕκαστον περιπτώσεις[22]. Ἐκ τούτων λοιπὸν εἶναι φανερὸν ὅτι τινὲς τῶν νόμων καὶ εἰς ὡρισμένας περιστάσεις δέον νὰ μεταβάλλωνται. Ἀλλ' ἐὰν 13
ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως ἐξετασθῇ τὸ ζήτημα, θὰ ἀποδειχθῇ ὅτι πολλῆς περισκέψεως ἄξιον εἶναι. Διότι ἐὰν ἡ ὠφέλεια ἥτις πρόκειται νὰ προκύψῃ εἶναι μικρά, ἐπικίνδυνον δὲ τὸ νὰ συνηθίζουν οἱ πολῖται νὰ καταργοῦν τοὺς νόμους, εἶναι φανερὸν ὅτι προτιμότερον εἶναι νὰ παραβλέψῃ τις μερικὰ σφάλματα καὶ τῶν νομοθετῶν καὶ τῶν ἀρχόντων[23]· διότι ἐκ τῆς μεταβολῆς δὲν θὰ ὠφεληθῇ τις τόσον, ὅσον θὰ βλαβῇ συνηθίσας νὰ ἀπειθῇ εἰς τοὺς ἄρχοντας. Ἀπατηλὸν 14
δὲ εἶναι καὶ τὸ ἐκ τῶν τεχνῶν παράδειγμα· διότι δὲν εἶναι τὸ αὐτὸ νὰ μεταβάλλῃ τις τέχνην καὶ νόμον· καὶ τοῦτο διότι ὁ νόμος οὐδεμίαν ἄλλην δύναμιν ἔχει διὰ νὰ πείθῃ πλὴν τοῦ ἔθους, τοῦτο δὲ μόνον διὰ τοῦ μακροῦ ἐπιγίγνεται χρόνου, ὥστε μὲ τὸ νὰ μεταβάλλῃ τις τοὺς ὑπάρχοντας νόμους εἰς ἄλλους νέους, ἐξασθενεῖ αὐτὴν τὴν δύναμιν τοῦ νόμου. Ἐπὶ πλέον καὶ ἂν ὑπάρχουν νόμοι οἱ ὁποῖοι πρέπει νὰ μεταβληθοῦν, ποῖοι εἶναι οὗτοι; Πάντες καὶ ἐν πάσῃ πολιτείᾳ ἢ ὄχι; Καὶ ποῖος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τοὺς μεταβάλῃ; ὁ τυχὼν ἢ ὡρισμένοι; διότι ταῦτα μεγάλην ἔχουν τὴν μεταξύ των διαφοράν. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἂς διακόψωμεν τὴν περὶ τούτων ἔρευναν· διότι ταῦτα εἶναι δι' ἄλλην περίστασιν[24].

καὶ ΝΟΜ. 823A sq. [23]) Τῶν νομοθετῶν ἐν τῇ διατυπώσει καὶ τῶν ἀρχόντων ἐν τῇ ἐφαρμογῇ. [24]) Δὲν ἀποκλείεται ἡ ὀρθὴ γραφὴ νὰ ἦτο: *ἄλλων γάρ ἐστι καιρός.*

9. *Περὶ δὲ τῆς Λακεδαιμονίων πολιτείας καὶ τῆς Κρητικῆς, σχεδὸν δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν, δύο εἰσὶν αἱ σκέψεις, μία μὲν εἴ τι καλῶς ἢ μὴ καλῶς πρὸς τὴν ἀρίστην νενομοθέτηται τάξιν, ἑτέρα δ' εἴ τι πρὸς τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὸν τρόπον ὑπεναντίως*[a] *τῆς προκειμένης αὐτοῖς*[b] *πολιτείας. Ὅτι μὲν οὖν δεῖ τῇ μελλούσῃ καλῶς πολιτεύεσθαι* VI 2

[a] *ὑπεναντίας* H : <*ἢ*> *ὑπεναντίως* Scaliger
[b] *αὐτῆς* M : *αὐτῷ* P^1 (*ipsis* Guil.)

ΚΕΦ. VI § 1 περὶ τῶν δύο θέσεων τοῦ τῶν πολιτευμάτων ἐλέγχου· § § 2-23 ἀνάλυσις τοῦ Σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος καὶ κρίσις ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστον θεσμῶν· § § 2b-4 περὶ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν πολιτῶν ἀπὸ τὰς βιοτικὰς ἀσχολίας· § § 5b-9 ἔλεγχος τῆς ἐπὶ τῶν γυναικῶν ἀμελείας τῶν νόμων· § § 10b-13 ἔλεγχος τῆς ἀνωμαλίας τῶν περιουσιῶν καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς· § § 14b-19 περὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐφορείας· § 20b περὶ τοῦ ἐν Σπάρτῃ θεσμοῦ τῆς βασιλείας· § 21b περὶ τῶν συσσιτίων· § 22b περὶ τῆς ναυαρχίας ὡς ἑτέρας βασιλείας· § 23b γενικά τινα, ἠθικὰ καὶ οἰκονομικά.

Περὶ τοῦ Σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος

1) Ἐκθέτομεν ἐνταῦθα ἐν διαγράμματι τὰ κύρια στοιχεῖα τοῦ πολιτεύματος τούτου οὗ τὸν ἔλεγχον ἐπιχειρεῖ ἐνταῦθα ὁ Ἀριστοτέλης, παραλείποντες τὰ περὶ τὸν Λυκοῦργον μυθεύματα καὶ ἐπιφυλασσόμενοι νὰ ἀσχοληθῶμεν περὶ πολλὰ εἰδικώτερον εἰς τὰς ἑπομένας σημειώσεις. Παραλλήλως πρὸς τὸ ἰδιότυπον κοινωνικὸν καθεστὼς τὸ ἴσχυον ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐν Σπάρτῃ καὶ καθ' ὃ τὰ κτήματα τῶν ἐλευθέρων ἐκαλλιέργει τάξις δούλων τῆς πολιτείας, οἱ εἵλωτες,* ἐκράτει καὶ ὅλως ἰδιότυπον πολιτι-

*) Κατὰ μίαν θεωρίαν, τὴν κρατοῦσαν, οὗτοι προέρχονται ἐκ τῶν ὑποδουλωθέντων κατόπιν πολέμου ἐντοπίων· κατ' ἄλλην, μήπω ἐπαρκῶς ὑποστηριχθεῖσαν, οὗτοι δὲν εἶναι ἢ κοινωνικὴ τάξις ἀκτημόνων ἢ ἀπολεσάντων τὰ κτήματα αὐτῶν, ὑποδουλωθεῖσα ὑπὸ τῆς τάξεως ἥτις εἶχεν ἢ ἔλαβε παρὰ τούτων τὰ κτήματα.

9 ΚΕΦ. VI [1] Τὸ πολίτευμα δὲ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Κρητῶν, σχεδὸν δὲ καὶ πάντα τὰ ἄλλα πολιτεύματα, ἀπὸ δύο ἀπόψεων δύνανται νὰ κριθοῦν· ἡ μία εἶναι, κατὰ πόσον συμφώνως πρὸς τὸ ἄριστον συνετάχθησαν πολίτευμα, ἡ ἄλλη δέ, ποῖα στοιχεῖα τούτων ἔχουν νομοθετηθῆ ἀντιθέτως πρὸς τὸν βασικὸν χαρακτῆρα τοῦ πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον εἶχον ὑπ' ὄψιν οἱ θεμελιωταί του. 1
Καὶ τὸ ὅτι λοιπὸν ἀναγκαῖον εἶναι διὰ τὴν πόλιν ἥτις πρό- 2

κὸν καθεστώς, σύμφωνον πρὸς τὸν ἀριστοκρατικὸν καὶ στρατιωτικὸν χαρακτῆρα τῆς Σπάρτης· καὶ ἀποδίδεται μὲν ὑπὸ τῆς σταθερᾶς παραδόσεως τὸ καθεστὼς τοῦτο εἰς περίφημόν τινα νομοθέτην Λυκοῦργον, ἀλλὰ πάντα συγκλίνουν εἰς τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ Λυκοῦργος οὗτος εἶναι μυθικὸν πρόσωπον, τίς οἶδεν ἐκ ποίας συσχετίσεως τοῦ *Λυκοέργου* (= Ἀπόλλωνος) παραχθέν. Κατὰ τὸ πολίτευμα τοῦτο ὑπῆρχε διττὴ βασιλεία· ὑπῆρχον τουτέστι δύο ἰσόβιοι βασιλεῖς ἐπὶ τῷ θεωρητικῷ μὲν σκοπῷ τοῦ ἀλληλοπεριορισμοῦ, πράγματι ὅμως ὡς ἐκπρόσωποι τῶν δύο παλαιοτάτων φυλῶν αἵτινες συνηνώθησαν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Εὐρώτα, διὸ καὶ ἦσαν κληρονομικοὶ βασιλεῖς. Παρὰ τούτους ὑπῆρχεν ἡ Γερουσία, βουλευτικὸν σῶμα ἀποτελούμενον ἐξ εἴκοσι ὀκτὼ γερόντων, ἀντιπροσωπευόντων πιθανώτατα τὰ ἰσάριθμα ἀριστοκρατικὰ γένη ἐντοπίων καὶ Δωριέων, καὶ ἰσοψήφων πρὸς τοὺς βασιλεῖς. Οἱ πραγματικοὶ ὅμως ἄρχοντες τῆς Σπάρτης ἦσαν οἱ Ἔφοροι, πέντε τὸν ἀριθμόν, ἐκλεγόμενοι ἐκ τῶν εὐγενῶν Δωριέων, ὑποχειρίους ἔχοντες καὶ αὐτοὺς τοὺς βασιλεῖς. Οὗτοι πρὸς τοῖς ἄλλοις διώριζον κατ' ἔτος τρεῖς *ἱππαγρέτας* καλουμένους, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἐξέλεγεν ἐκ τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν πλουσίων ἑκατὸν νέους ὡς ἱππεῖς, οἵτινες μετὰ τῶν ἄλλων ἀπετέλουν τὴν τάξιν τῶν ἱππέων. Τέλος ἐξ ὅλου τοῦ μαχίμου Δωρικοῦ λαοῦ συνεκροτεῖτο ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἡ καλουμένη *ἀπέλλα*. Οὕτω ἀντεπροσωπεύοντο ἀναλόγως ἐν τῷ πολιτεύματι τούτῳ πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς χώρας· ἐν τῇ βασιλείᾳ ἀντεπροσωπεύετο διὰ τοῦ ἑνὸς τοὐλάχιστον τῶν βασιλέων ἡ τάξις τῶν ἰθαγενῶν ἐντοπίων· ἐν τῇ γερουσίᾳ, ἡ μειοψηφία ἀντεπροσώπευε τὸ ἰθαγενὲς στοιχεῖον, ἡ πλειοψηφία δὲ τὸ Δωρικὸν κατὰ τὴν ἀριστοκρατίαν αὐτοῦ· ἐν αὐτῇ τῇ βασιλείᾳ ἡ Δωρικὴ ἀριστοκρατία καὶ εἶτα γενικῶς τὸ μάχιμον δωρικὸν στοιχεῖον ἀντεπροσωπεύετο ὑπὸ τῶν παντοδυνάμων ἐφόρων, ὡς καὶ ἐν

τὴν τῶν ἀναγκαίων ὑπάρχειν σχολὴν ὁμολογούμενόν ἐστιν· τίνα δὲ τρόπον ὑπάρχειν, οὐ ῥᾴδιον λαβεῖν. Ἥ τε γὰρ Θετταλῶν πενεστεία πολλάκις ἐπέθετο τοῖς Θετταλοῖς, ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς Λάκωσιν οἱ Εἵλωτες (ὥσπερ γὰρ ἐφεδρεύοντες τοῖς ἀτυχήμασι διατελοῦσιν)· περὶ δὲ τοὺς Κρῆτας οὐδέν πω τοιοῦτον συμβέβηκεν. Αἴτιον δ' ἴσως τὸ τὰς γειτνιώσας πό-
1269b *λεις, καίπερ πολεμούσας ἀλλήλαις, μηδεμίαν εἶναι σύμμαχον τοῖς ἀφισταμένοις διὰ τὸ μὴ συμφέρειν καὶ αὐταῖς κεκτημέναις περιοίκους· τοῖς δὲ Λάκωσιν οἱ γειτνιῶντες ἐχθροὶ πάντες ἦσαν, Ἀργεῖοι καὶ Μεσσήνιοι καὶ Ἀρκάδες· ἐπεὶ καὶ τοῖς Θετταλοῖς κατ' ἀρχὰς ἀφίσταντο διὰ τὸ πολεμεῖν ἔτι τοῖς προσχώροις, Ἀχαιοῖς καὶ Περραιβοῖς καὶ Μάγνησιν. Ἔοικε δὲ καὶ εἰ μηδὲν ἕτερον, ἀλλὰ τό γε τῆς ἐπιμελείας ἐργῶδες εἶναι, τίνα δεῖ πρὸς αὐτοὺς ὁμιλῆσαι τρόπον· ἀνιέμενοί τε γὰρ ὑβρίζουσι καὶ τῶν ἴσων ἀξιοῦσιν ἑαυτοὺς τοῖς κυρίοις καὶ κακοπαθῶς ζῶντες ἐπιβουλεύουσι καὶ μισοῦσιν. Δῆλον οὖν ὡς οὐκ ἐξευρίσκουσι τὸν βέλτιστον τρόπον οἷς τοῦτο συμβαίνει περὶ τὴν εἱλωτείαν. Ἔτι δ' ἡ περὶ τὰς γυ-*

τῷ στρατῷ καὶ τὴν φυλακὴν τῆς πολιτείας ὑπὸ τῶν ἱππέων· τέλος ἐν τῇ ἀπέλλᾳ ἀντεπροσωπεύετο ἅπας ὁ μάχιμος πληθυσμὸς τῆς χώρας. [2]) «Πενέσται» ἦσαν οἱ κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς Θεσπρωτίας τῆς Ἠπείρου κατελθόντων Θεσσαλῶν παραμείναντες ἐντόπιοι ἐπὶ τακτοῖς ὅροις ὡς καλλιεργηταὶ τῶν εἰς χεῖρας τῶν κατακτητῶν περιελθόντων κτημάτων· οὗτοι δὲ εὑρίσκοντο εἰς χαλυτέραν θέσιν ἢ οἱ εἵλωτες, ὡς μὴ ἀνήκοντες ὡς τάξις εἰς τὸ κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν, ἀλλ' ἄλλοι εἰς ἄλλους τῶν ἰσχυρῶν οἴκων τῶν κατακτητῶν, μεθ' ὧν καὶ ὡς ἱππεῖς ἐστρατεύοντο, εἶχον δὲ καὶ τὴν εὐχέρειαν νὰ ἀποκτοῦν ἰδίαν περιουσίαν. [3]) Οἱ «περίοικοι» ἦσαν ἰδίᾳ ἐν Σπάρτῃ καὶ ἐν Κρήτῃ τάξις ὑποτελῶν ὑπηκόων, εἰς πολὺ ἀνωτέραν θέσιν τῶν εἱλώτων καὶ τῶν ἐν Κρήτῃ δημοσίων δούλων εὑρισκομένη. Ἀλλὰ περὶ τούτων βλπ. κατωτέρω, ἐν σημειώσει τοῦ VII κεφαλαίου. [4]) Ὑπεκίνουν καὶ ὑπεστήριζον τοὺς εἵλωτας εἰς στάσεις, μὴ φοβούμενοι ὅ,τι ἐφοβοῦντο οἱ Κρῆτες, καθ' ὅσον οὗτοι δὲν εἶχον τάξεις δούλων ἢ περιοίκους ὑποτελεῖς. [5]) τουτέστι κατὰ τοὺς

κειται κατὰ τὸ ἄριστον πολιτικὸν σύνταγμα νὰ συγκροτηθῇ, νὰ εἶναι ἀπηλλαγμένοι οἱ πολῖται τῶν φροντίδων τῆς ἐξοικονομήσεως τῶν χρειωδῶν τοῦ βίου, παρὰ πάντων ὁμολογεῖται· κατὰ ποῖον ὅμως τρόπον θὰ ἐπιτευχθῇ, ἰδοὺ ἡ δυσκολία. Διότι καὶ οἱ ἐν Θεσσαλίᾳ πενέσται[3] πολλάκις ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Θεσσαλῶν, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ Εἵλωτες κατὰ τῶν Λακώνων —(διότι διαρκῶς οὗτοι καραδοκοῦν τὰ ἀτυχήματα τῶν δυναστῶν των)— · εἰς τοὺς Κρῆ- 3
τας ὅμως οὐδὲν τοιοῦτον μέχρι σήμερον συνέβη. Αἴτιον τούτου εἶναι ἴσως τὸ ὅτι οὐδεμία ἐκ τῶν γειτονικῶν πόλεων, μολονότι διατελοῦν πολέμιαι πρὸς ἀλλήλας, συμμαχεῖ μὲ τοὺς στασιάζοντας, λόγῳ τοῦ ὅτι δὲν θεωρεῖται σύμφορον τοῦτο, ἐφ' ὅσον καὶ αὗται ἔχουν περιοίκους[3] ὑποδούλους· ἐνῷ ἀντιθέτως οἱ γείτονες τῶν Λακώνων, Ἀργεῖοι καὶ Μεσσήνιοι καὶ Ἀρκάδες, ἦσαν πάντες ἐχθροί[4]. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ οἱ πενέσται κατ' ἀρχὰς[5] ἀπεστάτουν ἀπὸ τῶν Θεσσαλῶν, καθ' ὅσον οὗτοι ἐπολέμουν ἀκόμη πρὸς τοὺς γείτονας λαούς, Ἀχαιοὺς[6] καὶ Περραιβοὺς[7] καὶ Μάγνητας[8]. Φαίνεται δέ, καὶ ἐκτὸς τῶν ἄλλων, κατ' ἐξο- 4
χὴν δυσχερὲς τὸ ἔργον τῆς ἐπιμελείας τούτων, κατὰ τίνα δηλαδὴ τρόπον πρέπει νὰ συμπεριφέρωνται πρὸς αὐτοὺς οἱ κύριοι· διότι καὶ ὅταν ἔχουν ἄνεσίν τινα ἀποθρασύνονται καὶ ἀξιοῦν ἰσοτιμίαν πρὸς τοὺς κυρίους των, καὶ ὅταν βίον ἐπίπονον ζοῦν ἐπιβουλεύονται καὶ μισοῦν ἐκείνους. Φανερὸν λοιπὸν εἶναι ὅτι αἱ πόλεις αἱ χρησιμοποιοῦσαι δούλους ὑπὸ τὸν τύπον τῶν εἱλώτων δὲν ἐξευρίσκουν τὸν ἄριστον τρόπον πρὸς ρύθμισιν τοῦ προβλήματος τούτου.
Ἔπειτα ἡ παραμέλησις τῶν περὶ τὰς γυναῖκας ὑπὸ τοῦ 5

μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Θεσσαλίας, κατὰ τὸν Θουκυδίδη (I, 12) *ἑξηκοστῷ ἔτει μετ' Ἰλίου ἅλωσιν* — γενομένην, χρόνους. [6]) Πρόκειται περὶ τοῦ ἀρχαίου ἐκλιπόντος φύλου, ὅπερ κατεῖχε πλησιοχώρως τῆς Θεσσαλίας τὴν Φθίαν. [7]) Οἱ τὰ μεταξὺ Πίνδου καὶ Πηνειοῦ κατοικήσαντες μετὰ τὴν ἐκδίωξίν των ἐκ τῶν Θεσσαλικῶν πεδιάδων. [8]) Οἱ τῆς Ἀνατολικῆς Θεσσαλίας κάτοικοι.

*ναῖκας ἄνεσις καὶ πρὸς τὴν προαίρεσιν τῆς πολιτείας βλαβερὰ
καὶ πρὸς εὐδαιμονίαν πόλεως· ὥσπερ γὰρ οἰκίας μέρος ἀνὴρ
καὶ γυνή, δῆλον ὅτι καὶ πόλιν ἐγγὺς τοῦ δίχα διῃρῆσθαι δεῖ
νομίζειν εἴς τε τὸ τῶν ἀνδρῶν πλῆθος καὶ τὸ τῶν γυναι-
κῶν, ὥστ' ἐν ὅσαις πολιτείαις φαύλως ἔχει τὸ περὶ τὰς γυ-
ναῖκας τὸ ἥμισυ τῆς πόλεως εἶναι δεῖ νομίζειν ἀνομοθέτη-
τον. Ὅπερ ἐκεῖ συμβέβηκεν· ὅλην γὰρ τὴν πόλιν ὁ νομο-
θέτης εἶναι βουλόμενος καρτερικήν, κατὰ μὲν τοὺς ἄνδρας
φανερός ἐστι τοιοῦτος ὤν, ἐπὶ δὲ τῶν γυναικῶν ἐξημέληκεν·
ζῶσι γὰρ ἀκολάστως [a] πρὸς ἅπασαν ἀκολασίαν καὶ τρυφε-
ρῶς. Ὥστ' ἀναγκαῖον ἐν τῇ τοιαύτῃ πολιτείᾳ τιμᾶσθαι τὸν* 6
*πλοῦτον, ἄλλως τε κἂν τύχωσι γυναικοκρατούμενοι, καθά-
περ τὰ πολλὰ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολεμικῶν γενῶν, ἔξω
Κελτῶν ἢ κἂν εἴ τινες ἕτεροι φανερῶς τετιμήκασι τὴν πρὸς
τοὺς ἄρρενας συνουσίαν. Ἔοικε γὰρ ὁ μυθολογήσας πρῶ-
τος [b] οὐκ ἀλόγως συζεῦξαι τὸν Ἄρη πρὸς τὴν Ἀφροδίτην·
ἢ γὰρ πρὸς τὴν τῶν ἀρρένων ὁμιλίαν ἢ πρὸς τὴν τῶν γυ-
ναικῶν φαίνονται κατακώχιμοι πάντες οἱ τοιοῦτοι. Διὸ παρὰ* 7
*τοῖς Λάκωσι τοῦθ' ὑπῆρχεν, καὶ πολλὰ διῳκεῖτο ὑπὸ τῶν
γυναικῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν· καίτοι τί διαφέρει γυναῖ-
κας ἄρχειν ἢ τοὺς ἄρχοντας ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἄρχεσθαι;
Ταὐτὸ γὰρ συμβαίνει. Χρησίμου δ' οὔσης τῆς θρασύτητος
πρὸς οὐδὲν τῶν ἐγκυκλίων, ἀλλ' εἴπερ, πρὸς τὸν πόλεμον,*

---

[a] *ἀνειμένως* Richards
[b] *πρώτως* MP¹

---

9) Ἡ μεγίστη τουτέστιν ἐλευθερία τῶν ἐν Σπάρτῃ γυναικῶν. Βλ. κατωτέρω σημ. 10 αὐτόθι. 10) Λόγῳ τοῦ ὅτι αἱ συχναὶ ἐκστρατεῖαι τῶν ἀνδρῶν καὶ ὁ ἐν εἰρήνῃ στρατιωτικὸς αὐτῶν βίος ἀπεμάκρυναν τούτους τῶν γυναικῶν, φυσικὸν ἦτο νὰ ἐκτραποῦν αὗται εἰς ἀνωμάλους τῆς γενετησίου ὁρμῆς ἱκανοποιήσεις· οὕτω ὁ διαιτερισμὸς μεταξὺ τῶν γυναικῶν, σχεδὸν ἐθνικὸς κατέστη ἐν Σπάρτῃ θεσμός. 11) Οἱ πολεμικὸν βίον διάγοντες. 12) Λόγῳ τοῦ ὅτι,

νόμου[9] εἶναι βλαβερὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν προαίρεσιν τοῦ συντάξαντος τὸ πολίτευμα καὶ ὡς πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πόλεως· διότι ὡς ἀκριβῶς ἡ οἰκία ἐκ δύο μερῶν ἀπαρτίζεται, τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός, φανερὸν ὅτι οὕτω καὶ ἡ πόλις δέον νὰ θεωρῆται ὡς σχεδὸν εἰς δύο διηρημένη, ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀνδρῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸν πληθυσμὸν τῶν γυναικῶν, καὶ συνεπῶς εἰς ὅσας πολιτείας κακῶς ἔχουν τὰ περὶ τὰς γυναῖκας, πρέπει νὰ πιστεύεται ὅτι ἐν αὐταῖς τὸ ἥμισυ τῆς πόλεως παροραται ὑπὸ τοῦ νομοθέτου. Καὶ ἀκριβῶς τοῦτο ἐκεῖ ἔχει συμβῆ· διότι ἐπιθυμῶν ὁ νομοθέτης νὰ καταστήσῃ τὴν πόλιν καρτερικήν, διὰ μὲν τοὺς ἄνδρας ἐξεδήλωσε τὴν πρόθεσιν ταύτην, προκειμένου ὅμως περὶ τῶν γυναικῶν, ἐξ ὅλου παρημέλησε τοῦτο· οὕτω δὲ ρέπουσαι πρὸς πᾶσαν ἀκολασίαν διάγουν βίον τρυφηλὸν καὶ ἀκόλαστον[10]. Κατ' ἀνάγκην 6
λοιπὸν ἐν μιᾷ τοιαύτῃ πολιτείᾳ τιμᾶται ὁ πλοῦτος, καὶ μάλιστα ὅταν συμπέσῃ νὰ γυναικοκρατοῦνται οἱ πολῖται, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συμβαίνει εἰς τὰ πλεῖστα τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολεμικῶν ἐθνῶν, ἐκτὸς τῶν Κελτῶν καὶ ἄλλων τινῶν, τὰ ὁποῖα φανερῶς προτιμοῦν τὴν μετὰ τῶν ἀρρένων ἐρωτικὴν συνάφειαν. Φαίνεται δὲ οὕτω ὅτι ὁ πρῶτος διαπλέξας τοὺς μύθους εὐστόχως συνέζευξε τὸν Ἄρη καὶ τὴν Ἀφροδίτην, διότι πάντες οἱ τοιοῦτοι[11] εὑρίσκονται κατ' ἐξοχὴν ρέποντες πρὸς τὴν μετὰ τῶν ἀρρένων ἢ μετὰ τῶν γυναικῶν συνουσίαν. Οὕτω παρὰ τοῖς Λάκωσιν ἴσχυεν ἡ 7
γυναικοκρατία[12], καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἡγεμονίας των πλεῖστα ὅσα τούτων ἐξηλέγχοντο ὑπὸ τῶν γυναικῶν. Ἀλλ' ὅμως εἴτε αἱ γυναῖκες ἄρχουν, εἴτε οἱ ἄρχοντες ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἄρχονται, ποία διαφορὰ ὑπάρχει; εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τὸ αὐτὸ συμβαίνει. Ἐνῶ δὲ ἡ ἀνδρεία πρὸς οὐδὲν ἄλλο τῶν συνήθων ἔργων, ἐκτὸς τῶν

ἕνεκεν τῆς ἀπασχολήσεως τῶν ἀνδρῶν εἰς τὰ πολεμικὰ ἔργα, αἱ γυναῖκες ἔμενον πραγματικῶς κυρίαρχοι τοῦ οἴκου, αὗται δὲ ἐξ

βλαβερώταται καὶ πρὸς ταῦθ' αἱ τῶν Λακώνων ἦσαν· ἐδή-
λωσαν δ' ἐπὶ τῆς τῶν[a] *Θηβαίων ἐμβολῆς, χρήσιμοι μὲν*
γὰρ οὐδὲν ἦσαν, ὥσπερ ἐν ἑτέραις πόλεσιν, θόρυβον δὲ
παρεῖχον πλείω τῶν πολεμίων. Ἐξ ἀρχῆς μὲν οὖν ἔοικε 8
συμβεβηκέναι τοῖς Λάκωσιν εὐλόγως ἡ τῶν γυναικῶν ἄνε-
σις, ἔξω γὰρ τῆς οἰκείας διὰ τὰς στρατείας ἀπεξενοῦντο πο-
λὺν χρόνον, πολεμοῦντες τόν τε πρὸς Ἀργείους πόλεμον καὶ
πάλιν τὸν πρὸς Ἀρκάδας καὶ Μεσσηνίους· σχολάσαντες δὲ
αὑτοὺς μὲν παρεῖχον τῷ νομοθέτῃ προωδοπεποιημένους διὰ
τὸν στρατιωτικὸν βίον (πολλὰ γὰρ ἔχει μέρη τῆς ἀρετῆς),
τὰς δὲ γυναῖκας φασὶ μὲν ἄγειν ἐπιχειρῆσαι τὸν Λυκοῦργον
ὑπὸ[b] *τοὺς νόμους, ὡς δὲ ἀντέκρουον, ἀποστῆναι πάλιν. Αἰ-* 9
τίαι μὲν οὖν εἰσιν αὗται τῶν γενομένων, ὥστε δῆλον ὅτι καὶ
ταύτης τῆς ἁμαρτίας· ἀλλ' ἡμεῖς οὐ τοῦτο σκοποῦμεν, τίνι
δεῖ συγγνώμην ἔχειν ἢ μὴ ἔχειν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὀρθῶς καὶ
μὴ ὀρθῶς. Τὰ δὲ περὶ τὰς γυναῖκας ἔχοντα μὴ καλῶς ἔοι-
κεν, ὥσπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον, οὐ μόνον ἀπρέπειάν τινα
ποιεῖν τῆς πολιτείας αὐτῆς καθ' αὑτήν, ἀλλὰ συμβάλλεσθαί
τι πρὸς τὴν φιλοχρηματίαν. Μετὰ γὰρ τὰ νῦν ῥηθέντα τοῖς 10
περὶ τὴν ἀνωμαλίαν τῆς κτήσεως ἐπιτιμήσειεν ἄν τις. Τοῖς
μὲν γὰρ τῶν αὐτῶν συμβέβηκε κεκτῆσθαι πολλὴν λίαν οὐ-
σίαν, τοῖς δὲ πάμπαν μικράν· διόπερ εἰς ὀλίγους ἧκεν ἡ
χώρα. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν νόμων τέτακται φαύλως. Ὠνεῖ-

---

[a] τῶν ἐλλείπει ἐκ τῶν περισσοτέρων χ'/φων

[b] *ὑπὸ* χ'/φον Η (Κοραῆς): *ἐπὶ* τὰ λοιπὰ

ἄλλου παρεῖχον εἰς τοὺς σκληρῶς δοκιμαζομένους πολεμιστὰς τὰς ὀλίγας τοῦ βίου των γλυκείας στιγμάς. ἀρχῆθεν ἀπέκτησαν τὸν βαθὺν σεβασμὸν τῶν ἀνδρῶν· ἡ τῶν γυναικῶν δὲ οὕτω γνώμη, ὡς διὰ πλείστων ἡ ἱστορία τῆς Σπάρτης διδάσκει, ἤσκει βαθεῖαν ἐπίδρασιν ἐπὶ πάσης σπουδαίας τῶν ἀνδρῶν ἀποφάσεως.

13) Πρόκειται περὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν ὑπὸ τὸν Ἐπαμεινώνδα μέχρι τῆς πρὸ τῆς Σπάρτης γεφύρας τοῦ Εὐρώτα τῷ 367 π. Χ.

14) Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ μῦθος ἐπλάσθη ἐκ παρερμηνείας

πολεμικῶν χρησιμεύει, ἐπιβλαβέσταται καὶ ἕνεκεν ταύτης
αἱ Λάκαιναι ὑπῆρξαν· κατεδείχθη δὲ τοῦτο κατὰ τὴν εἰσβο-
λὴν τῶν Θηβαίων [13], ὅτε αἱ γυναῖκες εἰς οὐδὲν μέν, ὡς καὶ
αἱ τῶν ἄλλων πόλεων, ἐφάνησαν χρήσιμοι, θόρυβον δὲ ἐπρο-
ξένουν περισσότερον τῶν πολεμίων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐξ 8
εὐλόγου φαίνεται αἰτίας παρημελήθησαν ὑπὸ τοῦ νόμου τὰ
τῶν γυναικῶν παρὰ τοῖς Λάκωσι, διότι λόγῳ τῶν ὑπερο-
ρίων ἐκστρατειῶν των οἱ ἄνδρες ἐπὶ πολὺν παρέμενον χρό-
νον εἰς τὰς ξένας χώρας διεξάγοντες τὸν κατὰ τῶν Ἀργείων
κατ' ἀρχὰς πόλεμον, εἶτα τὸν κατὰ τῶν Ἀρκάδων πάλιν
καὶ τῶν Μεσσηνίων· ὅταν δὲ κατόπιν τοῦ πολέμου ἐπανήρ-
χοντο, παρεῖχον ἑαυτοὺς προπαρεσκευασμένους εἰς τὰ περὶ
στρατιωτικοῦ βίου κελεύσματα τῶν νόμων — (διότι πρά-
γματι πολλὰς ὁ στρατιωτικὸς βίος καλλιεργεῖ ἀρετάς) —.
Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὰς γυναῖκας, λέγουν, ὅτι ἐπεχείρησε μὲν
ὁ Λυκοῦργος νὰ τὰς ὑπαγάγῃ ὑπὸ τοὺς νόμους, ἀλλ' ἐπειδὴ
προέβαλλον ἀντίστασιν, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ [14]. Ὑπεύ- 9
θυνοι λοιπὸν διὰ τὰ γενόμενα εἶναι αὐταὶ αἱ Σπαρτιάτιδες,
καὶ συνεπῶς καὶ διὰ τὴν ἀτέλειαν ταύτην τοῦ Λακωνικοῦ
πολιτεύματος· ἀλλ' ἡμεῖς δὲν ἐξετάζομεν τοῦτο, ποίου τὸ
σφάλμα δέον νὰ συγχωρῶμεν, καὶ ποίου ὄχι, ἀλλὰ τί κεῖται
ὀρθῶς καὶ τί οὐχὶ ὀρθῶς. Φανερὸν δὲ ὅτι τὰ περὶ τὰς γυναῖ-
κας δὲν εὑρίσκονται καλῶς ἔχοντα, ὡς προελέχθη· διότι ὄχι
μόνον ἀπρέπειάν τινα προσάπτουν εἰς αὐτὸ καθ' αὑτὸ τὸ
πολίτευμα, ἀλλὰ καὶ συντελοῦν εἰς τὴν φιλοχρηματίαν τῶν
πολιτῶν. Κατόπιν ἐπίσης τῶν ὅσων ἀνεφέραμεν θὰ ἠδύνα- 10
τό τις νὰ κατακρίνῃ τὴν ἀνώμαλον κατάστασιν τῆς περι-
ουσίας. Διότι συμβαίνει οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν νὰ εἶναι κύριοι
ὑπερβολικὰ μεγάλης γαιοκτησίας, οἱ δὲ πολὺ ὀλίγης· διὸ
καὶ ἡ χώρα περιῆλθεν εἰς τὴν κατοχὴν ὀλίγων μόνον [15].

τῶν λόγων τοῦ Πλάτωνος, Νόμ. 781 a. [15]) Ταῦτα βεβαίως ἐπῆλθον μετὰ τὸν κατὰ τὸ 400 π. Χ. νόμον τοῦ Ἐπιταδέως, δι' οὗ ἐπετρέπετο διὰ δωρεᾶς ἐν ζωῇ καὶ διὰ τελευταίας διατάξεως

σθαι μὲν γὰρ ἢ πωλεῖν τὴν ὑπάρχουσαν ἐποίησεν οὐ καλόν, ὀρθῶς ποιήσας, διδόναι δὲ καὶ καταλείπειν ἐξουσίαν ἔδωκε τοῖς βουλομένοις· καίτοι τοῦτο συμβαίνειν ἀναγκαῖον ἐκείνως τε καὶ οὕτως. Ἔστι δὲ καὶ τῶν γυναικῶν σχεδὸν τῆς 11
*πάσης χώρας τῶν πέντε μερῶν τὰ δύο, τῶν τ' ἐπικλήρων πολλῶν γινομένων καὶ διὰ τὸ προῖκας διδόναι μεγάλας· καίτοι βέλτιον ἦν μηδεμίαν ἢ ὀλίγην ἢ μετρίαν τετάχθαι***[a] νῦν δ' ἔξεστι δοῦναί τε τὴν ἐπίκληρον ὅτῳ ἂν βούληται, κἂν ἀποθάνῃ μὴ διαθέμενος, ὃν ἂν καταλίπῃ κληρονόμον, οὗτος ᾧ ἂν θέλῃ δίδωσιν. Τοιγαροῦν δυναμένης τῆς χώρας χιλίους ἱππεῖς τρέφειν καὶ πεντακοσίους καὶ ὁπλίτας τρισμυρίους, οὐδὲ χίλιοι τὸ πλῆθος ἦσαν. Γέγονε δὲ* 12
διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν δῆλον ὅτι φαύλως αὐτοῖς εἶχε τὰ περὶ τὴν τάξιν ταύτην· μίαν γὰρ πληγὴν οὐχ ὑπήνεγκεν ἡ πόλις,

[a] χάσμα Buecheler

ἡ μεταβίβασις τῆς περιουσίας. Πρὸ τοῦ νόμου τούτου ἴσχυε καθεστώς τὰ μέγιστα περιορίζον τὴν οἱανδήποτε τοῦ κλήρου ἀπαλλοτρίωσιν· καθ' ὅσον οὐδεὶς τῶν εὐγενῶν προέβαινεν εἰς ἀπαλλοτρίωσιν ἥτις θὰ συνεπήγετο τὴν ὑποβίβασιν αὐτοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ, οὐδεὶς δὲ καὶ ἐκ τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ ἠδύνατο νὰ πωλήσῃ τὴν γῆν τοῦ κλήρου του, καθ' ὅσον αὕτη ἦτο ἰδιοκτησία τῶν βασιλέων, οἵτινες ἐλλείψει ἀμέσου ἄρρενος κληρονόμου τοῦ κατόχου, ἅμα τῷ θανάτῳ τούτου παρεχώρουν τὸν ἀδέσποτον κλῆρον εἴς τινα τῶν συγγενῶν του, στερούμενον κλήρου. Δωρεὰ δὲ καὶ μεταβίβασις εἰς οὐχὶ ἄμεσον κληρονόμον διὰ διατάξεως τελευταίας βουλήσεως ἐπετρέπετο μόνον κατόπιν συναινέσεως τῶν βασιλέων, οἵτινες ὡς πρῶτον μέλημα εἶχον τὴν διατήρησιν τῶν κλήρων· συνεπῶς καὶ ἐπαρκὴς ἔλεγχος ὑπὸ τούτων ἠσκεῖτο. Μετὰ τὸν νόμον ὅμως τοῦ Ἐφόρου Ἐπιταδέως, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου (*Ἆγις* κ. 14) ἦλθε καιρὸς καθ' ὃν ἑκατὸν μόνον ἐκ τῶν Σπαρτιατῶν κατεῖχον τὴν χώραν, ὁ δὲ λοιπὸς ὄχλος «*ἄπορος καὶ ἄτιμος ἐν τῇ πόλει παρεκάθητο*». [16]) Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ ἐκπεσὸν χωρίον θὰ ὡμίλει περὶ ἀνάγκης νομοθετικῆς ρυθμίσεως τῶν γάμων καὶ τῶν διὰ κληρονομίας μεταβιβάσεων.

Καὶ τοῦτο δὲ κακῶς ἐρρυθμίσθη ὑπὸ τῶν νόμων· διότι ὁ νόμος, ὀρθῶς ποιήσας, ἀπηγόρευσε μὲν τὴν ἀγορὰν ἢ τὴν πώλησιν τῆς ὑπαρχούσης ἑκάστῳ περιουσίας, ἐπέτρεψεν ὅμως εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ μεταβιβάζουν ταύτην διὰ δόσεως προικὸς ἢ κληρονομίας· ἀλλὰ εἴτε οὕτως εἴτε ἄλλως μεταβιβασθῇ ἡ περιουσία, τὸ αὐτὸ κατ᾽ ἀνάγκην ἀποτέλεσμα ἐπέρχεται. Ἀνήκουν δὲ οὕτω καὶ τὰ δύο πέμπτα ὁλοκλήρου 11
σχεδὸν τῆς χώρας εἰς τὰς γυναῖκας· διότι καὶ αἱ ἐπίκληροι * ἐπολλαπλασιάζοντο καὶ προῖκες μεγάλαι ἐδίδοντο· καὶ ὅμως καλύτερον θὰ ἦτο νὰ ἐθεσπίζετο ὅπως οὐδόλως ἢ ὀλίγη ἢ μετρία προὶξ δίδεται......[16]. Κατὰ τὰ νῦν ὅμως ἐκεῖ κρατοῦντα ὁ πατὴρ δύναται νὰ δώσῃ ὡς σύζυγον τὴν ἐπίκληρον εἰς ὅντινα θέλει, καὶ ἂν ἀποθάνῃ χωρὶς νὰ ὁρίσῃ διὰ διαθήκης ποῖον θὰ λάβῃ αὕτη ὡς σύζυγον, ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον θὰ κατέλιπεν ὡς κληρονόμον ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὴν δώσῃ ὡς σύζυγον εἰς ὅντινα θέλει[17]. Τοιουτοτρόπως, δυναμένης τῆς χώρας νὰ διατρέφῃ χιλίους πεντακοσίους ἱππεῖς καὶ τριάκοντα χιλιάδας ὁπλίτας, οὐδ᾽ εἰς χιλίους ἔφθανεν ὁ ἀριθμὸς τῶν πολεμιστῶν της[18]. Ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν πραγμάτων κατεδείχθη 12
πόσον κακῶς εἶχον τὰ περὶ τὸν θεσμὸν τῆς ἰδιοκτησίας· λόγῳ τῆς ὀλιγανθρωπίας μετὰ ἓν μόνον κτύπημα ἡ πόλις

---

17) Συνεπῶς ἐνῶ ἡ ἐπίκληρος δέον νὰ δοθῇ ὡς σύζυγος εἰς ἄκληρον ἢ εὐτελοῦς περιουσίας πολίτην δίδεται κατὰ προτίμησιν εἰς πλούσιον καὶ οὕτω ἀντὶ νὰ ἰσορροπῆται ὁπωσοῦν ἡ περιουσία τῶν πολιτῶν, ἐπαυξάνεται ὁ πλοῦτος τῶν πλουσίων. 18) Ἡ γραφὴ *τρισμυρίους* πιθανὴ εὑρίσκεται ἐξ ἀντιπαραθέσεως πρὸς τοὺς κατωτέρω (1270a 38) *μυρίους*· εἰς τὸ 'χώραν' δὲ πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὄχι μόνον τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα, ἥτις βεβαίως δὲν εἶναι

---

*) Ἐπίκληρος ἦτο ἡ θυγάτηρ οἰκογενείας στερουμένης ἀρρένων τέκνων· αὕτη κατ' ἀρχὰς ἐλάμβανεν ὡς ἐπικαρπώτρια καὶ οὐχὶ ὡς κληρονόμος τὸν καταλειπόμενον κλῆρον, διότι τὸν οἶκον ἐσυνέχιζεν εἰσποιούμενος ὡς θετὸς ὁ πλησιέστερος τῶν ἐξ ἀρρενογονίας συγγενῶν· βραδύτερον ὅμως καὶ ἡ ἐπίκληρος ἐλάμβανε τὸν κλῆρον ὡς πραγματικὸς κληρονόμος. οἱ βασιλεῖς δὲ ἔκρινον κατ' ἀρχὰς μὲ ποῖον ἐκ τῶν πλησιεστέρων συγγενῶν τοῦ πατρὸς θὰ συνεζεύγνυτο ἡ ἐπίκληρος.

ἀλλ' ἀπώλετο διὰ τὴν ὀλιγανθρωπίαν. Λέγουσι δ' ὡς ἐπὶ μὲν τῶν προτέρων βασιλέων μεταδίδοσαν τῆς πολιτείας, ὥστ' οὐ γίνεσθαι τότε ὀλιγανθρωπίαν πολεμούντων πολὺν χρόνον· καί φασιν εἶναί ποτε τοῖς Σπαρτιάταις[a] *καὶ μυρίους. Οὐ μὴν ἀλλ' εἴτ' ἐστὶν ἀληθῆ ταῦτα εἴτε μή, βέλτιον τὸ διὰ τῆς κτήσεως ὡμαλισμένης πληθύειν ἀνδρῶν τὴν πόλιν.* 13 *Ὑπεναντίος δὲ καὶ ὁ περὶ τὴν τεκνοποιίαν νόμος πρὸς ταύτην τὴν*
1270b *διόρθωσιν. Βουλόμενος γὰρ ὁ νομοθέτης ὡς πλείστους εἶναι τοὺς Σπαρτιάτας, προάγεται*[b] *τοὺς πολίτας ὅτι πλείστους ποιεῖσθαι παῖδας· ἔστι γὰρ αὐτοῖς νόμος τὸν μὲν γεννήσαντα τρεῖς υἱοὺς ἄφρουρον εἶναι, τὸν δὲ τέτταρας ἀτελῆ πάντων. Καίτοι φανερὸν ὅτι πολλῶν γινομένων, τῆς δὲ χώρας οὕτω διῃρημένης, ἀναγκαῖον πολλοὺς γίνεσθαι πένητας. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ περὶ τὴν ἐφορείαν ἔχει φαύλως· ἡ γὰρ ἀρχὴ κυρία* 14

---

[a] *τοὺς Σπαρτιάτας* Buecheler
[b] *προάγει* Spengel

δυνατὸν νὰ διαθρέψῃ πληθυσμὸν ἀναλογοῦντα πρὸς τριάκοντα χιλιάδας πολεμιστῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν χώραν τῶν περιοίκων καὶ τὴν ὑποτεταγμένην τῆς Μεσσηνίας. * [19]) Ἐννοεῖ τὴν ἐν Λεύκτροις κατὰ τὸ 371 π. Χ. ἧτταν τῶν Λακεδαιμονίων, κατόπιν τῆς ὁποίας ἡ Σπάρτη δὲν ἀνέκυψε πλέον. Ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδεικνύεται ὑπὲρ τὸ δέον αὐστηρός, καθότι λησμονεῖ τὰ προηγηθέντα τῆς ἥττης αὐτῆς πλήγματα τὰ ὁποῖα ὑπέστη ἡ Σπάρτη. Οὕτω κατὰ τὸν μεγάλον σεισμὸν τοῦ 464 π. Χ. εἴκοσι χιλιάδες Λακεδαιμόνιοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι τῆς Σπάρτης πολῖται, ἐφονεύθησαν· ἅμα δὲ τῇ συμφορᾷ ἐπαναστατησάντων καὶ τῶν Εἱλώτων ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ ἐφονεύθησαν τριακόσιοι Σπαρτιᾶ-

---

*) Τῷ 371 ἀπέμενον χίλιοι πεντακόσιοι μόνον μάχιμοι, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους μόνον χίλιοι πολῖται Σπαρτιᾶται. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν χιλίων τούτων [κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Πλουτάρχου (Ἄγις κ. 14), ὅστις μεταγενεστέραν ἐποχὴν ἔχων ὑπ' ὄψιν ἑπτακοσίους μόνον Σπαρτιάτας βλέπει ἐναπολειφθέντας καὶ ἑκατὸν μόνον κεκτημένους περιουσίαν] ζήτημα εἶναι ἐὰν οἱ διακόσιοι εἶχον περιουσίαν, τῶν λοιπῶν τρεφομένων ὑπὸ τούτων, οἵτινες ὡς πλούσιοι ἦσαν φυσικὰ καὶ ἀπόλεμοι.

ὑπέκυψε καὶ κατεστράφη [19]. Λέγεται ὅμως ὅτι ἐπὶ τῶν προτέρων βασιλέων ἐπετρέπετο ἡ εἰσδοχὴ νέων πολιτῶν [20], δι' ἧς ἀπεσοβεῖτο ἡ λόγῳ τῶν μακροχρονίων πολέμων διαρροὴ τοῦ πληθυσμοῦ· καὶ λέγεται ὅτι ὑπῆρξε καιρὸς καθ' ὃν οἱ Σπαρτιᾶται ἀνήρχοντο καὶ εἰς δέκα χιλιάδας. Ἀλλ' ὅμως εἴτε ἀληθεύουν ταῦτα εἴτε ὄχι, καλύτερον εἶναι νὰ αὐξάνεται ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως διὰ θεσμῶν ὁμαλιζόντων τὰς ἰδιοκτησίας. Ἀντίθετος ὅμως πρὸς ἓν τοιοῦτο ἐπανορθωτι- 13
κὸν μέτρον εἶναι καὶ ὁ περὶ τῆς τεκνοποιΐας κρατῶν νόμος. Ἐπιθυμῶν δηλαδὴ ὁ νομοθέτης νὰ καθιστᾷ ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλύτερον τὸ πλῆθος τῶν Σπαρτιατῶν ἐνθαρρύνει τοὺς πολίτας νὰ γεννοῦν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα τέκνα· διότι ὑπάρχει παρ' αὐτοῖς νόμος, ὁ μὲν γεννήσας τρεῖς υἱοὺς νὰ ἀπαλλάσσηται τῆς στρατεύσεως, ὁ δὲ τέσσαρας γεννήσας νὰ εἶναι παντὸς φόρου ἐλεύθερος. Καὶ ὅμως εἶναι φανερὸν ὅτι οὕτω κατανεμημένης τῆς χώρας, ἐὰν πολλαπλασιάζωνται οἱ πολῖται, κατ' ἀνάγκην μέγας ἀριθμὸς πενήτων θὰ προκύψῃ. Ἀλλ' ὅμως καὶ τὰ περὶ τὸν θεσμὸν τῶν ἐφό- 14
ρων [21] δὲν ἔχουν νομοθετηθῆ καλῶς· διότι ἐνῷ ἡ ἐξουσία

ται. Ἐπηκολούθησεν ἡ ἐπανάστασις τῶν Μεσσηνίων καὶ συνεχίσθη ἡ καταστροφή. Εἶτα τῷ 425 τριακόσιοι περίπου ὁπλῖται, ἐξ ὧν ἑκατὸν εἴκοσι Σπαρτιᾶται αἰχμαλωτισθέντες ἐν Σφακτηρίᾳ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀποδοθέντες, ἀπώλεσαν τὰ πολιτικά των δικαιώματα ὡς τρέσαντες. Μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις ἧτταν τόσον ὀλίγοι Σπαρτιᾶται ἀπέμεναν, ὥστε νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἡ πρότασις τοῦ Ἀγησιλάου, *δεῖ τοὺς νόμους ἐᾶν σήμερον καθεύδειν*, καὶ οἱ τριακόσιοι διασωθέντες ἐκ τῆς μάχης τῶν Λεύκτρων νὰ ἀπαλλαγοῦν πάσης συνεπείας τῆς ἀδόξου διασώσεώς των. 20) Ἄλλοι ἄλλως ἑρμηνεύουν τὸ περιλάλητον τοῦτο χωρίον· πρόκειται βεβαίως διὰ τοὺς *ὑπομείονας* ὡς καὶ διὰ τοὺς *μόθακας*, τοὺς νόθους τουτέστιν ἐκ Σπαρτιατῶν καὶ εἱλωτίδων, οἵτινες συγγυμναζόμενοι μετὰ τῶν τελείων πολιτῶν, συνεκστρατεύοντες καὶ συμπολεμοῦντες μετὰ τούτων, ἠδύναντο νὰ μεταγραφοῦν εἰς τὴν τάξιν τῶν γνησίων πολιτῶν, κατόπιν ἀρίστης διαγωγῆς τὴν ὁποίαν ἐπεδείκνυον. 21) Οἱ ἔφοροι, ὡς εἴπομεν, ἦσαν πέντε τὸν ἀριθμόν, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν

μὲν αὐτὴ τῶν μεγίστων αὐτοῖς ἐστίν, γίνονται δ' ἐκ τοῦ δήμου παντός [a], ὥστε πολλάκις ἐμπίπτουσιν ἄνθρωποι σφόδρα πένητες εἰς τὸ ἀρχεῖον, οἳ διὰ τὴν ἀπορίαν ὤνιοι ἦσαν. [b] *Ἐδήλωσαν δὲ πολλάκις μὲν καὶ πρότερον, καὶ νῦν δὲ ἐν τοῖς Ἀνδρίοις· διαφθαρέντες γὰρ ἀργυρίῳ τινὲς ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς ὅλην τὴν πόλιν ἀπώλεσαν. Καὶ διὰ τὸ τὴν ἀρχὴν εἶναι λίαν μεγάλην καὶ ἰσοτύραννον δημαγωγεῖν [αὐτοὺς]* [c] *ἠναγκάζοντο καὶ οἱ βασιλεῖς, ὥστε καὶ ταύτῃ συνεπιβλάπτεσθαι τὴν πολιτείαν· δημοκρατία γὰρ ἐξ ἀριστοκρατίας συνέβαινεν. Συνέχει μὲν οὖν τὴν πολιτείαν τὸ ἀρχεῖον τοῦτο —ἡσυχάζει γὰρ ὁ δῆμος διὰ τὸ μετέχειν τῆς μεγίστης ἀρχῆς, ὥστ' εἴτε διὰ τὸν νομοθέτην εἴτε διὰ τύχην τοῦτο συμπέπτωκεν, συμφερόντως ἔχει τοῖς πράγμασιν, δεῖ γὰρ τὴν πολιτείαν τὴν μέλλουσαν σῴζεσθαι πάντα βούλεσθαι τὰ μέρη τῆς*

[a] *παντός* Sauppe : *πάντες* χ'/φα
[b] *εἰσίν* Richards
[c] Oncken

ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, κατόπιν δέ, διὰ παραχωρήσεως τοῦ βασιλέως Θεοπόμπου, ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Ἐξελέγοντο δὲ κατ' ἀρχὰς ἐκ τῶν εὐγενῶν Δωριέων, κατ' ἐξοχὴν οὗτοι ἐκπροσωποῦντες τὸ κυρίαρχον δωρικὸν στοιχεῖον, ἦσαν δὲ τὸν ἀριθμὸν πέντε ἀντιστοίχως πρὸς τὰς πέντε ἀγροτικὰς τῆς Λακωνικῆς περιφερείας, ἐν ἑκάστῃ τῶν ὁποίων ἕκαστος τούτων ἤσκει ἀστυνομικά, ἀγρονομικά, ἀγορανομικὰ καὶ δικαστικὰ χρέη. Ἐν τῇ πολιτικῇ δὲ ζωῇ ἀντεπροσώπευον ἐν τῇ πολιτικῇ τάξει τοὺς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπουσιάζοντας βασιλεῖς, παρηκολούθουν δὲ καὶ ἤλεγχον πᾶσαν ἐκείνων πρᾶξιν· ἐκμεταλλευόμενοι δὲ τὰς μεταξὺ τούτων ἔριδας ἐξεβίαζον τούτους εἰς παραχώρησιν δικαιωμάτων μέχρις οὗ ἀπέκτησαν ὑπέρμετρον δύναμιν καὶ κατέστησαν οἱ πραγματικοὶ κυρίαρχοι καὶ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν βασιλέων της. Οὗτοι ἐξελέγοντο δ' ἓν ἔτος, μόνον δὲ εἰς τοὺς διαδόχους των ἔδιδον εὐθύνας τῶν πεπραγμένων· ἀπεναντίας οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ γερου-

αὕτη ἀσκεῖ ἀπόλυτον ἔλεγχον ἐπὶ τῶν μεγίστων τῆς πόλεως ὑποθέσεων, οἱ φορεῖς αὐτῆς προέρχονται ἐξ ὁλοκλήρου τοῦ δήμου, ὥστε συμβαίνει νὰ εἰσχωροῦν πολλάκις εἰς τὸ πολιτικὸν τοῦτο σῶμα ἄνθρωποι καθ' ὁλοκληρίαν πένητες, οἵτινες λόγῳ τῆς πενίας των ἐξηγοράζοντο. Κατεδείχθη δὲ τοῦτο καὶ πρότερον μὲν πολλάκις καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας μας ἐκ τῆς ὑποθέσεως τῶν Ἀνδρίων [22] · διαφθαρέντες δηλαδὴ διὰ χρημάτων, τὸ καθ' ὅσον ἐξ αὐτῶν ἐξηρτᾶτο περιήγαγον εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον τὴν πόλιν ὁλόκληρον. Ἀλλὰ καὶ λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ ἐξουσία των ἦτο ὑπερβολικὰ μεγάλη καὶ ἴση πρὸς αὐτὴν τῶν τυράννων ἠναγκάζοντο οἱ βασιλεῖς νὰ τοὺς προσεταιρίζωνται διὰ κολακειῶν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο πρὸς βλάβην τοῦ πολιτεύματος ἀπέβαινε, διότι οὕτω μετετρέπετο τοῦτο ἐξ ἀριστοκρατίας εἰς δημοκρατίαν. Καὶ 15
ἀναμφιβόλως τὸ πολιτικὸν τοῦτο σῶμα συνέχει τὸ πολίτευμα· διότι ὁ λαὸς ὡς μετέχων τῆς ἀνωτάτης ἐξουσίας ἡσυχάζει καὶ συνεπῶς, εἴτε ἐπινόημα τοῦ νομοθέτου εἶναι τοῦτο, εἴτε προϊὸν τυχαίων συμπτώσεων, συμφέρον εἶναι διὰ τὴν πολιτικὴν τάξιν· διότι διὰ νὰ διατηρηθῇ τὸ πολίτευμα πρέπει πάντα τὰ μέρη τῆς πόλεως νὰ ἐπιθυμοῦν νὰ

σιασταὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ δίδουν εἰς αὐτοὺς εὐθύνας· ἀλλ' οὕτω ἀνετράπη βαθμηδὸν ἡ ἰσορροπία τῆς πολιτικῆς τάξεως καὶ ἐφ' ᾧ οἱ ἔφοροι πρότερον ἐξεπροσώπουν τὸ δημοκρατικὸν ἐν τῷ πολιτεύματι τῆς Σπάρτης στοιχεῖον, κατέστησαν ἀρχὴ τυραννική. Παρ' ὅλον ὅμως ὅτι ἦτο ἐνιαυσία μόνον ἡ ἐξουσία των καὶ ἐξελέγοντο ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ ἐνεργείας ὑπὸ τῆς ἀπέλλας, διετήρησαν οὗτοι ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας πλήρη ἑνότητα καὶ σταθερὰν ἁρμονίαν ἐνεργείας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πείθει ὅτι τὸ σωματεῖον τοῦτο ἦτο πάντοτε τὸ ὄργανον τῆς διεπούσης τὰ πράγματα τῆς πολιτείας τάξεως, κατ' ἀρχὰς μὲν τῆς δωρικῆς ἀριστοκρατίας, εἶτα καὶ ἐνδιαμέσως τῶν πλουσιωτέρων τοῦ δήμου, εἶτα δὲ τῶν ἁπλῶς πλουσίων, ὅταν ὁ πληθυσμὸς ἐδιχάσθη εἰς ἀκτήμονας καὶ μεγαλογαιοκτήμονας. [22]) Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο εἶναι ὅλως ἄγνω-

πόλεως εἶναι καὶ διαμένειν κατὰ ταὐτά [a]· *οἱ μὲν οὖν βασιλεῖς διὰ τὴν αὑτῶν τιμὴν οὕτως ἔχουσιν, οἱ δὲ καλοὶ κἀγαθοὶ διὰ τὴν γερουσίαν (ἆθλον γὰρ ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς ἀρετῆς ἐστίν), ὁ δὲ δῆμος διὰ τὴν ἐφορείαν· καθίσταται γὰρ ἐξ ἁπάντων—ἀλλ' αἱρετὴν ἔδει τὴν ἀρχὴν εἶναι ταύτην ἐξ ἁπάν-* 16
των μέν, μὴ τὸν τρόπον δὲ τοῦτον ὃν νῦν, παιδαριώδης γάρ ἐστι λίαν. Ἔτι δὲ καὶ κρίσεών εἰσι μεγάλων κύριοι, ὄντες οἱ τυχόντες, διόπερ οὐκ αὐτογνώμονας βέλτιον κρίνειν ἀλλὰ κατὰ τὰ γράμματα καὶ τοὺς νόμους. Ἔστι δὲ καὶ ἡ δίαιτα τῶν ἐφόρων οὐχ ὁμολογουμένη τῷ βουλήματι τῆς πόλεως [b] *αὐτὴ* [c] *μὲν γὰρ ἀνειμένη λίαν ἐστίν, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις μᾶλλον ὑπερβάλλει ἐπὶ τὸ σκληρόν, ὥστε μὴ δύνασθαι καρτερεῖν ἀλλὰ λάθρᾳ τὸν νόμον ἀποδιδράσκοντας ἀπολαύειν τῶν σωματικῶν ἡδονῶν. Ἔχει δὲ καὶ τὰ περὶ τὴν τῶν γερόντων* 17
ἀρχὴν οὐ καλῶς αὐτοῖς. Ἐπιεικῶν μὲν γὰρ ὄντων καὶ πεπαιδευμένων ἱκανῶς πρὸς ἀνδραγαθίαν τάχ' ἂν εἴπειέ τις συμφέρειν τῇ πόλει, καίτοι τόγε διὰ βίου κυρίους εἶναι κρίσεων μεγάλων ἀμφισβητήσιμον (ἔστι γάρ, ὥσπερ καὶ σώμα-

---

[a] *κατὰ ταὐτὰ* Bernays: *ταὐτά, ταῦτα, αὐτά* χ'/φα
[b] *πολιτείας* Scaliger
[c] *αὕτη* ΓΜP¹Η

στον εἰς ἡμᾶς καὶ τοιοῦτο θὰ παραμείνῃ μέχρις οὗ εὑρεθῇ στοιχεῖον τι νέον νὰ μᾶς διαφωτίσῃ. Φαίνεται ὅμως ὅτι δωροδοκηθέντες ἔφοροι προέβησαν εἰς ἐνέργειαν, ἐξ ἧς μέγας κίνδυνος δι' αὐτὴν τὴν πόλιν προέκυψεν. Ἴσως νὰ μὴ εἶναι ἄσχετον πρὸς τὸ γεγονὸς τοῦτο τὸ ἐν τῇ Ῥητορικῇ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους σημει-

παραμένουν εἰς τὰ αὐτά· ὑπὸ τοιούτων διαθέσεων λοιπὸν ἐμφοροῦνται οἱ μὲν βασιλεῖς διὰ τὸ ἀξίωμά των, οἱ δὲ εὐγενεῖς διὰ τὴν γερουσίαν —(διότι ὡς ἔπαθλον τῆς ἰδιαιτέρας ἀξίας των ὑπάρχει δι᾿ αὐτοὺς τὸ ἀξίωμα τοῦτο) — ὁ δὲ λαὸς διὰ τὴν ἐφορείαν, ἀφοῦ οἱ ἔφοροι ἐξ ὁλοκλήρου τοῦ
λαοῦ καθίστανται. Ἡ πολιτικὴ ὅμως αὕτη ἀρχὴ ἔπρεπε μὲν 16
ἐξ ὅλων τῶν πολιτῶν νὰ καθίσταται δι᾿ ἐκλογῆς, ἀλλ᾿ οὐχὶ κατὰ τὸν νῦν κρατοῦντα τρόπον, καθ᾿ ὅσον εἶναι λίαν παιδαριώδης οὗτος. Ἔπειτα ἐνῶ εἶναι συνήθως τυχόντες ἄνθρωποι, ἀποφαίνονται ἐπὶ τῶν μεγίστων ὑποθέσεων, διὸ καὶ τὸ καλύτερον ἦτο νὰ ἀποφαίνωνται οὐχὶ κατὰ τὴν ἰδίαν κρίσιν, ἀλλὰ κατὰ τὰ γραπτὰ θέσμια καὶ τοὺς νόμους. Ἐπὶ πλέον καὶ ὁ τρόπος τοῦ βίου τῶν ἐφόρων δὲν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν νόμων τῆς πόλεως· διότι ἐνῶ τῶν ἄλλων ὁ βίος ὑποβάλλεται εἰς σκληροὺς περιορισμούς, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ ὑπομείνουν, ἀλλὰ λάθρα τοὺς νόμους ὑπεκφεύγοντες νὰ ἀπολαύουν τὰς σωματικὰς ἡδονάς, ὁ βίος τῶν ἐφό-
ρων εἶναι ὑπερβολικὰ ἀχαλίνωτος. Ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ἀρχῆς 17
τῶν γερόντων[28] δὲν εὑρίσκονται καλῶς θεσμοθετημένα. Διότι δύναται μέν τις νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι ὠφέλιμος διὰ τὴν πόλιν, ἐφ᾿ ὅσον σύγκειται ἐξ ἀνθρώπων μετριοπαθῶν διὰ τὴν ὡριμότητα καὶ ἱκανῶς διαπαιδαγωγηθέντων εἰς ἀξιοπρέπειαν διὰ βίου ἀνδροπρεποῦς, ἀλλ᾿ ἡ ὠφέλεια αὕτη ἀποβαίνει ἀμφισβητήσιμος προκειμένου νὰ εἶναι οὗτοι διὰ βίου κύριοι τῶν μεγάλων τῆς πολιτείας ὑποθέσεων (διότι, ὡς τοῦ σώματος οὕτω καὶ τῆς διανοίας ὑπάρ-

---

ούμενον ἀνέκδοτον (III, xviii) *. [28]) Ἡ γερουσία ἀπετελεῖτο

---

*) Εἷς ἐκ τῶν Ἐφόρων δίδων εἰς τοὺς διαδόχους των εὐθύνας ἠρωτήθη ἐὰν δικαίως διὰ τὴν πρᾶξιν των ἐ θ α ν α τ ώ θ η σ α ν οἱ λοιποὶ συνάδελφοί του· δώσας καταφατικὴν ἀπόκρισιν ἠρωτήθη ἐὰν καὶ αὐτὸς ἦτο σύμφωνος μὲ ὅ,τι ἐκεινοι ἔπραξαν· ἀπαντήσας καὶ πάλιν καταφατικῶς ἠρωτήθη τὸ τρίτον, ἐὰν καὶ αὐτὸς δικαίως θὰ ἐθανατοῦτο — «Ὄχι βεβαίως, ἀπήντησε· διότι ἐκεῖνοι μὲν ἔπραξαν ταῦτα ἐξαγορασθέντες, ἐγὼ δὲ ἐκ πεποιθήσεως». Δεδομένου ὅτι δὲν ἀναφέρεται ἄλλη τις ὑπόθεσις τοιαύτης σοβαρότητος ὥστε νὰ καταδικασθοῦν εἰς θάνατον οἱ πανίσχυροι ἔφοροι, τεκμαίρεται ὅτι ἴσως νὰ πρόκειται περὶ τῆς σκοτεινῆς αὐτῆς ὑποθέσεως τὴν ὁποίαν ὑπαινίσσονται τὰ Πολιτικά.

1271a *τος, καὶ διανοίας γῆρας) τὸν τρόπον δὲ τοῦτον πεπαιδευμέ-*
νων ὥστε καὶ τὸν νομοθέτην αὐτὸν ἀπιστεῖν ὡς οὐκ ἀγα-
θοῖς ἀνδράσιν, οὐκ ἀσφαλές. Φαίνονται δὲ καὶ καταδωρο- 18
δοκούμενοι καὶ καταχαριζόμενοι πολλὰ τῶν κοινῶν οἱ κεκοι-
νωνηκότες τῆς ἀρχῆς ταύτης· διόπερ βέλτιον αὐτοὺς μὴ
ἀνευθύνους[a] *εἶναι, νῦν δ' εἰσίν. Δόξειε δ' ἂν ἡ τῶν ἐφό-*
ρων ἀρχὴ πάσας εὐθύνειν τὰς ἀρχάς· τοῦτο δὲ τῇ ἐφορείᾳ
μέγα λίαν τὸ δῶρον, καὶ τὸν τρόπον οὐ τοῦτον λέγομεν δι-
δόναι δεῖν τὰς εὐθύνας. Ἔτι δὲ καὶ τὴν αἵρεσιν ἣν ποιοῦν-
ται τῶν γερόντων κατά τε τὴν κρίσιν ἐστὶ παιδαριώδης, καὶ
τὸ αὐτὸν αἰτεῖσθαι τὸν ἀξιωθησόμενον τῆς ἀρχῆς οὐκ ὀρθῶς
ἔχει· δεῖ γὰρ καὶ βουλόμενον καὶ μὴ βουλόμενον ἄρχειν τὸν
ἄξιον τῆς ἀρχῆς. Νῦν δ' ὅπερ καὶ περὶ τὴν ἄλλην πολιτείαν 19
ὁ νομοθέτης φαίνεται ποιῶν· φιλοτίμους γὰρ κατασκευάζων
τοὺς πολίτας τούτῳ κέχρηται πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν γερόντων,
οὐδεὶς γὰρ ἂν ἄρχειν αἰτήσαιτο μὴ φιλότιμος ὤν· καίτοι
τῶν γ' ἀδικημάτων ἑκουσίων τὰ πλεῖστα συμβαίνει σχεδὸν
διὰ φιλοτιμίαν καὶ διὰ φιλοχρηματίαν τοῖς ἀνθρώποις.
Περὶ δὲ βασιλείας, εἰ μὲν μὴ βέλτιόν ἐστιν ὑπάρχειν ταῖς 20

---

[a] *ἀνυπευθύνους* Sylburg

ἐκ τριάκοντα μελῶν ἐκ τῶν τριάκοντα εὐγενῶν γενῶν τῆς Λακωνικῆς, δύο δὲ ἐκ τούτων εἶχον τὴν ἀρχὴν κληρονομικῶς καὶ ἦσαν οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης, κατὰ θεσμὸν διάκριτον, ὁμόψηφοι ὅμως καὶ σύνεδροι τῶν Γερόντων. Οἱ λοιποὶ ἐξελέγοντο ἀριστίνδην καὶ ἔφερον ἰσοβίως τὸ ἀξίωμα· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν προήδρευον τούτων οἱ βασιλεῖς, κατόπιν ὅμως οἱ ἔφοροι, κυρίως δὲ ὁ προεστὼς αὐτῶν, ὁ ἔφορος τῆς πρώτης περιφερείας τῆς Σπάρτης, ἀφ' οὗ καὶ τὸ ἔτος ἐπωνυμεῖτο. Κατὰ τὰς συνεδριάσεις ὤφειλον νὰ παρίστανται καὶ οἱ δύο βασιλεῖς, εἰς ἣν δὲ περίπτωσιν ἔλειπεν ὁ εἷς ἐλογίζετο καὶ ὁ ἄλλος ἀπών, ἀνελάμβανε δὲ εἷς τῶν Γερόντων σὺν τῇ ἰδίᾳ καὶ τὰς δύο βασιλικὰς ψήφους. Ἡ γερουσία ἐν τῇ πολιτικῇ τάξει ἦτο τὸ μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ βάρος, ἰσορροποῦσα διὰ τῆς ἐπεμβάσεώς της τὴν πολιτικὴν

χει γῆρας). Διαπαιδαγωγηθέντες δὲ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ νομοθέτης νὰ δυσπιστῇ πρὸς αὐτούς, ὡς πρὸς ἄνδρας ὑπόπτους, οὐδεμίαν ἐγγύησιν ἀσφαλείας παρέχουν. Γνωστὸν δὲ ὅτι ἀπλήστως δωροδοκοῦνται καὶ πολλὰ 18
τῶν δημοσίων καταχαρίζονται οἱ μετέχοντες ταύτης τῆς ἀρχῆς· διὸ καὶ καλύτερον εἶναι νὰ μὴ εἶναι οὗτοι, ἐνῷ τώρα εἶναι, ἀνυπεύθυνοι. Καὶ ἐπικρατεῖ μὲν ἴσως ἡ ἀντίληψις ὅτι πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ δίδουν εὐθύνας εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ἐφόρων· ἀλλὰ διὰ τὴν ἐφορείαν, τί ὑπερβολικῶς μέγα τὸ δῶρον τοῦτο! · ἀλλὰ δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ δίδωνται εὐθῦναι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον[24]. Πρὸς τούτοις καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐκλέγουν τὰ μέλη τῆς γερουσίας εἶναι κατὰ τὴν κρισιν παιδαριώδης, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι αὐτὸς ὁ ἀξιωθησόμενος τῆς ἀρχῆς αἰτεῖ τὴν ἐκλογήν του, δὲν ἔχει ὀρθῶς· διότι πρέπει ὁ ἄξιος τῆς ἀρχῆς νὰ ἀναλαμβάνῃ τὸ ἀξίωμα, εἴτε θέλει εἴτε δὲν θέλει. Ἐνταῦθα ὅμως ὁ νομοθέτης ἀπο- 19
δεικνύεται πράττων ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καὶ διὰ τῶν ἄλλων θεσμῶν τοῦ πολιτεύματος σκοπεῖ· ὑποθάλπων δηλαδὴ πανταχοῦ τὴν φιλοδοξίαν τῶν πολιτῶν, τὸ αὐτὸ συναίσθημα χρησιμοποιεῖ καὶ διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν γερόντων, καθ' ὅσον κρίνει ὅτι οὐδεὶς θὰ ἐπεζήτει τὸ ἀξίωμα τοῦτο μὴ ὢν φιλόδοξος· — καὶ ὅμως τὰ πλεῖστα τουλάχιστον τῶν ἐξ ἐσκεμμένης προθέσεως ἀδικημάτων ἐλατήριον ἔχουν τὴν φιλοδοξίαν ἢ τὴν φιλοχρηματίαν. Περὶ τῆς βασιλείας δέ, ἐὰν εἶναι 20

ζωήν, ὁσάκις ἐταράσσετο ὑπὸ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου στοιχείου· κατ' οὐσίαν ὅμως ἀπετέλει μετὰ τῆς ἐφορείας αὕτη ὡς ἀρχὴ προβουλεύουσα μετ' ἐκείνης ὡς ἐκτελεστικῆς, τὴν κυρίαρχον τῆς πόλως ἐξουσίαν· καὶ ὑπῆρχε μὲν παλαιὰ ῥήτρα τῶν νόμων καθ' ἣν τὴν κυρίαρχον γνώμην ἐπὶ τῶν βουλευμάτων τῆς γερουσίας εἶχεν ὁ λαός. ἀλλ' αὕτη κατὰ φυσικὸν λόγον ἠτόνησε. διότι ἡ γερουσία (μετὰ τῶν βασιλέων) ἔλαβε βαθμηδὸν τὸ δικαίωμα νὰ ἀκυρώνῃ ἐκ τῶν ἀποφάσεων τοῦ λαοῦ ὅσας ἤθελε θεωρήσει στρεβλάς. [24]) Εἰρωνικῶς ἐνταῦθα λέγονται ταῦτα, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν πέντε ἀγροῖκοι ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ νὰ ἐξαρκέσουν

πόλεσιν ἢ βέλτιον, [a] *ἄλλος ἔστω λόγος· ἀλλὰ μὴν βέλτιόν γε*
μὴ καθάπερ νῦν, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ βίον ἕκαστον κρίνε-
σθαι τῶν βασιλέων. Ὅτι δ' ὁ νομοθέτης οὐδ' αὐτὸς οἴεται
δύνασθαι ποιεῖν καλοὺς κἀγαθούς, δῆλον· ἀπιστεῖ γοῦν ὡς
οὐκ οὖσιν ἱκανῶς ἀγαθοῖς ἀνδράσιν· διόπερ ἐξέπεμπον συμ-
πρεσβευτὰς τοὺς ἐχθρούς, καὶ σωτηρίαν ἐνόμιζον τῇ πόλει
εἶναι τὸ στασιάζειν τοὺς βασιλεῖς. Οὐ καλῶς δ' οὐδὲ περὶ 21
τὰ συσσίτια τὰ καλούμενα φιδίτια [b] *νενομοθέτηται τῷ κατα-*
στήσαντι πρῶτον. Ἔδει γὰρ ἀπὸ κοινοῦ μᾶλλον εἶναι τὴν
σύνοδον, καθάπερ ἐν Κρήτῃ· παρὰ δὲ τοῖς Λάκωσιν ἕκαστον
δεῖ φέρειν, καὶ σφόδρα πενήτων ἐνίων ὄντων καὶ τοῦτο τὸ
ἀνάλωμα οὐ δυναμένων δαπανᾶν, ὥστε συμβαίνειν [c] *τοὐναν-*
τίον τῷ νομοθέτῃ τῆς προαιρέσεως. Βούλεται μὲν γὰρ δη-
μοκρατικὸν εἶναι τὸ κατασκεύασμα τῶν συσσιτίων, γίνεται
δ' ἥκιστα δημοκρατικὸν οὕτω νενομοθετημένον· μετέχειν
μὲν γὰρ οὐ ῥᾴδιον τοῖς λίαν πένησιν, ὅρος δὲ τῆς πολιτείας
οὗτός ἐστιν αὐτοῖς ὁ πάτριος, τὸν μὴ δυνάμενον τοῦτο τὸ
τέλος φέρειν μὴ μετέχειν αὐτῆς. Τῷ δὲ περὶ τοὺς ναυάρ- 22
χους νόμῳ καὶ ἕτεροί τινες ἐπιτετιμήκασιν, ὀρθῶς ἐπιτιμῶν-
τες· στάσεως γὰρ γίνεται αἴτιος, ἐπὶ γὰρ τοῖς βασιλεῦσιν

---

[a] *sed et si melius* Guil.
[b] *φιλίτια* χ'/φα Π[1]
[c] *συμβαίνειν* Bekker καὶ ἥσσονος ἀξίας χ'/φα· τὰ λοιπὰ φέρουσι *συμβαίνει*

διὰ τὸν πλήρη καὶ ἀσφαλῆ, ἴσως δὲ καὶ ἔντιμον ἔλεγχον ὅλων τῶν ἀρχῶν τῆς πολιτείας. [25]) Δύο ἐκ τῶν ἐφόρων συνεξεστράτευον καὶ γενικῶς ἠκολούθουν εἰς πᾶσαν ἀποστολὴν τὸν ἀρχιστράτηγον ἢ πρεσβεύοντα βασιλέα πρὸς ἐπιτήρησιν τῶν πράξεών του· ἀλλὰ καὶ οὗτος ὡς ἐπέστρεφε κατὰ πρῶτον παρουσιάζετο εἰς τοὺς ἐφόρους, εἰς οὓς καὶ ἔδιδε λόγον τῶν πράξεών του. [26]) Κατὰ βασικὸν θεσμόν, ὡς γνωστόν, τοῦ δημοσίου τῆς Σπάρτης δικαίου, οἱ πολῖται ἐτρέφοντο ἐκτὸς τῆς οἰκίας εἰς κοινὰ

διὰ τὰς πόλεις προτιμότερον νὰ ὑπάρχῃ ἢ ὄχι, ἀλλαχοῦ θὰ ὁμιλήσωμεν· ἀλλὰ προτιμότερον εἶναι, οὐχὶ ὡς γίνεται σήμερον, ἀλλὰ κατὰ τὴν διαγωγὴν ἣν ἐπέδειξεν ἕκαστος τῶν βασιλέων νὰ κρίνεται. Τὸ ὅτι δὲ καὶ αὐτὸς ὁ νομοθέτης δὲν πιστεύει ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ τοὺς καταστήσῃ τελείους, εἶναι φανερόν· διότι δυσπιστεῖ πρὸς αὐτούς, ὡς ἀπέναντι ἀνθρώπων οὐχὶ ἀρκετὰ ἀγαθῶν. Διότι οἱ νόμοι συναπέστελλον μετὰ τῶν βασιλέων εἰς τὰς πρεσβείας[25] τοὺς ἐχθρούς των ἐφόρους καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους τῶν βασιλέων διχόνοιαν αἰτίαν σωτηρίας διὰ τὴν πόλιν ἐνόμιζον. Ἐπίσης δὲν 21
ἔχουν καλῶς τὰ γενομοθετημένα περὶ τὰ συσσίτια τὰ καλούμενα *φιδίτια*,[26] ὑπὸ τοῦ πρώτου συστήσαντος ταῦτα. Διότι ἔπρεπε μᾶλλον ὑπὸ τοῦ δημοσίου, ὡς ἀκριβῶς ἐν Κρήτῃ γίνεται, νὰ εἰσφέρωνται τὰ τῶν συσσιτίων. Παρὰ τοῖς Λάκωσι δὲ κρατεῖ ὅπως ἕκαστος τὸ ἴδιον φέρῃ, μολονότι τινὲς ἕνεκεν τῆς ἄκρας πενίας των δὲν δύνανται νὰ ὑποβάλλωνται εἰς αὐτὴν τὴν δαπάνην· συνεπῶς, συμβαίνει τὸ ἀντίθετον ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἐσκόπει ὁ νομοθέτης. Ἐνῷ δηλαδὴ οὗτος ἐσκόπει νὰ καταστήσῃ διὰ τῶν συσσιτίων δημοκρατικὸν θεσμόν, ὡς ὁ θεσμὸς οὗτος εὑρίσκεται γενομοθετημένος ἥκιστα δημοκρατικὸς καταντᾷ· διότι δὲν εἶναι εὔκολον εἰς τοὺς λίαν πένητας νὰ μετέχουν τῶν συσσιτίων, ὅρος δὲ πατροπαράδοτος ἐν τῇ πολιτείᾳ αὐτῶν ὑπάρχει οὗτος, ὁ μὴ δυνάμενος νὰ συνεισφέρῃ τὸ ἴδιον ἐν τῷ συσσιτίῳ νὰ μὴ μετέχῃ αὐτῆς. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὸν περὶ τῶν ναυάρχων νόμον 22
καὶ ἄλλοι ἐπέκριναν τοῦτον, ὀρθῶς δέ· διότι γίνεται αἰτία διαταραχῆς τοῦ πολιτεύματος, καθ' ὅσον παρὰ τοὺς βασι-

---

συσσίτια, εἰς τὰ ὁποῖα ἕκαστος συνεισέφερε τὸ ἴδιον· ὁ μὴ δυνάμενος νὰ εἰσφέρῃ ἐξέπιπτε τῆς θέσεως τοῦ πολίτου. Ὁ θεσμὸς ὑπῆρξε τὰ μάλιστα ἐπαχθής, διότι πλούσιοι καὶ πένητες τὰς αὐτὰς παρεῖχον εἰς τὴν πολιτείαν ὑπηρεσιας, ἐνῷ δὲ εὐκολώτατον ἦτο εἰς τὸν πλούσιον νὰ εἰσφέρῃ τὸ μερίδιόν του, κατ' ἐξοχὴν δύσκολον ἦτο εἰς τὸν πτωχόν, ὁσάκις μάλιστα οὗτος ἔδει νὰ μεριμνᾷ

οὖσι στρατηγοῖς ἀϊδίοις ἡ ναυαρχία σχεδὸν ἑτέρα βασιλεία καθέστηκεν. Καὶ ὡδὶ δὲ τῇ ὑποθέσει τοῦ νομοθέτου ἐπιτιμή-
1271b *σειεν ἄν τις, ὅπερ καὶ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις ἐπιτετίμηκεν· Πρὸς γὰρ μέρος ἀρετῆς ἡ πᾶσα σύνταξις τῶν νόμων ἐστί, τὴν πολεμικήν· αὕτη γὰρ χρησίμη πρὸς τὸ κρατεῖν. Τοιγαροῦν ἐσῴζοντο μὲν πολεμοῦντες, ἀπώλλυντο δὲ ἄρξαντες διὰ τὸ μὴ ἐπίστασθαι σχολάζειν μηδὲ ἠσκηκέναι μηδεμίαν ἄσκησιν ἑτέραν κυριωτέραν τῆς πολεμικῆς. Τούτου δὲ ἁμάρτημα* 23
οὐκ ἔλαττον· νομίζουσι μὲν γὰρ γίνεσθαι τἀγαθὰ τὰ περιμάχητα δι' ἀρετῆς μᾶλλον ἢ κακίας, καὶ τοῦτο μὲν καλῶς, ὅτι μέντοι ταῦτα κρείττω τῆς ἀρετῆς ὑπολαμβάνουσιν, οὐ καλῶς. Φαύλως δ' ἔχει καὶ περὶ τὰ κοινὰ χρήματα τοῖς Σπαρτιάταις· οὔτε γὰρ ἐν τῷ κοινῷ τῆς πόλεώς ἐστιν οὐδὲν πολέμους μεγάλους ἀναγκαζομένοις πολεμεῖν, εἰσφέρουσί τε κακῶς, διὰ γὰρ τὸ τῶν Σπαρτιατῶν εἶναι τὴν πλείστην γῆν οὐκ ἐξετάζουσιν ἀλλήλων τὰς εἰσφοράς. Ἀποβέβηκέ τε τοὐναντίον τῷ νομοθέτῃ τοῦ συμφέροντος· τὴν μὲν γὰρ πόλιν πεποίηκεν ἀχρήματον, τοὺς δ' ἰδιώτας φιλοχρημάτους. Περὶ μὲν οὖν τῆς Λακεδαιμονίων πολιτείας ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω· ταῦτα γάρ ἐστιν μάλιστ' ἄν τις ἐπιτιμήσειεν.

10. *Ἡ Κρητικὴ πολιτεία πάρεγγυς μέν ἐστι ταύτης,* VII
ἔχει δὲ μικρὰ μὲν οὐ χεῖρον, τὸ δὲ πλεῖον ἧττον γλαφυρῶς.

καὶ διὰ τὴν ἐν τῷ οἴκῳ διατροφὴν τῶν τέκνων του. [27]) Ὁ θεσμὸς τῆς ναυαρχίας ἐνομοθετήθη μετὰ τὸ 510 π.Χ., σκοπὸς δὲ τῆς καθιερώσεως τοῦ θεσμοῦ ἦτο ὁ περιορισμὸς τῆς δυνάμεως τῶν βασιλέων. Ἦτο ἐνιαυσία καὶ δὲν ἐπετρέπετο νὰ τὴν ἀναλάβῃ δὶς ὁ αὐτός. [28]) Πρβλ. Πλάτων. ΝΟΜ. 630Ε. [29]) Πρόκειται περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ πλούτου.

ΚΕΦ. VII § 1 περὶ τῆς συγγενείας τοῦ Κρητικοῦ καὶ Σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος· § 2 περὶ τῆς ἐπικαίρου δι' ἡγεμονίαν θέσεως τῆς Σπάρτης· § 3 περὶ τῶν ἀντιστοίχων θεσμῶν Σπαρτιατικοῦ καὶ Κρητικοῦ πολιτεύματος· § 4 τὰ περὶ τὰ συσσίτια· § § 5-8 τὰ πρὸς περιστολὴν τῆς πολυ-

λεῖς οἵτινες εἶναι οἱ κατὰ ξηρὰν ἀρχηγοὶ διὰ βίου προστίθεται ἡ ναυαρχία[27], ἥτις σχεδὸν δευτέρα βασιλεία καθίσταται. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἄλλην θεμελιώδη ἀρχὴν τοῦ νομοθέτου θὰ ἐπέκρινέ τις, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις[28] ἐπέκρινε· ὁλόκληρον τουτέστι τὸ πολιτικὸν σύνταγμα τούτων ἀποβλέπει εἰς τὴν παρὰ τοῖς πολίταις καλλιέργειαν μιᾶς μόνον ἀρετῆς, τῆς πολεμικῆς, ἥτις ὅμως εἶναι μέρος τῆς ἀρετῆς τοῦ πολίτου· καὶ καλλιεργοῦν ταύτην καθ' ὅσον αὕτη ἐξασφαλίζει τὴν ἡγεμονίαν. Οὕτω ὅμως συνέβαινε νὰ σώζωνται μὲν πολεμοῦντες, νὰ καταστρέφωνται δὲ ἡγεμονεύοντες· διότι δὲν ἔμαθον νὰ ζοῦν ἐν εἰρήνῃ καὶ οὐδεμίαν ἄλλην δεξιότητα κυριωτέραν τῆς πολεμικῆς εἶχον καλλιεργήσει. Σφάλμα δὲ οὐχὶ ἐλαφρότερον τούτου εἶναι παρ' 23
αὐτοῖς καὶ τὸ ἑξῆς· ἔχουν τὴν γνώμην ὅτι τὰ περιμάχητα[29] τῶν ἀγαθῶν δι' ἀρετῆς μᾶλλον ἢ διὰ κακίας ἀποκτῶνται, καὶ ὀρθῶς τοῦτο· οὐχὶ ὅμως ὀρθῶς ἐκλαμβάνουν ταῦτα ὡς ἀνώτερα τῆς ἀρετῆς. Κακῶς ἐπίσης ἔχουν καὶ τὰ περὶ τῶν δημοσίων χρημάτων νενομοθετημένα παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις· διότι ὁσάκις καλεῖ ἡ ἀνάγκη νὰ διεξάγουν μεγάλους πολέμους, οὐδὲν εὑρίσκεται ὑπάρχον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, οἱ ἴδιοι δὲ κατὰ τὸν χειρότερον τρόπον συνεισφέρουν· διότι οἱ Σπαρτιᾶται, ἐπειδὴ ἀνήκει ἡ περισσοτέρα χώρα εἰς τοὺς ἰδίους, δὲν ἐλέγχουν ἐπαρκῶς τὰς εἰσφορὰς ἀλλήλων. Ἀπέβη δὲ ἡ τοιαύτη νομοθεσία, παρὰ τὰς προσδοκίας τοῦ νομοθέτου, ἐναντίον τοῦ συμφέροντος, διότι τὴν μὲν πόλιν ἀχρήματον, τοὺς δὲ πολίτας φιλοχρημάτους κατέστησε.

10 ΚΕΦ. VII Τὸ πολίτευμα δὲ τῆς Κρήτης[1] εὑρί- 1
σκεται μὲν πλησίον τοῦ τῆς Σπάρτης, ἀλλ' ἐκ τῶν θεσμῶν του ὀλίγοι εἶναι οἱ μὴ χείρονες τῶν ἀντιστοι-

---

τεκνίας, περὶ ὀλιγοσιτίας καὶ περὶ τῶν *Κόσμων*· § 8 περὶ τῆς θέσεως τῶν περιοίκων καὶ τῶν εἱλώτων.

[1]) Αἱ κατὰ τὸν XII καὶ XI αἰῶνα ἐπιδρομαὶ τῶν Δωριέων

Καὶ γὰρ ἔοικε καὶ λέγεται δὲ τὰ πλεῖστα μεμιμῆσθαι τὴν Κρητικὴν πολιτείαν ἡ τῶν Λακώνων, τὰ δὲ πλεῖστα τῶν ἀρχαίων ἧττον διήρθρωται τῶν νεωτέρων. Φασὶ γὰρ τὸν Λυκοῦργον ὅτε τὴν ἐπιτροπείαν τὴν Χαριλάου[a] *τοῦ βασιλέως καταλι-*

---

[a] *Χαριλάου* πρβλ. 1316a$_{34}$: *Χαρίλου* ἐνταῦθα τὰ χ'/φα

ἐπέφερον ὡς γνωστὸν τὴν τελικὴν καταστροφὴν τοῦ θαυμασίου Κρητικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ὁποίου τὴν μὲν ὕπαρξιν ὑπηνίσσοντο αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις, τὰ δὲ λείψανα ἀνέσκαψεν ἐν Φαιστῷ καὶ Κνωσσῷ ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη. Τὰ πολεμοχαρῆ καὶ βάρβαρα στίφη τῶν ἐπιδρομέων τούτων κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπεδόθησαν εἰς τὴν τελείαν καταστροφὴν καὶ διαρπαγὴν τῶν πλουσίων τῆς Κρήτης κέντρων, κατόπιν ὅμως, ἀνίκανα νὰ ὑποταχθοῦν εἰς ἰδίαν τάξιν πολιτικῆς κοινωνίας, ὅλως δὲ ἄπειρα γεωργίας, κτηνοτροφίας καὶ βιομηχανικοῦ πορισμοῦ τῶν ἐπιτηδείων, ἠναγκάσθησαν νὰ ἔλθουν εἰς συνθηκολόγησιν μὲ τὴν κρατοῦσαν ἐν τῇ χώρᾳ ἀριστοκρατίαν, τῆς παλαιᾶς καὶ ἐνδόξου ἡρωϊκῆς βασιλείας πρὸ πολλοῦ καταλυθείσης. Πρῶτοι εἰς τοιαύτην συνθηκολόγησιν ἦλθον οἱ εἰς Λύκτον ἐπιδραμόντες Δωριεῖς. Εἰς ἀμφότερα δὲ τὰ συνθηκολογήσαντα μέρη συνέφερεν ἡ συμβίωσις· διότι καὶ οἱ ἐπιδρομεῖς εἶχον ἀνάγκην διοικητικῆς τάξεως καὶ γεωργῶν παρ' ὧν νὰ τρέφωνται, καὶ οἱ ἐντόπιοι ἄρχοντες εἶχον ἀνάγκην ἀκμαίου καὶ ἐμπειροπολέμου στρατοῦ ὅπως προστατεύῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς κινδύνους. Ἡ γῆ διῃρέθη εἰς δύο μέρη· ἐκ τούτων τὸ ἓν ἀνῆκεν εἰς τὸ δημόσιον, τὸ δὲ ἄλλο περιελάμβανε τὰ κτήματα τῶν εὐγενῶν Κρητῶν καὶ τῶν περιοίκων, τοῦ λαϊκοῦ τουτέστιν ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ· καὶ ἡ μὲν δημοσία γῆ ἐκαλλιεργεῖτο τῇ ἐπιμελείᾳ τῶν ἀρχόντων καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν περιοίκων ὑπὸ τάξεως δούλων, οἵτινες ἐκαλοῦντο «κλαρῶται», τὰ δὲ τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν περιοίκων ἐπίσης ὑπὸ τάξεως δούλων οἵτινες ἐκαλοῦντο «ἀφαμιῶται». Τρίτη τις τάξις δούλων τοῦ δημοσίου ἦσαν οἱ «μνωῖται». Καὶ ἡ μὲν ὑφισταμένη τάξις τῆς ἀριστοκρατικῆς πολιτείας διετηρήθη· διότι τὰ ἀνώτατα πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀξιώματα περιεβάλλοντο δέκα ἄνδρες, καλούμενοι *Κόσμοι* (ἐκ τοῦ *Κοσμῶ*=τακτοποιῶ, διοικῶ).

Περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ κρατούντων.

χων ἐκείνου, οἱ περισσότεροι δὲ ὀλιγώτερον τῶν ἐκείνου ἐπεξειργασμένοι. Διότι καὶ φανερὸν εἶναι καὶ θρυλούμενον ὅτι τὸ Λακωνικὸν πολίτευμα συνετάχθη κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Κρητικοῦ[2]· ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν ἀρχαίων πολιτευμάτων εἶναι κατὰ τὴν συνάρθρωσιν χαλαρώτερα τῶν νεωτέρων. Ἱστορεῖται δὲ ὅτι ὁ Λυκοῦργος, ὅτε παραιτήσας τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ βασιλέως Χαριλάου[3] ἀπεδήμησε, τότε

προερχόμενοι ἅπαντες ἐκ τῶν (δέκα?) ἐντοπίων ἀνωτάτων γενῶν, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ ἐξελέγοντο. Τὴν στρατιωτικὴν ἀφ' ἑτέρου δύναμιν τῆς πόλεως ἀπετέλεσαν οἱ Δωριεῖς, τοὺς ὁποίους ἀνέλαβεν ἡ πόλις νὰ διατρέφῃ· πράγματι δὲ οὗτοι ἐτρέφοντο ἐν κοινοῖς συσσιτίοις, ὡς καὶ ἐν τῇ Σπάρτῃ, οὐχὶ ὅμως δι' ἰδίας ἑκάστου εἰσφορᾶς, ἀλλὰ δι' εἰσφορᾶς τοῦ δημοσίου ἐκ τῶν καρπῶν τῆς πρὸς τοῦτο ἀφορισθείσης εἰς τὸ δημόσιον γῆς. Πολιτικὸν δικαίωμα εἰς τούτους τέλος ἐδόθη νὰ συγκροτοῦν μόνοι αὐτοὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' αὕτη οὐδὲν ἄλλο δικαίωμα εἶχεν ἢ νὰ προσεπικυρώνῃ τὰς ἀποφάσεις τῶν «Κόσμων». [2]) Εἶναι φανερὸν ὅτι οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο ἐπλάσθη καθ' ὑπόδειγμα τοῦ ἑτέρου· τὴν γνώμην ὅτι τὸ Λακωνικὸν συνετάχθη κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Κρητικοῦ, τὴν ὁποίαν ἡ ἀρχαία παράδοσις γενικῶς συμμερίζεται, δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς λίαν ἀφελῆ, γνωρίζοντες ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν πολιτευμάτων ὅτι οὐδέποτε ταῦτα, καὶ πολλῷ μᾶλλον παρὰ βαρβάροις ἔτι λαοῖς, ἐγκαθίστανται ἐκ μιμητικοῦ ζήλου, ἀλλ' ὅτι ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς ἀνάγκας ἑκάστου λαοῦ σχετικῶς πρὸς τὸ τῆς ἀναπτύξεως στάδιον εἰς ὃ εὑρίσκεται καὶ σχετικώτατα πρὸς τὰς εἰδικὰς συνθήκας τοῦ βίου του. Οὕτω τὰς ὁμοιότητας τῶν δύο πολιτευμάτων ἐξηγοῦμεν ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι πρόκειται περὶ τῶν αὐτῶν ἐπιδρομέων συνθηκολογησάντων μετὰ τοπικῆς ἀριστοκρατίας τοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς σκοπούς· τὰς διαφορὰς δέ, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ εἰδικαὶ διάφοροι συνθῆκαι, εἰς μὲν τοὺς Δωριεῖς τῆς Λακωνικῆς ἐξησφάλισαν θέσιν ὑπεροχῆς, εἰς δὲ τοὺς τῆς Κρήτης θέσιν μόνον βίον ἄνετον καὶ ἀπηλλαγμένον τῶν βιοτικῶν φροντίδων ἐγγυωμένην.

[3]) Εἶναι γνωστὰ τὰ μυθολογήματα ταῦτα καὶ ἐκ τοῦ Ἡροδότου (I, 66, ἔνθα ὁ ἐπιτροπευόμενος βασιλεὺς καλεῖται Λεώβοτος) περὶ τὸν Λυκοῦργον. Οὗτος κατὰ τὴν παράδοσιν κατήγετο ἐκ βασιλικοῦ γένους, ἐπετρόπευσε τὸν βασιλέα Λεώβοτον ἢ Χαρίλαον, μετὰ

*πῶν ἀπεδήμησεν, τότε τὸν πλεῖστον διατρῖψαι χρόνον περὶ
τὴν Κρήτην διὰ τὴν συγγένειαν· ἄποικοι γὰρ οἱ Λύκτιοι*[a]
*τῶν Λακώνων ἦσαν, κατέλαβον δ' οἱ πρὸς τὴν ἀποικίαν
ἐλθόντες τὴν τάξιν τῶν νόμων ὑπάρχουσαν ἐν τοῖς τότε κα-
τοικοῦσιν· διὸ καὶ νῦν οἱ περίοικοι τὸν αὐτὸν τρόπον χρῶν-
ται αὐτοῖς, ὡς κατασκευάσαντος Μίνω πρώτου τὴν τάξιν
τῶν νόμων. Δοκεῖ δ' ἡ νῆσος καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν τὴν Ἑλ-* 2
*ληνικὴν πεφυκέναι καὶ κεῖσθαι καλῶς· πάσῃ γὰρ ἐπίκειται
τῇ θαλάσσῃ, σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων ἱδρυμένων περὶ τὴν θά-
λασσαν πάντων· ἀπέχει γὰρ τῇ μὲν τῆς Πελοποννήσου μικρόν,
τῇ δὲ τῆς Ἀσίας τοῦ περὶ Τριόπιον τόπου καὶ Ῥόδου. Διὸ
καὶ τὴν τῆς θαλάσσης ἀρχὴν κατέσχεν ὁ Μίνως, καὶ τὰς νήσους
τὰς μὲν ἐχειρώσατο τὰς δ' ᾤκισεν, τέλος δὲ ἐπιθέμενος τῇ
Σικελίᾳ τὸν βίον ἐτελεύτησεν ἐκεῖ περὶ Κάμικον. Ἔχει δ'* 3
1272a *ἀνάλογον ἡ Κρητικὴ τάξις πρὸς τὴν Λακωνικήν. Γεωρ-
γοῦσί τε γὰρ τοῖς μὲν οἱ*[b] *εἵλωτες τοῖς δὲ Κρησὶν οἱ περί-
οικοι, καὶ συσσίτια παρ' ἀμφοτέροις ἐστίν, καὶ τό γε ἀρ-
χαῖον ἐκάλουν οἱ Λάκωνες οὐ φιδίτια*[c] *ἀλλ' ἄνδρια,*[d] *κα-
θάπερ οἱ Κρῆτες, ᾗ καὶ δῆλον ὅτι ἐκεῖθεν ἐλήλυθεν. Ἔτι
δὲ τῆς πολιτείας ἡ τάξις· οἱ μὲν γὰρ ἔφοροι τὴν αὐτὴν
ἔχουσι δύναμιν τοῖς ἐν τῇ Κρήτῃ καλουμένοις κόσμοις, πλὴν
οἱ μὲν ἔφοροι πέντε τὸν ἀριθμὸν οἱ δὲ κόσμοι δέκα εἰσίν·
οἱ δὲ γέροντες τοῖς γέρουσιν οὓς καλοῦσιν οἱ Κρῆτες βου-*

---

[a] *Λύκτιοι* : *κρῆτες* τὰ Χ'/φα Π¹

[b] *μὲν οἱ* ἐκδ. : *μὲν* χ'/φα

[c] *φιλίτια* χ'/φα Π¹

[d] *ἄνδρια* χ'/φα Π¹Η καὶ ἄλλως εἰς τὸ περιθώριον χ'/φου δευτερεύοντος : *ἀντρεῖα* Μ : *ἀνδρεῖα* ΓΠ¹

τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ ὁποίου ἀπῆλθεν εἰς Κρήτην πρὸς μελέτην τῆς ἐκεῖ νομοθεσίας, ὁπόθεν ἐπανελθὼν εἰς τοὺς Δελφοὺς ἐπέτυχε τὴν διὰ θεοπρόπων συνοδείαν αὐτοῦ εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπου ἀνεκοίνωσε τῇ ὑποστηρίξει τοῦ μαντείου τὴν νομοθεσίαν του κτλ.

τὸν πλεῖστον χρόνον διέτριψεν ἐν Κρήτῃ, διὰ τὸ ὁμόφυλον τῶν κατοίκων· καθ' ὅσον οἱ Λύκτιοι ἦσαν ἄποικοι ἐκ Λακωνίας, παρέλαβον δὲ ἐκεῖ ἐγκατασταθέντες τὴν νομοθεσίαν τὴν ὁποίαν εὗρον κρατοῦσαν μεταξὺ τῶν κατοίκων· ἀπόδειξις δὲ τούτου ὅτι καὶ σήμερον ἀκόμη οἱ περίοικοι τῶν ἐν Λύκτῳ διατηροῦν ἐν ἰσχύϊ τὸ σύστημα τοῦτο, ἐκ παραδόσεως πιστεύοντες ὅτι πρῶτος ὁ Μίνως καθιέρωσε μεταξὺ αὐτῶν νομοθεσίαν. Πιστεύεται δὲ γενικῶς ὅτι ἡ 2
φυσικὴ θέσις τῆς νήσου εἶναι κατ' ἐξοχὴν εὐνοϊκὴ διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς αὐτὴν τὴν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίαν· καθ' ὅσον δεσπόζει αὕτη ἐκ τοῦ μέσου ἐφ' ὅλης τῆς θαλάσσης πέριξ τῆς ὁποίας πάντες σχεδὸν οἱ Ἕλληνες εἶναι συγκεντρωμένοι· διότι μικρὰ εἶναι ἡ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Πελοποννήσου ἀπόστασις, μικρὰ δὲ ἐπίσης καὶ ἡ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Ἀσιατικῆς περὶ τὸ Τριόπιον καὶ τὴν Ρόδον χώρας. Διὸ καὶ ὁ Μίνως καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς θαλάσσης ἔλαβε καὶ ἐκ τῶν νήσων, ἄλλας μὲν ὑπέταξε, ἄλλας δὲ διὰ Κρητῶν ᾤκισεν. Οὗτος ὅμως ἐκστρατεύσας τέλος κατὰ τῆς Σικελίας, ἐτελεύτησεν ἐκεῖ περὶ τὴν Κάμικον [4]. Ἡ ὀργάνωσις 3
δὲ τοῦ Κρητικοῦ πολιτεύματος εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν τοῦ Λακωνικοῦ. Οὕτω καλλιεργοῦν τὴν γῆν διὰ τοὺς Σπαρτιάτας μὲν οἱ εἵλωτες, διὰ τοὺς Κρῆτας δὲ οἱ περίοικοι, καὶ παρ' ἀμφοτέροις κρατεῖ ὁ θεσμὸς τῶν συσσιτίων καὶ παλαιότερον μάλιστα οἱ Λάκωνες δὲν τὰ ὠνόμαζον ὡς νῦν, *φιδίτια*, ἀλλὰ *ἄνδρια*, ὡς δηλαδὴ ὀνομάζουν ταῦτα οἱ Κρῆτες, ἐξ οὗ φανερὸν καθίσταται ὅτι ἐκ τούτων προῆλθον ἐκεῖνα. Ἐπὶ πλέον καὶ τὸ τῆς διοικήσεως σύστημα· διότι οἱ ἔφοροι τῆς Σπάρτης ἔχουν τὴν αὐτήν, ἣν καὶ οἱ ἐν Κρήτῃ *κόσμοι* καλούμενοι ἐξουσίαν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι οἱ μὲν ἔφοροι εἶναι πέντε τὸν ἀριθμόν, οἱ δὲ «κόσμοι» δέκα. Ἐπίσης ἀντίστοιχον πρὸς τὴν ἐν Σπάρτῃ γερουσίαν εἶναι τὸ ἐν

---

[4]) Πρόκειται περὶ τοῦ θαλασσοκρατήσαντος Μίνωος τοῦ Β', ὅστις, κατὰ τὰ μυθολογούμενα, καταδιώκων τὸν Δαίδαλον,

λὴν ἴσοι· βασιλεία δὲ πρότερον μὲν ἦν, εἶτα κατέλυσαν οἱ Κρῆτες, καὶ τὴν ἡγεμονίαν οἱ κόσμοι τὴν κατὰ πόλεμον ἔχουσιν· ἐκκλησίας δὲ μετέχουσι πάντες, κυρία δ' οὐδενός 4
ἐστιν ἀλλ' ἢ συνεπιψηφίσαι τὰ δόξαντα τοῖς γέρουσι καὶ τοῖς κόσμοις. Τὰ μὲν οὖν τῶν συσσιτίων ἔχει βέλτιον τοῖς Κρησὶν ἢ τοῖς Λάκωσιν· ἐν μὲν γὰρ Λακεδαίμονι κατὰ κεφαλὴν ἕκαστος εἰσφέρει τὸ τεταγμένον, εἰ δὲ μή, μετέχειν νόμος κωλύει τῆς πολιτείας, καθάπερ εἴρηται καὶ πρότερον, ἐν δὲ Κρήτῃ κοινοτέρως· ἀπὸ πάντων γὰρ τῶν γινομένων καρπῶν τε καὶ βοσκημάτων δημοσίων καὶ ἐκ τῶν[a] φόρων οὓς φέρουσιν οἱ περίοικοι τέτακται μέρος τὸ μὲν πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ τὰς κοινὰς λειτουργίας, τὸ δὲ τοῖς συσσιτίοις, ὥστ' ἐκ κοινοῦ τρέφεσθαι πάντας, καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας καὶ ἄνδρας· πρὸς δὲ τὴν ὀλιγοσιτίαν ὡς ὠφέλιμον πολλὰ πεφιλοσόφηκεν ὁ νομοθέτης, καὶ πρὸς τὴν διάζευξιν τῶν γυναικῶν 5
ἵνα μὴ πολυτεκνῶσι, τὴν πρὸς τοὺς ἄρρενας ποιήσας ὁμιλίαν, περὶ ἧς εἰ φαύλως ἢ μὴ φαύλως ἕτερος ἔσται τοῦ διασκέψασθαι καιρός. Ὅτι δὴ[b] τὰ περὶ τὰ συσσίτια βέλτιον τέτακται τοῖς Κρησὶν ἢ τοῖς Λάκωσι, φανερόν· τὰ δὲ περὶ τοὺς κόσμους ἔτι χεῖρον τῶν ἐφόρων. Ὃ μὲν γὰρ ἔχει κακὸν τὸ τῶν ἐφόρων ἀρχεῖον, ὑπάρχει καὶ τούτοις, γίνονται γὰρ οἱ

---

[a] ἐκ τῶν πρὸ τοῦ φόρων Richards πρὸ τοῦ δημοσίων χ'/φα
[b] δὴ Lambinus : δὲ χ'/φα

ἦλθεν εἰς τὴν Σικελίαν, εἰς τὴν Καμικόν, ἔνθα εἶχε καταφύγει ὁ Δαίδαλος καὶ τεθῆ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ βασιλέως τῆς Καμικοῦ, Κωκάλου· ἐξαπατηθεὶς καὶ ἀνελθὼν εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Κωκάλου ἐφονεύθη ἐν τῷ λουτρῷ διὰ δόλου. [5]) Πράγματι διὰ νὰ ἐπαρκέσουν τὰ ἐκ τῆς δημοσίας γῆς προϊόντα ὁ νομοθέτης εἶχε περιορίσει εἰς τὸ ἐλάχιστον τὴν τροφὴν τῶν Δωριέων· πρὸς ἀποφυγὴν δὲ ὑπερπληθυσμοῦ ἐκ τῆς πολυτεκνίας καθιερώθη ὅπως ὁ ἀνὴρ μετὰ τὴν γέννησιν ὡρισμένου ἀριθμοῦ τέκνων διαζεύγνυται ἀπὸ τῆς γυναικός. Μετὰ τὴν διάζευξιν ἥρπαζε δι' εἰκονικῆς

Κρήτῃ σῶμα τῶν γερόντων, τὸ ὁποῖον οἱ Κρῆτες ὀνομάζουν *βουλήν*. Βασιλεία δὲ ὑπῆρχε παλαιότερον, ἀλλ' εἶτα τὴν κατέλυσαν οἱ Κρῆτες, καὶ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ
κατὰ τὸν πόλεμον οἱ «κόσμοι» ἀναλαμβάνουν. Τῆς ἐκκλη- 4
σίας δὲ πάντες ἐν Κρήτῃ μετέχουν, ἀλλ' οὐδὲν αὕτη κυρίαρχον ἔχει δικαίωμα, περιοριζομένη εἰς τὸ νὰ συνεπικυρώνῃ τὰ παρὰ τῶν γερόντων καὶ τῶν «κόσμων» ἀποφασισθέντα. Καὶ τὰ μὲν περὶ τῶν συσσιτίων κρατοῦντα εὑρίσκονται καλύτερον ἐν Κρήτῃ ἢ ἐν Λακωνίᾳ θεσμοθετημένα· διότι ἐν μὲν τῇ Λακεδαίμονι συνεισφέρει ἕκαστος τὴν τεταγμένην ἰδίαν αὐτοῦ μερίδα, εἰ δὲ μή, ὁ νόμος ἀπαγορεύει νὰ μετέχῃ οὗτος τῆς πολιτείας, ὡς προελέχθη. Ἐν Κρήτῃ ὅμως ὁ θεσμὸς ἔχει πλέον κοινοκτημονικὸν χαρακτῆρα· διότι ἀπὸ πάντων τῶν γινομένων καρπῶν καὶ τῶν προϊόντων τῆς κτηνοτροφίας τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ δημόσιον, καθὼς καὶ ἐκ τῶν φόρων τοὺς ὁποίους καταβάλλουν οἱ περίοικοι, μέρος μὲν διατίθεται διὰ τὰς πρὸς τοὺς θεοὺς προσφορὰς καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, τὸ ὑπόλοιπον δὲ διὰ τὰ συσσίτια, ὥστε νὰ τρέφωνται πάντες, καὶ γυναῖκες καὶ παῖδες καὶ ἄνδρες, ἐκ τοῦ δημοσίου.
Διὰ τὴν ἐπίτευξιν δὲ τῆς ὀλιγοσιτίας ὡς ὠφελίμου πολλὰ 5
μέτρα ἐπενόησεν ὁ νομοθέτης, ὡς καὶ διὰ τὴν ἀπὸ τῶν γυναικῶν διάζευξιν, καθιερώσας τὴν μετὰ τῶν ἀρρένων συνουσίαν [5], — ἐὰν δὲ ὀρθῶς ἢ μή, ἄλλη θὰ εὑρεθῇ περίστασις νὰ ἐξετάσωμεν [6]. Καὶ τὸ ὅτι λοιπὸν ὁ θεσμὸς τῶν συσσιτίων καλύτερον ἐρρυθμίσθη μεταξὺ τῶν Κρητῶν ἢ μεταξὺ τῶν Λακώνων, εἶναι φανερόν· τὰ περὶ τοὺς «κόσμους» ὅμως πολὺ χειρότερον ἢ τὰ περὶ τοὺς ἐφόρους. Διότι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ κύριον ἐλάττωμα τοῦ πολιτικοῦ σώματος τῶν ἐφόρων, εὑρίσκεται καὶ εἰς τὸ σῶμα τῶν

ἁρπαγῆς παῖδα τῆς ἀρεσκείας του, μεθ' οὗ παρέμενεν ἐπὶ δίμηνον εἰς τὰ ὄρη, ὁπόθεν ἐπανήρχοντο καὶ ἐγίνοντο μετὰ πολλῶν τιμῶν παρὰ τῶν ἄλλων δεκτοί· ἡ σχέσις δὲ ἐξηκολούθει μετὰ ταῦτα. [6]) Ἐδόθη ἄρα γε τοιαύτη;

τυχόντες· Ὃ δ' ἐκεῖ συμφέρει πρὸς τὴν πολιτείαν, ἐνταῦθ'
οὐκ ἔστιν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ διὰ τὸ τὴν αἵρεσιν ἐκ πάντων εἶναι
μετέχων ὁ δῆμος τῆς μεγίστης ἀρχῆς βούλεται μένειν τὴν
πολιτείαν· ἐνταῦθα δ' οὐκ ἐξ ἁπάντων αἱροῦνται τοὺς κό-
σμους ἀλλ' ἐκ τινῶν γενῶν, καὶ τοὺς γέροντας ἐκ τῶν κεκο-
σμηκότων, περὶ ὧν τοὺς αὐτοὺς ἄν τις εἴπειε λόγους καὶ 6
περὶ τῶν ἐν Λακεδαίμονι γινομένων· [a] *τὸ γὰρ ἀνυπεύθυνον*
καὶ τὸ διὰ βίου μεῖζόν ἐστι γέρας τῆς ἀξίας αὐτοῖς, καὶ τὸ
μὴ κατὰ γράμματα ἄρχειν ἀλλ' αὐτογνώμονας ἐπισφαλές. Τὸ
δ' ἡσυχάζειν μὴ μετέχοντα τὸν δῆμον οὐδὲν σημεῖον τοῦ
1272b *τετάχθαι καλῶς· οὐδὲν γὰρ λήμματος ἐστὶ* [b] *τοῖς κόσμοις*
ὥσπερ τοῖς ἐφόροις, πόρρω γ' ἀποικοῦσιν ἐν νήσῳ τῶν δια-
φθερούντων. Ἣν δὲ ποιοῦνται τῆς ἁμαρτίας ταύτης ἰατρείαν,
ἄτοπος καὶ οὐ πολιτικὴ ἀλλὰ δυναστευτική· πολλάκις γὰρ 7
ἐκβάλλουσι συστάντες τινὲς τοὺς κόσμους ἢ τῶν συναρχόντων
αὐτῶν ἢ τῶν ἰδιωτῶν. Ἔξεστι δὲ καὶ μεταξὺ τοῖς κόσμοις
ἀπειπεῖν τὴν ἀρχήν. Ταῦτα δὴ πάντα βέλτιον γίνεσθαι κατὰ
νόμον ἢ κατ' ἀνθρώπων βούλησιν· οὐ γὰρ ἀσφαλὴς ὁ κα-
νών. Πάντων δὲ φαυλότατον τὸ τῆς ἀκοσμίας, ἣν καθιστᾶσι
πολλάκις οἳ ἂν [c] *μὴ δίκας βούλωνται δοῦναι τῶν δυνατῶν* [d]
ἢ καὶ δῆλον ὡς ἔχει τι πολιτείας ἡ τάξις, ἀλλ' οὐ πολι-

---

[a] *γερόντων* Congreve
[b] Richards: *λήμματός τι* χ'/φα
[c] *οἳ ἂν Κοραῆς*: *ὅταν* χ'/φα
[d] *τῶν δυνατῶν* κατόπιν τοῦ ἐν 9 *ἀκοσμίας* χ'/φα *δυναστῶν ἢ δικαστῶν*

«κόσμων»· ἐκλέγονται δηλαδὴ οἱ τυχόντες· ὅ,τι ὅμως ἐν Σπάρτῃ γίνεται πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ πολιτεύματος, ἐνταῦθα δὲν συμβαίνει· ἐκεῖ δηλαδή, λόγῳ τοῦ ὅτι ἐκ πάντων τῶν πολιτῶν οἱ ἔφοροι ἐκλέγονται, μετέχων ὁ λαὸς τῆς μεγίστης ἀρχῆς ἐπιθυμεῖ τὴν διατήρησιν τοῦ πολιτεύματος· ἐνταῦθα ὅμως δὲν ἐκλέγουν τοὺς «κόσμους» ἐκ πάντων τῶν πολιτῶν, ἀλλ' ἐκ μερικῶν γενῶν, καὶ τοὺς γέροντας ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι διετέλεσαν «κόσμοι»· διὰ τοὺς γέροντας 6
δὲ δύναται νὰ λεχθῇ ὅ,τι καὶ διὰ τὸν ἀνάλογον ἐν Σπάρτῃ θεσμόν· τὸ ἀνυπεύθυνον τουτέστι καὶ τὸ ἰσόβιον τῆς ἀρχῆς εἶναι προνόμιον ὑπερβαῖνον τὴν ἀξίαν αὐτῶν, πρὸς τούτοις δὲ εἶναι θεσμὸς ἐπικίνδυνος ἡ μὴ κατὰ γραπτὰ θέσμια, ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτογνώμονα διάθεσιν διαχείρισις τῆς ἐξουσίας. Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι ὁ λαὸς ἐφησυχάζει, καίτοι δὲν μετέχει τῆς ἐκλογῆς ((συνεπῶς δὲ καὶ τῆς ἐξουσίας)) οὐδόλως ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν τῆς ὀρθότητος τοῦ θεσμοῦ· διότι ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐφόρους, οὐδεμίαν ἰδιαιτέραν ἀμοιβὴν λαμβάνουν, καθ' ὅσον μακρὰν τῶν ἄλλων ἐν τῇ νήσῳ κατοικοῦν, διὰ τὸν κίνδυνον τῶν κατὰ τῆς ζωῆς των ἐπιθέσεων. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ θεραπεία αὕτη τοῦ ἡμαρτημένου θεσμοῦ, οὐδόλως συνᾴδει πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἀγαθῆς πολιτείας, ἀπεναντίας, δεικνύει τὸν καταδυναστευτικὸν τοῦ θεσμοῦ χαρακτῆρα. Πολλάκις μάλιστα τινὲς τῶν συναρχόντων αὐτῶν ἢ 7
καὶ τῶν ἰδιωτῶν συμβαίνει νὰ συνωμοτοῦν καὶ νὰ καθαιροῦν τοὺς «κόσμους». Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ κόσμοι ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ καταθέτουν αὐτοβούλως τὸ ἀξίωμα. Ἀλλ' ὀρθότερον εἶναι νὰ γίνωνται ταῦτα ἐπὶ τῇ βάσει νόμων σχετικῶς ὁριζόντων καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν βούλησιν τῶν ἀτόμων· διότι οὐδεμίαν ἀσφάλειαν ἐγγυᾶται ἡ τοιαύτη τάξις. Τὸ πάντων ὅμως χείριστον εἶναι ἡ παράλυσις τῆς ἐξουσίας τῶν «κόσμων», τὴν ὁποίαν κατορθώνουν οἱ ἰσχυροὶ ὁσάκις δὲν ἔχουν διάθεσιν νὰ δώσουν ἐνώπιον τούτων λόγον τῶν πράξεών των. Ἐκ τούτων λοιπὸν φανερὸν εἶναι ὅτι ἔχει στοιχεῖα τινα πολιτεύματος τὸ ἐν Κρήτῃ καθεστώς, ἀλλ' ὅτι

τεία ἐστὶν ἀλλὰ δυναστεία μᾶλλον. Εἰώθασι δὲ διαλαμβάνοντες τὸν δῆμον καὶ τοὺς φίλους ἀναρχίαν[a] *ποιεῖν καὶ στασιάζειν καὶ μάχεσθαι πρὸς ἀλλήλους. Καίτοι τί διαφέρει τὸ* 8
τοιοῦτον ἢ διά τινος χρόνου μηκέτι πόλιν εἶναι τὴν τοιαύτην, ἀλλὰ λύεσθαι τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν; Ἔστι δ᾽ ἐπικίνδυνος οὕτως ἔχουσα πόλις, τῶν βουλομένων ἐπιτίθεσθαι καὶ δυναμένων. Ἀλλὰ καθάπερ εἴρηται, σῴζεται διὰ τὸν τόπον· ξενηλασίας γὰρ τὸ πόρρω πεποίηκεν. Διὸ καὶ τὸ τῶν περιοίκων μένει τοῖς Κρησίν, οἱ δ᾽ εἵλωτες ἀφίστανται πολλάκις· οὔτε γὰρ ἐξωτερικῆς ἀρχῆς κοινωνοῦσιν οἱ Κρῆτες, νεωστί τε πόλεμος ξενικὸς διαβέβηκεν εἰς τὴν νῆσον ὃς πεποίηκε φανερὸν τὴν ἀσθένειαν τῶν ἐκεῖ νόμων. Περὶ μὲν οὖν ταύτης εἰρήσθω τοσαῦθ᾽ ἡμῖν τῆς πολιτείας.

11. *Πολιτεύεσθαι δὲ δοκοῦσι καὶ Καρχηδόνιοι καλῶς καὶ πολλὰ περιττῶς πρὸς τοὺς ἄλλους, μάλιστα δ᾽ ἔνια πα-* VIII

---

[a] *ἀναρχίαν* Bernays: *μοναρχίαν* χ΄/φχ

---

7) Ἡ «ξενηλασία» ἦτο σπαρτιατικὸς θεσμός, συνίστατο δὲ εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς εἰσόδου παντὸς ξένου εἰς τὴν Σπάρτην ἄνευ τῆς εἰδικῆς τῶν ἐφόρων ἀδείας. 8) Δηλαδὴ δὲν ἔχουν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των ὑποταγέντας λαοὺς οἵτινες ἀποστατοῦντες νὰ παρασποῦν τὴν πολιτείαν εἰς ἐξωτερικοὺς πολέμους, καὶ συνήθως νὰ ὑποστηρίζουν τὰς ἐξεγέρσεις τῶν εἱλώτων. 9) Ἄγνωστον περὶ ποίου πολέμου ὁμιλεῖ ἐνταῦθα ὁ Ἀριστοτέλης.

ΚΕΦ. VIII § 1 περὶ συγγενείας τοῦ Καρχηδονιακοῦ πολιτεύματος πρὸς τὸ Κρητικὸν καὶ Σπαρτιατικόν· § 2 ἀντίστοιχοι θεσμοὶ τοῦ Καρχηδονιακοῦ καὶ Σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος· § 3 περὶ τοῦ λαϊκοῦ ἐλέγχου ἐν τῷ Καρχηδονιακῷ πολιτεύματι· § 4 περὶ τοῦ θεσμοῦ τῶν ἑκατὸν τεσσάρων ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν τῶν ἐφόρων· § 5-7 περὶ τοῦ θεσμοῦ τούτου ὡς παρεμβάσεως τῆς ἀριστοκρατίας εἰς ὀλιγαρχίαν· § 8 ἔλεγχος τοῦ θεσμοῦ καθ᾽ ὃν ἓν ἄτομον πλείονα ἀξιώματα περιβάλλεται· § 9 περὶ τοῦ ἀσφαλιστικοῦ τῆς Καρχηδονιακῆς πολιτείας μέτρου.

δὲν εἶναι πράγματι πολίτευμα, ἀλλὰ καθεστὼς καταδυναστεύσεως. Συνηθέστατον δὲ εἶναι — εἰς προσαπόδειξιν — τὸ γεγονός, ὅτι οἱ δυνάμενοι προσεταιριζόμενοι τὸν λαὸν καὶ τοὺς φίλους των, προκαλοῦν ἀναρχίαν, ἐπαναστατοῦν καὶ μάχονται ἐναντίον ἀλλήλων. Καὶ ὅμως κατὰ τί διαφέ- 8
ρει τοῦτο τοῦ νὰ μὴ εἶναι πόλις, κατά τινας χρονικὰς περιόδους, ἡ πόλις, ἀλλὰ νὰ παρουσιάζῃ διαλελυμένην πολιτικὴν κοινωνίαν; Ἀλλ' ἡ οὕτως ἔχουσα πόλις οὐδεμιᾶς ἀσφαλείας τυγχάνει ἔναντι τῶν ἐπιθυμούντων καὶ δυναμένων νὰ τῆς ἐπιτεθοῦν. Ἀλλ', ὡς ἐλέχθη, αἰτία τῆς ἀσφαλείας τῶν κατοίκων εἶναι ἡ θέσις τῆς νήσου· διότι τὸν θεσμὸν τῆς ξενηλασίας[7] ἀναπληροῖ ἡ ἀπόστασις. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ περίοικοι ὑπομένουν τὸν ζυγὸν τῶν Κρητῶν· — ἐνῶ οἱ τῆς Σπάρτης εἵλωτες πολλάκις ἐξανίστανται· — διότι ἡ ἡγεμονία τῶν Κρητῶν δὲν ἐκτείνεται ἔξω τῆς νήσου των[8]. Νεωστὶ δὲ πόλεμος[9] ξένων ἐπιδραμόντων διελθὼν τὴν νῆσον φανερὰν κατέστησε τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἐκεῖ κρατοῦντος καθεστῶτος. Καὶ περὶ μὲν τῆς πολιτείας ταύτης ἀρκετὰ εἶναι ὅσα ἐλέχθησαν.

11 ΚΕΦ. VIII[1] Ἐπικρατεῖ πρὸς τούτοις ἡ ἀντίλη- 1
ψις ὅτι καὶ οἱ Καρχηδόνιοι διαβιοῦν ἐν ὀρθῷ πολιτεύματι, καὶ ὅτι ἔχουν θεσμοὺς ἐξέχοντας ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς τῶν ἄλλων ἐθνῶν, μάλιστα δὲ καὶ μερικοὺς παραπλη-

---

1) Τὸ κεφάλαιον τοῦτο περιέχει σύντομον κρίσιν τοῦ Καρχηδονιακοῦ πολιτεύματος, διὸ ἀναγκαῖον νὰ σημειώσωμεν ἐπιτροχάδην ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν ὑπὸ κρίσιν.

Περὶ τῶν ἐν Καρχηδόνι κρατούντων.

Ἡ Καρχηδὼν ἱδρύθη κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ὑπὸ Φοινίκων, ταχέως δὲ ἀπέβη μία τῶν σπουδαιοτέρων εἰς δύναμιν καὶ πλοῦτον πόλεων τοῦ ἀρχαίου κόσμου, πολλὰς κατακτήσασα χώρας καὶ μέγα ἀποικιακὸν συγκροτήσασα κράτος, τὸ ὁποῖον ἐπὶ αἰῶνας διετήρησε, μέχρις οὗ ἦλθεν εἰς τοὺς ἀτυχεστάτους μετὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας πολέμους κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα, καὶ μετὰ τῶν Ρωμαίων κατὰ τὸν Γ' καὶ Β' αἰῶνα, διὰ τῶν ὁποίων κατεστράφη καὶ τελείως ἐξηφανίσθη ἀπὸ

*ραπλησίως τοῖς Λάκωσιν. Αὗται γὰρ αἱ πολιτεῖαι τρεῖς ἀλλήλαις τε σύνεγγύς πώς εἰσι καὶ τῶν ἄλλων πολὺ διαφέρουσιν, ἥ τε Κρητικὴ καὶ ἡ Λακωνικὴ καὶ τρίτη τούτων ἡ Καρχηδονίων. Καὶ πολλὰ τῶν τεταγμένων ἔχει παρ' αὐτοῖς καλῶς· σημεῖον δὲ πολιτείας συντεταγμένης τὸ τὸν δῆμον ἑκούσιον[a] διαμένειν ἐν τῇ τάξει τῆς πολιτείας, καὶ μήτε στάσιν ὅ τι καὶ ἄξιον εἰπεῖν γεγενῆσθαι μήτε τύραννον. Ἔχει
δὲ παραπλήσια τῇ Λακωνικῇ πολιτείᾳ τὰ μὲν συσσίτια τῶν* 2
ἑταιριῶν τοῖς φιδιτίοις, τὴν δὲ τῶν ἑκατὸν καὶ τεττάρων ἀρχὴν τοῖς ἐφόροις (πλὴν ὃ οὐ[b] χεῖρον, οἱ μὲν[c] ἐκ τῶν τυχόντων εἰσί, ταύτην δ' αἱροῦνται τὴν ἀρχὴν ἀριστίνδην), τοὺς δὲ βασιλεῖς καὶ τὴν γερουσίαν ἀνάλογον τοῖς ἐκεῖ βασιλεῦσι καὶ γέρουσιν, καὶ βέλτιον δὲ τοὺς βασιλεῖς μήτε κατὰ τὸ

---

[a] *ἑκούσιον* Spengel: *ἔχουσαν* χ'/φα
[b] *ὃ οὐ* Bernays: *οὐ* χ'/φα
[c] *μὲν γὰρ τὰ πλεῖστα τῶν* χ'/φων

προσώπου τῆς γῆς. Ὅσα περὶ τοῦ Καρχηδονιακοῦ πολιτεύματος γνωρίζομεν, ἐξάγονται ἐκ τοῦ παρόντος κυρίως κεφαλαίου τῶν Πολιτικῶν καὶ ἐκ τυχαίων τινῶν μαρτυριῶν ἥσσονος ἀξίας, παρεχομένων ὑπὸ τοῦ Τίτου Λιβίου, τοῦ Πολυβίου, τοῦ Κορνηλίου Νέπωτος καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Ἰουστίνου, ἐξ ὅλων δὲ τούτων ἔχομεν σκιώδη τινὰ τοῦ πολιτεύματος τούτου εἰκόνα, ἀνεπαρκῆ μέν, ἀλλὰ τὴν μόνην. Οὕτω παλαιόθεν ἐβασίλευον καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν Σπάρτῃ, δύο βασιλεῖς, πιθανὸν ἐνταῦθα πρὸς περιορισμὸν τῆς δυνάμεως τοῦ κατ' ἀρχὰς ἑνὸς βασιλέως· διότι κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου μυθολογούμενα μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς ἀποικίας, τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἤσκει ἓν πρόσωπον· ἐκαλοῦντο δὲ οἱ βασιλεῖς οὗτοι *σουφέται* (ὅπερ ἑβραϊστὶ σημαίνει: Κριτής. πρβλ. τὸν ἀντίστοιχον τοῦ Κριτοῦ θεσμὸν ἐν τῇ Γραφῇ)· οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τοῦ χρόνου τῆς διαρκείας τοιούτου ἀξιώματος, βεβαίως ὅμως δὲν ἦτο τοῦτο ἰσόβιον, καθ' ὅσον ὁ Ἀριστοτέλης (αὐτόθι § 4) ὁμιλεῖ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκλογῆς των. Τὰ ἔργα τῶν βασιλέων διεκρίνοντο εἰς τακτικὰ καὶ ἔκτακτα· τακτικὰ ἦσαν ἡ προεδρία καὶ ἡ σύγκλησις τῆς γερουσίας καὶ τῶν δικαστηρίων,

σίους τῶν Λακωνικῶν. Διότι τὰ τρία ταῦτα πολιτεύματα, τὸ Κρητικὸν καὶ τὸ Λακωνικὸν καὶ τρίτον τὸ τῶν Καρχηδονίων, συγγενῆ πως πρὸς ἄλληλα εἶναι καὶ τῶν ἄλλων κατὰ πολὺ διαφέρουν. Πράγματι δὲ πολλοὶ τῶν θεσμῶν τοῦ πολιτεύματος τούτου ὀρθῶς κεῖνται· ἀπόδειξις δὲ τῆς καλῆς παρ' αὐτοῖς συνθέσεως τῆς πολιτικῆς τάξεως εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ δῆμος αὐτοπροαιρέτως παραμένει εἰς αὐτήν, καὶ δὲν ἔχει τις νὰ ἀναφέρῃ μήτε στάσιν ἀξιόλογον συμβᾶσαν ἐκεῖ μήτε τύραννον κατασταθέντα. Ἔχει δὲ πολλὰ τὰ παρα- 2
πλήσια τὸ πολίτευμα τοῦτο πρὸς τὸ Λακωνικόν· τὰ συσσίτια τῶν ἑταιρειῶν ἐν αὐτῷ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ φιδίτια, ἡ ἀρχὴ τῶν ἑκατὸν τεσσάρων πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν ἐφόρων (πλὴν ὑπὸ κρείττονας ὅρους, διότι οἱ μὲν ἔφοροι ἐκλέγονται ἐκ τῶν τυχόντων, οἱ δὲ Καρχηδόνιοι συνιστοῦν τὴν ἀρχὴν αὐτὴν ἐκλέγοντες τὰ μέλη ἐκ τῶν εὐγενῶν), ὁ θεσμὸς δὲ τῶν βασιλέων καὶ τῆς γερουσίας πρὸς τοὺς ἀναλόγους θεσμοὺς τῶν βασιλέων καὶ τῆς γερουσίας τῆς Σπάρτης, ἀλλ' ὀρθότερον κατεστημένοι· διότι ὀρθότερον εἶναι νὰ μὴ ἐκλέγωνται μήτε οἱ βασιλεῖς ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους

ἔκτακτον δὲ ἡ ἀρχιστρατηγία. Παρὰ τοὺς βασιλεῖς ὑπῆρχεν ἡ Γερουσία, ἄγνωστον ἐκ πόσων μελῶν ἀποτελουμένη, τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐκπροσωποῦν τὴν ἀριστοκρατικὴν ἀρχὴν πολιτικὸν σῶμα, τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις, πρὸ τῆς καθιερώσεως τῆς ἀρχῆς τῶν 104, ἦτο ἡ μόνη κυρίαρχος τῆς πολιτείας· ἀλλά, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν, οὕτω καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκλογῆς των καὶ περὶ τῆς διαρκείας τοῦ ἀξιώματος οὐδεμίαν ἔχομεν πληροφορίαν. Εἰκάζεται ὅτι καὶ οὗτοι, ὡς καὶ οἱ βασιλεῖς, ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἰσόβιοι, ἀλλ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον περιωρίσθη εἰς βραχὺ χρονικὸν διάστημα, ἡ διάρκεια τοῦ ἀξιώματός των. Οὗτοι διεχειρίζοντο πάσας τὰς σπουδαίας τῆς πολιτείας ὑποθέσεις· αἱ ἐν ὁμοφωνίᾳ μετὰ τῶν βασιλέων λαμβανόμεναι ἀποφάσεις τῆς γερουσίας εἶχον ἀπόλυτον κῦρος, ἐν περιπτώσει δὲ διαφωνίας μετὰ τούτων ἀπεφαίνετο ὁ λαός. Περὶ τῶν «πενταρχιῶν» βλ. σημ. 8 ἐνταῦθα. Παρὰ τὴν γερουσίαν ὑφίστατο πολιτικὸν σῶμα ἐξ ἑκατὸν τεσσάρων μελῶν, τῶν ὁποίων τὴν ἀρχὴν ὁ Ἀριστοτέλης χαρακτηρίζει ὡς

αὐτὸ εἶναι γένος, μηδὲ τοῦτο τὸ τυχόν, εἴτε διαφέρον . . . [a]
1273a *ἐκ τούτων αἱρετοὺς μᾶλλον ἢ καθ' ἡλικίαν· μεγάλων γὰρ κύ-
ριοι καθεστῶτες, ἂν εὐτελεῖς ὦσι μεγάλα βλάπτουσι, καὶ
ἔβλαψαν ἤδη τὴν πόλιν τὴν τῶν Λακεδαιμονίων. Τὰ μὲν οὖν
πλεῖστα τῶν ἐπιτιμηθέντων ἂν διὰ τὰς παρεκβάσεις κοινὰ* 3
*τυγχάνει πάσαις ὄντα ταῖς εἰρημέναις πολιτείαις· τῶν δὲ
πρὸς τὴν ὑπόθεσιν* [b] *τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς πολιτείας τὰ
μὲν εἰς δῆμον ἐκκλίνει* [c] *μᾶλλον τὰ δ' εἰς ὀλιγαρχίαν. Τοῦ
μὲν γὰρ τὸ μὲν προσάγειν τὸ δὲ μὴ προσάγειν πρὸς τὸν δῆ-
μον οἱ βασιλεῖς κύριοι μετὰ τῶν γερόντων ἂν ὁμογνωμονῶσι
πάντες, εἰ δὲ μή, καὶ τούτων ὁ δῆμος· ἃ δ' ἂν εἰσφέρωσιν*

---

[a] χάσμα κατὰ Conring
[b] (*ὑπόθεσιν*) *ὑπεναντίων* Bernays
[c] |*τοῖς Καρχηδονίοις*| Thyrot, ὁ δὲ Susemihl μετὰ τὸ *πολιτείας*

ἀντίστοιχον τοῦ σώματος τῶν ἐφόρων ἐν Σπάρτῃ. Ἡ ἀρχὴ αὕτη συνεστήθη μόλις περὶ τὸ 400 π.Χ., καὶ πρὸς περιορισμὸν τῶν καταχρήσεων τῶν διαχειριζομένων τὰ μέγιστα τῆς πολιτείας ἀξιώματα· καὶ αὐτή, ὡς καὶ ἡ τῶν μελῶν τῆς γερουσίας, εἰς εὐγενεῖς ἀνετίθετο, ἀλλὰ δεδοκιμασμένης ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν οἰκονομικῶν τῆς πόλεως ἐντιμότητος, τὸ ἔργον της δὲ συνίστατο εἰς τὸν ἔλεγχον παντὸς διαχειριζομένου δημόσια χρήματα. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκλογῆς των καὶ περὶ τῆς διαρκείας τοῦ ἀξιώματός των οὐδὲν γνωρίζομεν, ἢ ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συμμετεῖχε καὶ ὁ δῆμος εἰς τὴν ἐκλογήν των, καὶ ὅτι περὶ τὸ 200 π.Χ. περιωρίσθη ἡ διάρκεια τοῦ ἀξιώματός των ὑπὸ τοῦ Ἀννίβα εἰς ἐνιαύσιον. Παραλλήλως καὶ ὁ δῆμος ἀπετέλει ἀρχήν τινα, ἐφ' ὅσον, ὡς εἴδομεν ἀπεφαίνετο ἐν περιπτώσει διαφωνίας βασιλέων καὶ γερουσίας· ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπέκτα μεγαλυτέραν δύναμιν, κατὰ τοὺς τελευταίους δὲ αἰῶνας τοῦ βίου τῆς Καρχηδόνος ἀπέβη καὶ ὁ κυρίαρχος τῆς πολιτείας. [3]) Οὕτω ἀποδίδομεν τὸ χωρίον. Τὸ ὅτι δὲ τὸ «*μηδὲν τοῦτο τὸ τυχὸν*» ἀναφέρεται εἰς τοὺς γερουσιαστάς, εἶναι ἐξ ὅλου ἀποδειγμένον νομίζομεν καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ βασιλεῖς δὲν προήρχοντο ἐκ τοῦ τυχόντος γένους ἐν Σπάρτῃ, καθ' ὃ κληρονομικοί. Ἐν Καρχηδόνι δὲ — διὸ καὶ λέγει ὅτι ἐνταῦθα ὁ θεσμὸς ὀρθότερον κεῖται — οἱ γέροντες ἐξελέγοντο, ὡς εἴπομεν, ἐκ τῶν

μήτε οἱ γερουσιασταὶ ἐκ τοῦ τυχόντος[2], ἀλλ' εἴτε ἐπὶ ⌈((εὐγενείᾳ))] ἐξέχοντος [......] ·[3] καὶ ἐκ τούτων μᾶλλον νὰ ἐκλέγωνται ἢ βάσει τῆς ἡλικίας· διότι διαχειρισταὶ καθιστάμενοι τῶν μεγάλων τῆς πόλεως ὑποθέσεων, μεγάλην ἐπιφέρουν καὶ τὴν ζημίαν, εἰς ἣν περίπτωσιν εἶναι εὐτελεῖς· ἐζημίωσαν δὲ μέχρι τοῦδε τὴν πόλιν τῶν Λακεδαιμονίων. Καὶ τὰ πλεῖστα μὲν τῶν ὅσων θὰ ἦτο δυνατὸν 3 νὰ ἐπικριθοῦν ὡς παρεκβάσεις[4] κοινὰ τυγχάνουν εἰς πάντα τὰ εἰρημένα πολιτεύματα· ὅσον ἀφορᾷ δὲ τοὺς θεμελιώδεις θεσμοὺς τοὺς συσταθέντας ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς 'πολιτείας'[5], ἄλλοι τούτων κατὰ παρέκβασιν ἀποκλίνουν πρὸς τὴν δημοκρατίαν, ἄλλοι δὲ πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν. Οὕτω ἐν Καρχηδόνι ἔχουν οἱ βασιλεῖς μετὰ τῶν γερόντων ἐν ὁμογνωμίᾳ τὸ προαιρετικὸν δικαίωμα νὰ προσάγουν ἢ νὰ μὴ προσάγουν τὰς ὑπ' αὐτῶν ληφθείσας ἀποφάσεις ἐνώπιον τοῦ λαοῦ· ἀλλ' εἰς περίπτωσιν διχογνωμίας, κύριος ὅπως ἀποφανθῇ εἶναι ὁ λαός[6]· ἐπὶ πλέον ὅμως δὲν

ἀριστοκρατικῶν ἀποκλειστικῶς γενῶν. [3]) Χάσμα προφανῶς ἐνταῦθα. Τὸ διαζευκτικὸν *εἴτε* δὲν ἀναφέρεται βεβαίως εἰς τὸ *διαφέρον*, ἀλλ' εἰς τὸ στοιχεῖον καθ' ὃ *διαφέρει* τὸ γένος, ἀκολουθοῦντος ἐν τῇ διαζεύξει και τοῦ ἑτέρου στοιχείου· ταῦτα δὲ εἶναι εὐγένεια καὶ πλοῦτος. [4]) = ΕΙΣΑΓ. III [25] [5]) = ΕΙΣΑΓ. III [28]. Τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς 'πολιτείας' ὡς εἰδικοῦ τύπου πολιτεύματος δέον νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὁ ἀναγνώστης, καθ' ὅσον ἀχρηστευθέντος ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ τοῦ ὅρου δύναται νὰ ὁδηγήσῃ εἰς παρανοήσεις ἡ ἐλλείψει ἀντιστοίχου παρ' ἡμῖν χρῆσις του. /// Νομίζομεν δὲ ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ὀρθὴ ἀπόδοσις τοῦ συχνότατα παρερμηνευσμένου χωρίου τούτου, καθ' ὅσον αἱ εἰς τὴν δημοκρατίαν καὶ τὴν ὀλιγαρχίαν παρεκβάσεις δὲν εἶναι δυνατὸν ἢ νὰ εἶναι παρεκβάσεις στοιχείων τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς 'πολιτείας' (= ΕΙΣΑΓ. III [26].[27])· διὰ τοῦ ὀρθοτάτου τούτου συλλογισμοῦ διαφωτίζεται τὸ χωρίον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἑρμηνείας τῆς θέσεως ἐν αὐτῷ καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰ τρία πολιτεύματα τῶν ὅρων 'ἀριστοκρατία' καὶ 'πολιτεία'. [6]) Καὶ τὸ μὲν πρῶτον, τὸ νὰ μὴ ὑποχρεῶνται οἱ βασιλεῖς μετὰ τῶν γερόντων νὰ προσάγουν

οὗτοι, οὐ διακοῦσαι μόνον ἀποδιδόασι τῷ δήμῳ τὰ δόξαντα τοῖς ἄρχουσιν, ἀλλὰ κύριοι κρίνειν εἰσί, καὶ τῷ βουλομένῳ τοῖς εἰσφερομένοις ἀντειπεῖν ἔξεστιν, ὅπερ ἐν ταῖς ἑτέραις πολιτείαις οὐκ ἔστιν. Τὸ δὲ τὰς πενταρχίας κυρίας οὔσας 4
πολλῶν καὶ μεγάλων ὑφ' αὑτῶν αἱρετὰς εἶναι, καὶ τὴν τῶν ἑκατὸν ταύτας αἱρεῖσθαι τὴν μεγίστην ἀρχήν, ἔτι δὲ ταύτας πλείονα ἄρχειν χρόνον τῶν ἄλλων (καὶ γὰρ ἐξεληλυθότες ἄρχουσι καὶ μέλλοντες) ὀλιγαρχικόν· τὸ δ' ἀμίσθους καὶ μὴ κληρωτὰς ἀριστοκρατικὸν θετέον, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἕτερον, καὶ τὸ τὰς δίκας ὑπὸ τῶν ἀρχείων δικάζεσθαι πάσας (καὶ μὴ ἄλλας ὑπ' ἄλλων καθάπερ ἐν Λακεδαίμονι). Παρεκβαίνει δὲ τῆς ἀριστοκρατίας ἡ τάξις τῶν Καρχηδονίων μάλιστα πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν κατά τινα διάνοιαν ᾗ συνδοκεῖ

πρὸς ἔγκρισιν ἐνώπιον τοῦ λαοῦ τὰς ἐν ὁμογνωμίᾳ λαμβανομένας ἀποφάσεις, εἶναι θεσμὸς ἀ ρ ι σ τ ο κ ρ α τ ι κ ο ῦ χαρακτῆρος· τὸ νὰ ὑποχρεοῦνται δὲ ἐν διχογνωμίᾳ νὰ ζητοῦν τὴν κρίσιν τοῦ λαοῦ, κυριάρχου ὅπως ἀποφαίνηται ἐνταῦθα, εἶναι θεσμὸς τοῦ πολιτεύματος, ὅπερ ἐνταῦθα καὶ ἀλλαχοῦ (βλ. ΕΙΣΑΓ. III [26.27]) καλεῖται '*πολιτεία*'. Τὸ ἐτὶ πλέον ὅμως, τὸ νὰ δύναται πᾶς ὁ βουλόμενος νὰ ἀντικρούσῃ τοὺς εἰσηγουμένους ἄρχοντας, εἶναι θεσμὸς δ η μ ο κ ρ α τ ι κ ό ς, παρέκβασις τουτέστι τοῦ ἀνωτέρω θεσμοῦ τῆς 'πολιτείας'. 7) 'Αριστοκρατικὰ ἐννοεῖται. 8) 'Υπ' οὐδενὸς ἄλλου συγγραφέως ἀναφέρεταί τι περὶ τοῦ θεσμοῦ τούτου ἐν Καρχηδόνι, διὸ καὶ πολλοὶ νομίζουν ὅτι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ θεσμοῦ τοῦ Καρχηδονιακοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ περὶ τοῦ σπαρτιατικοῦ θεσμοῦ τῶν ἐφόρων· ἀλλ' ὄχι μόνον βεβιασμένη εἶναι ἡ ἑρμηνεία αὕτη, ἀλλὰ καὶ ὅλως αὐθαίρετος, καθ' ὅτι ἡ σύνθεσις τοῦ χωρίου οὐδὲ ἐπ' ἐλάχιστον ἐπιτρέπει τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν. Τὰ ἐκ τοῦ χωρίου δὲ τούτου ἐξαγόμενα εἶναι τὰ ἑξῆς: α') ὑπῆρχεν ἐν τῷ Καρχηδονιακῷ πολιτεύματι μετὰ τοὺς βασιλεῖς καὶ τὴν γερουσίαν ἀρχή τις καλουμένη πενταρχία· συνεπῶς ἀπετέλουν ταύτην πέντε ἀξιωματοῦχοι· β') πρόκειται, (ὡς ἐκφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ πληθυντικοῦ 'πενταρχίαι' ἐκ τῶν λεγομένων περὶ τῆς διαρκείας των, καὶ ἐκ τοῦ 'αἱρετὰς εἶναι') ὅτι ἦτο αἱρετὴ ἀρχὴ καὶ δι' ὡρισμένον χρόνον· γ') ὅτι ἐξελέγετο οὐχὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως (*ὑφ' αὑτῶν — ὀλιγαρχικὸν*)

ἀφίεται εἰς τὸν λαὸν μόνον τὸ δικαίωμα νὰ ἀκούσῃ παθητικῶς τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἀποφασισθέντα ἐπὶ τῶν προσαγομένων, ἀλλὰ πᾶς ὁ βουλόμενος δικαιοῦται νὰ ἀγορεύσῃ καὶ νὰ ἀντικρούσῃ τοὺς ἄρχοντας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἰς τὰ ἄλλα[7] πολιτεύματα δὲν συναντᾶται. Τὸ νὰ ἐκλέγωνται 4
δὲ αἱ π ε ν τ α ρ χ ί α ι[8], αἵτινες εἶναι πολλῶν καὶ μεγάλων ὑποθέσεων κύριαι, ἐκ τῆς ἑαυτῶν τάξεως, καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν ἑκατόν[9], τὴν μεγίστην ἀρχήν, αὗται νὰ ἐκλέγουν, ἐπὶ πλέον δὲ νὰ διατηροῦν αὗται[10] πλείονα τῶν ἄλλων χρόνον τὸ ἀξίωμα — (διότι τὰ μέλη τούτων ἄρχουν ἐν τῇ πραγματικότητι καὶ ἀφ᾽ οὗ καταθέσουν τὸ ἀξίωμα καὶ ἐν ᾧ πρόκειται νὰ τὸ ἀναλάβουν)[11], εἶναι θεσμὸς ὀλιγαρχικός[12]· τὸ νὰ εἶναι ὅμως ἄμισθοι αἱ ἀρχαὶ αὗται καὶ μὴ κληρωταί[13], καὶ εἴ τι ἄλλο τῶν τοιούτων, εἶναι θεσμὸς ἀριστοκρατικοῦ χαρακτῆρος, ὡς καὶ τὸ νὰ ἐκδικάζωνται πᾶσαι αἱ δίκαι ὑπὸ τῶν '*ἀρχείων*'[14] (καὶ ὄχι ἄλλαι ὑπ᾽ ἄλλων, ὡς ἐν Λακεδαίμονι). Παρέκβασις δὲ κατ᾽ ἐξοχὴν τῆς πολιτικῆς τάξεως 5
τῶν Καρχηδονίων ἀπὸ τῆς ἀριστοκρατίας πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν εἶναι, κατὰ μίαν ἄποψιν, τὴν ὁποίαν οἱ πολλοὶ συμμερίζονται, ἡ κρατοῦσα παρ᾽ αὐτοῖς ἀντίληψις, ὅτι ὄχι

[= δεδομένου ὅτι ἐξ ἀριστοκρατίας ἡ παρέκβασις εἰς ὀλιγαρχίαν]) · δ΄) ὅτι ἦτο κυρία τῶν σπουδαιοτέρων ὑποθέσεων τῆς πολιτείας· ε΄) ὅτι αὕτη ἐξέλεγε τὴν ἀρχὴν τῶν 104 (*ἑκατόν*). Κατὰ πᾶσαν λοιπὸν πιθανότητα πρόκειται περὶ τῆς προσηρτημένης εἰς τὴν γερουσίαν ἡμιβουλευτικῆς — ἡμιεκτελεστικῆς ἐξουσίας. [9]) Πρόκειται περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν 104, τῶν ὁποίων τὸν ἀριθμὸν στρογγυλεύει ὁ Ἀριστοτέλης. [10]) Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐφ᾽ ὅσον ὁ λόγος ἀφορᾶ κυρίως τὰς «πενταρχίας», τὸ *ταύτας* τοῦ κειμένου νὰ μὴ συμπεριλαμβάνῃ καὶ τὴν ἑκάστοτε (= τὰς) ἀρχὴν τῶν 104. [11]) Αὐτὴ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι ἡ ὀρθὴ ἀπόδοσις τοῦ κειμένου. [12]) Κατὰ παρέκβασιν ἐκ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ τύπου καὶ χαρακτῆρος τοῦ θεσμοῦ. [13]) Διὰ κλήρου τουτέστι τελούμεναι. [14]) Ἄγνωστον τί διὰ τοῦ ὅρου εἰδικῶς ἐνταῦθα σημαίνεται, ἂν πρόκειται δηλαδὴ περὶ ἰδιαιτέρας τινὸς ἀρχῆς. Διότι γενικῶς ὁ ὅρος «ἀρχεῖα» σημαίνει τὴν ὁλομέλειαν τῶν

τοῖς πολλοῖς· οὐ γὰρ μόνον ἀριστίνδην ἀλλὰ καὶ πλουτίνδην οἴονται δεῖν αἱρεῖσθαι τοὺς ἄρχοντας, ἀδύνατον γὰρ τὸν ἀποροῦντα καλῶς ἄρχειν καὶ σχολάζειν. Εἴπερ οὖν τὸ μὲν αἱρεῖσθαι πλουτίνδην ὀλιγαρχικὸν τὸ δὲ κατ' ἀρετὴν ἀριστοκρατικόν, αὕτη τις ἂν εἴη τάξις τρίτη καθ' ἥνπερ συντέτακται καὶ[a] *τοῖς Καρχηδονίοις τὰ περὶ τὴν πολιτείαν· αἱροῦνται γὰρ εἰς δύο ταῦτα βλέποντες καὶ μάλιστα τὰς μεγίστας, τούς τε βασιλεῖς καὶ τοὺς στρατηγούς. Δεῖ δὲ νομίζειν ἁμάρτημα νομοθέτου τὴν παρέκβασιν εἶναι τῆς ἀριστοκρατίας* 6
ταύτην· ἐξ ἀρχῆς γὰρ τοῦθ' ὁρᾶν ἐστὶ τῶν ἀναγκαιοτάτων, ὅπως οἱ βέλτιστοι δύνωνται σχολάζειν καὶ μηδὲν ἀσχημονεῖν, μὴ μόνον ἄρχοντες ἀλλὰ μηδ' ἰδιωτεύοντες. Εἰ δὲ δεῖ βλέπειν καὶ πρὸς εὐπορίαν χάριν σχολῆς, φαῦλον τὸ τὰς μεγίστας ὠνητὰς εἶναι τῶν ἀρχῶν τήν τε βασιλείαν καὶ τὴν στρατηγίαν. Ἔντιμον γὰρ ὁ νόμος οὗτος ποιεῖ τὸν πλοῦτον μᾶλλον τῆς ἀρετῆς καὶ τὴν πόλιν ὅλην φιλοχρήματον· ὅ τι δ' ἂν ὑπολάβῃ τίμιον εἶναι τὸ κύριον, ἀνάγκη καὶ τὴν τῶν ἀλ- 7

---

[a] *καὶ* (*παρεκβέβηκε*) Thyrot

ἀρχόντων («ἀρχεῖον» τὸ ἀποτελοῦν ἀρχὴν πολιτικὸν σῶμα). Ἐκ τῆς ἀντιθέσεως ὅμως πρὸς τὴν Σπάρτην ἔνθα πράγματι διάφοροι ἀρχαὶ ἐδίκαζον τὰ διάφορα ἐγκλήματα — οἱ βασιλεῖς τὰ περὶ κλήρων καὶ τὰς περὶ τῶν ὁδῶν δίκας, ἡ γερουσία τὰ συνεπαγόμενα θάνατον ἢ ἐξορίαν ἐγκλήματα, καὶ οἱ ἔφοροι τὰ πταίσματα τὰ ἐν τῇ ἀγορᾷ ἢ ἐν τῷ ὑπαίθρῳ τελούμενα—δύναται ἴσως νὰ συναχθῇ ὅτι ἐνταῦθα πράγματι ἡ ὁλομέλεια τῶν ἀρχόντων ἔκρινε πάσας τὰς δίκας. Ἀλλ' αὐτὸ τὸ «πάσας» τότε πῶς νὰ ἑρμηνευθῇ; Εἶναι δυνατὸν πᾶσαν δίκην νὰ ἔκρινον ἐν ὁλομελείᾳ βασιλεῖς, γερουσιασταὶ καὶ οἱ ἑκατὸν τέσσαρες; Ὄχι βεβαίως. Διὸ ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι τὸ «ἀρχεῖα» σημαίνει τὴν ὁλομέλειαν τῶν ἀρχόντων, τὸ «πάσας» δέον νὰ ἑρμηνεύσωμεν ὡς σημαῖνον: πάσας τὰς σπουδαίας δίκας. Εἶναι δὲ ἀριστοκρατικὸς ὁ θεσμὸς ὡς ἑνοποιῶν τὴν ἔννοιαν τῆς δικαιοσύνης, ἀπονεμομένης ὑπὸ τῆς ὁλομελείας τῶν «ἀρίστων» λόγῳ τῆς ἀριστοκρατικῆς προελεύσεως πάντων τῶν ἀρχόντων. [19]) Πρέπει, πρὸς κατανόησιν τῆς

μόνον ἐκ τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πλουτοκρατικῆς τοιαύτης πρέπει νὰ ἐκλέγουν τοὺς ἄρχοντας· καὶ τοῦτο βάσει τῆς γνώμης ὅτι ὁ ἐν ἀπορίᾳ διατελῶν ἀδύνατον εἶναι νὰ ἄρχῃ καλῶς καὶ νὰ διαθέτῃ ἑαυτὸν μὴ ἀπησχολημένον[19]. Ἀλλ' ἐὰν ἡ μὲν ἐκ τῶν πλουσίων ἐκλογὴ τῶν ἀρχόντων εἶναι χαρακτηριστικὸς τοῦ ὀλιγαρχικοῦ πολιτεύματος θεσμός, ἡ δὲ ἐκ τῶν ἀνωτέρων εὐγενῶν τάξεων ἐκλογὴ χαρακτηριστικὸς θεσμὸς τοῦ ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος, εἶναι δυνατὸν τὰ ἐν τῷ πολιτεύματι τῶν Καρχηδονίων νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς τρίτον τι εἶδος πολιτικῆς τάξεως· διότι, ὡς ἐλέχθη, εἰς δύο στοιχεῖα ἀποβλέποντες ἐκλέγουν τὰς ἀρχάς, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὰς μεγίστας, τοὺς βασιλεῖς τουτέστι καὶ τοὺς στρατηγούς. Πρέπει ὅμως νὰ 6
ἐκλαμβάνηται ὡς σφάλμα τοῦ νομοθέτου ἡ παρέκβασις αὕτη τῆς ἀριστοκρατίας. Διότι εἶναι μὲν ἐκ τῶν ἀναγκαιοτάτων ἐξ ἀρχῆς νὰ προνοῇ ὁ νομοθέτης ὅπως οἱ ἄριστοι τῶν πολιτῶν[20] εἶναι ἀπηλλαγμένοι τῶν βιωτικῶν φροντίδων καὶ μὴ ἀναγκάζωνται νὰ μετέρχωνται ἀναξιοπρεπές τι ἔργον, οὐ μόνον ὅταν περιβάλλωνται τὸ ἀξίωμα τοῦ ἄρχοντος, ἀλλὰ και ὅταν ἰδιωτεύουν· — ἀλλ' ἐὰν ὀφείλῃ νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν εὐπορίαν, ὡς ἐπιτρέπουσαν ἄνετον βίον, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ καθίστανται ὠνητὰ[21] τὰ μέγιστα τῶν ἀξιωμάτων, ἡ βασιλεία καὶ ἡ στρατηγία. Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος νόμος καθιστᾷ τὸν πλοῦτον μᾶλλον ἔντιμον ἢ τὴν ἀνωτερότητα, καὶ τὴν πόλιν ὁλόκληρον φιλοχρήματον· ὅ,τι 7
δὲ θεωρήσει ὁ νομοθέτης κυριώτατα ἄξιον τιμῆς, κατ' ἀνάγ-

φράσεως ταύτης καὶ τῶν ἑπομένων νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁμιλεῖ ἐκλογὴ τῶν ἀρχόντων δὲν ἐγένετο ἔνθεν μὲν ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν, ἔνθεν δὲ ἐκ τῆς τῶν πλουσίων τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐξ ἐκείνων τῶν εὐγενῶν οἵτινες ἦσαν ἐν ταὐτῷ καὶ πλούσιοι. [20]) Οἱ εὐγενεῖς τουτέστι, οἱ προοριζόμενοι διὰ τὰ ἀξιώματα. [21]) Δὲν πρόκειται περὶ ἐξαγορᾶς τῶν ἀξιωμάτων· ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὅτι οἱ ἐπιδιώκοντες τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἦσαν ὑποχρεωμένοι ἢ θὰ ἐπεδίωκον νὰ καταδωροδοκοῦν πρὸς

λων πολιτῶν δόξαν ἀκολουθεῖν τούτοις· ὅπου δὲ μὴ μάλιστα
1273b *ἀρετὴ τιμᾶται, ταύτην οὐχ οἷόν τ' εἶναι βεβαίως ἀριστοκρατικὴν πολιτείαν. Ἐθίζεσθαι δ' εὔλογον κερδαίνειν τοὺς ὠνουμένους, ὅταν δαπανήσαντες ἄρχωσιν· ἄτοπον γὰρ εἰ πένης μὲν ὢν ἐπιεικὴς δὲ βουλήσεται κερδαίνειν, φαυλότερος δ' ὢν οὐ βουλήσεται δαπανήσας. Διὸ δεῖ τοὺς δυναμένους ἄριστ' ἄρχειν,*[a] *τούτους ἄρχειν. Βέλτιον δ', εἰ καὶ προεῖτο τὴν ἀπορίαν τῶν ἐπιεικῶν ὁ νομοθέτης, ἀλλ' ἀρχόντων γε ἐπιμελεῖσθαι τῆς σχολῆς. Φαῦλον δ' ἂν δόξειεν εἶναι*
καὶ τὸ πλείους ἀρχὰς τὸν αὐτὸν ἄρχειν, ὅπερ εὐδοκιμεῖ 8
παρὰ τοῖς Καρχηδονίοις. Ἓν γὰρ ὑφ' ἑνὸς ἔργον ἄριστ' ἀποτελεῖται, δεῖ δ' ὅπως γίνηται τοῦθ' ὁρᾶν τὸν νομοθέτην, καὶ μὴ προστάττειν τὸν αὐτὸν αὐλεῖν καὶ σκυτοτομεῖν. Ὥσθ' ὅπου μὴ μικρὰ πόλις, πολιτικώτερον πλείονας μετέχειν τῶν ἀρχῶν καὶ δημοτικώτερον· κοινότερόν τε γάρ καθάπερ εἴπομεν, καὶ κάλλιον ἕκαστον ἀποτελεῖται τῶν αὐτῶν καὶ θᾶττον. Δῆλον δὲ τοῦτο ἐπὶ τῶν πολεμικῶν καὶ τῶν ναυτικῶν· ἐν τούτοις γὰρ ἀμφοτέροις διὰ πάντων ὡς εἰπεῖν διελήλυθε
τὸ ἄρχειν καὶ τὸ ἄρχεσθαι. Ὀλιγαρχικῆς δ' οὔσης τῆς πολι- 9

---

[a] *ἄριστ' ἄρχειν* Spengel: *ἀρισταρχεῖν* χ'/φα (*ἄριστα σχολάζειν* Richards)

ὄφελός των ἐκείνους παρ' ὧν ἐξηρτᾶτο ἡ ἐκλογή των. [22]) Διότι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον εἶργον τῶν ἀξιωμάτων τοὺς ἀπόρους εὐγενεῖς οἱ Καρχηδόνιοι, δὲν ἦτο μόνον τὸ ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφιερῶνται οὗτοι εἰς τὰ καθήκοντά των ἀπηλλαγμένοι φροντίδων, ἀλλὰ καὶ ὁ φόβος μήπως ἐπεδίωκον διὰ τοῦ ἀξιώματος τὸν πλουτισμόν των. [23]) Ἢ κατ' ἄλλην ἀπόδοσιν ἐξ ἴσου πιθανήν: «Διότι ἓν ἔργον ἄριστα ἐπιτελεῖται ὅταν ἐκτελῆται παρ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, ἔργον δὲ τοῦ νομοθέτου εἶναι νὰ ἐπιδιώκῃ τοῦτο καὶ νὰ μὴ προστάττῃ ὅπως ὁ αὐτὸς ἐκτελῇ χρέη

κην ἐπιβάλλεται τοῦτο εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πολιτῶν· ἡ πολιτεία ὅμως ἐν ᾗ δὲν τιμᾶται κατ' ἐξοχὴν ἡ ἀνωτερότης δὲν εἶναι δυνατὸν βεβαίως νὰ εἶναι ἀριστοκρατικὴ πολιτεία. Συνέπεται ὅμως εὐλόγως καὶ τὸ νὰ συνηθίζουν νὰ ἐπιδιώκουν κέρδη ἐκ τοῦ ἀξιώματος οἱ ἀγοράζοντες τοῦτο, εἰς ἣν περίπτωσιν ἐδαπάνησαν διὰ νὰ τὸ ἀποκτήσουν· διότι εἶναι παράλογον νὰ νομίζωμεν ὅτι ἄνθρωπος πένης μὲν ἀλλ' ἔγκριτος, θὰ θελήσῃ νὰ πορισθῇ κέρδη ἐκ τοῦ ἀξιώματος[22], ἄνθρωπος δὲ πονηρότερος τὴν φύσιν δὲν θὰ θελήσῃ, καίτοι ἐδαπάνησε διὰ νὰ τὸ ἀποκτήσῃ. Διὸ ἐν ὀρθῷ ἀριστοκρατικῷ πολιτεύματι πρέπει νὰ καθίστανται ἄρχοντες μόνον οἱ δυνάμενοι νὰ ἄρχουν ἄριστα. ((Πρὸς λύσιν δὲ τοῦ ζητήματος τῆς ἀνέσεως τῶν ἀρχόντων)) προτιμότερον εἶναι καὶ εἰς ἣν περίπτωσιν παραμελήσῃ ὁ νομοθέτης τὸ ζήτημα τῆς ἀπορίας τῶν ἐγκρίτων, αὐτὸς νὰ προνοῇ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν καθιστάμενοι ἄρχοντες θὰ εἶναι ἀπηλλαγμένοι τῶν βιωτικῶν ἀπασχολήσεων. Ἀξιοκα- 8
τάκριτος ὁμοίως θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ συνήθεια νὰ περιβάλλεται τὸ αὐτὸ πρόσωπον πλείονα ἀξιώματα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον κατ' ἐξοχὴν εἶναι σύνηθες παρὰ τοῖς Καρχηδονίοις. Διότι τὸ ἔργον ἄριστα ἐπιτελεῖται ὅταν ἐκτελῆται παρ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ, τὸ ἔργον δὲ τοῦ νομοθέτου εἶναι νὰ προσδιορίζῃ πῶς θὰ γίνεται τοῦτο καὶ ὄχι νὰ προστάττῃ ὅπως ὁ αὐτὸς ἐκτελῇ χρέη καὶ αὐλητοῦ καὶ σκυτοτόμου[23]. Συνεπῶς ὅπου ἡ πόλις δὲν εἶναι μικρὰ ἐκεῖ συμφερώτερον διὰ τὴν πολιτικὴν τάξιν καὶ εὐνοϊκώτερον διὰ τὸν λαὸν εἶναι νὰ ἀναλαμβάνουν πλείονες τὰ δημόσια ἀξιώματα· διότι οὕτω καὶ περισσότερον κοινὰ εἶναι ὡς εἴπομεν, καὶ καλύτερον καὶ ταχύτερον ἐπιτελεῖται τὸ ἔργον ἑκάστου τούτων, παρὰ ἐὰν εἶχον ἀνατεθῆ πλείονα τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ αὐτὸ ἄτομον. Φανερὸν δὲ τοῦτο καθίσταται ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν ἔργων, ἐπὶ τῶν ὁποίων συμβαίνει νὰ διήκῃ δι' ὅλου ἡ ἄμεσος σχέσις τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι. Καίτοι δὲ τὸ πολίτευμα εἶναι ὀλιγαρχικὸν ἀρι- 9

τείας ἄριστα[a] *ἐκφεύγουσι τῷ πλουτεῖν, ἀεί τι τοῦ δήμου μέρος ἐκπέμποντες ἐπὶ τὰς πόλεις· τούτῳ γὰρ ἰῶνται καὶ ποιοῦσι μόνιμον τὴν πολιτείαν. Ἀλλὰ τουτί ἐστι τύχης ἔργον, δεῖ δὲ ἀστασιάστους εἶναι διὰ τὸν νομοθέτην· νῦν δ', ἂν ἀτυχία γένηταί τις καὶ τὸ πλῆθος ἀποστῇ τῶν ἀρχομένων, οὐδέν ἐστι φάρμακον διὰ τῶν νόμων τῆς ἡσυχίας. Περὶ μὲν οὖν τῆς Λακεδαιμονίων πολιτείας καὶ Κρητικῆς καὶ τῆς Καρχηδονίων, αἵπερ δικαίως εὐδοκιμοῦσι, τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.*

12. *Τῶν δὲ ἀποφηναμένων τι περὶ πολιτείας ἔνιοι μὲν* IX
οὐκ ἐκοινώνησαν πράξεων πολιτικῶν οὐδ' ὡντινωνοῦν ἀλλὰ διετέλεσαν ἰδιωτεύοντες τὸν βίον· περὶ ὧν εἴ τι ἀξιόλογον, εἴρηται σχεδὸν περὶ πάντων. Ἔνιοι δὲ νομοθέται γεγόνασιν, οἱ μὲν ταῖς οἰκείαις πόλεσιν οἱ δὲ καὶ τῶν ὀθνείων τισί, πολιτευθέντες αὐτοί· καὶ τούτων οἱ μὲν νόμων ἐγένοντο δημιουργοὶ μόνον, οἱ δὲ καὶ πολιτείας, οἷον καὶ Λυκοῦργος καὶ Σόλων· οὗτοι γὰρ καὶ νόμους καὶ πολιτείας κατέστησαν. Περὶ μὲν οὖν τῆς Λακεδαιμονίων εἴρηται. Σόλωνα δ' ἔνιοι 2
μὲν οἴονται νομοθέτην γενέσθαι σπουδαῖον, ὀλιγαρχίαν τε

---

[a] *ἄριστα* <*στάσιν*> Bernays

αὐλητοῦ καὶ σκυτοτόμου. [24]) Ὁ ἐκ τοῦ πλούτου τούτου κίνδυνος δι' ὀλιγαρχικὸν ἀριστοκρατικοῦ χαρακτῆρος πολίτευμα εἶναι διττός: διότι καὶ οἱ πλουτοῦντες ἐκ τῶν ἀνθρώπων, τοῦ λαοῦ φυσικὸν εἶναι νὰ ἐπιδιώκουν τὰ ἀξιώματα καὶ νὰ ἐξεγείρωνται κατὰ τῆς ἀποκλειστικῆς ὑπὸ τῶν εὐγενῶν κατοχῆς τούτων, καὶ οἱ πένητες, τόσον οἱ εὐγενεῖς ὅσον καὶ οἱ τοῦ λαοῦ, ὁμοίως φυσικὸν εἶναι νὰ ἐξεγείρωνται κατὰ τῶν κρατούντων πλουσίων.

ΚΕΦ. IX § 1 γενικῶς περὶ τῶν νομοθετῶν καὶ τῶν εἰσηγητῶν πολιτευμάτων· § 2 περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Σόλωνος συγκερασμοῦ τῶν διαφόρων στοιχείων ἐν τῇ πολιτείᾳ· § § 3 4 περὶ τῆς τροπῆς τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν εἰς τὴν ἄκρατον λαοκρατίαν· § 5 περὶ

στα ἀποφεύγεται ὁ ἐκ τοῦ πλούτου κίνδυνος[24], διὰ τῆς ἑκάστοτε ἐκπομπῆς μέρους τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰς ὑποτελεῖς πόλεις· διὰ τοῦ μέσου τούτου θεραπεύουν τὸ ἐλαττωματικὸν καὶ καθιστοῦν σταθερὸν καὶ μόνιμον τὸ καθεστὼς αὐτῶν. Ἀλλὰ τοιαύτη σταθερότης εἶναι τῆς τύχης ἔργον, τὸ ἀστασίαστον δὲ τῆς Πολιτείας πρέπει νὰ εἶναι ἔργον τοῦ νομοθέτου· ἐνταῦθα ὅμως ἂν συμβῇ ἀτύχημά τι καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀρχομένων ἀποστατήσῃ, οὐδὲν μέσον πρὸς ἀσφάλειαν τῆς πολιτείας παρέχουν οἱ νόμοι. Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ χαρακτὴρ τῶν πολιτευμάτων τῆς Σπάρτης, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Καρχηδόνος, τὰ ὁποῖα δικαίως φημίζονται.

12 ΚΕΦ. IX Ἐκ τῶν ἀσχοληθέντων θεωρητικῶς 1
εἰς τὴν σύνταξιν πολιτεύματος μερικοὶ μὲν οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἀνεμίχθησαν ἐνεργῶς εἰς τὴν πολιτικὴν πρᾶξιν, ἀλλ' ὡς ἰδιῶται τὸν βίον διήγαγον· διὰ τὰς ἀξιολόγους δὲ γνώμας σχεδὸν πάντων τούτων ἐλέχθησαν ἤδη τὰ δέοντα. Μερικοὶ δὲ ἐγένοντο οἱ ἴδιοι νομοθέται, ἄλλοι μὲν εἰς τὰς πατρίδας των, ἄλλοι δὲ εἰς ξένας πόλεις, εἰς τὸν πολιτικὸν βίον τῶν ὁποίων ἐνεργῶς ἀνεμίχθησαν· καὶ ἐκ τούτων οἱ μὲν ἐγένοντο δημιουργοὶ μόνων νόμων, οἱ δὲ καὶ πολιτεύματος, ὡς ἐπὶ παραδείγματι καὶ ὁ Λυκοῦργος καὶ ὁ Σόλων[1]· διότι οὗτοι καὶ νόμους συνέταξαν καὶ πολιτικῆς τάξεως ἱδρυταὶ ἐγένοντο. Καὶ περὶ μὲν τῆς τῶν Λακεδαιμονίων πολιτικῆς τάξεως ((τῆς ἀναφερομένης εἰς τὸν 2
Λυκοῦργον)), ὡμιλήσαμεν ἤδη. Περὶ τοῦ Σόλωνος δὲ ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι σπουδαῖος ἀνεδείχθη νομοθέτης, διότι

τῶν νομοθετῶν Ζαλεύκου καὶ Χαρώνδου· § § 6-8 περὶ τοῦ νομοθέτου Φιλολάου· § 8b περὶ τῶν πρωτοτύπων θεσμῶν Φαλέου καὶ Πλάτωνος· § 9 περὶ τῶν Δράκοντος, Πιττακοῦ καὶ Ἀνδροδάμαντος ὡς νομοθετῶν.

[1]) Εἶναι ἀρκούντως γνωστὰ τὰ περὶ τὸν Σόλωνα, ὥστε παρέλκει ἐνταῦθα πᾶσα σημείωσις. Σημειοῦμεν μόνον τινὰ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους κατωτέρω καθ' ἕκαστον τονιζόμενα πρὸς δια-

γὰρ καταλῦσαι λίαν ἄκρατον οὖσαν καὶ δουλεύοντα τὸν δῆμον παῦσαι καὶ δημοκρατίαν καταστῆσαι τὴν πάτριον μίξαντα καλῶς τὴν πολιτείαν· εἶναι γὰρ τὴν μὲν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλὴν ὀλιγαρχικόν, τὸ δὲ τὰς ἀρχὰς αἱρετὰς ἀριστοκρατικόν, τὰ δὲ δικαστήρια δημοτικόν. Ἔοικε δὲ Σόλων
1274a *ἐκεῖνα μὲν ὑπάρχοντα πρότερον οὐ καταλῦσαι, τήν τε βουλὴν καὶ τὴν τῶν ἀρχῶν αἵρεσιν, τὸν δὲ δῆμον καταστῆσαι τὰ δικαστήρια ποιήσας ἐκ πάντων. Διὸ καὶ μέμφονταί τινες* 3
αὐτῷ· λῦσαι γὰρ θάτερα,[a] *κύριον ποιήσαντα τὸ δικαστήριον πάντων, κληρωτὸν ὄν. Ἐπεὶ γὰρ τοῦτ' ἴσχυσεν, ὥσπερ τυράννῳ τῷ δήμῳ χαριζόμενοι τὴν πολιτείαν εἰς τὴν νῦν δημοκρατίαν κατέστησαν,*[b] *καὶ τὴν μὲν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βου-*

---

[a] *θάτερα* Κοραῆς *θατέραν, θάτεραν* χ'/φα
[b] *μετέστησαν* Teggeus

σάφησιν τοῦ πνεύματος τῶν λόγων τοῦ συγγραφέως: 2) Πρβλ. αὐτοὺς τοὺς λόγους τοῦ Σόλωνος, τοὺς διασωζομένους εἰς τὴν Ἀθηναίων Πολιτείαν τοῦ Ἀριστοτέλους, XII: *Δήμῳ μὲν γὰρ ἔδωκα τόσον γέρας, ὅσον ἐπαρκεῖ | τιμῆς οὔτ' ἀφελὼν οὔτ' ἀπορεξάμενος· | οἳ δ' εἶχον δύναμιν καὶ χρήμασιν ἦσαν ἀγητοί, | καὶ τοῖς ἐφρασάμην μηδὲν ἀεικὲς ἔχειν· | ἔστην δ' ἀμφιβαλὼν κρατερὸν σάκος ἀμφοτέροισιν | νικᾶν δ' οὐκ εἴασα οὐδετέρους ἀδίκως.* Θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος εἶναι ὅτι ἕκαστος τῶν πολιτῶν ἔχει ἔναντι τοῦ συνόλου δικαιώματα ἀνάλογα πρὸς τὰς ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ σύνολον παρεχομένας ὑπηρεσίας, ὅτι δὲ τοῦτο δύναται νὰ συνθέσῃ εἰς ἐναρμόνιον σύνολον πολιτικῆς ζωῆς ὁ ἐν τῇ πολιτικῇ τάξει ἰσόρροπος συγκερασμὸς τῶν ἀναλόγων στοιχείων τῆς πόλεως. Διὸ καὶ τὸ μὲν σύστημα τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀρχόντων καθιέρωσεν ὡς θεσμὸν ὀλιγαρχικόν, διότι μόνον ἐκ τῶν τριῶν ἀνωτέρω κατὰ τίμημα τάξεων ἐξελέγοντο οἱ ἄρχοντες, τὸν τῶν ἀρχόντων δὲ ἔλεγχον ἔδωκεν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸν δῆμον, ἄκρως δημοκρατικὸν θεσμὸν οὕτω καταστήσας. 3) Διότι ἀφ' ἑνὸς οἱ Ἀρεοπαγῖται ἦσαν ἰσόβιοι, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀνελάμβανον τὸ ἀξίωμα τοῦτο μετὰ τὴν λῆξιν τῆς θητείας των οἱ ἐννέα ἄρχοντες, οἵτινες προήρχοντο ἐκ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καὶ πλουτοκρατι-

καὶ τὴν ὀλιγαρχίαν, ἥτις ἦτο λίαν ἄκρατος, ἰσχυρίζονται ὅτι κατέλυσε καὶ τὸν δῆμον ὅτι ἀπήλλαξε τῆς ὑπὸ τοὺς πλουσίους δουλείας καὶ ὅτι τὸ πάτριον παρ' Ἀθηναίοις λαοκρατικὸν πολίτευμα ἀποκατέστησεν ἐπιτυχῶς συγκεράσας τὴν πολιτείαν[2]· διότι ἡ μὲν τοῦ Ἀρείου πάγου βουλὴ εἶναι τὸ ὀλιγαρχικὸν στοιχεῖον[3], τὸ αἱρετὸν τῶν ἀρχῶν τὸ ἀριστοκρατικὸν[4] καὶ ὁ θεσμὸς τῶν δικαστηρίων τὸ δημοκρατικὸν[5] στοιχεῖον. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Σόλων ἐκεῖνα μέν, τὴν βουλὴν τουτέστι τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τὸν τρόπον τῆς καταστάσεως τῶν ἀρχῶν, ὑπάρχοντα καὶ πρότερον, διετήρησεν, εἰσήγαγε δὲ διὰ τοῦ θεσμοῦ τῶν δικαστηρίων τὸν λαὸν ὡς στοιχεῖον ἐνεργὸν τῆς πολιτικῆς τάξεως, ὁρίσας ὅπως ταῦτα συγκροτοῦνται ἐκ μελῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ πάντων τῶν πολιτῶν. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ σημείου τού- 2
του καταχρίνουν τινὲς αὐτόν· διότι, ἐπεκτείνας τὴν δικαιοδοσίαν τῶν δικαστηρίων, τῶν ὁποίων τὰ μέλη ἐκλέγονται διὰ κληρώσεως, καὶ ἐπὶ τῶν δύο ἄλλων ἀρχῶν[6], παρέλυσεν ἀμφοτέρων τὴν δύναμιν. Διότι ὡς ἅπαξ ἴσχυσε τοῦτο, οἱ διάφοροι, ὡς εἰς τύραννον παραχωροῦντες εἰς τὸν λαὸν τὴν πολιτικὴν δύναμιν, μετέτρεψαν τὸ πολίτευμα εἰς τὴν νῦν δημοκρατίαν· οὕτω τὰ μὲν δικαιώματα τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ

κοῦ στοιχείου. [4]) Πρβλ. ΕΙΣΑΓ. ΙΙΙ [4]. [5]) Ἐξαιρέσει τῶν φονικῶν, πᾶσαι αἱ δίκαι εἰσήγοντο εἰς τὸ δικαστήριον τῆς Ἡλιαίας, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἐξ 6.000 δικαστῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν ἀπορωτέρων τάξεων ἐκλεγομένων. [6]) Εἷς ἐκ τῶν κυρίων θεσμῶν τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος ἦτο ἡ εἰς τὸ δικαστήριον ἔφεσις παντὸς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἀδικουμένου (Ἀθην. Πολ. ΙΧ). Πρὸ τοῦ Σόλωνος ἡ κατὰ τοῦ ἀδικοῦντος ἄρχοντος καταγγελία ἐγίνετο εἰς τὴν βουλὴν τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἀλλ' αὐτὴ ἦτο ὀλιγαρχικὴ καὶ συνεπῶς μεροληπτικὴ διὰ τοὺς ἄρχοντας· διὰ τοῦ νόμου ὅμως τοῦ Σόλωνος αἱ τοιαῦται δίκαι εἰσήγοντο εἰς τὸ δικαστήριον τῆς Ἡλιαίας, οὕτω δέ, ὡς αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης ἀλλαχοῦ λέγει, κύριος καταστὰς ὁ δῆμος τῆς δικαστικῆς ψήφου, κύριος ἐγένετο αὐτῆς τῆς πολιτείας. Ὡραία δὲ εἶναι καὶ ἡ σχετικὴ παρατήρησις τοῦ Πλουτάρχου ἐνταῦθα, *Σόλ.* κ. 18 *τὸ δικάζειν κατ'*

λὴν Ἐφιάλτης ἐκόλουσε καὶ Περικλῆς, τὰ δὲ δικαστήρια μισθοφόρα κατέστησε Περικλῆς, καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἕκαστος τῶν δημαγωγῶν προήγαγεν αὔξων εἰς τὴν νῦν δημοκρατίαν. Φαίνεται δ' οὐ κατὰ τὴν Σόλωνος γενέσθαι τοῦτο προαίρεσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ συμπτώματος (τῆς ναυ- 4
αρχίας γὰρ ἐν τοῖς Μηδικοῖς ὁ δῆμος αἴτιος γενόμενος ἐφρονηματίσθη καὶ δημαγωγοὺς ἔλαβε φαύλους ἀντιπολιτευομένων[a] *τῶν ἐπιεικῶν)· ἐπεὶ Σόλων γε ἔοικε τὴν ἀναγκαιοτάτην ἀποδιδόναι τῷ δήμῳ δύναμιν, τὸ τὰς ἀρχὰς αἱρεῖσθαι καὶ εὐθύνειν (μηδὲ γὰρ τούτου κύριος ὢν ὁ δῆμος δοῦλος ἂν εἴη καὶ πολέμιος), τὰς δ' ἀρχὰς ἐκ τῶν γνωρίμων καὶ τῶν εὐπόρων κατέστησε πάσας, ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων καὶ ζευγιτῶν καὶ τρίτου τέλους τῆς καλουμένης ἱππάδος· τὸ δὲ τέταρτον θητικόν, οἷς οὐδεμιᾶς ἀρχῆς μετῆν. Νομοθέται δ' ἐγένοντο Ζάλευκός τε Λοκροῖς τοῖς Ἐπιζεφυρίοις, καὶ* 5

---

[a] *ἀντιπολιτευομένων* ἐκδ., *ἀντὶ πυλιτευομένων* χ'/φα

ἀρχὰς μὲν οὐδέν, ὕστερον δὲ παραμμέγεθες ἐφάνη. [1]) Πάντα τὰ σχετικὰ ἐκ ἐκτάσει ἀναφέρονται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῇ Ἀθηναίων Πολιτείᾳ, κ. XXV. Ἐπὶ δεκαεπτὰ ἔτη μετὰ τὰ Μηδικὰ ἐκράτει ἐν Ἀθήναις ἡ βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου, καίτοι ἔβαινε βαθμηδὸν ἐξασθενουμένη, μέχρις οὗ ἐπετέθη κατ' αὐτῆς καὶ κατὰ καιροὺς ὁ Ἐφιάλτης, ὅστις κατηγορήσας πολλοὺς ἐπὶ καταχρήσει τῆς ἀρχῆς κατώρθωσε νὰ τοὺς παραδώσῃ εἰς τὸν δήμιον. Μετὰ τὸ πρῶτον τοῦτο κτύπημα, κατώρθωσε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοὺς Ἀρεοπαγίτας καὶ νὰ παραδώσῃ εἰς τὴν βουλὴν τῶν πεντακοσίων καὶ εἰς τὰ δικαστήρια καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου τὰ σχετιζόμενα μὲ τὴν φύλαξιν τοῦ πολιτεύματος, προνόμια ἐκείνων. Εἶτα τῇ συνεργείᾳ τοῦ Θεμιστοκλέους, ὅστις ἦτο μὲν καὶ αὐτὸς Ἀρεοπαγίτης, ἀλλὰ μέλλων νὰ δικασθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐπὶ μηδισμῷ ἠπείγετο νὰ καταλύσῃ τοῦτον, κατηγορήσας καὶ πάλιν τὸν Ἄρειον Πάγον ἐνώπιον τῆς βουλῆς τῶν Πενταχοσίων καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, περιέκοψε καὶ τὴν ἀπομένουσαν αὐτῷ δύναμιν. Βραδύτερον ὁ Περικλῆς ἀφήρεσε καὶ τὰ δευτερευούσης σημασίας προνόμια τοῦ πανισχύρου ἄλλοτε

βουλῆς ἐκολόβωσεν ὁ Ἐφιάλτης [7] καὶ ὁ Περικλῆς, τὰ δικαστήρια δὲ μισθοφόρα κατέστησεν ὁ Περικλῆς [8] καὶ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἕκαστος τῶν δημαγωγῶν συνετέλει κατὰ τὸ μᾶλλον εἰς τὴν τροπὴν τοῦ πολιτεύματος εἰς τὴν νῦν δημοκρατίαν. Φαίνεται ὅμως ὅτι τοῦτο δὲν ἐγένετο ἐξ ἀφορμῆς τοιαύτης τοῦ Σόλωνος προαιρέσεως, ἀλλὰ μᾶλλον
ἐκ συμπτωματικῶν γεγονότων—(ὁ λαὸς δηλαδὴ γενόμενος 4
αἴτιος τῆς κατὰ τὰ Μηδικὰ μεγάλης ναυτικῆς νίκης ἐνεπλήσθη ἀγερωχίας καὶ φαύλους ἐνεκολπώθη δημαγωγούς, ἀντιπολιτευομένων τῶν ἐγκρίτων)—· διότι εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ Σόλων παρεχώρησεν εἰς τὸν λαὸν μόνον ὅσα ἡ ἄκρα ἀνάγκη ἐπέβαλλε δικαιώματα, τὸ νὰ ἐκλέγῃ τουτέστι τοὺς ἄρχοντας καὶ νὰ ζητῇ παρ' αὐτῶν εὐθύνας (διότι ἂν καὶ τούτων τῶν δικαιωμάτων στερῆται ὁ λαός, φυσικὸν καὶ δοῦλος τῶν ἀρχόντων καὶ τῆς πολιτείας πολέμιος νὰ εἶναι)· ἀλλ' αὐτὰς ταύτας ἀφ' ἑτέρου τὰς ἀρχὰς ἐκ τῶν ἐγκρίτων καὶ τῶν εὐπόρων κατέστησε πάσας, ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων καὶ τῶν ζευγιτῶν καὶ τρίτον ἐκ τῆς μεταξὺ τούτων [9] κατὰ τίμημα τάξεως τῆς καλουμένης τῶν ἱππέων· οἱ τῆς τετάρτης δὲ κατὰ τίμημα τάξεως τῆς καλουμένης θη-
τικῆς, οὐδεμιᾶς ἠξιοῦντο πολιτικῆς ἀρχῆς. Καθαρῶς δὲ νο- 5
μοθέται ἀνεδείχθησαν ὁ Ζάλευκος [10] εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἐ-

θεσμοῦ τούτου. [8]) = Βλ. αὐτ. κεφ. IV [17]. [9]) Πάντες οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Ἀθηναίων Πολιτείᾳ (κ. VII) μαρτυροῦν ὅτι ἡ τάξις τῶν Ἱππέων ἤρχετο δευτέρα κατὰ σειράν, μετὰ τοὺς πεντακοσιομεδίμνους, ἀσφαλῶς δὲ τὸ ἐνταῦθα «τρίτου τέλους» δὲν ἔχει τὴν ἔννοιαν τοῦ «τρίτου» κατὰ σειράν, ἀλλὰ τοῦ μέσου. [10]) Τὰ περὶ ἀμφοτέρων τούτων τῶν νομοθετῶν ἀναφερόμενα ἔχουν μᾶλλον μυθικὸν ἢ ἱστορικὸν χαρακτῆρα. Διὰ τὸν Ζάλευκον κρατεῖ ἡ παράδοσις ὅτι ἦτο Λοκρός, ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν, ὅτι ἔζησε κατὰ τὰ μέσα τοῦ VII αἰῶνος καὶ ἐγένετο ὁ νομοθέτης τῶν Ἐπιζεφυρίων Λοκρῶν. Τὸ παρὰ τοῦ Στοβαίου διασωζόμενον *προοίμιον* τῶν νόμων του (*Ἀνθολ.* ΜΔ, 20,21) εἶναι προφανῶς νόθον κατασκεύασμα, ὅσα δὲ ὁ Διόδωρος (XII. 20) σχετικῶς ἀναφέρει εἶναι πιθανολογήματα οὐχὶ

*Χαρώνδας ὁ Καταναῖος τοῖς αὐτοῦ πολίταις καὶ ταῖς ἄλ-
λαις ταῖς Χαλκιδικαῖς πόλεσι ταῖς περὶ Ἰταλίαν καὶ Σικε-
λίαν. Πειρῶνται δέ τινες καὶ συνάγειν, ὡς Ὀνομακρίτου
μὲν γενομένου πρώτου δεινοῦ περὶ νομοθεσίαν, γυμνασθῆ-
ναι δ' αὐτὸν ἐν Κρήτῃ Λοκρὸν ὄντα καὶ ἐπιδημοῦντα κατὰ
τέχνην μαντικήν, τούτου δὲ γενέσθαι Θάλητα ἑταῖρον, Θά-
λητος δ' ἀκροατὴν Λυκοῦργον καὶ Ζάλευκον, Ζαλεύκου δὲ
Χαρώνδαν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν λέγουσιν ἀσκεπτότερον τῶν χρό-
νων ἔχοντες.*[a] *Ἐγένετο δὲ καὶ Φιλόλαος ὁ Κορίνθιος νο-* 6
*μοθέτης Θηβαίοις. Ἦν δ' ὁ Φιλόλαος τὸ μὲν γένος τῶν
Βακχιαδῶν, ἐραστὴς δὲ γενόμενος Διοκλέους τοῦ νικήσαντος
Ὀλυμπίασιν, ὡς ἐκεῖνος τὴν πόλιν ἔλιπε διαμισήσας τὸν
ἔρωτα τὸν τῆς μητρὸς Ἀλκυόνης, ἀπῆλθεν εἰς Θήβας, κἀκεῖ
τὸν βίον ἐτελεύτησαν ἀμφότεροι. Καὶ νῦν ἔτι δεικνύουσι τοὺς
τάφους αὐτῶν, ἀλλήλοις μὲν εὐσυνόπτους ὄντας πρὸς δὲ τὴν
τῶν Κορινθίων χώραν τὸν μὲν σύνοπτον τὸν δ' οὐ σύνοπτον*[b]*·
μυθολογοῦσι γὰρ αὐτοὺς οὕτω τάξασθαι τὴν ταφήν, τὸν μὲν* 7
*Διοκλέα διὰ τὴν ἀπέχθειαν τοῦ πάθους ὅπως μὴ ἄποπτος ἔσται
ἡ Κορινθία ἀπὸ τοῦ χώματος, τὸν δὲ Φιλόλαον ὅπως ἄπο-*
1274b *πτος. Ὤκησαν μὲν οὖν διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν παρὰ τοῖς
Θηβαίοις, νομοθέτης δ' αὐτοῖς ἐγένετο Φιλόλαος περί τ' ἄλ-
λων τινῶν καὶ περὶ τῆς παιδοποιίας, οὓς καλοῦσιν ἐκεῖνοι*

---

[a] *τῶν χρόνων ἔχοντες* Susemihl : *τῷ χρόνῳ λέγοντες* χ'/φα
[b] *τὸν . . σύνοπτον* δὶς Richards : *τοῦ . . συνόπτου* δὶς χ/'φα

δι' ἀφυοῦς πνεύματος ἠρτυμένα. [11]) Οὗτος φέρεται καταγόμενος ἐκ τῆς σικελικῆς πόλεως Κατάνης, ἐγένετο δὲ κατὰ τὴν παράδοσιν νομοθέτης τῆς πατρίδος του καὶ ἄλλων πόλεων. Τὸ ὑπὸ τοῦ Στοβαίου (αὐτ. ΜΔ' 40) σωζόμενον « προοίμιον » τῶν νόμων του δέον ἐπίσης νὰ θεωρῆται νόθον. Περὶ τῶν ἀρχαίων τούτων νομοθετῶν δέον νὰ πιστευθῇ ὅτι πρόκειται περὶ μυθικῶν μᾶλλον προσώπων εἰς τὰ ὁποῖα ἀπεδόθησαν οἱ κρατοῦντες εἰς τὰς πόλεις θεσμοὶ ἐκ παραδόσεως, ὡς ἀπεδόθη ἡ ἐκ παραδόσεως κρατοῦσα κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ τάξις τῆς Σπάρτης εἰς τὸν

πιζεφυρίων Λοκρῶν, καὶ ὁ Χαρώνδας ὁ Καταναῖος μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν του καὶ εἰς τὰς ἄλλας Χαλκιδικὰς πόλεις τὰς ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν. Μερικοὶ δὲ προσπαθοῦν καὶ νὰ συνδέσουν τούτους λέγοντες ὅτι πρῶτος σπουδαῖος νομοθέτης ἀνεδείχθη ὁ Ὀνομάκριτος [12], ἠσκήθη δὲ οὗτος, Λοκρὸς ὤν, ἐν Κρήτῃ, ἐπιδημῶν ἐκεῖ πρὸς σπουδὴν τῆς μαντικῆς τέχνης, τούτου δὲ φίλος ὅτι ἐγένετο ὁ Θαλῆς [13], μαθητὴς δὲ τοῦ Θάλητος ὁ Λυκοῦργος καὶ ὁ Ζάλευκος, τοῦ Ζαλεύκου δὲ ὁ Χαρώνδας. Ἀλλὰ ταῦτα θρυλοῦν οἱ ἐπιπολαίως ἔχοντες πρὸς τὴν ἔρευναν τῶν χρονολογιῶν. Ἐγένετο δὲ καὶ ὁ Φιλόλαος ὁ Κορίνθιος νομοθέτης 6
τῶν Θηβαίων. Κατήγετο δὲ ὁ Φιλόλαος ἐκ τοῦ γένους τῶν Βακχιαδῶν, ἐραστὴς δὲ γενόμενος τοῦ Ὀλυμπιονίκου [14] Διοκλέους, ὅταν ἐκεῖνος ἐγκατέλειψε τὴν Κόρινθον ἐξ ἀπεχθείας πρὸς τὸν πρὸς αὐτὸν ἔρωτα τῆς μητρός του Ἀλκυόνης, συναπῆλθε καὶ αὐτὸς εἰς τὰς Θήβας, καὶ ἐκεῖ ἀμφότεροι ἐτελεύτησαν. Καὶ σήμερον ἀκόμη δεικνύουν τοὺς τάφους των ἀντικρὺ ἀλλήλων κειμένους, ἀλλὰ τὸν μὲν τοῦ Φιλολάου ἐστραμμένον πρὸς τὴν χώραν τῶν Κορινθίων, τὸν δὲ τοῦ Διοκλέους ἀπεστραμμένον ἀπ᾿ αὐτῆς· διότι, ὡς μυθο- 7
λογοῦσιν, οὕτως ὥρισαν αὐτοὶ νὰ ταφῶσι, ὁ μὲν Διοκλῆς διὰ τὴν πρὸς τὸ πάθος ἐκεῖνο βδελυγμίαν, ὅπως μὴ εἶναι ἄποπτος ἀπὸ τοῦ τύμβου του ἡ Κορινθία, ὁ δὲ Φιλόλαος οὕτω, ὅπως ἡ γῆ ἐκείνη ἀπεναντίας ἄποπτος εἶναι. Ὁπωσδήποτε διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην κατῴκισαν εἰς τὰς Θήβας· ἐγένετο δὲ ὁ Φιλόλαος παρὰ τοῖς Θηβαίοις νομοθέτης τάξας νόμους καὶ περὶ ἄλλων τινῶν καὶ περὶ τῆς τεκνοποιίας [15], τοὺς ὁποί-

---

Λυκοῦργον, περὶ τὸν ὁποῖον παντοῖα μυθολογήματα διεπλέχθησαν. [12]) Ἄλλον Ὀνομάκριτον πλὴν τοῦ περιφήμου χρησμολόγου τῆς αὐλῆς τοῦ Πεισιστράτου δὲν γνωρίζομεν. [13]) Πρόκειται ἀναμφιβόλως περὶ τοῦ Θαλήτα, τοῦ περιφήμου μουσικοῦ καὶ ἑνὸς τῶν προδρόμων τῆς χορικῆς ποιήσεως, ὅστις ἤκμασε περὶ τὰ μέσα ἢ τὸ τέλος τῆς ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος. [14]) Κατὰ τὸ 728 π.Χ. [15]) Ἐκ τῶν κατωτέρω λεγομένων ὅτι

νόμους θετικούς· καὶ τοῦτ' ἐστὶν ἰδίως ὑπ' ἐκείνου νενομο-
θετημένον, ὅπως ὁ ἀριθμὸς σῴζηται τῶν κλήρων. Χαρών- 8
δου δ' ἴδιον μὲν οὐδέν ἐστι πλὴν αἱ δίκαι τῶν ψευδομαρ-
τυριῶν (πρῶτος γὰρ ἐποίησε τὴν ἐπίσκηψιν), τῇ δ' ἀκριβείᾳ
τῶν νόμων ἐστὶ γλαφυρώτερος καὶ τῶν νῦν νομοθετῶν.
(Φαλέου δ' ἴδιον ἡ τῶν οὐσιῶν ἀνομάλωσις, Πλάτωνος δ'
ἥ τε τῶν γυναικῶν καὶ παίδων καὶ τῆς οὐσίας κοινότης καὶ
τὰ συσσίτια τῶν γυναικῶν, ἔτι δ' ὁ περὶ τὴν μέθην νόμος,
τὸ τοὺς νήφοντας συμποσιαρχεῖν, καὶ τὴν ἐν τοῖς πολεμι-
κοῖς ἄσκησιν ὅπως ἀμφιδέξιοι γίνωνται κατὰ τὴν μελέτην,
ὡς δέον μὴ τὴν μὲν χρήσιμον εἶναι τοῖν χεροῖν τὴν δὲ
ἄχρηστον.) Δράκοντος δὲ νόμοι μέν εἰσι, πολιτείᾳ δ' ὑπαρ- 9
χούσῃ τοὺς νόμους ἔθηκεν. ἴδιον δ' ἐν τοῖς νόμοις οὐδέν
ἐστιν ὅτι καὶ μνείας ἄξιον, πλὴν ἡ χαλεπότης διὰ τὸ τῆς
ζημίας μέγεθος. Ἐγένετο δὲ καὶ Πιττακὸς νόμων δημιουρ-
γὸς ἀλλ' οὐ πολιτείας· νόμος δ' ἴδιος αὐτοῦ τὸ τοὺς μεθύ-
οντας, ἂν τυπτήσωσι, πλείω ζημίαν ἀποτίνειν τῶν νηφόν-
των· διὰ γὰρ τὸ πλείους ὑβρίζειν μεθύοντας ἢ νήφοντας οὐ
πρὸς τὴν συγγνώμην ἀπέβλεψεν, ὅτι δεῖ μεθύουσιν ἔχειν
μᾶλλον, ἀλλὰ πρὸς τὸ συμφέρον. Ἐγένετο δὲ καὶ Ἀνδρο-
δάμας Ῥηγῖνος νομοθέτης Χαλκιδεῦσι τοῖς ἐπὶ Θρᾴκης, οὐ

οὗτος ὥρισε κυρίως νὰ διατηρῆται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀρχικῶν κλήρων τῆς ἐγγείου κτήσεως δύναται νὰ συναχθῇ ὅτι ὁ νόμος οὗτος ἀφεώρα τὸν περιορισμὸν τῆς τεκνοποιίας καὶ τὸν τρόπον τῆς παρ' ἑνὸς τῶν τέκνων κληρονομικῆς διαδοχῆς. 16) Τουτέστι θεμελιώδεις. 17) Μήπως τὸ ἐν παρενθέσει τεμάχιον δὲν ἦτο ἢ ἐπὶ τοῦ προτύπου τοῦ κοινοῦ τῶν σωζομένων ἀρχετύπου σχόλιον παρεισφρῆσαν ἐν τῷ ἀρχετύπῳ εἰς τὸ κείμενον; Ἀθετεῖ τὸ τεμάχιον ὁ Newman καὶ ὁ Wilamowitz 18) Πρόκειται περὶ τοῦ Ἀθηναίου νομοθέτου, τοῦ συντάξαντος τὸν πρῶτον ποινικὸν κώδικα ἐν Ἀθήναις τῷ 621. Πρβλ. τὰ ἐν Ἀθηναίων Πολιτείᾳ κ. IV.

ους ἐκεῖνοι καλοῦν «θετικούς»· [16] Καὶ τοῦτο μάλιστα ἔχει
παρὰ τούτου νομοθετηθῇ, ὅπως διατηρῆται ὁ ἀριθμὸς τῶν
κλήρων. Τοῦ Χαρώνδου δὲ ὅλως πρωτότυπον οὐδὲν ὑπάρχει, 8
πλὴν αἱ δίκαι τῶν ψευδομαρτυριῶν —(διότι πρῶτος ἐθέσπισεν οὗτος τὴν ἐπὶ ψευδομαρτυρίᾳ κατηγορίαν)—, κατὰ τὴν
ἀκρίβειαν ὅμως τῶν νόμων εἰς διατύπωσιν καὶ σαφήνειαν
εἶναι τεχνικώτερος καὶ τῶν νῦν νομοθετῶν [17]. [—('Εν
συνόψει, τῆς ἰδίας τοῦ Φαλέου ἐπινοίας θεσμὸς εἶναι ἡ ἐξίσωσις τῶν περιουσιῶν, τοῦ Πλάτωνος δὲ ἡ κοινοκτημοσύνη
τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων καὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ τὰ συσσίτια τῶν γυναικῶν, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ὁ περὶ μέθης νόμος,
καθ' ὃν συμποσιάρχαι δέον νὰ γίνωνται οἱ νήφοντες, καὶ ἡ
ἐν τοῖς πολεμικοῖς γυμνασίοις ἄσκησις ὅπως ἀμφιδέξιοι
γίνωνται κατὰ τὴν χρῆσιν τῶν χειρῶν, καθότι πρέπει νὰ
μὴ εἶναι ἡ μία τῶν χειρῶν χρήσιμος καὶ ἡ ἄλλη ἄχρηστος)—], Εἰς δὲ τὸν Δράκοντα [18] προσγράφονται μὲν νόμοι, 9
ἀλλὰ τούτους εἰς προϋφισταμένην πολιτικὴν τάξιν ἔθεσε,
ἴδιον δέ τι τῶν νόμων αὐτοῦ ἄξιον μνείας οὐδὲν ὑπάρχει, ἢ
φοβερὰ αὐστηρότης κατὰ τὸ μέγεθος τῆς ἐπιβαλλομένης
ποινῆς. Καὶ ὁ Πιττακὸς [19] εἰσηγητὴς νόμων ἐγένετο, ἀλλ'
οὐχὶ καὶ πολιτικῆς τάξεως. Πρωτότυπος δὲ τούτου νόμος
ὁ περὶ τῶν μεθυόντων, καθ' ὃν ἐὰν βλάψῃ τινά τις ἐν μέθῃ
διατελῶν, μεγαλυτέραν ὑφίσταται τιμωρίαν ἢ ὁ νήφων·
ἀκριβῶς δηλαδὴ ἐπειδὴ πλείονες μεθύοντες ἀδικοῦν ἢ νήφοντες, δὲν ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἐπιείκειαν, ἥτις μᾶλλον εἰς τοὺς
ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς μέθης ἐγκληματοῦντας ἀπονέμεται, ἀλλ' εἰς τὸ δημόσιον συμφέρον. 'Εγένετο ἐπίσης καὶ
ὁ ἐκ Ρηγίου 'Ανδροδάμας [20] νομοθέτης εἰς τοὺς Χαλκιδεῖς

---

[19]) 'Ο τύραννος τῆς Μυτιλήνης. Περὶ αὐτοῦ βλ. ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς παρ' ἡμῶν ἐκδόσεως τοῦ 'Αλκαίου ἐν τῇ παρούσῃ βιβλιοθήκῃ ἀριθ. *1.* [20]) "Αγνωστος ἄλλοθεν.

τὰ[a] *περί τε τὰ φονικὰ καὶ τὰς ἐπικλήρους ἐστίν· οὐ μὴν ἀλλ' ἴδιόν γε οὐδὲν αὐτοῦ λέγειν ἔχοι τις ἄν.*

Τὰ μὲν οὖν περὶ τὰς πολιτείας τάς τε κυρίας καὶ τὰς ὑπό τινων εἰρημένας ἔστω τεθεωρημένα τὸν τρόπον τοῦτον.

---

[a] τὰ H : λείπει ἀπὸ τὰ ἄλλα χ'/φα

τῆς Θράκης, ἀνήκουν δὲ εἰς αὐτὸν οἱ περὶ τὰ φονικὰ καὶ τὰς ἐπικλήρους νόμοι, ἀλλ' ὅμως τῆς ἰδίας δι' ὅλου ἐπινοίας αὐτοῦ οὐδὲν θὰ εἶχε τις νὰ ἀναφέρῃ.

Ἐπὶ τούτοις τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ ἰδιότυπα πολιτεύματα, τά τε κρατοῦντα καὶ τὰ ὑπό τινων ἐπινοηθέντα, ἀρκούντως ἐξητάσθησαν, ὡς ἀνωτέρω.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

πολιτικά Ι-ΙΙΙ

Γ

1274b **1.** *Τῷ περὶ πολιτείας ἐπισκοποῦντι, καὶ τίς ἑκάστη καὶ* 1
*ποία τις, σχεδὸν πρώτη σκέψις περὶ πόλεως ἰδεῖν, τί ποτ᾽
ἐστὶν ἡ πόλις. Νῦν γὰρ ἀμφισβητοῦσιν, οἱ μὲν φάσκοντες
τὴν πόλιν πεπραχέναι τὴν πρᾶξιν, οἱ δ᾽ οὐ τὴν πόλιν ἀλλὰ
τὴν ὀλιγαρχίαν ἢ τὸν τύραννον· τοῦ δὲ πολιτικοῦ καὶ τοῦ
νομοθέτου πᾶσαν ὁρῶμεν τὴν πραγματείαν οὖσαν περὶ πό-
λιν, ἡ δὲ πολιτεία τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἐστὶ τάξις τις.
Ἐπεὶ δ᾽ ἡ πόλις τῶν συγκειμένων καθάπερ ἄλλο τι τῶν* 2
*ὅλων μὲν συνεστώτων δ᾽ ἐκ πολλῶν μορίων, δῆλον ὅτι πρό-
τερον ὁ πολίτης ζητητέος· ἡ γὰρ πόλις πολιτῶν τι πλῆθός*
1275a *ἐστιν, ὥστε τίνα χρὴ καλεῖν πολίτην καὶ τίς ὁ πολίτης ἐστὶ
σκεπτέον. Καὶ γὰρ ὁ πολίτης ἀμφισβητεῖται πολλάκις· οὐ
γὰρ τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦσι πάντες εἶναι πολίτην· ἔστι γάρ
τις ὃς ἐν δημοκρατίᾳ πολίτης ὢν ἐν ὀλιγαρχίᾳ πολλάκις
οὐκ ἔστι πολίτης. Τοὺς μὲν οὖν ἄλλως πως τυγχάνοντας ταύ-* 3
της τῆς προσηγορίας, οἷον τοὺς ποιητοὺς πολίτας, ἀφετέον·

ΚΕΦ. Ι § § 1-8 περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ πολίτου· § 9 περὶ τοῦ ἐν τῇ πράξει ὁρισμοῦ τοῦ πολίτου· § 10 περὶ τῶν ἀποκτησάντων τὴν ἰδιότητα τοῦ πολίτου κατόπιν μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος· § 10-11 θέσις τοῦ ζητήματος ἂν μεταβαλλομένου τοῦ πολιτεύματος συμμεταβάλλεται καὶ ἡ πόλις· § 12 περὶ τοῦ στοιχείου τοῦ «τόπου» ἐν τῷ ὁρισμῷ τῆς πολιτείας· § 13 περὶ τῆς ὁμογενείας τῶν κατοίκων ὡς στοιχείου τῆς πολιτείας· § 14 κατακλεὶς κεφαλαίου.

[1]) Σχέσις πολιτείας καὶ πολιτεύματος·— ἡ νεωτέρα πολιτικὴ θεωρία καὶ πρᾶξις λύει κατ᾽ ἀρχὴν τὸ ζήτημα τοῦτο βάσει τῆς ἀρχῆς τοῦ ἑνιαίου τῆς πολιτείας, διὸ καὶ ἐὰν αἱ πράξεις τοῦ βίᾳ

ΒΙΒΛΙΟΝ III

1 ΚΕΦ. Ι. Διὰ τὸν ἐγκύπτοντα εἰς τὴν σπουδὴν τῆς 1
πολιτικῆς τάξεως καὶ ἐρευνῶντα τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα ἑκάστης, ὡς πρώτη σχεδὸν ἔρευνα ἐπιβάλλεται ἡ περὶ τῆς ‘πόλεως’: Ποία τουτέστιν εἶναι ἡ πραγματικὴ φύσις τῆς πόλεως; Διότι πράγματι κρατεῖ περὶ τὸν ὅρον τοῦτον ἀμφισβήτησις σήμερον· οὕτω, προκειμένου περὶ πράξεώς τινος, οἱ μὲν λέγουν ὅτι ἡ πόλις τὴν ἔπραξεν, οἱ δέ, ὅτι δὲν τὴν ἔπραξεν ἡ πόλις, ἀλλ᾽ ἡ κρατήσασα ταύτης ὀλιγαρχία ἢ ὁ τύραννος[1]. Ἀφ᾽ ἑτέρου βλέπομεν ὅτι πᾶσα ἐνέργεια τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς καὶ τοῦ νομοθέτου ἀφορᾷ τὴν πόλιν, ἐνῶ ἡ ‘πολιτεία’ δὲν εἶναι ἢ τάξις τις τῶν κατοικούντων τὴν πόλιν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ‘πόλις’ εἶναί τι σύνθε- 2
τον ἐν τῇ ἐννοίᾳ καὶ οἱουδήποτε ἄλλου ἀποτελοῦντος μὲν ὅλον τι, συγκειμένου ὅμως ἐκ πολλῶν μερῶν, εἶναι φανερὸν ὅτι πρέπει κατὰ πρῶτον νὰ ἐξακριβωθῇ τί εἶναι πολίτης[1]· διότι ἡ πόλις εἶναι πλῆθος πολιτῶν· καὶ συνεπῶς τὸ ὑπὸ λύσιν ζήτημα εἶναι ποῖον πρέπει νὰ ὀνομάζωμεν πολίτην καὶ τίς ἡ φύσις τοῦ πολίτου. Καὶ τοῦτο διότι ἐν ἀμφισβητήσει κεῖται καὶ τοῦ ὅρου τούτου ἡ ἔννοια· καθ᾽ ὅσον δὲν συμφωνοῦν πάντες ἐπὶ τῆς ἰδιότητος τοῦ αὐτοῦ ὡς πολίτου. Καὶ πράγματι συμβαίνει ὁ αὐτός, ἐν μὲν τῇ δημοκρατίᾳ πολίτης νὰ εἶναι, ἐν δὲ τῇ ὀλιγαρχίᾳ πολλάκις νὰ μὴ εἶναι πολίτης. Καὶ τοὺς μὲν ἄλλως πως τυγχάνοντας τῆς προση- 3
γορίας τοῦ πολίτου, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τοὺς “ποιητοὺς”[2]

καρασταθέντος πολιτεύματος δέον νὰ ἀκυρωθοῦν ὑπὸ νόμου τῆς ἀποκαθισταμένης πολιτείας, μόνον δικαίωμα πρὸς ἀποζημίωσιν ἐγείρεται, ἡ δὲ ὑποχρέωσις πρὸς ἐκτέλεσιν παραμένει. [2]) Οἱ

ὁ δὲ πολίτης οὐ τῷ οἰκεῖν που πολίτης ἐστίν (καὶ γὰρ μέτοικοι καὶ δοῦλοι κοινωνοῦσι τῆς οἰκήσεως), οὐδ᾽ οἱ τῶν δικαίων μετέχοντες οὕτως ὥστε καὶ δίκην ὑπέχειν καὶ δικάζεσθαι (τοῦτο γὰρ ὑπάρχει καὶ τοῖς[a] *ἀπὸ συμβόλων κοινωνοῦσιν, καὶ γὰρ ταῦτα τούτοις ὑπάρχει — πολλαχοῦ μὲν οὖν οὐδὲ τούτων τελέως οἱ μέτοικοι μετέχουσιν, ἀλλὰ νέμειν ἀνάγκη προστάτην, διὸ ἀτελῶς πως μετέχουσι τῆς τοιαύτης κοινωνίας), ἀλλὰ καθάπερ καὶ παῖδας τοὺς μήπω* 4 *δι᾽ ἡλικίαν ἐγγεγραμμένους καὶ τοὺς γέροντας τοὺς ἀφειμένους φατέον εἶναι μέν πως πολίτας, οὐχ ἁπλῶς δὲ λίαν ἀλλὰ προστιθέντας τοὺς μὲν ἀτελεῖς τοὺς δὲ παρηκμακότας ἤ τι τοιοῦτον ἕτερον (οὐδὲν γὰρ διαφέρει, δῆλον γὰρ τὸ λεγόμενον). Ζητοῦμεν γὰρ τὸν ἁπλῶς πολίτην καὶ μηδὲν ἔχοντα τοιοῦτον ἔγκλημα διορθώσεως δεόμενον, ἐπεὶ καὶ περὶ τῶν ἀτίμων καὶ φυγάδων ἔστι τὰ τοιαῦτα καὶ διαπορεῖν καὶ λύειν. Πολίτης δ᾽ ἁπλῶς οὐδενὶ τῶν ἄλλων ὁρίζεται μᾶλλον ἢ τῷ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς. Τῶν δ᾽ ἀρχῶν αἱ*

---

[a] *καὶ τοῖς* <*μετοίκοις καὶ τοῖς*> Buecheler

κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς γνησίους. Οὗτοι εἶναι οἱ ξένοι οἵτινες βάσει ὡρισμένων νόμων καθίσταντο πολῖται τῆς πόλεως ἣν κατοικοῦν. 3) *Μέτοικοι* ἐκαλοῦντο οἱ μονίμως κατοικοῦντες ἔν τινι πόλει, δεχομένῃ τοιούτους, ἀλλοδαποί, ὁ θεσμὸς δ᾽ οὗτος ἀνεπτύχθη κυρίως ἐν Ἀθήναις. Πᾶσα οἰκογένοια μετοίκων ἐπλήρωνε κατ᾽ ἔτος εἰς τὸ δημόσιον φόρον, ὅστις ἐκαλεῖτο «μετοίκιον». Εὑρίσκετο δ᾽ ὁ μέτοικος εἰς κατωτέραν τοῦ πολίτου θέσιν, καὶ ἐπροστατεύετο μὲν διὰ τῶν θεσμῶν τῆς δημοσίας τάξεως σχεδὸν ἐξ ἴσου, δὲν ἠδύνατο ὅμως αὐτοπροσώπως νὰ συμβάλληται μετὰ τοῦ δημοσίου, ἀλλ᾽ ὤφειλε νὰ λάβῃ ὡς μεσάζοντα πολίτην ὅστις ἐκαλεῖτο «προστάτης» καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἠγγυᾶτο καὶ διὰ τὴν διαγωγὴν τοῦ μετοίκου. Ἐκ τῶν μετοίκων συχνάκις ἀπελάμβανον τινὲς καὶ τοῦ δικαιώματος τῆς ἰσοπολιτείας. 4) *Σύμβολα* ἦσαν αἱ μεταξὺ δύο πόλεων ἐμπορικαὶ συμβάσεις, διὰ τῶν ὁποίων ὡρίζετο ἡ ἀκολουθητέα διαδικασία διὰ τὰ ἀδικήματα τὰ διαπραττό-

πολίτας, ἂς θέσωμεν ἐκτός· ὁ δὲ πολίτης δὲν εἶναι πολίτης ἐκ τοῦ λόγου ὅτι εἶναι κάτοικος ὡρισμένου τόπου — (διότι καὶ οἱ μέτοικοι[3] καὶ οἱ δοῦλοι μετέχουν τῆς οἰκήσεως τῶν πολιτῶν, χωρὶς νὰ εἶναι πολῖται) —, οὔτε ὁ ὑπαγόμενος εἰς τάξιν νόμων ρυθμιζόντων τὰς βιοτικὰς αὐτοῦ σχέσεις, οὕτως ὥστε νὰ δύναται νὰ κατηγορηθῇ καὶ νὰ εἰσαχθῇ εἰς δίκην — (διότι τοῦτο ὑπάρχει καὶ διὰ τοὺς ἐκ τῶν ἐμπορικῶν τῶν πόλεων συμβάσεων ὑποχρεουμένους[4], καθ' ὅσον δύνανται οὗτοι νὰ εἰσάξουν καὶ νὰ εἰσαχθοῦν εἰς δίκην — ἐνῷ πολλαχοῦ οἱ μέτοικοι δὲν μετέχουν τελείως τῶν δικαίων τούτων, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ἐκλέξουν ἐκ τῶν πολιτῶν προστάτην[5], διὸ καὶ ἀτελῶς πως μετέχουν τῆς τοιαύτης τῶν δικαίων κοινωνίας) —. Ἀφ' ἑτέρου, ὡς καὶ τοὺς παῖδας τοὺς 4
μὴ ἐγγεγραμμένους[6] ἀκόμη, οὕτω καὶ τοὺς γέροντας τοὺς ἀπηλλαγμένους τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ πολίτου δύναται νὰ ὀνομάσῃ πως πολίτας, οὐχὶ ὅμως καὶ ὅλως ἀπολύτως, ἀλλὰ προσθέτων διὰ τοὺς μὲν τὸ 'ἀτελεῖς' διὰ τοὺς δὲ τὸ 'παρηκμακότες' ἢ ἄλλον τινὰ τῶν τοιούτων χαρακτηρισμῶν (καθ' ὅσον κατ' οὐδὲν διαφέρουν, διότι φανερὸν εἶναι τὸ λεγόμενον). Ἡμεῖς ζητοῦμεν νὰ γνωρίσωμεν τίς ὁ ἀπολύτως πολίτης, ὁ οὐδεμίαν ἔχων τοιαύτην ἔλλειψιν δεομένην διορθώσεως, διότι δύνανται νὰ ἐγερθοῦν τοιαῦτα ζητήματα καὶ περὶ τῶν ἐστερημένων διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτου καὶ περὶ τῶν ἐξορίστων καὶ ἀντιρρήσεις καὶ λύσεις διάφοροι νὰ προσάγωνται. Ὁ ἀπολύτως δὲ καὶ ἁπλῶς πολίτης δι' οὐδενὸς ἄλλου χαρακτηριστικοῦ στοιχείου ὁρίζεται ἐπὶ τὸ βέλτιστον, ἢ διὰ τοῦ ὅτι μετέχει τῆς δικαστικῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀρχῆς. Ἐκ τῶν ἀρχῶν δὲ

μενα κατὰ τὰς ἐμπορικὰς συναλλαγάς. Διὰ τὴν δίκην ἐλαμβάνετο πιθανῶς ὁ τόπος τῆς διαπράξεως τοῦ ἀδικήματος, ἠδύνατο δὲ νὰ γίνῃ ἔκκλησις τῆς ἀποφάσεως εἰς ὅμοιον δικαστήριον τῆς ἄλλης ἢ καὶ τρίτης τινὸς πόλεως, ὁριζομένης κοινῇ συναινέσει τῶν διαδίκων. [5]) Βλ. παρόντος κεφαλαίου σημ. 3. [6]) Εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ ἔφηβοι κατὰ τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας των ἐνεγράφον-

μέν εἰσι διῃρημέναι κατὰ χρόνον, ὥστ' ἐνίας μὲν ὅλων δὶς τὸν αὐτὸν οὐκ ἔξεστιν ἄρχειν, ἢ διά τινων ὡρισμένων χρόνων· ὁ δ' ἀόριστος, οἷον ὁ δικαστὴς καὶ ἐκκλησιαστής. 5 *Τάχα μὲν οὖν ἂν φαίη τις οὐδ' ἄρχοντας εἶναι τοὺς τοιούτους, οὐδὲ μετέχειν διὰ ταῦτ' ἀρχῆς· καίτοι γελοῖον τοὺς κυριωτάτους ἀποστερεῖν ἀρχῆς*[a]. *Ἀλλὰ διαφερέτω μηδέν· περὶ ὀνόματος γὰρ ὁ λόγος· ἀνώνυμον γὰρ τὸ κοινὸν ἐπὶ δικαστοῦ καὶ ἐκκλησιαστοῦ, τί δεῖ ταῦτ' ἄμφω καλεῖν. Ἔστω δὴ διορισμοῦ χάριν ἀόριστος ἀρχή. Τίθεμεν δὴ πολίτας τοὺς οὕτω μετέχοντας. Ὁ μὲν οὖν μάλιστ' ἂν ἐφαρμόσας πολίτης ἐπὶ πάντας τοὺς λεγομένους πολίτας σχεδὸν τοιοῦτός ἐστιν.* 6 *Δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν ὅτι τῶν πραγμάτων ἐν οἷς τὰ ὑποκείμενα διαφέρει τῷ εἴδει, καὶ τὸ μὲν αὐτῶν ἐστὶ πρῶτον τὸ δὲ δεύτερον τὸ δ' ἐχόμενον, ἢ τὸ παράπαν οὐδ' ἔνεστιν*[b], *ᾗ τοιαῦτα, τὸ κοινόν, ἢ γλίσχρως. Τὰς δὲ πολιτείας ὁρῶμεν εἴδει διαφερούσας ἀλλήλων, καὶ τὰς μὲν ὑστέρας τὰς* 1275b *δὲ προτέρας οὔσας· τὰς γὰρ ἡμαρτημένας καὶ παρεκβεβηκυίας ἀναγκαῖον ὑστέρας εἶναι τῶν ἀναμαρτήτων (τὰς δὲ παρεκβεβηκυίας πῶς λέγομεν ὕστερον ἔσται φανερόν). Ὥστε καὶ τὸν πολίτην ἕτερον ἀναγκαῖον εἶναι τὸν καθ' ἑκάστην πολιτείαν. Διόπερ ὁ λεχθεὶς ἐν μὲν δημοκρατίᾳ μάλιστ'*

---

a [ἀρχῆς] ? (sc. *τοῦ πολίτας εἶναι*) ἐκδ.

b *οὐδ' ἔνεστιν* Madvig: *οὐδέν ἐστιν*

το εἰς τοὺς καταλόγους τῶν δημοτῶν καὶ ἐλάμβανον τὴν πανοπλίαν, τὴν λεγομένην 'ὅπλα ἱερά'· μετὰ διετῆ δὲ ἄσκησιν ἐνεγράφοντο πολῖται. 7) Ὅπερ πρέπει νὰ νοῆται ὡς: «ἀρχὴ ἄνευ τινὸς χρονικοῦ περιορισμοῦ» καὶ οὐχὶ ὡς ἀορίστου περιεχομένου ἀρχή· διὸ καὶ ἄλλοι μεταφράζουν: «γενικῶς ἀρχή», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς εἰδικάς, τὰς ὑπὸ εἰδικῶν τουτέστι περιορισμῶν ὁριζομένας, ἀρχάς. 8)=ΕΙΣΑΓ. III[25].

ἄλλαι μὲν εἶναι αὐστηρῶς κατὰ χρόνον ὡρισμέναι, ὥστε
τινὲς μὲν νὰ μὴν ἐπιτρέπεται νὰ ἀναληφθοῦν δὶς ὑπὸ τοῦ
αὐτοῦ ἀτόμου, τινὲς δὲ νὰ ἐπιτρέπεται μέν, ἀλλὰ μόνον κα-
τόπιν ὡρισμένου χρόνου· καὶ ἄλλαι, ὡς αἱ τοῦ δικαστοῦ καὶ
τοῦ μέλους τῆς ἐκκλησίας, ἀρχαὶ διαρκείας ἐπ' ἀόριστον
χρόνον. Θὰ ἠδύνατο βεβαίως νὰ προβάλῃ τις ἐνταῦθα τὴν 5
ἀντίρρησιν ὅτι οὔτε ἄρχοντες εἶναι οἱ τοιοῦτοι, οὔτε μετέ-
χουν ἐξ αἰτίας τούτων ἀρχῆς τινος· ἀλλ' ἀσφαλῶς εἶναι
κωμικὸν νὰ ἀρνῆταί τις τὴν ὕπαρξιν ἀρχῆς εἰς τοὺς ἔχον-
τας τὰ ἀνώτατα κυριαρχικὰ δικαιώματα. Ἀλλὰ ἂς μὴ ἐπι-
φέρηται διαφορὰ μεταξὺ τούτων, καθ' ὅσον ἡ διαφορὰ
ἔγκειται μόνον εἰς τὸ ὄνομα· δὲν ὑπάρχει τουτέστι κοινὸν
ὄνομα διὰ τὸν δικαστὴν καὶ τὸν ἐκκλησιαστήν, ὅπερ νὰ
δύναται νὰ χαρακτηρίσῃ ἀμφοτέρους. Ἂς δεχθῶμεν λοιπὸν
χάριν τοῦ ὁρισμοῦ, διὰ τὸν συνδυασμὸν τῶν δύο τούτων
ἀρχῶν, τὸν ὅρον «ἀόριστος ἀρχή» [7]. Κατ' ἀκολουθίαν ὁρίζο-
μεν ὡς πολίτας πάντας τοὺς δυναμένους νὰ μετέχουν τῆς
«ἀορίστου ἀρχῆς» ταύτης. Ὁ μὲν λοιπὸν κατ' ἐξοχὴν ἐφαρ-
μόσιμος ἐπὶ πάντων τῶν λεγομένων πολιτῶν ὁρισμὸς τοῦ
πολίτου τοιοῦτος περίπου εἶναι. Πρέπει δὲ νὰ μὴ διαφεύγῃ 6
τὸ ἐπὶ τῶν πραγμάτων, ὅτι εἰς ἣν περίπτωσιν ὡρισμένα
πράγματα διαφέρουν κατὰ τὸ εἶδος καὶ τὸ μὲν ἐξ αὐτῶν
εἶναι πρῶτον, τὸ δὲ δεύτερον ἐκ τοῦ πρώτου προερχόμενον,
τὸ δὲ τρίτον ἐκ τοῦ δευτέρου προερχόμενον, ἢ οὐδεμίαν
ἀπολύτως συγγένειαν ἔχουν μεταξύ των, ὡς εὑρίσκονται
ταῦτα εἰς δεδομένην στιγμήν, ἢ ἀσθενῆ τινα μόνον. Αἱ δὲ
Πολιτεῖαι βλέπομεν ὅτι διαφέρουν ἀλλήλων κατὰ τὸ εἶδος,
καὶ ὅτι αἱ μὲν εἶναι ὕστεραι ἐκείνων, αἱ δὲ πρότεραι τούτων·
κατ' ἀνάγκην δὲ αἱ πλημμελεῖς καὶ κατὰ παρέκβασιν [8] εἶ-
ναι ὑστερογενεῖς αἱ δὲ ἀλώβητοι πρωτογενεῖς — (καὶ διατὶ
εἶναι ὑστερογενεῖς, αἱ κατὰ παρέκβασιν, εἶναι φανερόν) —.
Συνεπῶς καὶ ἡ ἔννοια τοῦ πολίτου, κατ' ἀνάγκην διάφο-
ρος εἶναι ἐν ἑκάστῃ πολιτείᾳ. Διὸ καὶ ὁ διὰ τοῦ ἀνωτέρω
ὁρισμοῦ ὁρισθεὶς ὡς πολίτης ἐν μὲν τῇ δημοκρατίᾳ εἶναι ὁ

ἐστὶ πολίτης, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις ἐνδέχεται μέν, οὐ μὴν ἀναγ- 7
καῖον. Ἐν ἐνίαις[a] γὰρ οὐκ ἔστι δῆμος, οὐδ' ἐκκλησίαν νο-
μίζουσιν ἀλλὰ[b] συγκλήτους, καὶ τὰς δίκας δικάζουσι κατὰ
μέρος, οἷον ἐν Λακεδαίμονι τὰς τῶν συμβολαίων δικάζει
τῶν ἐφόρων ἄλλος ἄλλας, οἱ δὲ γέροντες τὰς φονικάς, ἑτέ-
ρᾳ δ' ἴσως ἀρχή τις ἑτέρας. Οὐ τὸν[c] αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ
περὶ Καρχηδόνα· πάσας γὰρ ἀρχαί τινες κρίνουσι τὰς δί-
κας. Ἀλλ' ἔχει γὰρ διόρθωσιν ὁ τοῦ πολίτου διορισμός. 8
Ἐν γὰρ ταῖς ἄλλαις πολιτείαις οὐχ ὁ ἀόριστος ἄρχων ἐκ-
κλησιαστής ἐστι καὶ δικαστής, ἀλλ' ὁ κατὰ τὴν ἀρχὴν ὡρι-
σμένος· τούτων γὰρ ἢ πᾶσιν ἢ τισὶν ἀποδέδοται τὸ βουλεύ-
εσθαι καὶ δικάζειν ἢ περὶ πάντων ἢ περὶ τινῶν. Τίς μὲν
οὖν ἐστιν ὁ πολίτης, ἐκ τούτων φανερόν· ᾧ γὰρ ἐξουσία
κοινωνεῖν ἀρχῆς βουλευτικῆς ἢ κριτικῆς, πολίτην ἤδη λέγο-
μεν εἶναι ταύτης τῆς πόλεως, πόλιν δὲ τὸ τῶν τοιούτων
πλῆθος ἱκανὸν πρὸς αὐτάρκειαν ζωῆς, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν.

2. Ὁρίζονται δὲ[d] πρὸς τὴν χρῆσιν πολίτην τὸν ἐξ ἀμ- 9
φοτέρων πολιτῶν καὶ μὴ θατέρου μόνον, οἷον πατρὸς ἢ μη-
τρός, οἱ δὲ καὶ τοῦτ' ἐπὶ πλέον ζητοῦσιν, οἷον ἐπὶ πάππους
δύο ἢ τρεῖς ἢ πλείους. Οὕτω δὴ ὁριζομένων πολιτικῶς καὶ
ταχέως[e], ἀποροῦσί τινες τὸν τρίτον ἐκεῖνον ἢ τέταρτον, πῶς
ἔσται πολίτης. Γοργίας μὲν οὖν ὁ Λεοντῖνος, τὰ μὲν ἴσως
ἀπορῶν τὰ δ' εἰρωνευόμενος, ἔφη καθάπερ ὅλμους εἶναι
τοὺς ὑπὸ τῶν ὁλμοποιῶν πεποιημένους, οὕτω καὶ Λαρι-

---

[a] ἐν ἐνίαις Κοραῆς : ἐνίαις χ'/φα
[b] ἀλλ' ἢ Richards
[c] οὐ τὸν Κοραῆς : τὸν χ'/φα
[d] δὲ Γ : δὴ χ'/φα
[e] παχέως Camerarius

---

*) Πρόκειται περὶ τοῦ περιφήμου σοφιστοῦ. Οὗτος ἐγεν-

κατ' ἐξοχὴν πολίτης, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις πολιτείαις ἐνδέχεται μὲν νὰ εἶναι, δὲν εἶναι ὅμως καὶ κατ' ἀνάγκην. Διότι εἰς μερικὰς δὲν ὑφίσταται ὡς στοιχεῖον τῆς πολιτικῆς τάξεως ὁ δῆμος, οὐδὲ ἐκκλησίαν συγκροτοῦν, ἀλλ' εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις συνελεύσεις καλοῦν, καὶ τὰς δίκας ἰδιαίτεραι ἀρχαὶ δικάζουν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἐν Λακεδαίμονι, ἔνθα τὰς ἐκ τῶν συμβάσεων δίκας ἄλλας ἄλλος τῶν ἐφόρων δικάζει, τὰ δὲ μέλη τῆς γερουσίας τὰς φονικάς, καὶ γενικῶς ἄλλας ἄλλη τῶν ἀρχῶν. Κατ' ἄλλον δὲ τρόπον τελοῦνται ταῦτα ἐν Καρχηδόνι, ἔνθα πάσας τὰς δίκας αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ δικάζουν. 'Αλλ' ἐνταῦθα ὁ ὁρισμὸς τοῦ πο- 7
8 λίτου ἐπιδέχεται ἀναγκαίαν διασκευήν. Εἰς τὰς ἄλλας δηλαδὴ πολιτείας δὲν εἶναι ὁ «ἀόριστος ἄρχων» μέλος τῆς ἐκκλησίας καὶ δικαστής, ἀλλ' ὁ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἣν ἄρχει ὡρισμένος· εἰς τούτους δέ, ἢ ἐν τῇ ὁλομελείᾳ ἢ ἐπὶ μέρους ἀνήκει τὸ δικαίωμα τοῦ βουλεύεσθαι καὶ δικάζειν, ἢ ἐπὶ πασῶν τῶν ὑποθέσεων ἢ ἐπί τινων μόνον. Ποῖος λοιπὸν εἶναι ὁ πολίτης, καθίσταται ἐξ ὅλων τούτων φανερόν: ἐκεῖνον, ὅστις ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μετέχῃ ἀρχῆς βουλευτικῆς ἢ δικαστικῆς, ὀνομάζομεν πολίτην τῆς πόλεως ἐν τῇ ὁποίᾳ ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦτο, πόλιν δέ, γενικῶς εἰπεῖν, καλοῦμεν τὸ ἱκανὸν πρὸς αὐτάρκειαν ζωῆς σύνολον τῶν τοιούτων πολιτῶν.

9 **2.** Εἰς τὴν πρακτικὴν ὅμως ὡς πολίτην ὁρίζουν τὸν γεννηθέντα ἐκ γονέων ἀμφοτέρων πολιτῶν, καὶ μὴ τοῦ ἑνὸς μόνου, τοῦτέστιν ἐκ πατρὸς μόνον πολίτου ἢ μητρός· ἄλλοι δὲ καὶ τοῦτο προσαπαιτοῦν, δύο ἢ τρεῖς ἢ καὶ πλείονας πάππους πολίτας. 'Αλλ' ἐπὶ τοιούτου πρακτικοῦ καὶ ἐσπευσμένου ὁρισμοῦ τίθεται τὸ ζήτημα τίνι τρόπῳ θὰ καθορισθῇ ὡς πολίτης ὁ τρίτος ἐκεῖνος ἢ ὁ τέταρτος πάππος. 'Επὶ τοῦ προκειμένου δὲ ὁ Γοργίας ὁ Λεοντῖνος ἀφ' ἑνὸς ἴσως ἐν ἀπορίᾳ καὶ αὐτὸς εὑρισκόμενος, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰρωνευόμενος εἶπεν ὅτι ὡς ἀκριβῶς ὅλμοι εἶναι οἱ ὑπὸ τῶν ὁλμοποιῶν κατεσκευασμένοι, οὕτω καὶ Λαρισαῖοι εἶναι οἱ ὑπὸ τῶν

σαίους τοὺς ὑπὸ τῶν δημιουργῶν πεποιημένους· εἶναι γάρ τινας λαρισσοποιούς[a]. *Ἔστι δ' ἁπλοῦν· εἰ γὰρ μετεῖχον κατὰ τὸν ῥηθέντα διορισμὸν τῆς πολιτείας, ἦσαν ἂν πολῖται· καὶ γὰρ οὐ δυνατὸν ἐφαρμόττειν τὸ ἐκ πολίτου ἢ ἐκ πολίτιδος ἐπὶ τῶν πρώτων οἰκησάντων ἢ κτισάντων. Ἀλλ' ἴσως ἐκεῖ-* 10) *νοι μᾶλλον ἔχουσιν ἀπορίαν ὅσοι μετέσχον μεταβολῆς γενομένης πολιτείας, οἷον*[b] *Ἀθήνησιν ἐποίησε Κλεισθένης μετὰ τὴν τῶν τυράννων ἐκβολήν· πολλοὺς γὰρ ἐφυλέτευσε ξένους καὶ δούλους μετοίκους. Τὸ δ' ἀμφισβήτημα πρὸς τούτους ἐστὶν οὐ τίς πολίτης, ἀλλὰ πότερον ἀδίκως ἢ δικαίως. Καίτοι κἂν τοῦτό τις ἔτι προσαπορήσειεν, ἆρ' εἰ μὴ δικαίως πολίτης, οὐ πολίτης, ὡς ταὐτὸ δυναμένου τοῦ τ' ἀδίκου καὶ τοῦ ψευδοῦς. Ἐπεὶ δ' ὁρῶμεν καὶ ἄρχοντάς τινας ἀδίκως, οὓς ἄρχειν μὲν φήσομεν ἀλλ' οὐ δικαίως, ὁ δὲ πολίτης ἀρχῇ τινὶ διωρισμένος ἐστίν (ὁ γὰρ κοινωνῶν τῆς τοιᾶσδε ἀρχῆς πολίτης ἐστίν, ὡς ἔφαμεν), δῆλον* **(3.)** *ὅτι πολίτας μὲν εἶναι*

---

[a] *λαρισαιοποιοὺς* Camerarius
[b] *οἷον* <*οὓς*> Richards

νήθη ἐν Λεοντίνοις τῆς Σικελίας, ὑπέβη δὲ σπουδαῖος διδάσκαλος τῆς Ρητορικῆς καὶ εἶχε μαθητὰς τοὺς ἐπιφανεστάτους τῆς ἐποχῆς του, τὸν Θουκυδίδη, τὸν Κριτίαν, τὸν Ἀλκιβιάδη, τὸν Ἰσοκράτη, τὸν Μένωνα, τὸν Βοιωτὸν στρατηγὸν Πρόξενον, τοὺς Ἀλευάδας τῆς Θεσσαλίας καὶ πλείστους ἄλλους. Οὗτος ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ἐμπεδοκλέους, ἀλλὰ τὴν βαθυτέραν ἐπὶ τοῦ πνεύματός του ἐπίδρασιν ἔσχεν ἡ ἐλεατικὴ φιλοσοφία, κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ὁποίας καὶ διεμόρφωσε τὸ περιλάλητον δόγμα του: *οὐδέν ἐστι, εἰ δὲ καὶ ἔστι τι οὐ δύναται γνωσθῆναι ὑφ' ἡμῶν, εἰ δὲ ὑπάρχει τι καὶ γνωστόν, ἀδίδακτον ἄλλοις.*

10) Τὸ λογοπαίγνιον ἔγκειται εἰς τὸ ἑξῆς: *δημιουργοὶ* ἐκαλοῦντο ἀφ' ἑνὸς οἱ ἐπὶ τῇ ἐγγραφῇ τῶν νέων πολιτῶν τεταγμένοι ὑπάλληλοι, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ τεχνῖται-κατασκευασταί. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ὑπῆρχον καὶ δημιουργοὶ (=κατασκευασταὶ) *λαρισῶν* ἢ *λαρισαιῶν* (=εἴδους λεβήτων εἰδικῶς ἐν Λαρίσῃ κατασκευαζομέ-

Λαρισαιοποιῶν κατεσκευασμένοι· ἐπειδὴ ὑπάρχουν κατασκευασταί τινες Λαρισαιοποιοὶ καλούμενοι [10]. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα εἶναι σαφές· διότι ἐὰν μετεῖχον τῆς πολιτείας κατὰ τὸν ὑφ' ἡμῶν τεθέντα ὁρισμόν, θὰ ἦσαν πολῖται· — διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐφαρμόζωμεν τὸν ὁρισμὸν τοῦ γεννηθέντος ἐκ πολίτου καὶ πολίτιδος ἐπὶ τῶν πρώτων οἰκισάντων ἢ κτισάντων τὴν πόλιν. Ἀλλ' εὐλογωτέρα ἴσως ἀπο- 10
ρία γεννᾶται περὶ ἐκείνων τῶν πολιτῶν οἵτινες κατέστησαν πολῖται κατόπιν μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος, ὡς συνέβη ἐν Ἀθήναις διὰ τοῦ Κλεισθένους μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν τυράννων [11] · οὗτος τουτέστιν ἐνέγραψεν εἰς τὰς φυλὰς τῶν Ἀθηνῶν πολλοὺς τῶν ἐν Ἀθήναις μετοίκων, ξένους καὶ δούλους. Ἡ περὶ τούτους δὲ ἀμφισβήτησις ἔγκειται οὐχὶ εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς ἰδιότητός των ὡς πολιτῶν, ἀλλ' ἐὰν εἶναι δικαίως ἢ οὐχὶ δικαίως πολῖται. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἠδύνατό τις νὰ προσθέσῃ προσαπορῶν ὅτι ἐάν τις δὲν εἶναι δικαίως πολίτης, δὲν εἶναι καὶ πολίτης, καθ' ὅσον οἱ ὅροι ἄδικον καὶ ψευδὲς εἶναι ἰσοδύναμοι. Ἐπειδὴ ὅμως βλέπομεν ὅτι καὶ ἄρχοντές τινες ἄρχουν ἀδίκως, καὶ περὶ τούτων λέγομεν ὅτι ἄρχουν μέν, ἀλλ' οὐχὶ δικαίως, ὁ πολίτης δ' ἀφ' ἑτέρου ὁρίζεται ὡς ὁ ἐν ἀρχῇ τινι κατεστημένος — (διότι, ὡς εἴπομεν, ὁ μετέχων αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς ἀρχῆς εἶναι πολίτης) —, **(3)** εἶναι φανερὸν ὅτι πρέπει καὶ τούτους [12] πολίτας νὰ εἴπωμεν, ὅσον ἀφορᾷ

νων, οἱ ὁποῖοι ἐκαλοῦντο «λάρισαι» ἢ «λαρισαῖαι»), εἰς τὴν πρώτην δὲ δημιουργοὶ *Λαρισαίων* (πολιτῶν τῆς Λαρίσης). [11]) Ἐπωφεληθεὶς πράγματι ὁ Κλεισθένης τῆς συγχύσεως ἥτις ἐπεκράτησε κατ' ἀρχὰς διὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ εἰσαχθέντος νέου συστήματος κατανομῆς τῶν κατοίκων καὶ τῆς αὐξήσεως τῶν φυλῶν ἀπὸ τεσσάρων εἰς δέκα, πολλοὺς ξένους μετοίκους καὶ δούλους ἐνέγραψεν εἰς τοὺς καταλόγους τῶν φυλῶν ὡς πολίτας Ἀθηναίους. Ἐγεννήθη δὲ ἀργότερον σοβαρὸν ἐκ τούτου ζήτημα, καθ' ὅσον τῷ 451 ἠθέλησε νὰ ἀποκλείσῃ τούτους ὁ Περικλῆς. [12]) Τοὺς ἀδίκως

*φατέον καὶ τούτους, περὶ δὲ τοῦ δικαίως ἢ μὴ δικαίως
συνάπτει πρὸς τὴν εἰρημένην πρότερον ἀμφισβήτησιν. Ἀπο-
ροῦσι γάρ τινες πόθ' ἡ πόλις ἔπραξε καὶ πότε οὐχ ἡ πόλις,
οἷον ὅταν ἐξ ὀλιγαρχίας ἢ τυραννίδος γένηται δημοκρατία.
Τότε γὰρ οὔτε τὰ συμβόλαια ἔνιοι βούλονται διαλύειν (ὡς
οὐ τῆς πόλεως ἀλλὰ τοῦ τυράννου λαβόντος) οὔτ' ἄλλα πολ-
λὰ τῶν τοιούτων, ὡς ἐνίας τῶν πολιτειῶν τῷ κρατεῖν οὔσας
ἀλλ' οὐ διὰ τὸ κοινῇ συμφέρον. Εἴπερ οὖν καὶ δημοκρα-* 11
*τοῦνταί τινες κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, ὁμοίως τῆς πόλεως
φατέον εἶναι ταύτης τὰς τῆς πολιτείας ταύτης πράξεις καὶ
τὰς ἐκ τῆς ὀλιγαρχίας καὶ τῆς τυραννίδος. Ἔοικε δ' οἰ-
κεῖος ὁ λόγος εἶναι τῆς ἀπορίας ταύτης, πῶς ποτὲ χρὴ λέ-
γειν τὴν πόλιν εἶναι τὴν αὐτὴν ἢ μὴ τὴν αὐτὴν ἀλλ' ἑτέραν.
Ἡ μὲν οὖν ἐπιπολαιοτάτη τῆς ἀπορίας ζήτησις περὶ τὸν
τόπον καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐστίν· ἐνδέχεται γὰρ διαζευχθῆ-
ναι τὸν τόπον καὶ τοὺς ἀνθρώπους*[a]*, καὶ τοὺς μὲν ἕτερον
τοὺς δ' ἕτερον οἰκῆσαι τόπον. Ταύτην μὲν οὖν πρᾳοτέραν
θετέον τὴν ἀπορίαν, πολλαχῶς γὰρ τῆς πόλεως λεγομένης
ἐστί πως εὐμάρεια τῆς τοιαύτης ζητήσεως· ὁμοίως δὲ καὶ* 12
*τῶν τὸν αὐτὸν τόπον κατοικούντων ἀνθρώπων πότε δεῖ νο-
μίζειν μίαν εἶναι τὴν πόλιν; Οὐ γὰρ δὴ τοῖς τείχεσιν, εἴη
γὰρ ἂν Πελοποννήσῳ περιβαλεῖν ἓν τεῖχος· τοιαύτη δ' ἴσως
ἐστὶ καὶ Βαβυλὼν καὶ πᾶσα ἥτις ἔχει περιγραφὴν μᾶλλον
ἔθνους ἢ πόλεως· ἧς γέ φασιν ἑαλωκυίας τρίτην ἡμέραν*

---

[a] *τὸν—ἀνθρώπους* ἀθετεῖ ὁ Susemihl

ὄντας πολίτας. [13]) Τουτέστι ἂν αἱ πράξεις τοῦ ἄρχοντος (καὶ ἐν προκειμένῳ τοῦ καταστήσαντος τούτους πολίτας) πρέπει νὰ θεωρηθοῦν πράξεις τῆς πόλεως ἢ ὄχι. Βλ. σημ. 1. [14]) Δηλ. οὐχὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον. [15]) Βλ. σημ. II. iii[10]. [16]) Τῆς Βαβυλῶνος.

δὲ εἰς τὸ ζήτημα ἐὰν δικαίως ἢ οὐχὶ δικαίως εἶναι πολῖται, τοῦτο συνάπτεται μετὰ τῆς προειρημένης ἀμφισβητήσεως [13]. Τίθεται δηλαδὴ καὶ πάλιν τὸ ζήτημα πότε ἡ πόλις εἶναι ὑπεύθυνος διὰ πρᾶξιν τινὰ καὶ πότε δὲν εἶναι, οἷον εἰς ἣν περίπτωσιν ἐξ ὀλιγαρχίας ἢ τυραννίας κατασταθῇ δημοκρατία. Διότι τότε πολλοὶ τῶν δημοσίων ὀφειλετῶν ἀρνοῦνται νὰ καταβάλουν τὰ ὀφειλόμενα, (ὡς οὐχὶ τῆς πόλεως, ἀλλὰ τοῦ τυράννου μέλλοντος νὰ λάβῃ), καὶ ἄλλας πολλὰς τῶν τοιούτων ὑποχρεώσεων νὰ ἐκπληρώσουν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τινὰ τῶν πολιτευμάτων κρατοῦν διὰ τῆς βίας, οὐχὶ δὲ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον. Εἰς ἣν δὲ περίπτωσιν 11
ὡρισμέναι δημοκρατίαι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κυβερνῶνται [14], αἱ πράξεις τοῦ πολιτεύματος εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν ὡς πράξεις αὐτῆς τῆς πόλεως, ὑφ' ἣν ἔννοιαν καὶ αἱ πράξεις τῆς ὀλιγαρχίας καὶ τῆς τυραννίας. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ φυσικὸς λόγος τῆς ἀπορίας ταύτης εἶναι τὸ ζήτημα, ὑπὸ ποίας προϋποθέσεις ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ πόλις παραμένει ἡ αὐτὴ ἢ μεταβάλλεται ὥστε νὰ καθίσταται ἑτέρα πόλις. Καὶ ἡ μὲν ἐπιπολαιοτάτη τοῦ ζητήματος ἔρευνα λαμβάνει ὡς πρῶτα στοιχεῖα τὸν τόπον καὶ τοὺς ἀνθρώπους· ἀλλ' ὁ τόπος καὶ οἱ ἄνθρωποι δύνανται νὰ διαζευχθοῦν καὶ οἱ μὲν εἰς ἄλλον οἱ δὲ εἰς ἄλλον τόπον νὰ κατοικήσουν. Ἀπ' αὐτῆς δὲ τῆς ἀπόψεως ἐξεταζομένου τοῦ ζητήματος ἡ λύσις καθίσταται εὐχερεστέρα· διότι λόγῳ τοῦ ὅτι ὑπὸ πολλὰς ἐκδοχὰς λαμβάνεται ὁ ὅρος πόλις, διευκολύνεταί πως ἡ τοιαύτη ἔρευνα.
Ὁμοία ἐπίσης ἐγείρεται ἀπορία καὶ περὶ τῶν κατοικούν- 12
των τὸν αὐτὸν τόπον ἀνθρώπων, ἐκ ποίων δηλαδὴ στοιχείων τοῦ τόπου κρίνοντες θὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ πόλις των εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ πόλις. Ὄχι βεβαίως ἐκ τῶν τειχῶν, διότι θὰ ἦτο δυνατὸν καὶ ἡ Πελοπόννησος ὁλόκληρος νὰ περικλεισθῇ δι' ἑνὸς τείχους· τοιαύτη δὲ περίπου εἶναι καὶ ἡ Βαβυλὼν [15] καὶ πᾶσα ἄλλη ἀνθρώπων οἴκησις ἥτις ἔχει περίμετρον μᾶλλον ἔθνους ἢ πόλεως· λέγεται δὲ περὶ ταύτης [16] ὅτι συνοικίαι τινὲς μόλις μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀντελή-

οὐκ αἰσθέσθαι τι μέρος τῆς πόλεως. Ἀλλὰ περὶ μὲν ταύ-
της τῆς ἀπορίας εἰς ἄλλον καιρὸν χρήσιμος ἡ σκέψις (περὶ
γὰρ μεγέθους τῆς πόλεως, τό τε πόσον καὶ πότερον ἔθνος ἓν
ἢ πλείω συμφέρει, δεῖ μὴ λανθάνειν τὸν πολιτικόν)· ἀλλὰ τῶν 13
αὐτῶν κατοικούντων τὸν αὐτὸν τόπον, πότερον ἕως ἂν ᾖ τὸ
γένος ταὐτὸ τῶν κατοικούντων τὴν αὐτὴν εἶναι φατέον πό-
λιν, καίπερ ἀεὶ τῶν μὲν φθειρομένων τῶν δὲ γινομένων,
ὥσπερ καὶ ποταμοὺς εἰώθαμεν λέγειν τοὺς αὐτοὺς καὶ κρή-
νας τὰς αὐτὰς καίπερ ἀεὶ τοῦ μὲν ἐπιγινομένου νάματος
τοῦ δ' ὑπεξιόντος, ἢ τοὺς μὲν ἀνθρώπους φατέον εἶναι τοὺς
1276b *αὐτοὺς διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν τὴν δὲ πόλιν ἑτέραν; Εἴπερ*
γάρ ἐστι κοινωνία τις ἡ πόλις, ἔστι δὲ κοινωνία πολιτῶν
πολιτεία[a], *γιγνομένης ἑτέρας τῷ εἴδει καὶ διαφερούσης*
τῆς πολιτείας ἀναγκαῖον εἶναι δόξειεν ἂν καὶ τὴν πόλιν
εἶναι μὴ τὴν αὐτήν, ὥσπερ γε καὶ χορὸν ὁτὲ μὲν κωμικὸν
ὁτὲ δὲ τραγικὸν ἕτερον εἶναί φαμεν τῶν αὐτῶν πολλάκις ἀν-
θρώπων ὄντων, ὁμοίως δὲ καὶ πᾶσαν ἄλλην κοινωνίαν καὶ 14
σύνθεσιν ἑτέραν ἂν εἶδος ἕτερον ᾖ τῆς συνθέσεως, οἷον ἁρ-
μονίαν τῶν αὐτῶν φθόγγων ἑτέραν εἶναι λέγομεν[b] *ἂν ὁτὲ*
μὲν ᾖ Δώριος ὁτὲ δὲ Φρύγιος. Εἰ δὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρό-
πον, φανερὸν ὅτι μάλιστα λεκτέον τὴν αὐτὴν πόλιν εἰς τὴν
πολιτείαν βλέποντας· ὄνομα δὲ καλεῖν ἕτερον ἢ ταὐτὸν ἔξεστι
καὶ τῶν αὐτῶν κατοικούντων αὐτὴν καὶ πάμπαν ἑτέρων ἀν-

---

[a] *πολιτεία* Congreve ; *πολιτεία* χ'/φα

[b] *λέγομεν* Alb. : *λέγοιμεν* χ'/φα : (*ἑτέραν ἂν εἶναι λέγοιμεν*? Newman)

---

[17]) Τὸ συμπέρασμα λοιπὸν τοῦ κεφαλαίου εἶναι ὅτι: μεταβαλλομένου τοῦ πολιτεύματος δὲν παραμένει ἡ πόλις ἡ αὐτή, ἀπεναντίας δὲ ἡ αὐτὴ παραμένει καὶ ἂν μεταβληθοῦν οἱ πολῖται, παραμένῃ δὲ τὸ πολίτευμα. Διὸ ἡ φράσις δέον νὰ ἑρμηνεύηται: «δυνάμεθα δὲ μὲ διάφορον ὄνομα νὰ καλῶμεν ταύτην, ἐὰν μεταβληθῇ τὸ πολίτευμα, ἢ καὶ μὲ τὸ αὐτό, παραμένοντος τοῦ αὐτοῦ πολιτεύματος καὶ ὅταν ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀνθρώπων καὶ

φθησαν τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως. Ἀλλὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀλλαχοῦ θὰ παραστῇ ἀνάγκη ἐρεύνης —(διότι τὰ περὶ μεγέθους τῆς πόλεως καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πολιτῶν καὶ περὶ τοῦ ἂν συμφέρῃ ὁ πληθυσμὸς νὰ ἀποτελῆται ἐκ μιᾶς ἢ περισσοτέρων φυλῶν, ταῦτα ὡς ἐπίμαχα ζητήματα δὲν πρέπει νὰ διαφεύγουν τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ πολιτικοῦ)—· ἀλλὰ καὶ προκειμένου περὶ τῶν κατοικούν- 13
των τὸν αὐτὸν τόπον, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐφ' ὅσον διατηρεῖται ἡ ὁμοιογένεια τῶν κατοικούντων, ἡ πόλις παραμένει ἡ αὐτή, μολονότι συνεχῶς ἐκ τούτων οἱ μὲν ἀποθνήσκουν οἱ δὲ γεννῶνται, ὡς ἀκριβῶς καὶ τοὺς ποταμοὺς θεωροῦμεν παραμένοντας τοὺς αὐτοὺς καὶ τὰς κρήνας τὰς αὐτάς, μολονότι συνεχῶς ἄλλο μὲν ὕδωρ ἀναβλύζει ἄλλο δὲ ἐκρέει καὶ φεύγει, — ἢ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι χάρις εἰς τὴν ὁμοιογένειαν παραμένουν οἱ αὐτοί, ἡ δὲ πόλις μεταβάλλεται; Ἐπὶ πλέον ἐὰν ἡ πόλις εἶναι εἶδός τι κοινωνίας, πολιτεία δὲ ἡ πρὸς ἀλλήλους σχέσις τῶν πολιτῶν, θὰ ἐγεννᾶτο κατ' ἀνάγκην ἡ ἀντίληψις ὅτι εἰς ἣν περίπτωσιν ἡ πολιτεία καθίστατο ἑτέρα κατὰ τὸ εἶδος καὶ διάφορος, καὶ ἡ πόλις κατ' ἀνάγκην δὲν θὰ ἦτο ἡ αὐτή· παράδειγμα δὲ ἀναλόγου φαινομένου ὁ θεατρικὸς χορός, ὅστις, μολονότι ἐκ τῶν αὐτῶν προσώπων συνίσταται, διακρίνεται ἄλλοτε μὲν εἰς κωμικὸν ἄλλοτε δὲ εἰς τραγικόν.
Ὁμοίως δὲ καὶ πᾶσαν ἄλλην κοινωνίαν καὶ σύνθεσιν διά- 14
φορον θεωροῦμεν ὅταν διάφορον εἶναι τὸ εἶδος τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς· ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἁρμονία μολονότι ἐκ τῶν αὐτῶν ἀποτελεῖται φθόγγων διάφορος θεωρεῖται ὅταν εἶναι δώριος καὶ διάφορος ὅταν εἶναι φρύγιος. Ἐὰν λοιπὸν ἡ τοιαύτη ἄποψις εἶναι ὀρθή, φανερὸν ὅτι θὰ θεωρήσωμεν τὴν πόλιν ὡς παραμένουσαν τὴν αὐτὴν ἐφ' ὅσον καὶ τὸ πολίτευμα τὸ αὐτὸ παραμένει· δυνάμεθα δὲ μὲ διάφορον ὄνομα νὰ καλῶμεν ταύτην ἢ καὶ μὲ τὸ αὐτὸ καὶ ὅταν ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀνθρώπων καὶ ὅταν ὑπὸ διαφόρων κατοικῆται [17]. Ἐὰν δὲ εἶναι δίκαιον τὸ νὰ ἀρνῆταί τις τὴν ἐκπλή-

θρώπων. Εἰ δὲ δίκαιον διαλύειν ἢ μὴ διαλύειν ὅταν εἰς ἑτέραν μεταβάλλῃ πολιτείαν ἡ πόλις, λόγος ἕτερος.

4. *Τῶν δὲ νῦν εἰρημένων ἐχόμενόν ἐστιν ἐπισκέψασθαι* II *πότερον τὴν αὐτὴν ἀρετὴν ἀνδρὸς ἀγαθοῦ καὶ πολίτου σπουδαίου θετέον ἢ μὴ τὴν αὐτήν. Ἀλλὰ μὴν εἴ γε τοῦτο τυχεῖν δεῖ ζητήσεως, τὴν τοῦ πολίτου τύπῳ τινὶ πρῶτον ληπτέον. Ὥσπερ οὖν ὁ πλωτὴρ εἷς τις τῶν κοινωνῶν ἐστίν, οὕτω καὶ τὸν πολίτην φαμέν. Τῶν δὲ πλωτήρων καίπερ ἀνομοίων ὄντων τὴν δύναμιν (ὁ μὲν γάρ ἐστιν ἐρέτης, ὁ δὲ κυβερνήτης, ὁ δὲ πρωρεύς, ὁ δ' ἄλλην τιν' ἔχων τοιαύτην ἐπωνυμίαν) δῆλον ὡς ὁ μὲν ἀκριβέστατος ἑκάστου λόγος ἴδιος ἔσται τῆς ἀρετῆς, ὁμοίως δὲ καὶ κοινός τις ἐφαρμόσει πᾶσιν· ἡ γὰρ σωτηρία τῆς ναυτιλίας ἔργον ἐστὶν αὐτῶν πάντων, τούτου γὰρ ἕκαστος ὀρέγεται τῶν πλωτήρων. Ὁμοίως τοίνυν καὶ τῶν πολιτῶν, καίπερ ἀνομοίων ὄντων,* 2 *ἡ σωτηρία τῆς κοινωνίας ἔργον ἐστί, κοινωνία δ' ἐστὶν ἡ πολιτεία, διὸ τὴν ἀρετὴν ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ πολίτου πρὸς τὴν πολιτείαν. Εἴπερ οὖν ἐστι πλείω πολιτείας εἴδη, δῆλον ὡς οὐκ ἐνδέχεται τοῦ σπουδαίου πολίτου μίαν ἀρετὴν εἶναι τὴν τελείαν· τὸν δ' ἀγαθὸν ἄνδρα φαμὲν κατὰ μίαν ἀρετὴν εἶναι τὴν τελείαν*[a]. *Ὅτι μὲν οὖν ἐνδέχεται πολίτην ὄντα σπουδαῖον μὴ κεκτῆσθαι τὴν ἀρετὴν καθ' ἣν σπουδαῖος ἀνήρ, φανερόν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἔστι* 3

---

[a] *τὸν δ'—τελείαν ΓΡ¹* : ἐλλείπει ἀπὸ τὰ λοιπά

ὅταν ὑπὸ διαφόρων κατοικῆται»·— ἡ μεταβολὴ δηλαδὴ τοῦ ἀνθρωπίνου στοιχείου οὔτε τὴν πόλιν μεταβάλλει, οὔτε τὴν μεταβολὴν (ἐκ τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος) τῆς πόλεως ἐμποδίζει, εἶναι τουτέστιν, ἀνεξάρτητον καὶ τῆς παραμονῆς καὶ τῆς μεταβολῆς αὐτῆς.

ΚΕΦ. II § § 1-11 περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ πολίτου ὡς ἄρχοντος καὶ ἀρχομένου.

[1]) Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ συστήματος τῶν κανόνων αὐτῆς ἡ

ρωσιν τῶν πρὸς τὴν πόλιν ὀφειλῶν ὅταν μεταβάλλεται τὸ πολίτευμα τῆς πόλεως, εἶναι ἄλλο ζήτημα.

4 ΚΕΦ. II. Ἐν συνεχείᾳ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ἑξῆς ζήτημα: ἡ ἀρετὴ τοῦ ἐξόχου ἀνδρὸς καὶ τοῦ ἐξόχου πολίτου εἶναι ἡ αὐτὴ ἢ ὄχι; Ἀλλ' ἐὰν πράγματι τοῦτο δεῖται ἀπαραιτήτως ἐρεύνης, πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ καθορίσωμεν γενικῶς τὸν τύπον τῆς ἀρετῆς τοῦ πολίτου. Ὡς λοιπὸν ἕκαστος τοῦ πληρώματος ἀποτελεῖ μέλος τῆς κοινωνίας του, οὕτω καὶ ὁ πολίτης εἶναι μέλος τῆς κοινωνίας του. Ἐπὶ δὲ τῶν μελῶν τοῦ πληρώματος θὰ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι, μολονότι ἀνόμοια εἶναι κατὰ τὴν θέσιν ἣν ἕκαστον ἐν τῷ πλοίῳ ἔχει —(διότι ὁ μὲν εἶναι κωπηλάτης, ὁ δὲ πλοίαρχος, ὁ δὲ πρωρεύς, ἄλλος δὲ ἄλλην ἀναλόγως τῆς εἰδικότητός του ἐπωνυμίαν ἔχει) —χαρακτηρίζεται μὲν ἕκαστον ἀκριβέστατα ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ εἰδικοῦ ἔργου του ἀπαιτουμένης ἀρετῆς, ἀλλ' ὅτι ὑπάρχει καὶ κοινόν τι ((ἐκ τοῦ κοινοῦ των ἔργου)) γνώρισμα χαρακτηρίζον πάντα συλλήβδην· διότι ἡ διασφάλισις τοῦ θαλασσίου ταξιδίου εἶναι ἔργον πάντων αὐτῶν, καθ' ὅσον τοῦτο ἀκριβῶς ἕκαστος τοῦ πληρώματος ἐπιθυμεῖ. Ὁμοίως 1
λοιπὸν καὶ ἐπὶ τῶν πολιτῶν· μολονότι ἀνόμοιοι εἶναι, ἔργον ἔχουν ἅπαντες τὴν διασφάλισιν τῆς κοινωνίας, δεδομένου δὲ ὅτι κοινωνία εἶναι αὐτὴ ἡ πολιτεία [1], ἕπεται ὅτι ἡ ἀρετὴ τοῦ πολίτου τελεῖ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν πολιτείαν. Ἐὰν λοιπόν, ὅπως καὶ συμβαίνει, ὑπάρχουν πλείονα τοῦ ἑνὸς εἴδη πολιτείας, εἶναι φανερὸν ὅτι δὲν εἶναι ἐνδεχόμενον ἡ ἀρετὴ τοῦ ἐξόχου πολίτου νὰ εἶναι μία καὶ ἡ αὐτή, ἡ 'τελεία'· ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου τὸν ἔξοχον ὡς ἄνθρωπον χαρακτηρίζομεν ὡς ἔξοχον κατὰ μίαν ἀρετήν, τὴν τελείαν. Συνεπῶς τὸ ὅτι ἐνδέχεται πολίτης τις, ὢν ἔξοχος πολίτης, νὰ μὴ ἔχῃ τὴν ἀρετὴν καθ' ἣν καθίσταταί τις ἔξοχος ὡς ἄνθρωπος, εἶναι φανερόν. Ἀλλ' ὅμως εἶναι δυνατὸν καὶ κατ' ἄλλον τρόπον 3

ἐκείνης τῆς μορφῆς, τῶν οριζόντων τὴν πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς

διαποροῦντας ἐπελθεῖν τὸν αὐτὸν λόγον περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας. Εἰ γὰρ ἀδύνατον[a] ἐξ ἁπάντων σπουδαίων ὄντων εἶναι πόλιν, δεῖ δ' ἕκαστον τὸ καθ' αὑτὸν ἔργον εὖ ποιεῖν, τοῦτο δ' ἀπ' ἀρετῆς, ἐπειδὴ[b] ἀδύνατον ὁμοίους εἶναι πάντας τοὺς πολίτας, οὐκ ἂν εἴη μία ἀρετὴ πολίτου καὶ ἀν-
1277a δρὸς ἀγαθοῦ· τὴν μὲν γὰρ τοῦ σπουδαίου πολίτου δεῖ πᾶσιν ὑπάρχειν (οὕτω γὰρ ἀρίστην ἀναγκαῖον εἶναι τὴν πόλιν), τὴν δὲ τοῦ ἀνδρὸς τοῦ ἀγαθοῦ ἀδύνατον, εἰ μὴ πάντας ἀναγκαῖον ἀγαθοὺς[c] εἶναι τοὺς ἐν τῇ σπουδαίᾳ πόλει πολίτας. Ἔτι ἐπεὶ ἐξ ἀνομοίων ἡ πόλις — ὥσπερ ζῷον εὐθὺς 4
ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ ψυχὴ ἐκ λόγου καὶ ὀρέξεως, καὶ οἰκία ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς καὶ κτῆσις[d] ἐκ δεσπότου καὶ δούλου, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ πόλις ἐξ ἁπάντων τε τούτων καὶ πρὸς τούτοις ἐξ ἄλλων ἀνομοίων συνέστηκεν εἰδῶν —, ἀνάγκη μὴ μίαν εἶναι τὴν τῶν πολιτῶν πάντων ἀρετήν; ὥσπερ οὐδὲ τῶν χορευτῶν κορυφαίου καὶ παραστάτου. Διότι 5
μὲν τοίνυν ἁπλῶς οὐχ ἡ αὐτή, φανερὸν ἐκ τούτων· ἀλλ' ἆρα ἔσται τινὸς ἡ αὐτὴ ἀρετὴ πολίτου τε σπουδαίου καὶ ἀνδρὸς σπουδαίου; Φαμὲν δὴ τὸν ἄρχοντα τὸν σπουδαῖον ἀγαθὸν εἶναι καὶ φρόνιμον, τὸν δὲ πολιτικὸν[e] ἀναγκαῖον εἶναι φρόνιμον. Καὶ τὴν παιδείαν δ' εὐθὺς ἑτέραν εἶναι λέγουσί τινες

---

[a] δυνατὸν Bernays
[b] ἐπειδὴ ΓΜ : ἐπειδὴ δὲ P^1 : ἐπεὶ δὲ λοιπά : ἐπεὶ Spengel
[c] ὁμοίους Bernays
[d] [κτῆσις] Bernays
[e] πολίτην οὐκ Congreve

τὸ σύνολον σχέσιν τοῦ ἀτόμου. [2]) Βλ. σημ. I, i[61]. [3]) Ἐν τῇ ἐνεργητικῇ μορφῇ. [4]) Ἐκ συνδυασμῶν ἀντιθέτων. [5]) Ἀνδρῶν, γυναικῶν, δεσποτῶν, δούλων. [6]) Οὕτω πρέπει νὰ ἀπο-

ἐρευνῶντες εἰς τὸ αὐτὸ νὰ καταλήξωμεν συμπέρασμα, λαμβάνοντες ὡς ἀφετηρίαν τὴν ἀρίστην πολιτείαν. Δεδομένου δηλαδὴ ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποτελῆται ἡ ἀρίστη πολιτεία ἐξ ἀνθρώπων ἁπάντων ἐξόχων, ὡς ἀνθρώπων, καὶ ὅτι ἕκαστος τῶν πολιτῶν πρέπει νὰ ἐκτελῇ τὸ ἔργον, ἐφ᾽ ᾧ ἐτάχθη, καλῶς, τοῦτο δὲ ἀναλόγως τῶν ἱκανοτήτων του, —ἐπειδὴ πάντες οἱ πολῖται εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶναι ὅμοιοι ὡς πολῖται, ἡ ἀρετὴ τοῦ ἀγαθοῦ πολίτου δὲν θὰ ἦτο ἡ αὐτὴ μὲ τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρός· διότι ἡ μὲν ἀρετὴ τοῦ ἐξόχου πολίτου πρέπει εἰς πάντας νὰ ὑπάρχῃ — (διότι μόνον ὑπὸ τὴν ἀναγκαίαν αὐτὴν προϋπόθεσιν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἡ πόλις ἀρίστη) —, ἡ δὲ τοῦ ἐξόχου ἀνδρὸς ἀδύνατον εἶναι νὰ ὑπάρχῃ εἰς πάντας, καθ᾽ ὅσον δὲν εἶναι ἀπαραίτητος ὅρος νὰ εἶναι οἱ τῆς ἐξόχου πόλεως πολῖται ἔξοχοι καὶ ὡς ἄνθρωποι. Ἐπὶ πλέον ἐπειδὴ ἡ πόλις ἐξ ἀνο- 4
μοίων σύγκειται — διότι ὅπως τὸ ζῶον (ἔστω τοῦτο τὸ παράδειγμα) ἀποτελεῖται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ἡ δὲ ψυχὴ ἐκ τοῦ νοητικοῦ καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ [2], καὶ ἡ οἰκία ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς καὶ ἡ 'κτῆσις' [3] ἐκ δεσπότου καὶ δούλου, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον [4] καὶ ἡ πόλις ἀποτελεῖται ἐξ ὅλων τούτων τῶν προσώπων [5] καὶ πρὸς τούτοις καὶ ἐξ ἄλλων ἀνομοίων καὶ κατὰ τοῦτο διακρινομένων [6] προσώπων —, κατ᾽ ἀνάγκην ἡ ἀρετὴ πάντων τῶν πολιτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι μία καὶ ἡ αὐτή, ὡς ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν μελῶν τοῦ χοροῦ ἡ ἀρετὴ τοῦ κορυφαίου δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν τοῦ παραστάτου. Διὰ ποῖον λοιπὸν λόγον ἡ ἀρετὴ πάντων 5
τῶν πολιτῶν δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ ἀκριβῶς δι᾽ ἕκαστον, εἶναι φανερὸν ἐκ τούτων· — ἀλλ᾽ ἆρά γε εἶναι δυνατὸν ἐν τῷ προσώπῳ τινὸς νὰ ταυτίζηται ἡ ἀρετὴ τοῦ τελείου πολίτου καὶ τοῦ τελείου ἀνθρώπου; Δὲν εἶναι δὲ τοῦτο ἀδύνατον, ἀφοῦ ἀναγνωρίζομεν ὅτι ὁ ἔξοχος ἄρχων εἶναι καὶ τέλειος τὸ ἦθος καὶ ἔμφρων, ὅτι δὲ καὶ ὁ πολιτικὸς ἀπαραιτήτως πρέπει νὰ εἶναι ἔμφρων. Καὶ ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ ἄρχοντος ἰσχυρίζονται τινὲς ὅτι πρέπει νὰ εἶναι διάφορος, ὅπως ἐπὶ

τοῦ ἄρχοντος, ὥσπερ καὶ φαίνονται οἱ τῶν βασιλέων υἱεῖς ἱππικὴν καὶ πολεμικὴν παιδευόμενοι, καὶ Εὐριπίδης φησὶ

μή μοι τὰ κόμψ', ἀλλ' ὧν πόλει δεῖ,

ὡς οὖσάν τινα ἄρχοντος παιδείαν. Εἰ δὲ ἡ αὐτὴ ἀρετὴ ἄρχοντός τε ἀγαθοῦ καὶ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ, πολίτης δ' ἐστὶ καὶ ὁ ἀρχόμενος, οὐχ ἡ αὐτὴ ἁπλῶς ἂν εἴη πολίτου καὶ ἀνδρός, τινὸς μέντοι πολίτου· οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ ἄρχοντος καὶ πολίτου, καὶ διὰ τοῦτ' ἴσως Ἰάσων ἔφη πεινῆν ὅτε μὴ τυραννοῖ, ὡς οὐκ ἐπιστάμενος ἰδιώτης εἶναι. Ἀλλὰ μὴν ἐπαινεῖταί γε τὸ 7
δύνασθαι ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι, καὶ πολίτου δοκεῖ που [a] *ἡ ἀρετὴ εἶναι τὸ δύνασθαι καὶ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι καλῶς. Εἰ οὖν τὴν μὲν τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρὸς τίθεμεν ἀρχικήν, τὴν δὲ τοῦ πολίτου ἄμφω, οὐκ ἂν εἴη ἄμφω ἐπαινετὰ ὁμοίως. Ἐπεὶ οὖν ποτὲ δοκεῖ* [b] *ἀμφότερα,* [c] *καὶ οὐ ταὐτὰ δεῖν τὸν ἄρχοντα μανθάνειν καὶ τὸν ἀρχόμενον, τὸν δὲ πολίτην ἀμφότερ' ἐπίστασθαι καὶ μετέχειν ἀμφοῖν, ...* [d] *κἀντεῦθεν ἂν κατίδοι τις· ἔστι γὰρ ἀρχὴ δεσποτική· ταύτην δὲ τὴν* 8

---

[a] *δοκεῖ που* Jackson : *δοκίμου* χ'/φα
[b] *ποτὲ δοκεῖ* ἐκπεσόν : *ἀποδέχεσθαι δεῖ* Susemihl
[c] *ἄμφω ἕτερα* Bernays : *ἕτερα* Κοραῆς
[d] Χάσμα Susemihl

δοθῇ τὸ «εἰδῶν» τοῦ κειμένου. 7) Ἐκ τῆς ἀπολεσθείσης τραγῳδίας «Αἴολος». 8) Ἐὰν τὸ χωρίον δὲν ἔχει φθαρῇ — καὶ πράγματι ἡ παράδοσις δὲν παρουσιάζει διαφοράς—, ἡ ἔννοιά του εἶναι ἡ ἑξῆς: Δεδομένου ὅτι καὶ ὁ ἄρχων εἶναι πολίτης, ἀλλ' ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἀρχόμενον πολίτην εἶναι πολίτης ἄρχων, καὶ συμβαίνει νὰ ἔχῃ τὴν ἀρετὴν τοῦ τελείου ἀνδρὸς ὡς συμπίπτουσαν μὲ τὴν ἀρετήν του ὡς ἄρχοντος, συνάγεται ὅτι ἡ ἀρετὴ τοῦ τελείου ἀνδρὸς δὲν συμπίπτει μὲ τὴν ἀρετὴν παντὸς πολίτου, ἀλλὰ τινός, οἷον τοῦ ἄρχοντος πολίτου, διότι δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ ἡ ἀρετὴ τοῦ ἄρχοντος καὶ τοῦ ἀρχομένου. 9) Τύραννος τῶν Φερῶν δολοφονηθεὶς τὸ 370 π.Χ. Τὸ ἐπιφερόμενον ἔχει τὴν ἔννοιαν ὅτι ὁ Ἰάσων, ὡς ἔχων ἀνεπτυγμένην τὴν ἀρετὴν τοῦ ἄρχοντος δὲν ᾐσθάνετο ἑαυτὸν εἰς φυσιολογικὴν κατάστασιν ὅταν ἦτο ἁπλοῦς

παραδείγματι, καὶ οἱ βασιλόπαιδες, ὡς γνωστόν, ἰδιαιτέρως
ἐκπαιδεύονται εἰς τὴν ἱππευτικὴν καὶ τὴν πολεμικὴν τέ-
χνην· καὶ ὁ Εὐριπίδης δὲ σχετικῶς ἐν προκειμένῳ λέγει

μή μοι τὰ κόμψ', ἀλλ' ὧν πόλει δεῖ'

φρονῶν ὅτι ὑπάρχει τις ἰδία τοῦ ἄρχοντος παιδεία. Ἐὰν δὲ 6
ἡ ἀρετὴ τοῦ τελείου ἄρχοντος καὶ τοῦ τελείου ἀνδρὸς εἶναι
ἡ αὐτή, ληφθῇ δὲ προσέτι ὑπ' ὄψιν ὅτι πολίτης εἶναι καὶ ὁ
ἀρχόμενος, συνάγεται ὅτι δὲν εἶναι γενικῶς ἡ ἀρετὴ τοῦ
πολίτου ἡ αὐτὴ μὲ τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' εἰδικῶς ἡ
ἀρετὴ τινὸς πολίτου[8]· διότι ἡ ἀρετὴ τοῦ ἄρχοντος καὶ τοῦ
ἀρχομένου πολίτου δὲν εἶναι ἡ αὐτή, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως
ὁ Ἰάσων[9] εἶπεν ὅτι πεινᾶ ὅταν δὲν εἶναι τύραννος, ὡς μὴ
γνωρίζων νὰ εἶναι ἰδιώτης. Ἀλλ' ὅμως ἐπαινεῖται ἡ ἱκανό- 7
της τοῦ δύνασθαι ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι καὶ μερικοὶ νομίζουν
ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρετὴ τοῦ πολίτου, τὸ νὰ δύναται νὰ ἄρχῃ
καὶ νὰ ἄρχηται καλῶς. Ἐὰν λοιπὸν ἠθέλομεν παραδεχθῇ
ὅτι ἡ ἀρετὴ τοῦ τελείου ἀνδρὸς συμπίπτει μὲ τὴν ἀρετὴν
τοῦ ἄρχοντος, ἡ ἀρετὴ δὲ τοῦ ((τελείου)) πολίτου μὲ τὴν
ἀρετὴν τοῦ ἄρχοντος καὶ τοῦ ἀρχομένου, αἱ ἀρεταὶ ἀμφο-
τέρων[10] δὲν θὰ εἶναι ὁμοίως ἐπαινεταί: — Ἐπειδὴ ὅμως
ἐνίοτε πιστεύονται ἀμφότερα[11], ὅτι δηλαδὴ καὶ παιδεύσεως
δέον νὰ τυγχάνῃ ὁ ἄρχων διαφόρου τῆς παιδεύσεως τοῦ ἀρ-
χομένου, καὶ ὅτι ὁ πολίτης δέον ἀμφότερα νὰ γνωρίζῃ,
τό τε ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι, καὶ ἀμφοτέρων νὰ μετέχῃ
<.......>[12] καὶ ἐντεῦθεν θὰ ἠδύνατό τις νὰ συναγάγῃ
ὡρισμένα συμπεράσματα. Οὕτω ὑπάρχει ἡ ἀρχὴ ἣν καλοῦ- 8

πολίτης· δὲν εἶχε τουτέστι τὴν ἀρετὴν—τοῦ πολίτου—· εἰς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ἀρετὴ τοῦ ἄρχοντος καὶ ἀρχομένου δὲν εἶναι ἡ αὐτή.

10) Τοῦ δοκίμου ἀνδρὸς τουτέστι καὶ τοῦ πολίτου. 11) Νομίζω ὅτι τὸ «ἀμφότερα» ἀναφέρεται εἰς τὰ κατωτέρω καὶ ὄχι εἰς τὰ ἀνωτέρω, ὡς ἄλλοι ἑρμηνεύουν· ἄλλως τὰ ἀπαρέμφατα «δεῖν», «ἐπίστασθαι», «μετέχειν» θὰ ἦσαν ἀκατανόητα. 12) Χάσμα. Τῶν ἐκπεσόντων ἡ ἔννοια, ἐν συνεχείᾳ τῆς φράσεως, ἴσως εἶναι ἡ ἑξῆς περίπου: «πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν πῶς ταῦτα δύνανται

περὶ τἀναγκαῖα λέγομεν, ἃ ποιεῖν ἐπίστασθαι τὸν ἄρχοντ᾽
οὐκ ἀναγκαῖον, ἀλλὰ χρῆσθαι μᾶλλον· θάτερον δὲ καὶ ἀνδρα-
ποδῶδες, λέγω δὲ θάτερον τὸ δύνασθαι καὶ ὑπηρετεῖν τὰς
διακονικὰς πράξεις. Δούλου δ᾽ εἴδη πλείω λέγομεν, αἱ γὰρ
ἐργασίαι πλείους. Ὧν ἓν μέρος κατέχουσιν οἱ χερνῆτες· οὗ-
1277b *τοι δ᾽ εἰσίν, ὥσπερ σημαίνει καὶ τοὔνομ᾽ αὐτούς,*[a] *οἱ ζῶν-*
τες ἀπὸ τῶν χειρῶν, ἐν οἷς ὁ βάναυσος τεχνίτης ἐστίν, διὸ
παρ᾽ ἐνίοις οὐ μετεῖχον οἱ δημιουργοὶ τὸ παλαιὸν ἀρχῶν,
πρὶν δῆμον γενέσθαι τὸν ἔσχατον. Τὰ μὲν οὖν ἔργα τῶν ἀρ- 9
χομένων οὕτως οὐ δεῖ τὸν ἀγαθὸν οὐδὲ τὸν πολιτικὸν οὐδὲ
τὸν πολίτην[b] *τὸν ἀγαθὸν μανθάνειν, εἰ μή ποτε χρείας χά-*
ριν αὐτῷ πρὸς αὑτόν (οὐ γὰρ ἔτι συμβαίνει γίνεσθαι τὸν
μὲν δεσπότην τὸν[c] *δὲ δοῦλον). Ἀλλ᾽ ἔστι τις ἀρχὴ καθ᾽ ἣν*
ἄρχει τῶν ὁμοίων τῷ γένει καὶ τῶν ἐλευθέρων (ταύτην γὰρ
λέγομεν εἶναι τὴν πολιτικὴν ἀρχήν, ἣν δεῖ τὸν ἄρχοντα ἀρ-
χόμενον μαθεῖν, οἷον ἱππαρχεῖν ἱππαρχηθέντα, στρατηγεῖν
στρατηγηθέντα καὶ ταξιαρχήσαντα καὶ λοχαγήσαντα. Διὸ καὶ
λέγεται καὶ τοῦτο καλῶς, ὡς οὐκ ἔστιν εὖ ἄρξαι μὴ ἀρ-
χθέντα. Τούτων δὲ ἀρετὴ μὲν ἑτέρα, δεῖ δὲ τὸν πολίτην τὸν 10
ἀγαθὸν ἐπίστασθαι καὶ δύνασθαι καὶ ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν,
καὶ αὕτη ἀρετὴ πολίτου, τὸ τὴν τῶν ἐλευθέρων ἀρχὴν ἐπί-
στασθαι ἐπ᾽ ἀμφότερα. Καὶ ἀνδρὸς δὴ ἀγαθοῦ ἄμφω, καὶ

---

[a] *αὐτὸ* Montecatinus
[b] [*ἀγαθὸν οὐδὲ τὸν*] *πολιτικὸν* [*οὐδὲ τὸν πολίτην*] Thurot
[c] *τότε ἀντὶ τὸν δὶς* Riese

νὰ συνδυασθοῦν» κτλ. [13]) Ἡ ἀρχὴ τοῦ κυρίου ἐπὶ τοῦ δούλου.
[14]) Λόγῳ τουτέστι τοῦ δουλικοῦ χαρακτῆρος τῆς βαναύσου ἐργασίας. [15]) Τοῦ Σόλωνος.

μεν δεσποτικήν[13]· αὕτη δ', ὡς γνωστόν, εἶναι ἡ ἐξυπηρε-
τοῦσα τὰς σωματικὰς ἀνάγκας δι' ἔργων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶ-
ναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ ὁ ἄρχων τοῦ οἴκου νὰ ἐκτελῇ αὐ-
τοπροσώπως, ἀλλὰ νὰ χρησιμοποιῇ μᾶλλον· διότι τὸ πρῶ-
τον — ἐννοῶ τὴν ἱκανότητα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὑπηρετι-
κῶν ἔργων — εἶναι τὸ εἰς ἀνδράποδον ἁρμόζον. Ὑπάρχουν
δὲ καὶ πολλὰ εἴδη δούλων, ἐφ' ὅσον διάφοροι εἶναι καὶ αἱ
ἐργασίαι· ἓν μέρος τούτων ἀσκοῦν οἱ χειρώνακτες, εἶναι δὲ
οὗτοι, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος χαρακτηρίζονται, οἱ ἀπο-
ζῶντες ἐκ τῶν χειρῶν των, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ πᾶς βά-
ναυσος τεχνίτης συγκαταλέγεται. Διὰ τοῦτο[14] εἴς τινας
πόλεις δὲν μετεῖχον τῶν ἀρχῶν οἱ χειροτέχναι κατὰ τοὺς
παλαιοὺς χρόνους, πρὸ τῆς ἐξελίξεως τοῦ πολιτεύματος εἰς
τὴν ἐσχάτην μορφὴν τῆς δημοκρατίας. Τὰ μὲν λοιπὸν ἔργα 9
τῶν τοιούτων ἀρχομένων δὲν πρέπει οὔτε ὁ σπουδαῖος ἀνήρ,
οὔτε ὁ πολιτικός, οὔτε ὁ τέλειος πολίτης νὰ ἐκμανθάνουν,
ἐκτὸς ἐάν ποτε παραστῇ ἀνάγκη αὐτοὶ χάριν ἑαυτῶν νὰ
τὰ ἐκτελέσουν (καθ' ὅσον δὲν συμβαίνει νὰ εἶναι ὁ αὐτὸς
ἀφ' ἑνὸς αὐθέντης ἀφ' ἑτέρου δὲ δοῦλος). Ὑπάρχει ὅμως
καὶ εἶδος τι ἀρχῆς καθ' ἣν ὁ ἄρχων ἄρχει ὁμοίων του κατὰ
τὸ γένος καὶ ἐλευθέρων — (διότι αὕτη εἶναι ἡ ἀρχὴ τὴν
ὁποίαν ὀνομάζομεν 'πολιτικὴν ἀρχὴν') —, ταύτην δὲ πρέ-
πει ὁ μέλλων νὰ τὴν ἀσκήσῃ ἄρχων νὰ τὴν ἐκμάθῃ ἀρχό-
μενος, ὡς διὰ νὰ μάθῃ τις νὰ ἱππαρχῇ πρέπει νὰ ὑπηρετήσῃ
ὑπὸ ἵππαρχον, διὰ νὰ στρατηγῇ νὰ στρατηγηθῇ, ὁμοίως
δὲ καὶ διὰ νὰ ταξιαρχήσῃ καὶ διὰ νὰ λοχαγήσῃ. Διὸ καὶ
λέγεται καὶ τοῦτο, καὶ ὀρθῶς, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν ὁ μὴ
ἀρχθεὶς νὰ ἄρξῃ καλῶς[15]. Καὶ μολονότι ἡ ἀρετὴ τοῦ ἄρ- 10
χοντος εἶναι διάφορος τῆς τοῦ ἀρχομένου, πρέπει δὲ ὁ τέ-
λειος πολίτης νὰ γνωρίζῃ καὶ νὰ δύναται νὰ ἄρχηται καὶ
νὰ ἄρχῃ, καὶ εἰς αὐτὸ συνίσταται ἡ ἀρετὴ τοῦ πολίτου, εἰς
τὸ νὰ γνωρίζῃ δηλαδὴ νὰ φέρῃ τὴν ἁρμόζουσαν εἰς ἐλευ-
θέρους ἀρχὴν κατ' ἀμφότερα τὰ εἴδη ταύτης. Καὶ πρὸς
τούτοις ἀμφότεραι αὗται αἱ ἀρεταὶ χαρακτηρίζουν ἐπίσης

εἰ ἕτερον εἶδος σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης ἀρχικῆς· καὶ γὰρ ἀρχομένου μὲν ἐλευθέρου δὲ δῆλον ὅτι οὐ μία ἂν εἴη τοῦ ἀγαθοῦ ἀρετή, οἷον δικαιοσύνη, ἀλλ' εἴδη ἔχουσα καθ' ἃ ἄρξει καὶ ἄρξεται, ὥσπερ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἑτέρα σωφροσύνη καὶ ἀνδρεία (δόξαι γὰρ ἂν εἶναι δειλὸς ἀνὴρ εἰ οὕτως ἀνδρεῖος εἴη ὥσπερ γυνὴ ἀνδρεία, καὶ γυνὴ λάλος [a] *εἰ οὕτω κοσμία εἴη ὥσπερ ὁ ἀνὴρ ὁ ἀγαθός· ἐπεὶ καὶ οἰκονομία ἑτέρα ἀνδρὸς καὶ γυναικός, τοῦ μὲν γὰρ κτᾶσθαι τῆς δὲ φυλάττειν ἔργον ἐστίν). Ἡ δὲ φρόνησις ἄρχοντος ἴδιος* 11
ἀρετὴ μόνη· τὰς γὰρ ἄλλας ἔοικεν ἀναγκαῖον εἶναι κοινὰς καὶ τῶν ἀρχομένων καὶ τῶν ἀρχόντων, ἀρχομένου δέ γε οὐκ ἔστιν ἀρετὴ φρόνησις, ἀλλὰ δόξα ἀληθής· ὥσπερ αὐλοποιὸς γὰρ ὁ ἀρχόμενος, ὁ δ' ἄρχων αὐλητὴς ὁ χρώμενος. Πότερον μὲν οὖν ἡ αὐτὴ ἀρετὴ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ καὶ πολίτου σπουδαίου ἢ ἑτέρα, καὶ πῶς ἡ αὐτὴ καὶ πῶς ἑτέρα, φανερὸν ἐκ τούτων.

5. *Περὶ δὲ τὸν πολίτην ἔτι λείπεταί τις τῶν ἀποριῶν.* III
Ὡς ἀληθῶς γὰρ πότερον πολίτης ἐστὶν ᾧ κοινωνεῖν ἔξεστιν ἀρχῆς, ἢ καὶ τοὺς βαναύσους πολίτας θετέον; Εἰ μὲν οὖν καὶ τούτους θετέον οἷς μὴ μέτεστιν ἀρχῶν, οὐχ οἷόν τε παντὸς εἶναι πολίτου τὴν τοιαύτην ἀρετήν, οὗτος γὰρ πολίτης·

---

[a] *ἄλλος, ἄλαλος, ἄλλως* χ'/φα: *ἀκόλαστος* Susemihl

ΚΕΦ. III § § 1-6 Συνέχεια ἐπὶ τῆς ἰδιότητος τοῦ πολίτου· εἴδη πολίτου.

[1]) Ἡ ἑρμηνεία τοῦ τελευταίου τούτου μέρους τῆς φράσεως ἀμφισβητεῖται, διότι κατ' ἄλλους τὸ *οὗτος γὰρ πολίτης* ληπτέον ὡς σημαῖνον: «διότι οὗτος εἶναι ((ὁ ἀληθὴς)) πολίτης», ὁ μετέ-

καὶ τὸν τέλειον ἄνδρα, ἂν καὶ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ ἄρχοντος εἶναι διαφόρου εἴδους τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ ἀρχομένου· διότι εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ ἀρετὴ τοῦ τελείου ἀνδρός, φέρ᾽ εἰπεῖν ἡ δικαιοσύνη, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ ὅταν οὗτος εἶναι ἐλεύθερος μέν, ἀρχόμενος δέ, ἀλλὰ διακρίνεται εἰς διάφορα εἴδη, ἀντίστοιχα πρὸς τὸ καθ᾽ ὃ ἄρχει καὶ τὸ καθ᾽ ὃ ἄρχεται· οὕτω ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ σωφροσύνη τοῦ ἀνδρὸς εἶναι διάφορος τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς ἀνδρείας τῆς γυναικὸς —(διότι θὰ ἐθεωρεῖτο δειλὸς ὁ ἀνὴρ ὅστις θὰ ἦτο ἀνδρεῖος ὅσον ἀνδρεία εἶναι ἡ γυνή, καὶ ἡ γυνὴ φλύαρος, ἐὰν ἦτο κοσμία ὅσον ὁ σπουδαῖος ἀνήρ· ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ τὸν οἶκον ἐπιμέλεια τοῦ ἀνδρὸς εἶναι διάφορος τῆς ἐπιμελείας τῆς γυναικός, διότι τούτου μὲν ἔργον εἶναι νὰ ἀποκτᾷ, τῆς δὲ γυναικὸς νὰ φυλάττῃ)—. Μόνον δὲ ἡ φρόνησις εἶναι ἰδία 11
τοῦ ἄρχοντος ἀρετή· διότι, ὡς φαίνεται, κατ᾽ ἀνάγκην αἱ ἄλλαι εἶναι κοιναὶ καὶ εἰς τοὺς ἄρχοντας καὶ εἰς τοὺς ἀρχομένους, πρόκειμένου δὲ περὶ τῆς φρονήσεως, δὲν ἀποτελεῖ αὕτη ἀρετὴν διὰ τὸν ἀρχόμενον, διότι παρ᾽ αὐτῷ δέον νὰ κρατῇ ὡς ἀντίστοιχος ἡ ὀρθὴ τῶν πραγμάτων ἀντίληψις·— ὁ ἀρχόμενος δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν κατασκευάζοντα τοὺς αὐλούς, ὁ δ᾽ ἄρχων πρὸς τὸν χρησιμοποιοῦντα τούτους αὐλητήν. Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἀρετὴ τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρὸς εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν ἀρετὴν τοῦ σπουδαίου πολίτου ἢ διάφορος καὶ πῶς αὕτη καθίσταται ἡ αὐτὴ καὶ πῶς ἑτέρα, φανερὸν εἶναι ἐκ τῶν ἀναπτυχθέντων.

5 ΚΕΦ. III. Ἐκ τῶν περὶ τὸν πολίτην δὲ ζητημά- 1
των ὑπολείπεται ἓν ἀκόμη. Πολίτης εἶναι πράγματι μόνον ἐκεῖνος ὅστις ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μετέχῃ τῆς ἀρχῆς ἢ θὰ θεωρήσωμεν πολίτας καὶ τοὺς βαναυσοτέχνας; Διότι ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι πολῖται εἶναι καὶ οὗτοι, διὰ τοὺς ὁποίους δὲν ὑφίσταται τὸ δικαίωμα τοῦ μετέχειν τῶν ἀρχῶν, δὲν εἶναι δυνατὸν ἡ τοιαύτη ἀρετή, τοῦ μετέχειν τουτέστι τῶν ἀρχῶν, νὰ εἶναι ἀρετὴ παντὸς πολίτου, ἐφ᾽ ὅσον καὶ ὁ βαναυσοτέχνης εἶναι πολίτης· ἐὰν δὲ οὐδεὶς

εἰ δὲ μηδεὶς τῶν τοιούτων πολίτης, ἐν τίνι μέρει θετέος ἕκα-
στος; Οὐδὲ γὰρ μέτοικος οὐδὲ ξένος. Ἢ διά γε τοῦτον τὸν
1278a *λόγον οὐδὲν φήσομεν συμβαίνειν ἄτοπον; Οὐδὲ γὰρ οἱ δοῦ-*
λοι τῶν εἰρημένων οὐδέν, οὐδ' οἱ ἀπελεύθεροι. Τοῦτο γὰρ
ἀληθές, ὡς οὐ πάντας θετέον πολίτας ὧν ἄνευ οὐκ ἂν εἴη 2
πόλις, ἐπεὶ οὐδ' οἱ παῖδες ὡσαύτως πολῖται καὶ οἱ ἄνδρες,
ἀλλ' οἱ μὲν ἁπλῶς οἱ δ' ἐξ ὑποθέσεως[a]*· πολῖται μὲν γάρ*
εἰσιν, ἀλλ' ἀτελεῖς. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις παρ'
ἐνίοις ἦν δοῦλον τὸ βάναυσον ἢ ξενικόν, διόπερ οἱ πολλοὶ
τοιοῦτοι καὶ νῦν· ἡ δὲ βελτίστη πόλις οὐ ποιήσει βάναυσον
πολίτην. Εἰ δὲ καὶ οὗτος πολίτης, ἀλλὰ πολίτου ἀρετὴν ἣν
εἴπομεν λεκτέον οὐ παντός, οὐδ' ἐλευθέρου μόνον, ἀλλ' ὅσοι
τῶν ἔργων εἰσὶν ἀφειμένοι τῶν ἀναγκαίων. Τῶν δ' ἀνα- 3
γκαίων[b] *οἱ μὲν ἑνὶ λειτουργοῦντες τὰ τοιαῦτα δοῦλοι, οἱ δὲ*
κοινοὶ βάναυσοι καὶ θῆτες. Φανερὸν δ' ἐντεῦθεν μικρὸν
ἐπισκεψαμένοις πῶς ἔχει περὶ αὐτῶν [· αὐτὸ γὰρ φανὲν τὸ
λεχθὲν ποιεῖ δῆλον].[c] *Ἐπεὶ γὰρ πλείους εἰσὶν αἱ πολιτεῖαι,*
καὶ εἴδη πολίτου ἀναγκαῖον εἶναι πλείω, καὶ μάλιστα τοῦ
ἀρχομένου πολίτου, ὥστ' ἐν μέν τινι πολιτείᾳ τὸν βάναυσον
ἀναγκαῖον εἶναι καὶ τὸν θῆτα πολίτας, ἐν τισὶ δ' ἀδύνατον,

---

[a] *ἐκ προσθέσεως* Casaubon

[b] *τῶν δὲ <μὴ ἀφειμένων τῶν> ἀναγκαίων* Congreve : *δ'* ἀναγκαίων* Immisch

[c] ἀθετοῦν οἱ ἐκδόται

χων τουτέστι τῆς ἀρχῆς. [2]) Περὶ τοῦ μετοίκου βλέπε ἀνωτέρω σημείωσιν τοῦ παρόντος βιβλίου i[3]. [3]) Δὲν πρόκειται βεβαίως ἐνταῦθα εἰδικῶς περὶ τῆς τετάρτης τοῦ Σολωνείου πολιτεύματος τάξεως· πρόκειται γενικῶς περὶ τῶν ἐν πάσῃ πόλει ἀπόρων οἵτινες ἀπέζων ἐκ τῆς χειρωνακτικῆς ἐργασίας, τῆς μὴ εἰδικευμένης εἰς κλάδον τινὰ τεχνουργίας. [4]) Ἐννοεῖται ὅτι ἔνθα πράγματι ὑπῆρχε παρ' αὐτοῖς ἡ ἰδιότης αὕτη, ἦτο ὅλως εἰκονική, ὡς λ.χ.

τῶν τοιούτων εἶναι πολίτης εἰς ποίαν τάξιν πρέπει νὰ καταταχθῇ ἕκαστος; Διότι οὔτε μέτοικος [2], οὔτε ξένος εἶναι. Ἢ θὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οὐδὲν ἄτοπον συμβαίνει ἐξ αἰτίας τούτου; Διότι οὔτε οἱ δοῦλοι οὔτε οἱ ἀπελεύθεροι μετέχουν κατά τι τῶν εἰρημένων δικαιωμάτων. Πράγματι δὲ ἀληθὲς 2
εἶναι ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν πάντες ἐκεῖνοι, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἡ πόλις, νὰ θεωρηθοῦν πολῖται, ἐπειδὴ οὐδὲ οἱ παῖδες εἶναι ὁμοίως ὡς καὶ οἱ ἐνήλικες πολῖται, ἀλλ' οὗτοι τέλειοι πολῖται εἶναι, ἐκεῖνοι δέ, κατ' ἐκδοχὴν ὡς μέλλοντες νὰ καταστοῦν πολῖται εἶναι μὲν πολῖται, ἀλλ' ἀτελεῖς. Καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους μὲν χρόνους εἰς τινας πόλεις οἱ βαναυσοτέχναι ἦσαν ἢ δοῦλοι ἢ ξένοι· διὸ καὶ σήμερον οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν εἶναι τοιοῦτοι· — ἀλλ' ἡ ἀρίστη βεβαίως πόλις δὲν θὰ καταστήσῃ πολίτην τὸν βαναυσοτέχνην. Ἐὰν δὲ καὶ οὗτος γίνῃ πολίτης, ἡ ἀρετὴ τοῦ πολίτου, ὡς τὴν ὡρίσαμεν ἀνωτέρω, δὲν θὰ εἴπωμεν ὅτι εἶναι παντὸς πολίτου πλέον ἀρετή, οὐδὲ τοῦ ἐλευθέρου μόνον, ἀλλ' ἀρετὴ ὅσων πολιτῶν εἶναι ἀπηλλαγμένοι τῶν ἀμέσων βιοποριστικῶν ἔργων. Ἐκ τῶν 3
ἀσχολουμένων δὲ εἰς τὰ τοιαῦτα ἔργα, οἱ μὲν ἐργαζόμενοι χάριν ἑνὸς μόνον ἀτόμου εἶναι οἱ δοῦλοι, οἱ παρέχοντες δὲ εἰς πάντας ὑπηρεσίας εἶναι οἱ βαναυσοτέχναι καὶ θῆτες [3]. Τούτων δὲ τεθέντων, μετὰ μικρὰν ἔρευναν θὰ καταδειχθῇ πῶς τὸ περὶ τούτων ζήτημα ἔχει [·διότι ἐὰν τοῦτο διασαφηθῇ, λύεται καὶ ἡ <περὶ τῆς θέσεώς των ἐν τῇ πολιτείᾳ> τεθεῖσα ἀπορία]. Ἐπειδὴ λοιπὸν πολλῶν εἰδῶν πολιτεῖαι ὑπάρχουν, κατ' ἀνάγκην καὶ πολλῶν εἰδῶν πολῖται θὰ ὑπάρχουν, οὕτω δὲ εἴς τινα μὲν πολιτείαν κατ' ἀνάγκην θὰ εἶναι πολίτης καὶ ὁ βαναυσοτέχνης καὶ ὁ θής [4],

---

ἐν Ἀθήναις, καθ' ὅσον ἀπὸ πρωίας μέχρις ἑσπέρας ἐργαζόμενοι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παρίστανται εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, οὐδὲ νὰ ἐκπαιδευθοῦν ὅπως καταστοῦν ἱκανοὶ νὰ ἀναλάβουν πολιτικὰ

οἷον εἴ τίς ἐστιν ἣν καλοῦσιν ἀριστοκρατικὴν καὶ ἐν ᾗ κατ'
ἀρετὴν αἱ τιμαὶ δίδονται καὶ κατ' ἀξίαν· οὐ γὰρ οἷόν τ' ἐπι-
τηδεῦσαι τὰ τῆς ἀρετῆς ζῶντα βίον βάναυσον ἢ θητικόν.
Ἐν δὲ ταῖς ὀλιγαρχίαις θῆτα μὲν οὐκ ἐνδέχεται εἶναι πο- 4
λίτην (ἀπὸ τιμημάτων γὰρ μακρῶν αἱ μεθέξεις τῶν ἀρχῶν),
βάναυσον δ' ἐνδέχεται· πλουτοῦσι γὰρ καὶ οἱ πολλοὶ τῶν
τεχνιτῶν. Ἐν Θήβαις δὲ νόμος ἦν τὸν δέκα ἐτῶν μὴ ἀπε-
σχημένον τῆς ἀγορᾶς μὴ μετέχειν ἀρχῆς. Ἐν πολλαῖς δὲ
πολιτείαις προσεφέλκεται καὶ τῶν ξένων ὁ νόμος· ὁ γὰρ ἐκ
πολίτιδος ἔν τισι δημοκρατίαις πολίτης ἐστίν, τὸν αὐτὸν δὲ 5
τρόπον ἔχει καὶ τὰ περὶ τοὺς νόθους παρὰ πολλοῖς. Οὐ μὴν
ἀλλ' ἐπεὶ δι' ἔνδειαν τῶν γνησίων πολιτῶν ποιοῦνται πολί-
τας τοὺς τοιούτους (διὰ γὰρ ὀλιγανθρωπίαν οὕτω χρῶνται
τοῖς νόμοις), εὐποροῦντες δὴ [a] ὄχλου κατὰ μικρὸν παραι-
ροῦνται τοὺς ἐκ δούλου πρῶτον ἢ δούλης, εἶτα τοὺς ἀπὸ
γυναικῶν· τέλος δὲ μόνον τοὺς ἐξ ἀμφοῖν ἀστῶν πολίτας
ποιοῦσιν. Ὅτι μὲν οὖν εἴδη πλείω πολίτου, φανερὸν ἐκ 6
τούτων, καὶ ὅτι λέγεται μάλιστα πολίτης ὁ μετέχων τῶν τι-
μῶν, ὥσπερ καὶ Ὅμηρος ἐποίησεν

ὡσεί τιν' ἀτίμητον μετανάστην·

ὥσπερ μέτοικος γάρ ἐστιν ὁ τῶν τιμῶν μὴ μετέχων. Ἀλλ'
ἐστὶν [b] ὅπου τὸ τοιοῦτον ἐπικεκρυμμένον ἐστὶν ἀπάτης χάριν

---

[a] δὴ Susemihl : δ' χ'/φα
[b] ἐστὶν hic Welldon κατόπιν τοῦ συνοικούντων χ'/φα

ἀξιώματα. [5])=ΕΙΣΑΓ. III[4]. [6])= ΕΙΣΑΓ. III[22]. [7]) Οὕτω νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῇ τὸ *οὐκ ἐνδέχεται*, κατ' ἀπόλυτον τουτέστιν ἄρνησιν, καὶ οὐχὶ κατ' ἀρνητικὴν δυνητικήν. [8]) Καὶ ἐν ὀλιγαρχικῇ τουτέστι πολιτείᾳ συμβαίνει νὰ ἀποκλείωνται διὰ νόμου οἱ βαναυσοτέχναι νεόπλουτοι, λόγῳ ἀριστοκρατικῆς χροιᾶς τοῦ πολιτεύματος. [9]) Ὄχι δούλης, ἀλλὰ ξένης ἢ μετοίκου. [10]) Τοῦ μετέχειν τῆς ἀρχῆς. [11])=*Ι* 648, *Π* 59.

εἴς τινας δὲ ὅλως ἀδύνατον εἶναι τοῦτο, ὡς ἐπὶ παραδεί-
γματι εἰς τὴν πολιτείαν ἐκείνην, ἐὰν ὑπάρχῃ, ἣν καλοῦμεν
'ἀριστοκρατικήν'[5], καὶ ἐν ᾗ τὰ ἀξιώματα κατ' ἀρετὴν καὶ
κατ' ἀξίαν ἀπονέμονται· διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιδί-
δεται εἰς τὰ ἔργα τῶν ἀνωτέρας ἀξίας ἀνθρώπων ὁ διάγων
βίον βαναυσοτέχνου ἢ θητός. Εἰς τὰς ὀλιγαρχικὰς δὲ πολι- 4
τείας[6] ὁ θὴς μὲν δὲν εἶναι δυνατὸν[7] νὰ εἶναι πολίτης —
(καθ' ὅσον ἐν αὐταῖς μόνον οἱ ἔχοντες μεγάλα εἰσοδήματα
μετέχουν τῶν ἀρχῶν) —, ὁ βαναυσοτέχνης ὅμως ἐνδέχεται
νὰ εἶναι τοιοῦτος, διότι οἱ πλεῖστοι τῶν τεχνιτῶν γίνονται
πλούσιοι. 'Αλλ' εἰς τὰς Θήβας ὑπῆρχε νόμος ὁρίζων ὅπως
πᾶς ὅστις δὲν εἶχεν ἀπόσχει ἀπὸ δεκαετίας τῶν ἀγοραίων
ἔργων, μὴ μετέχῃ τῆς ἀρχῆς[8]. Εἰς πολλὰς ἀφ' ἑτέρου πο-
λιτείας ὁ νόμος ἑλκύει μεταξὺ τῶν πολιτῶν καὶ τοὺς ξένους·
διότι εἴς τινας λαοκρατουμένας πολιτείας ὁ ἐκ πολίτιδος
μόνον γεννηθεὶς εἶναι πολίτης, κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον 5
ρυθμίζονται παρὰ πολλοῖς καὶ τὰ περὶ τὰ νόθα τέκνα.
'Επειδὴ ὅμως καθιστοῦν πολίτας τοὺς νόθους ὡς στερούμε-
νοι ἱκανοῦ ἀριθμοῦ γνησίων πολιτῶν — (διότι μόνον λόγῳ
ὀλιγανθρωπίας ἐφαρμόζουν κατὰ παρέκκλισιν τοιούτους νό-
μους) — ὁσάκις αὐξηθῇ ὁ πληθυσμὸς ἀρχίζουν νὰ τοὺς
διαγράφουν βαθμηδὸν ἐκ τῶν πολιτῶν, πρῶτον τοὺς ἐκ δού-
λου πατρὸς ἢ δούλης μητρός, εἶτα δὲ τοὺς ((ἐκ πολίτου μὲν
πατρός, ἀλλ')) ἐκ μὴ πολίτιδος γυναικός[9], τέλος δὲ καθι-
στοῦν πολίτας μόνον τοὺς ἐξ ἀμφοτέρων τῶν γονέων πολι-
τῶν γεννηθέντας. Καὶ τὸ ὅτι μὲν ὑπάρχουν πλείονα εἴδη 6
πολίτου εἶναι φανερὸν ἐκ τούτων, ὡς καὶ τὸ ὅτι κατ' ἐξο-
χὴν πολίτης λέγεται ὁ μετέχων τῶν ἐκ μέρους τῆς πόλεως
τιμῶν[10], ὅπως καὶ ὁ Ὅμηρος ἐν τῷ ποιήματί του λέγει

ὡσεί τιν' ἀτίμητον μετανάστην[11] ·

διότι ὁ μὴ μετέχων τῶν ἐκ μέρους τῆς πόλεως τιμῶν εἶναι
ὅμοιος μὲ ἐκεῖνον ὅστις ἐγκατεστάθη ἐν τῇ πόλει ἐλθὼν
ἐκ τῆς ξένης. 'Αλλ' ὑπάρχουν καὶ πόλεις ἔνθα ἡ τοιαύτη
ἰδιότης εὐσχήμως κρύπτεται καὶ τοῦτο πρὸς ἐξαπάτησιν

1278b *τῶν συνοικούντων. Πότερον μὲν οὖν ἑτέραν ἢ τὴν αὐτὴν θετέον καθ' ἣν ἀνὴρ ἀγαθός ἐστι καὶ πολίτης σπουδαῖος, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι τινὸς μὲν πόλεως ὁ αὐτὸς τινὸς δ' ἕτερος, κἀκεῖνος οὐ πᾶς ἀλλ' ὁ πολιτικὸς καὶ κύριος ἢ δυνάμενος εἶναι κύριος, ἢ καθ' αὐτὸν ἢ μετ' ἄλλων τῆς τῶν κοινῶν ἐπιμελείας.*

6. *'Επεὶ δὲ ταῦτα διώρισται, τὸ μετὰ ταῦτα σκεπτέον* IV
πότερον μίαν θετέον πολιτείαν ἢ πλείους, κἂν εἰ πλείους, τίνες καὶ πόσαι καὶ διαφοραὶ τίνες αὐτῶν εἰσίν. Ἔστι δὲ πολιτεία πόλεως τάξις τῶν τε ἄλλων ἀρχῶν καὶ μάλιστα τῆς κυρίας πάντων. Κύριον μὲν γὰρ πανταχοῦ τὸ πολίτευμα τῆς πόλεως, πολίτευμα δ' ἐστὶν ἡ πολιτεία. Λέγω δ' οἷον ἐν μὲν ταῖς δημοκρατικαῖς κύριος ὁ δῆμος, οἱ δ' ὀλίγοι τοὐναντίον ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις· φαμὲν δὲ καὶ πολιτείαν ἑτέραν εἶναι τούτων. Τὸν αὐτὸν δὲ τοῦτον ἐροῦμεν

ΚΕΦ. IV § § 1-7 περὶ τοῦ ὁρισμοῦ 'πολιτείας' καὶ πολιτεύματος· ὅρος διακρίσεως τῶν ὀρθῶν ἀπὸ τὰς κατὰ παρέκβασιν (=ΕΙΣΑΓ. III[25]) Πολιτείας.

[1]) Ἡ ἔννοια τῆς πολιτείας εἶναι ἀφῃρημένη. ὡς δηλοῦσα γενικῶς τὴν σύνθεσιν—καὶ οὐχὶ εἰδικῶς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν σύνθεσιν—τῶν ἀρχῶν· ἀπεναντίας τὸ 'πολίτευμα' εἶναι ἡ ἐν ἑκάστῃ πόλει κρατοῦσα εἰδικὴ τοιαύτη σύνθεσις, οὖσα ἀντίστοιχος πρὸς τὸ κρατοῦν ἐν τῇ πόλει στοιχεῖον. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ταυτίζεται τὸ πολίτευμα μὲ τὴν ἀφῃρημένην 'πολιτεία', ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅμως ὅτι ἡ πολιτεία εἶναι αὐτὸ τὸ πολίτευμα μόνον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὡρισμένην πόλιν ἐν ᾗ κρατεῖ αὐτὸ τὸ πολίτευμα, τὸ δὲ πολίτευμα εἶναι αὐτὴ ἡ πολιτεία, ὡς ἐμπράγματος ἔκφρασις τῆς ἀφῃρημένης ἰδέας. Λόγος τούτου εἶναι ὅτι ἕκαστον πολίτευμα εἶναι ποιά τις σύνθεσις ἀρχῶν,— ἤτοι ποιά τις πολιτεία, ἐφ' ὅσον 'πολιτεία' εἶναι ἁπλῶς σύνθεσις ἀρχῶν· ὁ αὐτὸς δὲ ἢ ἐκεῖνος χαρακτὴρ τῆς συνθέσεως εἶναι ἐπουσιῶδες στοιχεῖον. Ἀφ' ἧς ὅμως οὕτω διακριβωθῇ ἡ ταυτότης πολιτεύματος καὶ πολιτείας, ἀνακύπτει ἡ διαφορὰ τῆς συνθέσεως ὡς στοιχεῖον διακρίσεως τῶν πολιτευμάτων, διακρινόμενα δὲ ταῦτα μετέχουν ὡς καὶ πρὶν ὁμοίως τῆς 'πολιτείας', οὕτως ὥστε ὁ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως

τῶν συνοικούντων. Ἐπὶ τοῦ τεθέντος λοιπόν, ἐὰν εἶναι ἑτέρα ἢ ἡ αὐτὴ ἡ ἀρετή, καθ᾽ ἣν εἶναί τις καὶ κατὰ τὸ ἦθος σπουδαῖος καὶ πολίτης σπουδαῖος, εἶναι φανερὸν ἐκ τῶν ὅσων ἐλέχθησαν· τινὸς μὲν πόλεως ὁ πολίτης εἶναι ὁ αὐτὸς σπουδαῖος πολίτης καὶ σπουδαῖος κατὰ τὸ ἦθος ἄνθρωπος, τινὸς δὲ πόλεως ἢ κατὰ τὸ ἓν ἢ κατὰ τὸ ἄλλο σπουδαῖος· ἐν ταὐτῷ δὲ σπουδαῖος καὶ κατὰ τὸ ἦθος καὶ ὡς πολίτης δὲν εἶναι πᾶς, ἀλλὰ μόνον ὁ πολιτικός, ὁ ἄνθρωπος τουτέστιν ὅστις κυβερνᾷ ἢ κατέχει δυνάμει τὴν ἱκανότητα νὰ κυβερνᾷ ἢ μόνος του ἢ μετὰ τῶν ἄλλων, τὰ δημόσια πράγματα.

6 ΚΕΦ. IV. Καθορισθέντων δὲ τούτων πρέπει ἤδη νὰ 1
ἐξετάσωμεν καὶ τὸ συνακόλουθον ζήτημα, ἐὰν πρέπῃ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἓν εἶδος πολιτείας ὑπάρχει ἢ πλείονα, καὶ εἰς ἣν περίπτωσιν ὑπάρχουν πλείονα, ποῖα εἶναι ταῦτα καὶ πόσαι καὶ ποῖαι αἱ διαφοραὶ αὐτῶν. Ὁρίζοντες λοιπὸν κατ᾽ ἀρχὴν τὴν πολιτείαν λέγομεν ὅτι αὕτη εἶναι σύστημα διατάξεως ἀφορῶν τὸ εἶδος καὶ τὴν θέσιν ἐν αὐτῷ τῶν τε ἄλλων δημοσίων ἀρχῶν, κατ᾽ ἐξοχὴν δὲ τῆς ἐκπροσωπούσης τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν. Διότι εἰς πάσας τὰς πόλεις κυρίαρχον ἑκάστης εἶναι τὸ τοῦ κρατοῦντος στοιχείου σύστημα ἐξουσίας, τὸ πολίτευμα, ὅπερ ταὐτίζεται παρ᾽ ἑκάστῃ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας. [1] Ἐννοῶ δέ, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι εἰς μὲν τὰς δημοκρατικὰς πολιτείας κυρίαρχος εἶναι ὁ δῆμος, τοὐναντίον δὲ οἱ ὀλίγοι εἰς τὰς ὀλιγαρχίας· καὶ λέγομεν ὅτι διάφορος εἶναι παρ᾽ αὐταῖς ἡ πολιτεία·— κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον θὰ ὁμιλήσωμεν, καὶ περὶ τῶν

ἑκάστου χαρακτηρισμὸς τῆς 'πολιτείας' νὰ προκαλῇ διάκρισιν ἀνάλογον διαφόρων ἐννοιῶν πολιτείας'—ἐκ τούτου δὲ ὁ Ἀριστοτέλης ὁμιλεῖ περὶ εἰδῶν καὶ διακρίνει κατωτέρω τοιαύτας πολιτείας, μολονότι ἡ ἔννοια τῆς πολιτείας ὡς γενικὴ εἶναι ἁπλῆ,

λόγον καὶ περὶ τῶν ἄλλων. Ὑποθετέον δὲ πρῶτον τίνος χά- 2
ριν συνέστηκε πόλις καὶ τῆς ἀρχῆς εἴδη πόσα τῆς περὶ ἄν-
θρωπον κατὰ [a] *τὴν κοινωνίαν τῆς ζωῆς. Εἴρηται δὴ κατὰ*
τοὺς πρώτους λόγους, ἐν οἷς περὶ οἰκονομίας διωρίσθη καὶ
δεσποτείας, ὅτι φύσει μέν ἐστιν ἄνθρωπος ζῷον πολιτικόν·
διὸ καὶ μηδὲν δεόμενοι τῆς παρ' ἀλλήλων βοηθείας οὐκ
ἔλαττον ὀρέγονται τοῦ συζῆν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ κοινῇ 3
συμφέρον συνάγει, καθ' ὅσον ἐπιβάλλει μέρος ἑκάστῳ τοῦ
ζῆν καλῶς. Μάλιστα μὲν οὖν τοῦτ' ἐστὶ τέλος, καὶ κοινῇ πᾶσι
καὶ χωρίς· συνέρχονται δὲ καὶ τοῦ ζῆν ἕνεκεν αὐτοῦ καὶ
συνέχουσι τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. [b] *ἴσως γὰρ ἔνεστί*
τι τοῦ καλοῦ μόριον καὶ κατὰ τὸ ζῆν αὐτὸ μόνον· ἂν
μὴ τοῖς χαλεποῖς κατὰ τὸν βίον ὑπερβάλλῃ λίαν, δῆλον
δ' ὡς καρτεροῦσι πολλὴν κακοπάθειαν οἱ πολλοὶ τῶν ἀν-
θρώπων γλιχόμενοι τοῦ ζῆν, ὡς ἐνούσης τινὸς εὐημερίας
ἐν αὐτῷ καὶ γλυκύτητος φυσικῆς. Ἀλλὰ μὴν καὶ τῆς ἀρχῆς 4
τοὺς λεγομένους τρόπους ῥᾴδιον διελεῖν· καὶ γὰρ ἐν τοῖς
ἐξωτερικοῖς λόγοις διοριζόμεθα περὶ αὐτῶν πολλάκις. Ἡ
μὲν γὰρ δεσποτεία, καίπερ ὄντος κατ' ἀλήθειαν τῷ τε φύσει
δούλῳ καὶ τῷ φύσει δεσπότῃ ταὐτοῦ συμφέροντος, ὅμως
ἄρχει πρὸς τὸ τοῦ δεσπότου συμφέρον οὐδὲν ἧττον, πρὸς δὲ
τὸ τοῦ δούλου κατὰ συμβεβηκός, οὐ γὰρ ἐνδέχεται φθειρο-
μένου τοῦ δούλου σῴζεσθαι τὴν δεσποτείαν. Ἡ δὲ τέκνων 5

---

[a] *κατὰ* Bernays: *καὶ* χ'/φα
[b] *καὶ—κοινωνίαν* post 26 *μόριον* λοιπά χ'/φα

ἑνιαία, ἀδιαίρετος. [2]) Τουτέστι, θὰ ἀποκαλῶμεν 'πολιτείαν' ἕκαστον τύπον συνθέσεως τῶν ἀρχῶν (=πολίτευμα) ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐξουσίαν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ στοιχείου τῆς πόλεως.
[3]) Τὰ ἐνώπιον τουτέστι τῶν μὴ ἀποτελούντων τὸ κύριον σῶμα τῆς σχολῆς ἐξωτερικῶν μαθητῶν, τῶν εὑρισκομένων ἔτι ἐν τῷ σταδίῳ τῆς προπαιδείας. [4]) Εἶναι τουτέστι 'κατὰ συμβεβηκὸς' (= συμπτωματικόν)· τὸ συμφέρον τοῦ δούλου, διότι 'συμφέρει' εἰς

ἄλλων πολιτευμάτων. [2] Πρέπει δὲ νὰ ἐκκινήσωμεν ἀπὸ τὸν 2
καθορισμὸν τοῦ τίνος χάριν συνεστήθη ἡ πόλις καὶ πόσα εἶναι τὰ περὶ τὸν ἄνθρωπον εἴδη τῆς ἀρχῆς ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ. Ἐλέχθη λοιπὸν ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης συγγραφῆς, ἔνθα καὶ καθωρίσθησαν τὰ περὶ τῆς οἰκονομίας καὶ τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ δεσπότου, ὅτι φύσει μὲν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον προωρισμένον ὅπως διαβιοῖ ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ, διὸ καὶ μὴ ἔχοντες τὴν ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς ἀλλήλων οἱ ἄνθρωποι οὐχ ἧττον ἐπιθυμοῦν τὴν μετ' ἀλλήλων συμβίωσιν. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου καὶ τὸ κοινὸν συμφέρον 3
συνάγει αὐτούς, καθ' ὅσον ἡ συμβίωσις προάγει τὴν εὐζωΐαν ἑκάστου. Ἡ εὐζωΐα εἶναι ὁ κύριος σκοπὸς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, καὶ διὰ τὸ σύνολον καὶ δι' ἕνα ἕκαστον· ἀλλὰ συνέρχονται καὶ διατηροῦν τὴν ἑνότητα τῆς πολιτικῆς κοινωνίας οἱ ἄνθρωποι καὶ δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ζωὴν ἁπλῶς· διότι καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἁπλῶς ζῆν ὑπάρχει βαθμός τις εὐχαριστήσεως, ἂν τὰ δεινὰ δὲν ὑπερβαίνουν τὴν ἀντοχὴν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι δὲ φανερὸν ὅτι πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων πολλὴν ὑπομένουν κακοπάθειαν διὰ τὴν θερμὴν πρὸς τὸν βίον ἀγάπην των, ἐπειδὴ ἐνυπάρχει φαίνεται καὶ εἰς μόνον αὐτὸν εὐδαιμονία τις καὶ φυσικὴ γλυκύτης. Ἀλλ' ὅμως εὔ- 4
κολον εἶναι καὶ τὰς ἀνεγνωρισμένας ποικιλίας τῆς ἀρχῆς νὰ διακρίνωμεν καὶ νὰ καθορίσωμεν ἤδη· πράγματι δὲ εἰς τὰ ἐξωτερικὰ [3] μαθήματα πολλάκις καθορίζομεν τὰ περὶ τούτων. Οὕτω ἡ μὲν δεσποτικὴ ἀρχή, καίτοι ὡς ἀληθῶς, καὶ εἰς τὸν φύσει δοῦλον καὶ εἰς τὸν φύσει δεσπότην τὸ αὐτὸ ὑπάρχει συμφέρον, ὅμως ἀσκεῖται μᾶλλον πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ δεσπότου, πρὸς δὲ τὸ συμφέρον τοῦ δούλου μόνον κατὰ συμβεβηκός, διότι εἰς ἣν περίπτωσιν ὁ δοῦλος φθείρεται, ἡ δεσποτεία δὲν εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ διατηρηθῇ. [4] Ἡ 5

αὐτὸν τὸν δεσπότην νὰ διατηρῆται ὁ δοῦλος·— οὕτω εἰς ἣν περίπτωσιν δὲν ἐβλάπτετο ὁ κύριος ἐκ τῆς φθορᾶς τοῦ δούλου, ἢ ἐὰν τὸ συμφέρον τοῦ κυρίου συνίστατο εἰς τὴν φθορὰν τοῦ δούλου,

*ἀρχὴ καὶ γυναικὸς [καὶ τῆς οἰκίας πάσης, ἣν δὴ καλοῦμεν
οἰκονομικήν]* [a] *ἤτοι τῶν ἀρχομένων χάριν ἐστὶν ἢ κοινοῦ*
1279a *τινὸς ἀμφοῖν—καθ' αὑτὸ μὲν τῶν ἀρχομένων, ὥσπερ ὁρῶ-
μεν καὶ τὰς ἄλλας τέχνας, οἷον ἰατρικὴν καὶ γυμναστικήν,
κατὰ συμβεβηκὸς δὲ κἂν αὐτῶν εἶεν· οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸν
παιδοτρίβην ἕνα τῶν γυμναζομένων ἐνίοτ' εἶναι καὶ αὐτόν,
ὥσπερ ὁ κυβερνήτης εἷς ἐστιν ἀεὶ τῶν πλωτήρων· ὁ μὲν οὖν
παιδοτρίβης ἢ κυβερνήτης σκοπεῖ τὸ τῶν ἀρχομένων ἀγα-
θόν, ὅταν δὲ τούτων εἷς γένηται καὶ αὐτός, κατὰ συμβεβη-
κὸς μετέχει τῆς ὠφελείας, ὁ μὲν γὰρ πλωτήρ, ὁ δὲ τῶν γυ-
μναζομένων εἷς γίνεται παιδοτρίβης ὤν. Διὸ καὶ τὰς πο-* 6
*λιτικὰς ἀρχάς, ὅταν ᾖ κατ' ἰσότητα τῶν πολιτῶν συνεστη-
κυῖα καὶ καθ' ὁμοιότητα, κατὰ μέρος ἀξιοῦσιν ἄρχειν,
πρότερον μέν, ᾗ πέφυκεν, ἀξιοῦντες ἐν μέρει λειτουργεῖν,
καὶ σκοπεῖν τινὰ πάλιν τὸ αὐτοῦ ἀγαθόν ὥσπερ πρότερον
αὐτὸς ἄρχων ἐσκόπει τὸ ἐκείνου συμφέρον· νῦν δὲ διὰ τὰς
ὠφελείας τὰς ἀπὸ τῶν κοινῶν καὶ τὰς ἐκ τῆς ἀρχῆς βού-
λονται συνεχῶς ἄρχειν, οἷον εἰ συνέβαινεν ὑγιαίνειν ἀεὶ
τοῖς ἄρχουσι νοσακεροῖς οὖσιν· καὶ γὰρ ἂν οὕτως ἴσως ἐδίω-
κον τὰς ἀρχάς. Φανερὸν τοίνυν ὡς ὅσαι μὲν πολιτεῖαι τὸ* 7
*κοινῇ συμφέρον σκοποῦσιν, αὗται μὲν ὀρθαὶ τυγχάνουσιν
οὖσαι κατὰ τὸ ἁπλῶς δίκαιον, ὅσαι δὲ τὸ σφέτερον μόνον
τῶν ἀρχόντων, ἡμαρτημέναι πᾶσαι καὶ παρεκβάσεις τῶν*

---

[a] *καὶ—πάσης* ἀθετεῖ, *ἣν—οἰκονομικὴν* ὑποβλέπει ὁ Susemihl

---

οὐδὲν συμφέρον θὰ εἶχεν ὁ δοῦλος ὡς ἀρχόμενος, διότι ἡ δεσποτικὴ ἀρχὴ ἀποβλέπει εἰς τὸ συμφέρον τοῦ ἄρχοντος.

ἐπὶ τῶν τέκνων δὲ καὶ τῆς γυναικὸς ἀρχὴ [καὶ ἐπὶ πάσης τῆς οἰκίας, τὴν ὁποίαν ἀρχὴν καλοῦμεν οἰκονομικὴν], ἀσκεῖται ἢ χάριν τῶν ἀρχομένων ἢ χάριν κοινοῦ τινος ἀμφοτέρων συμφέροντος—κυρίως δὲ χάριν τῶν ἀρχομένων, ὡς βλέπομεν καὶ περὶ τὰς ἄλλας τέχνας, οἷον τὴν ἰατρικὴν καὶ τὴν γυμναστικήν, νὰ συμβαίνῃ· κατὰ συμβεβηκὸς δὲ ἐνδέχεται καὶ ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος τοῦ ἀσκοῦντος νὰ ἀσκῆται· διότι οὐδὲν κωλύει τὸν ἐπιμελούμενον τὴν γυμναστικὴν τῶν παίδων νὰ εἶναι καὶ αὐτὸς εἷς ἐκ τῶν γυμναζομένων ἐνίοτε, ὅπως καὶ ὁ κυβερνήτης πλοίου εἶναι πάντοτε εἷς ἐκ τῶν πλωτήρων. Καὶ ὁ μὲν ἐπιμελητὴς τῆς γυμναστικῆς ἀσκήσεως τῶν παίδων ἢ ὁ κυβερνήτης πλοίου ἀποβλέπει εἰς τὴν ὠφέλειαν τῶν ἀρχομένων, ὅταν δὲ καὶ οὗτος καταστῇ εἷς ἐκ τούτων, κατὰ συμβεβηκὸς μετέχει τῆς ὠφελείας, διότι, ὁ μὲν κυβερνήτης γίνεται εἷς ἐκ τῶν πλωτήρων, ὁ δέ, ἐπιμελητὴς τῆς ἀσκήσεως τῶν παίδων ὤν, γίνεται εἷς τῶν γυμναζομένων. Διὰ τοῦτο, ὅσον ἀφορᾷ τὰ 6
πολιτικὰ ἀξιώματα, ὅταν τὸ πολίτευμα εἶναι συντεταγμένον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ὁμοιότητος μεταξὺ τῶν πολιτῶν, ἀξιοῦν οὗτοι νὰ τὰ ἀναλαμβάνουν διαδοχικῶς.— Κατὰ τοὺς παλαιοὺς μὲν χρόνους ἠξίουν κατὰ τὸ φυσικὸν σύστημα νὰ λαμβάνουν τὰ δημόσια λειτουργήματα διαδοχικῶς, ἕκαστος δὲ ἠξίου, ὡς καὶ αὐτὸς ἄρχων ὢν ἀπέβλεπεν, εἰς τὸ συμφέρον τοῦ συμπολίτου, οὕτω καὶ ἐκεῖνος, γινόμενος ἄρχων νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὸ συμφέρον τούτου· σήμερον ὅμως ἕνεκεν τῶν ὠφελημάτων τὰ ὁποῖα προσκομίζει ἡ διαχείρισις τῶν κοινῶν καὶ ἡ ἄσκησις δημοσίας ἀρχῆς ἐπιθυμοῦν νὰ ἄρχουν ἀδιαλείπτως, ὡς ἐὰν συνέβαινεν οἱ ῥέποντες εἰς ἀσθενείας νὰ ὑγιαίνουν πάντοτε ἄρχοντες· διότι εἰς τοιαύτην περίπτωσιν ἐξ ἴσου θὰ ἐπεζητοῦντο ἀπὸ τοὺς ἀσθενεῖς τὰ ἀξιώματα. Φανερὸν λοιπὸν ὅτι ὅσαι 7
μὲν πολιτεῖαι εἰς τὸ κοινὸν ἀποβλέπουν συμφέρον, αὗται εἶναι 'ὀρθαί' κατὰ τὸ ἀπόλυτον δίκαιον, ὅσαι δὲ εἰς τὸ ἀτομικὸν τῶν ἀρχόντων συμφέρον, ἡμαρτημέναι πᾶσαι καὶ τῶν

ὀρθῶν πολιτειῶν· δεσποτικαὶ γάρ, ἡ δὲ πόλις κοινωνία τῶν ἐλευθέρων ἐστίν.

7. *Διωρισμένων δὲ τούτων ἐχόμενόν ἐστι τὰς πολιτείας ἐπισκέψασθαι, πόσαι τὸν ἀριθμὸν καὶ τίνες εἰσί, καὶ πρῶτον τὰς ὀρθὰς αὐτῶν· καὶ γὰρ αἱ παρεκβάσεις ἔσονται φανεραὶ τούτων διορισθεισῶν.*

Ἐπεὶ δὲ πολιτεία μὲν καὶ πολίτευμα σημαίνει ταὐ- V
τόν, πολίτευμα δ' ἐστὶ τὸ κύριον τῶν πόλεων, ἀνάγκη δ' εἶναι κύριον ἢ ἕνα ἢ ὀλίγους ἢ τοὺς πολλούς, ὅταν μὲν ὁ εἷς ἢ οἱ ὀλίγοι ἢ οἱ πολλοὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἄρχωσι, ταύτας μὲν ὀρθὰς ἀναγκαῖον εἶναι τὰς πολιτείας, τὰς δὲ πρὸς τὸ ἴδιον ἢ τοῦ ἑνὸς ἢ τῶν ὀλίγων ἢ τοῦ πλήθους παρεκβάσεις. Ἢ γὰρ οὐ πολίτας φατέον εἶναι τοὺς μετέχοντας,[a] *ἢ δεῖ κοινωνεῖν τοῦ συμφέροντος. Καλεῖν δ' εἰώθαμεν τῶν μὲν μοναρχιῶν τὴν πρὸς τὸ* 2
κοινὸν ἀποβλέπουσαν συμφέρον βασιλείαν, τὴν δὲ τῶν ὀλίγων μὲν πλειόνων δ' ἑνὸς ἀριστοκρατίαν (ἢ διὰ τὸ τοὺς ἀρίστους ἄρχειν ἢ διὰ τὸ πρὸς τὸ ἄριστον τῇ πόλει καὶ τοῖς κοινωνοῦσιν αὐτῆς), ὅταν δὲ τὸ πλῆθος πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύηται συμφέρον, καλεῖται τὸ κοινὸν ὄνομα πασῶν τῶν

---

a <*μὴ*> *μετέχοντας* Bernays

ΚΕΦ. V § § 1-6 ἔλεγχος τῆς εἰδοποιοῦ διαφορᾶς ἐπὶ τῆς διακρίσεως τῶν πολιτευμάτων καὶ τοῦ ὁρισμοῦ ἑκάστου· § 7 περὶ τῶν οὐσιωδῶν διαφόρων στοιχείων δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας· § § 8-9 ἔλεγχος τῆς ἐσφαλμένης ἐν τῇ πολιτικῇ ζωῇ ἐννοίας τοῦ δικαίου· § § 10-15 συνέχεια περὶ τῆς ἐννοίας τῆς πόλεως ἐκ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, καὶ περὶ τούτου ὡς βάσεως τῶν δικαιωμάτων.

1) Βλ. ἀνωτέρω κεφ. IV καὶ ἰδίᾳ σημ. 1 ἐκεῖ. 2) Νοητέον: ὡς ἡ ἐν τῇ πολιτικῇ πράξει ἔκφρασις τῆς ἀφῃρημένης ἰδέας τῆς πολιτείας ὡς ἐννόμου τάξεως. 3) Τὸ 'κατ' ἀνάγκην' τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῆς φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων πολλάκις ὡμίλησεν ἀνωτέρω ὁ συγγραφεύς. 4) Ἐνταῦθα — ὡς καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ —

ὀρθῶν πολιτειῶν παρεκβάσεις· καὶ τοῦτο διότι εἶναι δεσποτικαί, ἐνῷ ἡ πόλις εἶναι κοινωνία ἐλευθέρων.

7. Ἐπακριβῶς δὲ καθορισθέντων τούτων, συνακολουθεῖ τὸ πρὸς ἔρευναν περὶ τὰς πολιτείας ζήτημα, πόσαι τὸν ἀριθμὸν καὶ ποῖαι τὴν φύσιν εἶναι, καὶ κατὰ πρῶτον αἱ ὀρθαὶ ἐκ τούτων· διότι αἱ παρεκβάσεις θὰ καταδειχθοῦν ἀκριβῶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὀρθῶν πολιτειῶν.

7b ΚΕΦ. V. Ἀφοῦ λοιπὸν 'πολιτεία' καὶ 'πολίτευμα' 1
εἶναι ταυτόσημα[1], τὸ πολίτευμα δὲ[2] εἶναι ἡ κυρίαρχος τῶν πόλεων ἐξουσία, κατ' ἀνάγκην δὲ ἡ κυρίαρχος αὕτη ἐξουσία ἐκπροσωπεῖται ἢ ὑπὸ τοῦ ἑνὸς ἢ ὑπὸ τῶν ὀλίγων ἢ ὑπὸ τῶν πολλῶν, ὅταν μὲν ὁ εἷς ἢ οἱ ὀλίγοι ἢ οἱ πολλοὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἄρχουν, κατ' ἀνάγκην[3] αἱ πολιτεῖαι αὗται εἶναι ὀρθαί, αἱ δὲ πολιτεῖαι, καθ' ἃς ἡ ἀρχὴ ἀσκεῖται πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον ἢ τοῦ ἑνὸς ἢ τῶν ὀλίγων ἢ τῶν πολλῶν, παρεκβάσεις[4]. Διότι τὸ ζήτημα τίθεται οὕτως: ἢ δὲν εἶναι πολῖται οἱ μετέχοντες τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἢ εἶναι, ὁπότε πρέπει νὰ κοινωνοῦν τοῦ συμφέροντος. Ὀνομάζομεν δὲ συνήθως τὴν μὲν μοναρχίαν τὴν 2
ἀποβλέπουσαν εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον β α σ ι λ ε ί α ν[5], τὴν ἀρχὴν ἀφ' ἑτέρου τῶν ὀλίγων μέν, πλειόνων δὲ τοῦ ἑνός, ἀ ρ ι σ τ ο κ ρ α τ ί α ν[6] — (ἢ διὰ τὸ ὅτι ἄρχουν οἱ ἄριστοι ἢ διὰ τὸ ὅτι πρὸς τὸ ἄριστον τῆς πόλεως ἄρχουν) —[7], ὅταν δὲ ὑπὸ τῶν πολλῶν ἀσκῆται ἡ ἐξουσία καὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον, ὀνομάζομεν τὸ πολίτευμα διὰ τοῦ κοινοῦ πασῶν

διατυποῦται ἡ θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῆς διακρίσεως τῶν πολιτευμάτων, περὶ τοῦ βασικοῦ δηλαδὴ προβλήματος τῆς πολιτικῆς θεωρίας: Τὰ πολιτεύματα καθ' ἃ ἡ ἀρχὴ ἀσκεῖται πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον εἶναι τὰ ὀ ρ θ ά, τὰ πολιτεύματα δὲ καθ' ἃ ἡ ἀρχὴ ἀσκεῖται πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἀσκοῦντος ταύτην παρεκβάσεις ἀπὸ τῶν ὀρθῶν. Εἰδικώτερα ἕπεται ἡ διάκρισις κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀσκούντων τὴν ἀρχὴν προσώπων. [5])= ΕΙΣΑΓ. IV[7]. [6])=ΕΙΣΑΓ. IV[4]. [7]) Πρβλ. ΡΗΤΟΡΙΚ. I, vii : *ἔστι δὲ ἀριστοκρατία ἐν ᾗ (ἄρχουσιν) οἱ κατὰ παιδείαν· παι-*

πολιτειῶν, πολιτεία· (συμβαίνει δ' εὐλόγως· ἕνα μὲν γὰρ 3
διαφέρειν κατ' ἀρετὴν ἢ ὀλίγους ἐνδέχεται, πλείους δ' ἤδη
1279b *χαλεπὸν ἠκριβῶσθαι πρὸς πᾶσαν ἀρετήν, ἀλλὰ μάλιστα τὴν πολεμικήν, αὕτη γὰρ ἐν πλήθει γίγνεται· διόπερ κατὰ ταύτην τὴν πολιτείαν κυριώτατον τὸ προπολεμοῦν, καὶ μετέχουσιν αὐτῆς οἱ κεκτημένοι τὰ ὅπλα.) Παρεκβάσεις δὲ τῶν* 4
εἰρημένων τυραννὶς μὲν βασιλείας ὀλιγαρχία δὲ ἀριστοκρατίας δημοκρατία δὲ πολιτείας· ἡ μὲν γὰρ τυραννίς ἐστι μοναρχία πρὸς τὸ συμφέρον τὸ τοῦ μοναρχοῦντος, ἡ δ' ὀλιγαρχία πρὸς τὸ τῶν εὐπόρων, ἡ δὲ δημοκρατία πρὸς τὸ συμφέρον τὸ τῶν ἀπόρων, πρὸς δὲ τὸ τῷ κοινῷ λυσιτελοῦν οὐδεμία αὐτῶν.

8. *Δεῖ δὲ μικρῷ διὰ μικροτέρων εἰπεῖν τίς ἑκάστη τούτων τῶν πολιτειῶν ἐστίν· καὶ γὰρ ἔχει τινὰς ἀπορίας, τῷ δὲ περὶ ἑκάστην μέθοδον φιλοσοφοῦντι καὶ μὴ μόνον ἀποβλέποντι πρὸς τὸ πράττειν οἰκεῖόν ἐστι τὸ μὴ παρορᾶν μηδέ τι καταλείπειν ἀλλὰ δηλοῦν τὴν περὶ ἕκαστον ἀλήθειαν.* 5
Ἔστι δὲ τυραννὶς μὲν μοναρχία, καθάπερ εἴρηται, δεσποτικὴ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ὀλιγαρχία δ' ὅταν ὦσι κύριοι τῆς πολιτείας οἱ τὰς οὐσίας ἔχοντες, δημοκρατία δὲ τοὐναντίον ὅταν οἱ μὴ κεκτημένοι πλῆθος οὐσίας ἀλλ' ἄποροι. Πρώτη δ' ἀπορία πρὸς τὸν διορισμόν ἐστιν. Εἰ γὰρ

δείαν δὲ λέγω τὴν ὑπὸ τοῦ νόμου κειμένην· οἱ γὰρ ἐμμεμενηκότες ἐν τοῖς νομίμοις ἐν τῇ ἀριστοκρατίᾳ ἄρχουσιν· ἀνάγκη δὲ τούτους φαίνεσθαι ἀρίστους· ὅθεν καὶ τοὔνομα εἴληφε τοῦτο. [8]) Καλεῖται δὲ οὕτω τὸ πολίτευμα τοῦτο, διότι εἶναι τὸ μόνον ἐν ᾧ ταυτίζεται ἀπολύτως ἡ ἔννοια τῆς πολιτείας καὶ τοῦ πολιτεύματος βάσει τῆς ἐννοίας τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ὡς συνόλου πρὸς τὸ ἄκρον ἀγαθόν, ὡς πρὸς κοινὸν συμφέρον, ἐν συνόλῳ πολιτευομένου.

[9]) Οὕτω νομίζομεν ὅτι δέον νὰ ἀποδοθῇ τὸ χωρίον, κατ' ἄλλους: μετέχουν ἐν ἴσῳ βαθμῷ πάσης ἀρετῆς. [10]) Πρβλ. τὰ ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις (VII, x): *παρέκβασις δὲ βασιλείας μὲν τυραννίς· ἄμφω γὰρ μοναρχίαι· διαφέρουσι δὲ πλεῖστον· ὁ μὲν γὰρ τύραννος τὸ ἑαυτῷ συμφέρον σκοπεῖ· ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ τῶν ἀρχομένων· οὐ γάρ ἐστι βασιλεὺς ὁ μὴ αὐτάρκης, καὶ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς*

τῶν πολιτειῶν ὀνόματος, πολιτεία[8]. —(Καὶ ἡ ἀπορία 3
αὕτη εἶναι εὔλογος· διότι εἷς μὲν ἢ ὀλίγοι ἐνδεχόμενον εἶναι νὰ ὑπερβαίνουν τοὺς ἄλλους κατ' ἀρετήν, δύσκολον ὅμως οἱ πολλοὶ νὰ μετέχουν ἐν ἴσῳ βαθμῷ πάσης τῆς[9] ἀρετῆς, πλὴν τῆς πολεμικῆς, διότι αὕτη κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ πλῆθος προσιδιάζει. Διὰ τὸν λόγον δ' ἀκριβῶς τοῦτον τὴν κατ' ἐξοχὴν κυρίαρχον ἐν τῷ πολιτεύματι τούτῳ θέσιν ἔχει ἡ τάξις τῶν πολεμιστῶν· διὸ καὶ τῶν ἀξιωμάτων μετέχουν ἐνταῦθα μόνον οἱ δικαιούμενοι νὰ φέρουν τὰ ὅπλα)—.
Παρεκβάσεις δὲ τῶν εἰρημένων πολιτειῶν εἶναι, τῆς βασι- 4
λείας μὲν ἡ τυραννίς, τῆς ἀριστοκρατίας δὲ ἡ ὀλιγαρχία, τῆς δὲ πολιτείας ἡ δημοκρατία· διότι ἡ μὲν τυραννὶς εἶναι μοναρχία πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ μοναρχοῦντος[10], ἡ ὀλιγαρχία πρὸς τὸ συμφέρον τῶν εὐπόρων, ἡ δὲ δημοκρατία πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ἀπόρων, οὐδεμία δὲ τούτων πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον.

8. Πρέπει ὅμως ἐκτενέστερόν πως νὰ πραγματευθῶμεν τὸ ζήτημα, ὁποῖον κατ' οὐσίαν εἶναι ἕκαστον τῶν πολιτευμάτων τούτων· διότι τὸ ζήτημα ἀνακυκλοῖ ἀρκετὰς ἀπορίας, ὁ περὶ οἱονδήποτε δὲ θέμα φιλοσοφῶν καὶ μὴ ἀποβλέπων μόνον εἰς τὴν πρακτικὴν ἄποψιν τούτου, ὀφείλει νὰ μὴ παραβλέπῃ τι μηδέ τι νὰ καταλείπῃ, ἀλλὰ νὰ δηλοῖ
πᾶσαν τὴν περὶ ἕκαστον ἀλήθειαν[11]. Εἶναι λοιπόν, κατὰ 5
τὰ προειρημένα, τυραννὶς μὲν μοναρχία δεσποτικῶς κυβερνῶσα τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ὀλιγαρχία δὲ τὸ πολίτευμα καθ' ὃ τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν τῆς πόλεως ἀσκοῦν οἱ πλούσιοι, δημοκρατία δὲ τουναντίον τὸ πολίτευμα καθ' ὃ τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν ἀσκοῦν οὐχὶ οἱ μεγάλην διαθέτοντες περιουσίαν, ἀλλ' οἱ ἄποροι. Ἡ πρώτη δὲ δυσκολία ἔγκειται

ὑπερέχων· ὁ δὲ τοιοῦτος οὐδενὸς προσδεῖται· τὰ ὠφέλιμα οὖν αὐτῷ μὲν οὐκ ἂν σκοποίη, τοῖς δ' ἀρχομένοις· ὁ γὰρ μὴ τοιοῦτος κληρωτὸς ἄν τις εἴη βασιλεύς· ἡ δὲ τυραννίς, ἐξ ἐναντίας ταύτῃ· τὸ γὰρ ἑαυτῷ ἀγαθὸν διώκει· καὶ φανερώτερον ἐπὶ ταύτης ὅτι χειρίστη· κάκιστον γὰρ τὸ ἐναντίον τῷ βελτίστῳ. [11]) Σαφὴς εἰς τὸν Πλάτωνα ὑπαινιγμός.

εἶεν οἱ πλείους ὄντες εὔποροι κύριοι τῆς πόλεως, δημοκρατία δ' ἐστὶν ὅταν ᾖ κύριον τὸ πλῆθος, ὁμοίως δὲ πάλιν κἂν εἴ που συμβαίνοι[a] τοὺς ἀπόρους ἐλάττους μὲν εἶναι τῶν εὐπόρων κρείττους δ' ὄντας κυρίους εἶναι τῆς πολιτείας, ὅπου δ' ὀλίγον κύριον πλῆθος ὀλιγαρχίαν εἶναί φασιν, οὐκ ἂν καλῶς δόξειεν διωρίσθαι περὶ τῶν πολιτειῶν. Ἀλλὰ μὴν 6 κἂν εἴ[b] τις συνθεὶς τῇ μὲν εὐπορίᾳ τὴν ὀλιγότητα τῇ δ' ἀπορίᾳ τὸ πλῆθος οὕτω προσανορεύοι τὰς πολιτείας, ὀλιγαρχίαν μὲν ἐν ᾗ τὰς ἀρχὰς ἔχουσιν οἱ εὔποροι ὀλίγοι τὸ πλῆθος ὄντες, δημοκρατίαν δὲ ἐν ᾗ οἱ ἄποροι πολλοὶ τὸ πλῆθος ὄντες, ἄλλην ἀπορίαν ἔχει. Τίνας γὰρ ἐροῦμεν τὰς ἄρτι λεχθείσας πολιτείας, τὴν ἐν ᾗ πλείους οἱ εὔποροι καὶ τὴν ἐν ᾗ ἐλάττους οἱ ἄποροι, κύριοι δ' ἑκάτεροι τῶν πολιτειῶν, εἴπερ μηδεμία ἄλλη πολιτεία παρὰ τὰς εἰρημένας ἐστίν; Ἔοικε τοίνυν ὁ λόγος ποιεῖν δῆλον ὅτι τὸ μὲν ὀλίγους ἢ 7 πολλοὺς εἶναι κυρίους συμβεβηκός ἐστιν, τὸ μὲν ταῖς ὀλιγαρχίαις τὸ δὲ ταῖς δημοκρατίαις, διὰ τὸ τοὺς μὲν εὐπόρους ὀλίγους πολλοὺς δ' εἶναι τοὺς ἀπόρους πανταχοῦ (διὸ καὶ οὐ συμβαίνει τὰς ῥηθείσας αἰτίας γίνεσθαι διαφορᾶς), ᾧ δὲ διαφέρουσιν ἥ τε δημοκρατία καὶ ἡ ὀλιγαρχία ἀλλή-
1280a λων πενία καὶ πλοῦτός ἐστιν· καὶ ἀναγκαῖον μὲν ὅπου ἂν ἄρχωσι διὰ πλοῦτον, ἄν τ' ἐλάττους ἄν τε πλείους, εἶναι ταύτην ὀλιγαρχίαν, ὅπου δ' οἱ ἄποροι, δημοκρατίαν, ἀλλὰ συμβαίνει, καθάπερ εἴπομεν, τοὺς μὲν ὀλίγους εἶναι τοὺς δὲ πολλούς, εὐποροῦσι μὲν γὰρ ὀλίγοι τῆς δ' ἐλευθερίας μετέχουσι πάντες, δι' ἃς αἰτίας ἀμφισβητοῦσιν ἀμφότεροι τῆς πολιτείας.

9. Ληπτέον δὲ πρῶτον τίνας ὅρους λέγουσι τῆς ὀλιγαρχίας 8 καὶ δημοκρατίας, καὶ τί τὸ δίκαιον τό τε ὀλιγαρχικὸν

[a] Schneider: συμβαίνει, -η χ'/φα
[b] κἂν εἰ Susemihl: κἂν χ'/φα

εἰς τὸν ὁρισμόν. Διότι ἐὰν οἱ πλείονες τῶν πολιτῶν εὔπο-
ροι ὄντες κατέχουν τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν, τὸ πολίτευμα
θὰ ἦτο 'δημοκρατία', ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ 'δημοκρα-
τίας' ὅταν κυρίαρχον εἶναι τὸ πλῆθος· ὁμοίως δὲ πάλιν ἐὰν
που ἤθελε συμβῇ οἱ ἄποροι, ὀλιγώτεροι μὲν ὄντες τῶν εὐ-
πόρων, ἰσχυρότεροι ὅμως, νὰ κατέχουν τὴν κυρίαρχον ἐξου-
σίαν, τὸ πολίτευμα θὰ ἦτο 'ὀλιγαρχία', καθ' ὅσον περὶ 'ὀλι-
γαρχίας' ἰσχυρίζονται ὅτι πρόκειται ἐκεῖ, ὅπου οἱ ὀλίγοι
κατέχουν τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν· —ἀλλ' οὕτω θὰ ἀπεδει-
κνύετο ὅτι δὲν διεκρίθησαν ὀρθῶς τὰ πολιτεύματα. Ἀλλὰ 6
καὶ εἰς ἣν περίπτωσιν συνενῶν τις τὴν εὐπορίαν μὲ τὴν
ὀλιγότητα καὶ τὴν ἀπορίαν μὲ τὴν πληθύν, ἤθελε προσαγο-
ρεύσει ὡς ἀνωτέρω τὰ πολιτεύματα, ὀλιγαρχίαν μὲν τὸ
πολίτευμα ἐν ᾧ τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν ἔχουν οἱ εὔποροι
ὀλίγοι τὸ πλῆθος ὄντες, δημοκρατίαν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν
ᾧ ἄρχουν οἱ ἄποροι, πολλοὶ τὸ πλῆθος ὄντες, ἄλλη προβάλ-
λεται δυσκολία: Πῶς δηλαδὴ θὰ ἀποκαλέσωμεν τὰ ἄρτι
μνημονευθέντα πολιτεύματα, ἐκεῖνο καθ' ὃ πλείονες εἶναι
οἱ εὔποροι καὶ ἐκεῖνο καθ' ὃ ὀλιγώτεροι εἶναι οἱ ἄποροι,
ἑκάτεροι δὲ ἐν ἑκατέρᾳ τῶν πολιτειῶν τούτων ἀσκοῦν τὴν
κυρίαρχον ἐξουσίαν, ἐὰν οὐδὲν ἄλλο πολίτευμα παρὰ τὰ εἰ-
ρημένα ὑπάρχει; Ἡ ἔκβασις λοιπὸν τοῦ λόγου καθιστᾶ 7
πως φανερὸν ὅτι τὸ διακριτικὸν τῆς ὀλιγότητος ἢ τῆς πλη-
θύος τῶν ἀσκούντων τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν εἶναι κατὰ
συμβεβηκός, συμπίπτει δὲ τὸ πρῶτον ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις
τὸ δὲ δεύτερον ἐν ταῖς δημοκρατίαις, λόγῳ τοῦ ὅτι συμ-
βαίνει ἁπανταχοῦ οἱ μὲν εὔποροι νὰ εἶναι ὀλίγοι, πολλοὶ
δὲ οἱ ἄποροι· —(διὸ καὶ τὰ σημεῖα ταῦτα δὲν εἶναι γνω-
ρίσματα οὐσιώδους διαφορᾶς) —. Ἐκεῖνο ὅθεν καθ' ὃ πρά-
γματι διαφέρουν ἀλλήλων ἡ δημοκρατία καὶ ἡ ὀλιγαρχία
εἶναι ἡ π ε ν ί α καὶ ὁ π λ ο ῦ τ ο ς· καὶ ἀνάγκη, ὅπου μὲν
ἄρχουν βάσει τοῦ πλούτου, εἴτε ὀλίγοι εἴτε πλείονες εἶναι
οἱ ἄρχοντες οὗτοι, νὰ εἶναι τὸ πολίτευμα τοῦτο ὀλιγαρχία,
ὅπου δὲ ἄρχουν οἱ ἄποροι δημοκρατία· ἀλλ' ἐπισυμβαίνει,
ὡς εἴπομεν, οἱ μὲν εὔποροι νὰ εἶναι ὀλίγοι, οἱ δὲ ἄποροι
πολλοί, καὶ ἐνῷ ὀλίγοι εὐποροῦν, τῆς ἐλευθερίας ὡς πολῖται
μετέχουν πάντες, πλοῦτος δὲ καὶ ἐλευθερία εἶναι τὰ σημεῖα
περὶ τὰ ὁποῖα διεξάγεται ὁ τῶν δύο τάξεων ἀγὼν διὰ τὴν
κατάληψιν τῆς ἐξουσίας.

9. Κατὰ πρῶτον ὅμως πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὰ ὁμο- 8
λογούμενα χαρακτηριστικὰ τῆς ὀλιγαρχίας καὶ τῆς δημο-
κρατίας, καὶ ὁποῖον εἶναι τὸ δίκαιον τὸ ὀλιγαρχικὸν καὶ τὸ

*καὶ δημοκρατικόν. Πάντες γὰρ ἅπτονται δικαίου τινός, ἀλλὰ
μέχρι τινὸς προέρχονται, καὶ λέγουσιν οὐ πᾶν τὸ κυρίως δί-
καιον. Οἷον δοκεῖ ἴσον τὸ δίκαιον εἶναι, καὶ ἔστιν, ἀλλ' οὐ
πᾶσιν ἀλλὰ τοῖς ἴσοις· καὶ τὸ ἄνισον δοκεῖ δίκαιον εἶναι, καὶ
γάρ ἐστιν, ἀλλ' οὐ πᾶσιν ἀλλὰ τοῖς ἀνίσοις· οἱ δὲ τοῦτ' ἀφαι-
ροῦσι, τὸ οἷς, καὶ κρίνουσι κακῶς. Τὸ δ' αἴτιον ὅτι περὶ αὐ-
τῶν ἡ κρίσις, σχεδὸν δ' οἱ πλεῖστοι φαῦλοι κριταὶ περὶ τῶν
οἰκείων. Ὥστ' ἐπεὶ τὸ δίκαιον τισίν, καὶ διῄρηται τὸν αὐτὸν* 9
*τρόπον ἐπί τε τῶν πραγμάτων καὶ οἷς, καθάπερ εἴρηται πρό-
τερον ἐν τοῖς ἠθικοῖς, τὴν μὲν τοῦ πράγματος ἰσότητα ὁμο-
λογοῦσι, τὴν δὲ οἷς ἀμφισβητοῦσι, μάλιστα μὲν διὰ τὸ λεχθὲν
ἄρτι, διότι κρίνουσι τὰ περὶ αὑτοὺς κακῶς, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ
τὸ λέγειν μέχρι τινὸς ἑκατέρους δίκαιόν τι νομίζουσι*[a] *δί-
καιον λέγειν ἁπλῶς. Οἱ μὲν γὰρ ἂν κατά τι ἄνισοι ὦσιν, οἷον
χρήμασιν, ὅλως οἴονται ἄνισοι εἶναι, οἱ δ' ἂν κατά τι ἴσοι,
οἷον ἐλευθερίᾳ,*[b] *ὅλως ἴσοι. Τὸ δὲ κυριώτατον οὐ λέγουσιν.* 10
Εἰ μὲν γὰρ τῶν κτημάτων χάριν ἐκοινώνησαν καὶ συνῆλθον,

---

[a] *νομίζουσι* <*τὸ*> Spengel.
[b] διόρθωσις : *ἐλεύθεροι, ἐλευθέριοι χ'/φα.*

ὑπαινιγμός. [12]) ΗΘΙΚ. ΝΙΚΟΜ. V, vi. Κατὰ τὰ ἐκεῖ ἀναπτυσσόμενα—καὶ εἶναι ἀπαραίτητον νὰ δοθοῦν εἰς περίληψιν τουλάχιστον πρὸς κατανόησιν τῶν ἐνταῦθα—περὶ τοῦ καλουμένου διανεμητικοῦ δικαίου, τὸ δίκαιον εἶναι ἴσον τι μεταξὺ προσώπων πρὸς ἄλληλα καὶ ἐν σχέσει πρὸς ὡρισμένα πράγματα, τίθεται δὲ οὕτω τὸ ζήτημα: Ἀφοῦ ὁ ἄδικος εἶναι καὶ ἄνισος καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον, εἶναι φανερὸν ὅτι ὑπάρχει καὶ μέσον μεταξὺ τῶν ἀνίσων· τοῦτο δὲ εἶναι τὸ ἴσον· διότι ὅσαι πράξεις ἐπιδέχονται τὸ περισσότερον καὶ ὀλιγώτερον ἐπιδέχονται καὶ τὸ ἴσον. Ἀφοῦ δὲ τὸ ἴσον εἶναι μέσον τι φαίνεται ὅτι καὶ τὸ δίκαιον ὡς μέσον εἶναι ἴσον τι. Ἐφαρμόζεται δὲ τὸ ἴσον τουλάχιστον μεταξὺ δύο ἀτόμων. Ἑπομένως τὸ δίκαιον εἶναι μέσον καὶ ἴσον καὶ ὡς πρὸς κάτι καὶ ὡς πρὸς κάποιον. Καὶ μέσον μὲν εἶναι ἐν σχέσει πρὸς δύο ἄλλα—τουτέστι τὸ πλεῖον καὶ ἔλαττον—δίκαιον δὲ ἐν σχέσει πρὸς δύο πρόσωπα. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν τὸ δίκαιον ἐφαρμόζεται τουλάχιστον μεταξὺ τεσσάρων ὅρων. Διότι καὶ τὰ

δημοκρατικόν. Διότι πάντες διεκδικοῦν ὑπὲρ ἑαυτῶν δίκαιόν τι, ἀλλὰ μέχρις ἑνὸς σημείου μόνον προβαίνουν, καὶ λέγοντες ‘δίκαιον’ δὲν ἐννοοῦν ἀκέραιον τὸ ἀπολύτως δίκαιον. Ἐπὶ παραδείγματι νομίζεται τὸ δίκαιον ὡς ‘ἴσον’ τι, καὶ εἶναι, ὄχι ὅμως μεταξὺ πάντων, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ἴσων· καὶ τὸ ‘ἄνισον’ νομίζεται ὅτι εἶναι δίκαιον, καὶ πράγματι εἶναι, οὐχὶ ὅμως μεταξὺ πάντων, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ἀνίσων· οἱ ἄνθρωποι ὅμως ἀφαιροῦν τοῦτο, τὸ «μεταξὺ ποίων», καὶ συνεπῶς ἐξάγουν ἐσφαλμένα συμπεράσματα. Ἡ κυρία ὅμως αἰτία εἶναι ὅτι πρόκειται νὰ κρίνουν περὶ ἑαυτῶν, σχεδὸν δὲ οἱ περισσότεροι εἶναι φαῦλοι κριταὶ περὶ τῶν ἰδίων. Συνεπῶς, τοῦ 9
δικαίου ὑπάρχοντος ((οὐχὶ ἀπολύτως)) ἀλλ' ἐν σχέσει πρός τινας, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὄντος διῃρημένου ἐπί τε τῶν πραγμάτων καὶ τῶν διεκδικούντων αὐτὸ προσώπων, ὡς καὶ πρότερον ἐν τοῖς Ἠθικοῖς ἐλέχθη[12], οὗτοι· τὴν μὲν ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἰσότητα ὁμολογοῦν, τὴν ἐπὶ τῶν προσώπων ὅμως ἀμφισβητοῦν, κυρίως μὲν διὰ τὸ πρὸ ὀλίγου λεχθέν, ὅτι κρίνουν κακῶς τὰ περὶ αὐτούς, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τὸ ὅτι ἐπικαλούμενοι δίκαιόν τι νομίζουν ὅτι ἐπικαλοῦνται τὸ ἀπόλυτον δίκαιον. Οἱ μὲν δηλαδὴ ἂν κατά τι εἶναι ἄνισοι, οἷον κατὰ τὴν περιουσίαν, ἔχουν τὴν ἰδέαν ὅτι εἶναι καθ' ὅλα καὶ διόλου ἄνισοι, οἱ δὲ πάλιν, ἐὰν εἶναι κατά τι ἴσοι, οἷον κατὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἔχουν τὴν ἰδέαν ὅτι εἶναι καθ' ὅλα καὶ δι' ὅλου ἴσοι. Οὐδὲν 10
ὅμως λέγουν περὶ τοῦ κυριωτάτου. Δηλαδή, ἐὰν μὲν χάριν τῆς περιουσίας συνέπηξαν τὴν κοινωνίαν καὶ εἰς κοινὸν βίον συνῆλθον, τοσοῦτον μετέχουν τῆς πόλεως ὅσον καὶ τῆς

πρόσωπα μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐφαρμόζεται εἶναι δύο καὶ τὰ πράγματα εἰς τὰ ὁποῖα περιστρέφεται εἶναι δύο. Καὶ θὰ ὑπάρξῃ ἡ ἰ δ ί α ἰ σ ό τ η ς κ α ὶ μ ε τ α ξ ὺ τ ῶ ν π ρ ο σ ώ π ω ν κ α ὶ μ ε τ α ξ ὺ τ ῶ ν π ρ α γ μ ά τ ω ν· δηλαδή, ὁποίαν σχέσιν ἔχουν τὰ πρόσωπα τὴν αὐτὴν σχέσιν θὰ ἔχουν καὶ τὰ πράγματα. Διότι ἐὰν εἶναι ἄνισα, δὲν θὰ ἔχουν ἴσα. Ἀλλὰ ἀπὸ τοῦτο προέρχονται αἱ διενέξεις ὅταν οἱ ἴσοι δὲν ἔχουν ἴσα, ἢ ὅταν οἱ ἄνισοι ἔχουν καὶ

τοσοῦτον μετέχουσι τῆς πόλεως ὅσονπερ καὶ τῆς κτήσεως, ὥσθ' ὁ τῶν ὀλιγαρχικῶν λόγος δόξειεν ἂν ἰσχύειν (οὐ γὰρ εἶναι δίκαιον ἴσον μετέχειν τῶν ἑκατὸν μνῶν τὸν εἰσενέγκαντα μίαν μνᾶν τῷ δόντι τὸ λοιπὸν πᾶν, οὔτε τῶν ἐξ ἀρχῆς οὔτε τῶν ἐπιγινομένων)· εἰ δὲ μήτε τοῦ ζῆν μόνον ἕνεκεν ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ εὖ ζῆν (καὶ γὰρ ἂν δούλων καὶ τῶν ἄλλων ζῴων ἦν πόλις, νῦν δ' οὐκ ἔστι διὰ τὸ μὴ μετέχειν εὐδαιμονίας μηδὲ τοῦ ζῆν κατὰ προαίρεσιν), μήτε συμμαχίας ἕνεκεν ὅπως ὑπὸ μηδενὸς ἀδικῶνται, μήτε διὰ τὰς ἀλλαγὰς καὶ τὴν χρῆσιν τὴν πρὸς ἀλλήλους· καὶ γὰρ ἂν Τυρρηνοὶ καὶ Καρχηδόνιοι, καὶ πάντες οἷς ἐστὶ σύμβολα
πρὸς ἀλλήλους, ὡς μιᾶς ἂν πολῖται πόλεως ἦσαν· εἰσὶ γοῦν 11
αὐτοῖς συνθῆκαι[a] περὶ τῶν εἰσαγωγίμων καὶ σύμβολα περὶ τοῦ μὴ ἀδικεῖν καὶ γραφαὶ περὶ συμμαχίας· ἀλλ' οὔτ' ἀρ-
1280b χαὶ πᾶσιν ἐπὶ τούτοις κοιναὶ καθεστᾶσιν, ἀλλ' ἕτεραι παρ' ἑκατέροις, οὔτε τοῦ ποίους τινὰς εἶναι δεῖ φροντίζουσιν ἅτεροι τοὺς ἑτέρους, οὐδ' ὅπως μηδεὶς ἄδικος ἔσται τῶν ὑπὸ τὰς συνθήκας μηδὲ μοχθηρίαν ἕξει μηδεμίαν, ἀλλὰ μόνον ὅπως μηδὲν ἀδικήσουσιν ἀλλήλους. Περὶ δ' ἀρετῆς καὶ κακίας πολιτικῆς διασκοποῦσιν ὅσοι φροντίζουσιν εὐνομίας. Ἧ καὶ φανερὸν ὅτι δεῖ περὶ ἀρετῆς ἐπιμελὲς εἶναι τῇ γ' ὡς ἀληθῶς ὀνομαζομένῃ πόλει, μὴ λόγου χάριν· γίνεται γὰρ ἡ κοινωνία συμμαχία, τῶν ἄλλων[b] τόπῳ διαφέρουσα μόνον τῶν ἄποθεν συμμάχων. Καὶ ὁ νόμος συνθήκη καί, καθάπερ ἔφη Λυκόφρων ὁ σοφιστής, ἐγγυητὴς ἀλλήλοις τῶν δικαίων, ἀλλ' οὐχ οἷος ποιεῖν ἀγαθοὺς καὶ δικαίους τοὺς πο-
λίτας. Ὅτι δὲ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον φανερόν. Εἰ γάρ τις 12
καὶ συναγάγοι τοὺς τόπους εἰς ἕν, ὥστε ἅπτεσθαι τὴν Μεγαρέων πόλιν καὶ Κορινθίων τοῖς τείχεσιν, ὅμως οὐ μία πόλις· οὐδ' εἰ πρὸς ἀλλήλους ἐπιγαμίας ποιήσαιντο, καίτοι τοῦτο τῶν ἰδίων ταῖς πόλεσι κοινωνημάτων ἐστίν. Ὁμοίως

---

[a] σωθῆναι P¹.

[b] τῶν ἄλλων: ἄλλως ? Immisch.

κτήσεως, καὶ συνεπῶς θὰ ἐφαίνετο ὅτι ἰσχύει ὁ περὶ δικαίου ἰσχυρισμὸς τῶν ὀλιγαρχικῶν—(διότι δὲν εἶναι βεβαίως δίκαιον νὰ μετέχουν ἐξ ἴσου ἐπὶ κεφαλαίου ἑκατὸν μνῶν ὁ καταβαλὼν μίαν μνᾶν καὶ ὁ καταβαλὼν ὅλον τὸ ὑπόλοιπον, οὔτε ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ κεφαλαίου οὔτε ἐπὶ τῶν προσκτωμένων)—. Ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ζῆν μόνον ἕνεκεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἕνεκεν τοῦ εὐδαιμόνως ζῆν συνέστη ἡ πόλις·—(διότι ἄλλως θὰ ὑφίστατο καὶ δούλων καὶ τῶν ἄλλων ζώων πόλις, νῦν δὲ δὲν ὑφίσταται λόγῳ τοῦ ὅτι δὲν μετέχουν τῆς εὐδαιμονίας μηδὲ τοῦ ζῆν κατὰ βούλησιν)—. Ἀλλὰ μήτε ἕνεκεν συμμαχίας ὅπως μὴ ζημιοῦνται ὑπὸ τρίτου τινὸς μήτε διὰ τὰς συναλλαγὰς καὶ διὰ τὴν ἀμοιβαίαν ἐκμετάλλευσιν τῶν ὑπηρεσιῶν· διότι ἐὰν εἶχεν οὕτω, οἱ Τυρρηνοὶ καὶ οἱ Καρχηδόνιοι καὶ πάντες ὅσοι συνδέονται διὰ τῶν μεταξύ των συμβάσεων, θὰ ἦσαν ὡς μιᾶς πόλεως πολῖται· παρ' αὐτοῖς δὲ ὑπάρχουν, 11
ὡς γνωστόν, συνθῆκαι περὶ τῶν εἰσακτέων προϊόντων καὶ συμβάσεις περὶ τὸ μὴ ἀδικεῖν ἑτέρους κατὰ τὰς συναλλαγὰς καὶ συνθῆκαι περὶ συμμαχίας. Ἀλλ' οὔτε κοιναὶ δημόσιαι ἀρχαὶ ὑπάρχουν ἐπὶ πάντων τούτων κατεστημέναι, ἀλλ' ἕτεραι παρ' ἑκατέροις, οὔτε οἱ τῆς μιᾶς πόλεως πολῖται φροντίζουν περὶ τοῦ ὁποῖοι πρέπει νὰ εἶναι οἱ τῆς ἄλλης, οὔτε πῶς οὐδεὶς ἐκ τῶν ὑπαγομένων εἰς τὰς συνθήκας πολιτῶν γίνῃ ἄδικος, μηδὲ ἀποκτήσῃ καμμίαν κακοήθειαν ἀλλὰ μόνον ὅπως μὴ ἀδικήσουν κατά τι ἀλλήλους. Περὶ τῆς πολιτικῆς ὅμως ἀρετῆς καὶ κακίας φροντίζουν καὶ ἐρευνοῦν ὅσοι ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν εὐνομίαν. Εἶναι μάλιστα κατ' ἐξοχὴν φανερὸν ὅτι ἡ ἀληθῶς ὀνομαζομένη, καὶ οὐχὶ κατὰ φαινόμενον, πόλις, ὀφείλει νὰ ἐπιμελῆται τῆς ἀρετῆς· διότι ἡ κοινωνία εἶναι συμμαχία τις μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν διαφέρουν δὲ οὗτοι μόνον κατὰ τὸν τόπον ἀπὸ τοὺς λοιποὺς μακρὰν κατοικοῦντας ἀλλήλων συμμάχους. Καὶ ὁ νόμος συνθήκη τις εἶναι, καὶ καθὼς εἶπεν ὁ σοφιστὴς Λυκόφρων, εἶναι ἐγγυητὴς τῶν δικαιωμάτων τῶν πολιτῶν, δὲν ἔχει ὅμως τὴν δύναμιν νὰ καθιστᾷ ἀγαθοὺς καὶ δικαίους τοὺς πολίτας. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχουν καταφαίνεται ἐκ τού- 12
του: ἐὰν δηλαδὴ ἠδύνατό τις νὰ συνενώσῃ τοὺς τόπους εἰς ἕνα, ὥστε νὰ συνάψῃ διὰ τῶν αὐτῶν τειχῶν τὴν πόλιν τῶν Μεγαρέων καὶ τῶν Κορινθίων, μολοντοῦτο ἡ σχηματισθεῖσα πόλις δὲν θὰ ἦτο μία· οὔτε ἐὰν ἤθελον συνάψει πρὸς ἀλλήλους ἐπιγαμίας, καίτοι τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν κατ' ἐξοχὴν ἰδιαζόντων εἰς τὴν πόλιν τρόπων ἐπικοινωνίας Ὁμοίως οὐδ'

δ' οὐδ' εἴ τινες οἰκοῖεν χωρὶς μέν, μὴ μέντοι τοσοῦτον ἄποθεν ὥστε μὴ κοινωνεῖν, ἀλλ' εἴησαν[a] *αὐτοῖς νόμοι τοῦ μὴ σφᾶς αὐτοὺς ἀδικεῖν περὶ τὰς μεταδόσεις—οἷον εἰ ὁ μὲν εἴη τέκτων ὁ δὲ γεωργὸς ὁ δὲ σκυτοτόμος ὁ δ' ἄλλο τι τοιοῦτον—, καὶ τὸ πλῆθος εἶεν μυρίοι, μὴ μέντοι κοινωνοῖεν ἄλλου μηδενὸς ἢ τῶν τοιούτων οἷον ἀλλαγῆς καὶ συμμαχίας, οὐδ' οὕτω πω*[b] *πόλις. Διὰ τίνα δή ποτ' αἰτίαν; Οὐ γὰρ δὴ* 13
διὰ τὸ μὴ σύνεγγυς τῆς κοινωνίας· εἰ γὰρ καὶ συνέλθοιεν οὕτω κοινωνοῦντες (ἕκαστος μέντοι χρῷτο τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ ὥσπερ πόλει) καὶ σφίσιν αὐτοῖς ὡς ἐπιμαχίας οὔσης βοηθοῦντες ἐπὶ τοὺς ἀδικοῦντας μόνον, οὐδ' οὕτως ἂν εἶναι δόξειε πόλις τοῖς ἀκριβῶς θεωροῦσιν, εἴπερ ὁμοίως ὁμιλοῖεν συνελθόντες καὶ χωρίς. Φανερὸν τοίνυν ὅτι ἡ πόλις οὐκ ἔστι κοινωνία τόπου καὶ τοῦ μὴ ἀδικεῖν σφᾶς αὐτοὺς καὶ τῆς μεταδόσεως χάριν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν εἴπερ ἔσται πόλις, οὐ μὴν οὐδ' ὑπαρχόντων τούτων ἁπάντων ἤδη πόλις, ἀλλ' ἡ τοῦ εὖ ζῆν κοινωνία καὶ ταῖς οἰκίαις καὶ τοῖς γένεσι, ζωῆς τελείας χάριν καὶ αὐτάρκους.
Οὐκ ἔσται μέντοι τοῦτο μὴ τὸν αὐτὸν καὶ ἕνα κατοικούντων 14
τόπον καὶ χρωμένων ἐπιγαμίαις· διὸ κηδεῖαί τ' ἐγένοντο κατὰ τὰς πόλεις καὶ φρατρίαι καὶ θυσίαι καὶ διαγωγαὶ τοῦ συζῆν. Τὸ δὲ τοιοῦτον φιλίας ἔργον, ἡ γὰρ τοῦ συζῆν προαίρεσις φιλία· τέλος μὲν οὖν πόλεως τὸ εὖ ζῆν, ταῦτα δὲ

---

[a] *εἴησαν* P¹ : *εἰ ἦσαν* λοιπὰ χ'/φα.

[b] *πω* : *που* Π :: necque sic quidem civitas Cuilelmus : ne sic quidem civitas a d h u c foret Aretinus.

καρποῦνται ἴσα. [1]) Δηλαδὴ τὰ ὅρια τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ὑποχρεώσεών του δὲν ἐξετείνοντο ἐπὶ δημοσίου βίου πέραν τοῦ οἴκου του, ἐν ᾧ ἦρχε δι' ἐξουσίας πάντῃ ἀσχέτου πρὸς τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῷ συνόλῳ. [2]) Δηλαδή : τὸ στοιχεῖον τοῦ τόπου, μὴ ὑπαρχόντων τῶν λοιπῶν στοιχείων τῶν συγκροτούντων

ἄν τινες ἤθελον κατοικεῖ χωριστὰ μέν, οὐχὶ ὅμως τοσοῦτον ἀπομεμακρυσμένοι ἀλλήλων ὥστε νὰ μὴ ἐπικοινωνοῦν, ὑπῆρχον δὲ παρ' αὐτοῖς νόμοι ὅπως μὴ ἀδικοῦν ἀλλήλους κατὰ τὰς ἀνταλλαγὰς καὶ τὰς ἀμοιβαίας παροχὰς αὐτῶν —(οἷον ἐὰν ἐξυπηρέτουν ἀλλήλους, ὁ εἷς ὢν τέκτων, ὁ δὲ γεωργός, ὁ δὲ σκυτοτόμος, ὁ δὲ ἄλλο τι τοιοῦτον)—καὶ ὁ πληθυσμὸς ἐν ὅλῳ ἀνήρχετο εἰς δέκα χιλιάδας· ἐὰν οὗτοι, ἐπαναλαμβάνω, οὐδενὸς ἄλλου ἐκοινώνουν ἢ τῶν τοιούτων, ἀνταλλαγῆς τουτέστι καὶ 'συμμαχίας', πάλιν οὕτω δὲν θὰ ἀπήρτιζεν ἀκόμη ἡ τοιαύτη κοινωνία πόλιν. Διὰ τίνα λοιπὸν 13
αἰτίαν; Ὄχι βεβαίως ἕνεκεν τοῦ ὅτι δὲν κοινωνοῦν κατοικοῦντες πλησίον· διότι καὶ ἐὰν ἀκόμη συνήρχοντο εἰς τοιαύτην ἐκ τοῦ σύνεγγυς κοινωνίαν, ἕκαστος ὅμως μετεχειρίζετο τὸν ἴδιον οἶκον ὡς πόλιν [1], καὶ ἐβοήθουν ἀλλήλους κατὰ τῶν ἀδικούντων μόνον, ὡς ἐὰν ὑπῆρχε παρ' αὐτοῖς εἶδός τι ἐπιμαχίας, οὐδ' εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν οἱ ἐπακριβῶς ἐρευνῶντες ἤθελον συνάγει τὸ συμπέρασμα ὅ,τι πρόκειται πόλις, ἐὰν κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐκοινώνουν εἴτε ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθόντες εἴτε μακρὰν ἀλλήλων κατοικοῦντες [2]. Φανερὸν λοιπὸν ὅτι ἡ πόλις δὲν εἶναι τόπου κοινωνία καὶ δὲν συνεστήθη χάριν τοῦ μὴ ἀδικεῖν ἀλλήλους καὶ χάριν τῆς ἀμοιβαίας ἐξυπηρετήσεως· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐπὶ ὑπάρξεως πόλεως εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ὑπάρχουν ὡς ἀναγκαῖα συστατικὰ στοιχεῖα τῆς πόλεως, ἀλλ' ὅμως, οὐδ' εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ἅπαντα ταῦτα ὑπάρχουν,. ὑπάρχει ἀκόμη πόλις· διότι πόλις εἶναι ἡ τῶν οἴκων καὶ τῶν γενῶν κοινωνία τοῦ εὐδαιμόνως ζῆν ἕνεκεν, ἀντικείμενον δὲ αὐτῆς εἶναι ὁ πλήρης καὶ αὐτάρκης βίος. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν 14
νὰ ἐπιτευχθῇ ἐὰν οἱ πολῖται δὲν κατοικοῦν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν τόπον καὶ δὲν συνάπτουν μεταξύ των ἐπιγαμίας· διὸ καὶ κηδεστεῖαι καθιερώθησαν ἀνὰ τὰς πόλεις καὶ κατὰ φατρίας ἑνώσεις καὶ κοιναὶ θυσίαι καὶ τρόποι εὐχαρίστου συμβιώσεως. Τὸ τοιοῦτον ὅμως εἶναι ἔργον φιλίας, διότι φιλία εἶναι ἡ προαίρεσις τῆς συμβιώσεως. Τελικὸς λοιπὸν σκοπὸς

1281a *τοῦ τέλους χάριν. Πόλις δὲ ἡ γενῶν καὶ κωμῶν κοινωνία ζωῆς τελείας καὶ αὐτάρκους,*[a] *τοῦτο δ' ἐστίν, ὡς φαμέν, τὸ ζῆν εὐδαιμόνως καὶ καλῶς· τῶν καλῶν ἄρα πράξεων*[b] *χάριν θετέον εἶναι τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ἀλλ' οὐ τοῦ συζῆν· διόπερ ὅσοι συμβάλλονται πλεῖστον εἰς τὴν τοιαύτην κοινωνίαν, τούτοις τῆς πόλεως μέτεστι πλεῖον ἢ τοῖς κατὰ μὲν ἐλευθερίαν καὶ γένος ἴσοις ἢ μείζοσι κατὰ δὲ τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν ἀνίσοις, ἢ τοῖς κατὰ πλοῦτον ὑπερέχουσι κατ' ἀρετὴν δ' ὑπερεχομένοις. Ὅτι μὲν οὖν πάντες οἱ περὶ τῶν πολιτειῶν ἀμφισβητοῦντες μέρος τι τοῦ δικαίου λέγουσι, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων.*

10. *Ἔχει δ' ἀπορίαν τί δεῖ τὸ κύριον εἶναι τῆς πόλεως.* VI *Ἢ γάρ τοι τὸ πλῆθος, ἢ τοὺς πλουσίους, ἢ τοὺς ἐπιεικεῖς, ἢ τὸν βέλτιστον ἕνα πάντων, ἢ τύραννον. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἔχειν φαίνεται δυσκολίαν. Τί γάρ; Ἂν οἱ πένητες διὰ τὸ πλείους εἶναι διανέμωνται τὰ τῶν πλουσίων, τοῦτ' οὐκ*

---

[a] *αὐτάρκους* <*χάριν*> Scaliger.
[b] *πράξεων* ἐλλείπει εἰς ΓΜP[1].

τὴν πόλιν εἶναι ὅλως ἐπουσιῶδες. [3]) Ἡ κώμη εἶναι ἡ πραγματικὴ ἐν τῇ πόλει, ὡς ἐν συμβιώσει ἔκφρασις τοῦ γένους. Βλ. ὅσα περὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀθροίσματος τῶν κωμῶν εἰς τὴν πόλιν, ἐλέχθησαν καὶ ἐσχολιάσθησαν ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ πρώτου βιβλίου. [4]) Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ «δέον νὰ μετέχουν». Τοῦτο εἶναι τὸ συμπέρασμα εἰς ὃ καταλήγει ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ ἐρεύνῃ τοῦ «τίνες μετέχουν» (= δέον νὰ μετέχουν) τὸ πλεῖον τῆς πόλεως, ὅπερ τίθεται καὶ ὡς τὸ ἀπόλυτον ἐν προκειμένῳ δίκαιον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐπὶ τῇ βάσει ὡρισμένου προσόντος (πλούτου, εὐγενείας, δυνάμεως), ἀξιοῦντας τὸ πλεῖον τοῦ μετέχειν τῆς πόλεως.

Κεφ. VI §§ 1-3 περὶ τοῦ ἀτόπου τῆς κυριαρχίας τοῦ πλήθους, τοῦ τυράννου τῶν ὀλίγων, τῶν ἐγκρίτων τοῦ ἑνὸς ἀρίστου — γενικῶς· § 4 περὶ τῶν πλεονεκτημάτων τῆς ἀρχῆς τῶν πολλῶν ὡς σύνολον διασκεπτομένων· § 5 τοῦ αὐτοῦ συνέχεια· § 6 περὶ τοῦ ὁποίαν ἐξουσίαν δέον τὸ πλῆ-

τῆς πόλεως εἶναι τὸ εὐδαιμόνως ζῆν, ταῦτα δὲ ὑφίστανται πάντα χάριν τοῦ τελικοῦ τούτου σκοποῦ. Πόλις δὲ εἶναι ἡ τῶν γενῶν καὶ κωμῶν [3] κοινωνία, πρὸς ἐπίτευξιν πλήρους καὶ αὐτάρκους βίου, τοῦτο δὲ εἶναι, ὡς εἴπομεν, τὸ εὐδαιμόνως καὶ ἀξιοπρεπῶς ζῆν· ὀφείλομεν λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι, σκοπὸς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας δὲν εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ συζῆν, ἀλλ' αἱ κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαι τῶν πολιτῶν· διὸ ἀκριβῶς ὅσοι συμβάλλουν τὸ πλεῖστον εἰς τὴν τοιαύτην κοινωνίαν, αὐτοὶ μετέχουν [4] τῆς πόλεως περισσότερον ἢ οἱ κατὰ μὲν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ γένος ἴσοι ἢ μείζονες κατὰ δὲ τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν ἄνισοι ἢ οἱ κατὰ μὲν τὸν πλοῦτον ὑπερέχοντες κατὰ δὲ τὴν ἀρετὴν ταύτην ὑπερεχόμενοι. Φανερὸν λοιπὸν ἐκ τῶν εἰρημένων καθίσταται ὅτι ὅλοι ὅσοι συζητοῦν ἀντιγνωμοῦντες ἐπὶ τῶν διαφόρων τύπων τοῦ πολιτεύματος διεκδικοῦν μόνον μέρος τι τοῦ δικαίου.

10 ΚΕΦ. VI [1]. Τίθεται δὲ ἤδη τὸ ζήτημα τίνες πρέ- 1
πει νὰ κατέχουν τὴν κυρίαρχον τῆς πόλεως ἐξουσίαν· οὗτοι δὲ δυνατὸν νὰ εἶναι ἢ ὁ λαὸς [2] ἢ οἱ πλούσιοι [3], ἢ οἱ ἔγκριτοι [4] ἢ εἷς ὁ πάντων βέλτιστος [5], ἢ τύραννος. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα συνεπάγονται ὡρισμένας καὶ οὐχὶ ὁμαλὰς συνεπείας. Ἐπὶ παραδείγματι, ἐὰν οἱ πένητες, διὰ τὸν λόγον ὅτι εἶναι πλείονες, διανέμωνται τὰ ὑπάρχοντα τῶν

θος νὰ ἔχῃ· § 7 ἀναφορὰ τούτου εἰς τὴν πολιτικὴν πρᾶξιν· § 8-9 ἀντιρρήσεις ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω θέσεως· § 10 ἀνασκευή· § 11 ἀναφορὰ εἰς τὴν πολιτικὴν πρᾶξιν· § 12 ἐφαρμογὴ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, τῆς βουλῆς, τῶν δικαστηρίων, ὡς σωμάτων θεωρουμένων· § 13 θέσις ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν νόμων καὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν.

[1]) ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΙΟΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΚΑΤΕΧΟΥΝ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΡΧΟΝ ΕΞΟΥΣΙΑΝ. [2]) δημοκρατία· [3]) ὀλιγαρχία· [4]) ἀριστοκρατία· ἀλλὰ βλ. ἐν εἰσαγωγῇ IV[4]. [5]) Δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ πραγματικότητι πολίτευμα τοιούτου χαρακτῆρος, ἐκτὸς ἐὰν ἀναμνησθῇ τις τῆς *αἰσυμνητείας*, ἥτις ὅμως ὑπαγομένη εἰς τὰ μοναρχικὰ πολιτεύ-

ἄδικόν ἐστιν; Ἔδοξε γὰρ νὴ Δία τῷ κυρίῳ δικαίως. Τὴν οὖν ἀδικίαν τί χρὴ[a] λέγειν τὴν ἐσχάτην; Πάλιν τε, πάντων ληφθέντων, οἱ πλείους τὰ τῶν ἐλαττόνων ἂν διανέμωνται, φανερὸν ὅτι φθείρουσι τὴν πόλιν. Ἀλλὰ μὴν οὐχ ἥ γ' ἀρετὴ φθείρει τὸ ἔχον αὐτήν, οὐδὲ τὸ δίκαιον πόλεως φθαρτικόν, ὥστε δῆλον ὅτι καὶ τὸν νόμον τοῦτον οὐχ οἷόν τ' εἶναι δίκαιον. Ἔτι καὶ τὰς πράξεις ὅσας ὁ τύραννος ἔπραξεν 2
ἀναγκαῖον εἶναι πάσας δικαίας, βιάζεται γὰρ ὢν κρείττων, ὥσπερ καὶ τὸ πλῆθος τοὺς πλουσίους. Ἀλλ' ἆρα τοὺς ἐλάττους δίκαιον ἄρχειν καὶ τοὺς πλουσίους; Ἂν οὖν κἀκεῖνοι ταὐτὰ ποιῶσι καὶ διαρπάζωσι καὶ τὰ κτήματα ἀφαιρῶνται τοῦ πλήθους, τοῦτ' ἐστὶ δίκαιον; Καὶ θάτερον ἄρα. Ταῦτα μὲν τοίνυν ὅτι πάντα φαῦλα καὶ οὐ δίκαια[b] φανερόν. Ἀλλὰ 3
τοὺς ἐπιεικεῖς ἄρχειν δεῖ καὶ κυρίους εἶναι πάντων; Οὐκοῦν ἀνάγκη τοὺς ἄλλους ἀτίμους εἶναι πάντας, μὴ τιμωμένους ταῖς πολιτικαῖς ἀρχαῖς· τιμὰς γὰρ λέγομεν εἶναι τὰς ἀρχάς, ἀρχόντων δ' αἰεὶ τῶν αὐτῶν ἀναγκαῖον εἶναι τοὺς ἄλλους ἀτίμους. Ἀλλ' ἕνα τὸν σπουδαιότατον ἄρχειν βέλτιον; Ἀλλ' ἔτι τοῦτο ὀλιγαρχικώτερον, οἱ γὰρ ἄτιμοι πλείους. Ἀλλ' ἴσως φαίη τις ἂν τὸ κύριον ὅλως ἄνθρωπον εἶναι ἀλλὰ μὴ νόμον φαῦλον, ἔχοντά γε τὰ συμβαίνοντα πάθη περὶ τὴν

---

[a] *δεῖ* MP[1]

[b] *δίκαια: σπουδαῖα* Π[1]

ματα ἐν ἄλλῳ τόπῳ καὶ τύπῳ δέον νὰ ἐξετάζηται. Ὁ Ἀριστοτέλης λαμβάνει τὸν τύπον τοῦ πολιτεύματος τοῦ χαρακτηριζομένου ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἑνὸς ἀρίστου ὡς ἐνδεχόμενον. [6]) Κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν Ἑλλήνων οὐ μόνον ἄδικον ἦτο τοῦτο, ὡς προσβάλλον τὴν ἰδιοκτησίαν, ἀλλὰ καὶ ἀνόσιον ὡς ἀναστάτους ποιοῦν τοὺς πατρίους τῆς οἰκογενείας θεούς, λόγῳ τοῦ ὅτι ἐν τῷ κτήματι ἑκάστης οἰκογενείας, ὅπερ πολλάκις ἐξήρπαζε δι' ἀναδασμοῦ ὁ δῆμος, ἐφέρετο τεθαμμένος ὁ γενάρχης, ὅστις καὶ πρῶτος κατέλαβε τὸ ἀδέσποτον κτῆμα. Οἱ ἀναδασμοὶ τῆς γῆς ἅμα τῇ ἐπικρα-

πλουσίων, δὲν εἶναι ἄδικον τοῦτο;[6]. Διόλου, μὰ τὸν Δία, θὰ ἀπήντα τις, διότι κατὰ τὸ κρατοῦν δίκαιον[7] ἀπεφάσισεν ἡ κυρίαρχος τῆς πόλεως ἐξουσία. Ἐξ ἄλλου, μετὰ τὴν δήμευσιν πάντων, τὸ νὰ διανείμουν οἱ πλείονες τὰ τῶν ὀλιγωτέρων, εἶναι φανερὸν ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου φθείροντος τὴν πόλιν[8]· ἀλλ' ὅμως ἡ ἀρετὴ βεβαίως δὲν φθείρει τὸ ἔχον αὐτήν, οὐδὲ τὸ δίκαιον εἶναι στοιχεῖον φθαρτικὸν τῆς πόλεως, ὥστε φανερὸν εἶναι ὅτι ὁ νόμος οὗτος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι δίκαιος. Ἐπὶ πλέον καὶ αἱ πράξεις ὅσας ὁ τύραν- 2
νος ἔπραξε, κατ' ἀνάγκην ἅπασαι εἶναι δίκαιαι, διότι ἰσχυρότερος ὢν ἐπιβάλλει τὴν βίαν, ὡς ἀκριβῶς καὶ τὸ πλῆθος ἐπὶ τῶν πλουσίων. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου εἶναι ἄραγε δίκαιον νὰ ἄρχουν οἱ ὀλίγοι καὶ οἱ πλούσιοι; Ἂν λοιπὸν ἐκεῖνοι τὰ αὐτὰ πράττουν καὶ διαρπάζουν καὶ ἀφαιροῦν τὰ κτήματα τοῦ πλήθους, εἶναι τοῦτο δίκαιον; Ἄρα οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο εἶναι δίκαιον. Καὶ ταῦτα λοιπόν, ὅτι πάντα φαῦλα καὶ οὐχὶ δίκαια εἶναι, φανερόν. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἄρχουν οἱ 3
ἔγκριτοι καὶ αὐτοὶ νὰ εἶναι κύριοι πάντων; Ἀλλ' εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν κατ' ἀνάγκην πάντες οἱ ἄλλοι θὰ εἶναι ἐστερημένοι τιμῆς, μὴ τιμώμενοι διὰ τῶν πολιτικῶν ἀξιωμάτων· διότι τιμὰς[9] λέγομεν ὅτι εἶναι τὰ ἀξιώματα, ὅταν δὲ ἄρχουν πάντοτε οἱ αὐτοὶ κατ' ἀνάγκην οἱ ἄλλοι εἶναι ἐστερημένοι τιμῆς. Εἶναι λοιπὸν καλύτερον νὰ ἄρχῃ εἷς, ὁ σπουδαιότατος; Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἔτι ὀλιγαρχικώτερον, διότι περισσότεροι εἶναι ἐνταῦθα οἱ ἐστερημένοι τιμῆς. Ἀλλ' ἴσως θὰ προσέθετέ τις ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν εἷς ἄνθρωπος ἔχων τὰ συνήθως συμβαίνοντα περὶ τὴν ψυχὴν πάθη

τήσει τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου ἦτο κάτι τὸ σύνηθες εἰς τὰς ἀρχαίας πόλεις. [7]) Τουτέστι κατὰ τὸ δίκαιον ὅπερ ἐξεπροσώπει ἡ λαϊκὴ κυριαρχία καὶ ὅπερ αὐτομάτως ἐτίθετο ἐν ἰσχύϊ ἅμα τῇ καταστάσει τοῦ λαοῦ ὡς κυριάρχου. [8]) Διότι ἐνῷ οἱ πλούσιοι καθίσταντο οὕτω πένητες οὐδεὶς ἐκ τῶν πενήτων καθίστατο πλούσιος. [9]) Πράγματι οὕτω καλοῦνται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τὰ διάφορα ἀξιώ-

ψυχήν. Ἂν οὖν ᾖ νόμος μὲν ὀλιγαρχικὸς δὲ ἢ δημοκρατικός, τί διοίσει περὶ τῶν ἠπορημένων; Συμβήσεται γὰρ ὁμοίως τὰ λεχθέντα πρότερον.

11. *Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ἔστω τις ἕτερος λόγος· ὅτι δὲ δεῖ κύριον εἶναι μᾶλλον τὸ πλῆθος ἢ τοὺς ἀρίστους μὲν* 4
ὀλίγους δέ, δόξειεν ἂν λύεσθαι καί τιν' ἔχειν ἀπολογίαν[a],
1281b *τάχα δὲ κἂν ἀλήθειαν. Τοὺς γὰρ πολλούς, ὧν ἕκαστός ἐστιν οὐ σπουδαῖος ἀνήρ, ὅμως ἐνδέχεται συνελθόντας εἶναι βελτίους ἐκείνων οὐχ ὡς ἕκαστον ἀλλ' ὡς σύμπαντας, οἷον τὰ συμφορητὰ δεῖπνα τῶν ἐκ μιᾶς δαπάνης χορηγηθέντων· πολλῶν γὰρ ὄντων ἕκαστον μόριον ἔχειν ἀρετῆς καὶ φρονήσεως, καὶ γίνεσθαι συνελθόντας ὥσπερ ἕνα ἄνθρωπον τὸ πλῆθος πολύποδα καὶ πολύχειρα καὶ πολλὰς ἔχοντ' αἰσθήσεις, οὕτω καὶ περὶ τὰ ἤθη καὶ τὴν διάνοιαν. Διὸ καὶ κρίνουσιν ἄμεινον οἱ πολλοὶ καὶ τὰ τῆς μουσικῆς ἔργα καὶ τὰ τῶν ποιητῶν· ἄλλοι γὰρ ἄλλο τι μόριον, πάντα δὲ πάντες. Ἀλλὰ τούτῳ διαφέρουσιν οἱ σπουδαῖοι τῶν ἀνδρῶν* 5,
ἑκάστου[b] *τῶν πολλῶν, ὥσπερ καὶ τῶν μὴ καλῶν τοὺς καλούς φασι καὶ τὰ γεγραμμένα διὰ τέχνης τῶν ἀληθινῶν, τῷ συνῆχθαι τὰ διεσπαρμένα χωρὶς εἰς ἕν, ἐπεὶ κεχωρισμένων γε κάλλιον ἔχειν τοῦ γεγραμμένου τουδὶ μὲν τὸν ὀφθαλμὸν ἑτέρου δέ τινος ἕτερον μόριον. Εἰ μὲν οὖν περὶ πάντα δῆμον καὶ περὶ πᾶν πλῆθος ἐνδέχεται ταύτην εἶναι τὴν διαφορὰν τῶν πολλῶν πρὸς τοὺς ὀλίγους σπουδαίους, ἄδηλον, ἴσως δὲ νὴ Δία δῆλον ὅτι περὶ ἐνίων ἀδύνατον—ὁ γὰρ αὐ-*

---

[a] *ἀπολογίαν* Wilamowitz: *ἀπορίαν* χ'/φα

[b] *ἕκαστοι* Thurot

ματα. [10]) Βλέπε αὐτόθι § 13. [11]) Τῶν ἐγκρίτων τουτέστι. [12]) 'Δῆμος' ὡς γνωστὸν εἶναι ὁ λαὸς τῆς πόλεως ὁ μετέχων τῶν δημοσίων λειτουργημάτων, ἤτοι ὁ ἄρρην πληθυσμὸς τῶν ἐλευθέ-

νὰ εἶναι ἀπόλυτος κύριος καὶ ὄχι ὁ νόμος[10]. Ἀλλ' ἐὰν ὁ
νόμος εἶναι ὀλιγαρχικὸς ἢ δημοκρατικός, κατὰ τί θὰ διευ-
κολύνῃ τὴν λύσιν τῶν ἀποριῶν μας; Διότι ὅμοια πρὸς τὰ
ἀνωτέρω ἀναφερθέντα θὰ συμβοῦν καὶ ἐνταῦθα.

11. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἀποριῶν θὰ ὁμιλήσωμεν
ἀλλαχοῦ· τὸ ὅτι δὲ πρέπει τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν νὰ κα- 4
τέχῃ μᾶλλον τὸ πλῆθος ἢ οἱ ἄριστοι μὲν ὀλίγοι δέ, θὰ ἐφαί-
νετο ὅτι εὐκόλως δύναται νὰ λυθῇ, ὡς ἐνέχον λογικὴν συν-
έπειαν ἴσως δὲ καὶ ἀλήθειάν τινα. Διότι οἱ πολλοί, ἕκαστος
τῶν ὁποίων δὲν εἶναι σπουδαῖος ἀνήρ, ἐνδέχεται ἐπὶ τὸ
αὐτὸ συνελθόντες νὰ εἶναι καλύτεροι ἐκείνων[11], οὐχὶ βε-
βαίως ἕκαστος, μεμονωμένως, ἀλλ' ὡς σύνολον, ὅπως τὰ ἐκ
συμβολῶν συμπόσια καλύτερα εἶναι τῶν διὰ τῆς δαπάνης
ἑνὸς μόνον παρασκευασθέντων. Ἕκαστος ἐκ τῶν πολλῶν
ἔχει μόριόν τι ἀρετῆς καὶ φρονήσεως, ἐπὶ τῆς συνελεύσεως
ὅμως τῶν πολλῶν ὡς ἀκριβῶς τὸ πλῆθος ἀπαρτίζει ἕνα,
οὕτως εἰπεῖν, ἄνθρωπον πολύποδα καὶ πολύχειρα καὶ πολλὰς
ἔχοντα αἰσθήσεις, οὕτω καὶ περὶ τὰ ἤθη τούτων καὶ τὴν
διάνοιαν συμβαίνει. Διὰ τοῦτο καὶ καλύτερον οἱ πολλοὶ
κρίνουν τὰ τῆς μουσικῆς καὶ τῶν ποιητῶν ἔργα· διότι ἄλλοι
ἄλλο μόριον καθ' ἕκαστον ἀντιλήψεως πρὸς κρίσιν ἔχουν,
συνεπῶς δὲ πάντα οἱ πάντες ἐν συνόλῳ. Ἀλλ' οἱ σπουδαῖοι 5
τῶν ἀνδρῶν κατὰ τοῦτο διαφέρουν ἑκάστου τῶν πολλῶν,
καθ' ὅ,τι ἀκριβῶς λέγεται ὅτι διαφέρουν οἱ ὡραῖοι τῶν μὴ
ὡραίων καὶ αἱ καλλιτεχνικαὶ εἰκόνες τῶν ἀληθινῶν ἀν-
θρώπων, κατὰ τοῦτο δηλαδή, ὅτι φέρουν συγκεντρωμένα
τοὺς διεσπαρμένους καὶ κεχωρισμένους ὡραίους χαρακτῆρας·
ἐν τούτοις ὅμως, ἐὰν ἐπὶ μέρους ἐξετασθῇ τὸ καλλιτεχνικὸν
ἀπείκασμα, ἐνδέχεται νὰ εὑρεθῇ χαρακτὴρ ἐπὶ τοῦ πρα-
γματικοῦ, οἷον τούτου ὁ ὀφθαλμὸς ἄλλου δὲ ἄλλο μόριον,
ὡραιότερος τοῦ ἐν τῇ εἰκόνι. Ἤδη λοιπόν, ἐὰν μὲν ἐνδέ-
χεται νὰ ὑπάρχῃ ἐπὶ παντὸς «δήμου»[12] καὶ ἐπὶ παντὸς πλή-
θους ἡ τοιαύτη διαφορὰ τῶν πολλῶν πρὸς τοὺς ὀλίγους
σπουδαίους, ἄδηλον εἶναι, ἴσως δέ, μὰ τὸν Δία, προκειμένου

τὸς κἂν ἐπὶ τῶν θηρίων ἁρμόσειε λόγος, καίτοι[a] τί διαφέρουσιν ἔνιοι τῶν θηρίων ὡς ἔπος εἰπεῖν;—Ἀλλὰ περί τι
πλῆθος οὐδὲν εἶναι κωλύει τὸ λεχθὲν ἀληθές. Διὸ καὶ τὴν 6
πρότερον εἰρημένην ἀπορίαν λύσειεν ἄν τις διὰ τούτων καὶ τὴν ἐχομένην αὐτῆς, τίνων δεῖ κυρίους εἶναι τοὺς ἐλευθέρους καὶ τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν (τοιοῦτοι δ' εἰσὶν ὅσοι μήτε πλούσιοι μήτε ἀξίωμα ἔχουσιν ἀρετῆς μηδέν). Τὸ μὲν γὰρ μετέχειν αὐτοὺς τῶν ἀρχῶν τῶν μεγίστων οὐκ ἀσφαλές (διά τε γὰρ ἀδικίαν καὶ δι' ἀφροσύνην τὰ μὲν ἀδικεῖν ἀνάγκη[b] τὰ δ' ἁμαρτάνειν αὐτούς), τὸ δὲ μὴ μεταδιδόναι μηδὲ μετέχειν φοβερόν· ὅταν γὰρ ἄτιμοι πολλοὶ καὶ πένητες ὑπάρχωσι, πολεμίων ἀναγκαῖον εἶναι πλήρη τὴν πόλιν ταύτην. Λείπεται δὴ τοῦ βουλεύεσθαι καὶ κρίνειν μετέχειν
αὐτούς. Διόπερ καὶ Σόλων καὶ τῶν ἄλλων τινὲς νομοθετῶν 7
τάττουσιν ἐπί τε[c] τὰς ἀρχαιρεσίας καὶ τὰς εὐθύνας τῶν ἀρχόντων, ἄρχειν δὲ κατὰ μόνας οὐκ ἐῶσιν. Πάντες μὲν γὰρ ἔχουσι συνελθόντες ἱκανὴν αἴσθησιν, καὶ μιγνύμενοι τοῖς βελτίοσι τὰς πόλεις ὠφελοῦσιν, καθάπερ ἡ μὴ καθαρὰ τροφὴ μετὰ τῆς καθαρᾶς τὴν πᾶσαν ποιεῖ χρησιμωτέραν τῆς ὀλίγης· χωρὶς δ' ἕκαστος ἀτελὴς περὶ τὸ κρίνειν ἐστίν.
Ἔχει δ' ἡ τάξις αὕτη τῆς πολιτείας ἀπορίαν πρώτην μὲν 8

---

[a] καίτοι : καὶ Wilamowitz
[b] ἀνάγκη Rassow : ἂν χ'/φα
[c] ἐπί τε <ταῦτα αὐτοὺς καὶ ἐπὶ> Wilamowitz

ρων ἀφ' ὡρισμένης ἡλικίας. 13) Τουτέστιν ἐπὶ συγκεκριμένης περιπτώσεως, ἐπὶ λαοῦ συγκεκριμένης πόλεως. 14) Πρόκειται περὶ ταυτολογίας ἵνα εἰσαχθῇ καὶ πάλιν τὸ 'πλῆθος'. 15) Ἐν πόλει δημοκρατουμένῃ καὶ οἱ ἐνταῦθα ἀναφερόμενοι καὶ ἐπιμελῶς τοῦ λοιποῦ πλήθους διακρινόμενοι, δὲν ἀποτελοῦν ἰδίαν κατηγορίαν, ἰδίαν τάξιν, ἀλλ' ἐφ' ὅσον μετέχουν ὡς καὶ οἱ λοιποὶ τῶν δημοσίων λειτουργημάτων ἀποτελοῦν μέλη τοῦ δήμου· διακρίνονται ὅμως ἐνταῦθα πρὸς χρῆσιν τῆς ἀκριβοῦς ἐννοίας τοῦ

περί τινων καὶ ἀδύνατον εἶναι — διότι τὸ αὐτὸ θὰ ἠδύνατο τότε καὶ ἐπὶ τῶν ζώων νὰ λεχθῇ· καὶ πράγματι, διὰ νὰ ὁμιλήσω γενικῶς, κατὰ τί διαφέρουν μερικοὶ τῶν θηρίων; — ἀλλ' οὐδὲν κωλύει νὰ ἀληθεύῃ τὸ λεχθὲν προκειμένου περὶ ὡρισμένου πλήθους [13]. Διὸ ὄχι μόνον τὴν προειρημένην ἀπο- 6
ρίαν δύναταί τις νὰ ἐπιλύσῃ διὰ τούτων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀμέσως μετ' αὐτῆς συναπτομένην, ποῖα τουτέστι τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων δέον νὰ ἔχουν οἱ ἐλεύθεροι καὶ τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν [14] — (τοιοῦτοι δὲ εἶναι ὅσοι, μήτε πλούσιοι μήτε ἀξίωμά τι κατὰ κληρονομικὴν εὐγένειαν, ἢ κατ' ἄλλο προτέρημα ἔχουν)—[15]. Οὕτω, τὸ νὰ μετέχουν αὐτοὶ τῶν μεγίστων ἀρχῶν δὲν παρέχει ἀσφάλειαν· διότι ἐπιρρεπεῖς ὄντες εἰς τὴν ἀδικίαν καὶ τὰς παραλόγους πράξεις κατ' ἀνάγκην αὐτοὶ εἰς τὰ μὲν θὰ ἀδικοῦν, εἰς τὰ δὲ θὰ παρεκτρέπωνται· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἐπίφοβον εἶναι νὰ μὴ παραχωρῆται εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ μετέχουν τῆς ἐξουσίας· διότι ὅταν οἱ πολλοὶ εἶναι ἐστερημένοι πολιτικῆς τιμῆς [16] καὶ πένητες, κατ' ἀνάγκην ἡ πόλις αὕτη εἶναι πλήρης πολεμίων: Ὑπολείπεται λοιπὸν ὅτι πρέπει νὰ μετέχουν οὗτοι τοῦ βουλεύεσθαι καὶ κρίνειν. Διὰ τοῦτο δὲ ἀκριβῶς καὶ ὁ 7
Σόλων καί τινες τῶν ἄλλων νομοθετῶν παρέχουν μὲν εἰς τὸν λαὸν τὸ δικαίωμα συμμετοχῆς εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας καὶ εἰς τὸν ἔλεγχον τῶν ἀρχόντων, δὲν ἐπιτρέπουν ὅμως τὴν κατὰ μόνας ἄσκησιν οὐδεμιᾶς ἀρχῆς εἴς τινα τοῦ πλήθους. Διότι οἱ πολλοί, ὡς σύνολον, ἔχουν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνερχόμενοι ἱκανὴν αἴσθησιν καὶ ἀναμιγνυόμενοι μὲ τοὺς καλυτέρους, ὠφελιμώτεροι γίνονται εἰς τὰς πόλεις, ὡς ἀκριβῶς καὶ ἡ μὴ καθαρὰ τροφὴ ἀναμιγνυομένη μετὰ τῆς καθαρᾶς καθιστᾷ τὸ ὅλον μῖγμα χρησιμώτερον ἢ ἡ ὀλίγη καθαρά· κεχωρισμένως ὅμως ἕκαστος ἀτελῶς κατ' ἄτομον κρίνει. Ἡ πρώτη δὲ ἀπορία τὴν ὁποίαν τὸ πολιτικὸν τοῦτο σύν- 8

πλήθους. [16]) Οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀναλαμβάνουν ὡς οἱ ἄλλοι δημόσια ἀξιώματα. κυρίως οἱ ἐστερημένοι πολιτικῶν δικαιωμά-

ὅτι δόξειεν ἂν τοῦ αὐτοῦ εἶναι τὸ κρῖναι τίς ὀρθῶς ἰάτρευ-
κεν οὗπερ καὶ τὸ ἰατρεῦσαι καὶ ποιῆσαι ὑγιᾶ τὸν κάμνον-
1282a τα τῆς νόσου τῆς παρούσης, οὗτος δ' ἐστὶν ἰατρός· ὁμοίως
δὲ τοῦτο καὶ περὶ τὰς ἄλλας ἐμπειρίας καὶ τέχνας. Ὥσπερ
οὖν ἰατρὸν δεῖ διδόναι τὰς εὐθύνας ἐν ἰατροῖς, οὕτω καὶ
τοὺς ἄλλους ἐν τοῖς ὁμοίοις Ἰατρὸς δ' ὅ τε δημιουργὸς
καὶ ὁ ἀρχιτεκτονικὸς καὶ τρίτος ὁ πεπαιδευμένος περὶ τὴν
τέχνην (εἰσὶ γάρ τινες τοιοῦτοι καὶ [a] περὶ πάσας ὡς εἰπεῖν
τὰς τέχνας, ἀποδίδομεν δὲ τὸ κρίνειν οὐδὲν ἧττον τοῖς πε-
παιδευμένοις ἢ τοῖς εἰδόσιν). Ἔπειτα καὶ [b] περὶ τὴν αἵρε- 9
σιν τὸν αὐτὸν ἂν δόξειεν ἔχειν τρόπον· καὶ γὰρ τὸ ἑλέσθαι
ὀρθῶς τῶν εἰδότων ἔργον ἐστίν, οἷον γεωμέτρην τε τῶν
γεωμετρικῶν καὶ κυβερνήτην τῶν κυβερνητικῶν· εἰ γὰρ καὶ
περὶ ἐνίων ἔργων καὶ τεχνῶν μετέχουσι καὶ τῶν ἰδιωτῶν
τινές, ἀλλ' οὔ τι τῶν εἰδότων γε μᾶλλον. Ὥστε κατὰ μὲν
τοῦτον τὸν λόγον οὐκ ἂν εἴη τὸ πλῆθος ποιητέον κύριον
οὔτε τῶν ἀρχαιρεσιῶν οὔτε τῶν εὐθυνῶν. Ἀλλ' ἴσως οὐ 1
πάντα ταῦτα λέγεται καλῶς διά τε τὸν πάλαι λόγον, ἂν ᾖ
τὸ πλῆθος μὴ λίαν ἀνδραποδῶδες (ἔσται γὰρ ἕκαστος μὲν
χείρων κριτὴς τῶν εἰδότων, ἅπαντες δὲ συνελθόντες ἢ βελ-
τίους ἢ οὐ χείρους), καὶ ὅτι περὶ ἐνίων οὔτε μόνον [c] ὁ ποιήσας
οὔτ' ἄριστ' ἂν κρίνειεν, ὅσων τἄργα γιγνώσκουσι καὶ οἱ μὴ
ἔχοντες τὴν τέχνην, οἷον οἰκίαν οὐ μόνον ἐστὶ γνῶναι τοῦ

---

[a] καὶ πρὸ τοῦ τοιοῦτοι MP¹
[b] λείπει ἀπὸ τὰ Π¹
[c] μόνος? solus Guil.

των. [17]) Καθ' ὃ τουτέστι τὰς ὁμαδικὰς λειτουργίας τοῦ διασκέπτεσθαι, ἐλέγχειν καὶ δικάζειν ἀσκεῖ ὁ λαός. [18]) Ἄρα καὶ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς. [19]) Ἔμμεσος ἀναίρεσις τοῦ ἀνωτέρω ἐπιχειρήματος, διότι ἀναγνωρίζει ὁμοίως ἔγκυρον κρίσιν καὶ εἰς τοὺς ἁπλῶς περὶ τὴν τέχνην πεπαιδευμένους, ὑποτίθεται δὲ ὅτι ὁ πολίτης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ εἶναι ὁπωσοῦν πεπαιδευμένος περὶ τὴν πολιτικήν. [20]) Ὅτι τουτέστι ὀρθοφρονέστερον κρί-

ταγμα [17] ἐγείρει, εἶναι ὅτι θὰ ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ὁμοίως ἀγαθὸς κριτὴς εἶναι καὶ ἐκεῖνος ὅστις θὰ ἔκρινε τίς ἰάτρευσεν ὀρθῶς καὶ ὁ ἰατρός, τοῦ ὁποίου ἔργον εἶναι νὰ ἰατρεύσῃ καὶ νὰ καταστήσῃ ὑγιᾶ τὸν καταπονούμενον ἐκ τῆς κατεχούσης αὐτὸν νόσου· τὸ αὐτὸ δὲ δύναται ἐν προκειμένῳ νὰ ἐκταθῇ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν καὶ συστημάτων γνώσεων [18]. Ἀλλ' ὅμως ὡς ὁ ἰατρὸς πρέπει νὰ δίδῃ εὐθύνας εἰς τοὺς ἰατρούς, οὕτω καὶ οἱ ἄλλοι εἰς τοὺς ὁμοίους. Ἀλλ' ἰατρὸς εἶναι καὶ ὁ ἐμπειρικῶς ἀσκῶν τὴν τέχνην ταύτην καὶ ὁ ἐπιστήμων καὶ τρίτος ὁ περὶ τὴν τέχνην ταύτην πεπαιδευμένος — (διότι ὑπάρχουν μερικοὶ τοιοῦτοι καὶ περὶ τὰς ἄλλας γενικῶς πάσας τὰς τέχνας, ἀναγνωρίζομεν δὲ τὸ δικαίωμα τοῦ κρίνειν οὐδὲν ἧττον εἰς τοὺς πεπαιδευμένους περὶ τέχνην τινὰ ἢ εἰς τοὺς ἐπιστήμονας ταύτης) [19]. Ὁμοίως, οὕτως ἔχει καὶ προκειμένου περὶ 9
τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀρχόντων· διότι καὶ τὸ νὰ ἐκλέξῃ τις ὀρθῶς εἶναι ἔργον τῶν εἰδημόνων· οὕτω προκειμένου νὰ ἐκλεγῇ γεωμέτρης ἁρμόδιοι νὰ ἐκλέξουν τοῦτον εἶναι οἱ γεωμέτραι, προκειμένου νὰ ἐκλεγῇ κυβερνήτης πλοίου, ἁρμόδιοι εἶναι οἱ κυβερνῆται πλοίων· διότι καὶ ἐὰν περὶ ὡρισμένων ἔργων καὶ τεχνῶν ἔχουν γνῶσιν τινὰ καὶ ἰδιῶται, ὅμως ἡ γνῶσις αὕτη δὲν εἶναι ὅση ἡ τῶν εἰδικῶν. Συνεπῶς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συλλογισμοῦ τούτου δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ κατασταθῇ τὸ πλῆθος κυρίαρχον οὔτε ἐπὶ τῶν ἀρχαιρεσιῶν οὔτε ἐπὶ τοῦ ἐλέγχου τῶν ἀρχόντων. Ἀλλ' ἴσως πάντα 10
ταῦτα δὲν λέγονται ὀρθῶς, καὶ διὰ τὸν προειρημένον λόγον [20], ἐὰν τὸ πλῆθος δὲν εἶναι σύνολον ἀνδραπόδων — (θὰ εἶναι δηλαδὴ ἕκαστος μὲν ἀτομικῶς κριτὴς χείρων τῶν εἰδότων, ἅπαντες ὅμως ἐν συνόλῳ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθόντες ἢ καλύτεροι ἢ οὐχὶ χείρονες τῶν εἰδότων) —, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι περὶ ὡρισμένων πραγμάτων ἢ πράξεων, οὔτε μόνον ὁ κατασκευαστὴς οὔτε καὶ ἄριστα οὗτος θὰ ἔκρινεν, ἢ οἱ γνωρίζοντες τὰ ἔργα ταῦτα, ἀλλὰ μὴ κατέχοντες τὴν τέχνην· ἐπὶ παραδείγματι, προκειμένου περὶ οἰκίας ἡ γνῶσις

*ποιήσαντος, ἀλλὰ καὶ βέλτιον ὁ χρώμενος αὐτῇ κρινεῖ (χρῆ-
ται δ' ὁ οἰκονόμος), καὶ πηδάλιον κυβερνήτης τέκτονος,
καὶ θοίνην ὁ δαιτυμὼν ἀλλ' οὐχ ὁ μάγειρος. Ταύτην μὲν
οὖν τὴν ἀπορίαν τάχα δόξειέ τις ἂν οὕτω λύειν ἱκανῶς.
Ἄλλη δ' ἐστὶν ἐχομένη ταύτης· δοκεῖ γὰρ ἄτοπον εἶναι τὸ* 11
*μειζόνων εἶναι κυρίους τοὺς φαύλους τῶν ἐπιεικῶν, αἱ δ'
εὔθυναι καὶ αἱ τῶν ἀρχῶν αἱρέσεις εἰσὶ μέγιστον*[a]*, ἃς ἐν
ἐνίαις πολιτείαις, ὥσπερ εἴρηται, τοῖς δήμοις ἀποδιδόασιν,
ἡ γὰρ ἐκκλησία κυρία πάντων τῶν τοιούτων ἐστίν· καίτοι
τῆς μὲν ἐκκλησίας μετέχουσι καὶ βουλεύουσι καὶ δικάζουσιν
ἀπὸ μικρῶν τιμημάτων καὶ τῆς τυχούσης ἡλικίας, ταμιεύ-
ουσι δὲ καὶ στρατηγοῦσι καὶ τὰς μεγίστας ἀρχὰς ἄρχουσιν
ἀπὸ μεγάλων*[b]. *Ὁμοίως δή τις ἂν λύσειε καὶ ταύτην τὴν* 12
*ἀπορίαν—ἴσως γὰρ ἔχει καὶ ταῦτ' ὀρθῶς, οὐ γὰρ ὁ δικα-
στὴς οὐδ' ὁ βουλευτὴς οὐδ' ὁ ἐκκλησιαστὴς ἄρχων ἐστίν,
ἀλλὰ τὸ δικαστήριον καὶ ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος, τῶν δὲ ῥη-
θέντων ἕκαστος μόριόν ἐστι τούτων (λέγω δὲ μόριον τὸν
βουλευτὴν καὶ τὸν ἐκκλησιαστὴν καὶ τὸν δικαστήν). Ὥστε
δικαίως κύριον μειζόνων τὸ πλῆθος, ἐκ γὰρ πολλῶν ὁ δῆ-
μος καὶ ἡ βουλὴ καὶ τὸ δικαστήριον, καὶ τὸ τίμημα δὲ
πλεῖον τὸ πάντων τούτων ἢ τὸ τῶν καθ' ἕνα καὶ κατ' ὀλί-*
1282b *γους μεγάλας ἀρχὰς ἀρχόντων. Ταῦτα μὲν οὖν διωρίσθω* 13
*τοῦτον τὸν τρόπον· ἡ δὲ πρώτη λεχθεῖσα ἀπορία ποιεῖ φα-
νερὸν οὐδὲν οὕτως ἕτερον ὡς ὅτι δεῖ τοὺς νόμους εἶναι κυ-
ρίους κειμένους ὀρθῶς, τὸν ἄρχοντα δέ, ἄν τε εἷς ἄν τε*

---

[a] *μέγιστα*, Γ *μέγιστοι*, M *μέγισται* P[1]
[b] (*ἀπὸ μειζόνων* Π[1]) *ἔχουσιν ἀπὸ μεγάλων* Π[2]

νουν οἱ πλείονες, ὡς σύνολον, τῶν ὀλίγων. [21]) Ἀναφορὰ πρὸς τὸ λεχθὲν ἀνωτέρω ὅτι οἱ περισσότερον συντελοῦντες εἰς τὸν σκοπὸν τῆς πόλεως περισσότερα δέον νὰ ἔχουν πολιτικὰ δικαιώματα. [22]) Τουτέστι τίνες πρέπει νὰ ἀσκοῦν τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν.

αὐτῆς δὲν ἀνήκει μόνον εἰς τὸν κατασκευάσαντα, ἀλλὰ καὶ καλύτερον περὶ αὐτῆς θὰ κρίνῃ ὁ χρησιμοποιῶν ταύτην, (χρησιμοποιεῖ δὲ ταύτην ὁ οἰκονόμος), καὶ καλύτερον γνωρίζει τὸ πηδάλιον ὁ κυβερνήτης τοῦ πλοίου ἢ ὁ κατασκευάζων τοῦτο τέκτων, καὶ τὸ συμπόσιον ὁ δαιτυμὼν καὶ οὐχὶ ὁ μάγειρος. Καὶ αὕτη μὲν ἡ ἀπορία δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι οὕτω λύεται ἱκανοποιητικῶς. Ὑπάρχει ὅμως ἄλλη 11
συνακολουθοῦσα ταύτην· φαίνεται δηλονότι ἄτοπον νὰ εἶναι ἐπὶ τῶν μειζόνων κυρίαρχοι οἱ κατωτέρας ποιότητος πολῖται ἢ οἱ ἔγκριτοι, ὁ δὲ ἔλεγχος καὶ ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀρχόντων εἶναι τὰ σπουδαιότατα, ταῦτα δὲ εἰς ὡρισμένας, ὡς ἐλέχθη, πολιτείας ἀνατίθενται εἰς τὸν λαόν, διότι πάντων τούτων κυρίαρχος εἶναι ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου· καὶ μολοντοῦτο τῆς μὲν ἐκκλησίας τοῦ δήμου μετέχουν καὶ διασκέπτονται περὶ τῶν κοινῶν καὶ δικάζουν ἀπὸ τῶν κατωτάτων τιμημάτων καὶ τῆς τυχούσης ἡλικίας πολῖται, ταμίαι ὅμως καὶ στρατηγοὶ καὶ τῶν λοιπῶν ἀνωτάτων ἀξιωμάτων λειτουργοὶ καθίστανται μόνον οἱ τῶν μεγάλων τιμημάτων πολῖται. Ἀλλὰ καθ' ὅμοιον τρόπον θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἐπι- 12
λύσῃ καὶ ταύτην τὴν ἀπορίαν — διότι καὶ ὁ θεσμὸς οὗτος ἔχει ἴσως ὀρθῶς· διότι οὔτε ὁ δικαστής, οὔτε ὁ βουλευτής, οὔτε τὸ μέλος τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου εἶναι ἄρχων, ἀλλὰ τὸ δικαστήριον καὶ ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος, ἕκαστος δὲ τῶν ἀπαρτιζόντων ἁπλοῦν μόριον εἶναι, λέγω δὲ μόριον τὸν βουλευτήν, τὸ μέλος τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ τὸν δικαστήν. Ὥστε δικαίως κυρίαρχον ἐπὶ τῶν μειζόνων καθίσταται τὸ πλῆθος καὶ ὁ δῆμος καὶ ἡ βουλὴ καὶ τὸ δικαστήριον ἐκ πολλῶν ἀπαρτίζονται καὶ τὸ τίμημα πάντων τούτων εἶναι μεγαλύτερον ἢ τὸ τίμημα τῶν καθ' ἕνα καὶ κατ' ὀλίγους ἀρχόντων τὰς μεγάλας ἀρχάς [21]. Καὶ ταῦτα 13
μὲν ἐπαρκῶς ὁπωσδήποτε διηυκρινίσθησαν· ἡ δὲ κατὰ πρῶτον διατυπωθεῖσα ἀπορία [22] οὐδὲν ἕτερον καθιστᾷ οὕτω φανερόν, ὡς τὸ ὅτι πρέπει οἱ νόμοι ὀρθῶς κείμενοι νὰ εἶναι οἱ κυρίαρχοι, οἱ δὲ ἄρχοντες, εἴτε εἷς εἴτε περισσότεροι

πλείους ὦσι, περὶ τούτων εἶναι κυρίους περὶ ὅσων ἐξαδυνατοῦσιν οἱ νόμοι λέγειν ἀκριβῶς διὰ τὸ μὴ ῥᾴδιον εἶναι καθόλου δηλῶσαι [a] *περὶ πάντων. Ὁποίους μέντοι τινὰς εἶναι δεῖ τοὺς ὀρθῶς κειμένους νόμους, οὐδέν πω δῆλον, ἀλλ' ἔτι μένει τὸ πάλαι διαπορηθέν· ἅμα* [b] *γὰρ καὶ ὁμοίως ταῖς πολιτείας ἀνάγκη καὶ τοὺς νόμους φαύλους ἢ σπουδαίους εἶναι καὶ δικαίους ἢ ἀδίκους (πλὴν τοῦτό γε φανερόν, ὅτι δεῖ πρὸς τὴν πολιτείαν κεῖσθαι τοὺς νόμους)· ἀλλὰ μὴν εἰ τοῦτο, δῆλον ὅτι τοὺς μὲν κατὰ τὰς ὀρθὰς πολιτείας ἀναγκαῖον εἶναι δικαίους τοὺς δὲ κατὰ τὰς παρεκβεβηκυίας οὐ δικαίους.*

12. *Ἐπεὶ δ' ἐν πάσαις μὲν ταῖς ἐπιστήμαις καὶ τέχναις* VII *ἀγαθὸν τὸ τέλος, μέγιστον δὲ καὶ μάλιστα ἐν τῇ κυριωτάτῃ πασῶν, αὕτη δ' ἐστὶν ἡ πολιτικὴ δύναμις, ἔστι δὲ τὸ* [c] *πολιτικὸν ἀγαθὸν τὸ δίκαιον, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ κοινῇ συμφέρον δοκεῖ δὴ* [d] *πᾶσιν ἴσον τι τὸ δίκαιον εἶναι, καὶ μέχρι γέ τινος ὁμολογοῦσι τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν λόγοις ἐν οἷς διώρι-*

---

[a] *δηλῶσαι* : Π²Η: *διορίσαι* λοιποί

[b] *ἅμα* Bernays: *ἀλλὰ* χ'/φα *ἀλλὰ γὰρ . . . ἀδίκους* κατόπιν τοῦ 12 *νόμους* Congreve

[c] *δὲ τὸ* Susemihl: *δὲ* χ'/φα

[d] *δὴ* Immisch : *δὲ* χ'/φα

ΚΕΦ. VII (ΕΙΣ ΤΙΝΑΣ ΑΝΗΚΕΙ Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ). § 1 Θέσις·περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου· σχετικότης αὐτοῦ· §§ 2-3 ψευδὴς συλλογισμὸς ὡς πρὸς τὴν σχέσιν δικαίου καὶ οἱουδήποτε πλεονεκτήματος· § 4 ἐπὶ τῆς ἐξισώσεως τῶν πλεονεκτημάτων· συνέχεια· § 5 ὀρθὴ θέσις τοῦ ζητήματος· § 6 συνέχεια· § 7 διεκδίκησις τῶν πολιτικῶν ἀξιωμάτων ἐκ μέρους τῶν διαφόρων μερίδων τῆς πόλεως· § 8 συνέχεια ὡς πρὸς τὰ δικαιώματα τῆς ἀρετῆς· § § 9-11 εἰς

εἶναι, ἐπὶ τούτων νὰ εἶναι κυρίαρχοι, ἐφ᾽ ὅσον ἀδυνατοῦν ἐπακριβῶς νὰ ὁρίζουν οἱ νόμοι, λόγῳ τοῦ ὅτι δὲν εἶναι εὔκολον ἐν τῇ γενικῇ ἀποφάνσει τοῦ νόμου νὰ ὁρίζηται λεπτομερῶς καὶ ἐπὶ πάντων ἡ θέλησις τούτου. Ὁποῖοι ὅμως πρέπει νὰ εἶναι οἱ ὀρθῶς κείμενοι νόμοι, οὐδὲν μέχρι τοῦδε ἐδηλώθη, ἀλλ᾽ ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ ἡ ἐν ἀρχῇ ἀπορία· ἄλλωστε καὶ ἀσχέτως τούτου, ἂν καὶ κατ᾽ ἀνάγκην ὅμοιοι κατὰ ποιὸν πρὸς τὸ ποιὸν τῆς πολιτείας θὰ εἶναι καὶ οἱ νόμοι, φαῦλοι ἢ σπουδαῖοι, δίκαιοι ἢ ἄδικοι, φανερὸν εἶναι βεβαίως, ὅτι πρέπει νὰ εἶναι οἱ νόμοι σύμφωνοι πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ πολιτεύματος· ἀλλ᾽ ἐὰν ἀληθεύῃ τοῦτο, εἶναι φανερὸν ὅτι οἱ κατὰ τὰ ὀρθὰ πολιτεύματα νόμοι κατ᾽ ἀνάγκην εἶναι δίκαιοι, οἱ δὲ κατὰ τὰ παρεκβατικὰ κατ᾽ ἀνάγκην οὐχὶ δίκαιοι.

12 ΚΕΦ. VII. Πασῶν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν 1
ὁ τελικὸς σκοπὸς εἶναι τὸ ἀγαθόν, τὸ μέγιστον δὲ ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς κυριωτάτης πασῶν· αὕτη δὲ εἶναι ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη καὶ τέχνη· πολιτικὸν δὲ ἀγαθὸν εἶναι τὸ δίκαιον, καὶ τοῦτο πάλιν τὸ κοινῇ συμφέρον. Πιστεύεται δὲ παρὰ πάντων ὅτι τὸ δίκαιον εἶναι εἶδός τι ἴσου [1] καὶ μέχρις ἑνὸς σημείου οἱ ἀσχολούμενοι συμφωνοῦν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς περὶ δικαίου θεωρίας, αἵτινες σαφῶς ἐν τοῖς

ποίαν μερίδα τῆς πόλεως πρέπει νὰ ἀνήκῃ ἡ ἀρχή; § § 12·13 μεταφορὰ ἐπὶ τοῦ δικαίου ἐν συμπεράσματι.

¹) Βλ. κεφ. V, § 8 σημ. 12. Βλ. καὶ ὅσα ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ βιβλίου λέγει περὶ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· τοῦτο εἶναι τὸ ἄκρον ἀγαθόν, τὸ εὐδαιμόνως ζῆν, ὅπερ ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ δικαίου· τὸ δίκαιον εἶναι τὸ κοινῇ συμφέρον, ὅπερ πάλιν εἶναι τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης.

σται περὶ τῶν ἠθικῶν· τὶ γὰρ καὶ τισὶ τὸ δίκαιον, καὶ δεῖν τοῖς ἴσοις ἴσον εἶναί φασιν. Ποίων δ' ἰσότης ἐστὶ καὶ ποίων ἀνισότης δεῖ μὴ λανθάνειν· ἔχει γὰρ τοῦτ' ἀπορίαν καὶ φιλοσοφίαν πολιτικήν. Ἴσως γὰρ ἂν φαίη τις κατὰ 2 *παντὸς ὑπεροχὴν ἀγαθοῦ δεῖν ἀνίσως νενεμῆσθαι τὰς ἀρχάς, εἰ*[a] *πάντα τὰ λοιπὰ μηδὲν διαφέροιεν ἀλλ' ὅμοιοι τυγχάνοιεν ὄντες· τοῖς γὰρ διαφέρουσιν*[b] *ἕτερον εἶναι τὸ δίκαιον καὶ τὸ κατ' ἀξίαν. Ἀλλὰ μὴν εἰ τοῦτ' ἀληθές, ἔσται καὶ κατὰ χρῶμα καὶ κατὰ μέγεθος καὶ καθ' ὁτιοῦν τῶν ἀγαθῶν πλεονεξία τις τῶν πολιτικῶν δικαίων τοῖς ὑπερέχουσιν. Ἢ τοῦτο ἐπιπόλαιον τὸ ψεῦδος; Φανερὸν δ' ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ δυνάμεων· τῶν γὰρ ὁμοίων αὐλητῶν τὴν τέχνην οὐ δοτέον πλεονεξίαν τῶν αὐλῶν τοῖς εὐγενεστέροις· οὐδὲν γὰρ αὐλήσουσι βέλτιον, δεῖ δὲ τῷ κατὰ τὸ ἔργον ὑπερέχοντι διδόναι καὶ τῶν ὀργάνων τὴν ὑπερο-*

---

[a] *εἰ <καὶ>* ? ed.
[d] *<ὧδε> διαφέρουσιν* ? ἐκδότ.

---

2) Βλ. ἀνωτέρω σημείωσιν. 3) Ὡραῖον παράδειγμα ἐφαρμογῆς μιᾶς τοιαύτης ἀντιλήψεως εἶναι τὸ παρ' Ἡροδότῳ (III, 20) διὰ τοὺς Αἰθίοπας οἵτινες ἀπένεμον τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα εἰς τὸν ἔχοντα τὸ ὑψηλότερον ἀνάστημα καὶ τὴν σωματικὴν ἰσχὺν· ἀνάλογον. Τὸ ψεῦδος τοῦ συλλογισμοῦ ἔγκειται εἰς τοὺς ὅρους «παντὸς» καὶ «κατ' ἀξίαν». 4) Πρβλ. *Ρητορ.* III, 1 *ἐπιπόλαια λέγομεν τὰ παντὶ δῆλα καὶ ἃ μηδὲν δεῖ ζητῆσαι.* 5) Εἶναι φανερὸν τὸ ψεῦδος τοῦ συλλογισμοῦ ἐκ τοῦ ὅτι παραβλέπει τὴν σχέσιν τοῦ ὀργάνου πρὸς τὴν ἀφορῶσαν εἰς αὐτὸ ἐπιστήμην· ἡ εὐγένεια ἢ τὸ κάλλος, ὡς καὶ κατωτέρω, χωρὶς καὶ ὁμοῦ λαμβανόμενα, εἶναι ἀγαθὰ ὑπέρτερα τῆς αὐλητικῆς, εἰς οὐδεμίαν ὅμως σχέσιν καὶ συνάφειαν τελοῦν πρὸς τοὺς αὐλούς, οἵτινες εἶναι ὄργανα προωρισμένα διὰ τὴν αὐλητικήν. Κατ' ἀναλογίαν καὶ τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα ὡς ὄργανα προωρισμένα νὰ χρησιμοποιοῦνται πρὸς ὡρισμένον σκοπόν, πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς πολιτείας, τουτέστι τὸ κοινῇ συμφέρον καὶ τὸ εὐδαιμόνως ζῆν δὲν πρέπει νὰ ἀπονέμωνται κατ' ἀναλογίαν ἀσχέτων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πλεονεκτη-

Ἠθικοῖς[2] διετυπώθησαν· συμφωνοῦν τουτέστιν ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου καὶ ἐπὶ τῆς σχετικότητος αὐτοῦ, ὡς ὑφισταμένου οὐχὶ καθ᾽ ἑαυτὸ ἀλλ᾽ ἐν σχέσει πρός τινας· ἐπὶ τοῦ ζητήματος ποῖοι εἶναι οὗτοι καὶ ἐπὶ τοῦ ὅτι πρέπει τὸ ἴσον νὰ ἀπονέμηται εἰς τοὺς ἴσους. Ἀλλ᾽ ὅμως δὲν πρέπει νὰ διαφεύγῃ τὸ ποῖοι εἶναι οἱ ἴσοι δι᾽οὓς προώρισται ἡ ἰσότης, καὶ ποῖοι οἱ ἄνισοι δι᾽ οὓς προώρισται ἡ ἀνισότης· διότι καὶ τοῦτο εἶναι ἀπορούμενον καὶ ἀποτελεῖ πρόβλημα τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας. Οὕτω θὰ ἠδύνατό τις νὰ 2
δισχυρισθῇ, ὅτι, ἐὰν οἱ πολῖται καθ' ὅλα μὲν τὰ ἄλλα οὐδόλως διαφέρουν μεταξύ των, ἀλλ᾽ εἶναι πάντες ὅμοιοι, τινὲς ὅμως ἐξ αὐτῶν ὑπερέχουν καθ᾽ ἓν «οἱονδήποτε» ἀγαθόν, τότε πρέπει ἀνίσως νὰ κατανεμηθοῦν εἰς τοὺς ὑπερέχοντας κατὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦτο τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα· διότι διὰ τοὺς διαφέροντας διάφορον εἶναι τὸ δίκαιον, ὡς μὴ ὂν ἁπλῶς τὸ ἴσον, ἀλλὰ τὸ κατ᾽ ἀξίαν ἴσον. Ἐὰν ὅμως ἀληθεύῃ τοῦτο, τότε οἱ ὑπερέχοντες εἴτε κατὰ τὸ ὡραῖον χρῶμα, εἴτε κατὰ τὸ ὑψηλὸν ἀνάστημα[3], εἴτε καθ᾽ «οἱονδήποτε» ἀγαθόν, ἀνάλογα πρὸς τὸ πλεονέκτημα τοῦτο πρέπει οὗτοι νὰ ἔχουν καὶ πολιτικὰ δικαιώματα. Ἢ τὸ ψεῦδος τοῦ συλλογισμοῦ τούτου εἶναι κατάδηλον;[4] Τοῦτο εἶναι φανερὸν ἐὰν ὁ συλλογισμὸς ἐπεκταθῇ καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας καὶ δεξιότητας· οὕτω ἐὰν πρόκειται νὰ διανείμωμεν αὐλοὺς εἰς αὐλητὰς δὲν ὀφείλομεν νὰ δίδωμεν εἰς τοὺς εὐγενεστέρους τὴν καταγωγὴν τοὺς καλυτέρους αὐλούς, ἐπειδὴ οὐδόλως ἐκ τοῦ πλεονεκτήματος τῆς καταγωγῆς καλύτερον αὐτοὶ διὰ τῶν καλυτέρων αὐλῶν πρόκειται νὰ αὐλήσουν· κατὰ τὸν ἀνωτέρω ὅμως συλλογισμὸν ὁ κατά τι ἀγαθὸν ὑπερέχων πρέπει νὰ ὑπερέχῃ καὶ κατὰ πάντα τἆλλα, συνεπῶς δ᾽ οὕτω καὶ κατὰ τὰ ὄργανα[5]. Ἔστω ὅμως 3

μάτων· οὕτω ἡ σωματικὴ ὑπεροχὴ τοῦ βασιλέως ἔχει πρὸς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα τὴν σχέσιν τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ εὐγένεια τῆς καταγωγῆς πρὸς τοὺς αὐλοὺς εἰς τὸ ἔργον τοῦ αὐλητοῦ. Τὰ πολιτικὰ

χήν. Εἰ δὲ μήπω δῆλον τὸ λεγόμενον, ἔτι μᾶλλον αὐτὸ προ- 3
αγαγοῦσιν ἔσται φανερόν. Εἰ γὰρ εἴη τις ὑπερέχων μὲν
κατὰ τὴν αὐλητικὴν πολὺ δ' ἐλλείπων κατ' εὐγένειαν ἢ κάλ-
λος, εἰ καὶ μεῖζον ἕκαστον ἐκείνων ἀγαθόν ἐστι τῆς αὐλη-
τικῆς (λέγω δὲ τήν τ' εὐγένειαν καὶ τὸ κάλλος) καὶ κατὰ
τὴν ἀναλογίαν ὑπερέχουσι πλέον τῆς αὐλητικῆς ἢ ἐκεῖνος
κατὰ τὴν αὐλητικήν, ὅμως τούτῳ δοτέον τοὺς διαφέροντας
1283a *τῶν αὐλῶν· δεῖ γὰρ εἰς τὸ ἔργον συμβάλλεσθαι τὴν ὑπε-*
ροχὴν καὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐγενείας, συμβάλλονται δ'
οὐδέν. Ἔτι κατά γε τοῦτον τὸν λόγον πᾶν ἀγαθὸν πρὸς 4
πᾶν ἂν εἴη συμβλητόν. Εἰ γὰρ μᾶλλον[a] *τὸ τὶ μέγεθος, καὶ*
ὅλως ἂν τὸ μέγεθος ἐνάμιλλον εἴη καὶ πρὸς πλοῦτον καὶ
πρὸς ἐλευθερίαν· ὥστ' εἰ πλεῖον ὁδὶ διαφέρει κατὰ μέγε-
θος ἢ ὁδὶ κατ' ἀρετήν, καὶ πλεῖον ὑπερέχει[b] *ὅλως ἀρετῆς*
μέγεθος, εἴη ἂν συμβλητὰ πάντα· τοσόνδε γὰρ [μέγεθος][c]
εἰ κρεῖττον τοσοῦδε[d]*, τοσόνδε δῆλον ὡς ἴσον. Ἐπεὶ δὲ* 5
τοῦτ' ἀδύνατον, δῆλον ὡς καὶ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν εὐλό-

---

[a] *ἐνάμιλλον* Ingram : *καλὸν* Richards

[b] *ὑπερέχειν* <*ἐνδέχεται*> ? Susemihl <*εἰ*> *καὶ πλεῖον ὑπερέχει ὅλως ἀρετὴ μεγέθους* Bernays)

[c] [*μέγεθος*] Susemihl : *ἀγαθὸν* ? Newman

[d] *τοσοῦδε* <*πλούτου*> Richards

δικαιώματα πρέπει νὰ ἀπονέμωνται κατ' ἀναλογίαν τῶν περισσότερον συντελούντων εἰς τὴν συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας πλεονεκτημάτων. [6]) Ἡ ἀπόδοσις τοῦ συλλογισμοῦ εἰς τὴν ἀκόλουθον παράγραφον, ἥτις λόγῳ τῆς ἐκ τῆς συμπυκνώσεως στρυφνότητός της ἀναλυτικώτερον ἀποδίδεται, ὅπως συνάμα καταστῇ τὸ διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς συμπέρασμα καταφανέστερον. [7]) Ἐὰν τουτέστιν ἐπεκταθῇ, τοῦ τύπου διατηρουμένου. Ἕκαστον ἀγαθὸν ἔχει ὅλως αὐτοτελῆ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀξίαν, καὶ συνεπῶς ὁ ὑπερέχων κατά τι ἀγαθὸν κατὰ

ἐὰν τὸ παράδειγμα τοῦτο δὲν ἀρκῇ, καὶ ἕτερον, δι' οὗ σαφέστερον θὰ καταδειχθῇ τὸ ψεῦδος τοῦ συλλογισμοῦ τούτου. Ὑποτεθείσθω ὅτι ὑπάρχει τις, ὅστις ὑπερέχει μὲν ἄλλου αὐλητοῦ κατὰ τὴν αὐλητικήν, εἶναι ὅμως πολὺ κατώτερος τούτου κατὰ τὴν εὐγένειαν ἢ τὸ κάλλος, ἂν καὶ τὰ δύο ταῦτα ἀγαθά, χωριστὰ ἑκάτερον λαμβανόμενα, εἶναι ὑπέρτερα τῆς αὐλητικῆς (ἡ εὐγένεια ἐννοῶ καὶ τὸ κάλλος)· καὶ ὅτι τὰ ἀγαθὰ ταῦτα εἶναι περισσότερον κατ' ἀναλογίαν ὑπέρτερα τῆς αὐλητικῆς παρ' ὅσον ὁ ὑπερέχων αὐλητὴς εἶναι ὑπέρτερος κατὰ τὴν αὐλητικὴν τοῦ ὡραίου ἢ εὐγενοῦς συναυλητοῦ του· κατὰ τὸν ὡς ἄνω ὅμως διατυπωθέντα συλλογισμὸν εἰς τοῦτον, τὸν ἧττον δόκιμον αὐλητήν, πρέπει νὰ δοθοῦν οἱ καλύτεροι τῶν αὐλῶν· διότι συμφώνως πρὸς αὐτόν, πρέπει εἰς τὸ ἔργον τοῦ αὐλητοῦ νὰ πρέπει νὰ συνυπολογίζεται καὶ εἴ τις ἄλλη ὑπεροχή, ὡς ἡ τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐγενείας· ταῦτα ὅμως, ὡς ὅλως ἐκτὸς συγκρίσεως πρὸς τὴν αὔλησιν, δὲν συνυπολογίζονται".

4 Ἐπὶ πλέον κατὰ τὸν συλλογισμὸν τοῦτον[7], πᾶν ἀγαθὸν εἶναι δυνατὸν πρὸς πᾶν ἄλλο νὰ συγκριθῇ· οὕτω, ἐάν τις ὑπερέχῃ τοῦ ἄλλου κατὰ τὸ ὕψος τοῦ ἀναστήματος, εἶναι δυνατὸν καθόλου τὸ ὕψος τοῦ ἀναστήματος νὰ συγκριθῇ καὶ πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ κατὰ συνέπειαν, ἐὰν ὁ μὲν ὑπερέχῃ τοῦ δὲ κατὰ τὸ ἀνάστημα παρ' ὅσον ὁ δὲ ἐκείνου κατ' ἀρετὴν καὶ ἐὰν καθόλου πᾶν μέγεθος περισσότερον οἱασδήποτε ἀρετῆς ὑπερέχῃ, τότε πάντα τὰ ἀγαθὰ θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ συγκριθοῦν πρὸς ἄλληλα. Οὕτω ἐὰν μέγεθός τι εἶναι κατὰ τόσον ἀνώτερον ἄλλου ἀγαθοῦ ὡς μέγεθος, εἶναι φανερὸν ὅτι κατὰ τόσον ὑπολείπεται τὸ ἀγαθὸν τοῦτο τοῦ μεγέθους ὡς ἴσον. Ἐπειδὴ 5
ὅμως τὸ συμπέρασμα τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, ἕπεται ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν ζητημάτων ἡ διὰ πᾶσαν ἐπὶ πλέον ἀνι-

---

τοῦτο μόνον ὑπερέχει καὶ δὲν παύει νὰ εἶναι κατώτερος τοῦ ἄλλου κατὰ τὸ ἀγαθὸν καθ' ὃ ὁ ἄλλος ὑπερτερεῖ τούτου.

γως οὐ κατὰ πᾶσαν ἀνισότητ᾿ ἀμφισβητοῦσι τῶν ἀρχῶν
—εἰ γὰρ οἱ μὲν βραδεῖς οἱ δὲ ταχεῖς, οὐδὲν διὰ τοῦτο δεῖ
τοὺς μὲν πλεῖον τοὺς δ᾿ ἔλαττον ἔχειν, ἀλλ᾿ ἐν τοῖς γυμνι-
κοῖς ἀγῶσιν ἡ τούτων διαφορὰ λαμβάνει τὴν τιμήν. Ἀλλ᾿
ἐξ ὧν πόλις συνέστηκεν, ἐν τούτοις ἀναγκαῖον ποιεῖσθαι τὴν
ἀμφισβήτησιν. Διόπερ εὐλόγως ἀντιποιοῦνται τῆς τιμῆς οἱ
εὐγενεῖς καὶ ἐλεύθεροι καὶ πλούσιοι. Δεῖ γὰρ ἐλευθέρους τ᾿
εἶναι καὶ τίμημα φέροντας, οὐ γὰρ ἂν εἴη πόλις ἐξ ἀπό-
ρων πάντων, ὥσπερ οὐδ᾿ ἐκ δούλων. Ἀλλὰ μὴν εἰ δεῖ 6
τούτων, δῆλον ὅτι καὶ δικαιοσύνης καὶ τῆς πολιτικῆς [a]
ἀρετῆς, οὐδὲ γὰρ ἄνευ τούτων οἰκεῖσθαι πόλιν δυνατόν·
πλὴν ἄνευ μὲν τῶν προτέρων ἀδύνατον εἶναι πόλιν, ἄνευ
δὲ τούτων οἰκεῖσθαι καλῶς.

13. Πρὸς μὲν οὖν τὸ πόλιν εἶναι δόξειεν ἂν ἢ πάντα ἢ
ἔνιά γε τούτων ὀρθῶς ἀμφισβητεῖν, πρὸς μέντοι ζωὴν ἀγα-
θὴν ἡ παιδεία καὶ ἡ ἀρετὴ μάλιστα δικαίως ἂν ἀμφισβη-
τοίησαν, καθάπερ εἴρηται καὶ πρότερον. Ἐπεὶ δ᾿ οὔτε πάν- 7
των ἴσον ἔχειν [b] δεῖ τοὺς ἴσους ἕν τι μόνον ὄντας οὔτε ἄνι-
σον τοὺς ἀνίσους καθ᾿ ἕν, ἀνάγκη πάσας εἶναι τὰς τοιαύτας
πολιτείας παρεκβάσεις. Εἴρηται μὲν οὖν καὶ πρότερον ὅτι
διαμφισβητοῦσι τρόπον τινὰ δικαίως πάντες, ἁπλῶς δ᾿ οὐ
πάντες δικαίως, οἱ πλούσιοι μὲν ὅτι πλεῖον μέτεστι τῆς χώ-
ρας αὐτοῖς, ἡ δὲ χώρα κοινόν, ἔτι [c] πρὸς τὰ συμβόλαια πι-
στοὶ μᾶλλον ὡς ἐπὶ τὸ πλέον, οἱ δ᾿ ἐλεύθεροι καὶ εὐγενεῖς

---

[a] πολεμικῆς πλεῖστα χ'/φα

[b] <μετ>έχειν Wallies

[c] ἔτι <ὡς> ? ἐκδότ.

σότητα διεκδίκησις τῶν πολιτικῶν ἀξιωμάτων δὲν στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου· ἐὰν π. χ. οἱ μὲν εἶναι βραδεῖς, οἱ δὲ ταχεῖς, οὐδόλως διὰ τὸ ἄνισον τοῦτο πλεονέκτημα ἢ μειονέκτημα πρέπει οἱ μὲν νὰ ἔχουν περισσότερα, οἱ δὲ ὀλιγώτερα δικαιώματα ἐπὶ τῶν πολιτικῶν ἀξιωμάτων· ἡ τοιαύτη διαφορὰ μόνον εἰς τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας ἐκτιμᾶται· συνεπῶς ἐξάγομεν τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ διεκδίκησις τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ πρέπει κατ᾽ ἀνάγκην νὰ στηρίζηται ἐπὶ διαφορᾶς χαρακτηριζομένης ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν στοιχείων τῆς πόλεως. Ἐκ τούτου καὶ κατὰ λογικὴν ἀνάγκην ἀντιποιοῦνται τῶν πολιτικῶν ἀξιωμάτων οἱ εὐγενεῖς, οἱ ἐλεύθεροι καὶ οἱ πλούσιοι· διότι κατ᾽ ἀνάγκην ὑπάρχουν ἐν τῇ πόλει πολῖται καὶ ἐλεύθεροι καὶ εἰσοδήματα ἔχοντες, ἐφ᾽ ὅσον ἀδύνατον εἶναι νὰ ὑπάρχῃ πόλις καθ᾽ ὁλοκληρίαν ἐξ ἀπόρων συγκειμένη, ὅπως οὐδ᾽ ἐκ δούλων. Ἀλλ᾽ ἐὰν οὗτοι ἀποτελοῦν ἀπαραί- 6
τητα συστατικὰ στοιχεῖα τῆς πόλεως, ἐξ ἴσου ἀπαραίτητα εἶναι καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ πολεμικὴ ἀρετή. Διότι οὐδ᾽ ἄνευ τούτων εἶναι δυνατὸν νὰ κατοικῆται πόλις· μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι ἄνευ μὲν τῶν πρώτων ἀδύνατον εἶναι νὰ ὑπάρχῃ πόλις, ἄνευ δὲ τῶν τελευταίων νὰ κατοικῆται καλῶς. **(13)** Οὕτω, ὡς πρὸς τὴν ὕπαρξιν μὲν τῆς πόλεως ἢ πάντα ἢ μερικὰ τοὐλάχιστον ἐκ τῶν στοιχείων τούτων δύνανται ὀρθῶς νὰ διεκδικήσουν τὴν ἀναγνώρισίν των ὡς συντελεστικῶν στοιχείων, ὡς πρὸς τὴν ἀγαθὴν ὅμως καὶ εὐδαίμονα ζωὴν ἡ παιδεία καὶ ἡ ἀρετὴ τὰ μάλιστα δικαίως θὰ ἠδύναντο νὰ διεκδικήσουν τὰ δικαιώματά των, καθὼς καὶ πρότερον ἐλέχθη. Ἐπειδὴ δέ, οὔτε οἱ ἴσοι μὲν πρὸς 7
ἀλλήλους ἀλλ᾽ ἑνιαῖον σύνολον ἀποτελοῦντες πρέπει νὰ μετέχουν ἐξ ἴσου πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν πολιτικῶν ἀξιωμάτων, οὔτε πάλιν ἀνίσως οἱ ἄνισοι καθ᾽ ἓν μόνον ἀγαθόν, κατ᾽ ἀνάγκην ὅπου τοιοῦτόν τι συμβαίνει, τὸ πολίτευμα εἶναι παρεκβατικόν. Ὡς δὲ καὶ ἐλέχθη, πάντες οἱ διεκδικοῦντες τὰ ἀξιώματα τῆς πόλεως, ἀπὸ μιᾶς μὲν ἀπόψεως δικαίως διεκδικοῦν ταῦτα, ἀπολύτως ὅμως οὐχὶ δικαίως· οὕτω οἱ μὲν πλούσιοι θεωροῦν τὰς αὐτῶν ἀξιώσεις δικαίας, ἐπειδὴ εἰς αὐτοὺς ἀνήκει τὸ περισσότερον μέρος τῆς χώρας· ἡ δὲ χώρα εἶναι κοινὸν ἀγαθόν· ἐπὶ πλέον δὲ καὶ διότι αὐτοὶ εἰς τὰς δοσοληψίας των εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀξιοπιστότεροι τῶν ἄλλων. Ἐπὶ ἀναλόγων ἀφ᾽ ἑτέρου ἐπιχειρημάτων οἱ ἐλεύθεροι καὶ εὐγενεῖς στηριζόμενοι διεκδικοῦν

ὡς ἐγγὺς ἀλλήλων (πολῖται γὰρ μᾶλλον οἱ γενναιότεροι τῶν
ἀγεννῶν, ἡ δ' εὐγένεια παρ' ἑκάστοις οἴκοι τίμιος), ἔτι
διότι βελτίους εἰκὸς τοὺς ἐκ βελτιόνων, εὐγένεια γάρ ἐστιν
ἀρετὴ γένους· ὁμοίως δὲ[a] φήσομεν δικαίως καὶ τὴν ἀρετὴν 8
ἀμφισβητεῖν, κοινωνικὴν γὰρ ἀρετὴν εἶναί φαμεν τὴν δικαι-
οσύνην, ᾗ πάσας ἀναγκαῖον ἀκολουθεῖν τὰς ἄλλας· ἀλλὰ
μὴν καὶ οἱ πλείους πρὸς τοὺς ἐλάττους, καὶ γὰρ κρείττους
καὶ πλουσιώτεροι καὶ βελτίους εἰσὶν ὡς λαμβανομένων τῶν
1283b πλειόνων πρὸς τοὺς ἐλάττους. Ἆρ' οὖν εἰ πάντες εἶεν ἐν μιᾷ
πόλει, λέγω δ' οἷον οἵ τ' ἀγαθοὶ καὶ οἱ πλούσιοι καὶ εὐγε-
νεῖς, ἔτι δὲ πλῆθος ἄλλο τι πολιτικόν, πότερον ἀμφισβήτη-
σις ἔσται τίνας ἄρχειν δεῖ ἢ οὐκ ἔσται; Καθ' ἑκάστην μὲν 9
οὖν πολιτείαν τῶν εἰρημένων ἀναμφισβήτητος ἡ κρίσις τί-
νας ἄρχειν δεῖ (τοῖς γὰρ κυρίοις διαφέρουσιν ἀλλήλων, οἷον
ἡ μὲν τῷ διὰ πλουσίων ἡ δὲ τῷ διὰ τῶν σπουδαίων ἀν-
δρῶν εἶναι, καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστη τὸν αὐτὸν τρόπον)· ἀλλ'
ὅμως σκοποῦμεν, ὅταν περὶ τὸν αὐτὸν ταῦθ' ὑπάρχῃ χρό-
νον, πῶς διοριστέον. Εἰ δὴ τὸν ἀριθμὸν εἶεν ὀλίγοι πάμ- 10
παν οἱ τὴν ἀρετὴν ἔχοντες, τίνα δεῖ διελεῖν τὸν τρόπον; Ἢ
τὸ ὀλίγοι πρὸς τὸ ἔργον δεῖ σκοπεῖν εἰ δυνατοὶ διοικεῖν τὴν
πόλιν ἢ τοσοῦτοι τὸ πλῆθος ὥστ' εἶναι πόλιν ἐξ αὐτῶν; Ἔστι
δὲ ἀπορία τις πρὸς ἅπαντας τοὺς διαμφισβητοῦντας περὶ
τῶν πολιτικῶν τιμῶν. Δόξαιεν γὰρ ἂν[b] οὐδὲν λέγειν δίκαιον
οἱ διὰ τὸν πλοῦτον ἀξιοῦντες ἄρχειν, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ κατὰ
γένος· δῆλον γὰρ ὡς εἴ τις πάλιν εἷς πλουσιώτερος ἁπάν-

---

[a] δ Γ: δὴ χ'/φα
[b] γὰρ ἂν Κοραῆς: γὰρ χ'/φα

ἐν τῇ πόλει κυριαρχίαν· διότι οἱ ἐξ ἐπιφανεστέρων γενῶν καταγόμενοι εἶναι πολῖται ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐξ ἀφανῶν γενῶν καταγομένους, καὶ παρ' ἑκάστῃ πόλει ἐξαιρετικὴ τιμὴ ἀπονέμεται εἰς τοὺς οἴκους τῶν εὐγενῶν· στηρίζουν δὲ οὗτοι τὰς διεκδικήσεις των καὶ ἐπὶ τῆς εὐλόγου πίστεως ὅτι καλύτεροι εἶναι οἱ ἐκ τῶν καλυτέρων γονέων γεννηθέντες· διότι «εὐγένεια» εἶναι ἀρετὴ γένους. Καθ' ὅμοιον 8
λοιπὸν τρόπον σκεπτόμενοι θὰ εἴπωμεν, ὅτι καὶ ἡ ἀρετὴ δικαίως διεκδικεῖ δικαιώματα ἐν τῇ πόλει· διότι παραδεχόμεθα ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι κοινωνικὴ ἀρετή, τὴν ὁποίαν πᾶσαι αἱ ἄλλαι ὀφείλουν νὰ ἀκολουθοῦν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ οἱ πλείονες δικαίως δύνανται νὰ διεκδικοῦν ἔναντι τῶν ὀλιγωτέρων τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν· διότι καὶ οὗτοι ἐν συνόλῳ καὶ ἰσχυρότεροι καὶ πλουσιώτεροι καὶ καλύτεροι τῶν ὀλιγωτέρων εἶναι. Ἀλλ' ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω τάξεις ὑπάρχουν ἐν μιᾷ πόλει, ἔγκριτοι, πλούσιοι, εὐγενεῖς καὶ ἄλλο πλῆθος πολιτῶν, ἆρά γε θὰ διαμφισβητῆται καὶ πάλιν τίνες πρέπει νὰ κατέχουν τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν, ἢ οὐδεμία ἐπὶ τούτου διαφωνία θὰ ὑπάρχῃ πλέον;
Ἀναντίρρητος θὰ ἦτο κατ' ἀρχὴν ἡ κρίσις ἐὰν ἐλέγο- 9
μεν ὅτι ἄρχοντες πρέπει νὰ εἶναι ἐν ἑκάστῳ πολιτεύματι ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων τὸ κύριον πλεονέκτημα ἐπικρατεῖ· διότι τὰ πολιτεύματα διαφέρουσιν ἀλλήλων· οὕτω εἰς τοῦτο μὲν ἄρχουν οἱ πλούσιοι, εἰς ἐκεῖνο οἱ σπουδαῖοι ἄνδρες καὶ ὁμοίως ἄλλοι εἰς ἕκαστον ἄλλο Ἀλλ' ἐὰν αἱ ἀνωτέρω τάξεις ὑπάρχουν ταυτοχρόνως ἔν τινι πόλει, ὁποία πολιτικὴ
δύναμις ἀνήκει εἰς ἑκάστην ἐξ αὐτῶν; Οὕτω, ἐὰν οἱ ἔχον- 10
τες τὴν ἀρετὴν σπουδαῖοι πολῖται εἶναι κατ' ἀριθμὸν πάρα πολὺ ὀλίγοι, κατὰ τίνα τρόπον θὰ μοιρασθῇ καλῶς μεταξὺ τούτων τῶν τόσον ὀλίγων ἡ κυρίαρχος ἐξουσία; Ἢ τὸ "ὀλίγοι" δέον νὰ κριθῇ ἐν σχέσει πρὸς τὸ πολιτικὸν ἔργον, ἐὰν δηλαδὴ καίτοι ὀλίγοι ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ διοικῶσι καλῶς; Ἢ ὑπὸ τὸ "ὀλίγοι" δέον νὰ ἐννοήσωμεν τόσοι κατ' ἀριθμόν, ὥστε νὰ ἐξαρκοῦν εἰς πάσας τὰς ἀνάγκας εὐνομουμένης πόλεως; Ἐπὶ πλέον ὅμως ἐγείρεται καὶ μία ἄλλη ἀπορία κατὰ πάντων ἐκείνων, οἵτινες ἐπὶ τῆς οἰκείας ἕκαστοι ὑπεροχῆς στηριζόμενοι διεκδικοῦν τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα· ὅτι τουτέστιν οὐδὲν κατ' οὐσίαν δίκαιον ἐπικαλοῦνται οἱ ἕνεκα τοῦ πλούτου των ἀξιοῦντες νὰ εἶναι διαρκῶς ἄρχοντες· καὶ ὁμοία κατόπιν κατὰ τῶν εὐγενῶν. Διότι ἐὰν εἷς ἐκ τῶν πρώτων εἶναι πλουσιώτερος ὅλων ὁμοῦ τῶν

των ἐστί, δηλονότι κατὰ τὸ αὐτὸ δίκαιον τοῦτον ἄρχειν
τὸν ἕνα ἁπάντων δεήσει, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν εὐγενείᾳ δια-
φέροντα τῶν ἀμφισβητούντων δι' ἐλευθερίαν. Ταὐτὸ δὲ τοῦτ' 1
ἴσως συμβήσεται καὶ περὶ τὰς ἀριστοκρατίας ἐπὶ τῆς ἀρετῆς·
εἰ γάρ τις εἷς ἀμείνων ἀνὴρ εἴη τῶν ἄλλων τῶν ἐν τῷ πο-
λιτεύματι σπουδαίων ὄντων, τοῦτον εἶναι δεῖ κύριον κατὰ
ταὐτὸ δίκαιον. Οὐκοῦν εἰ καὶ τὸ πλῆθος εἶναί γε δεῖ κύριον
διότι κρείττους εἰσὶ τῶν ὀλίγων, κἂν εἷς ἢ πλείους μὲν τοῦ ἑνὸς
ἐλάττους δὲ τῶν πολλῶν κρείττους ὦσι τῶν ἄλλων, τούτους
ἂν δέοι κυρίους εἶναι μᾶλλον ἢ τὸ πλῆθος. Πάντα δὴ ταῦτ' 1
ἔοικε φανερὸν ποιεῖν ὅτι τούτων τῶν ὅρων οὐδεὶς ὀρθός
ἐστι καθ' ὃν [a] ἀξιοῦσιν αὐτοὶ μὲν ἄρχειν τοὺς δ' ἄλλους ὑπὸ
σφῶν ἄρχεσθαι πάντας. Καὶ γὰρ δὴ καὶ πρὸς τοὺς κατ' ἀ-
ρετὴν ἀξιοῦντας κυρίους εἶναι τοῦ πολιτεύματος, ὁμοίως δὲ
καὶ τοὺς κατὰ πλοῦτον, ἔχοιεν ἂν λέγειν τὰ πλήθη λόγον
τινὰ δίκαιον· οὐδὲν γὰρ κωλύει ποτὲ τὸ πλῆθος εἶναι βέλ-
τιον τῶν ὀλίγων καὶ πλουσιώτερον, οὐχ ὡς καθ' ἕκαστον
ἀλλ' ὡς ἀθρόους. Διὸ καὶ πρὸς τὴν ἀπορίαν ἣν ζητοῦσι καὶ 13
προβάλλουσί τινες ἐνδέχεται τοῦτον τὸν τρόπον ἀπαντᾶν
(ἀποροῦσι γάρ τινες πότερον τῷ νομοθέτῃ νομοθετητέον,
βουλομένῳ τίθεσθαι τοὺς ὀρθοτάτους νόμους, πρὸς τὸ τῶν
βελτιόνων συμφέρον ἢ πρὸς τὸ τῶν πλειόνων) ὅταν συμβαί-
νῃ τὸ λεχθέν. Τὸ δ' ὀρθὸν ληπτέον ἴσως, τὸ δ' ἴσως ὀρθὸν
πρὸς τὸ τῆς πόλεως ὅλης συμφέρον καὶ πρὸς τὸ κοινὸν τὸ
τῶν πολιτῶν· πολίτης δὲ κοινῇ μὲν ὁ μετέχων τοῦ ἄρχειν

---

[a] οὕς ? ἐκδ.

ἄλλων, ὁ εἷς αὐτὸς προφανῶς κατὰ τὸ αὐτὸ δίκαιον θὰ δικαιοῦται νὰ κυβερνᾷ ὅλους ὁμοῦ τοὺς ἄλλους. Ὁμοίως καὶ ὁ κατὰ τὴν εὐγένειαν ὑπερέχων θὰ δικαιοῦται νὰ κυβερνᾷ πάντας τοὺς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἐλευθέρου πολίτου διεκδικοῦντας τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα.

Εἰς τὸ αὐτὸ καταλήγομεν ὁμοίως συλλογιζόμενοι καὶ ἐπὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν πολιτευμάτων τῶν βασιζομένων ἐπὶ τῆς ἀρετῆς τῶν πολιτῶν· διότι ἐὰν εἷς οἱοσδήποτε ὑπερέχῃ κατὰ τὴν ἀρετὴν τῶν ἄλλων, ὅσοι ἐν τῷ πολιτεύματι τούτῳ εἶναι σπουδαῖοι, κατὰ τὸ αὐτὸ δίκαιον οὗτος πρέπει νὰ κυβερνᾷ πάντας. Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ δίκαιον ἐφαρμόζεται καὶ προκειμένου περὶ τοῦ πλήθους, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι αὐτὸ ἔχει δικαίωμα εἰς τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν, διότι, καθ' ἃ ἐλέχθη, οἱ πολλοὶ εἶναι καλύτεροι τῶν ὀλίγων. Οὕτω, ἐὰν εἷς ἢ πλείονες μὲν τοῦ ἑνός, ὀλιγώτεροι ὅμως τῶν πολλῶν εἶναι καλύτεροι τῶν ἄλλων, αὐτοὶ περισσότερον παρὰ τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν ἔχουν δικαίωμα εἰς τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν τῆς πόλεως. Ἐκ τούτων λοιπὸν συνάγεται, ὅτι 11

12 οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅρων τοῦ δικαίου εἶναι ὀρθός, ἐφ' ἑκάστου τῶν ὁποίων στηρίζοντες ἕκαστοι τὰ δικαιώματά των ἀξιοῦν αὐτοὶ μὲν νὰ ἄρχουν, πάντες δὲ οἱ ἄλλοι νὰ ἄρχωνται. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἀξίωσις εἶναι ἥκιστα ὀρθή· διότι τόσον πρὸς τοὺς διεκδικοῦντας τὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως ἕνεκα τῆς ἀρετῆς των, ὅσον καὶ πρὸς τοὺς ἕνεκα τοῦ πλούτου των τὰ αὐτὰ ἀξιοῦντας, δύνανται αἱ πλειονότητες νὰ ἀντιτάσσουν τὸ ἑξῆς: ὅτι οὐδὲν ἀποκλείει τὸ νὰ εἶναι οἱ πολυαριθμότεροι πολῖται καλύτεροι τῶν ὀλίγων, οὐχὶ κατ' ἄτομον, ἀλλ' ὡς σύνολον.

13 Συνεπῶς ὁμοίως δέον νὰ ἀπαντήσωμεν καὶ πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐρώτησιν, τὴν παρά τινων ἀπορούντων προβαλλομένην, οἵτινες ἐρωτοῦν ἐὰν ὁ προτιθέμενος νὰ θεσπίσῃ τοὺς ὀρθοτάτους τῶν συντακτικῶν νόμων νομοθέτης πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν καλυτέρων πολιτῶν ἢ πρὸς τὸ τῶν πλειόνων, ὅταν οὗτοι ὡς σύνολον λαμβανόμενοι εἶναι καλύτεροι τῶν ἄλλων. Ὑπὸ τὸ "ὀρθὸν" ὅμως δέον νὰ ἐξυπακούηται καὶ τὸ "κατὰ τὸ ἴσον"· τὸ δὲ "κατὰ τὸ ὀρθὸν" ἴσον πολίτευμα ἀποβλέπει πρὸς τὸ συμφέρον καὶ ὁλοκλήρου τῆς πόλεως καὶ πρὸς τὸ κοινὸν τῶν πολιτῶν. Πολίτης δὲ γενικῶς μὲν καλεῖται ὁ ἔχων καὶ ἀσκῶν τὸ δι-

1284a καὶ ἄρχεσθαί ἐστι, καθ' ἑκάστην δὲ πολιτείαν ἕτερος, πρὸς
δὲ τὴν ἀρίστην ὁ δυνάμενος καὶ προαιρούμενος ἄρχεσθαι
καὶ ἄρχειν πρὸς τὸν βίον τὸν κατ' ἀρετήν.

13b Εἰ δέ τίς ἐστιν εἷς τοσοῦτον διαφέρων κατ' ἀρετῆς VII
ὑπερβολήν, ἢ πλείους μὲν ἑνὸς μὴ μέντοι δυνατοὶ πλήρωμα
παρασχέσθαι πόλεως, ὥστε μὴ συμβλητὴν εἶναι τὴν τῶν
ἄλλων ἀρετὴν πάντων μηδὲ τὴν δύναμιν αὐτῶν τὴν πολιτι-
κὴν πρὸς τὴν ἐκείνων εἰ πλείους, εἰ δ' εἷς τὴν ἐκείνου μό-
νον, οὐκέτι θετέον τούτους μέρος πόλεως· ἀδικήσονται γὰρ
ἀξιούμενοι τῶν ἴσων, ἄνισοι τοσοῦτον κατ' ἀρετὴν ὄντες καὶ
τὴν πολιτικὴν δύναμιν ὥσπερ γὰρ θεὸν ἐν ἀνθρώποις εἰ-
κὸς εἶναι τὸν τοιοῦτον. Ὅθεν δῆλον ὅτι καὶ τὴν νομοθε- 2
σίαν ἀναγκαῖον εἶναι περὶ τοὺς ἴσους καὶ τῷ γένει καὶ τῇ
δυνάμει, κατὰ δὲ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος, αὐτοὶ γάρ
εἰσι νόμος· καὶ γὰρ γελοῖος ἂν εἴη νομοθετεῖν τις πειρώ-
μενος κατ' αὐτῶν· λέγοιεν γὰρ ἂν ἴσως ἅπερ Ἀντισθένης
ἔφη τοὺς λέοντας δημηγορούντων τῶν δασυπόδων καὶ τὸ
ἴσον ἀξιούντων πάντας ἔχειν. Διὸ καὶ τίθενται τὸν ὀστρακι-
σμὸν αἱ δημοκρατούμεναι πόλεις διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν·
αὗται γὰρ δὴ δοκοῦσι διώκειν τὴν ἰσότητα μάλιστα πάντων
ὥστε τοὺς δοκοῦντας ὑπερέχειν δυνάμει διὰ πλοῦτον ἢ πο-
λυφιλίαν ἤ τινα ἄλλην πολιτικὴν ἰσχὺν ὠστράκιζον καὶ με-
θίστασαν ἐκ τῆς πόλεως χρόνους ὡρισμένους. Μυθολογεῖται 3
δὲ καὶ τοὺς Ἀργοναύτας τὸν Ἡρακλέα καταλιπεῖν διὰ τοι-

ΚΕΦ. VIII (Ποία εἶναι ἐντὸς τῶν πολιτῶν ἡ θέσις τοῦ ἐπὶ πολιτικῇ ἀρετῇ καὶ μεγαλοφυΐᾳ πάντων ὁμοῦ τῶν ἄλλων ὑπερέχοντος πολίτου· θέσις καὶ λύσις).

καίωμα τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι, καθ' ἕκαστον ὅμως πολίτευμα δὲν λαμβάνεται ὑπὸ τὴν αὐτήν, ἀλλ' ὑπὸ διάφορον ἔννοιαν· κατὰ δὲ τὸ ἄριστον ἐν τέλει πολίτευμα πολίτης εἶναι ὁ δυνάμει ἔχων τὴν ἱκανότητα καὶ ἐξ οἰκείας διαθέσεως προτιθέμενος νὰ ἄρχηται καὶ νὰ ἄρχῃ ἀποβλέπων πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον.

13b ΚΕΦ VIII. Ἂς ὑποθέσωμεν ὅμως ὅτι ὑπάρχει 1
ἔν τινι πόλει πολίτης τις ὑπερέχων ὑπερβολικὰ
κατ' ἀρετὴν ἢ πλείονες μὲν τοῦ ἑνὸς ἀνεπαρκεῖς ὅμως κατ'
ἀριθμὸν ὅπως καταλάβουν πάσας τὰς διὰ τοῦ πολιτεύματος
καθιερωμένας θέσεις ἀρχόντων, ἐπὶ πλέον δὲ ὅτι ἡ διαφορὰ
τῆς ἀρετῆς τῶν τοιούτων εἶναι τόση, ὥστε, εἴτε πλείονες
τοῦ ἑνὸς εἶναι αὐτοί, εἴτε εἷς μόνος, νὰ ὑπερέχῃ ἀσυγκρίτως
ὅλων ὁμοῦ τῶν ἄλλων κατὰ τὴν ἀρετὴν καὶ κατὰ τὴν
πολιτικὴν ἐπιστήμην καὶ ἱκανότητα·—ἐὰν λοιπὸν ὑπάρχουν
τοιοῦτοι, οὐδόλως ὀφείλομεν νὰ θεωρήσωμεν αὐτοὺς
ὡς ἀποτελοῦντας μέρος πόλεως ἴσα δικαιώματα ἔχοντας
μὲ τὰ ἄλλα αὐτῆς μέρη, ἐπειδὴ τότε αὐτοὶ θὰ εἶναι οἱ
ἀδικούμενοι, ἐὰν κρίνωνται ὡς ἄξιοι τῶν ἴσων μὲ τοὺς ἄλλους,
ἐνῷ τόσον πολὺ ἄνισοι ἐν συγκρίσει πρὸς αὐτοὺς εἶναι
κατὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν πολιτικὴν μεγαλοφυΐαν· διότι
πᾶς τοιοῦτος προφανὲς εἶναι ὅτι εἶναι ἀνάλογος πρὸς θεὸν
ἀπέναντι τῶν ἀνθρώπων. Συνεπῶς προφανὲς εἶναι ὅτι καὶ 2
ἡ νομοθεσία πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ ἀποβλέπῃ μόνον εἰς
τοὺς κατὰ τὸ γένος καὶ τὴν πολιτικὴν δύναμιν ἴσους,
ἐπειδὴ κατὰ τῶν τοιούτων τῶν καθ' ὑπερβολὴν ὑπερεχόντων
ἀνδρῶν δὲν ἰσχύει νόμος· διότι αὐτοὶ εἶναι νόμος. Καὶ
πράγματι γελοῖος θὰ ἦτο ἐκεῖνος ὅστις θὰ ἀπεπειρᾶτο νὰ
νομοθετῇ κατ' αὐτῶν· διότι εἰς τὸν τοιοῦτον νομοθέτην θὰ
ἔδιδον οὗτοι τὴν ἀπάντησιν τὴν ὁποίαν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀντισθένης,
ἔδωσαν οἱ λέοντες πρὸς τοὺς λαγωοὺς δημηγοροῦντας
καὶ ἀξιοῦντας ἴσα νὰ ἔχουν πάντες δικαιώματα. Διὰ
τὴν αὐτὴν δὲ αἰτίαν καὶ τὸν ὀστρακισμὸν θεσπίζουν αἱ δημοκρατούμεναι
πόλεις, ἐπειδὴ αὗται ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας
θεωροῦνται ὡς κατ' ἐξοχὴν ἐπιδιώκουσαι τὴν ἰσότητα.
Οὕτω ἐξωστράκιζον ἐκ τῆς πόλεως ἐπὶ ὡρισμένον χρόνον
ὅσους ἔβλεπον ὑπερέχοντας τῶν ἄλλων κατὰ τὴν πολιτικὴν
δύναμιν, εἴτε διότι ἦσαν πλούσιοι, εἴτε διότι εἶχον
πολλοὺς κομματικοὺς φίλους, εἴτε διότι ἐξ ἄλλου τινὸς λόγου
ἦσαν πολιτικῶς ἰσχυροί. Διὰ τοιαύτην δὲ αἰτίαν μυθο- 3
λογεῖται ὅτι καὶ οἱ Ἀργοναῦται ἐγκατέλειψαν τὸν Ἡρακλέα,
διότι ὡς κατὰ πολὺ ὑπερέχοντα τῶν ἄλλων συμπλω-

αὐτὴν αἰτίαν· οὐ γὰρ ἐθέλειν αὐτὸν ἄγειν τὴν Ἀργὼ μετὰ τῶν ἄλλων ὡς ὑπερβάλλοντα πολὺ τῶν πλωτήρων. Διὸ καὶ τοὺς ψέγοντας τὴν τυραννίδα καὶ τὴν Περιάνδρου Θρασυβούλῳ συμβουλίαν οὐχ ἁπλῶς οἰητέον ὀρθῶς ἐπιτιμᾶν (φασὶ γὰρ τὸν Περίανδρον εἰπεῖν μὲν οὐδὲν πρὸς τὸν πεμφθέντα κήρυκα περὶ τῆς συμβουλίας, ἀφαιροῦντα δὲ τοὺς ὑπερέχοντας τῶν σταχύων ὁμαλῦναι τὴν ἄρουραν· ὅθεν ἀγνοοῦντος μὲν τοῦ κήρυκος τοῦ γινομένου τὴν αἰτίαν, ἀπαγγείλαντος δὲ τὸ συμπεσόν, συννοῆσαι τὸν Θρασύβουλον ὅτι δεῖ τοὺς ὑπερέχοντας ἄνδρας ἀναιρεῖν)· τοῦτο γὰρ οὐ μόνον συμφέρει 4 τοῖς τυράννοις οὐδὲ μόνον οἱ τύραννοι ποιοῦσιν, ἀλλ' ὁμοίως ἔχει καὶ περὶ τὰς ὀλιγαρχίας καὶ τὰς δημοκρατίας· ὁ γὰρ ὀστρακισμὸς τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν τρόπον τινὰ τῷ κολούειν τοὺς ὑπερέχοντας καὶ φυγαδεύειν· τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τὰς πόλεις καὶ τὰ ἔθνη ποιοῦσιν οἱ κύριοι τῆς δυνάμεως, οἷον Ἀθηναῖοι μὲν περὶ Σαμίους καὶ Χίους καὶ Λεσβίους (ἐπεὶ γὰρ θᾶττον ἐγκρατῶς ἔσχον τὴν ἀρχήν, ἐταπείνωσαν αὐτοὺς παρὰ τὰς συνθήκας), ὁ δὲ Περσῶν βασιλεὺς Μήδους καὶ Βαβυλωνίους καὶ τῶν ἄλλων τοὺς πεφρονηματισμένους διὰ τὸ γενέσθαι ποτ' ἐπ' ἀρχῆς ἐπέκοπτε πολλάκις. Τὸ δὲ πρόβλημα καθόλου περὶ πάσας ἐστὶ τὰς πολι- 5 τείας, καὶ τὰς ὀρθάς· αἱ μὲν γὰρ παρεκβεβηκυῖαι πρὸς τὸ ἴδιον ἀποσκοποῦσαι τοῦτο δρῶσιν, οὐ μὴν ἀλλὰ περὶ τὰς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ἐπισκοπούσας τὸν αὐτὸν ἔχει τρόπον. Δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν· οὔτε γὰρ γραφεὺς ἐάσειεν ἂν τὸν ὑπερβάλλοντα πόδα τῆς συμμετρίας ἔχειν τὸ ζῷον, οὐδ' εἰ διαφέροι τὸ κάλλος, οὔτε ναυπηγὸς πρύμναν ἢ τῶν ἄλλων τι μορίων τῶν τῆς νεώς, οὐδὲ δὴ

τήρων ἠρνεῖτο ἡ Ἀργὼ νὰ τὸν μεταφέρῃ μετὰ τῶν ἄλλων. Συνεπῶς ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἐπίκρισις τῶν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἐνεργείᾳ κατακρινόντων τὸ τυραννικὸν πολίτευμα καὶ μάλιστα τὴν δοθεῖσαν συμβουλὴν ὑπὸ τοῦ Περιάνδρου εἰς τὸν Θρασύβουλον. Λέγεται δηλαδὴ ὅτι πρὸς τὸν ἀποσταλέντα παρὰ τοῦ Θρασυβούλου πρεσβευτὴν ὅπως ζητήσῃ συμβουλὴν περὶ τοῦ τρόπου τῆς διοικήσεως τῶν πολιτῶν πρὸς διατήρησιν τοῦ τυραννικοῦ ἀξιώματος, ὁ Περίανδρος ρητὴν μὲν ἀπάντησιν οὐδεμίαν ἔδωσε, ὁδηγήσας ὅμως αὐτὸν εἰς ἐσπαρμένον ἀγρὸν ἰσοπέδωνε τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ σπαρτοῦ ἀποκόπτων τὰς κορυφὰς τῶν ὑπερεχόντων σταχύων. Ὅθεν, ἀγνοοῦντος μὲν τοῦ πρεσβευτοῦ τὸν λόγον τοῦ γενομένου, ἀναγγείλαντος ὅμως τὸ συμβάν, συνεπέρανεν ὁ Θρασύβουλος ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης πράξεως ὁ Περίανδρος ὑπεδείκνυεν εἰς αὐτὸν ὅτι πρέπει νὰ φονεύῃ τοὺς ὑπερέχοντας ὑπηκόους του. Τοῦτο λοιπὸν τὸ μέτρον 4
ὄχι μόνον εἰς τοὺς τυράννους συμφέρει, οὐδὲ μόνον οἱ τύραννοι μεταχειρίζονται τοῦτο, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ὀλιγαρχικὰ καὶ δημοκρατικὰ πολιτεύματα ἐπικρατεῖ ὡς μέσον ἀμύνης· διότι ὁ ὀστρακισμὸς τὴν αὐτὴν δύναμιν ἔχει, περικόπτων τρόπον τινὰ καὶ φυγαδεύων τοὺς ὑπερέχοντας. Τὸ αὐτὸ δὲ μέσον μετέρχονται καὶ κατὰ τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐθνῶν οἱ καθιστάμενοι κυρίαρχοι τῆς πολεμικῆς δυνάμεως τούτων· οἷον οἱ μὲν Ἀθηναῖοι κατὰ τῶν Σαμίων καὶ Χίων καὶ τῶν Λεσβίων, τοὺς ὁποίους, εὐθὺς ὡς ἰσχυροποιηθέντες ἐξησφάλισαν τὴν ἡγεμονίαν, ἐταπείνωσαν παρὰ τὰς συνθήκας· δι᾽ ὁμοίας δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν μεθόδου ἐκωλόβωσε τὴν δύναμιν τῶν Μήδων καὶ τῶν Βαβυλωνίων καὶ πάντων τῶν ἄλλων, ὅσοι ἦσαν ἔμπλεοι γενναίου φρονήματος, ἐπειδὴ ὑπῆρξάν ποτε καὶ αὐτοὶ ἡγεμόνες. Τὸ μέτρον 5
τοῦτο τῆς ἀμύνης εἰς πάντα, καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ ὀρθὰ πολιτεύματα, εἶναι ἐν χρήσει· καὶ τὰ μὲν παρεκβατικὰ χρησιμοποιοῦν τοῦτο πρὸς τὸ ἴδιον τῶν κρατούντων συμφέρον, τὸ αὐτὸ ὅμως συμβαίνει καὶ εἰς τὰ πολιτεύματα, τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι τὸ κοινὸν ἀγαθόν. Σαφῆ δὲ ἀπόδειξιν τούτου παρέχει ἐκτὸς ἄλλων καὶ τὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν· διότι οὔτε ζωγράφος παρὰ τοὺς κανόνας τῆς συμμετρίας πειρᾶται νὰ ζωγραφίσῃ εἰκόνα ζῶντος ἀνθρώπου ἔχοντος μέλος τι τοῦ σώματος καθ᾽ ὑπερβολὴν μέγα, ἔστω καὶ ἂν τοῦτο εἶναι ἐξαιρετικῶς ὡραῖον, οὔτε ναυπηγὸς νὰ ναυπηγῇ ἀσύμμετρον τὴν πρύμναν ἢ

χοροδιδάσκαλος τὸν μεῖζον καὶ κάλλιον τοῦ παντὸς χοροῦ
φθεγγόμενον ἐάσει συγχορεύειν. Ὥστε διὰ τοῦτο μὲν οὐδὲν 6
κωλύει τοὺς μονάρχους συμφωνεῖν ταῖς πόλεσιν, εἰ τῆς οἰ-
κείας ἀρχῆς ὠφελίμου ταῖς πόλεσιν οὔσης τοῦτο δρῶσιν. Διὸ
κατὰ τὰς ὁμολογουμένας ὑπεροχὰς ἔχει τι δίκαιον πολιτικὸν
ὁ λόγος ὁ περὶ τὸν ὀστρακισμόν. Βέλτιον μὲν οὖν τὸν νομο-
θέτην ἐξ ἀρχῆς οὕτω συστῆσαι τὴν πολιτείαν ὥστε μὴ δεῖ-
σθαι τοιαύτης ἰατρείας· δεύτερος δὲ πλοῦς, ἂν συμβῇ, πει-
ρᾶσθαι τοιούτῳ τινὶ διορθώματι διορθοῦν. Ὅπερ οὐκ ἐγί-
γνετο περὶ τὰς πόλεις, οὐ γὰρ ἔβλεπον πρὸς τὸ τῆς πολιτείας
τῆς οἰκείας συμφέρον, ἀλλὰ στασιαστικῶς ἐχρῶντο τοῖς
ὀστρακισμοῖς. Ἐν μὲν οὖν ταῖς παρεκβεβηκυίαις πολιτείαις
ὅτι μὲν ἰδίᾳ συμφέρει καὶ δίκαιόν ἐστι φανερόν, ἴσως δὲ
καὶ ὅτι οὐχ[a] ἁπλῶς δίκαιον, καὶ τοῦτο φανερόν· ἀλλ' ἐπὶ τῆς 7
ἀρίστης πολιτείας ἔχει πολλὴν ἀπορίαν, οὐ κατὰ τῶν ἄλλων
ἀγαθῶν τὴν ὑπεροχήν, οἷον ἰσχύος καὶ πλούτου καὶ πολυ-
φιλίας, ἀλλ' ἄν τις γένηται διαφέρων κατ' ἀρετήν, τί χρὴ
ποιεῖν; Οὐ γὰρ δὴ φαῖεν ἂν δεῖν ἐκβάλλειν καὶ μεθιστάναι
τὸν τοιοῦτον· ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἄρχειν γε τοῦ τοιούτου, παρα-
πλήσιον γὰρ κἂν εἰ τοῦ Διὸς ἄρχειν ἀξιοῖεν, μερίζοντες τὰς
ἀρχάς. Λείπεται τοίνυν, ὅπερ ἔοικε πεφυκέναι, πείθεσθαι
τῷ τοιούτῳ πάντας ἀσμένως, ὥστε βασιλέας εἶναι τοὺς τοι-
ούτους ἀϊδίους ἐν ταῖς πόλεσιν.

14. Ἴσως δὲ καλῶς ἔχει μετὰ τοὺς εἰρημένους λόγους IX
μεταβῆναι καὶ σκέψασθαι περὶ βασιλείας· φαμὲν γὰρ τῶν

---

[a] [οὐχ] Bernays

ΚΕΦ. IX ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΕΙΔΩΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ.

ἄλλο τι μέρος τοῦ πλοίου, οὔτε τέλος ὁ μουσικοδιδάσκαλος νομίζει ὀρθὸν νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ μετέχῃ τοῦ χοροῦ ὁ καθ' ὑπερβολὴν μεγαλοφωνότερος καὶ καλλιφωνότερος τῶν ἄλλων χορευτῶν. Συνεπῶς διὰ τοῦτον μὲν τὸν λόγον οὐδὲν 6 ἐμποδίζει τοὺς μονάρχας νὰ εἶναι σύμφωνοι πρὸς τὰς μὴ μοναρχουμένας πόλεις, ἐὰν μεταχειρίζωνται τὸ ἀμυντικὸν τοῦτο μέσον, ἐπειδὴ εἰλικρινῶς πιστεύουν ὅτι τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα εἶναι ὠφέλιμον εἰς τὰς πόλεις των. Διὸ καὶ τὸ προβαλλόμενον ὑπὲρ τοῦ ὀστρακισμοῦ ἐπιχείρημα περιέχει πολιτικόν τι δίκαιον κατὰ τῶν ὁμολογουμένως ὑπερεχόντων ἀνδρῶν. Πάντως ὅμως θὰ ἦτο προτιμότερον ἐὰν ὁ νομοθέτης συνέτασσεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὸ πολίτευμα, ὥστε νὰ μὴ παρίσταται ἀνάγκη χρήσεως τοιούτου θεραπευτικοῦ μέσου· ἐὰν δὲ παρὰ πᾶν μέτρον προνοίας συμβῇ νὰ ἀναφυῇ τοιοῦτος ἀνήρ, τότε πλέον ἐπιτρέπεται ἡ χρῆσις τοιούτου τινὸς διορθωτικοῦ μέσου, ὅπως ἐπιτευχθῇ ἡ διόρθωσις τῆς ἀσυμμετρίας. Τοῦ μέσου ὅμως τούτου δὲν ἐγίνετο ἡ προσήκουσα ὀρθὴ παρὰ τῶν πόλεων χρῆσις· διότι μετεχειρίζοντο τοὺς ὀστρακισμοὺς οὐχὶ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ οἰκείου πολιτεύματος, ἀλλὰ πρὸς ἴδιον κομματικὸν ὄφελος. Οὕτω φανερὸν καθίσταται ὅτι εἰς τὰ παρεκβατικὰ εἰδικῶς πολιτεύματα τὸ μέτρον τοῦτο εἶναι ὠφέλιμον καὶ δίκαιον, δὲν εἶναι ὅμως καὶ γενικῶς αὐτὸ ἐξ ἴσου δίκαιον. Πολλὴν ὅμως ἀπορίαν παρέχει 7 καὶ τοῦτο: τί πρέπει νὰ γίνῃ, ἂν ἐν τῷ ἀρίστῳ πολιτεύματι ἀναφανῇ ἀνήρ τις ὑπερέχων οὐχὶ κατὰ τὰ ἄλλα ἀγαθά, κατὰ τὴν ἰσχὺν τουτέστιν ἢ κατὰ τὸν πλοῦτον ἢ κατὰ τὴν πολυφιλίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀρετήν; Διότι οὐδεὶς βεβαίως θὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι πρέπει τὸν τοιοῦτον νὰ ἐξορίσουν καὶ νὰ ἀπομακρύνουν τῆς πόλεως, ἀλλ' οὐδ' ὅτι ἁρμόζει οἱ ἄλλοι οἱ κατώτεροί του νὰ ἄρχωσι τοῦ τοιούτου· διότι μία τοιαύτη ἀξίωσις δὲν θὰ παρήλλασσεν ἐκείνης καθ' ἣν μερίζοντες τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα θὰ ἀπῄτουν νὰ ἄρχωσι τοῦ Διός. Ὑπολείπεται λοιπόν, ὅπερ καὶ πρὸς τὸ φυσικὸν ἄλλωστε δίκαιον συμβιβάζεται, νὰ πείθωνται πάντοτε προθύμως εἰς τὸν τοιοῦτον, ὥστε ἰσόβιοι βασιλεῖς θὰ εἶναι αὐτοὶ εἰς τὰς πόλεις.

14 ΚΕΦ. IX Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω εὔκαιρον εἶναι 1 ἴσως νὰ μεταβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς βασιλείας, δεδομένου ὅτι παραδεχόμεθα ταύτην ὡς ἓν τῶν ὀρ-

ὀρθῶν πολιτειῶν μίαν εἶναι ταύτην. Σκεπτέον δὲ πότερον συμφέρει τῇ μελλούσῃ καλῶς οἰκήσεσθαι καὶ πόλει καὶ χώρᾳ βασιλεύεσθαι, ἢ οὔ, ἀλλ' ἄλλη τις πολιτεία μᾶλλον, ἢ τισὶ μὲν συμφέρει τισὶ δ' οὐ συμφέρει. Δεῖ δὲ πρῶτον διελέσθαι πότερον ἓν τὸ γένος ἐστὶν αὐτῆς ἢ πλείους ἔχει διαφο-
1285a *ράς. Ῥᾴδιον δὴ τοῦτό γε καταμαθεῖν, ὅτι πλείω τε γένη πε-* 2
ριέχει καὶ τῆς ἀρχῆς ὁ τρόπος ἐστὶν οὐχ εἷς πασῶν. Ἡ γὰρ ἐν τῇ Λακωνικῇ πολιτείᾳ δοκεῖ μὲν εἶναι βασιλεία μάλιστα τῶν κατὰ νόμον, οὐκ ἔστι δὲ κυρία πάντων, ἀλλ' ὅταν ἐξέλθῃ τὴν χώραν ἡγεμών ἐστι τῶν πρὸς τὸν πόλεμον, ἔτι δὲ τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀποδέδοται τοῖς βασιλεῦσιν. Αὕτη μὲν οὖν ἡ βασιλεία οἷον στρατηγία τις αὐτοκρατόρων καὶ ἀΐδιός ἐστιν· κτεῖναι γὰρ οὐ κύριος, εἰ μὴ [ἔν τινι βασιλείᾳ] [a] *καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐν ταῖς πολεμικαῖς ἐξόδοις ἐν χειρὸς νόμῳ· δηλοῖ δ' Ὅμηρος, ὁ γὰρ Ἀγαμέμνων κακῶς μὲν ἀκούων ἠνείχετο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἐξελθόντων δὲ καὶ κτεῖναι κύριος ἦν· λέγει γοῦν*

> *ὃν δέ κ' ἐγὼν ἀπάνευθε μάχης . . .*
> *. . . οὔ οἱ*
> *ἄρκιον ἐσσεῖται φυγέειν κύνας ἠδ' οἰωνούς·*
> *πὰρ γὰρ ἐμοὶ θάνατος.*

Ἓν μὲν οὖν τοῦτ' εἶδος βασιλείας, στρατηγία διὰ βίου, τού- 3
των δ' αἱ μὲν κατὰ γένος εἰσὶν αἱ δ' αἱρεταί· παρὰ ταύτην δ' ἄλλο μοναρχίας εἶδος, οἷαι παρ' ἐνίοις εἰσὶ βασιλεῖαι τῶν βαρβάρων. Ἔχουσι δ' αὗται τὴν δύναμιν πᾶσαι παραπλησίαν τυραννίσιν, εἰσὶ δὲ καὶ [b] *κατὰ νόμον καὶ πατρικαί· διὰ*

---

[a] secl. Gifanius: *ἔν τινι ἐλάσει* Immisch
[b] *τυραννίσιν—καὶ* Susemihl

---

[1]) Ἰλιάς, II 391. Τὸ χωρίον δὲν εὑρίσκεται ὡς ἔχει ἐνταῦθα εἰς τὰς παραδοθείσας ἡμῖν ἐκδόσεις τοῦ Ὁμήρου.

θῶν πολιτευμάτων. Δύο δὲ εἶναι τὰ προκύπτοντα ζητήματα· πρῶτον, ἡ ἐπιθυμοῦσα νὰ κυβερνηθῇ καλῶς πόλις ἢ χώρα ἐπιτυγχάνει τοῦτο εὐκολώτερον διὰ τῆς βασιλείας, ἢ μήπως οἱονδήποτε ἄλλο πολίτευμα εἶναι πρὸς τοῦτο προσφορώτερον; Καὶ δεύτερον, εἶναι εὐάρμοστος πρὸς πάντας ἡ βασιλεία, ἢ συμβιβάζεται μὲν πρός τινας λαούς, πρὸς ἄλλους ὅμως δὲν συμβιβάζεται; Ἀλλὰ πρὸ τούτου δέον νὰ διευκρινήσωμεν ἐὰν ἡ βασιλεία εἶναι ἑνὸς ἢ πλειόνων εἰδῶν, διαφερόντων πρὸς ἄλληλα. Ἀλλ' εὔκολον εἶναι νὰ βε- 2
βαιωθῶμεν ἐξ αὐτῆς τῆς πραγματικότητος ὅτι ὑπάρχουν πλείονα εἴδη βασιλείας καὶ ὅτι ὁ χαρακτὴρ τῆς ἐξουσίας ἑκάστου εἴδους δὲν εἶναι εἷς καὶ ὁ αὐτός. Ἡ βασιλεία οὕτω τοῦ Λακωνικοῦ πολιτεύματος θεωρεῖται μὲν ὡς ὑπὲρ πάσας τὰς κατὰ συνταχτικοὺς νόμους ὑφισταμένας ὑπάρχουσα, ἀλλ' ἡ ἐξουσία αὐτῆς δὲν ἐπεκτείνεται γενικῶς ἐπὶ πάντων, ἐκτὸς ὅταν ὁ βασιλεὺς ἐξέλθῃ εἰς ὑπερόριον ἐκστρατείαν, ὁπότε πράγματι ὡς μονάρχης πάντα τὰ κατὰ τὸν πόλεμον διοικεῖ. Ἀπονέμονται προσέτι εἰς τοὺς βασιλεῖς τούτους πάντα τὰ διὰ τὴν λατρείαν τῶν θεῶν συνεπόμενα προνόμια. Συνεπῶς ἡ βασιλεία αὕτη εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν καὶ ἰσόβιον ἀρχιστρατηγίαν· οὐδὲν ὅμως δικαίωμα ἔχουν οἱ Λάκωνες βασιλεῖς νὰ θανατώσουν πολίτην, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὰς ἐκστρατείας, ὅτε, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι βασιλεῖς, ἔχουν καὶ αὐτοὶ νομίμως τὸ δικαίωμα τοῦτο. Μαρτυρεῖ δὲ τοῦτο ὁ Ὅμηρος· διότι ὁ Ἀγαμέμνων ἠνείχετο μὲν νὰ κακολογῆται εἰς τὰς συνελεύσεις τοῦ λαοῦ, ὁσάκις ὅμως ὁ στρατὸς ἤθελεν ἐξέλθῃ εἰς μάχην, εἶχεν ἐκεῖνος τὸ δικαίωμα νὰ φονεύῃ πάντα ἀπειθοῦντα εἰς τὰς διαταγάς του, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἑξῆς λόγων του,

κι' ὅποιον θὰ νιώσω ἐγὼ μακρυιὰ νὰ κάθεται ἀπ' τὴ
μάχη [δίπλα στὰ πλοῖα τὰ βαθουλά], πολὺ ἀρκετὸ
θὰ τοῦ εἶναι ἂν δὲν τὸν φάνε τὰ σκυλλιὰ καὶ τὰ
ὄρνια τοῦ θανάτου ἐγὼ ἔχω τὸ δικαίωμα [1]

Αὕτη λοιπὸν ἡ ἰσόβιος στρατηγία εἶναι ἓν εἶδος βασι- 3
λείας. Αἱ τοιαῦται βασιλεῖαι ἐνιαχοῦ μὲν περιέρχονται κληρονομικῶς εἰς ὡρισμένα γένη, ἀλλαχοῦ δὲ οἱ τοιοῦτοι βασιλεῖς καθίστανται κατ' ἐκλογήν. Ἄλλο ἐκτὸς τούτου εἶδος μοναρχίας εἶναι αἱ παρά τισι τῶν βαρβάρων βασιλεῖαι. Ἡ δύναμις δὲ τῶν βασιλέων τούτων εἶναι μὲν παρεμφερὴς πρὸς τὴν τῶν τυράννων, διαφέρει ὅμως αὐτῆς κατὰ τὸ ὅτι ὑφίσταται αὕτη κατὰ νόμον τοῦ πολιτεύματος καὶ εἶναι

γὰρ τὸ δουλικώτεροι εἶναι τὰ ἤθη φύσει οἱ μὲν βάρβαροι
τῶν Ἑλλήνων οἱ δὲ περὶ τὴν Ἀσίαν τῶν περὶ τὴν Εὐρώ-
πην, ὑπομένουσι τὴν δεσποτικὴν ἀρχὴν οὐδὲν δυσχεραίνον-
τες. Τυραννικαὶ μὲν οὖν διὰ τὸ τοιοῦτόν εἰσιν, ἀσφαλεῖς δὲ
διὰ τὸ πάτριαι καὶ κατὰ νόμον εἶναι. Καὶ ἡ φυλακὴ δὲ βα- 4
σιλικὴ καὶ οὐ τυραννικὴ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν· οἱ γὰρ πο-
λῖται φυλάττουσιν ὅπλοις τοῖς βασιλεῖς, τοὺς δὲ τυράννους
ξενικόν· οἱ μὲν γὰρ κατὰ νόμον καὶ ἑκόντων οἱ δ' ἀκόντων
ἄρχουσιν, ὥσθ' οἱ μὲν παρὰ τῶν πολιτῶν οἱ δ' ἐπὶ τοὺς πο-
λίτας ἔχουσι τὴν φυλακήν. Δύο μὲν οὖν εἴδη ταῦτα μοναρ- 5
χίας· ἕτερον δ' ὅπερ ἦν ἐν τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, οὓς κα-
λοῦσιν αἰσυμνήτας. Ἔστι δὲ τοῦθ' ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν αἱρετὴ
τυραννίς, διαφέρουσα δὲ τῆς βαρβαρικῆς οὐ τῷ μὴ κατὰ
νόμον ἀλλὰ τῷ μὴ πάτριος εἶναι μόνον. Ἦρχον δ' οἱ μὲν
διὰ βίου τὴν ἀρχὴν ταύτην, οἱ δὲ μέχρι τινῶν ὡρισμένων
χρόνων ἢ πράξεων, οἷον εἵλοντό ποτε Μιτυληναῖοι Πιττα-
κὸν πρὸς τοὺς φυγάδας ὧν προειστήκεσαν Ἀντιμενίδης καὶ
Ἀλκαῖος ὁ ποιητής. Δηλοῖ δ' Ἀλκαῖος ὅτι τύραννον εἵλοντο 6
τὸν Πιττακὸν ἔν τινι τῶν σκολιῶν μελῶν· ἐπιτιμᾷ γὰρ ὅτι

τὸν κακοπάτριδα [a]
Πιττακὸν πόλιος [b] τᾶς ἀχόλω [c] καὶ βαρυδαίμονος
1285b ἐστάσαντο τύραννον μέγ' ἐπαινέοντες ἀολλέες.

αὗται μὲν οὖν εἰσί τε καὶ ἦσαν διὰ μὲν τὸ δεσποτικαὶ εἶναι
τυραννικαί, [d] διὰ δὲ τὸ αἱρεταὶ καὶ ἑκόντων βασιλικαί· τέ- 7

---

[a] κακοπατρίδαν Wackernagel
[b] πόλιος Schneidewin: πόλεως χ'/φα
[c] διχόλω Schmidt
[d] τυραννικαὶ εἶναι δεσποτικαὶ χ'/φα

κληρονομική. Διότι φύσει ὄντες κατὰ τὰ ἤθη δουλικώτεροι
οἱ μὲν βάρβαροι τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ Ἀσιᾶται τῶν Εὐρω-
παίων, ὑπομένουν ἀγογγύστως πᾶσαν δεσποτικὴν ἀρχήν.
Ἐκ τῆς αἰτίας λοιπὸν ταύτης αἱ βασιλεῖαι αὗται ἔχουν
τυραννικὸν χαρακτῆρα· εἶναι ὅμως ἀσφαλεῖς, ἐπειδὴ καὶ
κληρονομικαὶ καὶ νόμιμοι εἶναι. Τὴν ἀσφάλειαν τῶν μοναρ-
χιῶν τούτων ἐμφαίνει καὶ ἡ σωματοφυλακὴ αὐτῶν, ἥτις
δὲν εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τῶν τυράννων, ἀλλὰ πρὸς τὴν
προσήκουσαν εἰς βασιλεῖς· διότι τούτους μὲν περιφρουροῦν
πολῖται, τοὺς δὲ τυράννους ξένοι μισθοφόροι, ἐπειδὴ ἐκεῖ-
νοι μὲν νομίμως καὶ ἐπὶ ἑκόντων, οὗτοι δὲ ἐπὶ ἀκόντων ἄρ-
χουσι. Διὸ οἱ μὲν παρὰ τῶν πολιτῶν, οἱ δὲ κατὰ τῶν πο-
λιτῶν ἔχουν τὴν σωματοφυλακήν. Ταῦτα λοιπὸν εἶναι δύο
εἴδη τῆς μοναρχικῆς βασιλείας. Διάφορον τούτων εἶδος βασι- 5
λέων ἀναφυὲν ἐν τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν εἶναι οἱ «αἰσυμνῆται»·
τοῦτο δὲ δύναται ἁπλούστερον νὰ κληθῇ «αἱρετὴ τυραν-
νίς» διαφέρει δὲ τῆς βαρβαρικῆς βασιλείας, οὐχὶ διότι δὲν
εἶναι καὶ αὐτὴ νόμιμος, ἀλλὰ μόνον διότι δὲν εἶναι κληρο-
νομική. Ἐκ τῶν αἰσυμνητῶν τούτων, ἄλλοι μὲν διετήρουν
ἰσοβίως τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἄλλοι ἐπὶ ὡρισμένον τινὰ χρό-
νον, ἢ μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως ὡρισμένων πολιτικῶν
ἐνεργειῶν· οὕτω ἐξέλεξαν ποτὲ αἰσυμνήτην οἱ Μυτιληναῖοι
τὸν Πιττακὸν πρὸς ματαίωσιν τῆς πραγματώσεως τῶν
σχεδίων τῶν πολιτικῶν ἐξορίστων, ὧν ἀρχηγοὶ εἶχον γίνει
ὁ Ἀντιμενίδης καὶ ὁ ποιητὴς Ἀλκαῖος [1].

Τὸ ὅτι ἐξέλεξαν τὸν Πιττακὸν τύραννον (οἱ Μυτιλη- 6
ναῖοι) μαρτυρεῖ ὁ Ἀλκαῖος ἔν τινι τῶν σκολιῶν αὐτοῦ
ποιημάτων· κατακρίνει δηλαδὴ ἐν αὐτῷ ὅτι «τὸν Πιττακὸ
ποὺ ἀπὸ πατέρα ἦταν ἀσόγιαστος, μὲ μιὰ φωνὴ καὶ ἐπι-
δοκιμασία τὸ πλῆθος τὸν ἔκαμε τύραννο τῆς ἄκακης καὶ
βαριόμοιρης πολιτείας». Τοιαῦται λοιπὸν εἶναι καὶ ἦσαν
αἱ αἰσυμνητεῖαι, ὁμοιάζουσαι πρὸς μὲν τὴν τυραννίαν ἕνε-
κεν τοῦ δεσποτικοῦ χαρακτῆρος των, πρὸς δὲ τὴν βασι-
λείαν διότι εἶναι αἱρεταὶ καὶ ἀσκοῦνται ἐπὶ ἑκόντων. Τέ- 7

[1]) Βλέπε περὶ ὅλων τούτων εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς παρ' ἡμῶν ἐκδόσεως τοῦ Ἀλκαίου ἐν τῇ παρούσῃ σειρᾷ, ἀριθ. 1.

ταρτον δ' εἶδος μοναρχίας βασιλικῆς αἱ κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς
χρόνους ἑκούσιαί τε καὶ πάτριαι γιγνόμεναι κατὰ νόμον. Διὰ
γὰρ τὸ τοὺς πρώτους γενέσθαι τοῦ πλήθους εὐεργέτας κατὰ
τέχνας ἢ πόλεμον ἢ διὰ τὸ συναγαγεῖν ἢ πορίσαι χώραν, ἐγί-
γνοντο βασιλεῖς ἑκόντων καὶ τοῖς παραλαμβάνουσι πάτριοι.
Κύριοι δ' ἦσαν τῆς τε κατὰ πόλεμον ἡγεμονίας καὶ τῶν θυ-
σιῶν ὅσαι μὴ ἱερατικαί, καὶ πρὸς τούτοις τὰς δίκας ἔκρι-
νον· τοῦτο δ' ἐποίουν οἱ μὲν οὐκ ὀμνύοντες οἱ δ' ὀμνύοντες,
ὁ δ' ὅρκος ἦν τοῦ σκήπτρου ἐπανάτασις. Οἱ μὲν οὖν ἐπὶ τῶν 8
ἀρχαίων χρόνων καὶ τὰ κατὰ πόλιν καὶ τὰ ἔνδημα καὶ τὰ
ὑπερόρια συνεχῶς ἦρχον· ὕστερον δὲ τὰ μὲν αὐτῶν παριέν-
των τῶν βασιλέων τὰ δὲ τῶν ὄχλων παραιρουμένων, ἐν μὲν
ταῖς ἄλλαις πόλεσι θυσίαι κατελείφθησαν τοῖς βασιλεῦσι μό-
νον, ὅπου δ' ἄξιον εἰπεῖν εἶναι βασιλείαν, ἐν τοῖς ὑπερο-
ρίοις τῶν πολεμικῶν τὴν ἡγεμονίαν μόνον εἶχον.

14b. Βασιλείας μὲν οὖν εἴδη ταῦτα, τέτταρα τὸν ἀρι- X
θμόν, μία μὲν ἡ περὶ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους (αὕτη δ' ἦν
ἑκόντων μέν, ἐπί τισι δ' ὡρισμένοις· στρατηγὸς γὰρ ἦν καὶ
δικαστὴς ὁ βασιλεὺς καὶ τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς κύριος), δευ-
τέρα δ' ἡ βαρβαρική (αὕτη δ' ἐστὶν ἐκ γένους ἀρχὴ δεσπο-
τικὴ κατὰ νόμον) τρίτη δ' ἣν αἰσυμνητείαν προσαγορεύου-
σιν (αὕτη δ' ἐστὶν αἱρετὴ τυραννίς), τετάρτη δ' ἡ Λακωνικὴ
τούτων (αὕτη δ' ἐστὶν ὡς εἰπεῖν ἁπλῶς στρατηγία κατὰ γέ-
νος ἀΐδιος). Αὗται μὲν οὖν τοῦτον τὸν τρόπον διαφέρουσιν
ἀλλήλων. Πέμπτον δ' εἶδος βασιλείας ὅταν ᾖ πάντων κύριος 2
εἷς ὢν ὥσπερ ἕκαστον ἔθνος καὶ πόλις ἑκάστη τῶν κοινῶν.

ΚΕΦ. Χ ΣΥΜΠΤΥΞΙΣ ΤΩΝ ΕΙΔΩΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ: ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ.

ταρτον εἶδος μοναρχίας βασιλικῆς εἶναι αἱ τῶν ἡρωικῶν
χρόνων βασιλεῖαι, αἵτινες νομίμως, ὡς λαμβάνουσαι τὴν γέ-
νεσιν παρ' ἑκόντων τῶν ὑπηκόων, ἦσαν καὶ κληρονομικαί.
Ὁ λόγος δὲ τῆς καταστάσεως τῶν τοιούτων βασιλειῶν εἶ-
ναι ὅτι οἱ πρῶτοι πρόγονοι τῶν βασιλέων ἐκείνων εὐηργέ-
τησαν τὸν λαόν, εἴτε διότι προήγαγον τὰς τέχνας, εἴτε
διότι διεκρίθησαν ἐν πολέμῳ, εἴτε διότι συνήγαγον εἰς
μίαν πόλιν τοὺς κατὰ κώμας οἰκοῦντας πρότερον κατοί-
κους, εἴτε διότι ἐπηύξησαν τὴν χώραν διὰ τῆς εἰς αὐτὴν
προσθήκης ἀλλοτρίου ἐδάφους. Τὰ κυριαρχικὰ δὲ προνόμια
αὐτῶν συνίσταντο εἰς τὴν ἀρχιστρατηγίαν ἐν πολέμῳ, εἰς
τὰς πρὸς τοὺς θεοὺς θυσίας, ὅταν αὗται δὲν ὑπήγοντο εἰς
εἰδικοὺς ἱερεῖς, πρὸς τούτοις δὲ καὶ εἰς τὴν κρίσιν τῶν δι-
κῶν· ἐξετέλουν δὲ τὸ ἔργον τοῦ δικαστοῦ οἱ μὲν ἄνευ ὅρ-
κου, οἱ δὲ ὁρκιζόμενοι· σημεῖον δὲ τοῦ ὅρκου ἦτο ἡ ἀνά-
τασις τοῦ σκήπτρου. Τὰ προνόμια λοιπὸν τῶν βασιλέων 8
τούτων ἠσκοῦντο ἀδιαλείπτως κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρό-
νους καὶ εἰς τὴν πόλιν, καὶ εἰς τὰς ἀγροτικὰς περιφερείας,
καθὼς καὶ κατὰ τὰς ὑπερορίους ἐκστρατείας. Ἀργότερον
δέ, ἐπειδὴ ἄλλα μὲν ἐκ τῶν προνομίων τούτων παρεχώρουν
οἰκειοθελῶς εἰς τοὺς λαούς των οἱ βασιλεῖς, ἄλλα δὲ οἱ
λαοὶ ἀφῄρουν παρὰ τῶν βασιλέων, εἰς μὲν τὰς ἄλλας πό-
λεις μόνον αἱ πατροπαράδοτοι θυσίαι ἀπέμειναν εἰς τοὺς
βασιλεῖς· ὅπου δὲ διετηρήθησαν βασιλεῖαι ἄξιαι ὁπωσδή-
ποτε τοῦ ὀνόματος, ἐκεῖ μόνον τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἰς
τὰς ὑπερορίους ἐκστρατείας διετήρησαν οἱ βασιλεῖς.

14b ΚΕΦ. X. Ταῦτα λοιπὸν εἶναι τὰ εἴδη τῆς βασι- 1
λείας, τέσσαρα τὸν ἀριθμόν· πρώτη ἡ κατὰ τοὺς
ἡρωικοὺς χρόνους ἀκμάσασα· (αὕτη δὲ ἠσκεῖτο ἐπὶ ἑκόν-
των μὲν καὶ μὲ ὡρισμένα τινὰ προνόμια, διότι ὁ βασιλεὺς
ἦτο καὶ δικαστὴς καὶ ὁ μόνος ἁρμόδιος ὅπως τελῇ τὰς
πρὸς τοὺς θεοὺς θυσίας)· δευτέρα δὲ ἡ βαρβαρική (αὕτη δὲ
εἶναι κληρονομικὴ ἀρχὴ δεσποτικὴ καὶ κατὰ νόμον)· τρί-
τη δὲ ἐκείνη τὴν ὁποίαν ὀνομάζουν αἰσυμνητείαν (εἶναι δὲ
αὕτη αἱρετὴ τυραννίς)· τετάρτη δὲ τούτων ἡ Λακωνική
(αὕτη δὲ εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἁπλῶς κληρονομικὴ στρατη-
γία ἰσόβιος). Καὶ ταῦτα λοιπὸν εἶναι τὰ διακριτικὰ γνωρί-
σματα τῶν τεσσάρων τούτων εἰδῶν τῆς βασιλείας. Πέμ- 2
πτον δὲ εἶδος βασιλείας εἶναι ἐκεῖνο, καθ' ὃ εἷς μόνον ἀνὴρ
ἔχει κυρίαρχον ἐπὶ πάντων ἐξουσίαν, οἵα εἶναι ἡ συνολικὴ

τεταγμένη κατὰ τὴν οἰκονομικήν· ὥσπερ γὰρ ἡ οἰκονομικὴ
βασιλεία τις οἰκίας ἐστίν, οὕτως ἡ παμβασιλεία[a] πόλεως
καὶ ἔθνους ἑνὸς ἢ πλειόνων οἰκονομία. **15**. Σχεδὸν δὴ
δύο ἐστὶν ὡς εἰπεῖν εἴδη βασιλείας περὶ ὧν σκεπτέον, αὕτη
τε καὶ ἡ Λακωνική. Τῶν γὰρ ἄλλων αἱ πολλαὶ μεταξὺ τού-
των εἰσίν· ἐλαττόνων μὲν γὰρ κύριοι τῆς παμβασιλείας, πλειό-
νων δ' εἰσὶ τῆς Λακωνικῆς. Ὥστε τὸ σκέμμα σχεδὸν περὶ
δυοῖν ἐστίν, ἓν μὲν πότερον συμφέρει ταῖς πόλεσι στρατηγὸν
ἀΐδιον εἶναι, καὶ τοῦτον ἢ κατὰ γένος ἢ κατὰ μέρος,[b] ἢ οὐ
1286a συμφέρει, ἓν δὲ πότερον ἕνα συμφέρει κύριον εἶναι πάντων
ἢ οὐ συμφέρει. Τὸ μὲν οὖν περὶ τῆς τοιαύτης στρατηγίας 3
ἐπισκοπεῖν νόμων ἔχει μᾶλλον εἶδος ἢ πολιτείας (ἐν ἁπά-
σαις γὰρ ἐνδέχεται γίγνεσθαι τοῦτο ταῖς πολιτείαις), ὥστ'
ἀφείσθω τὴν πρώτην· ὁ δὲ λοιπὸς τρόπος τῆς βασιλείας πο-
λιτείας εἶδός ἐστιν, ὥστε περὶ τούτου δεῖ θεωρῆσαι καὶ τὰς
ἀπορίας ἐπιδραμεῖν τὰς ἐνούσας. Ἀρχὴ δ' ἐστὶ τῆς ζητή-
σεως αὕτη, πότερον συμφέρει μᾶλλον ὑπὸ τοῦ ἀρίστου ἀν-
δρὸς ἄρχεσθαι ἢ ὑπὸ τῶν ἀρίστων νόμων. Δοκοῦσι δὴ τοῖς 4
νομίζουσι συμφέρειν βασιλεύεσθαι τὸ καθόλου μόνον οἱ νό-
μοι λέγειν ἀλλ' οὐ πρὸς τὰ προσπίπτοντα ἐπιτάττειν ὥστ'
ἐν ὁποιαοῦν τέχνῃ τὸ κατὰ γράμματ' ἄρχειν ἠλίθιον (καὶ [c]
ἐν Αἰγύπτῳ μετὰ τὴν τετρήμερον κινεῖν ἔξεστι τοῖς ἰατροῖς,
ἐὰν δὲ πρότερον, ἐπὶ τῷ αὐτοῦ κινδύνῳ)· φανερὸν τοίνυν
ὡς οὐκ ἔστιν ἡ κατὰ γράμματα καὶ νόμους ἀρίστη πολι-
τεία διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Ἀλλὰ μὴν κἀκεῖνον δεῖ ὑπάρ-
χειν τὸν λόγον τὸν καθόλου τοῖς ἄρχουσιν. Κρεῖττον δ' ᾧ μὴ

---

[a] παμβασιλεία Susemihl (cf. 36) : βασιλεία χ'/φα
[b] μέρος : αἵρεσιν (cf. a 16) ἄλλα χ'/φα
[c] καί πως, καὶ ὡς μερικὰ χ'/φα (ἠλίθιόν πως καὶ ? Richards)

ἐπὶ τῶν κοινῶν ἐξουσία, τὴν ὁποίαν ἔχει ἕκαστον ἔθνος καὶ ἑκάστη πόλις—ἐκτεινομένην ἐπὶ πάσης τῆς δημοσίας οἰκονομίας. Διότι ὅπως ἀκριβῶς ἡ οἰκονομικὴ ἐξουσία τοῦ οἰκοδεσπότου εἶναι εἶδος τι βασιλείας τῆς οἰκίας, οὕτω καὶ ἡ ἀπόλυτος μοναρχία εἶναι οἰκοδιοίκησις πόλεως καὶ ἔθνους ἑνὸς ἢ πλειόνων.

15. Γενικῶς ὅμως δύο σχεδὸν εἴδη βασιλείας ὑπάρχουν, περὶ τῶν ὁποίων ὀφείλομεν νὰ πραγματευθῶμεν, τὸ εἶδος αὐτὸ καὶ ἡ Λακωνική· διότι αἱ ἄλλαι μεταξὺ τούτων κατὰ τὸ πλεῖστον περιλαμβάνονται ὡς ἐνδιάμεσοι τύποι, ἀφοῦ αἱ μὲν ἔχουν ὀλιγώτερα τῆς παμβασιλείας, αἱ δὲ περισσότερα τῆς Λακωνικῆς προνόμια. Ὥστε τὸ πρόβλημα εὑρίσκεται εἰς δύο σχεδὸν σημεῖα: πρῶτον μὲν ἐὰν συμφέρῃ εἰς τὰς πόλεις νὰ ὑπάρχῃ στρατηγὸς ἰσόβιος καὶ ἐὰν ναί, ἐὰν πρέπῃ τὸ ἀξίωμα τοῦτο νὰ ἀπονέμηται κατὰ γένος ἢ κατὰ τάξιν, ἢ ἐὰν δὲν συμφέρῃ· καὶ δεύτερον ἐὰν συμφέρῃ ἢ δὲν συμφέρῃ νὰ ἔχῃ τις ἀπόλυτον ἐπὶ πάντων ἐξουσίαν. Καὶ 3
ἡ μὲν προμνημονευθεῖσα στρατηγία εἶναι μᾶλλον νόμου παρὰ πολιτεύματος μορφὴ (διότι ἐνδέχεται ὁ θεσμὸς οὗτος εἰς πάντα νὰ ὑφίσταται τὰ πολιτεύματα), καὶ συνεπῶς ἂς ἀφήσωμεν τὸ πρῶτον ἐρώτημα. Ὁ χαρακτὴρ ὅμως τῆς ἄλλης βασιλείας εἶναι εἶδος πολιτεύματος, ὥστε περὶ τούτου δέον νὰ πραγματευθῶμεν καὶ τὰ συναφῆ προβλήματα νὰ ἐρευνήσωμεν. Ὡς ἀρχὴ δὲ τῆς ἐρεύνης ταύτης ἂς τεθῇ, τὸ ζήτημα τί συμφέρει μᾶλλον, ὑπὸ τοῦ ἀρίστου ἀνδρὸς ἢ ὑπὸ τῶν ἀρίστων νόμων νὰ κυβερνᾶται ἡ πόλις; Οἱ φρο- 4
νοῦντες ὅτι εἶναι ὠφέλιμον νὰ κυβερνᾶται ἡ πόλις ὑπὸ βασιλέως ὁρμῶνται ἐκ τῆς γνώμης ὅτι οἱ νόμοι γενικῶς μόνον ὁμιλοῦν καὶ δὲν ἀποφαίνονται ἐπιτακτικῶς ἐπὶ τῶν ἀπροβλέπτων περιστάσεων· γενικώτερον δὲ εἶναι ἠλίθιον νὰ θέλῃ νὰ ὑποβάλλῃ τις μίαν οἱανδήποτε τέχνην ὑπὸ τὸ κράτος γραπτῶν κανόνων (ὡς ἐν Αἰγύπτῳ ἔνθα οἱ ἰατροὶ ἐπιτρέπεται μόνον μετὰ τετραήμερον ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῆς νόσου νὰ δίδουν φάρμακα, ἐὰν δὲ δώσωσιν ἐνωρίτερον, θὰ εἶναι αὐτοὶ ὑπεύθυνοι διὰ πάντα κίνδυνον τοῦ ἀσθενοῦς)· —ἀλλὰ φανερὸν λοιπὸν εἶναι ὅτι δὲν εἶναι ἄριστον πολίτευμα τὸ λειτουργοῦν κατὰ γραπτοὺς κανονισμοὺς καὶ νόμους. Ἀλλ' ὅμως καὶ τὴν καθολικότητα ἐκείνην τοῦ λόγου τὴν ἀπαντῶσαν παρὰ τοῖς νόμοις δέον καὶ οἱ ἄρχοντες νὰ ἔχουν· διότι αὕτη εἶναι μᾶλλον ἀμερόληπτος καὶ προσήκουσα εἰς τὸν ἀπὸ πάσης ἐμπαθείας ἀπηλλαγμένον,

πρόσεστι τὸ παθητικὸν ὅλως ἢ ᾧ συμφυές· τῷ μὲν οὖν νόμῳ
τοῦτο οὐχ ὑπάρχει, ψυχὴν δ' ἀνθρωπίνην ἀνάγκη τοῦτ'
ἔχειν πᾶσαν. Ἀλλ' ἴσως ἂν φαίη τις ὡς ἀντὶ τούτου βου- 5
λεύσεται περὶ τῶν καθ' ἕκαστα κάλλιον. Ὅτι μὲν τοίνυν
ἀνάγκη νομοθέτην αὐτὸν εἶναι, δῆλον, καὶ κεῖσθαι νόμους,
ἀλλὰ μὴ κυρίους ᾗ παρεκβαίνουσιν, ἐπεὶ περὶ τῶν γ' ἄλλων
εἶναι δεῖ κυρίους· ὅσα δὲ μὴ δυνατὸν τὸν νόμον κρίνειν ἢ
ὅλως ἢ εὖ, πότερον ἕνα τὸν ἄριστον δεῖ ἄρχειν ἢ πάντας;
Καὶ γὰρ νῦν συνιόντες δικάζουσι καὶ βουλεύονται καὶ κρί-
νουσιν, αὗται δ' αἱ κρίσεις εἰσὶ πᾶσαι περὶ τῶν καθ' ἕκα-
στον. Καθ' ἕνα μὲν οὖν συμβαλλόμενος ὁστισοῦν ἴσως χεί-
ρων· ἀλλ' ἐστὶν ἡ πόλις ἐκ πολλῶν, ὥσπερ δ'[a] ἑστίασις
συμφορητὸς καλλίων μιᾶς καὶ ἁπλῆς, διὰ τοῦτο καὶ κρίνει
ἄμεινον ὄχλος πολλὰ ἢ εἷς ὁστισοῦν. Ἔτι μᾶλλον ἀδιάφθο- 6
ρον τὸ πολύ — καθάπερ ὕδωρ τὸ πλεῖον, οὕτω καὶ τὸ πλῆ-
θος τῶν ὀλίγων ἀδιαφθορώτερον· τοῦ δ' ἑνὸς ὑπ' ὀργῆς
κρατηθέντος ἤ τινος ἑτέρου πάθους τοιούτου ἀναγκαῖον
διεφθάρθαι τὴν κρίσιν, ἐκεῖ δ' ἔργον ἅμα πάντας ὀργισθῆ-
ναι καὶ ἁμαρτεῖν. Ἔστω δὲ τὸ πλῆθος οἱ ἐλεύθεροι, μηδὲν
παρὰ τὸν νόμον πράττοντες ἀλλ' ἢ περὶ ὧν ἐκλείπειν ἀναγ-
καῖον αὐτόν. Εἰ δὲ δὴ τοῦτο μὴ ῥᾴδιον ἐν πολλοῖς, ἀλλ' εἰ
πλείους εἶεν ἀγαθοὶ καὶ ἄνδρες καὶ πολῖται, πότερον ὁ εἷς
1286b ἀδιαφθορώτερος ἄρχων ἢ μᾶλλον οἱ πλείους μὲν τὸν ἀριθ-
μὸν ἀγαθοὶ δὲ πάντες; Ἢ δῆλον ὡς οἱ πλείους; Ἀλλ' οἱ

---

[a] ὥσπερ δ' ἐκδόται, ὥσπερ χ'/φα

ἢ εἰς ἐκεῖνον παρ' ᾧ ἡ ἐμπάθεια εἶναι συμφυής. Καὶ εἰς
μὲν τὸν νόμον ἐμπάθεια δὲν ὑπάρχει, πᾶσα ὅμως ἀνθρωπί-
νη ψυχὴ κατ' ἀνάγκην θὰ ἔχῃ τοιαύτην. Ἀλλ' ἴσως νὰ 5
ἔλεγέ τις ὅτι ἀπέναντι τοῦ μειονεκτήματος τούτου ἔχει ὁ
μονάρχης τὸ πλεονέκτημα ὅτι ὀρθότερον παντὸς ἄλλου θὰ
σκεφθῇ καὶ θὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῶν καθέκαστα. Καὶ τὸ
ὅτι μὲν αὐτὸς πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν ἀπαιτουμένην διὰ νομο-
θέτην ἱκανότητα εἶναι φανερόν, καθὼς καὶ τὸ ὅτι πρέπει
οἱ παρ' αὐτοῦ τεθειμένοι νόμοι νὰ εἶναι ἔγκυροι, ἀλλ' ἐκ
τούτων οὐδὲν κῦρος δέον νὰ ἔχουν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι παρεκ-
βαίνουν τοῦ ὀρθοῦ καὶ δικαίου, διότι οἱ ὀρθῶς τὰς καθέκα-
στα σχέσεις ρυθμίζοντες πρέπει νὰ εἶναι πάντως ἔγκυροι.
Ἀλλὰ περὶ ὅσων ὁ νόμος δὲν δύναται νὰ ἀποφανθῇ ἢ κα-
θόλου ἢ καλῶς, τί πρέπει, ὁ εἷς ὁ ἄριστος νὰ ἔχῃ τὴν ἄρ-
χουσαν κρίσιν ἢ οἱ πάντες; Διότι καὶ τώρα συνερχόμενοι
δικάζουν καὶ διασκέπτονται καὶ κρίνουν, αὗται δὲ αἱ κρί-
σεις πᾶσαι ἀφοροῦν τὰ καθ' ἕκαστον εἰδικὰ ζητήματα. Καὶ
οἱοσδήποτε μὲν τῶν πολιτῶν ὡς ἄτομον παραβαλλόμενος
πρὸς τὸν ἕνα, τὸν ἄριστον, εἶναι ἴσως κατώτερος· ἀλλ' ἡ
πόλις ἀποτελεῖται ἐκ πολλῶν, ὅπως δὲ τὸ συμπόσιον εἰς ὃ
ἕκαστος συνεισφέρει τὸ φαγητόν του εἶναι καλύτερον τοῦ
παρ' ἑνὸς μόνον χορηγοῦ παρατιθεμένου, οὕτω καὶ ὁ λαὸς
καλύτερον κρίνει πολλὰ ζητήματα ἢ εἷς, ὁποιοσδήποτε καὶ
ἂν εἶναι οὗτος. Ἀλλὰ καὶ τὸ πολὺ εἶναι μᾶλλον ἀνεπίδε- 6
κτον φθορᾶς ἢ τὸ ὀλίγον — καθὼς δὲ καὶ μεγαλυτέρα πο-
σότης ὕδατος ὀλιγώτερον ἐπιδεκτικὴ μολύνσεως εἶναι, οὕτω
καὶ οἱ πολυαριθμότεροι ὀλιγώτερον ὑπόκεινται εἰς διαφθο-
ρὰν ἢ οἱ ὀλίγοι· ὅταν δὲ ὁ εἷς εἴτε ὑπὸ ὀργῆς εἴτε ὑπὸ
τοιούτου τινὸς ἄλλου πάθους κυριευθῇ κατ' ἀνάγκην θὰ
ἐπηρεασθῇ ἐκ τούτου ἡ κρίσις του· οἱ πολυάριθμοι ὅμως
δύσκολον εἶναι νὰ κυριευθοῦν πάντες συγχρόνως ὑπ' ὀργῆς
καὶ ἐκ τούτου νὰ σφάλουν. Ἂς παραδεχθῶμεν δὲ ὅτι τὸ
πλῆθος ἀποτελοῦν οἱ ἐλεύθεροι, οὐδὲν παρὰ τὸν νόμον
πράττοντες, ἀποφασίζοντες δὲ μόνον ἐκεῖ ἔνθα ὁ νόμος
κατ' ἀνάγκην σιωπᾷ. Ἐὰν δὲ τοῦτο δὲν εἶναι εὔκολον με-
ταξὺ πολλῶν, ἂς παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ περισσότεροι καὶ
ἄνδρες ἀγαθοὶ καὶ πολῖται ἀγαθοὶ εἶναι· εἰς τοιαύτην δὲ
περίπτωσιν τί ἐκ τῶν δύο; Ὁ εἷς θὰ εἶναι ἀδιαφθορώτερος
ἄρχων ἢ μᾶλλον οἱ περισσότεροι μὲν τὸν ἀριθμόν, ἀγαθοὶ
δὲ πάντες; Ἢ φανερὸν εἶναι ὅτι τοιοῦτοι θὰ εἶναι οἱ πε-
ρισσότεροι; Ἀλλ' οἱ μὲν στασιάζουσι πρὸς ἀλλήλους, ὁ δὲ

*μὲν στασιάζουσιν, ὁ δ' εἷς ἀστασίαστος. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτ'
ἀντιθετέον ἴσως ὅτι σπουδαῖοι τὴν ψυχὴν ὥσπερ κἀκεῖνος ὁ
εἷς. Εἰ δὴ τὴν μὲν τῶν πλειόνων ἀρχὴν ἀγαθῶν δ' ἀνδρῶν* 7
*πάντων ἀριστοκρατίαν θετέον, τὴν δὲ τοῦ ἑνὸς βασιλείαν,
αἱρετώτερον ἂν εἴη ταῖς πόλεσιν ἀριστοκρατία βασιλείας,
καὶ μετὰ δυνάμεως καὶ χωρὶς δυνάμεως οὔσης τῆς ἀρχῆς,
ἂν ᾖ λαβεῖν πλείους ὁμοίους. Καὶ διὰ τοῦτ' ἴσως ἐβασι-
λεύοντο πρότερον, ὅτι σπάνιον ἦν εὑρεῖν ἄνδρας πολὺ*[a] *δια-
φέροντας κατ' ἀρετήν, ἄλλως τε καὶ τότε μικρὰς οἰκοῦντας
πόλεις. Ἔτι δ' ἀπ' εὐεργεσίας καθίστασαν τοὺς βασιλεῖς,
ὅπερ ἐστὶν ἔργον τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν. Ἐπεὶ δὲ συνέβαινε
γίγνεσθαι πολλοὺς ὁμοίους πρὸς ἀρετήν, οὐκέτι ὑπέμενον
ἀλλ' ἐζήτουν κοινόν τι καὶ πολιτείαν καθίστασαν. Ἐπεὶ δὲ* 8
*χείρους γιγνόμενοι ἐχρηματίζοντο ἀπὸ τῶν κοινῶν, ἐντεῦθέν
ποθεν εὔλογον γενέσθαι τὰς ὀλιγαρχίας· ἔντιμον γὰρ ἐποίη-
σαν τὸν πλοῦτον. Ἐκ δὲ τούτων πρῶτον εἰς τυραννίδας
μετέβαλλον, ἐκ δὲ τῶν τυραννίδων εἰς δημοκρατίαν· ἀεὶ γὰρ
εἰς ἐλάττους ἄγοντες δι' αἰσχροκέρδειαν, ἰσχυρότερον τὸ
πλῆθος κατέστησαν, ὥστ' ἐπιθέσθαι καὶ γενέσθαι δημοκρα-
τίας. Ἐπεὶ δὲ καὶ μείζους εἶναι συμβέβηκε τὰς πόλεις, ἴσως
οὐδὲ ῥᾴδιον ἔτι γίγνεσθαι πολιτείαν ἑτέραν παρὰ δημοκρα-
τίαν. Εἰ δὲ δή τις ἄριστον θείη τὸ βασιλεύεσθαι ταῖς πόλε-* 9
*σιν, πῶς ἕξει τὰ περὶ τῶν τέκνων; Πότερον καὶ τὸ γένος
δεῖ βασιλεύειν; Ἀλλὰ γιγνομένων ὁποῖοί τινες ἔτυχον
βλαβερόν. Ἀλλ' οὐ παραδώσει κύριος ὢν τοῖς τέκνοις. Ἀλλ'
οὐκ ἔτι τοῦτο ῥᾴδιον πιστεῦσαι· χαλεπὸν γάρ, καὶ μείζονος
ἀρετῆς ἢ κατ' ἀνθρωπίνην φύσιν. Ἔχει δ' ἀπορίαν καὶ* 10

---

[a] *πολλοὺς* (*plures* Ar.) Sylburg

εἷς δὲν στασιάζει. Ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἂς ἀντιπροβληθῇ ἡ ὑπόθεσις ὅτι καὶ οὗτοι εἶναι σπουδαῖοι κατὰ τὴν ψυχὴν ὅπως καὶ ὁ εἷς ἐκεῖνος. Ἐὰν δὲ οὕτω τὴν τῶν 7
πλειόνων, ἀγαθῶν δὲ ἀνδρῶν, ἀρχὴν ἀριστοκρατίαν θεωρήσωμεν, τὴν δὲ τοῦ ἑνὸς βασιλείαν, προτιμοτέρα θὰ ἦτο διὰ τὰς πόλεις ἡ ἀριστοκρατία παρὰ ἡ βασιλεία, εἴτε ἀπολυταρχικῶς εἴτε συνταγματικῶς ἀσκοῦνται ἀμφότεραι, ἀρκεῖ μόνον νὰ εὑρεθοῦν πλείονες ὅμοιοι. Καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ἐβασιλεύοντο πρότερον αἱ πόλεις, διότι ἦτο πολὺ σπάνιον νὰ εὑρίσκοντο πολλοὶ ἄνδρες ὑπερέχοντες κατὰ τὴν ἀρετήν, ὅπερ καὶ δι' ἄλλους μὲν συνέβαινε λόγους, ἀλλὰ καὶ διότι τότε κατῴκουν ὀλιγανθρώπους πόλεις. Ἐπὶ πλέον ὅμως καὶ λόγῳ εὐεργεσιῶν ἀνεδείκνυον τοὺς βασιλεῖς, αἵτινες μόνον ὑπ' ἀγαθῶν ἀνδρῶν παρέχονται. Ἐπειδὴ ὅμως σὺν τῷ χρόνῳ πολλοὶ ὅμοιοι κατ' ἀρετὴν πρὸς τὸν βασιλέα ἀνεδεικνύοντο, δὲν ἠνείχοντο πλέον τὸν θεσμόν, ἀλλ' ἐζήτουν πολίτευμά τι καθ' ὃ ἀπὸ κοινοῦ νὰ μετέχουν τῆς ἀρχῆς, καὶ καθίστων τὸ πολίτευμα ὅπερ καλεῖται κυρίως πολιτεία. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὗτοι χειρότεροι καθιστάμενοι 8
ἐχρηματίζοντο ἀπὸ τῶν κοινῶν, εὔλογον ἦτο νὰ προκύψουν ἐντεῦθεν τὰ ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα,—διότι ἀνήγαγον εἰς θέσιν τιμῆς τὸν πλοῦτον. Ἐκ τῆς ὀλιγαρχίας δὲ πρῶτον μετέπιπτον εἰς τὰς τυραννίδας, ἀπὸ τὰς τυραννίδας δὲ εἰς τὴν δημοκρατίαν· διότι οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἰς ὀλιγωτέρους βαθμηδὸν ἄγοντες τὸ πολίτευμα ἕνεκα τῆς αἰσχροκερδείας των, ἰσχυρότερον κατέστησαν τὸ πλῆθος, μέχρις ὅτου ἐπιτεθὲν τοῦτο κατ' ἐκείνων συνετέλεσε νὰ διαμορφωθοῦν αἱ δημοκρατίαι. Ἐπειδὴ δὲ συνέβη ἔκτοτε καὶ μεγαλύτεραι νὰ γίνωνται αἱ πόλεις, οὐδ' εὔκολον εἶναι ἴσως τοῦ λοιποῦ νὰ καθίσταται ἄλλο πολίτευμα ἐκτὸς τῆς δημοκρατίας. Ἐὰν ὅμως παραδεχθῇ τις ὅτι τὸ ἄριστον διὰ 9
τὰς πόλεις πολίτευμα εἶναι νὰ βασιλεύωνται, ποῖος θεσμὸς θὰ ἰσχύσῃ διὰ τὰ τέκνα τοῦ βασιλέως; Θὰ νομοθετηθῇ ὅπως κληρονομικῷ δικαιώματι γίνωνται καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ βασιλεῖς; Ἀλλὰ τοῦτο θὰ ἦτο βλαβερὸν ἐὰν ἐγεννῶντο τυχὸν ἀνάξια τέκνα. Ἴσως ὅμως ἰσχυρισθῇ τις ὅτι καίτοι κυρίαρχος ὁ βασιλεὺς δὲν θὰ παραδώσῃ εἰς τοιαύτην περίπτωσιν τὴν βασιλείαν εἰς τὰ τέκνα του. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι πλέον εὔκολον νὰ τὸ πιστεύσῃ τις. Διότι δύσκολον εἶναι καὶ προϋποθέτει ἀρετὴν ἀνωτέραν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἀπορούμενον ὅμως εἶναι καὶ τὸ ζήτημα, ὁποία τις 10

περὶ τῆς δυνάμεως, πότερον ἔχει δεῖ τὸν μέλλοντα βασιλεύειν ἰσχύν τινα περὶ αὑτὸν ᾗ δυνήσεται βιάζεσθαι τοὺς μὴ βουλομένους πειθαρχεῖν; Ἢ πῶς ἐνδέχεται τὴν ἀρχὴν διοικεῖν; Εἰ γὰρ καὶ κατὰ νόμον εἴη κύριος, μηδὲν πράττων κατὰ τὴν αὑτοῦ βούλησιν παρὰ τὸν νόμον, ὅμως ἀναγκαῖον ὑπάρχειν αὐτῷ δύναμιν ᾗ φυλάξει τοὺς νόμους. Τάχα μὲν οὖν τὰ περὶ τὸν βασιλέα τὸν τοιοῦτον οὐ χαλεπὸν διορίσαι· δεῖ γὰρ αὐτὸν μὲν ἔχειν ἰσχύν, εἶναι δὲ τοσαύτην τὴν ἰσχὺν ὥστε ἑκάστου μὲν καὶ ἑνὸς καὶ συμπλειόνων κρείττω, τοῦ δὲ πλήθους ἥττω, καθάπερ οἵ τ' ἀρχαῖοι τὰς φυλακὰς ἐδίδοσαν ὅτε καθισταῖέν τινα τῆς πόλεως ὃν ἐκάλουν αἰσυμνήτην ἢ τύραννον,[a] *καὶ Διονυσίῳ τις, ὅτ' ᾔτει τοὺς φύλακας, συνεβούλευε τοῖς Συρακουσίοις διδόναι τοσούτους τοὺς φύλακας.*

1287a **16.** *Περὶ δὲ τοῦ βασιλέως τοῦ κατὰ τὴν αὑτοῦ βούλησιν* XI
πάντα πράττοντος ὅ τε λόγος ἐφέστηκε νῦν καὶ ποιητέον τὴν σκέψιν. Ὁ μὲν γὰρ κατὰ νόμον λεγόμενος βασιλεὺς οὐκ ἔστιν εἶδος, καθάπερ εἴπομεν, πολιτείας (ἐν πάσαις γὰρ ὑπάρχειν ἐνδέχεται στρατηγίαν ἀΐδιον, οἷον ἐν δημοκρατίᾳ καὶ ἀριστοκρατίᾳ, καὶ πολλοὶ ποιοῦσιν ἕνα κύριον τῆς διοικήσεως· τοιαύτη γὰρ ἀρχή τίς ἐστι καὶ περὶ Ἐπίδαμνον, καὶ περὶ Ὀποῦντα δὲ κατά τι μέρος ἔλαττον)· περὶ δὲ τῆς 2
παμβασιλείας καλουμένης, αὕτη δ' ἐστὶ καθ' ἣν ἄρχει πάντων[b] *κατὰ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ὁ βασιλεύς. Δοκεῖ δέ τισιν οὐδὲ κατὰ φύσιν εἶναι τὸ κύριον ἕνα πάντων εἶναι τῶν πολιτῶν ὅπου συνέστηκεν ἐξ ὁμοίων ἡ πόλις· τοῖς γὰρ ὁμοίοις φύσει τὸ αὐτὸ δίκαιον ἀναγκαῖον καὶ τὴν αὐτὴν ἀξίαν κατὰ φύσιν εἶναι, ὥστ' εἴπερ καὶ τὸ ἴσην ἔχειν τοὺς ἀνίσους τροφὴν ἢ ἐσθῆτα βλαβερὸν τοῖς σώμασιν, οὕτως ἔχειν*[c] *καὶ τὸ περὶ τὰς τιμάς· ὁμοίως τοίνυν καὶ τὸ ἄνισον τοὺς ἴσους,* 3

---

[a] [*ἢ τύραννον*] Susemihl
[b] *πάντων* Jul. : *πάντα* χ'/φα
[c] *ἔχειν* Schneider: *ἔχει* χ'/φα

ΚΕΦ. XI ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ.

πρέπει νὰ εἶναι ἡ δύναμις ἥτις θὰ περιβάλλῃ τὸν βασιλέα. Πρέπει ὁ μέλλων νὰ βασιλεύσῃ νὰ ἔχῃ δύναμίν τινα περὶ αὐτόν, διὰ τῆς ὁποίας θὰ δυνηθῇ νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς δυστροποῦντας νὰ πειθαρχοῦν, ἤ, ἂν ὄχι, πῶς θὰ δυνηθῇ νὰ ἀσκήσῃ τὴν ἐξουσίαν; Διότι καὶ ἐὰν κυριαρχῇ καὶ ἐνεργῇ συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους μηδὲν πράττων κατὰ τὴν ἰδίαν θέλησιν παρὰ τὸν νόμον, ὅμως παρίσταται ἀνάγκη νὰ δαθέτῃ τὴν δύναμιν τὴν ἀπαιτουμένην νὰ φυλάξῃ αὐτοὺς τοὺς νόμους. Μετὰ τοῦτο λοιπὸν δὲν εἶναι δύσκολον νὰ προσδιορίσῃ τις τὸ ποσὸν τῆς δυνάμεως τῆς ἀναγκαιούσης εἰς τὸν βασιλέα: πρέπει οὗτος νὰ ἔχῃ ἰσχύν, τοσαύτη δὲ νὰ εἶναι ἡ ἰσχὺς αὐτή, ὥστε ἔναντι μὲν ἑνὸς ἑκάστου ὡς ἀτόμου νὰ εἶναι ἰσχυρότερος, ἔναντι ὅμως τοῦ πλήθους ἀσθενέστερος. Τὴν ἀναλογίαν ταύτην καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐτήρουν, ὅταν καθίστων τινὰ τῆς πόλεως κύριον, τὸν ὁποῖον ἐκάλουν αἰσυμνήτην ἢ τύραννον καὶ τοῦ ἔδιδον σωματοφυλακήν. Ὁμοίως ὅτε ὁ Διονύσιος ἐζήτει σωματοφύλακας συνεβούλευέ τις τοὺς Συρακοσίους τοσούτους μόνον νὰ τοῦ δώσουν.

16 ΚΕΦ. XI Περὶ δὲ τοῦ βασιλέως τοῦ πράττοντος 1
τὰ πάντα κατὰ τὴν ἰδίαν βούλησιν, καιρὸς εἶναι ἤδη νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ τὴν ἔρευναν νὰ καταστήσωμεν: Διότι ὁ μὲν καλούμενος κατὰ νόμον βασιλεὺς δὲν εἶναι, καθὼς εἴπομεν, εἶδος πολιτεύματος (διότι εἰς πάντα τὰ πολιτεύματα ἐνδέχεται νὰ ὑπάρχῃ στρατηγία ἰσόβιος, οἷον ἐν δημοκρατίᾳ καὶ ἀριστοκρατίᾳ· πολλοὶ μάλιστα ἕνα ἄνδρα καθιστῶσι κυρίαρχον τῆς διοικήσεως· τοιοῦτον δὲ πολιτικὸν ἀξίωμα εὑρίσκεται καθιερωμένον καὶ εἰς τὴν Ἐπίδαμνον καί, μὲ ὀλιγώτερα ἐν τούτοις δικαιώματα, εἰς Ὀποῦντα)· περὶ 2
δὲ τῆς καλουμένης ἀπολύτου μοναρχίας, αὕτη εἶναι ἡ βασιλεία καθ' ἣν πάντων ἄρχει κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ βούλησιν ὁ βασιλεύς. Περὶ αὐτῆς δὲ ἔχουν τινὲς τὴν γνώμην ὅτι, ὅπου ἡ πόλις σύγκειται ἐξ ὁμοίων, ἐκεῖ δὲν εἶναι κατὰ φύσιν νόμιμον νὰ εἶναι εἷς κύριος πάντων· διότι εἰς τοὺς κατὰ φύσιν ὁμοίους τὰ αὐτὰ κατὰ φύσιν δικαιώματα καὶ τὰ αὐτὰ πολιτικὰ δικαιώματα ἀνήκουν, ὥστε, ὅπως εἶναι βλαβερὸν εἰς τὴν ὑγείαν νὰ λαμβάνουν οἱ πρὸς ἀλλήλους ἄνισοι ἴσην ἀδιακρίτως τροφὴν καὶ ἴσον ἱματισμόν, οὕτω βλαβερὸν εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ προκειμένου περὶ τῶν ἀξιωμάτων, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἀντίθετον, τὸ νὰ λαμβάνουν οἱ ἴσοι ἄνισα. Διὰ τοῦτο 3

διόπερ οὐδένα[a] μᾶλλον ἄρχειν ἢ ἄρχεσθαι δίκαιον, καὶ τὸ
ἀνὰ μέρος τοίνυν ὡσαύτως. Τοῦτο δ' ἤδη νόμος· ἡ γὰρ τά-
ξις νόμος. Τὸν ἄρα νόμον ἄρχειν αἱρετώτερον μᾶλλον ἢ τῶν
πολιτῶν ἕνα τινά, κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον τοῦτον, κἂν εἴ
τινας ἄρχειν βέλτιον, τούτους καταστατέον νομοφύλακας καὶ
ὑπηρέτας τοῖς νόμοις· ἀναγκαῖον γὰρ εἶναί τινας ἀρχάς,
ἀλλ' οὐχ ἕνα τοῦτον εἶναί φασι δίκαιον ὁμοίων γε ὄντων
πάντων. Ἀλλὰ μὴν ὅσα γε μὴ δοκεῖ δύνασθαι διορίζειν ὁ 4
νόμος, οὐδ' ἄνθρωπος ἂν δύναιτο γνωρίζειν. Ἀλλ' ἐπίτη-
δες παιδεύσας ὁ νόμος ἐφίστησι τὰ λοιπὰ 'τῇ δικαιοτάτῃ
γνώμῃ' κρίνειν καὶ διοικεῖν τοὺς ἄρχοντας, ἔτι δ' ἐπανορ-
θοῦσθαι δίδωσιν ὅ τι ἂν δόξῃ πειρωμένοις ἄμεινον εἶναι
τῶν κειμένων. Ὁ μὲν οὖν τὸν νοῦν κελεύων ἄρχειν δοκεῖ
κελεύειν ἄρχειν τὸν θεὸν καὶ τὸν νοῦν μόνους,[b] ὁ δ' ἄν-
θρωπον κελεύων προστίθησι καὶ θηρίον· ἥ τε γὰρ ἐπιθυ-
μία τοιοῦτον, καὶ ὁ θυμὸς ἄρχοντας διαστρέφει καὶ τοὺς
ἀρίστους ἄνδρας. Διόπερ ἄνευ ὀρέξεως νοῦς ὁ νόμος ἐστίν.
Τὸ δὲ τῶν τεχνῶν εἶναι δοκεῖ παράδειγμα ψεῦδος, ὅτι τὸ 5
κατὰ γράμματα ἰατρεύεσθαι φαῦλον, ἀλλὰ[c] αἱρετώτερον
χρῆσθαι τοῖς ἔχουσι τὰς τέχνας. Οἱ μὲν γὰρ οὐδὲν διὰ φι-
λίαν παρὰ τὸν λόγον ποιοῦσιν, ἀλλ' ἄρνυνται τὸν μισθὸν
τοὺς κάμνοντας ὑγιάσαντες, οἱ δ' ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἀρχαῖς
πολλὰ πρὸς ἐπήρειαν καὶ χάριν εἰώθασι πράττειν, ἐπεὶ καὶ
τοὺς ἰατροὺς ὅταν ὑποπτεύωσι πιστευθέντας[d] τοῖς ἐχθροῖς
διαφθείρειν διὰ κέρδος, τότε τὴν ἐκ τῶν γραμμάτων θερα-
πείαν ζητήσαιεν ἂν μᾶλλον. Ἀλλὰ μὴν εἰσάγονταί γ' ἐφ' 6

---

[a] οὐδένα Bernays : οὐδὲν χ'/φα

[b] τὸν νοῦν μόνους χ'/φα Voss. Iul. : τοὺς νόμους λοιπὰ

[c] ἀλλὰ καὶ πλεῖστα χ'/φα

[d] πεισθέντας Schneider

οὐδὲν ἄλλο πολίτευμα προσεγγίζει εἰς τὸ δίκαιον τόσον, ὅσον ἐκεῖνο καθ' ὃ οἱ πολῖται γινόμενοι ἐναλλὰξ ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι διαδέχονται ἀλλήλους μετὰ ὡρισμένην χρονικὴν περίοδον. Τοῦτο δὲ τὸ σύστημα ἀπέβη πλέον νόμος, διότι νόμος σημαίνει εὔτακτον πολιτικὸν σύστημα. Συνεπῶς προτιμότερον εἶναι νὰ κυβερνᾷ ὁ νόμος παρὰ εἷς τῶν πολιτῶν, καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν λογικὴν ἀκολουθίαν, ἐάν τινες δύνανται νὰ ἄρχουν καλύτερον ἢ οἱ ἄλλοι, οὗτοι νὰ καθίστανται φύλακες καὶ ὑπηρέται τῶν νόμων· διότι κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ὑφίστανται ἀρχαί τινες, ἀλλὰ δὲν εἶναι, ὡς λέγουσι, δίκαιον νὰ ἄρχῃ τις πάντων, ὁμοίων ὄντων. Πρὸς τούτοις ὅμως, ὅσα ζητήματα δὲν δύναται ὁ νόμος ἐπακριβῶς νὰ καθορίζῃ, οὐδὲ ἄνθρωπος θὰ ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ. 4
Ἀλλ' ὁ νόμος ἀφοῦ κατέστησε προηγουμένως καὶ γενικῶς εὐαγώγους τοὺς πολίτας, ἀναθέτει τὰ λοιπὰ εἰς τοὺς ἄρχοντας νὰ τὰ κρίνουν καὶ νὰ τὰ διοικοῦν «τῇ δικαιοτάτῃ γνώμῃ», ἐπὶ πλέον δὲ δίδει εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ διορθώνουν τὸν νόμον ἐκεῖνον ἐκ τῶν κειμένων ὅστις θὰ ἀπεδεικνύενο ἐκ τῆς πείρας ὅτι ἔχει ἀνάγκην βελτιώσεως. Ὁ κελεύων λοιπὸν νὰ ἄρχῃ ὁ νοῦς, πιστεύεται ὅτι κελεύει νὰ ἄρχουν ὁ θεὸς καὶ ὁ νοῦς μόνοι, ὁ κελεύων ὅμως νὰ ἄρχῃ καὶ ὁ ἄνθρωπος, προσθέτει εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν τοῦ θηρίου· διότι αἱ ἐπιθυμίαι τοῦ ἀνθρώπου ὁμοιάζουν πρὸς τὰς τοῦ θηρίου καὶ ἡ ὀργὴ διαστρέφει καὶ τοὺς ἀρίστους ἄνδρας ὅταν ἄρχουν. Διὸ καὶ ὁ νόμος εἶναι καθαρὸς νοῦς ἄνευ τοῦ συμφυοῦς τῷ ἀνθρώπῳ ἐπιθυμητικοῦ. Τὸ 5
δὲ ἐκ τῶν τεχνῶν κατ' ἀναλογίαν παράδειγμα, καθ' ὃ ἡ κατὰ γραπτοὺς νόμους ἄσκησις τοῦ ἰατρικοῦ ἐπαγγέλματος εἶναι ἀνόητος, εἶναι δὲ τουναντίον προτιμότερον νὰ ἀσκῶσιν ἐλευθέρως τὰς τέχνας των οἱ εἰδήμονες, φαίνεται ὅτι δὲν ἐφαρμόζεται ἐνταῦθα. Διότι οἱ μὲν ἰατροὶ οὐδὲν παρὰ τὰ ἔλλογα τῆς ἰατρικῆς παραγγέλματα κάμνουν χαριζόμενοι εἰς τοὺς ἀσθενεῖς ἕνεκα φιλίας, ἀλλὰ λαμβάνουν τὴν ἀμοιβήν των μετὰ τὴν θεραπείαν, οἱ τὰ πολιτικὰ ὅμως ἀξιώματα ἔχοντες πολλὰ συνηθίζουν νὰ πράττουν ἐπηρεαζόμενοι καὶ χαριζόμενοι. Ἄλλωστε καὶ παρὰ τῶν ἰατρῶν, ὅταν οἱ οἰκεῖοι τοῦ ἀσθενοῦς ὑποπτεύσωσιν ὅτι ἐκεῖνοι δωροδοκηθέντες ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν χειροτερεύουν ἐπίτηδες τὴν κατάστασιν τοῦ ἀσθενοῦντος, δύνανται νὰ ζητήσουν ὡς ἀσφαλεστέραν τὴν κατὰ τὰ γραπτὰ παραγγέλματα τῆς ἰατρικῆς θεραπείαν. Πρὸς τούτοις δὲ οἱ ἰατροὶ ἀσθενοῦντες προσκα- 6

1287b *ἑαυτοὺς οἱ ἰατροὶ κάμνοντες ἄλλους ἰατροὺς καὶ οἱ παιδοτρίβαι γυμναζόμενοι παιδοτρίβας, ὡς οὐ δυνάμενοι κρίνειν τὸ ἀληθὲς διὰ τὸ κρίνειν περί τε οἰκείων καὶ ἐν πάθει ὄντες. Ὥστε δῆλον ὅτι τὸ δίκαιον ζητοῦντες τὸ μέσον ζητοῦσιν· ὁ γάρ[a] νόμος τὸ μέσον. Ἔτι κυριώτεροι καὶ περὶ κυριωτέρων τῶν κατὰ γράμματα νόμων οἱ κατὰ τὰ ἔθη εἰσίν, ὥστ' εἰ τῶν κατὰ γράμματα ἄνθρωπος ἄρχων ἀσφαλέστερος, ἀλλ' οὐ τῶν κατὰ τὸ ἔθος. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ῥᾴδιον ἐφορᾶν πολλὰ* 7
τὸν ἕνα· δεήσει ἄρα πλείονας εἶναι τοὺς ὑπ' αὐτοῦ καθισταμένους ἄρχοντας, ὥστε τί διαφέρει τοῦτο ἐξ ἀρχῆς εὐθὺς ὑπάρχειν ἢ τὸν ἕνα καταστῆσαι τοῦτον τὸν τρόπον; Ἔτι, ὃ καὶ πρότερον εἰρημένον ἐστίν, εἴπερ ὁ ἀνὴρ ὁ σπουδαῖος, διότι βελτίων, ἄρχειν δίκαιος, τοῦ δὲ ἑνὸς οἱ δύο ἀγαθοὶ βελτίους· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ

σύν τε δύ' ἐρχομένω

καὶ ἡ εὐχὴ τοῦ Ἀγαμέμνονος,

τοιοῦτοι δέκα μοι συμφράδμονες.

Εἰσὶ δὲ καὶ νῦν περὶ ἐνίων αἱ ἀρχαὶ κύριαι κρίνειν, ὥσπερ ὁ δικαστής, περὶ ὧν ὁ νόμος ἀδυνατεῖ διορίζειν, ἐπεὶ περὶ ὧν γε δυνατός, οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ περὶ τούτων ὡς οὐκ ἂν ἄριστα ὁ νόμος ἄρξειε καὶ κρίνειεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ μὲν 8
ἐνδέχεται περιληφθῆναι τοῖς νόμοις τὰ δ' ἀδύνατα, ταῦτ' ἐστὶν ἃ ποιεῖ διαπορεῖν καὶ ζητεῖν πότερον τὸν ἄριστον νόμον ἄρχειν αἱρετώτερον ἢ τὸν ἄνδρα τὸν ἄριστον. Περὶ ὧν γὰρ βουλεύονται νομοθετῆσαι τῶν ἀδυνάτων ἐστίν. Οὐ τοίνυν τοῦτό γ' ἀντιλέγουσιν, ὡς οὐκ ἀναγκαῖον ἄνθρωπον εἶναι τὸν κρινοῦντα περὶ τῶν τοιούτων, ἀλλ' ὅτι οὐχ ἕνα μόνον ἀλλὰ πολλούς. Κρίνει γὰρ ἕκαστος ἄρχων πεπαιδευμένος ὑπὸ τοῦ νόμου καλῶς, ἄτοπον δ' ἴσως ἂν εἶναι δό- 9
ξειεν εἰ βέλτιον ἴδοι[b] τις δυοῖν ὄμμασι καὶ δυσὶν ἀκοαῖς κρίνων καὶ πράττων[c] δυσὶ ποσὶ καὶ χερσὶν ἢ πολλοὶ πολ-

---

[a] δὲ Thurot
[b] ἔχοι Susemihl
[c] πράττοι Conring

λοῦν βεβαίως ἄλλους ἰατροὺς καὶ οἱ παιδοτρίβαι γυμναζόμενοι ἄλλους παιδοτρίβας, ὡς μὴ δυνάμενοι νὰ διαγιγνώσκουν τὸ ἀληθές, διὰ τὸν λόγον ὅτι εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ κρίνουν περὶ τῶν ἰδίων καθ' ὃν χρόνον αὐτοὶ οὗτοι ὑπὸ τοῦ νοσήματος κατέχονται. Πρόδηλον ἐκ τούτου λοιπὸν ὅτι οἱ ἐπιζητοῦντες τὸ δίκαιον ἐπιζητοῦν τὸ μέσον· διότι ὁ νόμος εἶναι τὸ μέσον. Ἐπὶ πλέον μεγαλύτερον κῦρος ἔχουν καὶ σπουδαιότερα ζητήματα καθορίζουν οἱ ἄγραφοι νόμοι παρὰ οἱ γραπτοί· ἀλλὰ παρ' ὅλον τοῦτο ἀσφαλέστερον ἄρχει ὁ κατὰ τοὺς γραπτοὺς νόμους ἢ ὁ κατὰ τοὺς ἀγράφους κυβερνῶν. Ἀλλ' ὅμως δὲν εἶναι καὶ εὔκολον πολλὰ ταυτοχρό- 7
νως ὁ εἷς νὰ ἐποπτεύῃ· θὰ παραστῇ ἑπομένως ἀνάγκη πλείονες ὑπ' αὐτοῦ νὰ διορίζωνται ἄρχοντες. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τί εἶναι προτιμότερον, νὰ διορίζωνται οὗτοι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τῆς πόλεως, ἢ ὁ εἷς οὗτος νὰ τοὺς διορίζῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον; Ἐπὶ πλέον, ὅπερ καὶ πρότερον ἐλέχθη, ἐὰν δίκαιον εἶναι νὰ ἄρχῃ ὁ σπουδαῖος ἀνὴρ ὡς καλύτερος, ἔτι δικαιότερον νὰ ἄρχουν καὶ δύο ἀγαθοὶ ἄνδρες ὡς καλύτεροι τοῦ ἑνός, ὅπως σημαίνει τὸ

"ὅταν δύο συνέρχωνται"

καὶ ἡ εὐχὴ τοῦ Ἀγαμέμνονος

"μακάρι συμβουλάτορες, δέκα παρόμοιους νἄχα".[1]

Καὶ σήμερον ἄλλωστε αἱ δημόσιαι ἀρχαί, ὡς οἱ δικασταί, ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ κρίνουν ὑποθέσεις τινάς, περὶ ὧν ὁ νόμος ἀδυνατεῖ νὰ καθορίζῃ, ἐπειδὴ περὶ ἐκείνων διὰ τὰ ὁποῖα δύναται νὰ καθορίζῃ, οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ ὅτι ἄριστος ἄρχων καὶ κριτὴς εἶναι ὁ νόμος. Ἀλλ' ἐπειδὴ 8
ἄλλα μὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιλαμβάνωνται εἰς τοὺς νόμους, ἄλλα δὲ ἀδύνατον, τοῦτο εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διεγείρει τὰς ἀπορίας καὶ θέτει τὸ πρόβλημα τί εἶναι προτιμότερον, ὁ ἄριστος νόμος ἢ ὁ ἄριστος ἀνὴρ νὰ ἄρχῃ· διότι νόμος περιλαμβάνων τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις περὶ ὧν συσκεπτόμενοι οἱ πολῖται ἀποφασίζουν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ. Καὶ ὅτι μὲν ἄνθρωπος πρέπει νὰ κρίνῃ περὶ τῶν τοιούτων ὑποθέσεων, οὐδεὶς ἀντιλέγει· ἡ διαφωνία ὅμως ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ εἷς ἀλλὰ πολλοί. Διότι ἕκαστος ἄρχων πεπαιδευμένος ὑπὸ τοῦ νόμου κρίνει καλῶς, ἀλλ' ἄτοπος ἴσως εἶναι ἡ γνώμη ὅτι καλύτε- 9
ρον ἀντιλαμβάνεταί τις μὲ δύο μόνον ὀφθαλμοὺς καὶ μὲ δύο ὦτα καὶ καλύτερον ἐνεργεῖ μὲ δύο χεῖρας καὶ μὲ δύο πόδας, παρὰ οἱ πολλοὶ μὲ πολλά, διότι καὶ τώρα οἱ μονάρχαι

[1]) Ἰλιάδ. Χ 224.

λοῖς, ἐπεὶ καὶ νῦν ὀφθαλμοὺς πολλοὺς οἱ μόναρχοι ποιοῦσιν αὑτῶν καὶ ὦτα καὶ χεῖρας καὶ πόδας, τοὺς γὰρ τῇ ἀρχῇ καὶ αὐτοῖς[a] *φίλους ποιοῦνται συνάρχους. Μὴ φίλοι μὲν οὖν ὄντες οὐ ποιήσουσι κατὰ τὴν τοῦ μονάρχου προαίρεσιν· εἰ δὲ φίλοι κἀκείνου καὶ τῆς ἀρχῆς, ὅ γε φίλος ἴσος καὶ ὅμοιος, ὥστ' εἰ τούτους οἴεται δεῖν ἄρχειν, τοὺς ἴσους καὶ ὁμοίους ἄρχειν οἴεται δεῖν ὁμοίως. Ἃ μὲν οὖν οἱ διαμφισβητοῦντες πρὸς τὴν βασιλείαν λέγουσι, σχεδὸν ταῦτ' ἐστίν.*

17. *Ἀλλ' ἴσως ταῦτ' ἐπὶ μὲν τινῶν ἔχει τὸν τρόπον τοῦτον,* 10
ἐπὶ δὲ τινῶν οὐχ οὕτως. Ἔστι γάρ τι φύσει δεσποστὸν καὶ ἄλλο βασιλευτὸν καὶ ἄλλο πολιτικόν, καὶ τοῦτο[b] *δίκαιον καὶ συμφέρον· τυραννικὸν δ' οὐκ ἔστι κατὰ φύσιν, οὐδὲ τῶν ἄλλων πολιτειῶν ὅσαι παρεκβάσεις εἰσίν, ταῦτα γὰρ γίγνεται παρὰ*
1288a *φύσιν. Ἀλλ' ἐκ τῶν εἰρημένων γε φανερὸν ὡς ἐν μὲν τοῖς ὁμοίοις καὶ ἴσοις οὔτε συμφέρον ἐστὶν οὔτε δίκαιον ἕνα κύριον εἶναι πάντων, οὔτε μὴ νόμων ὄντων, ἀλλ' αὐτὸν ὡς ὄντα νόμον, οὔτε νόμων ὄντων, οὔτε ἀγαθὸν ἀγαθῶν οὔτε μὴ ἀγαθῶν μὴ ἀγαθόν, οὐδ' ἂν κατ' ἀρετὴν ἀμείνων ᾖ, εἰ μὴ τρόπον τινά. Τίς δ' ὁ τρόπος, λεκτέον· εἴρηται δέ πως ἤδη καὶ πρότερον. Πρῶτον δὲ διοριστέον τί τὸ βασιλευτὸν καὶ τί τὸ* 11
ἀριστοκρατικὸν καὶ τί τὸ πολιτικόν. Βασιλευτὸν μὲν οὖν τὸ τοιοῦτόν ἐστι πλῆθος ὃ πέφυκε φέρειν γένος ὑπερέχον κατ' ἀρετὴν πρὸς ἡγεμονίαν πολιτικήν, ἀριστοκρατικὸν δὲ[c] *ὃ πέφυκε φέρειν πλῆθος ἄρχεσθαι δυνάμενον τὴν τῶν ἐλευθέρων ἀρχὴν ὑπὸ τῶν κατ' ἀρετὴν ἡγεμονικῶν πρὸς πολιτικὴν ἀρχήν, πολιτικὸν δὲ*[d] *ἐν ᾧ πέφυκεν ἐγγίνεσθαι πλῆθος πολεμικὸν δυνάμενον ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν κατὰ νόμον τὸν κατ' ἀξίαν διανέμοντα τοῖς εὐπόροις τὰς ἀρχάς. Ὅταν οὖν ἢ γέ-* 12

---

[a] *αὐτοῖς* Mus.: *αὑτοῦ, αὐτοὺς* χ'/φα
[b] Richards
[c] *δὲ ἐκδ.*: *δὲ πλῆθος* χ'/φα (*ὃ—πλῆθος* secl. Victorius)
[d] *δὲ ἐκδ.*: *δὲ πλῆθος* χ'/φα (*ἐν ᾧ—πολεμικὸν* secl. Hercher)

προσλαμβάνουν πολλοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ὦτα καὶ χεῖρας καὶ πόδας, καθιστῶντες συνάρχους τοὺς διακειμένους φιλικῶς πρὸς τὴν μοναρχίαν καὶ πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ μονάρχου. Καὶ ἐὰν μὲν ἐκεῖνοι δὲν εἶναι φίλοι, ἡ ἐνέργειά των δὲν θὰ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν προαίρεσιν τοῦ μονάρχου· ἐὰν δὲ εἶναι φίλοι, πᾶσα ἡ ἐνέργεια αὐτῶν θὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὸ συμφέρον ἐκείνου καὶ τῆς μοναρχίας· ἀλλ᾽ ὁ φίλος εἶναι ἴσος καὶ ὅμοιος. Συνεπῶς ἐὰν ὁ μονάρχης ἔχει τὴν ἰδέαν ὅτι οἱ φίλοι του πρέπει νὰ εἶναι ἄρχοντες, ἔχει ἐν ταὐτῷ τὴν ἰδέαν ὅτι ὁμοίως δέον νὰ ἄρχουν οἱ ἴσοι καὶ ὅμοιοί του. Ταῦτα περίπου εἶναι τὰ ἐπιχειρήματα τῶν διαμφισβητούντων τὴν ἀξίαν καὶ τὸ δίκαιον τοῦ βασιλικοῦ πολιτεύματος.

17. Ἀλλ᾽ ἴσως ταῦτα ἐπί τινων μὲν λαῶν νὰ ἐπαλη- 10
θεύουν, ἐπί τινων δὲ ἄλλων ἄλλως νὰ ἔχουν. Διότι ἐκ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ συμφέροντος τὸ μὲν εἶναι φύσει δεσποτικόν, τὸ δὲ φύσει βασιλικόν, ἄλλο δὲ φύσει πρὸς «πολιτείαν» σύμφωνον· τυραννικὸν ὅμως δίκαιον καὶ συμφέρον κατὰ φύσιν δὲν ὑπάρχει, οὐδὲ οὐδενὸς ἄλλου ἐκ τῶν παρεκβατικῶν πολιτευμάτων διότι ταῦτα παρὰ φύσιν συνίστανται. Ἀλλ᾽ ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὸν εἶναι ὅτι ἐν μὲν τοῖς ὁμοίοις καὶ ἴσοις οὔτε συμφέρον οὔτε δίκαιον εἶναι νὰ εἶναι εἷς κύριος πάντων, οὔτε ἂν οὗτος κυβερνᾷ ἄνευ νόμων, ὅτε ἡ βούλησις αὐτοῦ ἐπέχει θέσιν νόμου, οὔτε ἂν μετὰ νόμων· οὔτε ἂν αὐτὸς ἀγαθὸς ὢν κυβερνᾷ ἀγαθούς, οὔτε ἂν μὴ ἀγαθὸς μὴ ἀγαθούς, οὐδ᾽ ἂν κατ᾽ ἀρετὴν εἶναι ἀνώτερος τῶν ἄλλων, ἐκτὸς μόνον ὑπό τινας ὅρους. Ποῖοι δὲ εἶναι αὐτοὶ οἱ ὅροι ἂς εἴπωμεν, ἂν καὶ πρότερον ἐγένετο περὶ αὐτῶν λό-
γος. Κατὰ πρῶτον πρέπει νὰ προσδιορίσωμεν ποῖος λαὸς 11
εἶναι ἐπιδεκτικὸς βασιλείας ποῖος ἀριστοκρατίας, καὶ ποῖος «πολιτείας». Βασιλείας λοιπὸν εἶναι ἐπιδεκτικὸς ὁ λαὸς ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου αἱ φυσικαὶ προδιαθέσεις εἶναι τοιαῦται ὥστε νὰ ἀνέχεται τὴν κυριαρχίαν εὐγενοῦς οἰκογενείας, τῆς ὁποίας ἡ ἀρετὴ πρὸς πολιτικὴν ἡγεμονίαν ὑπερέχει τῆς τῶν ἄλλων· ἀριστοκρατίας δὲ ὁ λαὸς ὅστις ἐκ φυσικῆς προδιαθέσεως ἀνέχεται εὐκόλως νὰ κυβερνᾶται κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας παρὰ διακεκριμένων κατ᾽ ἀρετὴν ἐπὶ πολιτικῇ ἀρχῇ οἰκογενειῶν· «πολιτείας» δὲ ὁ λαὸς ἐκ τῶν ἐμφύτων δυνάμεων τοῦ ὁποίου ἀναφαίνεται ἱκανὸν πλῆθος πολεμιστῶν δυνάμενον νὰ ἄρχηται καὶ νὰ ἄρχῃ κατὰ τὸν νόμον ὅστις ἀπονέμει κατ᾽ ἀξίαν εἰς τοὺς εὐπόρους τὰ
πολιτικὰ δικαιώματα. Ὅταν λοιπὸν συμβῇ ἢ γένος ὁλό- 12

νος ὅλον ἢ καὶ τῶν ἄλλων ἕνα τινὰ συμβῇ διαφέροντα γενέσθαι κατ' ἀρετὴν τοσοῦτον ὥσθ' ὑπερέχειν τὴν ἐκείνου τῆς τῶν ἄλλων πάντων, τότε δίκαιον τὸ γένος εἶναι τοῦτο βασιλικὸν καὶ κύριον πάντων καὶ βασιλέα τὸν ἕνα τοῦτον. Καθάπερ γὰρ εἴρηται πρότερον, οὐ μόνον οὕτως ἔχει κατὰ τὸ δίκαιον ὃ προφέρειν εἰώθασιν οἱ τὰς πολιτείας καθιστάντες οἵ τε τὰς ἀριστοκρατικὰς καὶ οἱ τὰς ὀλιγαρχικὰς καὶ πάλιν οἱ τὰς δημοκρατικάς (πάντες γὰρ καθ' ὑπεροχὴν ἀξιοῦσιν ἀλλ' ὑπεροχὴν οὐ τὴν αὐτήν) ἀλλὰ <καὶ>[a] *κατὰ τὸ πρότερον λεχθέν. Οὔτε γὰρ κτείνειν ἢ φυγαδεύειν οὐδ' ὀστρακίζειν δή* 13
που τὸν τοιοῦτον πρέπον ἐστίν, οὔτ' ἀξιοῦν ἄρχεσθαι κατὰ μέρος· οὐ γὰρ πέφυκε τὸ μέρος ὑπερέχειν τοῦ παντός, τῷ δὲ τηλικαύτην ὑπερβολὴν ἔχοντι τοῦτο συμβέβηκεν. Ὥστε λείπεται μόνον τὸ πείθεσθαι τῷ τοιούτῳ, καὶ κύριον εἶναι μὴ κατὰ μέρος τοῦτον ἀλλ' ἁπλῶς. Περὶ μὲν οὖν βασιλείας, τίνας ἔχει διαφοράς, καὶ πότερον οὐ συμφέρει ταῖς πόλεσιν ἢ συμφέρει, καὶ τίσι, καὶ πῶς, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

18. *Ἐπεὶ δὲ τρεῖς φαμὲν εἶναι τὰς ὀρθὰς πολιτείας,* XII
τούτων δ' ἀναγκαῖον ἀρίστην εἶναι τὴν ὑπὸ τῶν ἀρίστων οἰκονομουμένην, τοιαύτη δ' ἐστὶν ἐν ᾗ συμβέβηκεν ἢ ἕνα τινὰ συμπάντων ἢ γένος ὅλον ἢ πλῆθος ὑπερέχον εἶναι κατ' ἀρετήν, τῶν μὲν ἄρχεσθαι δυναμένων τῶν δ' ἄρχειν πρὸς τὴν αἱρετωτάτην ζωήν, ἐν δὲ τοῖς πρώτοις ἐδείχθη λόγοις ὅτι τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον ἀνδρὸς ἀρετὴν εἶναι καὶ πολίτου τῆς πόλεως τῆς ἀρίστης, φανερὸν ὅτι τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἀνήρ τε γίνεται σπουδαῖος καὶ πόλιν συστήσειεν ἄν τις ἀριστοκρατουμένην[b] *ἢ βασιλευομένην, ὥστ'*
288b *ἔσται καὶ παιδεία καὶ ἔθη ταὐτὰ σχεδὸν τὰ ποιοῦντα σπουδαῖον* 2
ἄνδρα καὶ τὰ ποιοῦντα πολιτικὸν καὶ βασιλικόν. Διωρισμένων δὲ τούτων περὶ τῆς πολιτείας ἤδη πειρατέον λέγειν τῆς ἀρίστης, τίνα πέφυκε γίνεσθαι τρόπον καὶ καθίστασθαι πῶς. [Ἀνάγκη δὴ τὸν μέλλοντα περὶ αὐτῆς ποιήσασθαι τὴν προσήκουσαν σκέψιν. . . .]

---

[a] *ἀλλὰ καὶ?* Γ (*immo* Guil.)
[b] *<ἄριστ' ἢ> ἀριστοκρατουμένην* Buecheler

ΚΕΦ. XII ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ (ΑΤΕΛΕΣ).

[1]) Ἡ φράσις αὕτη εἶναι παρηλλαγμένη πως ἡ φράσις τῆς ἀρχῆς τοῦ VII βιβλίου τῶν Πολιτικῶν, ἐξ οὗ καὶ πολλοὶ ἐκδόται ἤχθησαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ ἐν ἀρχῇ τοῦ VII βιβλίου περίοδοι ἀποτελοῦν συνέχειαν ἐνταῦθα τοῦ Γ' βιβλίου. Βλ. Εἰσαγωγήν, I.

κληρον ἢ εἷς μόνος ἐκ τῶν ἄλλων νὰ ἀναδειχθῇ τόσον πολὺ ὑπέροχος κατ' ἀρετήν, ὥστε ἡ ἀρετὴ τούτου νὰ ὑπερέχῃ τῆς ἀρετῆς τῆς τῶν ἄλλων πάντων, τότε δίκαιον εἶναι τὸ γένος τοῦτο νὰ ἔχῃ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν καὶ ὁ εἷς οὗτος ὁμοίως νὰ εἶναι βασιλεὺς καὶ κυρίαρχος πάντων. Διότι, ὡς προελέχθη, τὸ τοιοῦτον εἶναι ὀρθὸν οὐ μόνον κατὰ τὸ δίκαιον τὸ ὁποῖον ἐπικαλοῦνται οἱ ὑπερμαχοῦντες τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν πολιτευμάτων, ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν δημοκρατικῶν (διότι καθ' ὑπεροχήν τινα ἀντιποιοῦνται πάντες τοῦ δικαίου τῆς ἐξουσίας, ἡ διαφορά των δὲ ἔγκειται εἰς τὸ εἶδος τῆς ὑπεροχῆς αὐτῆς)—ἀλλὰ καὶ 13
κατὰ τὸ πρότερον λεχθέν: κατὰ τὸ ὅτι δηλαδὴ δὲν πρέπει μήτε νὰ φονεύουν ἢ ἐξορίζουν μηδὲ νὰ ἐξοστρακίζουν βέβαια τὸν τοιοῦτον, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ ἔχουν τὴν ἀξίωσιν νὰ κυβερνᾶται καὶ αὐτὸς μὲ τὴν σειράν του παρὰ τῶν ἄλλων· διότι δὲν εἶναι φυσικὸν νὰ ὑπερέχῃ τοῦ ὅλου τὸ μέρος, εἰς τοιαύτην δὲ θέσιν περιπίπτει ἄλλως ὁ ἔχων τὴν ὑπεροχὴν ταύτην. Κατὰ συνέπειαν τὸ μόνον ὅπερ ὑπολείπεται εἶναι νὰ πειθαρχοῦν οἱ ἄλλοι εἰς τὸν τοιοῦτον καὶ νὰ εἶναι αὐτὸς κυρίαρχος, οὐχὶ μόνον κατὰ μέρος, ἀλλ' ἀπολύτως. Περὶ τῆς βασιλείας λοιπόν, περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν αὐτῆς καὶ περὶ τοῦ ἐὰν αὕτη συμφέρῃ ἢ ὄχι εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τίνας καὶ πῶς, ἀρκετὰ τὰ καθορισθέντα ὡς ἀνωτέρω.

18 ΚΕΦ. XII. Ἐπειδὴ δὲ τρεῖς παρεδέχθημεν ὅτι εἶναι 1
αἱ ὀρθαὶ πολιτεῖαι, καὶ κατ' ἀνάγκην ἡ ἀρίστη θὰ εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν ἀρίστων κυβερνωμένη, τοιαύτη δὲ εἶναι ἐκείνη καθ' ἣν ἢ εἷς ἀνώτερος ὅλων ὁμοῦ τῶν ἄλλων κατ' ἀρετὴν ἢ γένος ὁλόκληρον ἢ πλῆθος πολιτῶν ὑπάρχουν καὶ πάντες οὗτοι ἔχουν δυνάμει τὴν ἰδιότητα οἱ μὲν να ἄρχωνται οἱ δὲ νὰ ἄρχουν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς προτιμοτάτης ζωῆς· κατεδείχθη δὲ ἐπίσης διὰ τῶν ἐν ἀρχῇ λόγων μας ὅτι ἡ ἀρετὴ ἀνδρὸς καὶ πολίτου τῆς ἀρίστης πόλεως πρέπει νὰ εἶναι ἡ αὐτή· φανερὸν εἶναι ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ διὰ τῶν αὐτῶν μέσων καὶ ἀνὴρ σπουδαῖος γίνεται καὶ πόλιν ἀριστοκρατουμένην ἢ βασιλευομένην δύναταί τις νὰ συστήσῃ. Συνεπῶς καὶ ἡ παιδεία καὶ τὰ ἤθη τὰ ποιοῦντα καὶ τὸν σπουδαῖον ἄνδρα καὶ τὸν πολίτην τὸν κατάλληλον διὰ τὴν «πολιτείαν» καὶ διὰ τὸ βασιλικὸν πολίτευμα, εἶναι τὰ αὐτά. Ἀφοῦ δὲ καθωρίσθησαν ταῦτα, ἂς προσπαθήσωμεν ἤδη νὰ ὁμιλήσωμεν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀρίστην πολιτείαν, κατὰ τίνα τρόπον ἀναπτύσσεται αὕτη φυσικῶς καὶ πῶς ἐγκαθίσταται. [Ἀπαραίτητον λοιπὸν εἶναι ὅπως ὁ μέλλων νὰ πραγματευθῇ προσηκόντως περὶ αὐτῆς. . . .][1]